

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ KİTABI

EDİTÖRLER:

Dr. GÜLTEKİN GÜRÇAY

KHORRAM MANAFİDİZAJİ

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ KİTABI

SELÇUK ZİRVESİ
1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

7-8 ARALIK 2019
KONYA

EDİTÖRLER:

DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
KHORRAM MANAFİDİZAJİ

UBAK YAYINEVİ ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI : 2018/42945)
TÜRKİYE

selcukkonresi@gmail.com

www.ubak.org.tr https://www.selcukkongre.org/

Bu kitabın tüm hakları UBAK Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.
UBAK Publications – 2019 ©

Yayın Tarihi :25.12.2019
ISBN: 978-605-80174-1-2

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

SELÇUK ZİRVESİ
1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

7-8 ARALIK 2019
KONYA

DÜZENLEYEN KURUMLAR

UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi Derneği

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Kongre Başkanı: Pof. Dr. Osman Erkmen
Düzenleme Kurulu Başkanı: Dr. Gültekin Gürçay
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Reyhan Nuran Varışlı Gülmen
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Nadire Kantarcioğlu
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Euroasia Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Ubak Uluslararası Bilimler Akademisi Yayinevi Editörlüğü
Genel Koordinatör: Amaneh Manafidizaji

YABANCI KONUŞMACILAR

НАРАНЦЭЦЭГ ЭНХТУЯА (Монгол улсын их сургууль**)** Moğolistan
თინათინი გოგაძე (ინკლუზიური განათლება საქართველოში) – Gürcistan
Lamiyə Nəcəfova Həmzə Qizi (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası) – Azerbaycan
Гюнель Малик Гызы Гасымова (Азербайджанский Медицинский Университет) Azerbaycan
Amaneh Manafidizaji (Tebriz İslam Sanatlari Üniversitesi) - İran
Arshad KHAN (National University of Modern Languages, Pakistan) - Pakistan
Asst. Prof. Dr. Hazim Abed Mohammed Al-Jewaree (Alkitab University Kirkuk) –Iraq

KONGRE DİLLERİ

TÜRKÇE (Tüm Lehçeleri) - İNGİLİZCE - RUSÇA - FARSÇA - ÇİNCE - ARAPÇA

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Lale Sariye AKAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL
Kültür Üniversitesi

Dr. Nürettin AKÇAKALE
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Yelderem AKHOUNDNEJAD
Şırnak Üniversitesi

Dr. Fatih BAL
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa BAYRAM
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer DALMAN
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Nermin DEMİRKOL
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Yusuf DOĞAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Doç. Dr. Sibel DUMAN
Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğretim Görevlisi Filiz ERYILMAZ
Uludağ Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet ERYILMAZ
Uludağ Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif Fakher
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas Ghaffari
Tebriz Üniversitesi

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR
Fenerbahçe Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet KAYA
Dicle Üniversitesi

Doç. Bülent KURTİŞOĞLU
İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Mahmut MODANLI
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMIR
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ
Erciyes Üniversitesi

Dr. Mustafa TAŞCANOV
Harran Üniversitesi

Dr. Abdulnaim TEMUR
İstanbul Gelişim Üniversitesi

Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Mehmet Settar ÜNAL
Şırnak Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. Binnur MERİÇLİ YAPICI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

KONGRE PROGRAMI

NOT:

- **Kongre merkezinin kuralları gereğince kongre alanına sadece sunum yapacak kişi alınabilecektir. Refakatçi veya Dinleyici olması durumunda önceden dinleyici ücreti yatırılması gerekmektedir.**
- **Oturum başlamadan önce tüm katılımcıların sunum salonunda bulunmaları gerekmektedir . Oturum başladıktan sonra kimse salona alınmayacaktır.**
- **Kongre katılım sertifikaları, tüm katılımcıların sunumları bitince verilecektir.**
- **Sunum süresi her bildiri için 10 dakikadır.**

SELÇUK ZİRVESİ 2. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ 2. ULUSLARARASI UYGULAMALI BİLİMLER KONGRESİ 7-8 Aralık 2019 KONYA		
07 Aralık 2019		
KAYIT İŞLEMLERİ: 8:30 – 9:00		
Salon1: OTURUM 1 9:00-10:30 10:45 – 12:30	**Salon 2 : OTURUM 1 9:00-10:30 10:45 – 12:30**	**Salon 3: OTURUM 1 9:00-10:30 10:45 – 12:30**
OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI DAĞERİ	**OTURUM BAŞKANI: ASSOC. PROF. METİN ÜNAL**	**OTURUM BAŞKANI: PROF.DR. MEHPARE TOKAY ARGAN**
sultan	DR. ÖĞR. ÜY. GÖZDE ÖZKAN TÜKEL **A Note On Generalized Torsion Energy Action**	MUHAMMET YILDIRIM **Türkçe Dersinde Poltika Okuryazarlığına Yer Verilmeli Mi?**
PINAR ARIBAL PROF.DR. ŞULE COŞKUN CEVHER **2,4 Dinitrofenol Uygulamasının Karaciğer Dokusu Malondialdehit Ve Glutatyon Düzeyleri Üzerine Etkisi**	DR. ÖĞR. ÜY. GÖZDE ÖZKAN TÜKEL DR. ÖĞR. ÜY. TUNAHAN TURHAN **Null Magnetic Curves On A Timelike Surface**	ÖĞR. GÖR. DR. AYŞE ERKMEN PROF. DR. OSMAN ERKMEN **Osmanlı Döneminde Konaklarda Sofra Kültrü**
UZM. DT. ESRA YÜKSEL COŞKUN PROF. DR. ELÇİN ESENLİK	SİNEM KEZBAN YAYLA TUNAY ÖMERÜL FARUK ÖZGÜVEN	DOÇ. DR. MEHMET GÜRBÜZ **Sofra Ve İktidar: Osmanlı Toplumunda**

Unilateral Dudak Ve Damak Yarıklı Hastalarda Cerrahi Öncesi Nazoalveolar Molding (NAM) Uygulaması: Vaka Raporu	**PV Modülünün Anfıs İle Modellenmesi Ve PI Denetleyici İle Maksimum Güç Noktasının Takibi**	**Sofranın İktidar Sembolü Olarak Kullanılması**
UZM. DT. ESRA YÜKSEL COŞKUN PROF. DR. ELÇİN ESENLİK **Mandibular Tek Keser Diş Çekimli Tedavi: Vaka Raporu**	ÖĞR. GÖR. MEHMET YASİN ÖZSAĞLAM **Finansal Portföy Seçiminde Genetik Algoritmanın Kullanımı**	DOÇ. DR. SERAP ÜNAL NUR UYANIK ÇİRKİN **Göller Bölgesi İlkel Dokuma Aletlerinin Seramik Sanatı Açısından İrdelenmesi**
UZM. DT. ESRA YÜKSEL COŞKUN PROF. DR. ELÇİN ESENLİK **Fonksiyonel Ortopedik Tedavinin Pubertal Ve Post-Pubertal Dönemde Sert Ve Yumuşak Dokudaki Etkilerinin Sefalometrik Filmlerle Değerlendirilmesi**	ÖĞR. GÖR. MEHMET YASİN ÖZSAĞLAM **Finansal Tahmin Problemleri İçin Derin Öğrenme Yöntemleri**	SÜLEYMAN ALPASLAN SULAK EDA SULTAN ALTINKAYA **Farklı Bölümlerde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilik Algıları İle Yansıtıcı Düşünme Eğilimleri**
DOÇ. DR. OSMAN NURİ KELEŞ ÖZLEM ÖZGÜL ABUÇ **Gümüş Nanopartiküllerinin Karaciğer Dokusu Üzerine Morfolojik Ve Moleküler Etkileri**	DR. ÖĞR. ÜYESİ OSMAN PALANCI **Tesis Lokasyon Oyunları**	EDA SULTAN ALTINKAYA SÜLEYMAN ALPASLAN SULAK **Öğretmen Adaylarının Epistemolojik İnançları Ve Öğrenme Yaklaşımlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**
ÖZLEM ÖZGÜL ABUÇ **Viteksin'in İskemi Reperfüzyon Hasarı Üzerine Olan Etkisi: Kısa Bir Derleme**	ÖĞR. GÖR. DR.MUSTAFA EKİCİ **Lineer Olmayan Kesirli Mertebeden Calogero--Bogoyavlinskii--Schiff Denkleminin (G'/G,1/G)-Açilim Yöntemiyle Analitik Çözümü**	თინათინი გობაძე **ინკლუზიური განათლება საქართველოში**
ÖĞR. GÖR. RABİA OĞUZ KABAYEL DR. ÖĞR. ÜYESİ SEMİN GEDİKLİ DR. ÖĞR. ÜYESİ NURHAN ERKAYA **Oligoastenozoospermik Hastaların Spermlerinin Morfolojik Olarak İncelenmesi Ve Fertilizasyona Olan İlişkilerinin Değerlendirilmesi**	KEMAL AKGÜN **Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Mirası Kapsamında Fabrika Lojmanlarının Güncel Durumu; Sümerbank Konya Ereğli Dokuma Fabrikası**	PROF.DR. MEHPARE TOKAY ARGAN **Kanser Metaforu**
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURHAN ERKAYA **Kadın Ve Erkek Üreme Sisteminde Plateletten Zengin Plazma Kullanımı**	ASSOC. PROF. METİN ÜNAL **The Rational (G'/G)-Expansion Method For Solving The Coupled Hirota-Satsuma KdV Equations**	PROF.DR. MEHPARE TOKAY ARGAN **Sağlık Çalışanlarının Hasta Haklarına Yönelik Tutumları**
DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI DAĞERİ **Identification And Molecular Characterization Of A Small Heat Shock Protein Gene In *Trogoderma granarium***	DOÇ. DR. AHMET ÇAĞLAR **Dikey Eksenli Bir Rüzgar Türbin Grubu Tasarımı Ve Deneysel Olarak İncelenmesi**	آمنه منافی دیزجی **استفاده از شیشه های رنگی درارسی ها وتاثیر ان بر نور ورودی به داخل طنبی ها**
DR. ÖĞR. ÜYESİ ASLI DAĞERİ	DOÇ. DR. AHMET ÇAĞLAR	DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULKADİR YILDIZ

Sequence Analysis Of An Oxidative Stress Related Gene, Superoxide Dismutase In Trogoderma granarium	**Parabolik Çanak Tipi Güneş Kollektöründe Odaklama Hassasiyetinin Isıl Performansa Etkisi**	**AİHM VE AYM İçtihadında Kötü Muamele Yasağı**
BÜLENT ERENOĞLU **Sol Alt Kadran Ağrısı İle Başlayan Sepsis**	Hazim Abed Mohammed AL-JEWAREE **An Experımental Study The Effects Of Hydraulıc Dıameter (Dh) To The Fıns Heat Transfer Performance By Forced Water System**	DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULKADİR YILDIZ **Temel Hak Ve Özgürlüklerin Korunmasında Pozitif Yükümlülük Doktrini**
Гюнель МАЛИК ГЫЗЫ ГАСЫМОВА **ФАКТОРЫ РИСКА РАЗВИТИЯ ЛЯМБЛИОЗА У БЕРЕМЕННЫХ**		

ÖĞLEN YEMEĞİ 12:30- 13:30

KAYIT İŞLEMLERİ : 13:00- 13:30

Salon1: OTURUM 2 **13:30 -15:00 15:15 – 16:30**	**Salon2 :** OTURUM 2 **13:30 – 15:30**	**Salon3:** OTURUM 2 **13:30 – 15:30**
OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. İBRAHİM YÜKSEL	**OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZ**	**OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ KUDRET SAVAŞ**
DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİL ÖZKURT **Ultrasonik Düzeydeki Ses Frekanslarının Bazı Vektör Eklembacaklılara Olan Etkisi**	PROF. DR. OSMAN ERKMEN **Gıda Endüstrisinde Kullanılan Gıda Koruma Yöntemleri**	PROF. DR. AHMET AKIN BENGİSU GÜNSELİ GÜRBÜZ **Çocuk Yetiştirme Sorumluluğu Ölçeği (Çysö): Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması**
İBRAHİM YÜKSEL HASAN ARMAN İBRAHİM HALİL DEMİREL **Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Durumu Ve Gelecek İçin Öneriler**	PROF. DR. ZEKERİYA ÖZÜDOĞRU RAMAZAN İLGÜN **Konya Merinosu Baş Bölgesinin Klinik Anatomisi**	DR. ÖĞR. ÜYESİ VOLKAN GÖÇOĞLU **Kamu Yönetimi 4.0: Bürokraside Dijital Dönüşüm**
İSMAİL TEKAÜT ONUR ÇAVUŞOĞLU **Aısı 1045 (C45) Çeliğinin Aşındırıcı Su Jeti İle Kesilmesinde Kesme Hızının Yüzey Pürüzlülüğüne Etkisinin Araştırılması**	PROF. DR. ZEKERİYA ÖZÜDOĞRU RAMAZAN İLGÜN **Kanatlılarda Syrinx'in Anatomisi**	DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRAN ARIKAN KAZIM KOCA PROF. DR. SERKAN REVAN **Determination Of Somatotypes Of Elite Male Field Hockey Athletes**
DR. ÖĞR. ÜYESİ SAİME ÇİĞDEM YORULMAZ	DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZ	DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRAN ARIKAN

Characterization Of Gold/Polystyrene Janus Micromotors	**Balık Yetiştiriciliğinde Cinsiyet Kontrolünün Önemi**	DR.ÖĞR. ÜYESİ YETKİN UTKU KAMUK PROF. DR. SERKAN REVAN **The Obesity And Overweight Prevalence Among Students Between The Ages Of 6 And 15 In Konya**
EMİNE MELİKE KORKMAZ DOÇ.DR.BAHADIR ALYAVUZ **Python Ortamında Termoelastik Gerilme Analizi**	DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZ **Balık Diyetlerinde İmmun Sistemi Destekleyici Ve Büyümeyi Arttırıcı Olarak Bitkisel Ürünlerin Kullanımı**	DR. ÖĞR. ÜYESİ YILMAZ SEÇİM METEHAN KAYA **Karaman İlinin Gastronomi Turizmi Açısından İncelenmesi**
OSAMAH S.M. MAJEED FUNDA G. HOLMQUIST DOC. DR. EZGİ AKCEYLAN PROF. DR. SERKAN ERDEMİR DOC. DR. ÖZLEM ŞAHİN **Benzotiyazol Grubu Taşıyan Kaliks[4]Aren Türevinin Sentezi Ve Floresans Özelliklerinin İncelenmesi**	DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZ **Kop Bölgesi İllerinin 2018 Yılı Su Ürünleri Avcılık Potansiyeli**	DR. YAHYA GÖKHAN YALÇIN PROF.DR. HAYRİ DEMİR **The Levels Of Realization Of Targets Set In Turkish Sport Policies**
ASSIST. PROF. DR. MUSTAFA DANACI MAMADOU ALIMOU DIALLO **A New Developed Hybrid Fruit Fly Optimization Algorithm For Solving Benchmark Problems**	MARFAA HASAN MAHMOOD MAHMOOD DR. ÖĞR. ÜYESİ EMEL ATMACA **Saf Hat Ve Aynı Genotipe Ait Hibrit Mısır Bitkisinin Mikorizal Etkinliklerinin Belirlenmesi**	ŞENGÜL HAYRAN MEHMET KANDEMİR **Beliren Yetişkinlik Döneminde Büyüme Korkusu İle Erken Dönem Uyumsuz Şemalar İlişkisinin İncelenmesi**
ASSIST. PROF. DR. MUSTAFA DANACI ZAHER AKHDIR **A Novel Hybrit Bat Crow Search Algorithm For Solving Optimization Problems**	DR. ÖĞR. ÜYESİ ZÜLEYHA ENDES EĞRİBAŞ DOÇ. DR. ERAY TULUKCU **Yarı Kurak Bölgelerin Çevre Düzenlemesinde Kullanılan Tıbbi Bitkilerin Belirlenmesi**	PROF. DR. AHMET AKIN EMİNE NİLGÜN AKAY **Babalık Algısı Ölçeği (BAÖ): Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması**
ASSIST. PROF. DR. MUSTAFA DANACI BAHADUR ALIZADA **An Improvement Of Hybrid Whale Optimization Algorithm**	DR. ÖĞR. ÜYESİ ZÜLEYHA ENDES EĞRİBAŞ DOÇ. DR. ERAY TULUKCU **Tıbbı Ve Aromatik Bitki Biyoçeşitliliğinin Korunması Ve Sürdürülebirlik**	PROF.DR. AHMET AKIN AYŞEGÜL AFŞAR EMİNE NİLGÜN AKAY **Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması**
AMİSİ KOY KOY DR.ÖĞR.ÜYESİ ULAŞ ATMACA **Çevresine Üçgen Şeklinde Kanatçıklar Yerleştirilmiş Silindirlerden Doğal Taşınım İle Isı Transferinin Deneysel İncelenmesi**	MOHAMED MOHAMEDELHASSAN **Biodiesel Production Using Various Heterogeneous Catalysts**	DR. ÖĞR. ÜYESİ KUDRET SAVAŞ **Fakabasmaz Zihni'nin Maceraları**
DR. ÖĞR. LAMİYƏ NƏCƏFOVA HƏMZƏ QIZI	ALI SABIR	DR. ÖĞR. ÜYESİ KUDRET SAVAŞ

Enerji Obyektlərinin Vəziyyətinin Monitorinqi Və Onlara Nəzarət Üçün Riyazi Modellərin Və Kompüter Proqramlarının İşlənməsi	HATICE KUCUKBASMACI YASIN GAYRETLI **Improvement Of Seedling Emergence And Plantlet Development In Grapevines Generated From Different Genotypic Background**	**İsmail Gaspıralı'nın Eğitimle İlgili Bir Konferansının İncelenmesi**
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇİSİL TİMURALP DR. ÖĞR. ÜYESİ ZERRİN SERT **Güneş Kolektörlerinde Farklı Örtü Malzemelerinin Kullanımı**	ALİ SABİR YASİN GAYRETLİ ALPER KÜÇÜKBASMACİ MİNE ÖZTURAN **Investigations On The Convenience Of Different Cane Diameters For Propagation Of Grafted Grapevine (*Vitis Vinifera* L.) Sapling**	ARSHAD KHAN **Concept Of God İn "Saba Mualaqat**
DR. ÖĞR. ÜYESİ ZERRİN SERT DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇİSİL TİMURALP **Dalmış Cisimler Etrafında Akış Ve Isı Transferinin İncelenmesi**	AHMED NURİ KURSUNLU ERSİN GÜLER **A Fluorescent Compound Based-On Bodipy/Salophen And Its Metal Ion Sensitive Properties**	
EVİN AYŞEGÜL ŞİMŞİR EGEMEN ÖZÇELİK DOÇ. DR. BEGÜM TABAKCI DOÇ. DR. EZGİ AKCEYLAN PROF. DR. SERKAN ERDEMİR PROF. DR. MUSTAFA TABAKCI **İmidazol Bağlı Kaliks[4]Aren Tabanlı Nanopartiküller Kullanılarak Fenolik Türlerin Adsorpsiyonu**	AHMED NURİ KURSUNLU ERSİN GÜLER **Hg (II) Ion Selectivity Of A Fluorescent Sensor Based-On Bodipy/Salophen And Applicability In Living Cells**	

KAYIT İŞLEMLERİ: 15:00 – 15:30

Salon 1 OTURUM 3 **16:45 – 18:00**	**Salon 2** OTURUM 3 **15:45 – 18:00**	**Salon 3** OTURUM 3 **15:45 – 18:00**
OTURUM BAŞKANI: Dr. NADİRE KANTARCIOĞLU	**OTURUM BAŞKANI: DR. NURAN VARIŞLI**	**OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ARİF KORKMAZ**
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA CÜNEYT ŞAPCILAR FİGEN KALKAN PROF. DR. AHMET BÜYÜKŞALVARCI **Atıkların Ve İsrafın Kahvaltı Düzeyinde İncelenmesi: Konya Örneği**	DOÇ. DR. HAKAN CANDAN ÖĞR. GÖR. TUBA PERİHAN KAYA **Banka Çalışanlarının İş Yaşam Kalitesi Algıları İle Çeşitli Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Karaman Örneği**	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ARİF KORKMAZ **Din–Ekonomi İlişkileri Bağlamında İslam'ın Doğuşunda Ekonominin Rolü: Sahihu'l–Buhari (El–Camiu's–Sahih) Örneği**

BERFU İLTER **Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Çözümünde Sosyal Medyanın Önemi**	DOÇ. DR. HAKAN CANDAN ÖĞR. GÖR. TUBA PERİHAN KAYA **İş Tatmininin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Aksaray Emniyet Müdürlüğü Çalışanlarına Yönelik Bir Uygulama**	ARŞ. GÖR. DR. MELEK ÇUBUKCU **Bulunma Durumu Ekinin Yazımı Bakımından Kutadgu Bilig'in Nüshalarının Karşılaştırılması**
BERFU İLTER **Sosyal Girişimcilik Faaliyetleri Ve Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Girişimcilik Algısı**	ÖĞR. GÖR. AYŞE YAVUZ ÖĞR. GÖR. MEMİŞ KARAER **Bir Sivil Erdem Davranışı Olan Whistleblowing Üzerine Örnek Bir Araştırma**	SEDA YURTSEVEN PROF. DR. EMEL KOÇ **Jose Ortega Y Gasset'nin Felsefesinde "Kültür Eğitimi"**
ARŞ. GÖR.DR. BİLGE KARGA GÖLLÜ **Hâkim'in Şerhinden Hareketle Şevket-i Buhârî Dîvânı'nda Ney'e Dair Benzetmeler**	ÖĞR. GÖR. AYŞE YAVUZ ÖĞR. GÖR. MEMİŞ KARAER **Türkiye'de Girişimcilik Ve Türk Girişimci Profili Üzerine Teorik Bir Araştırma**	DR. BÜŞRA S. KAYA **XV. Asır Memlük Kahire'sinde Ortak Metodoloji Arayışları: İbnü'l-Hümâm Ve Et-Tahrîr Fî İlmi'l-Usûl Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme**
ÖĞR. GÖR. DR. MUHAMMET İNCEAĞAÇ **Görsel Sanatlar Eğitiminde Geleneksel Türk Sanatlarının Yeri Ve Önemi**	MESUT MURAT ADABALI **Konaklama İşletmelerinde Yenilik Algısı Değerlendirmesi**	DR. ÖĞR. ÜYESİ İNCİNUR ATİK GÜRBÜZ **Osmanlı Edebî Metinlerinde Meslekler 2: Cellatlar**
Galymzhan TAZHIBAYEV KUANISHBEKULY **ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЯ ЕРКІНДІГІНІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕЗІГДЕМЕСІ**	ÖĞR. GÖR. HİKMET AKYOL ARAŞ. GÖR. HARUN CAN ÖĞR. GÖR. MELAHAT BATU AĞIRKAYA **CDS Primlerinin Rejime Bağlı Belirleyicilerinin Tespit Edilmesi**	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HASAN UÇAR **Arap Edebiyatında "Vaddâûn Şairler" Nitelemesinin Sebepleri**
AYŞE OKUR BURCU BAŞARAN **Moda Çizimlerinin Tarihi Gelişimi Ve Moda Tasarımı Eğitimdeki Yeri**	ÖĞR. GÖR. MELAHAT BATU AĞIRKAYA ÖĞR. GÖR. HİKMET AKYOL Öğr. Gör. Kübra KARAKUŞ **Küresel Politika Belirsizlikleri Ve Risklerin Finansal Derinleşme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**	DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HASAN UÇAR **Dilbilimcilerin Lafız-Mana İlişkisini Anlama Gayreti Muvacehesinden Vahyin İnzal Keyfiyetine Bakış**
DR. ÖĞRT. ÜYESİ SİNAN OKUR **Kanuni Önalım Hakkında Fiili Taksim Sorunu ve Yargıtay Uygulamasının Değerlendirilmesi**	DR. NURAN VARIŞLI **Örgütlerde Değişim Yönetiminin İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi**	НАРАНЦЭЦЭГ ЭНХТУЯА **Сошиал медиа түүний хэрэглээ**
DR. ÖĞRT. ÜYESİ SİNAN OKUR **6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun Yürürlüğe Girmesinden Sonra Sebepsiz Zenginleşme Davasında Aranan Fakirleşme Şartına Dair Tartışmalara Bir Katkı**	DOÇ. DR. SEMRA KIRANLI GÜNGÖR KUBRA BAYER ÖĞR.GÖR. MEHMET GÜNGÖR SÜLEYMAN UMAR **Japonya Ve Türkiye Eğitim Sisteminin**	ÖĞR .GÖR. ŞÜKRAN TÜMER ÖĞR.GÖR.BERNA AYBARTÜRK İnfaDI MAİLAT **Müzeler Bir Hazine ; Geleneksel Yelekler Alternatif Tasarımlarda Hayat Buluyor**

		Karşılaştırılmasında Öğretmen Görüşleri		
		DOÇ. DR. SEMRA KIRANLI GÜNGÖR ÖĞR.GÖR. MEHMET GÜNGÖR KUBRA BAYER SÜLEYMAN UMAR **Öğretmenlerin Karar Vermeye İlişin Görüşleri**		ÖĞR.GÖR.BERNA AYBARTÜRK ÖĞR .GÖR. ŞÜKRAN TÜMER **Dijital Baskıda Masaörtüsü Tasarımlarının Popüler Kültürdeki Yeri Ve Önemi**

SELÇUK 1. ULUSLARARASI BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	
BİLİM VE DANIŞMA KURULU	
KONGRE PROGRAMI	
İÇİNDEKİLER	
SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ METİNLERİ	
Muhammet YILDIRIM	
TÜRKÇE DERSİNDE POLTİKA OKURYAZARLIĞINA YER VERİLMELİ Mİ?	1
Ayşe Erkmen & Osman Erkmen	
OSMANLI DÖNEMİNDE KONAKLARDA SOFRA KÜLTÜRÜ	18
Mehmet GÜRBÜZ	
SOFRA VE İKTİDAR: OSMANLI TOPLUMUNDA SOFRANIN İKTİDAR SEMBOLÜ OLARAK KULLANILMASI	20
Serap Ünal & Nur Uyanık Çirkin	
GÖLLER BÖLGESİ İLKEL DOKUMA ALETLERİNİN SERAMİK SANATI AÇISINDAN İRDELENMESİ	41
Eda Sultan ALTINKAYA & Süleyman A. SULAK	
ÖĞRETMEN ADAYLARININ EPİSTEMOLOJİK İNANÇLARI VE ÖĞRENME YAKLAŞIMLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	64
Süleyman Alpaslan SULAK & Eda Sultan ALTINKAYA	
FARKLI BÖLÜMLERDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZ YETERLİLİK ALGILARI İLE YANSITICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ	75
Tinatini Gobadze	
GÜRCİSTAN'DA ÖZEL EĞİTİM	77
Mehpare Tokay Argan	
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HASTA HAKLARINA YÖNELİK TUTUMLARI	79
Mehpare TOKAY ARGAN	
KANSER METAFORU	86
Abdulkadir Yıldız	
AİHM VE AYM İÇTİHADINDA KÖTÜ MUAMELE YASAĞI	94
Abdulkadir Yıldız	
TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASINDA POZİTİF YÜKÜMLÜLÜK DOKTRİNİ	101
آمنه منافی دیزجی	
استفاده از شیشه های رنگی درارسی ها وتاثیر ان بر نور ورودی به داخل طنبی ها	107
Volkan Göçoğlu	
KAMU YÖNETİMİ 4.0: BÜROKRASİDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM	108
Şükran Arıkan & Kazım Koca & Serkan Revan	
DETERMİNATİON OF SOMATOTYPES OF ELİTE MALE FİELD HOCKEY ATHLETES	115
Şükran Arıkan &Yetkin Utku KAMUK & Serkan Revan	
THE OBESİTY AND OVERWEİGHT PREVALENCE AMONG STUDENTS BETWEEN THE AGES OF 6 AND 15 İN KONYA	121
Yılmaz Seçim & Metehan Kaya	
KARAMAN İLİNİN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	122

Yahya Gökhan YALÇIN & Hayri DEMİR *THE LEVELS OF REALIZATION OF TARGETS SET IN TURKISH SPORT POLICIES*	133
Şengül HAYRAN& Mehmet KANDEMİR *BELİREN YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE BÜYÜME KORKUSU VE ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALARIN İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ*	134
Ahmet Akın & Ayşegül Afşar& Emine Nilgün Akay *ÇALIŞAN KADINLARDA BAĞIMSIZLIK ALGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLIK VE GÜVENIRLIK ÇALIŞMASI*	150
Kudret SAVAŞ *FAKABASMAZ ZİHNİ'NİN MACERALARI*	155
Kudret SAVAŞ *İSMAİL GASPIRALI'NIN EĞİTİMLE İLGİLİ BİR KONFERANSININ İNCELENMESİ*	162
Mustafa Cüneyt ŞAPCILARF & Figen KALKAN & Ahmet BÜYÜKŞALVARCI *EXAMİNATİON OF WASTE AND WASTAGE RATE AT BREAKFAST: THE CASE OF KONYA*	170
Berfu İlter *KADIN GİRİŞİMCİLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE SOSYAL MEDYANIN ÖNEMİ*	183
Berfu İlter *SOSYAL GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ALGISI*	185
Bilge KARGA GÖLLÜ *HÂKİM'İN ŞERHİNDEN HAREKETLE ŞEVKET-İ BUHÂRÎ DÎVÂNI'NDA NEY'E DAİR BENZETMELER*	187
Muhammet İnceağaç *GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE GELENEKSEL TÜRK SANATLARININ YERİ VE ÖNEMİ*	200
Ayşe OKUR & Burcu BAŞARAN *MODA ÇİZİMLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE MODA TASARIMI EĞİTİMDEKİ YERİ*	209
Sinan OKUR *KANUNİ ÖNALIM HAKKINDA FİİLİ TAKSİM SORUNUNA DAİR YARGITAY UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ*	219
Sinan OKUR *6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU'NUN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNDEN SONRA SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME DAVASINDA ARANAN FAKİRLEŞME ŞARTINA DAİR TARTIŞMALARA BİR KATKI*	227
Hakan CANDAN & Tuba Perihan KAYA *İŞ TATMİNİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ: AKSARAY EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR UYGULAMA*	229
Hakan CANDAN & Tuba Perihan KAYA *BANKA ÇALIŞANLARININ İŞ YAŞAM KALİTESİ ALGILARI İLE ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: KARAMAN ÖRNEĞİ*	245
Ayşe Yavuz & Memiş Karaer *BİR SİVİL ERDEM DAVRANIŞI OLAN WHİSTLEBLOWİNG ÜZERİNE ÖRNEK BİR ARAŞTIRMA*	258
Ayşe YAVUZ & Memiş KARAER *TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİK VE TÜRK GİRİŞİMCİ PROFİLİ ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA*	268
Mesut Murat ADABALI *KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE YENİLİK ALGISI DEĞERLENDİRMESİ*	276
Melahat BATU AĞIRKAYA & Hikmet AKYOL & Kübra KARAKUŞ	293

KÜRESEL POLİTİKA BELİRSİZLİKLERİ VE RİSKLERİN FİNANSAL DERİNLEŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	
Hikmet AKYOL & Harun CAN & Melahat Batu AĞIRKAYA	306
TÜRK CDS PRİMLERİNİN ASİMETRİK BELİRLEYİCİLERİNİN TAHMİN EDİLMESİ: NARDL YAKLAŞIMI	
Dr. Nuran VARIŞLI	317
ÖRGÜTLERDE DEĞİŞİM YÖNETİMİNİN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	
Semra KIRANLI GÜNGÖR & Kubra BAYER& Mehmet GÜNGÖR & Süleyman UMAR	318
JAPONYA VE TÜRKİYE EĞİTİM SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	
Semra KIRANLI GÜNGÖR & Mehmet GÜNGÖR & Kubra BAYER& & Süleyman UMAR	339
ÖĞRETMENLERİN KARAR VERMEYE İLİŞİN GÖRÜŞLERİ	
Arif Korkmaz	349
DİN–EKONOMİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA İSLAM'IN DOĞUŞUNDA EKONOMİNİN ROLÜ: SAHİHU'L–BUHARİ (EL–CAMİU'S–SAHİH) ÖRNEĞİ	
Hasan UÇAR	350
ARAP EDEBİYATINDA "VADDÂÛN ŞAİRLER" NİTELEMESİNİN SEBEPLERİ	
Hasan UÇAR	364
DİLBİLİMCİLERİN LAFIZ-MANA İLİŞKİSİNİ ANLAMA GAYRETİ MUVACEHESİNDEN VAHYİN İNZAL KEYFİYETİNE BAKIŞ	
Наранцэцэг Энхтуяа	367
СОШИАЛ МЕДИА ТУУНИЙ ХЭРЭГЛЭЭ	
Şükran Tümer & Berna Aybartürk	368
MÜZELER BİR HAZİNE ; GELENEKSEL YELEKLER ALTERNATİF TASARIMLARDA HAYAT BULUYOR	
Berna AYBARTÜRK & Şükran TÜMER	379
DİJİTAL BASKIDA MASAÖRTÜSÜ TASARIMLARININ POPÜLER KÜLTÜRDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	
Melek ÇUBUKCU	388
BULUNMA DURUMU EKİNİN YAZIMI BAKIMINDAN KUTADGU BİLİG'İN NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	
Ahmet AKIN & Emine Nilgün Akay	401
BABALIK ALGISI ÖLÇEĞİ (BAÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	
İncinur ATİK GÜRBÜZ	405
OSMANLI EDEBÎ METİNLERİNDE MESLEKLER 2: CELLATLAR	
Seda YURTSEVEN & Emel KOÇ	426
"JOSE ORTEGA Y GASSET'NİN FELSEFESİNDE KÜLTÜR EĞİTİMİ"	
Büşra S. KAYA	437
XV. ASIR MEMLÜK KAHİRE'SİNDE ORTAK METODOLOJİ ARAYIŞLARI: İBNÜ'L-HÜMÂM VE ET-TAHRİR Fİ İLMİ'L-USUL ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	

TÜRKÇE DERSİNDE POLTİKA OKURYAZARLIĞINA YER VERİLMELİ Mİ?

Muhammet YILDIRIM

Bursa Uludağ Üniversitesi

Giriş

Okuryazarlık Türkçe Sözlükte, okuryazar olma durumu olarak tanımlanmaktadır. Okuryazar ise okuması yazması olan, eğitim görmüş olarak tanımlanmaktadır (TDK Sözlüğü, 2005). Bununla birlikte günümüzde okuryazarlık tanımı değişiklik göstermiştir. Karmaşık ve güçlü dijital teknolojilerin ve elektronik cihazların kitlesel kullanılabilirliği ve kullanımı ile okuryazarlık tanımı da bilinen anlamının ötesine geçmeye başlamıştır (Paul, 2006). İlk başta bilinen manası ile formal eğitim ortamlarında sunulan okuma ve yazma eğitimi olarak tanımlanan okuryazarlık, daha sonraları örgün eğitimin dışında, yetişkinlere yönelik olarak verilen temel okuma yazma eğitimi anlamında kullanılmıştır. Günümüzde ise, belirlenen alanlarla ilgili temel seviyede bilgiye ve uygulayıcılık konusunda temel kabiliyete sahip olmayı ifade etmektedir. Böylelikle okuryazarlık türleri oluşmaya başlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında, birçok okuryazarlık biçiminden ve her şeyden önce dilin rolleri ve temsil şekillerinden bahsetmek mümkündür. (Caroline, Kate, Alvin ve Leong, 2011).

Politik okuryazarlık, temel okuryazarlık becerilerinin kazanımı üzerinden gelişen ancak toplumdaki kararların nerede ve nasıl alındığı hakkında bilgi sahibi olma, müdahil olma hakkı, çeşitli politik fikirlere, tartışma formlarına ve tartışma adabına aşina olma, kişisel bir politik değerler kümesinin geliştirilmesi ve bunları pratikte uygulamak için gereken beceri ve güvene sahip olunmasıdır (Dağ ve Köçer, 2019). Politika okuryazarlığının pek çok tanımı olmakla birlikte kapsayıcı bir tanım yapabilmek için politika okuryazarlığının tüm boyutlarını ele almak gerekmektedir. Zira politika okuryazarlığı, ülkeyi yöneten yasaları tanımak, siyasi parti bildirilerini okumak, vergilendirme sistemi hakkında bilgi sahibi olmak gibi sadece bilişsel süreçlerden ibaret değildir. Bunun yanı sıra politika okuryazarlığının; kendine has bir dünya görüşü oluşturmak, olaylara ve olgulara kendi penceresinden bakabilmek ve mevcut politik olaylara karşı bir tutum ortaya koyabilmek gibi bir de duyuşsal yanı vardır. Politika okuryazarlığının bilişsel ve duyuşsal yönleri tamamlayıcı bir de davranışsal yönü vardır. Bilinen ve içselleştirilenlerden hareketle ortaya konulan davranışları bu kapsamda anmak gerekmektedir. Bunlar; seçim süreçlerine katılmak, seçim sonrası seçilenlerin görev ve

sorumluluklarını ne denli doğru ve düzenli bir şekilde yerine getirdiklerini takip etmek olabileceği gibi karşıt görüşlere saygı duyarak inandıklarını ifade edebilmek, etik kurallar çerçevesinde karşısındakileri inandıklarına ikna etmeye çalışmak, toplum karşısında kendisini sağlıklı bir şekilde ifade edebilmek de politika okuryazarlığının davranışsal boyutu içerisinde ele alınabilir. Politika okuryazarlığı sadece güncel siyaset ve seçimlerle alakalı değildir. Politik okuryazarlık ve toplumsal eğitim, zamana bağlı olmayan veya seçime özgü olmayan bir eğitim sürecidir (Thompson, 1996).

Bu çalışmada, politika okuryazarlığının ne olup ne olmadığı üzerine bir literatür taraması yapılmış, politik okuryazarlık ve politik okuryazarların sahip oldukları özellikleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bunun yanında, Türkçe dersinin amaçları ve kazanımları dikkate alınarak Türkçe dersinde politika okuryazarlığına yer vermek gerekli midir, sorusuna cevap aranmıştır.

Politika Okuryazarlığı Eğitimine Duyulan İhtiyaç

Politika okuryazarlığına sahip olmak çok büyük önem arz ederken eğitim ve politikayı bir arada düşünmek ilk etapta kulağa pek de hoş gelmeyebilir. Özellikle 12 Eylül 1980 rejiminin saldığı korku ile apolitikleşme veya antisiyaset eğilimi, siyasetin kapsamını yalnızca ekonomi ve teknoloji idaresine indirgeyerek daraltmış, ister istemez politikayı çekinilecek bir alana dönüştürmüştür (Arife ve Ersoy, 2018). Oysa Milli Eğitim Temel Kanunu'nun genel amaçları arasında yer alan "demokrasiyi benimsemiş ve etkin vatandaşlık davranışını içselleştirmiş bireyler yetiştirmek" maddesi yer almaktadır (Hatice ve Zafer, 2017). Okulları öğrencileri hayata hazırladığımız merkezlerdir. Bu çerçevede, öğrencilerin hayatında büyük bir yere sahip olacak politik süreçler gibi, sorumluluk bilinci ile hareket etme ve gelişmiş vatandaş olma ile alakalı kazanımları öğrenciler okullarda, formal eğitim ortamlarında öğrenmelidirler. Demokrasiyi eğitimle ilişkilendirmek kesinlikle yeni değildir (Štrajn, 2014). Faiz ve Dönmez (2016), politika okuryazarlığı eğitimi verecek şekilde donatılmamış olan öğretmenlere de mutlaka hizmet içi eğitimler yolu ile politika okuryazarlığı eğitimi verebilecek yetkinliğin kazandırılmasının önemini vurgulamışlardır.

Öyle bir zamandayız ki insanlar siyasetten azade değiller; bir biçimde etkisi altındalar (Arife ve Ersoy, 2018). Bu açıdan bakıldığında herkesin siyaset ve politika hakkına temel bir bilgi seviyesine sahip olması önem arz etmektedir. Demokratik toplumlarda hayata aktif katılım

ve etkin bir iletişim kurabilmek için politik okuryazarların sahip olduğu özellikler arasında sıraladığımız eleştirel konuşmalara katılabilme ve karşıt görüşlere saygılı olabilme hususları açısından politik okuryazarlığın nedenli önemli olduğu ortadadır. Gençlerin politikaya ilgi duymaları, politika ve politik konular hakkında düşünmeleri, kararlar vermeleri ve politik yaşama dâhil olmaları Türkiye gibi genç nüfusun ağırlıkta olduğu bir ülke için son derece önemlidir (Dağ ve Köçer, 2019). Gençlerin politik okuryazar olmaları; gündelik hayatta sosyal medyada çok fazla vakit geçirmeleri açısından da önemlidir. Politikacılar, sosyal medyanın toplumla etkileşimde bulunmak için etkili bir araç olduğunun farkındadırlar (Lailiyah ve diğerleri, 2018). Buna karşılık gençler, sosyal medya ortamlarında kimi zaman yalan ve yanıltıcı haberlere karşı savunmasız kalabilmektedirler. Bir koruma veya editör filtresi olmadığından, sosyal medya paylaşımları, tweetler hem suistimale hem de kötüye kullanımlara açıktır (Hopkins ve Coster, 2019).

Politika okuryazarlığı eğitiminden geçen ve artık bir politik okuryazar olan bireylerin birtakım becerileri ön plana çıkmaktadır. Bu becerinin temelinde eleştiri kültürü yer almaktadır (Görmez, 2018). Politik okuryazarlık becerisine sahip bir birey, başkalarının bakış açılarını anlama, kendisi üzerindeki etkilerini anlama ve etik olarak cevap verme becerisine sahiptir (Lailiyah, Yuliyanto ve Pradhana, 2018). Ahlaki veya dünya görüşleri açısından farklı öğrenci ve öğretmenler karşılıklı saygı atmosferinde eleştirel konuşmalara ve tartışmalara katılabilir (Hopkins ve Coster, 2019).

Politika okuryazarlığının eğitim ortamına taşınması halinde eğitim materyali kullanmada sıkıntı yaşanmayacaktır. Gazete makaleleri, TV haberleri ve güncel olaylar bölümleri, ders konularını ele almak için mükemmel bir sıçrama tahtası etkisi sağlayabilir (Espie ve Viola, 1999). Günlük hayatta karşımıza çıkan pek çok malzeme eğitim ortamında materyal olarak kullanılabileceği gibi özel olarak eğitim materyalleri de geliştirmek mümkündür.

Türkçe Öğretim Programında ve Türkçe Dersinde Politika Eğitimi

Politika okuryazarlığı ile Türkçe dersi arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, ilk etapta Türkçe dersi öğretim programının özel amaçları arasında yer alan;

- basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi,

• okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması (TTKB,2019),

maddelerini görmek mümkündür. Yine Türkçe dersi öğretim programındaki ilgili temalar ve alt temalarda vatandaşlık başlığı altında yer alan; adalet, alın teri, çalışma, emek, eşitlik, göç, göçmenlik, görev bilinci, hukukun üstünlüğü, iş birliği, mültecilik, özgürlük, paylaşma, sorumluluk, üretme, vergi bilinci vb. kavramları da politika okuryazarlığı kapsamında değerlendirilebilir.

Türkçe Öğretimi Programı Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Türkçe Öğretim Programı incelenmiş ve 5, 6, 7 ve 8. Sınıflardaki kazanımlardan politika okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek olanlar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Kazanımların takip edilebilmesi için temel becerilere göre sınıflandırılmıştır.

5. Sınıf Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

5.sınıf seviyesinde politika okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar öğrenme alanlarına göre ayrılarak tablolar aracılığı ile sunulmuştur.

Tablo- 1 5. Sınıf Dinleme/İzleme Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Dinleme/İzleme	T.5.1.9.	5. Sınıf	Konuşmacının sözlü olmayan mesajlarını kavrar.	
	T.5.1.10.		Dinlediklerinin/izlediklerinin içeriğini değerlendirir.	b) Öğrencilerin dinlediklerindeki/izlediklerinde ki tutarlılığı sorgulamaları sağlanır.

Politika okuryazarının sahip olması gereken özelliklerden bir tanesi de muhakkak ki satır aralarında yer alan gizli açık tüm mesajları eksiksiz alabilmektir. 5. sınıf kazanımlarına baktığımızda "Konuşmacının sözlü olmayan mesajlarını kavrama" kazanımı tam da bu noktayı işaret etmektedir. Beden dili, jest ve mimikleri ile konuşmacının ne ifade etmekte ne söylemekte aslında neyi kast etmekte bunların tam olarak anlaşılabilmesi çok önemlidir. Türkçe Öğretimi Programında da kazanım olarak yer aldığı görülmektedir.

Tablo- 2 5. Sınıf Konuşma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Konuşma	T.5.2.1.	5.Sınıf	Hazırlıklı konuşma yapar. Öğrencilerin	Öğrencilerin verilen bir konuyu görsellerle destekleyerek kısa sunum hazırlamaları ve sunum öncesinde prova yapmaları sağlanır.
	T.5.2.2.		Hazırlıksız konuşma yapar.	

Politika okuryazarlığının sadece bir takım terminolojiye hâkim olmaktan ibaret olmadığı, aktif katılım göstermek gibi bir basamağının da olduğu araştırmamızın giriş kısmında belirtilmiştir. Bu açıdan konuşma alanı ile alakalı kazanımlar etkin katılım kısmını temsil edebilecek kazanımları içerisinde barındırmaktadır. Özellikle literatürde yer verilen politika okuryazarlığı tanımları arasında eleştirel iletişim ve farklı görüşleri dikkate alarak kendini ifade edebilmek gibi özellikler bu alandaki kazanımlarla alakalıdır. Konuşma kazanımları incelendiğinde bu özelliklerle uyum gösteren kazanımların olduğu görülmüştür. 5. 6. ve 7. sınıf seviyelerinde hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma yapar kazanımları yer almıştır. Bu bireyin bir konu ile alakalı düşüncelerini ifade edebilmesi açısından çok önemlidir.

Tablo- 3 5. Sınıf Okuma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Okuma	T.5.3.12.	5. Sınıf	Metin türlerini ayırt eder.	Hikâye, fabl, masal, haber metni türleri tanıtılır. Metin türleri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmez.
	T.5.3.15.		Metinde ele alınan sorunlara farklı çözümler üretir.	
	T.5.3.17.		Metni yorumlar.	a) Yazarın bakış açısını fark etmeleri, olayları ele alış şeklini yorumlamaları ve öğrencilerin metinle ilgili kendi bakış açılarını ifade etmeleri sağlanır. b) Metin içeriğinin yorumlanması sırasında metinlerdeki örneklere ve ayrıntılara atıf yapılması sağlanır.

	T.5.3.22.		Görsellerle ilgili soruları cevaplar.	a) Resim ve karikatürleri yorumlayarak görüşlerini bildirmeleri sağlanır. b) Haberi/bilgiyi görsel yorumcuların nasıl ilettikleri üzerinde durulur.
	T.5.3.25.		Medya metinlerini değerlendirir.	İnternet, sinema ve televizyonun verdiği iletileri değerlendirmeleri sağlanır.
	T.5.3.28.		Bilgi kaynaklarını etkili şekilde kullanır.	
	T.5.3.29.		Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.	Bilimsel çalışmalarda ağırlıklı olarak "edu" ve "gov" uzantılı sitelerin kullanıldığı vurgulanır.
	T.5.3.31.		Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur.	Neden-sonuç, amaç-sonuç, koşul, karşılaştırma, benzetme, örneklendirme, duygu belirten ifadeler, abartma, nesnel ve öznel çıkarımlar üzerinde durulur.

Tablolar incelendiğinde politika okuryazarlığı ile ilgili kazanımların sayısının en fazla olduğu alanın okuma olduğunu görüyoruz. Politik içerikler de çoğunlukla metin olarak tüketilmektedir. Araştırmada yer verildiği üzere politika okuryazarlığı ile sosyal medya arasında sıkı bir bağ vardır. Sosyal medyada tüketilen metinlerle alakalı olarak programda anılan okuma kazanımlarına sahip olmak politika okuryazarlığı açasından da gereklilik arz etmektedir. Okuduğu metnin türünü tanıma hangi metnin bilgi verici hangi metnin eğlendirici, kurgusal ya da fantastik olduğunu ayırt edebilmesi verilen mesajı değerlendirmek noktasında doğru bir başlangıç olacaktır. Yazarın olaya olan bakış açısının farkına varmak ve metindeki öznel ve nesnel çıkarımları ayırt edebilmek bilgi edinme sürecinde ve sonrasında fikir oluşturma sürecinde bireyin daha az hata yapmasına yardımcı olacaktır.

5.Sınıf seviyesinde politika okuryazarlığı ile ilgili kazanımlar tablolar aracılığı ile ortaya konmuştur. İlerleyen sınıf seviyelerinde yazma alanı ile ilgili de politika okuryazarlığı ile ilgili kazanımlar yer alsa da 5. Sınıf seviyesindeki yazama alanı kazanımları ile politika okuryazarlığı arasında bir bağ kurulamamıştır.

6. Sınıf Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

6. sınıf seviyesinde politika okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar öğrenme alanlarına göre ayrılarak tablolar aracılığı ile sunulmuştur.

Tablo- 4 6. Sınıf Dinleme/İzleme Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
	T.6.1.10.		Dinlediklerinin/izlediklerinin içeriğini değerlendirir.	a) Öğrencilere reklam filmleri dinletilerek/izletilerek bunlardaki mesajların ve örtülü anlamların tespit edilmesine yönelik çalışmalar yaptırılır. b) Öğrencilerin içeriklerdeki tutarlılığı sorgulamaları sağlanır.
	T.6.1.11.		Dinledikleriyle/izledikleriyle ilgili görüşlerini bildirir.	

Tablo-4 incelendiğinde öğrencinin etkin sürece girmeye başladığını; "Dinlediklerinin/izlediklerinin içeriğini değerlendirir." kazanımına ilave olarak "Dinledikleriyle/İzledikleriyle ilgili görüşlerini bildirir." kazanımının eklenmesinden anlıyoruz. Öğrenci hem kendisini sunulan içeriği değerlendirmeli hem de bu içerikle alakalı kendi görüşlerini iletebilmelidir.

Tablo- 5 6. Sınıf Konuşma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Konuşma	T.6.2.1.	6.Sınıf	Hazırlıklı konuşma yapar. Öğrencilerin	Öğrencilerin verilen bir konu hakkında görsellerle destekleyerek kısa sunum hazırlamaları ve prova yapmaları sağlanır.
	T.6.2.2.		Hazırlıksız konuşma yapar.	

Politika okuryazarlığı ile ikna süreçleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Öğrencilerin hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma yapmaları ile ilgili kazanımlar politika okuryazarlığı ile doğrudan alakalıdır. Kendisini toplum önünde ifade edebilmek görüşlerini karşısındakinin düşüncelerini de dikkate alarak ifade etmek. Türkçe dersi içerisinde edinilmesi gereken en

önemli kazanımlardan birisidir. Tablo-5 de yer alan kazanımlar da konuşma ile ilgili kazanımları göstermektedir.

Tablo- 6 6. Sınıf Okuma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Okuma	T.6.3.24.	6. Sınıf	Metnin içeriğini yorumlar.	a) Yazarın olaylara bakış açısının tespit edilmesi sağlanır. b) Metindeki öznel ve nesnel yaklaşımların tespit edilmesi sağlanır. c) Metindeki örnek ve ayrıntılara atıf yapılması sağlanır.
	T.6.3.30.		Görsellerle ilgili soruları cevaplar.	a) Öğrencilerin haber fotoğrafları ve karikatürleri yorumlayarak görüşlerini bildirmeleri sağlanır. b) Haberi/bilgiyi görsel yorumcuların nasıl ilettiklerinin sorgulanması sağlanır.
	T.6.3.32.		Medya metinlerini değerlendirir.	İnternet, sinema ve televizyonun verdiği iletileri değerlendirmeleri sağlanır.
	T.6.3.34.		Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.	a) İnternet/yazılı (dergi, kitap, broşür, gazete vb.) kaynakların güvenilirliklerinin sorgulanması sağlanır. b) Bilimsel çalışmalarda ağırlıklı olarak "edu" ve "gov" uzantılı sitelerin kullanıldığı vurgulanır.

6. Sınıf okuma alanı ile ilgili kazanımlardan dört tanesinin politika okuryazarlığı ile alakalı olduğu görülmüştür ve Tablo-6'da yer verilmiştir. 5. Sınıfta yer alan kazanımlara "Medya metinlerini değerlendirir." Kazanımının eklendiğini görüyoruz. Politik iletilerin kişilere ulaştırılması için etkin olarak kullanılan medya araçlarının içeriklerinin değerlendirilmesi politika okuryazarlarının sahip olması gereken özelliklerden biridir. Aynı zamanda "Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular." kazanımı da yine belli değerlendirme kriterlerine tabi tutulmadan kolaylıkla internet ortamında paylaşılabilecek olan bilgilerin yanıltıcı yönlendirmelerinden kurtulmak için önemlidir.

Tablo- 7 6. Sınıf Yazma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Yazma	T.6.4.2.	6. Sınıf	Bilgilendirici metin yazar.	a) Öğrencilerin konu ve ana fikri belirlemeleri, buna göre giriş, gelişme, sonuç bölümlerinde yazacaklarının taslağını oluşturmaları ve ilk paragrafta amaçlarını ifade etmeleri sağlanır. b) Öğrenciler yazılarında günlük hayattan örnekler vermeleri için teşvik edilir.
	T.6.4.11.		Yazdıklarını paylaşır.	Öğrenciler yazdıklarını sınıf ve okul panosu ile sosyal medyada paylaşmaya teşvik edilir.

5. sınıf seviyesinde yazma alanı ile ilgili politika okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek bir kazanım yer almasa da 6. Sınıf seviyesinden itibaren yazma alanında da politika okuryazarlığı ile ilişkili olan kazanımlara yer verilmeye başlanmıştır. Bilgilendirici metinler yazmak suretiyle politik okuryazarlığın etkin katılım boyutunda etkinlik yapmış ve sosyal medyada paylaşmak sureti ile de yine etkin bir sürecin parçası olmuş olur.

7. Sınıf Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

7. sınıf seviyesinde politika okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar öğrenme alanlarına göre ayrılarak tablolar aracılığı ile sunulmuştur.

Tablo- 8 7. Sınıf Dinleme/İzleme Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Dinleme/İzleme	T.7.1.10.	7. Sınıf	Dinlediklerinde/izlediklerinde tutarlılığı sorgular.	
	T.7.1.11.		Dinledikleriyle/izledikleriyle ilgili görüşlerini bildirir.	
	T.7.1.12.		Dinlediklerinin/izlediklerinin içeriğini değerlendirir.	a) Medya metinlerindeki örtülü anlamı belirlemesi sağlanır. b) Medya metinlerinin hedef kitlesi ve amacının sorgulanması sağlanır.
	T.7.1.14.		Konuşmacının sözlü olmayan mesajlarını kavrar.	

7. sınıf seviyelerinde verilen "Dinlediklerinin/izlediklerinin içeriğini değerlendirir" kazanımı açıklama kısmında verilen "Medya metinlerinin amacını ve kaynağını sorgulamaları sağlanır. Medya metinlerindeki örtülü anlamı belirlemesi sağlanır." açıklamaları özellikle medya metinleri aracılığı ile sunulan örtük mesajların alınması politika okuryazarlığı ile alakalıdır.

Tablo- 9 7. Sınıf Konuşma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Konuşma	T.7.2.1.	7. Sınıf	Hazırlıklı konuşma yapar.	Öğrencilerin düşüncelerini mantıksal bir bütünlük içinde sunmaları, görsel, işitsel vb. destekleyici materyaller kullanarak sunu hazırlamaları sağlanır.
	T.7.2.2.		Hazırlıksız konuşma yapar.	
	T.7.2.3.		Konuşma stratejilerini uygular.	Katılımlı, yaratıcı, güdümlü, empati kurma, tartışma ve eleştirel konuşma gibi yöntem ve tekniklerinin kullanılması sağlanır.

Tablo- 9 incelendiğinde 5. ve 6. Sınıftaki kazanımlara ek olarak "Konuşma stratejilerini Uygular." Kazanımının yer aldığını görüyoruz. "Katılımlı, yaratıcı, güdümlü, empati kurma, tartışma ve eleştirel konuşma gibi yöntem ve tekniklerinin kullanılması sağlanır." açıklamasında yer alan tartışma ve eleştirel konuşma kısmı politika okuryazarlığı ile ilişkilidir.

Tablo- 10 7. Sınıf Okuma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Okuma	T.7.3.22.	7. Sınıf	Metnin içeriğini yorumlar.	a) Yazarın olaylara bakış açısının tespit edilmesi sağlanır. b) Metindeki öznel ve nesnel yaklaşımların tespit edilmesi sağlanır. c) Metindeki örnek ve ayrıntılara atıf yapılması sağlanır.
	T.7.3.24.		Metinde ele alınan sorunlara farklı çözümler üretir.	
	T.7.3.25.		Metinler arasında karşılaştırma yapar.	Bakış açısı ve mesajlar karşılaştırılır.
	T.7.3.29.		Metin türlerini ayırt eder.	a) Söyleşi, biyografi, otobiyografi, günlük türleri üzerinde durulur. b) Metin türlerine ilişkin ayrıntılı bilgi verilmemelidir.
	T.7.3.30.		Görsellerle ilgili soruları cevaplar.	a) Duvar yazısı ve karikatürlerin incelenmesi ve bunlarla ilgili görüş bildirilmesi sağlanır. b) Haberi/bilgiyi görsel yorumcuların nasıl ilettikleri üzerinde durulur.
	T.7.3.31.		Medya metinlerini değerlendirir.	İnternet, sinema ve televizyonun verdiği iletileri değerlendirmeleri sağlanır.
	T.7.3.33.		Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.	a) İnternet/yazılı (dergi, kitap, broşür, gazete vb.) kaynakların güvenilirliklerinin sorgulanması sağlanır. b) Bilimsel çalışmalarda ağırlıklı olarak "edu" ve "gov" uzantılı sitelerin kullanıldığı vurgulanır.

Tablo-10 da 7. sınıf seviyesindeki okuma alanına ait kazanımlardan yedi tanesinin politika okuryazarlığı ile ilgili olduğunu göstermektedir. Politik iletişimin büyük kısmının metin okuma ve görsel okuma yolu ile gerçekleştirildiği düşünüldüğünde okuma

kazanımlarının politika okuryazarlığı ile yakın ilişki içerisinde olduğu bir kez daha görülebilmektedir.

Tablo- 11 7. Sınıf Yazma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Yazm	T.7.4.11.	7. Sınıf	Kısa metinler yazar.	Haber metni ve/veya anı yazmaya teşvik edilir.
	T.7.4.17.		Yazdıklarını paylaşır.	Öğrenciler yazdıklarını sınıf ve okul panosu ile sosyal medya ortamlarında paylaşmaya, şiir ve kompozisyon yarışmalarına katılmaya teşvik edilir.

Bilgilendirici metinler yazma kazanımının ardından 7. sınıf seviyesinde "Kısa metinler yazar." kazanımına da yer verilmiştir. Kısa metinlerin de haber metni veya anı olabileceğine kazanım açıklaması kısmında yer verilmiştir. Politik metinlerin başında haber metinleri yer almaktadır. Haber metni yazmaya başlayan öğrenci politik okuryazar olarak üretim yapıyor demektir.

8. Sınıf Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

8. sınıf seviyesinde politika okuryazarlığı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar öğrenme alanlarına göre ayrılarak tablolar aracılığı ile sunulmuştur.

Tablo- 12 8. Sınıf Dinleme/İzleme Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Dinleme/İzleme	T.8.1.9.	8. Sınıf	Dinlediklerinde/izlediklerinde tutarlılığı sorgular.	
	T.8.1.10.		Dinledikleriyle/izledikleriyle ilgili görüşlerini bildirir.	
	T.8.1.11.		Dinledikleri/izledikleri medya metinlerini değerlendirir.	Medya metinlerinin amacını ve kaynağını sorgulamaları sağlanır.
	T.8.1.13.		Konuşmacının sözlü olmayan mesajlarını kavrar.	

Önceki sınıf seviyelerinde olduğu gibi politika okuryazarlığı ilgili kazanımlar 8. Sınıf seviyesinde de yer almaktadır. "Özellikle medya metinlerinin amacını ve kaynağını sorgulamaları sağlanır." açıklaması yavaş yavaş bir dünya görüşü oluşturmaya başlayacak olan yaşı gereği kimlik bunalımları ile mücadele etmek durumunda olan ergenlik çağındaki öğrenci için çok büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde öğrencilerin sosyal medyada geçirdikleri sürenin artış gösterdiği de göz önüne alındığında kritik bir öğrenme süreci olduğu görülmektedir.

Tablo- 13 8. Sınıf Konuşma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Konuşma	T.8.2.1.	8. Sınıf	Hazırlıklı konuşma yapar.	a) Öğrencilerin düşüncelerini mantıksal bir bütünlük içinde sunmaları, görsel, işitsel vb. destekleyici materyaller kullanmaları, sunu hazırlamaları sağlanır. b)Öğrenciler araştırma sonuçlarını sempozyum, panel, forum vb. ortamlarda sunmaya teşvik edilir.
	T.8.2.3.		Konuşma stratejilerini uygular.	Yaratıcı, güdümlü, empati kurma, tartışma, ikna etme ve eleştirel konuşma gibi yöntem ve tekniklerinin kullanılması sağlanır.

8. sınıfta "Yaratıcı, güdümlü, empati kurma, tartışma, ikna etme ve eleştirel konuşma gibi yöntem ve tekniklerinin kullanılması sağlanır." açıklaması hazırlıklı ve hazırlıksız konuşmanın politika okuryazarlığı ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Bireyin karşısındakilerin görüşlerine saygı duyarak onu kendi düşündüklerine ikna etmek amacıyla konuşma yapabilmesi politika okuryazarlarının sahip olmaları gereken özelliklerdendir.

Tablo- 14 8. Sınıf Okuma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Okuma	T.8.3.21.	8. Sınıf	Metnin içeriğini yorumlar.	a) Yazarın olaylara bakış açısının tespit edilmesi sağlanır. b) Metindeki öznel ve nesnel yaklaşımların tespit edilmesi sağlanır. c) Metindeki örnek ve ayrıntılara atıf yapılması sağlanır.
	T.8.3.22.		Metinde ele alınan sorunlara farklı çözümler üretir.	
	T.8.3.24.		Metindeki gerçek ve kurgusal unsurları ayırt eder.	
	T.8.3.25.		Okudukları ile ilgili çıkarımlarda bulunur.	Neden-sonuç, amaç-sonuç, koşul, karşılaştırma, benzetme, örneklendirme, abartma, nesnel, öznel ve duygu belirten ifadeler üzerinde durulur.
	T.8.3.26.		Metin türlerini ayırt eder.	a) Fıkra (köşe yazısı), makale, deneme, roman, destan türleri üzerinde durulur. b) Metin türlerine ilişkin ayrıntılı bilgi verilmemelidir.
	T.8.3.27.		Görsellerle ilgili soruları cevaplar.	a) Çizgi roman ve karikatürleri yorumlayarak görüşlerini bildirmeleri sağlanır. b) Haberi/bilgiyi görsel yorumcuların nasıl ilettikleri üzerinde durulur.
	T.8.3.29.		Medya metinlerini analiz eder.	Medya metinlerinin amaçlarının (kültür aktarma, olay yorumlama, bilgilendirme, eğlendirme, ikna etme) belirlenmesi sağlanır.
	T.8.3.31.		Bilgi kaynaklarının güvenilirliğini sorgular.	a) Blog ve şahsi internet sayfalarındaki bilgilerin güvenilirliği konusunda çalışmalar yapılır. b) Bilimsel çalışmalarda ağırlıklı olarak "edu" ve "gov" uzantılı sitelerin kullanıldığı vurgulanır.

Diğer sınıf seviyelerindeki kazanımlara ek olarak 8. Sınıf seviyesinde "Medya metinlerini analiz eder." kazanımının yer aldığı görülmektedir. Kazanımın açıklama kısmında

"Medya metinlerinin amaçlarının (kültür aktarma, olay yorumlama, bilgilendirme, eğlendirme, ikna etme) belirlenmesi sağlanır." açıklaması yer almaktadır. Bu kazanım ile birlikte metnin tutarlığını sorgulamanın, içeriğini değerlendirmenin yanına bir de metnin yazılış amacının ne olduğunun belirlenmesi eklenmiştir.

Tablo- 15 8. Sınıf Yazma Kazanımlarında Politika Okuryazarlığı

Kazanım Alanı	Kazanım Kodu	Sınıf	Kazanım	Kazanım Açıklaması
Yazma	T.8.4.2.	8. Sınıf	Bilgilendirici metin yazar.	a) Öğrencilerin belirledikleri bir konu ve ana fikir etrafında giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir metin taslağı oluşturmaları, gelişme bölümünde düşünceyi geliştirme yollarını kullanarak görüşlerini ifade etmeleri, görüşlerini destekleyecek kanıtlar sunmaları, sonuç bölümünde ise görüşlerini sonuca bağlamaları sağlanır. b) Öğrenciler günlük hayattan örnekler vermeye teşvik edilir.
	T.8.4.12.		Kısa metinler yazar.	Haber metni, günlük ve anı yazmaya teşvik edilir.
	T.8.4.17.		Yazdıklarını paylaşır. Öğrenciler	Öğrenciler yazdıklarını sınıf ve okul panosu ile sosyal medya ortamlarında paylaşmaya, şiir ve kompozisyon yarışmalarına katılmaya teşvik edilir.

Yazma kısmına ait kazanımlar ise yine konuşma ile ilgili kazanımlarda olduğu gibi sürece etkin olarak katılımı temsil etmektedir. Öğrencilerin haber metinleri ve bilgilendirici metinler yazmaları, görüşlerini ifade etmeleri ve görüşlerini destekleyecek kanıtlar sunmaları da politika okuryazarlığı ile alakalıdır. Yazılanların sınıf veya koridor panolarında paylaşılmaya teşvik edilmesi kazanımı 8. sınıfla birlikte sosyal medyada paylaşmaya dönüşmektedir. Bu da öğrenciyi, en fazla metin tükettiğini belirttiğimiz sosyal medya ortamında sadece tüketen değil aynı zamanda üreten bir katılımcı haline getirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak politika okuryazarlığı ile Türkçe dersi arasında sıkı bir ilişki olduğu Türkçe dersi aracılığı ile öğrencilere verilmesi istenilen kazanımlar incelendiğinde açıkça görülmüştür. Politika okuryazarlığının bir süreç işi olduğu, sadece seçim dönemlerinde işe yarayacak bir enstrüman olmadığı, araştırma içerisinde sıklıkla vurgulanmıştır. Bununla birlikte politika sözcüğü ile ortaokul öğrencilerinin birlikte anılmasının da toplumda kolay kabullenilemeyeceği düşünülebilir. Ancak politika okuryazarlığına Türkçe dersi içerisinde mutlaka yer verilmelidir. Kazanımların değerlendirildiği kısımda da ortaya konduğu gibi kişinin kendisini karşı taraftakilerin de düşüncelerini dikkate alarak ifade edebilmesi, karşısındakileri kendi inandıklarına ikna edebilmek adına kendi düşüncelerinin doğruluğunu ispat edecek kanıtlar sunması politika okuryazarlığı ile en üst derecede ilişkilidir. Yine öğrencinin günlük hayatta tükettiği metinlerdeki örtülü anlamaları anlayabilmesi, bu metinlerin yazılış amacını kavrayabilmesi ve bu metinlerin içerdiği bilgilerin doğruluğunu sorgulayabilesi de politika okuryazarlarının sahip olması gereken özelliklerdendir. Üretim kısmında da haber metinleri üretmek veya düşüncelerini iletmek ve ikna edici metinler ortaya koymak da etkin katılım gösteren politika okuryazarının özelliklerindendir. Bu özelliklerin Türkçe dersi içerisinde verilmeye çalışıldığı açıktır. Aynı zamanda seçilme yaşının da tıpkı seçme yaşı gibi on sekiz yaş olduğu dikkate alındığında bir öğrencinin henüz lise öğrencisi iken seçilip aktif siyasetin içerisinde rol alabileceği görülmektedir. Bu nedenle politika okuryazarlığını lise dönemine bırakmadan ortaokul seviyesinde ele almak gerekmektedir. Politika okuryazarı olarak tanımlanabilecek bireyin sahip olması gereken özelliklerin pek çoğu görüldüğü üzere Türkçe dersi aracılığı ile verilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle Türkçe dersinde politika okuryazarlığına mutlaka yer verilmelidir. Buradan hareketle politika okuryazarlığının hangi etkinliklerle sınıf ortamına taşınabileceği, Türkçe dersinin yukarıda anılan kazanımlarının öğrencilere edindirilmesi konusunda politika okuryazarlığı kavramından ne şekilde yararlanılabileceği konusunda çalışmalar yapmak yerinde olacaktır.

Kaynakça

Arife, D. ve Ersoy, F. (2018). güncel okumalar 1.

Caroline, M. L. H., Kate, T. A., Alvin ve Leong, P. (2011). *Transforming Literacies and Language : Multimodality and Literacy in the New Media Age*. *Transforming Literacies and Language : Multimodality and Literacy in the New Media Age*. doi:10.5040/9781474212014

Dağ, N. ve Köçer, M. (2019). Türkiye'de Politik Okuryazarlık. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 25–28. doi:10.26466/opus.567352

Espie, R. ve Viola, J. (1999). A Place for Political Literacy in Adult Education. *ARIS Resources Bulletin*, *10*(3), 1–4.

Görmez, E. (2018). Güncellenen Sosyal Bilgiler Programının Politik Okuryazarlık Becerisi Bakımından Yeterliliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. doi:10.18506/anemon.464391

Hatice, K. ve Zafer, T. (2017). Sosyal bilgiler öğretim programinda hukuk ve politik okuryazarliği üzerine bir durum incelemesi. *ARAŞTIRMA VE DENEYİM DERGİSİ (ADEDER)*, *2*(1).

Hopkins, N. ve Coster, W. (2019). The Levellers, political literacy and contemporary Citizenship education in England. *Education, Citizenship and Social Justice*, *14*(1), 68–81. doi:10.1177/1746197918760084

Lailiyah, N., Yuliyanto, M. ve Pradhana, G. A. (2018). Youthizen, Political Literacy, and Social Media. *E3S Web of Conferences*, *73*, 20–23. doi:10.1051/e3sconf/20187314005

Paul, P. V. (2006). *New literacies, multiple literacies, unlimited literacies: What now, what next, where to? A response to Blue Listerine, Parochialism and ASL Literacy*. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* (C. 11). doi:10.1093/deafed/enj039

Štrajn, D. (2014). Educating for democratic consciousness: Counter-hegemonic possibilities: By Ali A. Abdi & Paul R. Carr (eds.). Peter Lang, New York, 2013, 292pp. Critical Studies in Democracy and Political Literacy series, vol. 3. ISBN 978-1-4331-1711-4 (hbk), ISBN 978-1. *International Review of Education*, *60*(4), 587–589. doi:10.1007/s11159-014-9433-1

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB). (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı, Ankara.

Thompson, E. J. D. (1996). Political Literacy and Civic Education Curriculum. An Intergrated Approach.

Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

OSMANLI DÖNEMİNDE KONAKLARDA SOFRA KÜLTÜRÜ

Öğr. Gör. Dr. Ayşe Erkmen
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Osman Erkmen
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Osmanlı döneminde sarayda veya konaklarda Batıda olduğu gibi yemek odası, yemek masası ve buna uygun mobilyalar kullanılmıyordu. Saraylarda, konaklarda ve evlerde sofra olarak bilinen ve yere kurulan sofralarda yemek yenirdi. Üstüne yemek konularak yenilmesine yarayan, ayakları olmayan daire şeklindeki masaya sofra adı verilmişti. Yemek yeme vakti geldiğinde yemek yenilecek odanın ortasına sofra örtüsü serilir, örtünün üzerine bir sehpa ve onun üzerinde de büyük bir sini konurdu. Kişiler örtüyü üzerlerine çekerek sofraya otururlardı. Ana yemekler kalaylanmış bakır sahanlarda taşınarak, sininin üzerine yerleştirilirdi. Sofrada bir oturma düzeni olurdu ve bütün aile fertleri sofrada aynı anda bulunurdu. Evde konuk varsa, konukların sofrada oturacakları yerler önceden belirlenirdi. Yemek yenmeye başlanmadan önce yemek yiyecek kişilerin, ellerini yıkamaları için ibrik ve leğen hazır bulundururdu. Sofrada oturan herkes yemekleri aynı kaptan yerdi. Yemekler kaşıkla yenirdi. Kaşıklar şimşir, kemik veya tek parça fildişinden yapılırdı. Yenecek yemeklerin peş peşe, ara vermeden servisi yapılırdı. Yemekten sonra sofra hızlıca toplanırdı. Yemek yendikten sonra eller ibrik suyuyla tekrar yıkanırdı. Konaklarda, ileri gelenlerin evlerinde veya odalarda yemek sonrasında kakuleli veya kakulesiz kahve içme geleneği vardı. Sofrada yemek yenirken zorunlu bir durum olmadan konuşulmaz ve sohbet edilmezdi. Kaşıklar ele alındığında sadece yemek yenir, başka şeylerle ilgilenilmezdi. Yemeğe başlarken besmele çekilirdi. Akşam mümkün olduğu kadar erken yemek yenirdi. Yemeğini yiyen Allah'a şükür diyerek sofradan kalkardı. Yemek yenirken tanınmayan yabancı biri gelse, sofraya davet edilir, yadırganmadan yemek yenmeye davet edilirdi. Yemek, büyüklere saygı gereği dizüstü oturularak yenirdi. Padişahın yemekleri kuşhane denilen özel mutfaklarda hazırlanırdı ve sofra hizmetinden çeşnicibaşı sorumlu olur ve yemeklerin sunumunu bu kişi yapardı. Osmanlı sultanları yükseğe konulan gümüşten yapılmış sinilerin kenarına bağdaş kurarak yemeklerini yerlerdi. Padişah sofrasındaki tabaklar som altın ve sofranın örtüleri de altın sırmalı olurdu. Fatih Sultan Mehmet

döneminde padişahların tek başına veya uygun göreceği kişiyle yemek yeme kuralı uygulanmaya başlandı. Bu kural 1908 yılına kadar sürdü. Osmanlı mutfak kültürü, saray ve sarayın etrafında yaşayan elit kesim tarafından 15. yüzyıldan itibaren şekillendirilmiştir. Osmanlı döneminde oluşan bu yemek kültürü, sofradaki görgü kurallarına, yemek öğünlerinden yemek yeme alışkanlıklarına kadar pek çok konuyu içine alır. "Yemek"le "göbek" arasında bir bağlantı kurulurdu; Mide tıka basa doldurulmazdı. Söylenen şu özdeyişler bu durumu çok iyi açıklar: "Az yiyen melek olur, çok yiyen helak olur", "Az yiyen her gün yer, çok yiyen bir gün yer."

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Yemek kültürü, Saray, Konak

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

SOFRA VE İKTİDAR: OSMANLI TOPLUMUNDA SOFRANIN İKTİDAR SEMBOLÜ OLARAK KULLANILMASI

TABLE AND POWER:
THE USE OF TABLE AS THE POWER SYMBOL IN THE OTTOMAN SOCIETY

Doç. Dr. Mehmet GÜRBÜZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Beslenme, insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biridir. İnsanlar başlangıçta/ilkel dönemde bulabildikleri yenilebilir her türlü besin maddesiyle sadece yaşamak ve gücünü/sağlığını korumak amacıyla beslenmişlerdir. Sonraki süreçte rol paylaşımı temelinde sosyal gruplar hâlinde yaşama becerisi kazandıkça üretim ve saklama süreçlerini kontrol altına alarak besin kaynaklarını çeşitlendirmişlerdir. Bu süreçte beslenme, bedensel bir zorunluluk olmanın ötesine geçerek sosyal bir gösterene de dönüşmüştür. Yemeğin bizzat kendisinin dışında hazırlandığı malzemeler, sunulduğu ortam, sunum araç-gereçleri ve sunum biçimleri de önem kazanmıştır. Bu çerçevede yemekle ilgili söz konusu hususlar, güç ve iktidar göstergesi hâline gelmiştir. Yemeğin simgesel olarak bu amaçlarla kullanılması -aynı durumlara aynı anlamı yükleyen insanlar arasında- toplumsal ilişkileri belirlemede etkili olduğu gibi bürokratik rollerin ve siyasi ritüellerin inşa edilmesinde de önemli roller üstlenmiştir.

Yiyeceklerin çeşitleri ve ikram etme biçimleri üzerinden statü inşası olarak özetlenebilecek bu durum, başka toplumlarda olduğu gibi Türklerde de eski çağlardan itibaren çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Bu çerçevede ziyafetin zamanlaması, ziyafette ikram edilen yemek çeşitleri, yemeklerin hazırlanmasında kullanılan malzemeler, ziyafete katılanların oturma düzeni, ikram sırasında kullanılacak olan çatal, kaşık, bıçak, tabak, örtü, peçete gibi malzemelerin kaliteleri, yemeklerin sunum biçimi ve sıralaması gibi hususların sadece beslenme ve doyma ihtiyacının karşılanmasının ötesinde iktidar ve güç sembolü olarak da simgesel anlamlar taşıdıkları görülmektedir. Örneğin; kutsal sayılan günlerde, kazanılan zaferlerden sonra ve doğum, ölüm, evlenme gibi önemli zaman dilimlerinde özel yemeklerin sunulduğu ziyafetlerin hazırlanması bir gelenek hâlini almıştır. Bu ziyafetlere katılanların oturma düzeni, ilk başlarda sosyal grup içerisindeki iş bölümüne bağlı olarak şekillendiği hâlde sonraki dönemlerde statü göstergesine dönüşerek kişisel ilişkiler nedeniyle önemsenen ya da sosyal rolü bakımından daha üstün olduğu kabul edilen kişilerin vurgulanması temelinde yeniden düzenlenmiştir. Yine yemeğe katılan davetlilerin, iktidara itaat etme göstereni olarak ziyafeti veren iktidar sahibi kişiye ve/veya yakınlarına çeşitli hediyeler sunması da bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir durumdur.

Bu çalışmada odaklanılan temel konu, sofranın -özellikle de Osmanlı sultanları tarafından verilen ziyafetlerin- güç göstereni olarak kullanılması ve iktidarın herkes tarafından kabul edilip meşrulaşması bağlamında kullanılmasıdır. Bu çerçevede değerlendirmemize ışık tutacak oturma düzeni, ikram edilen yemekler ve halka yapılan ikramlar açısından konuya bakılacaktır. Bu tespitler yapılırken Türk kültür tarihini oluşturan en eski metinler üzerinde yapılan çalışmalardan hareketle konunun çerçevesi çizilecek ve daha sonra Osmanlı döneminde ziyafetlerde uygulanan ritüeller iktidar ekseninde yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, edebî metin, yemek kültürü, sofra, iktidar

Nutrition is one of the fundamental needs of humankind. In the beginning/primitive period, humans lived on all kinds of edible nutrients that they could find with an aim to live and to maintain their strength/health. As they gained the ability to live in social groups based on role sharing in the next process, they diversified their nutritional resources by controlling production and storage processes. In this process, nutrition went beyond being a physical obligation and turned into a social indicator. In addition, the ingredients used in the preparation of the food, environment it was presented in, presentation tools and styles also gained importance as well as the dish itself. In this context, the issues related to eating became an indicator of power. The symbolic use of food for these purposes - among the people who attributed the same meaning to the same situations - had an impact on determining social relations and played an important role in building bureaucratic roles and political rituals.

This situation, which can be summarized as status building through the types and presentation styles of foods, manifested itself in various ways since ancient times in Turks as also in other societies. In this context, it is seen that the timing of the banquet, types of the foods served at the banquet, ingredients used in the preparation of foods, seating order of guests, quality of the tools to be used during the banquet such as fork, spoon, knife, plate, cloth, napkin, presentation style and arrangement of foods carry symbolic meanings in terms of power beyond only meeting nutritional requirement and feeling repleted. For example; on holy days, after the victories won, and in important periods such as birth, death and marriage, it became a tradition to prepare banquets where special foods were presented. Although the seating order of the guests in these banquets was initially shaped depending on the division of labor within the social group, it was reorganized based on the emphasis of those who were considered important for personal relationships or superior in terms of their social roles by turning into a status indicator in later periods. Similarly, presentation of various gifts to the person in power and/or his relatives as an indicator of obedience to the power giving the banquet is a situation that needs to be evaluated within this framework.

The main focus of this study is the use of table -especially the banquets given by the Ottoman sultans- as an indicator of power and in the context of the acceptance and legitimization of power by everyone. In this context, our study will make an evaluation in terms of seating order, foods served and food offerings to the public. While making these determinations, the frame of the subject will be drawn based on the studies conducted on the oldest texts forming the history of Turkish culture and then the rituals applied in banquets during the Ottoman period will be interpreted on the axis of power.

Keywords: Ottoman, literary text, food culture, table, power

Giriş

Devlet yöneticilerinden bahseden kaynaklarda (özellikle de siyasetname, pendname, kaside vb.) kim olduğuna bakılmaksızın bütün hükümdarların mutlaka sahip olması gereken "kahramanlık, başarılı bir savaşçı olma, adil olma, cömertlik" gibi bazı vasıflardan bahsedilmiştir. Sıralanan vasıfların "beslenme, güvenlik ve adalet" eksenleri etrafında toplandıkları görülmektedir. Esasen bunlar bireyin ve toplumun en temel ihtiyaçlarıdır. Toplumun huzuru, halkın refahı, devletin bekası ve düzenin devamı için hükümdarın halkına bu hizmetleri sunması gerekir. Güvenlik için güçlü bir ordu, beslenme için sağlam bir ekonomi, adaletin tesisi için de sarsılmaz bir hukuk sistemi inşa etmelidir. Toplumsal barışın ve huzurun tesisi, her şeyden önce bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri bir sistem inşa etmekten geçer. Ancak sadece sistem inşa etmek yeterli değildir. Bundan başka, insanların zihinlerindeki devlete ve yöneticisine ilişkin imajın da bu şekilde yerleşmiş olması gerekir. Zira imajın hakikatten daha güçlü bir etki alanı olduğunu söylemek mümkündür.

Her toplumda ve her dönemde yöneticiler, imaj çalışması için farklı yöntemler kullanmışlardır. Bu çerçevede kitle iletişim araçlarının bulunmadığı dönemlerde en etkin ve yaygın iletişim vasıtası olduğu için sanatı ve sanatçıyı himaye etmişlerdir. Böylelikle en başarılı sanatçıları toplayarak üretecekleri sanat eserleri üzerinden güçlü ve zengin bir devlet imajı oluşturulması amaçlanmıştır. Örneğin; memduhunu sahip olduğu yeteneklerden çok, ideal hükümdarın sahip olması gereken özellikler üzerinden öven kasideler vasıtasıyla hükümdarı hiç görmeyen, belki de hiç görmeyecek olan insanların zihinlerindeki devlet ve hükümdar imajının sanatçıların tasvirleri üzerinden şekillenmesi hedeflenmiştir. Yahut bayram, festival gibi günlerde devletlerin -günümüzde de birçok devletin yaptığı gibi- sahip oldukları gücü -silah, para, teknoloji vb.- sergileyerek zihinlerdeki devlet imajını yönetmeye çalışmışlardır.

Hükümdarların en temel -hatta diğerlerinden daha öncelikli- görevi halkının beslendiğinden emin olmaktır. Bundan başka hükümdarların cömert olması ve halkına ikramda bulunması da gereklidir. Düğün, bayram, şölen gibi kalabalık insan topluluklarının bulunduğu mekânlarda yapılacak ikramlar, cömertlik gösterileri toplum nezdindeki hükümdar ve devlet imajının oluşması ya da pekişmesi için bulunmaz fırsatlardır. Artık bu aşamada beslenme,

bedensel bir zorunluluk olmanın ötesine geçerek sosyal bir gösterene dönüşmüştür. Bu çerçevede yemekle ilgili söz konusu hususlar, güç ve iktidar göstergesi hâline gelmiştir. Yemeğin bizzat kendisinin dışında hazırlandığı malzemeler, sunulduğu ortam, sunum araç-gereçleri ve sunum biçimleri de önem kazanmıştır. Zira söz konusu devlet olunca her bir ayrıntı, taşıdığı mesajla ayrı bir önem taşımaktadır. Devlet kurumu bir kurallar manzumesi, ritüeller bütünüdür. Bu bakımdan devlet görevlilerinin ikramlarındaki her detay, muhataplara iletilecek mesajın niteliğine göre, iyi düşünülüp hesaplanarak belirlenir (ya da belirlenmelidir).

Bu çalışmada mutfak konusunda derin bir kültürel ve antropolojik temele sahip olan Türklerin sofra kültürü ve bunun "güç" ve "iktidar" anlamına gelecek şekilde simgesel olarak kullanımı, edebî metinlere -özellikle de klasik Türk edebiyatı metinlerine- yansıyan örnekler üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hükümdarlık Alameti Olarak Açların Doyurulması

Hükümdar olmanın beraberinde getirdiği sorumlulukların başında halkın beslenme ihtiyacının karşılanması gelmektedir. Temel ihtiyaçlar arasında her zaman en önde geleni halkın karnının doyurulması olmuştur. Türklere ait ilk yazılı metin olan Orhun Abidelerinde yer alan Bilge Kağan'a ait aşağıdaki ifadelerden daha o dönemde iktidara sahip olanların halkı doyurmayı görev bildikleri anlaşılmaktadır:

> (Ey) Türk halkı! (Sen) tok gözlüsün: Acıkırsan doyacağını düşünmezsin. Öyle olduğun için (seni) besleyip (doyurmuş olan) hakanlarının sözlerini (dinlemeden, rızalarını) almadan her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin… (Bilge Kağan Yazıtı) (Tekin 1998: 59)

Yukarıdaki metinde Bilge Kağan, sözünü dinlemeyen yani kendisinin hükümdarlığına/otoritesine karşı çıkan halkına uyarıda bulunmaktadır. Geleceğini düşünmeyen halk, kendisini besleyip doyuran hakanlarının sözlerini dinlememiş, uyarılarını dikkate almamış ve sonunda perişan olmuştur. Hâlbuki hakanın sunduğu yemeği yiyenin hakana itaat etmesi ve onun sözünü dinlemesi olması gerekir. Hükümdarın görevi halkını doyurmaksa halkın görevi de kendisini doyuran devletine ve yöneticisine bağlı olması, tuz-ekmek hakkına riayet etmesidir.

Daha sonraki dönemlerde de halkın aç kalmaması, doyurulması mevzusu oldukça önemsenmiştir. Öyle ki konuyla ilgili yapılan çalışmalarda sıklıkla vurgulandığı üzere Osmanlı hükümdarları, halkın beslenmesini kendilerinin en öncelikli vazifeleri olarak görmüşlerdir. En temel besin maddesi olan ekmeğin üretim sürecini her dönemde sıkı bir şekilde denetim altında tutmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede un temini devletin tekelinde olmuş ve fırıncılara dağıtımı da yine devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Osmanlıda bu o kadar önemsenmiştir ki II. Bâyezîd, ekmeğin ve başka gıdaların hangi özellikleri haiz olması gerektiğini belirleyen -dünyanın ilk kalite standartları çalışması olan- *Kanunname-i İhtisâb-ı Bursa* (2013: 1-2) adlı bir kanunname hazırlatarak ekmeğin fiyatını düşürmeye ve kalitesini arttırmaya yönelik önlemler almaya

çalışmıştır. Yine vezir-i azamların her hafta bizzat çarşı teftişine çıkıp tahıl stoklarını, fırınları ve ekmek fiyatları ile kalitesini denetlediği ve kıtlık zamanlarında da bizzat sultanın kılık değiştirmek suretiyle ekmekçi esnafını teftişe çıktığı bilinmektedir. Ayrıca yoksullara imaretler aracılığıyla bedava ekmek dağıtmak da sultanın görevleri arasında sayılmıştır. Sultanlar, bu ve benzeri uygulamalarla halkın ekmek derdiyle ilgilendiklerini göstermeye çalışmışlardır (İnalcık 2004: 227).

Türklerde Ziyafet Sofraları

Gündelik hayattaki beslenme imkânlarının oluşturulması, arttırılması ve denetlenmesi dışında özel günlerde verilen ziyafetlere de özel bir önem verildiği görülmektedir. Zira böylesine geniş katılımlı ziyafetlerde herkese yetecek kadar yemek hazırlamak varlıklı ve güçlü olmanın bir göstereni hâline gelir. Bu tür ziyafetler hem ziyafeti verenler hem de ziyafete katılanlar için bir ayrıcalık ve bir statü göstergesi olur. Bu ziyafet yemekleri doğum, ölüm, evlilik gibi özel günlerde verilmiştir. Türk kültüründe bu yemeklerin tasnif edilmiş bir şekline *Kutadgu Bilig*'de rastlamaktayız.

Kutadgu Bilig'e göre bu ziyafetlerin bazıları düğün için verilir, bazıları ya doğum ya da sünnet dolayısıyla, bazıları bir ölünün ardından ya da bir kişi ad alınca yani yaptığı işte şöhret bulunca verilir. Bazı ziyafetler de ya aile-akraba arasında ya da eş-dost, arkadaş arasında da verilir ki bunların temel amacı insanlar arasındaki temel saygı ve sevgiyi pekiştirmek, iyi iletişimi devam ettirmektir:

Üküş törlüg ol bu okığu kişi
Telim törlüg ol bu konukluk aşı

Olarda birisi küdenke aş ol
Ya sünnet aşı ya toğursa oğul

Ya iş tuş okığay ya koldaş adaş
Uluğ ya kiçig tut yakın ya kadaş

Yoğ aşı bolur ya ölüg atıŋa
Ya ol at bulup aş berür yatıŋa [*Kutadgu Bilig*, 4574-4577. beyitler (Kaçalin, tsz: 239)]

Ziyafet sofralarının hazırlanmasının bir usulü olduğu gibi sofrada ikram edilecek yiyeceklerin çeşitleri[1] ile bunların ikram edilme sıraları ve biçimleri[2] de kurallara bağlıdır.

[1] 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı sarayındaki resmî ziyafetlerde ikram edilen yemek çeşitleri için bk. Reindl-Kiel, 2006. Bu konuda ayrıca bk. Yerasimos, 2002.
[2] Bu konuda somut bazı örnekler için bk. Reindl-Kiel, 2006.

Rastgele yemekler ikram edilmeyeceği gibi kişinin sosyal statüsüne göre de davranmak gerekmektedir. Gelibolulu Mustafa Âlî, meclis adabının anlatıldığı *Mevâidü'n-Nefâis Fi Kavâidi'l-Mecâlis* eserinde bu konuda okuyucusuna hem bilgi vermekte hem de bu konuda bir uyarı da bulunmaktadır. Buna göre ikram edilecek yiyecek çeşitleri belirlenirken davetlilerin yaratılışlarının, mesleklerinin hatta milliyetlerinin dikkate alınmalıdır. Âlî'nin -aşağıya alınan- bu konudaki ifadelerinde, kimi milletlerin yahut toplumsal zümrelerin yemek tercihleri ile ilgili çeşitli bilgiler yer almaktadır:

> Aşağı (*edânî*) birini davet edip çok yemek ikram etmek, şöhret göstermek akıllıca bir iş değildir. Nitekim büyüklerden birine ziyafet verip parça parça yemek çıkarmak basitlik ve delilik demektir ve hiçbir *âyîn*'e yakışmayan ayıp bir şeydir.

Âlî kimlere ne içecek ikram edileceğini manzum satırlarla açıklar:

> Keyfedenlere kahve ver, bedevi Araplara süt (*şîr*) ver, şerefli kişileri şekerli şerbetle (*merdüm-i zî-şân*) doyur. Tatar takımına kımız sun, uğursuz Rus'a şarap ver. Kadıya şeriatın hoş gördüğü şarabı (*müselles*) ver, iki yüzlü kalendere (*rinde*) rakı ver, âşığa taze şarap (*sahbâ-yı ter*) ve aşırı sofulara (zühhâd) gönüle hoş gelen suyu (*âb-ı dil-pezîr*) ver." (Von Mende- Altaylı, 2014: 96)

Osmanlı sarayında normal zamanlarda gösterişli sofralarda yemek yenmezdi. Fatih, yayımladığı *Kanûnnâme*'yle Osmanlı padişahlarının yemeklerini yalnız başlarına yeme kuralı getirmiştir. Buna göre hükümdar, yanında ailesinden ya da bürokratlarından hiçbir kimse olmadan tek başına yemek yiyecektir. Asilzadelerin ya da yüksek memurların önünde tek başlarına yemek yiyen Fransa kralı ya da Çin imparatorunun aksine Osmanlı hükümdarının etrafında sadece yakın hizmetkârları bulunabilecektir. Yine Fatih'in *Kanûnnâme*'sine göre Osmanlı sarayında yenilen tek toplu yemek, Divan toplantılarından sonra, Divan üyelerine verilen yemektir (bk. Yerasimos, 2002: 20-21).

Normal zamanlarda gösterişsiz sofralarda, tek başlarına yemek yiyen hükümdarlar, çeşitli vesilelerle bir ziyafet tertip ettiklerinde farklı bir tavır takınırlar. Bu ziyafetlerde devletin gücünü ve iktidarını yansıtacak şekilde ikram edilen yemeklerin çeşitleri çok ve miktarları da boldur. Devletin zenginliği adeta bu gösterişli ziyafet sofralarıyla gösterilmek istenir. Binlerce kişinin katıldığı düğün merasimleri, katılımcı sayısının fazlalığıyla gücün gösterimi için iyi bir imkân sunmaktadır. Bundan başka görevli yahut gönüllü olarak çeşitli şairler de düğün sırasında yapılan gösterileri, hazırlanan yemekleri, verilen hediyeleri vb. anlattıkları eserler kaleme alırlar. Bu eserlerdeki tasvirlerle de söz konusu güç gösterisinin daha geniş kitlelere ulaşması imkânı doğar.

Âlî'nin 1582 şenliğini anlatan surnâmesinde çeşitli düğün sofrası betimlemeleri yer almaktadır. Şairin aşağıdaki beyitlerinde çeşit çeşit yiyeceklerle donatılmış ziyafet sofralarının renkli bir tasviri yapılmaktadır:

Ba'd ez-ân idi cemî'-i erkân
Mîr-i mîrân ile defterdârân

Gark idi ni'mete dîvân-hâne
Tâ ziyâfetler ola a'yâna

Başdan başa çekilmişdi simât
Zîb ü zînetle döşenmişdi bisât

Sanki bir şehr idi envâ'-ı ta'âm
Dânenün kubbeleri virdi nizâm

Oldı her kubbeye ammâ ki menâr
Çekilen dûd-ı ser-i ni'met-i hâr

Gâh deryaya dönerdi ser-i hân
Mâhiyân yerine mâhîce ayân

Balığun hôd dökeli akşamı
Reşk-i bahr eyledi ol et'âmı

Mahz-ı sükkerden idi bir ni'met
Tâ ola lezzeti anun kât kat

Gördügiçün aseli câmeye gâh
Eyledi zırva-i teşhîr-i sipâh

Kâbdan kâba koyup her tabbâh
Za'ferân sürdi yüzine küstâh

Yâhûd ol sofra idi âlem-cûd
Mihr ü meh kursı börekden mevcûd

Cümle senbûse vü nân encüm idi
Yüzi ni'met dütüninden güm idi

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Görinen anda bütün gâv hemân
Sevrine ol felegün oldı nişân

Mâ-hasal oldı müretteb ni‘met
Nice bin kâse pür oldı şerbet [Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr*, 169-172 (Öztekin 1996: 106)]

Düğünler dışında yabancı devlet adamlarına verilen ziyafetlerde de benzer bir tavır sergilendiği görülür. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine rastlayan Fransız İmparatoriçesi Eugénie'nin 1869'da İstanbul'u ziyareti sırasında yapılan törenlerde hazırlanan sofralar ve yenilen yemekler de oldukça zengin ve ihtişamlıdır. Sultan Abdülaziz'in Fransa ziyaretinin iadesi olan bu ziyaretin bütün ayrıntıları düşünülmüş ve aylarca bu ziyaret için hazırlanılmıştır. Bir hafta süren ziyaret boyunca üç kez resmî ziyafet verilmiş ve bu ziyafetler için sadece Türklere özgü yemekler değil aynı zamanda Avrupai tarzda yemekler de hazırlanmıştır. Bu ziyaret esnasında hazırlanan her sofraya Osmanlı Devleti'nin gücü ve iktidarı yansıtılmıştır. Bu ziyafetlerde Batılılaşma izlerini de görmek mümkündür (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız 2014).

Oturma Düzeni

Ziyafet sofralarında ziyafet sahibinin güç göstereni olarak başta/ortada bulunması esastır. Davetlilerin de rütbelerine, sosyal konumlarına, yaşlarına vb. göre belirlenmiş yerlere oturmaları gerekir. Özellikle hükümdarın bulunduğu sofralarda hükümdarın yanındaki yerlere oturacaklar, hükmün sahibine olan yakınlıklarına ve özellikle de siyasi kimliklerine göre belirlenmektedir.

Türkler, oturma düzenlerini hükümdarın sağında ve solunda oturanlar olarak belirlemişlerdir ve bu sıralamanın kuralları çok eski tarihlere dayanır. Genellikle güneşin doğuş yönüne bağlı olarak bir tarafın kutsandığı Türklerde çoğunlukla sağ taraf (doğu) daha kutsal sayılmış ve oturma düzeni de buna göre belirlenmiştir[3]. Ancak zaman zaman sol tarafın da üstün kabul edildiği olmuştur (Koca, 2002: 840, 63. dipnot)

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, *Baburname*'de de karşımıza çıkan oturma düzeni ile ilgili bu tercihlere ilave olarak ziyafetin öncesinde ziyafetin sahibine verilen hediyeler ve sonrasında

[3] Hiçbir ayrım yapılmaksızın bütün insanlar da (kişioğlu), onların halkıdır. Türk hükümdarları siyasî iktidarı da (kut), doğrudan doğruya Tanrıdan almaktaydılar. İlâhî bağış (kut) yoluyla Türk hükümdarlarına geçen siyasî iktidar, yukarıdan aşağıya doğru inmekte, yeryüzünde ikiye ayrılarak sağa ve sola doğru, yani doğu ve batı ekseni istikametinde yayılmaktaydı. Böylece Türk devletlerinde ülke, halk, teşkilât ve memuriyetler, genellikle "doğu-batı, sağ-sol, iç-dış, ak-kara, büyük-küçük" şeklinde ikiye ayrılmaktaydı. Bunlardan "doğu", yani "sağ" taraf daima üstün vaziyetteydi. Başka bir deyişle hâkimiyet ve üstünlük doğu taraftaydı. Batı, yani sol taraf, doğuya, yani sağ tarafa tâbi durumdaydı (Koca, 2002: 835).

ziyafet sahibinin misafirleri için hazırlattığı eğlenceler ve halk için yapılan saçılar da güç/iktidar göstereni olarak kullanılmaktadır.

"Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Boyu" başlıklı hikâyede " Oğlancığı Uruz karşısında yaya dayanıp ayakta dikilmişti. Sağ yanında Kazan'ın kardaşı Karagüne oturmuştu. Sol yanında dayısı Aruz oturmuştu. Kazan Bey sağına baktı, kıs kıs güldü; soluna baktı, çok sevindi; karşısına baktı, oğlancığını, Uruz'u gördü." (Gökyay, 1980: 97) ifadeleri, kültürde sağ taraf ve sol taraf etrafında oluşan simgesel anlamların en eski tanıklarındandır.

Baburnâme'de 935/1528-29 senesinde Hindistan'da verilen bir ziyafetin aktarıldığı anlatıda sağ ve sol tarafa oturanlar vurgusu ile karşılaşılmaktadır:

> Cumartesi günü, ayın altısında, bir ziyafet (toy) yapıldı. Kızılbaş, Özbek ve Hindûların ilgileri bu ziyafette hazırdılar. Kızılbaş ilgileri, sağda yetmiş-seksen karı uzaklıkta, otak kurdurarak, oraya oturtuldular. Beylerden Yunus Ali'nin kızılbaşlar ile birlikte oturması emredildi. Solda da aynı şekilde Özbek elçilerini oturtup, beylerden Abdullah'ın bunlar ile birlikte oturması emredildi. Kendim yeni yapılan sekiz taraflı ve tâze otla örtülü köşkün şimal cihetinde oturdum. Sağımda, beş altı karı uzakta, Tohta-Buğa Sultan, Askerî, Hoca hazretlerinin evdlâdı Hoca Abdüşşehid, Hoca Kelân, Hoca Hüseyni, Halife ve Semerkand'dan gelen hocaların tevâbi'inden olan hafız ve mollalar oturdular. Solumda, beş - altı (352 a) karı uzakta Muhammed Zaman Mirza, Tang-Atmış Sultan, Seyid Refî, Seyid Rûmî, Şeyh Ebülfeth, Şeyh Cemâli, Şeyh Şahâbeddin Arab ve Seyid Dekni oturdular. Bütün sultanlar, hanlar, ekâbir ve emirler, yemekten önce, altın, gümüş ve bakır akçe, kumaş ve diğer eşyadan hediyeler (saçık) getirdiler, önüme bir halı sermelerini emrettim. Altın ve gümüşü bu halı üzerine döktüler. Kumaş, bez ve akçe torbalarını da altın ve gümüşün yanına yığdılar. (Arat, 1970: 572)

Priskos'un seyahatnamesinde (Ahmetbeyoğlu 1995: 48-49) Atilla'nın misafirlerini ağırlaması sırasında da sağ ve sol simgeselliğinin bir örneği görülmektedir. Misafirler kapının eşiğinde tam Atilla ile karşı karşıya oturmuşlardır. Misafirlere oturmadan, Hunların örf ve âdetlerine göre Atilla'ya selam vermek üzere sakiler tarafından kadeh verilmiştir. Misafirler verileni içtikten sonra yemek sırasında oturmaları için tahsis edilen iskemlelere oturtulmuşlardır. Priskos'un ifadelerine göre mekânın ortasına bir divanda Atilla oturmaktadır… Yemekte en hürmetli yer Atilla'nın sağ tarafıdır. İkinci mevki sol tarafıdır. Misafirler bu sol tarafa oturtulmuştur. Herkes oturduktan sonra saki gelip, şarap dolu kadehi Atilla'ya vermiştir. Atilla bunu alıp sıraya göre ilk adamı selamlamıştır ve şerefine içmiştir. Hakanın oturduğu taht herkesinkinden yüksek olmalıdır. Yükseklik yüceliğin simgesi olduğu için yüksekte olmak, iktidarı elinde bulunduran hakanın hakkıdır.

Âlî, *Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr*'da 1582'de yapılan sûr-ı hümâyûndan bahsederken düğünden önce ve sonra verilen tüm ziyafetleri de bu ziyafetlerde ikram edilenleri de, uygulanan protokol esaslarını da anlatmıştır. Buna göre; sofraya oturanların belirli bir düzeni takip etmesi gerekmektedir. Âlî'nin "otura yollu yolunca erkân" ibaresinden herkesin rastgele istediği yere oturamadığı, bir sıralamanın olduğu anlaşılmaktadır. En başa harem ağası,

onun sağına sırayla Rumeli beylerbeyi, kapudan paşa, yeniçeri ağası, kapıcıbaşı, mirahor, çakırcıbaşı, bölük ağaları, şahincibaşı, çavuşbaşı, sekbanbaşı, kapıcılar kethüdası, reis-i küttâb, cebecibaşı; soluna Anadolu beylerbeyi, Bağdat emiri, Şam hâkimi, Âmid/ Diyarbakır valisi, Halep'te görev yapmış iki paşa, Lahsa beylerbeyi, Cezayir hanı, Bitlis hâkimi, Bâb-ı Âli'de görevli üç defterdar oturmuşlardır. Bu oturma düzeni esasına göre ekâbir ağırlanır[4]. Yemeğin sonunda Kur'an ve naʿt okuyan aşrhanlar gelirler ve yemek duası ile ziyafet tamamlanır:

Ba'd ez-ân irdi berîd-i fermân
Otura yollu yolunca erkân

Oldı ağâ-yı harem sadr-ı ni'am
Zâtı hem-nâm-ı Resûl-i âlem

Ya'ni makbûl-i şeh-i rezm-i vegâ
Harem ağası Muhammed Ağâ

Geçdi sadr oldı oturdı sadra
Server oldı nice âlî-kadre

Geçdi sağına sıkâtun eyüsi
Hazret-i Rûmili beyler-beyisi

Ba'dehu geçdi kapudân paşa
Hâkim-i bahr olan iklîm-güşâ

Yeniçeri ağası mîr-i âlem
Kapucı başı olan her mahrem

Mîr-i âhûr-ı kebîr ile sagîr
Yollu yolunca oturdı yir yir

Turdı ardınca çakşırcıbaşı
Bölük ağaları ayak-daşı

Sonra şâhincibâşı itdi cülûs
Oldı çâvuşbâşı ana me'nûs

[4] Oturma düzeni ile ilgili benzer manzum örnek için bk. Öztekin 1996: 233-236.

Dahi sekbânbâşı geçdi yerine
Kethüdâ-yı kapucı ber-terine

Sonra oturdı re'îs-i küttâb
Cebecibaşıda hatm oldı bu bâb

Solına geçdi ağa kulınun
Mîr-i mîrânı Anatolı'nun

Oturup sonra emîr-i Bağdâd
Mîr-i mîrân-ı Karamân ile Şâd

Ba'd ez-în hâkim-i nüzhetgeh-i Şâm
Vâlî-i Âmid anun yanına râm

İki ma'zûl iki paşa-yı Haleb
Birbiri yanına kıldı matlab

Sonra Lehsâde'ki mîr-i mîrân
Anun ardınca Cezâyir'deki hân

Ba'd ez-ân hâkim-i Bitlis-i şeref
Şâhdan gelme ser-âmed masraf

Anun ardınca oturdı ser-kâr
Bâb-ı a'lideki üç defterdâr

Ba'd ez-ân *yollu yolınca* ümerâ
Oldı bu saf dahi gâyet peymâ

Bu tarîk üzre ağırlandı kibâr
Zîr-i bâr-ı ni'am oldı ahyâr

Degdi nevbet çü aşr-h*â*nlara
Emr olundı o hôş-elhânlara

Kimi na't okudı kimi Kur'ân
İstimâ' eyledi hayl-ı a'yân

Ba‘d ez-ân eylediler hayr-du‘â
Tağılup gitdi bu yüzden küberâ [Âlî *Câmi‘u’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr,* 183-206 (Öztekin 1996: 107-108)]

Metindeki bir beyitte yer alan “sıkâtun eyüsi” ibaresi “güvenilen/inanılan kişiler arasından iyi olan” anlamıyla dikkat çekicidir. Solda oturanlar için böyle bir sıfat kullanılmamış ve betimlemeye gidilmemiştir. Sağda oturma ayrıcalığına sahip olan devlet adamının daha üstün tutulduğu izlenimini uyandırmaktadır. Osmanlı saray teşkilatına ilişkin çalışmalarda vurgulandığı üzere, oturma düzenine ilişkin protokol, kanunnamelerle belirlenmiş kurallara bağlıdır. Vezirlerin alt kademesinde bulunan beylerbeyleri içerisinde Rumeli beylerbeyi diğerlerinden üstün bir konumdadır (bk. Pakalın 1983: I/218-219):

Geçdi sağına sıkâtun eyüsi
Hazret-i Rûmili beyler-beyisi [Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr,* 187 (Öztekin 1996: 107)]

Solına geçdi ağa kulınun
Mîr-i mîrânı Anatolı’nun [Âlî, *Câmi‘u’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr,* 195 (Öztekin 1996:108)]

Tüm bu örnekler aslında gücün simgesi durumunda olan ziyafeti verenin, belirlediği oturma düzeniyle yanındakilerin de konumunu belirlediğini göstermektedir.

Suçun Affedilmesi ve Yemek İkramının Güç Göstereni Olarak Kullanılması:

1582 yılında yapılan şenlikte ilginç bir olay da yaşanmıştır. Önce yalan söylediği için düğünden kovulan ve padişahın ihsanlarından mahrum bırakılan Acem şahının elçisi, daha sonra affedilmiştir. Zira şairin belirttiğine göre bayramlarda sultanın suçluları affetmesi bir gelenektir: “Bezl-i kerem itdükde düğün demleri hünkâr / Tâ suçlarını afv ide sulh ola meded-kâr (2261. beyit)”. Bundan sonra elçiye bir kasır tahsis edilmiş ve sabah akşam çeşitli yemekler gönderilmiştir. Nimete ve ihsana kavuşan elçi ve yanındakiler bu durumdan memnuniyet duymuşlar ve sultanın gücü karşısında hayran olmuşlardır:

Bu vechile bezlini görüp şâh-ı cihânun
Çıkmışdı gözi ağlamadan surh-serânun

Dirler ki yâ Rab bu ne sultân-ı keremdür
Hâk-i siyâha saçdugı dînâr u diremdür

Yâ rab bu ne kudretdür ola katre-i emtâr
Bir evc-i kerem ebrine nakd-i akçe vü dînâr

Yâ Rab bu ne deryâ-yı ʿatâ bahr-ı sehâdur
Yâ Rab bu ne genç-i kerem ü kân-ı safâdur

Erzence degil bezline lüʿlüʿ ü cevâhir
Hırmanca görünmez gözine kenz-i zevâhir

Ya‘ni ki ol esnâda kızılbaş-ı siyâh-hâl
İlçilerini kılmış idi sulh içün irsâl

Bezl-i kerem itdükde düğün demleri hünkâr
Tâ suçlarını afv ide sulh ola meded-kâr

Bu vech ile sûrında bulunmağıla şâhun
İlçilere ihsânı degüp zıll-ı İlâh’un

Bir kasr yapılmışdı hemân anlara mahsus
Sohbetleri in‘âm ile ihsân ile mensûs

Her şâm u seher gönderilüp nice yimekler
Hem kurs-ı meh ü mihre bedel nice çörekler

Her sahn-ı zerün sahn-ı nefâyisle mülevven
Ser-pûş-ı murassa‘ları taşlarla müzeyyen

Her gicede bir gûne mücevherdür şem‘idân
Her şemʿada kâfur-ı seher gün gibi tâbân

Her sofrada bir turfe ziyâfet ki dinilmez
Her tuʿmede bir özge halâvet ki yinilmez

Her sahn-ı murassaʿla çekdügi budur âş
Yirse yiye yimezse yiye taşı Kızılbâş

Bu izzet ü ikrâm ile ol kavmi edânî
Seyr itdi muradınca şehin-şâh-ı cihânı

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Zâten kim imiş anladılar şâh-ı Acem hem
Elbette muhâl oldugun andan bu kerem hem

Virmezse emân ana bu şehbâz-ı güher-pâş
Bir köyde horos olmaz imiş şâh-ı Kızılbâş

Ruhsat virüp olmazsa eger sulha icâzet
Bir boy begi olmaz getürür kokuyı elbet

Bir surh devâtına döner mülk-i Kızılbaş
Altun getürir üstine isterse bu hûn-pâş

Ve'l-hâsıl ol eyyâm-ı ferah-bahşda vâfir
Lutf eyledi ol zümreye sultân-ı bahâdır

Ol cûdı görüp nicesi depdi yire tâcın
Terk eyledi İslâm'a gelüp rafz revâcın

Kâfir gibi engüştini kaldurdı yana yek
Kâfirliğini bildi kalanı dahi bî-şek

Hân-zâde imiş bir yiğit ol zümrede nâ-gâh
İmânını ʿarz itdi olup lutf u kerem-hâh

Virildi alay beyliği tîmârla kırk bin
Her surh-ser ol lutfı görüp ağladı sin sin

Hil'atlar ile çıkdı ana kısvet ü destâr
Sultân-ı cihân eyledi i'zâzını bisyâr

Bu reşk ile gün başına bir nice Kızılbaş
İslâm'a gelüp oldı Müslümânlara kardaş

İlçilere tenhâ düşüp eylerdi nedâmet
İslâm'a gelen gitdi hemân kaldı o nekbet

Olmasa eger husrev-i ʿâlemde kerâmet
Her surh-seri kılmasa irşâd-ı velâyet

Bu denlü revâfız ki kamû mu'temed-i şâh
Her biri eba an ced ola şetm ile gümrâh

Dîn ehline uymak katı mehcûr idi akla
Hâkânımuzun huccet olur himmeti nakle [Âlî, *Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr,* 2255-2284 (Öztekin 1996: 248-250)]

Sofranın Yağma Edilmesi/Çanak Yağması:

Ziyafetler sırasındaki önemli sahnelerden birisi de halk/teba üzerindeki "güç" vurgusunun üst seviyeye çıktığı "çanak yağması" adı verilen sofra yağmalarının yapıldığı anlardır. 1675 yılında IV. Mehmed'in Edirne'de düzenlettirdiği sünnet ve evlenme töreninde yapılan sofra yağması sırasında on, on beş bin kadar toprak tabak ve çanak yemeğin sunulduğu sofrada birkaç bin kadar bütün koyundan yapılmış olan büryan kebabı da ikram edilmiştir:

> …Beşinci gün yevm-i pencşenbih olup yeniçeri ocak halkını da'vet idüp yeniçeri neferi içün yağmaya on on beş bin kadar toprak tabaklar ve çanaklar ile et'ime-i bî-pâyân ve birkaç bin bütün koyun büryânları döşenib yeniçeri şehbâzları dahı odun anbarı dîvârına arka virip… (Sevinçli 2006:388)

Yine *Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr*'da da Âlî böyle bir sofra yağmasını anlatır. Elli iki gün süren düğün kutlamaları süresince her hafta verilen bu ziyafetler sırasında birçok yemeğin ikram edildiği kaydedilmiştir. Şiirde tasvir edilen manzaraya göre sofralarda insanlar hızla yemeklerini yemektedir ve bu sırada üstleri de kirlenmektedir. Bugün için çok hoş karşılanmayacak tarzda yapılan bu ikramlardaki temel anlayış "hükümdarın halkı doyuruyor olması" izlemine ek olarak "halkın da üzerinde bir gücü hissetmesini sağlamak" ve bölümün sonunda da vurgulandığı üzere "gam ve kederi dağıtmak"tır. Kaldı ki bu tarz şenliklerin tarihleri ile toplum hayatına akseden olaylar araştırıldığında, bu tarz şenliklerin yaşanılan bir hezimet veya toplumu olumsuz etkileyen bir olaya denk geldiği de görülecektir[5]. Böyle büyük şenlikler

[5] Nitekim 1582 şenliği öncesinde, 1578'de İran'a düzenlenen seferlerin yarattığı ekonomik yük dolayısıyla ülkede fiyatlar artmış ve paranın değeri düşmüştür. Bu dönemde ayrıca devlet yönetimindeki yolsuzluk ve rüşvet olaylarının arttığı da bilinmektedir. 1579'da Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın öldürülmesi de toplumda genel bir huzursuzluk yaratmıştır. Hatta bu olay daha sonra bazı tarihçiler tarafından Osmanlı Devleti'nin duraklama devrinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı şenliklerinin en görkemlilerinden biri olarak anılan 1582 şenliğinin bu olayların ertesinde yapılması, bu problemlerin geçici bir süreliğine de olsa unutulmasını sağlamış, devletin içte ve dışta "zenginliğini" ve "gücünü" göstermesi için bir vesile olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in Belgrad'daki askerî başarısızlığın ardından oğlu Bayezid ve Mustafa için büyük bir sünnet şenliği (1457) yaptırması ve benzer şekilde Kanuni'nin Viyana başarısızlığının ardından 1530 yılında dört oğlunun sünneti için görkemli bir şenlik düzenletmesi de bu askerî başarısızlıkların unutturulmasını (Korkmaz 2004: 20) amaçladığı düşünülebilir.

sayesinde hem eğlenmeye hem de bol bol nimete/yemeğe ulaşan halkın zihnindeki olumsuz imajlar silinmeye çalışılırken aynı zamanda sultan da hem devletin hem de kendisinin imajını tazeleme imkânı bulmaktadır. Bu durum, hem topluma hem de iktidara yeni bir sayfa açarak müreffeh ve mutlu bir yaşam için yeni bir fırsat sunmaktadır. Âlî, aşağıya alıntılanan beyitlerde bu yağma geleneğini çok ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. Pişirilen yemekleri, yağmanın hazırlanmasını, yağmaya katılanların tavırlarını son derece renkli bir üslupla anlatmıştır:

Sa'âdetlü Pâdşâh Her Haftada Bezl-i Ni'âm-ı nâ-Mahsûr ve Her Rûz Simât-ı Meşkûr Buyurduğıdur

Her haftada pâdşâh-ı mesrur
Eylerdi avâma zayf-ı meşkûr

Ya'ni nice bin çanak nefâyis
Her birisi revnak-ı mecâlis

Her kâsede reng-i nâ-mükerrer
Her tu'mede ta'm-ı şehd ü şekker

Bir bir dizilürdi kasr öninde
Tertîb ile şâh-i asr öninde

Yer yüzini kâsehâ-yı rengîn
Mânend-i peleng iderdi tezyîn

Büryân kılınup bütün bütün gâv
Kıpkırmızı sanki âteşîn kâv

Hep içleri zinde gürk ü rûbâh
Envâ'-ı vuhûş u cins-i gümrâh

Esnâf-ı tuyûr u cins-i asfûr
Olmışdı nezâket ile mestûr

Vaktâ ki üşüp levend ü kallâş
Gâretde olurdı ceng ü pür-hâş

Eylerdi zuhûr o cân-âverler
Kılurdı safâ yüzin mükedder

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Murdâr-hâr u gürâb u kuzgun
Çengâle düşüp olurdı bîrûn

Ol lokma içün sunardı pençe
Bir pençe çıkup virürdi rence

Yağmacılarun saçı sakalı
Destâr u libâs u dest-mâlı

Müstağrak olurdı bala yağa
Her sübleт ü rîş dönüp şegâle

Kalkardı basît-i hâkdan toz
Ol tozı kapardı yağlanan yüz

Bir sûrete girdi rîş ü seblet
Birleşdi içinde hâk ü ni‘met

San kıldan örülmiş ağ idi ol
Çirk avlamağa tuzağ idi ol

Rûbâh u şegâl kim çıkardı
Yağın saçarak kamu kaçardı

Her kankı gürûha olsa dâhil
Olurdı sokak sokak erâzil

Her haftada böyle kâr-ı şîrîn
Nâ-dîde vü nâ-şenîde âyîn

Seyr itdi kimin bu seyr ü gâret
Bu vechile nâ-çeşîde ni‘met

Oldı kimine bu bezm-i yağma
Ni‘met revişinde turfe deryâ

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7 ARALIK 2019

Bundan garaz in‘idâm-ı gamdur
Hem def‘-i kasâvet ü elemdir [Âlî, *Câmiʿu’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr* 2288-2310 (Öztekin 1996: 250-251)]

D’Aramon Seyahatnamesi’nde yazar Jean Chesneau, Edirne’de kaldığı zaman diliminde yanında görev yaptığı büyükelçi D’Aramon’a verdiği hediyelere teşekkür etmek maksadı ile sultanın hizmetkârlarının ve memurlarının verdiği ziyafetten bahseder. Yazarın beğenmediği anlaşılan yemeklerden kalanlar, aç kurtlar gibi saldıran askerler tarafından kısa sürede tüketilmiştir. Karşı taraf için hoş karşılanmayan bir tarza sahip olan bu yeme biçimlerinin özellikle yabancı konukların önünde sergilendiği dikkati çekmektedir. Buradaki amaç yine bir gösteri yapmaktır. Bir zenginlik gösterisi olan bu ziyafetlerin sonundaki yağma, askerin gücünü ve saldırganlığını gösterme amacı taşımaktaydı. Böylelikle aynı anda hem devletin ekonomik gücü hem de askerî gücü vurgulanmış oluyordu:

> Hediye Büyük Türk’e taşınırken hizmetkârları ve sarayın diğer memurları bize ziyafet vermek istediler ve bulunduğumuz yerde kendi üsluplarınca masalar hazırladılar. Yere serdikleri halıların üzerine lenger gibi büyük tepsiler getirdiler. Bunların içleri haşlanmış et ve etli börek ile doluydu; hepsi resmen bayat içyağı kokuyordu. Bunlardan tatmak için yere çömeldik; ancak çok da fazla zarar görmedik; içecek olarak da sudan başka bir şey yoktu. Böylelikle, akşam yemeği yememize mani olmayan ziyafetleri ile kısa sürede doymuş olduk ve bahsi geçen etler bazı yeniçeriler ve acemi oğlanlar tarafından toplandı. Topladıklarını avlunun ortasındaki çimenlere taşıdılar ve başka yerde asla görülmeyecek biçimde aç kurtlar gibi yediler. (Chesneau 2012: 18)

Gelenekte özel günlerde çanak yağmalarının yanı sıra altın, para veya hediyelerin de yağma edilmesi söz konusu olmuştur (Bu konuda manzum bir metin örneği için bk. Öztekin 1996: 254-256).

İktidara Karşı Gelme Bağlamında Sofra

Bugün “baş kaldırı ve isyan” anlamalarına gelen “kazan kaldırmak”[6] deyimi de yine güce karşı gelişin yemek üzerinden ifadesi olarak değerlendirilmelidir. 25 Mayıs 1826’da alınan Yeniçeri Ocağının Eşkinci Ocağına döndürülme kararından memnun olmayan, yeniçeriler 15 Haziran 1826’da “kazan kaldırıp” isyan etmişlerdir. 17 Haziran 1826’da da Yeniçeri Ocağı tamamen ortadan kaldırılmıştır. Burada deyime konu olan “kazan”ın[7] Yeniçeri Ocaklarında yemek pişirmek için kullanılan kazanlar olduğu vurgulanmalıdır.

Dönem şairlerinden Karacızâde İzzet Molla da şahit olduğu bu olayı şiire aksettirmiştir:

[6] Koçu ihtiyat payı bırakarak yeniçerilerde ihtilal alameti olarak kazan kaldırma âdetinin 1730 ihtilalinde başladığını kaydetmiştir (Koçu 2015: 332).
[7] Ayrıca, Yeniçeri Ocağında “Kazan-ı Şerif” diye adlandırılan bir büyük kazan vardır. Bu kazanı Hacı Bektaş-ı Veli’nin Yeniçeri Ocağına yadigâr olarak bıraktığına inanılmaktadır (Koçu, 2015:96).

Tecemmu‘ eyledi meydân-ı lahma
İdüp küfrân-ı ni‘met nice bâgî
Koyup kaldırma ya‘ni ikide bir âh
Kazan devrildi söndürdü ocağı (Kaplan 2010: 210)

Yemek ve sofra bağlamında bu tarz söylemlerin üretilmiş olması, iktidar, güç ve yemek arasındaki güçlü bağlantıyı ortaya koymaktadır.

Sonuç

Biyolojik bir varlık olan insanoğlunun hayatiyetini devam ettirmesini sağlayan yeme eylemi etrafında oluşan sofra kültürü, zaman içinde kazandığı simgesel anlamlarla sosyolojik bir gösterene dönüşmüştür. Bu durumun belirleyicileri arasında başta toplumun inanç sistemi, yaşadığı coğrafyanın sunduğu imkânlar ve iletişim hâlinde bulunduğu kültürler bulunmaktadır. Sofranın iktidarla ilişkisini gösteren hususları, yazılı ilk metinlerden günümüze kadar edebî eserler üzerinden takip edebilmek mümkündür.

Normal zamanlarda mütevazi sofralarda yemek yiyen Türkler, doğum, ölüm, ad verme töreni, düğün, bayram, şenlik gibi kutlama ve anma toplantılarında verdikleri ziyafetlerde oldukça cömert davranmışlar ve gösterişli sofralar hazırlamışlardır. Bu ziyafetler devlet adına düzenlediği zamansa sofra devletin gücünü göstermenin bir yolu hâline gelmiştir. Bu çerçevede hazırlanılan yemeklerin çeşitleri, miktarları, sunulma sıraları ve biçimleri, davetlilerin oturma düzenleri birer gösteren hâline gelmiştir. Bunlardan başka ziyafet vesilesiyle suçluların affedilmesi ve iktidara karşı gelmek için yemekle ilgili unsurların kullanılması, yemek ile iktidar arasındaki ilişkinin bir başka boyutudur. Yine ziyafet mekânı, sofra tasarımında kullanılan örtü, peçete gibi aksesuarlar ve tabak, kaşık, çatal, bıçak gibi yemek araç-gereçleri de birer güç gösterenine dönüşmüştür.

Kaynakça:

Ahmetbeyoğlu, Ali (1995). *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)’a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Arat, Reşit Rahmeti (1970). *Baburnâme, -Babur’un Hâtıratı- III*. İstanbul: MEB Yay.

Esir, Hasan Ali (1998). *Lâmiêî Çelebi- Ferhâd ile Şîrîn (İncelelme- Metin- İndeks)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gökyay, Orhan Şaik (1980). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Işın, Priscilla Mary (2015). *Osmanlı Mutfak İmparatorluğu*. İstanbul: Kitapevi Yay.

İnalcık, Halil (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt 1, 1300-1600. İstanbul: Eren Yay.

Jean Chesneau, Jean (2012). *D'Aramon Seyahatnamesi*. (Çeviren: Işıl Erverdi). İstanbul: Dergah Yay.

Kaçalin, Mustafa (tsz). *Kutadğu Bilig- Metin*. Ankara: KTB Yay. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0 [Erişim Tarihi: 03.08.2019]

Kanunname-i İhtisab-ı Bursa. Ankara: TSE.

Kaplan, Ercan (2010). Karacızâde İzzet Molla Divanı (İnceleme- Metin). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

Koca, Salim (2002). Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yay. s. 823–844.

Koçu, Reşat Ekrem. (2015). *Yeniçeriler*. İstanbul: Doğan Kitap.

Korkmaz, Gülsüm Ezgi (2004). *Sûrnâmelerde 1582 Şenliği*. Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pakalın, Mehmed Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. III C. İstanbul: MEB Yay.

Reindl-Kiel, Hedda (2006). "Cennet Taamları, 17. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Sarayında Resmi Ziyafetler". *Soframız Nur, Hanemiz Mamur, Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak.* (Ed. Suraiya Faroqhi, Christoph K. Neumann). (Çev. Zeynep Yelçe). İstanbul: Kitap Yayınevi. 55-109.

Öztekin, Ali (1996). *Gelibolulu Mustafa Âlî- Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Sevinçli, Efdal (2006). Şenliklerimiz ve Surnamelerimiz: 1675 ve 1724 Şenliklerine İlişkin İki Surname. *Journal of Yasar University*. C.1, S.4, s: 377-416. https://journal.yasar.edu.tr/wp-ontent/uploads/2011/07/no4_vol1_05_efdal_sevincli.pdf

Tekin, Talat (1998). *Orhun Yazıtları- Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yay.

Von Mende- Altaylı, Rana (2014). *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Mevâidü'n-Nefais Fi Kavaidi'l-Mecalis Adlı Eserinde "Adabımuaşeret"*. Uluslararası Gelibolulu Mustafa Âlî Çalıştayı Bildirileri Kitabı. (Haz. İ. Hakkı Aksoyak) Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. s.85-106.

Yerasimos, Stefanos (2002). *Sultan Sofraları, 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı.* İstanbul: YKY.

Yıldız, Mehmet (2014). Türk Resmî Ziyafet Kültüründe Zirve: Fransa İmparatoriçesi Eugénie Onuruna Verilen Muhteşem Ziyafetler (1869). *Milli Folklor*, 26/102. S: 124-137. http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=102&Sayfa=109

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

GÖLLER BÖLGESİ İLKEL DOKUMA ALETLERİNİN SERAMİK SANATI AÇISINDAN İRDELENMESİ

Doç.Dr.Serap Ünal

Süleyman Demirel Üniversitesi

Nur Uyanık Çirkin

Süleyman Demirel Üniversitesi

ÖZET

İnsanoğlu yaşamını kolaylaştırmak adına bir takım ihtiyaçlarını karşılamak doğrultusunda akıl ve becerilerini kullanarak ilk aletleri yaratmışlardır. Bu yaratımlar günümüze değin birçok disiplinin ilk metodolojilerinin başlangıcı olmuştur. İnsanoğlunun doğal kaynaklardan yararlanarak ortaya koyduğu ilkel aletler oluşturulduğu dönemin kültürünü temsil eden bir nesne haline dönüşmüştür. Günümüzde göller bölgesi olarak bilinen antik dönemlerde adı Pisidia olan bölge birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Antik dönemlerde de dokumanın yapıldığı bilinen bu bölgenin, Asya'dan Anadolu'ya zengin dokuma kültürün taşındığı önemli merkezlerinden biri olarak bilinmektedir. Günümüzde az olmakla beraber geleneksel yöntemlerde ip eğirme işlemi bölgede şahıslara ait günlük hayatta kullandıkları bilinmektedir. Dokumacılıkta kullanılan geleneksel aletler Göller Bölgesi kapsamında, Isparta ili özelinde ele alınarak araştırma yapılmıştır.(1)

Antik ikonografiler ve çeşitli tasvirlerde ilkel dokuma aletlerinin biçim ve işlevi hakkında bilgiler vermektedir. Dokuma terminolojisinin araştırılmasında Asya, Mezopotamya, Anadolu, Akdeniz toplumlarının eski yazılı-görsel belgelerinden ve arkeolojik buluntulardan yararlanılmıştır. Eski zamanlarda günlük hayatın bir parçası olan, ilkel dokuma aletlerin yapımında ahşap, taş, kemik, kil ilk malzeme olmuştur. Doğada bulunan ve şekillendirmesi kolay olan kil pişirilerek seramik malzeme işlevsel bir boyutta yerini almıştır. Çeşitli malzemelerden yapılmış bu fonksiyonel nesneler, toplumun üretim kültürlerini ve tekniklerini yansıtmaktadır.

Yapılan bu çalışmada bölgedeki etnografya ve arkeoloji müzelerinde bulunan ilkel dokuma aletleri, pişmiş toprak dokuma aletleri incelenmiş görsellerinden ve yazılı belgelerden, yapılan gözlemlerden elde edilen veriler doğrultusunda günümüz çağdaş seramik sanatı tasarım ve uygulama çalışmaları yapılmıştır.

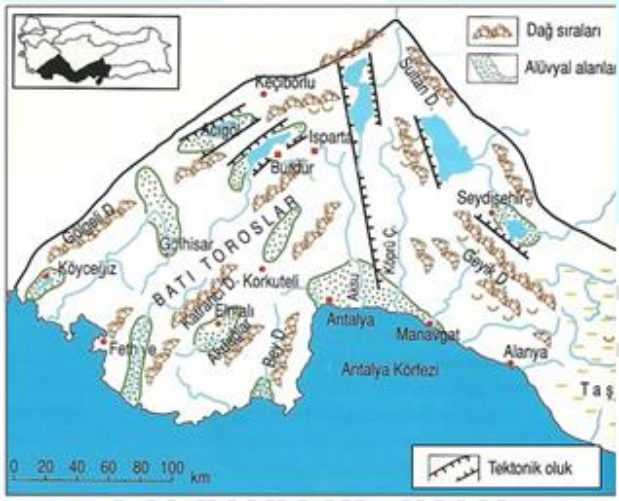
Anahtar Kelimeler:Göller Bölgesi**,**İlkel Alet, Kil,Dokuma,Seramik

(1) Bu çalışma SDÜ.BAP Projeleri komisyonu tarafından desteklenen "GÖLLER BÖLGESİ İLKEL DOKUMA ALETLERİNİN SERAMİK SANATI AÇISINDAN İRDELENMESİ" Proje NO:SSY-2018-6901 Elde edilen verilerden derlenmiştir.

Göller Bölgesi İlkel Dokuma Aletlerinin Seramik Sanatı Açısından İrdelenmesi

Giriş

Göller Bölgesi, Anadolu Yarımadasında, İç Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgesinin kesişim noktasında yer almaktadır. Burdur ve Isparta illerinin tamamını içine alan, Denizli, Afyonkarahisar ve Konya il sınırlarına yayılan çok sayıda gölün bulunduğu bölgenin ismidir. Acıgöl, Akgöl, Akşehir, Beyşehir, Burdur, Eber, Eğirdir, Gavur, Ilgın, Işıklı, Karamık, Karataş, Kovada, Salda, Suğla ve Yarışlı göllerinden oluşan bölge ismini bu coğrafi özelliğinden almıştır. Yer yer deniz seviyesinden yüksekliği 1500-2500 metreye ulaşan, büyük dağlık alanlardan oluşan engebeli bir görünüme sahiptir. Dağların arasındaki düzlükler bölgenin yerleşim alanlarını oluşturmaktadır.

Fotoğraf 1: Batı Akdeniz ve Göller Bölgesi'nin morfoloji haritası (Atalay ve Mortan, 2006).

Yaşam koşullarını oluşturan çevre özellikleri toplumların tarihi gelişimini, üretim yöntemlerini, sosyal- kültürel yapısını etkilemektedir. Göller bölgesinin sahip olduğu fiziki koşulları sebebiyle Prehistorik devir alet teknolojinin açısından önemli bir merkez olmuştur. Bölgenin yerleşim tarihi "üst Paleolitik" evreye kadar uzanmaktadır (Özsait,1980: 63). Erken çağlardan itibaren yerleşmelere tanık olan bölge yerleşmeleri Anadolu Prehistoriğinde önemli rol almaktadır.

Göller Bölgesinin Neolitik Dönem 'de ve daha sonrasında gelen çeşitli topluluklar için geçiş bölgesi olarak kullanılmış olduğu düşünülmektedir (Duru ,1999: 166-170;Duru,2011:165). İskân tarihine erken devirlerde başlayan bu bölge Antik çağda yoğun yerleşmelere tanıklık etmiştir.

Hititler, Frigler, Lidyalılar, Makedonya, Seleukoslar, Pergamon Krallığı, Roma ve Bizanslılar olmak üzere tarihsel süreç içerinde çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır (Taşlıalan:1997,12-13; Gürsal,2009:5).Malazgirt Savaşı'ndan sonra Oğuz boyları bölgeye yayılmış Selçuklu Hamitoğulları ve Osmanlı devleti dönemlerini yaşamıştır.

Neolitik çağda başlayan yerleşmeler zamanla gelişerek sanat, politik, ticaret gibi birçok öğeyi içinde barındıran, sosyo-kültürel hayatın merkezi olma özelliğiyle çeşitli kentler, kasabalar oluşmuştur. Zengin bir tarihi geçmişi olan Antik dönemlerde adı Pisidia olarak bilinen Göller Bölgesi tarihte yoğun kentleşmelere tanık olmuştur (Sevin,2013;155). Antik Pisidia'nın geçiş yolunda bulunması nedeniyle göç dalgalarından kaynaklı çok sayıda antik yerleşmeye ev sahipliği yapmıştır. Bunların en dikkat çekenleri, Isparta ili yakınlarındaki Sagalassos, Yalvaç ilçesinde Pisidia Antiokheia ve Sütçüler ilçesindeki Adada antik kenti sayılabilir.

Antik dönemlerde ayrıca bölgede bu kentler arasında seramik ve tekstil üretimi açısından Sagalassos antik kenti önemli merkez olmuştur. Bölgede seramik için uygun kil yataklarının varlığı tarihsel süreç içerisinde keşfedilmiş ve bölgeye hâkim olan topluluklar tarafından kullanılmıştır (Poplome, 2001:17;Vanhaverbeke ve Wealkens,2003:49). İlkel dönemlerden itibaren çeşitli somut kültürel varlıkların oluşumunda önemli bir yere sahip olan seramik çanak-çömlek ve çeşitli araç-gereçlerin yapımında kullanılan kilin varlığından antik dönemlerden söz edilmektedir. Isparta ve civarında gül yağcılığı, esansçılık, halıcılık bunların yanı sıra Burdur Gölü civarında keten ve anason, tekstil bitkisi kenevir, çeşitli ovalarda ekilen pamuk, pirinç bölgenin önemli ekonomik kaynaklarıdır (Planhol,X,155-157;Discoveries,I:330;Özsait,1980:39-40). Bu bitkilerin tekstil üretimine uygun bitkiler olması dokuma kültürünün oluşumu için gerekli hayvansal ve bitkisel kaynaklarının varlığından söz edilebilmektedir.

Bölgede önemli unsur olarak ekonomik kaynak açısından dokumanın geçmişten günümüzde önemli bir varlık gösterdiğinden söz etmek mümkündür. Asya'daki Türk kavimlerin Anadolu' ya gelmesiyle Anadolu topraklarında zengin bir halı-kilim dokumacılık var olmuştur.

Tükmen-Yörük halı ve kilim yapımının, bu halkın yerleşme bölgelerin de,Toros dağ kuşağı boyunca görülmektedir (Riza,1967;U ve V.Reinhard:1974;Ersöz:1966,İnalcık,2008:30).Yaşam biçimlerine uygun olarak koyun-keçi yetişmelerinden kaynaklı yünlü dokumacılık gelişmiş olduğu eski kaynaklarda geçmektedir. Koyun ve keçi besiciliğinde önde gelen toplumlar besledikleri koyun ve keçilerin rengine kabile veya aşiret adlarından göre Kara Keçili, Kara Koyunlu, gibi isimlerle adlandırılmıştır (Gülten:2009:193-194). Selçuk boyları yerleştiği bölgede Koyundan ve keçiden elde ettikleri yünü eğirerek yaptıkları dokuma, ip eğirmede kullanılan ağırşaklar, kirman, öreke gibi ilkel dokuma aletlerinin Göller bölgesinde günümüze değin süre geldiğini görmekteyiz. Tarihsel süreç içerisinde yünlü dokuma yörede ağırlık kazanmıştır.

Dokuma Tarihi ve Kültürü

Günlük yaşamda kullanılan çeşitli malzemelerden yapılmış aletler, dokuma alanında geleneksel yöntemleri oluşturmuştur. Eski deyiş ile "Tokımak" günümüzde "Dokumak" filinin kaynağı olan tokmak sözü tokmaklamak fiilini karşılayan sıkıştırmak, sıkılaştırmak anlamından gelmektedir. Herhangi bir şeyi tokmaklayarak, tokmak ile vurarak bir şeyler üretmek anlamını taşımaktadır. Osmanlı döneminin sonuna kadar, tokmak ile dövülerek üretilen kılıç ve benzeri silâhlar gibi ürünler içinde kullanılmakla beraber halı, kilim vb. gibi tezgâhta iplik düğümlerinin sıkıştırılmasıyla yapılan işe "dokumak" fiili geçerli olmuştur. Günümüzde sadece halı, kilim ve kumaş üretmek için kullanılmaktadır (Genç,1997:8). İnsanoğlu örtünme, korunma gereksinimlerini doğadan yararlandıkları malzemelere (bitki, hayvan postları v.b.) bir takım uyarlamalar yaparak karşılamıştır. Hayvanların ve bitkilerin evcilleştirilmesiyle elde ettikleri hammaddeyi kullanabilmek için çeşitli dokuma aletleri geliştirmiştir.

İnsanlığın evriminde önemli bir rol oynayan, aklını ve becerisini kullanarak geliştirdiği alet, geleceğe yönelik gereksinimlerin karşılanması düşüncesiyle bilinçli olarak tasarlanmıştır. Doğada kolay bulunabilen ahşap, taş, kil ,kemik ilkel araç gereçlerinin ana malzemesi olmuştur (Arsebük,2007:57). Dokumacılıkta kullanılan ve geliştirilen çeşitli ilkel aletler öncelikle ip üretilmesi için tasarlanmıştır. İp eğirme işlemiyle başlayan dokumacılığın tam olarak nerede başladığı net olarak bilinmemekle birlikte Paleolitik Çağlara uzanan bir geçmişinin olduğunu buluntular göstermektedir.

Dokuma tarihinin Paleolitik dönemde başladığını, 'dokuma çubuğu' adı verilen hayvan kemiklerinden yapılmış aletler göstermektedir. Dokumanın yapılması için ilk üretilmesi gereken ürün iplik olmuştur. İplik üretiminin en erken izlerini M.Ö.17.000 yılına ait Fransa'da Lascaux mağarasında Feline galerisindeki buluntular oluşturmaktadır (Soffer, Adovasio, İllingworth, Amirkhanov, Praslov, Street 2000: 813,Ergün,2013:16).Arkeolojik araştırmalarda bulunmuş iplik kalıntıları ve bu iş için geliştirilmiş çağının teknolojisini yansıtan çeşitli araç-gereçler, bulunduğu coğrafyada dokuma kültürünün izini sürmeye yardımcı olmaktadır. En erken örneklerini teşkil eden diğer yünlü iplik kalıntıları Mısır, Nineveh ve Babil kazılarında piramit mezarları ve Peru tapınaklarında bulunmuştur (Gürcüm,2013:22).

Günümüzde St. Petersburg Hermitage Müzesi'nde bulunan dünyanın ilk halısı ,teknik olarak Türk (Gördes) düğümü ile dokunmuştur. Dünyanın bilinen en eski halısı M.Ö. V-IV. y.y. olarak tarihlenen Orta Asya'da Hun kavimlerine ait kurganlarda yapılan arkeolojik kazılarda bulunmuştur. Orta Asya'da yaşam biçimlerine uygun olarak koyun-keçi yetişmelerinden kaynaklı dokumacılık gelişmiştir. Yün eğiren Türkler görkemli halı tarihine başlatmıştır. Dünya halı yün dokuma sanatının en eski örneği Altay bölgesi 5.kurganda bulunmuş Tük düğümlü Pazırık halısıdır (Aslanapa,1997:18).

Fotoğraf 2: Pazırık Halısı

Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinde neolitik çağlardan başlayarak çeşitli malzemelerle çeşitli form ve bezeme öğelerine sahip dokuma aletleri görülmektedir. Anadolu'da dokumacılık ile erken buluntular Çatalhöyük'te M.Ö.6000'lere ait dokuma parçaları ve M.Ö.7.000'le tarihlenen eğrilmiş iptir (Mellaart, 2003:171). Çatalhöyük'ün Neolitik Dönem tabakalarında Anadolu da sık buluntular arasında yer alan ağırşağın en erken örneklerini oluşturmaktadır. (Yalçın ve Karaoğlan,2010:5).

Arkeolojik buluntulardan dokumacılıkta kullanılan alet formların çeşitlenmesi Anadolu'da dokumacılığın kesintisiz olarak devam ettiğini göstermektedir. Bu değişim Anadolu'da Neolitik dönemden kalkolitik dönem boyunca fazla bir değişikliğe uğramamışken Erken Tunç Çağ'da hızlanmıştır. Çeşitli yerleşim yerlerinden ele geçen dokuma tezgâh ağırlıklarının sayısının ve çeşidinin artması Tunç Çağı boyunca dokumacılığın önemli bir ivme kazandığını göstermektedir. Anadolu'da dokuma tezgâh ağırlıklarındaki buluntulardaki bu artış Kıta Yunanistan ve Girit yerleşimlerinde de tespit edilmiştir (Fazlıoğlu,2001: 4).Anadolu yakın çevresinde dokumacılığın paralel bir gelişim izlediğini göstermiştir.

İlkel Dokumacılıkta Kullanılan Hammadde Kaynakları

İnsanların lifi elleriyle büküp ip haline getirmeden önceki süreçte hayvanların postlarından, sazlardan yaprak ve otlardan yararlanmışlardır. Bu malzemelerden elbise, ev döşemesi, sepet gibi çeşitli eşyalar yapılmış keten kenevir gibi lifli bitkileri ehlileştirdikten sonra yününden kılından yararlanabilecek hayvanların evcilleştirilmesiyle dokuma tarihi başlamış olup,yün, keten, kenevir, pamuk v.b ham maddeler çeşitli aletlerle eğrilip ip haline getirildikten sonra dokuma tezgâhlarında dokunmuşlardır. Dokuma kültünün oluşumu için tarihsel süreçte hammadde kaynağın varlığı veya erişimin kolaylığı oldukça önemli bir unsuru teşkil etmiştir. İnsanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan koyunun Kuzeydoğu İran'da yapılan kazılarda M.Ö 11000'de evcilleştirildiğine dair buluntular mevcuttur. İran'da Zawi Chemi dağın eteklerinde M.Ö.8900. yıllarında koyunun sadece besin kaynağı olarak beslendiği yapılan araştırmalar göstermektedir. Sibirya'da M.Ö 4000 yıllarına ait İskit kurganlarında buzun içinde donan yün tutamı buluntuları eski çağlarda ki koyunların evrim geçirdiği düşünülmektedir (Gürcüm,2013;22-23). Bu buluntular Neolitik dönem yünün şimdiki yünden çok farklı olduğu ortaya koymaktadır. Orta Asya bozkır kültüründe kıymetli olan dokumacılıkta kullanılan hammadde kaynağı olmuştur. Koyun ve koça mitolojik imgeler olarak da rastlanmaktadır. Farklı mitoslarda geçen koyun ve koçun toplumlar için hem dinsel, hem de ekonomik olarak değeri olduğunun ve sadece etinden ve sütünden faydalanılmadığını birçok sembolik anlam taşıdığı bilinmektedir.

Anadolu'da Çayönü'nde koyunun yaklaşık olarak M.Ö. 7500 yıllarında evcilleştirildiği ancak dokumacılığın henüz bilinmediği saptanmıştır(Fazlıoğlu,1997:1). Yünün dokumacılıkta kullanılan başlıca malzeme olmuştur. Eski dönem çeşitli ticari belgelerde yer almıştır.M.Ö.2000'lerde

Asurluların Anadolu'da ticaretini yaptığı ince olmayan yünlü dokumalar *' pirikannū'* olarak geçmektedir *(*Cebesoy ,1995:165,Tütüncüler,2005:54).

Kullanılan bitki liflerinin hepsi tam olarak tanımlanamamakla beraber keten Yakın Doğuda M.Ö.9000 civarında Jerf el'Ahmar'da ehlileştirilen ilk bitki olduğu bilinmektedir. Tarihi kayıtlardan bitkilerin ilaç ve yağı için farklı birçok amaç için kullanılmış olabileceği yönündedir (Breniquet,2010:54). *'Linum usitatissimum'* olarak adlandırılan Yakındoğu'da ehlileştirilen keten, kuzeye doğru yayılmıştır (Wild,2003:25).

Akkad İmparatorluğunda '*kitu sarri*' olarak geçmektedir. Aynı tanım Mısır ve Hitit kayıtlarında da geçmektedir (Vigo,2010:128-129). Asurların Anadolu'da Hititlere tekstil ürünleri büyük ticari mallar olup çivi yazısı kaynaklarda özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bunlardan '*katanum*' Anadolu'ya en çok ihraç edilen ürünler arasında olmuştur. Keten için '*Kitum*' kullanılmıştır (İnalcık,2003:52). İlkel dokumacılıkta pamuğun da hammadde kaynağı pamuk kullanımı söz konusudur. Pamuğun dokumalarda kullanımına yönelik ilk bilgiler M.Ö.3500-3000 yıllarında Hindistan'dan gelmektedir. Pamuk dokumacılığının antik dönemde Anadolu'da ve Kıta Yunanistan'da yaygın olarak kullanılmıştır (Fazlıoğlu,2001: 6). Pamuk kelimesi eski zamanla ait belgelerde pan (m)buh, pambuk şeklinde rastlanır. Kelime kökü Farsça pambak'tan geçmiştir. Doğu Türkçe lehçelerde pahta, ve pamuklu pohtay (kargari) şeklinde geçer. Uygurcada kepez ve pamuklu böz kelimeleriyle ifade edilir. Kepez sözcüğü Anadolu Türkçesinde mevcuttur. Böz Uygur şehirlerinden Çin'e ihraç edilen başlıca mallardan biri olmuştur. Anadolu'da Selçuklu Anadolu döneminde pamuk üretimi gelişerek devam etmiştir.Osmanlı dönemiinde pamul-ipek karışımı dokumalar giyim, döşeme gb. kullanılmıştır (İnalcık,2008:77-79). İpek İpeğin dokumacılıkta Çin'den sonra ipek böceği kozaları Anadolu ve Suriye'ye getirilerek burada ipek üretimi gerçekleştirilmiştir. Anadolu'da erken dönemlerde ipek, keten ve yün gibi kumaşların arasına dolgu malzemesi veya süs olarak kullanılmıştır (Fazlıoğlu 2001: 7)

İp Eğirme ve Dokuma Kültürün Sanata Yansıması

Taş devrinin Paleolitik ve Mezolitik Çağlarda alet teknolojisi ilk denemelerini yapmaya başlayan insanoğlu avcılık ve toplayıcılık ile çeşitli ihtiyaçlarını karşılamış ve mağara barınmıştır. Bu dönemlerde insanoğlu çevresinde bulduklarından faydalanırken Paleolitik çağda taş aletleri yapımı başlamıştır.

Paleolitik çağların sonlarına doğru kemikten iğneler, mızrak uçları üretilmeye başlanmıştır. Bu çağlara ait çeşitli aletler, mağaralarda duvar resimleri, taştan , fildişinden heykelcikler tespit edilmiştir (Akurgal,2007:21).

Bu araç-gereçler insanoğlunun deneyimlerinden yola çıkarak ilk yaratıcılığını kullanarak oluştuğu nesnelerdir. Akıl ve becerilerini birleştirerek yaratıcılığını kullanmaya başlamasıyla ilkel alet üretiminin ilk insanlaşma evresinde sanat ve sanatçıyla ilişkin doğa ile diyalektik bağı ortaya çıkartmıştır. Bütün sanat alanlarının çıkış noktasının doğaya üstünlük sağlamak için var olanı yeniden yaratılmasıyla ilişkilidir. Bu ilişkiyi ilk oluşturan kişi ilk sanatçı, bu aleti isimlendiren ise büyük sanatçı, bunu da toplum için faydalı kılıp örgütleyen ise sanat elçisi olmuştur (Fischer,2013:49). Neolitik Çağ teknolojisi yaşamamıza öncülük eden insanlık tarihinde kapsamlı değişim yaratmasını sağlamıştır. Neolitik Çağın alet teknolojisinde ki ilerleme yeni kültürlerin oluşmasını sağlamıştır. Daha sonra birbirini takip eden çağlarda devirlerde akıl ve becerilerini kullanarak geliştirdikleri çeşitli aletler dönem insanlarının günlük yaşam içerisinde ekonomik faaliyetleri, beslenme biçimleri, estetik arayışlarını, yaşama dair tüm faaliyetleriyle ilgili bilgileri içinde taşıyan bir kültür temsilcisine dönüşmüştür. Antik kaynaklar farklı medeniyetlerde ve devirlerde eski tekniklerin nasıl yapıldığı ile ilgili, yün eğirmeyi ve dokuma işini tasvir etmektedir Tekstil terminolojisi ile ilgili olarak ipliğin ve diğer elemanların yapım hakkında Orta Asya Yakın Doğu ve Akdeniz bölgesindeki eski yazılı belgeler kaynaklık etmektedir. Yün, iplikçilik gibi dokuma ve dokuma aletleriyle ilgili dokuma tarihine atıfta bulunan epikler, çeşitli mitoslar mevcuttur. Dokuma işine ilişkin ikonografik veriler dokumacılığın antik dönemlerde nasıl yapılıyor olduğunu göstermektedir. İlkel dokuma metodolojisini açıklayan bu antik imgeler dokuma işinde kullanılan ilkel aletler ile ilgili olmuştur. Yün eğirme ve dokumacılık ile ilgili, mühürlerde ve mezar taşlarında çeşitli kabartmalarda ki betimlemeler antik dönemlerdeki medeniyetlerin sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi vermektedir. Ağırlıklı olarak iş bölümünde ip eğirme işini bayanlar yapmışlardır. Arkeolojik kazılarda ki mezar buluntularında bayanlara ölü hediyeleri aralarında ip eğirme aletlerin olması da bunu desteklemektedir (Lovén,2003:232).

a. b. c.

Fotoğraf 3:a.M.Ö.VI.yy, Athenalı genç kızların resmedildiği Lekytos.Metropolitan Museun of New York. b.Bursa'da Mezar Taşı, Ayna ,İğ, Öreke ,Yün Sepeti M.S.2.yy. (Cottica,2003:221-223). c.Ernest Barrias, (Oturan ve İp Eğiren), Orsay Müzesi, 1868, Fransa.

Dokuma kültürü çeşitli medeniyetlerin mitinde yer almaktadır. Sümer mitolojisinde yer alan becerikli su-tanrısı Enki'nin "kadın işi" giysi dokumayla ilgilendiği ve sorumluluğunu giysi-tanrıçası Uttu'ya verdiği bilgisi yer almaktadır. Uttu, yün anlamına gelen "SÍG" kelimesiyle temsil edilmiştir(Friedrich ,1960:6;Wright,1996:99;Tütüncüler,2005:25).Sümerlerden başlayarak çeşitli medeniyetlerde okuma işi tanrıçalarla ilişkilendirilmiştir. Kadınların dokuma yaptığını eşleri aracılığıyla da bunu ticarete çevirebildikleri bir meslek haline dönüşmüş oluğunu göstermektedir. Dokuma ev uğraşı halinden çıkarak zamanla meslek dalına dönüşmüş organize bir iş olmuştur.

a. b.

Fotoğraf 4:a.İplik eğiren oturan bir kadın yer almaktadır. Geç Hitit Dönemi M.Ö.8.yy sonları, Kahramanmaraş, Adana Müzesi (9000 Year of Anatolian Women,1993:A155).b.M.Ö.3.binden, Mari'de Dagan Mabedinden Kakma Örneği,(Barder ,1991:57'den akt. Breniquet,2010:60).

Silindir mühürde de ip eğiren kadın tasvirleri ticari belgeler niteliğinde mektuplar-kontratlar işi yapan ve ticarete döken hakkında ipucu vermektedir. Eğirme aletlerinin Romalılarda mezar sanatı ve dini ritüellerinde dokuma işi ve dokuma aletleri imge olarak işlenmiştir.Tunç devrine ait Filistin ve Mezopotamya kaynaklı yazılı kayıtlar tekstil sanayinin tapınaklarda kümelendiğini ve tapınaklarda yetkililerin kontrolünde olduğu belirtilmektedir. Dokuma yapanlar

köle kadın işçilerden oluşmaktadır. M.Ö.2000'li yıllara gelindiğinde uzun çıraklık döneminden sonra mesleğe başladıkları belirtilmiştir (Gürcüm,2013:7). Sosyal-Kültürel açıdan eğirme işi ve dokuma bayanlar için ayrıcalıklı özel bir uğraş olarak görülmüştür. Eğirme işinin kadınların uğraşı olduğu ve evlilik ritüellerin de Roma döneminde sembolik değerlerler taşımaktadır. Ayrıca Mitoloji ve inançlarda doğum yapma yeteneğine sahip kadın tanrıçaları Afrodit, Athens, Artemis eğirme aletleriyle karakterize edilmiştir Anadolu'da geç Helenistik dönemden M.S.3.yüzyıla kadar çok sayıda mezar taşı ürerinde iğ gibi dokuma gereçleri mezar sanatında kullanılmıştır (Cottica,2007:221-223). İslam dünyasında İbn Abbas'ın "Havva da bütün kadınlar gibi yün eğirir, dokur, hamur yoğurur, ekmek yapardı" (Cerir,1991:158,Yılmaz ve Velioğlu,2015: 59). Şeklinde ki ifadesin de yün eğirme ve dokumanın bayanların ağırlıklı olarak uğraş alanlarında olduğunu söylemek mümkündür.

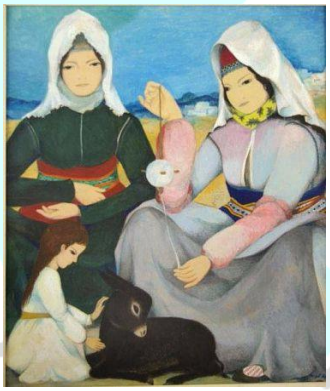
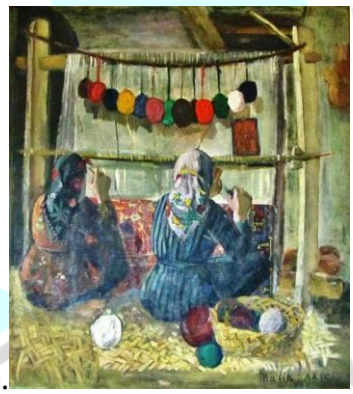

Fotoğraf 5:a.Levni, "İplik Eğiren Kadın" minyatürü, 1720. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı, H 2164, Albüm Resimleri, yaprak 11a. (İrepoğlu,1999,186;Nakış;Enveroğlu,2018:40). b. Surnamede 121(a) Numaralı Minyatür. Esnaf Alayı: Bakırcılar, Mücevherciler, Terziler ve İpek Dokumacıları (Yakut,2016:102).

Minyatürde, Osmanlı Devleti lale devri günlük hayatı anlatan Levni'nin İp eğiren kadın betimlemiştir. Şenlik sırasında geçit törenine katılan ipek dokumacı terzi, mücevherci ve bakırcılardan oluşan esnaflar sembolik anlatımla betimlenmiştir. Günlük hayattan konu işleyen Minyatür sanatçısı Levni Osmanlı öneminde toplumsal yapıyı anlatmaktadır.

Antik devirlerden günümüze kadının sosyal hayattaki uğraş alanı olarak görülmüştür. Antik dönemlerden günümüze değin dokuma kültürünün hem heykel hem resim sanatında sanatçılara ilham kaynağı olduğu dokuma kültürü ve dokuma işinin ele alındığı görülmektedir.

Çin kaynaklarında, Türkistan ve Hazar Deniz'nin batısındaki Oğuz ellerinde halı dokunduğunu, Oğuz Türkmenlerin İslamiyet'ten önce 51-428'deki Araklılar Çağı ve sonrası dönemlerde halı dokuduklarını ve törenlerde halı kullandıklarını, dede korkut oğuz namelerinde geçmektedir(Kırzıoğlu,1995:39; Deniz,2005:82). Anadolu'da ilk dokunan halılardan çok az sayıda parça günümüze gelebilmiştir.13.yy başlarında ünlü gezgin Marka Polo seyahatnamesinde dünyanın en güzel halılarının dokunduğu ifadesi yer almaktadır. İp eğirme ve dokuma geleneği devam eden Anadolu'da çağdaş Türk resminde geleneksel izini süren sanatçılar tarafından işlenmiştir. Sanatçı Turgut Zaim'in Yörüklerin hayatını ele aldığı etnografik gözlemlere dayalı çalışmasında yün eğiren kadınları resmetmiştir. Halk sanatı kaynakları üzerinde çalışan sanatçı Malik Aksel çalışmalarında dokuma yapan kadınları konu almıştır.

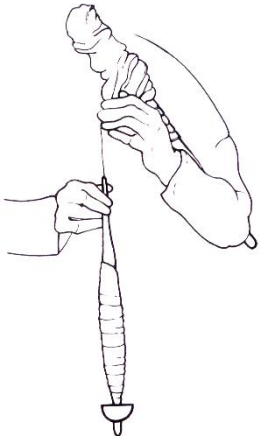
a. b.

Fotoğraf 6: a. Turgut Zaim,Yün Eğiren Kadın,b.Malik Aksel,Halı Dokuyan Kızlar.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Göller Bölgesi İlkel Dokuma Aletleri ve Teknikleri

Dünyanın en eski ilkel alet teknolojinin ürünlerinde biriside iplikçilik olmuştur. İp, liften eğirme yöntemi uygulanarak elde edilir (Aytaç,1982:3).Tarihsel süreç içeresinde geliştirilmiş eğirme işlemi için yapılan çeşitli ilkel aletler mevcuttur.

a. b.

Fotoğraf 7:a.İp eğirme işlemi(Gleba ve Mannering,2012:11).b. Yörede Kirmen ile Yün eğirme.

Eğirmek sözcüğünün anlamı: yünü büküp ip yapmak eski Uygur Türkçe sözlüğünde; egirmek-eğirmek-çevirmek, iplik büktürmek egirtmek-eğirtmek ‘kuşatmak, sarmak’ olarak da geçer (Soydan,2013:1300). Öncelikle eğrilecek lifli malzemeler hazırlanır, ip haline getirilecek liflerin bükülmesiyle ipliğe dönüştürülür bu süreç eğirme işlemi olarak bilinir (Forbes,1956;Ryder,1968;Leadbeater,1976;Crockett,1977;Barder,1991;39-76;Gleba ve Mannering,2012:9).

Kaşgarlı Mahmud’un Divanu Lugati’t-Turk adlı eserindeki bilgiler ışığında Türklerde dokuma yöntemleri ve teknikleri ve dokum aletleri hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu bilgilere göre çeşitli liflerin dokunduğu tezgâha ve dokuma işi ile uğraşan kişiler için ‘közek’ kelimesi kullanılmıştır (Kilisli I 1333-1335;Atalay I,1939-1941:391;Genç,1997:8).Yün elde edilmesinden sonra dokumada lif olarak kullanılması için ilk aşama olarak sümek yapımı gelmektedir.

Koyundan veya deveden elde edilen yün yıkanıp, didiklenir. Bu süreç elde yapıla bilinmekle beraber ‘yeten’ veya ‘yetenğ’ olarak geçen atımcı yayıyla veya ‘çeçge’ denilen tokumacı tarağı ile taranıp hazırlandığı, ‘sağ’ denilen çubukla kabartıldıktan sonra yünün sümek yapılır. Eğirilmek üzere kola geçirilen yün sümeği için de "dava” kelimesi kullanılmıştır bilgisi geçmektedir (Kilisli,I-II-III,1333-1335;Atalay:I-III:1939-1941;Genç,1997:8).Yünün hazırlanma aşamasında didiklemek temizlemek için yün tarağı kullanılmıştır.

a. b.

Fotoğraf 8:a.Bölgede Kullanılan Yün Tarağı, b. Göller Bölgesi Isparta ve Civarına Ait Ağırşağı ile Birlikte Ahşap İğ, Bezemeli Ahşap Kirman, Ahşap İp Çilesi ,Isparta Prof. Dr. Turan Yazgan Etnografya Müzesi.

İğ

İlkel ip bükme işinde kullanılan alet,'İğ' olarak tanımlanmaktadır. İpliğin sarıldığı ucu çengelli gövde ile ağırlık veren, gövdeye geçirilmiş ağırşak (yuvarlak bir parça) olmak üzere iki parçadan oluşturulmuştur.

İğ ip eğirmeye mahsus "şiş" anlamına gelmektedir (Soydan,2013:1296). Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lugati't-Turk adlı eserindeki bilgiler ışığında kola geçirilen veya dolanan yün sümeği, şimdiki ismiyle aynı adı taşıyan (ig, yig)iğ ile eğrildiği bilinmektedir (Kilisli I, 49,80-Atalay I, 48,85. Genç,1997:8).Eğirme işlemi geliştiğinde iki iş mili aracı olarak iğ ve öreke kullanılmıştır. Tarih boyunca çeşitli uygarlıkların dokuma kültürü tasvirlerinde yer almıştır. İğ. Mezopotamya'da Tell Agrab'da bulunan M.Ö.3.000'lının erken dönemlerine ait vazo üzerinde betimlenmiştir (Delougaz ,1952:12; Tütüncüler,2005:34). İpliğin incelik ve düzgünlüğünü kontrol altına alabilmek için eğrilecek lif aynı hızda eşzamanlı olarak çekilmeli ve döndürülmelidir. Ağırlık alçak ve yüksek olarak iğin üzerinde konumlanabilmektedir.

Alçak ağırlıklı iğ Antik Avrupa'da kullanılmıştır. Alçak ağırlıklı iğlerde ağırlık, mil çubuğunun alt ucuna bağlanmıştır. Bir diğeri de yüksek ağırlıklı iğlerdir Mısırda ve Yakındoğu'da kullanılmıştır. Muhtemelen Avrupa'ya doğudan göçlerle geçmiştir. Bu iki teknik Anadolu'da örtüşmüştür. Ağırlığı ortada yer alan iğler bulunmuştur (Barder 1991-60-61'den akt.Gleba ve Mannering,2012:9).

İğ genellikle 12 ile 15 cm arasında değişen dar bir çubuk olup, bir ucuna doğru hafif simetrik kalınlaşma veya çıkıntı gösterir. İğ çubukları çoğunlukla ağaçtan yapıldığından günümüze değin kalmış çok az iğ vardır. İğ çubuklarının kullanıma uygun mukavemeti için gövdenin minimum 4 mm 'lik kalınlıkta olması gerekmektedir (Crewe,1998: 11).

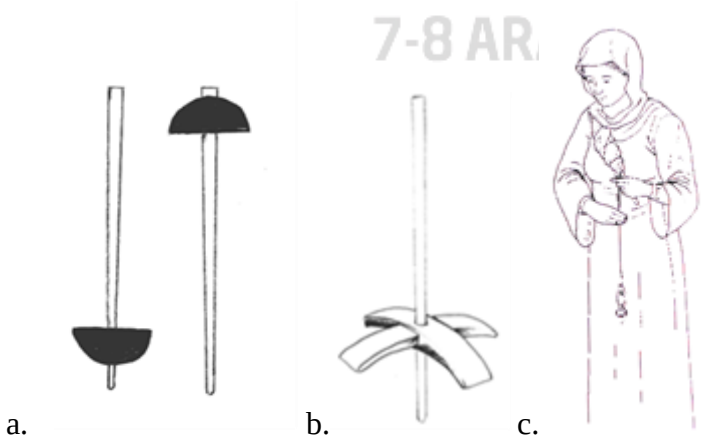

a. b. c. d.

Fotoğraf 9:.a.Perge Batı Nekropolu'nde bulunmuş tüm öreke örneği (Karaca,2012:134).b. Bezenmiş öreke Terrace Hauses 2 Aphesus,c.İğ Terrace Hauses 2 Aphesus (Thinkl,2003:83-84). a. Göller Bölgesi Isparta ve civarına ait metal iğ, Isparta Prof. Dr. Turan Yazgan Etnoğrafya Müzesi.

Öreke ve Kirman

Eğirmek için çeşitli tiplerde iğ birçok farlı ebat ve şekillerde dokuma aletleri vardır. Ağırlıklı tabla iğin üstünde olduğunda 'öreke', ahşap dört kanatlı mile geçirilmiş ise , 'kirmen' olarak tanımlanabilir. Çeşitli eğirme teknikleri vardır ki bunların temel farlılığı iğ üzerindeki ağırşağın pozisyonudur. Ağırşak iğin üstünde ye ya orta ve alt kısmında yer alabilir (Crewe,1998:5). Günümüzde diğerlerine nispeten sık kullanılan kirman, iğdeki yuvarlak tahta yerine, çapraz olarak birbirine geçmiş iki tahtadan ve bir çengelli eksenden oluşmaktadır (Aytaç,1982:7).

a. b. c.

Fotoğraf 10:a.Öreke,(iğin üzerinde tablası aşağıda veya üste olabilir) ,kanatlı kirman görünümü. İp eğirme çizimi (Strant,2010:12).

Antik çağda örekelerin niçin ve nasıl kullanıldığı konusunda farklı görüşlerin olmasıyla beraber genel kanı yün eğirmede kullanılmış olduğudur. Anadolu'da etnografik veriler ve arkeolojik buluntular dokumacılığın kesintisiz devamını kanıtlamaktadır. İp eğirme işleminin zaman içinde teknolojiye bırakması kaçınılmaz olmuştur. Ancak günümüzde az olsa Anadolu'da kirman hala yaşamaktadır. Anadolu'da halen ip eğirmede kullanılan ahşap kirmenlerin prototiplerini kemik oluşturmuştur. Bu aletler seramiksiz yerleşim Hallen Çemi'den de bulunmuştur. Bu buluntular ip eğirmek için kullanılmış olabileceği düşünüldüğünde Anadolu'da kirmen buluntularının en erken örneklerini teşkil etmektedir (Tütüncüler,2005: 36).

Anadolu'da iplik eğirme aletleri yaygın olarak kullanılmakta fengere, fengire, öreke, teşi, iğ, mingirdek ve kirman gibi adlarla anılmaktadır (Yanar ve Akpınarlı,2016:174). Isparta ve çevresinde kirman öreke iğ teşi',‘fengire' isimlendirmesi kullanılmaktadır. Isparta ili ve çevresi dokuma kültürünü yansıtan çeşitli etnografik ürünlerin ve çeşitli aletlerin sergilendiği "Prof. Dr. Turan Yazgan Etnografya Müzesi'nde yapılan araştırmada öreke, kirman,iğ ,teşi gibi ip eğirmede kullanılan aletler fotoğraflanıp incelenmiştir.

a. b. c. d.

Fotoğraf 11: Ahşap 'teşi',b.Ahşap Öreke,c.Ahşap Kanatları Aşağı Doğru Sivrilen Bezemeli Kirman,d. Ahşap Kanatlı Bezemeli Kirman. Isparta Prof.Dr.Turan Yazgan Etnografya Halı Kilim Müzesi.

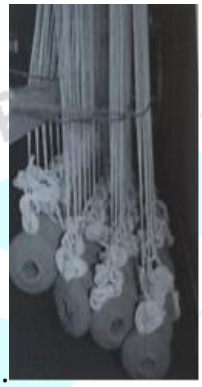
Ağırşak

Yün dokumanın en temel tekniği için elzem olan ağırşaklar, buluntular ışığında yuvarlak, konik, küre, gibi tanımlanabilen pişmiş topraktan, taş, kemik, tahta gibi doğada kolay bulunabilen malzemelerden yapılmış ortası delik formlardır.

Şimdiki ismiyle XI. yüzyılda da ağırşak (arguşak) olarak geçmiştir (Kilisli 1, 38-131-Atalay 1,35-149,Genç,1997:8). Merkezinden delikli küçük disk koni, silindir ve ya küre şeklindedir. Şist, kemik, ağaçtan yapılabilmekle beraber çoğu 'terracota' veya taştandır. Kesilmiş çanak-çömlek parçalarıyla da yapılabilmektedir. Çok çeşitli şekilde ve farlı ebatları vardır. Zaman boyunca belirgin tipolojik gelişim izlememiştir (Wild,2003: 25). Form açısından çok küçük nüanslar ile üzerinde bezeme özellikleri dışında belirgin bir değişim göstermemiştir. Kuruçay'ın Erken Kalkolitik Çağ ile tarihlenen 12 ve 8. katlarında, koyun keçi vb. hayvanların femurları işlenip koni biçimli, delik ağırşaklar kullanıldığının gösteren az sayıda buluntular mevcuttur (Duru,1994:61). Ağırşak ve iğin çalışma prensibi örekelerle aynı mantıktadır. Eğrilecek yün bileğe sarılır; inceltilen ip ise işaret parmağına sarılır. Yünün ucu istenilen incelikte elle bükülerek iğ çubuğu ile ağırşaktan geçirilerek kancaya sarılacak boyda iplik haline getirilir. Oturarak ve ya ayakta bu işlem yapılabilir. Ağırşakların çap ve yükseklik ve delik ölçüsü ipliğin özellikleri etkilemektedir. Diğer bir özelliği İğneli milin deliğinin çapıdır. Delik, şaftı alacak kadar büyük olmalıdır. Liu'nin belirttiğine göre (en küçük delik çapı 3-4 mm çoğunlukla 7-8mm ve en genişin 10mm olmasıdır) delik çapları 3-10mm arasında değişmektedir (Liu,1978:97;Gleba ve Mannering,2012:10).Bir diğer husus ağırşakların ağırlıklarıdır. Ağırşakların ağırlıkları eğrilecek malzemenin türüne göre değişmektedir. Hafif ağırlığın dikiş ipinde, giyimde daha yüksek ağırlıkların kilim dokumasında ve ketende kullanılması anlamına geldiğini göstermektedir (Crewe,1998:29). Ağırşakların ilk örneklerin taş ve kemik malzemeler oluşturmuştur. Ancak Kuruçay Geç Kalkolitik Çağda aralarında form açısından farklılık olmamakla beraber ebat olarak farklı örneklerine rastlanmıştır. Ayrıca bu döneme ait pişmiş topraktan az sayıda ağırşaklarda mevuttur (Duru,1996:53-55). Anadolu'da Çatal Höyüğün Neolitik tabakalarında ağırşakların pişmemiş topraktan şekillendirilmiş örnekleri bulunmuştur (Maleart,1962:56).Bu buluntular ışığında o tarihlerde yün eğirme işleminin yapıldığı ilkel dokuma alet teknolojinin başladığını göstermektedir. Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinde Kalkolitik ve Tunç çağları boyunca çeşitli tip bezemeli ağırşaklar ve çeşitli dokumacılıkla ilişkili aletler bulunmuştur.

Dokuma Tezgâhı

Dokumacılıkta kullanılan çeşitli biçimlerde tasarlanmış (yatay, dikey vb.) iplerin birbirinin üstüne gelmesi temel işlev prensibi aynı olan eğrilmiş ipleri dokumada kullanılan bir alettir. İlkel dokuma tezgâhları yatay yer tezgâhları, alt üst kirişlere sahip dikey dokuma tezgâhları, uçları ağırlıklı dikey dokuma tezgâhları olarak üç tip tezgâh türünün kullanıldığı bilinmektedir. Antik dönem betimlemelerde şekilleriyle ve ebatlarıyla ilgili bilgi vermektedir. Oturarak çalışılan dikey dokuma tezgâhların uzunlukları muhtemelen insan uzunluğunun geçmeyecek boyutlardadır.

a.1 a.2. b.

Fotoğraf 12:a.1-2. Antik dönemde Dokuma Tezgahında Ağırlık Kullanımı (Strand,2010:16).b.Isparta Prof.Dr.Turan Yazgan Etnografya Halı Kilim Müzesi. Dokuma Tezgahı.

Pişmiş Toprak Dokuma Aletleri

Ağırşak

İlkel aletlerin yapımında kullanılan taş, kemik, ahşap gb. malzemelerin içinde yalnız kil plastik özelliğe sahiptir. Neolitik çağlardan beri medeniyetlerin kültürünü teknolojilerini, duygularını anlatan plastik özelliği sayesinde şekil verilip pişirip mukavemet kazanan seramiğin en yalın tanımı 'pişmiş toprak' olarak ifade edilmektedir. Tarih boyunca farklı işlev ve biçimlerde sosyal hayatın içinde var olmuştur Anadolu'da M.Ö.7.Binde Konya, Burdur, Antalya bölgelerinde ilk seramik buluntulara rastlanmaktadır (Ünal,2003: 20). Tarihsel süreç içerisinde kilden ürünler, pişirilip mukavemet kazanmasından kaynaklı eski uygarlıklardan günümüze kadar gelebilmişlerdir. Seramik kap-kacak lahit, mektup, mühür, mimaride kullanılan malzemeler, eski insanların inançlarıyla sembolleşen heykelcikler, riton vb. gibi çok çeşitli amaçlara ve işlevlere sahip ürünlerde karşımıza çıkmaktadır (Türedi Özen,2002:10).Bunların yanı sıra pişmiş topraktan dokuma aletleriyle seramik malzeme işlevsel bir boyutta dokuma tarihinde yer aldığı görülmektedir. Anadolu'nun çeşitli yerleşim yerlerinde ağırşaklar sık rastlanan arkeolojik

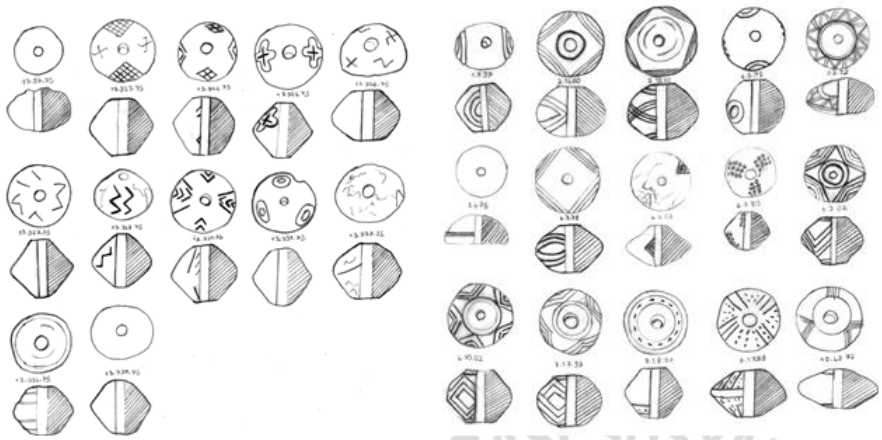
buluntular olduğu bilinmektedir. Anadolu'da Çatalhöyük'ün neolitik tabakalarında pişmemiş topraktan şekillendirilmiş dokuma aletleri örnekleri tarihin erken evrelerinde dokumacılığın bu coğrafyada yapıldığını göstermektedir. Hemen hemen prehistorik yerleşmelerde buluntular arasında ki pişmiş topraktan ağırşaklar ve pişmiş topraktan tezgâh ağırlıkları Anadolu'da bu buluntular dönemin uygarlıkları hakkında bilgi almamızı sağlanmaktadır. Pişmiş topraktan ağırşaklar yüzeyinde bezeme unsurları barındırabilmektedir. İş amaçlı kullanılan kil ağırşakların malzemesinin plastik özelliği sayesinde çağın sanatsal anlayışlarını yansıtmış oldukları çeşitli bezeme unsurları görülmektedir.

Bu bezeme öğeleri tasarımın yapısına uygun olarak ritim ve hareket izlenimini çizgi ve yön yapısının yansıtma kabiliyetine bağlı olarak statik veya dinamik olarak sınıflandırıla bilinmektedir(Shepard,1952:276;Crewe,1998:50).

İğ ve ağırşağın dönme hareketiyle fonksiyonellik kazanmasından dolayı bezeme elemanların bu özelliğini iletmek veya güçlendirmek için ritmik bir ahenk oluşturmak amaçlı tasarımlar kullanılabileceği düşünülmektedir. Birbirini takip eden iç içe geçen çizgilerle sarmal kompozisyonlarla dönme eylemindeki devingenliği yansıtmıştır. Ağırşak üzerinde bezemeler genelde iğ çubuğuna geçilen delik çevresindedir.

Ağırşakların bezeme unsurlarında sembolik olarak dokuma ve dikişle ilişkili motiflerin kullanılmıştır. Bunların arasında kesik çizgiler, dikişe benzer eğik çizgiler, nakışlara benzeyen kareler veya elmaslar oluşturan kısa çizgiler ekose desenli dokumayı temsil eden desenler yer almaktadır. Bu bezeme öğelerinin prehistorik dönem Tunç Çağı dekoratif geleneği içinde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Maclaurin,1988; Crewe,1998:51).

Isparta ili ve çevresi pişmiş topraktan ağırşak bilgileri için Isparta müzesinde yapılan araştırma incelenen 27 ağırşağın ve 2 ağırlığın envanter bilgileri ve görselleri bezemeleri, boyutları ve dönemi ile bilgilere ulaşılmıştır. Ağırşak buluntular ağırlıklı Erken Tunç Çağı'na aittir. Gri ve koyu gri, devetüyü renkli kil rengi ağırlıklıdır. Ağırşakların geneli perdahlı basık küreli gövdeli, konik, küre şeklinde ortası dikine yuvarlak deliklidir. Bezeme olarak deliğin her iki ucunun çevresi daire ile çevrili veya delik etrafı bezeme olmaksızın, gövde üzerinde çevrili ikişer üçer elips, kesik çizgiler, baklava dilimi, kare, v çizgi,artı işareti, nokta, gama haçlı ve içiçe daire,zikzak biçimli bezeme unsurları görülmektedir.Dokuma ağırlıkları Roma dönemine aittir. Açık kiremit renk killi, ortası delik yuvarlak sade yalın bir form özelliğine sahiptir.

Fotoğraf 13: Isparta Müzesinde Bulunan Ağırşaklar (Çizim:Nur Uyanık Çirkin).

a. b. c.

Fotoğraf 14: Isparta Müzesinde Bulunan Ağırşaklar.

a.Yükseklik:2.6 cm,çap:3.5cm,:İ.Tunç Çağına ait gri renkli killi,perdahlı,dışa çıkık keskin kenarlı dikine yuvarlak delikli ağırşagın deliğin iki yanında daire ve zikzak biçimli yivli bezemeli ağırşak b.Yükseklik:2,5 cm,çap:4cm,çelik Çapı:0.6 cm. İ.Tunç Çağı. Dönemine ait, iki taraflı konik biçimde genişleyerek gövde ortasında en geniş noktasına ulaşan şişkin kısmında birbirine simetrik iki baklava dilimi şeklinde bezemeli ağırşak c.Yükseklik:2.9 cm, çap:4.9 cm. Roma dönemine ait, koyu renkli kil, üzeri hafif boyalı ve iki bölümlü ağırşağın her bir bölümün üzerinde çizgi ve nokta biçimli diğer bölümünde ise sadece birbirine paralel çizgi grupları yer alan bezemelidir.

Pişmiş Toprak Dokuma Ağırlıkları

Dokuma tezgâhlarında iplerin düzgünlüğünü sağlamak temel işlevleridir. Dikey dokuma tezgâhlarında çözgü iplikleri yatay sopanın üzerine gerilmiş olan iplerin birbirlerine karışmaması için uçlarına bağlanan pişmiş topraktan ağırlıklar kullanılmıştır (Fazıloğlu,2001:13). Anadolu'nun çeşitli yerleşim merkezlerindeki buluntulara Neolitik ve Kalkolitik çağa ait tezgâh ağırlıklarına

rastlanmıştır. Tunç Çağlarında Akdeniz Bölgesi'nde tezgâh ağırlık formları (oval, kare, dikdörtgen, disk, piramidal vb.) çeşitlilik göstermektedir. Ağırlıklar Akdeniz Bölgesi'nde çoğu eski yerleşmelerde bulunabilen alet grubunu oluşturmaktadır (Tütüncüler,2005,40). Bölgede Profilden basık küre görünümüne sahip dokuma ağırlıkları Isparta Müzesinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 15:.a.Yükseklik:2.7cm,çap:6.1cm , delik çapı 1.8 cm Dönemi :Roma,Açık kremit renk killi, yuvarlak ağırlık, delik tam ortada değildir. **b.**Yükseklik:2.9cm, çap:6.5 cm, delik çapı:1.6 cm. Açık deve tüyü renkli kil, ortası delik yuvarlak formlu ağırlık. Isparta Müzesi.

Sonuç

Neolitik evrelerden itibaren birçok medeniyete tanıklık eden Göller bölgesi yerleşimi olan Isparta ve çevresinde ortaya çıkartılan dokuma aletlerine ait buluntular, arkeolojik anlamda çömlekçiliğe koşut ilk teknolojik betimlemelerdir.

Plastik halde kolay şekillenen ısıl süreçten sonra ise dayanıklı ve yok edilemeyen bir malzeme olarak pişmiş toprak/seramik kullanım eşyaları geçmişi günümüze getirmesi anlamında da önemli kılar.

Çağdaş üretim teknolojilerinin çıkış noktasında, primitif üretim anlayışı kuşkusuz besleyici olmuştur. Dolayısıyla geçmiş dönemlerde dokuma amaçlı kullanılan ağırşak, iğ, öreke, kirman vb. malzemeler taş, tahta, kemikten ziyade daha kalıcı olması nedeniyle pişmiş topraktan yapılanları günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu kapsamda günümüz tekstil endüstrisinin öncüsü kabul ettireceğimiz arkeolojik ve etnografik üretim yöntemleri ve aletleri kültürel miras açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AKURGAL,E.(2007).Anadolu Uygarlıkları,9.Baskı,Net Turistik Yayınları, İstanbul.

AYTAÇ,Ç.(1982).El Dokumacılığı,1.Basım,Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

ARSEBÜK,G.(2007). İnsanın "İnsanlaşma" Aşamalarının Önemli bir Basamağı İlk Aletlerin Yapımı, Alparslan, M.M, Doğan Alparslan ve Peker,H.(Ed.), Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan içinde,Ege Yayınları,İstanbul,57-62

ATALAY, İ.ve MORTAN K. (1995). Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası, İstanbul.

BRENİQUET,C.(2010). Weaving in Mesopotamia During the Bronze Age: Archaeology, Techniques, Iconography.Michel C.and Nosch M.-L(Ed.),Textile Terminologies,Printed in Great Britain,Oxbow Books ,Oxfort ,Short Run Press.UK,52-67.

CREWE,L.(1998).Spindle Whorls, A Study of Form, Function and Decoration in Prehistoric Bronze Age Cyprus, Printed in Sweden by graphic Systems AB,Göteborg.

DESROSİERS,S.(2010).Textile Terminologies and Classifications: Some Methodological and Chronological Aspect, Michel C. ve M.L Nosch.(Ed.),Textile Terminologies Printed in Great Britain,Oxbow Books ,Oxfort ,Short Run Press.UK,23-51.

DENİZ,B.(2005),Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları,Sanat Tarihi Dergisis,Sayı:XIV.

DOĞAN, M . (2012). TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE YÖRÜKLER. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi , 3 (13) , 117-132.Ulaşım adresi https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/521/4778

DURU, R.(1994). Kuruçay Höyük I, T.T.K. Basımevi, Ankara.

DURU, R.(1996). Kuruçay Höyük II, T.T.K. Basımevi, Ankara.

ENVEROĞLU,Z.(2018). Osmanlı Minyatür Sanatı İçerisinde Nakkaş Levni Üslubunda Kadın Figürleri ve Günümüz Sanat Anlayışında Yenilik Arayışları, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ERGÜN,G.(2013). Beycesultan Höyük Tunç Çağı Ağırşakları ve Dokuma Ağırlıkları, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

EVELY, R.D.G. (2000). Minoan Crafts: Tools and Techniques, SIMA, Vol. XCII:2, Jonsered, Paul Åströms Förlag, 485-616.

FAZLIOĞLU, İ.(2001).Eskiçağda Dokuma, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2. Basım, İstanbul

FİSCHER.E.(2013).Sanatın Gerekliliği. Cevat Çapan(Çev.)Sözcükler Yayınları, İstanbul.

GLEBA.M ve U.MANNERİNG.(2012).Textile and Textiles Production in Europe,Oxbow Books,Oxford,UK.

GÜRCÜM,B.H.(2013).Tekstil Malzeme Bilgisi,1.Baskı,Karedeniz Kitap,İstanbul.

GÜRSAL,C.G.(2009). Isparta İli Yalvaç İlçesi'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

GENÇ,R.(1997*). "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yuzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri"*Arış,Halı dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi,Yıl:1,Sayı:3.Ankara.30-77.

GÜLTEN, S.(2009).*Batı Anadolu'da Bir Yörük Grubu: XVI. Yüzyılda Karaca Koyunlular* ,Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12 Sayı 22,Aralık.

İNALCIK,H.(2008). Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1.Baskı,İstanbul.

KARACA,E.(2012), Allianoi'da Bulunmuş Kemik Ağırşak ve Örekeler,İsmail Fazıloğlu Anı Kitabı,Trakya Üniversitesi Yayın No:137,1.Baskı.

LOVÉN,L.L. (2007). Wool Work as a Gender Symbol in Ancient Roma.Roma Textiles and Ancient Sources,Ancient Textiles Production,craft and Society, C. Gillis and M.Louise B.Nosch.(Ed.),Proceeding of the Intarnational Conference on Ancient Textiles.Held and Lound ,Sweden and Copenhagen,On March 16-20, Denmark,Oxford ,Oxbow Books 229-236.

MELLAART,J.(1962).Excavations at Çatal Hüyük, Anatolian Studies. London-12, Journal of the British Enstitute of Archaeology at Ankara , 41-65.

MELLAART,J. (2003). Çatalhöyük Anadolu'da Neolitik Bir Kent, Çev.: Gökçe Bike Yazıcıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÖZCAN,A.(2002).Antik Çağda Pişmiş Toprak Dokumacılık Aletleri,II.Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu,Tepebaşı belediyesi Yay,Eskişehir,279-286.

ÖZSAİT,M. (1980). İlkçağ Tarihinde Pisidia, Başlangıcından Büyük İskender Devrinden Sonuna Kadar.İstanbul.

SEVİN,V.(2013).Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası,3.Baskı,Atatürk Kültür,Dil Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları,Ankara.

SOYDAN S.(2013), Derleme Sözlüğünde Dokumacılık Mesleği ile İlgili Söz Varlığı International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013,(p. 1287-1303).Ankara.

STRAND,E,A.(2010).The Basics of Textle Tools anad Textile Teknology From to Fabric Michel C.and Nosch M.-L(Ed.),Textile Terminologies,Printed in Great Britain,Oxbow Books ,Oxfort ,Short Run Press.UK,10-22.

TÜREDİ ÖZEN, A. (2002). Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde Seramik Temel Sanat Eğitimi 2.Anadolu üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi Yayınları ,29,Eskişehir.

THİNKL,E.(2003),*Artifact Raletd to Preparation of Wool and Textile Processing Found İnside The Terrace Hauses of Ephesus,Turkey*,Ancient Textiles Production,craft and Society.Edit.P C. Gillis and Nosch.M.L.B. Proceeding of the Intarnational Conference

TÜTÜNCÜLER,Ö,(2005). M.Ö. 2. Bin Ege Bölgesi Dokuma Aletleri. Ankara Üniversitesi Doktora Tezi .Sosyal Bilimler Enstitüsü,Ankara.

ÜNAL, S.(2003).Anadolu Arkeolojisinde 9000 Yıllık Serüven,*Seramik*, III.Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Tepebaşı Belediyesi Yay,Eskişehir.

VİGO,M, (2010), "Linen in Hittite Inventory Texts" ,Texti le Terminologies in The Ancient Near East and Mediterranean From The Third to the Firsrt Millenni a BC.*"*Ed.C. Michel and M.-L. Nosch. Textile Terminologies,Printed in Great Britain,Oxbow Books ,Oxfort ,Short Run Press.UK.

VANHAVERBEKE,H, ve M.WAELKENS, (2003) ,"The Chora of Sagalassos the Evolution of the Settlement Pattern From Prehistoric Until Resent Times". Publisher Brepols.

YALÇIN G.ve H.KARAOĞLAN ,(2010). M.Ö. II. *Bin'de Anadolu'da Dokumacılık*,Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu,Düzce. 1-12.

YAKUT,İ.(2016). Minyatürlü Surname El Yazmaları Anlatısının Resim ve Metin Dilinde Geçmiş Toplumsal Gerçekliğin Betimlenme Özellikleri ve Sinema Tasarımı: Surname-İ Vehbi El Yazması Üzerinde Bir Değerlendirme Art - Sanat Dergisi , (5) , 83-102 .Ulaşım Adresi:https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuarts/issue/47721/602589

YILMAZ, M ve VELİOĞLU, T , (2015), Hz. Peygamber Döneminde Kadınların El Sanatlarına İlgisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , 0 (38) , 57-76 . Erişim adresi:https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/20317/215755

on Ancient Textiles,Edit..Held and Lound ,Sweden and Copenhagen,On March 16-20,Denmark.

YANAR A.F ve AKPINARLI,(2016),Geleneksel Ankara Sof Dokumaları, Ankara Araştırmaları Dergisi 2016, 4(2), 170-179. Erişim Adresi:https://www.journalagent.com/jas/pdfs/jas_4_2_170_179.pdf 17.09.2019.

WİLD,J,P.(2003) ,Textile in Archaecology,series ed:James Dryer.Shire Puplication LTD, (İlk baskı 1988).Great Britain.

İnternet Kaynakları

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Jeune_fille_de_M%C3%A9gare_by_Louis-Ernest_Barrias_(mus%C3%A9e_d%27Orsay,_RF_159)31.08.2019.

.http://inpress.lib.uiowa.edu/Feminae/DetailsPage.aspx?Feminae_ID=3094031.08.2019.31.08.2019.

http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=556

09.12.2019

http://www.leblebitozu.com/turgut-zaimin-eserleri-ve-hayati/ 11.09.2019 12:39

KONYA
7-8 ARALIK 2019

ÖĞRETMEN ADAYLARININ EPİSTEMOLOJİK İNANÇLARI VE ÖĞRENME YAKLAŞIMLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Eda Sultan ALTINKAYA

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr.Süleyman A. SULAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Epistemolojik inançlar, bireylerin bilgi ve öğrenme ile ilgili inançları olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada öğretmen adaylarının epistemolojik inançları ve öğrenme yaklaşımlarının bazı demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma tarama modelindedir. Çalışma grubu olarak Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim fakültesinde öğrenim gören toplam 515 öğrenci seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak Elder (1999) tarafından geliştirilen ve Acat vd. (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan Bilimsel Epistemolojik İnançlar Ölçeği kullanılmıştır. Öğrenme yaklaşımlarının belirlemesinde Biggs vd. (2001) tarafından geliştirilen ve Önder ve Beşoluk (2010) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Düzeltilmiş İki faktörlü Çalışma Süreci Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde, aritmetik ortalama, yüzde ve frekans kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının görüşlerinin değişkenlerden etkilenme derecesi bağımsız gruplar t-testi ile analiz edilmiştir. Bilimsel Epistemolojik İnançlar Ölçeği 5 faktörden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; otorite ve doğruluk, bilgi üretme süreci, bilginin kaynağı, akıl yürütme ve bilginin değişirliği'dir. Ölçek toplamda 25 sorudan oluşmaktadır. Öğretmen adaylarının cinsiyete göre epistemolojik inançları incelendiğinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Düzeltilmiş İki Faktörlü Çalışma Süreci Ölçeği; derin ve yüzeysel öğrenme olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde bayan öğrencilerin derin öğrenme yaklaşımını daha çok kullandıkları belirlenmiştir. Öğretmen adayların öğrenim gördükleri bölümlere göre öğrenme yaklaşımları incelendiğinde ise sayısal, yabancı dil ve sosyal bilimler bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının derin öğrenme yaklaşımlarını daha çok kullandıkları, yetenek sınavı ile öğrenim görülen bölümlerdeki öğretmen adaylarının ise yüzeysel öğrenme yaklaşımlarını daha çok kullandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Epistemoloji, öğrenme yaklaşımları, öğretmen adayı

GİRİŞ

Öğrenme –öğretme sürecinin en önemli parçalarından olan öğretmenin öğrenmeye, bilgiye, bilgiye ulaşmaya ve kullanmaya, bilgiye verdiği değere ilişkin inancı, bilgiyi tanımlamasında önemlidir(Chan,2003). Epistemoloji temel olarak insan bilgisinin yapısını ve özünü inceleyen felsefi bir akım olarak tanımlanmaktadır. Epistemoloji temelinde bireyin öğrendiği ve öğrettiği bilgi ile ilgili bireyin şahsi yorumlarını ve epistemolojik anlayışını da esas alır. Epistemolojik anlayış, bireyin bilgiye, bilginin doğruluğuna, yorumlanmasına, bilgiye ulaşılmasına, bilginin sınırlarına, doğasına karşı bakış açısını belirler ve bilgiyi süreçlerin oluşumundan ziyade bütünüyle ele alır(Tezci ve Uysal, 2004). Başka bir deyişle kişinin epistemolojik inançları, bilginin nasıl oluştuğuyla, bilginin ne olduğuyla ilgili bireysel ve içsel algılama (Schommer,1990) olarak da tanımlanabilir. Eğitim boyutundan bakıldığında epistemolojik inanç ile ilgili olarak yapılan çalışmaların, daha çok bilginin nasıl tanımlandığı, nasıl ortaya çıktığı, nasıl sonuçlandırılıp değerlendirildiği ve bilmenin nasıl gerçekleştiği üzerinde durduğu görülmektedir (Hofer,2002). Epistemolojik inançlar, öğrencilerin bilgiyi anlamlandırmaları, ortaya koyacakları üst bilişsel ve akademik beceri ve performansları kazanması ve sergilemeleri açısından da önemlidir(Schommer-Aikins, 2004).

Son yıllarda epistemolojik inanç üzerine yapılan çalışmalarda artış görülmektedir. Bunda etkili olan birçok unsur olmakla beraber, sahip olunan bireysel inanç sisteminin alınan kararlarda ve ortaya koyulan tutum ve davranışlarda yüksek derecede etkili olması büyük pay sahibidir(Hofer ve Pintrich, 1997; Pajares, 1992). Alanyazında yapılan araştırmaların bazıları epistemolojik inançların nasıl ortaya çıktığı ve nasıl bir süreçten geçtiği ve geliştiğine ağırlık verirken (Baxter Magolda, 1992 ; Belenky, Clinchy, Goldberger, & Tarule ,1986 ; Kitchener & King ,1981 ; Kuhn & Weinstock , 2002 ; Perry, 1970) farklı araştırmacılar epistemolojik inancı daha farklı boyutlarda cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi faktörlerden açısından ele almıştır. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki bireylerin epistemolojik inançlarının gelişmişliği ile akademik başarıları arasında doğru bir orantı vardır. Ayrıca, diğer bireylere nazaran kullandıkları öğrenme stratejilerinin daha verimli olduğu ve bunların da daha etkili sonuçlar verdiği ortaya çıkmış bulunmaktadır(Brownlee ve arkadaşları, 2001; Hofer & Pintrich, 1997; Schommer, 1990; Tolhurst, 2007). Olgunlaşmamış inanç yapısına sahip bireyler bilginin öğrenilmesi, bilgiye ulaşılması konularında katı fikirlere sahiptir. Eğer bir bilgi küçükken öğrenilememişse, ilerleyen zamanda da öğrenilemez. Fakat tam tersi bir epistemolojik inanç

yapısı olgun bireylerin bilginin ulaşılabilir olduğuna, öğrenme becerilerinin geliştirilebileceğine ve öğrenme çabasına ve bu çabanın olumlu sonuçlarına inanan yapıları vardır.

Epistemolojik inanç araştırmalarının en yoğun yapıldığı alanlardan birisi de öğretmen adaylarını kapsayan çalışmalardır. Bahsedilen nedenlerden dolayı öğretmen adaylarının sahip olacağı epistemolojik inanç yapısı, ilerleyen dönemdeki öğrenme-öğretme ortamında öğrencilerin bilgiye ulaşması ve kendilerine öğrenme stratejileri belirlemeleri ve öğrendiklerini şekillendirmeleri açısından önemlidir. Son yıllarda yapılan araştırmalar öğretmenlerin sınıf içi takındığı tutum, davranış ve benimsediği sınıf içi stratejilerden çok, sahip oldukları epistemolojik inançları araştırıp, çeşitli değişkenlerle bağlantısını incelemeye doğru artış göstermiştir. Araştırmacılar, bir öğretmenin sahip olduğu epistemolojik inanç yapısının öğrenme süreciyle birlikte, öğrenim ve öğretim sürecinin sonucunu da etkileyebildiğini ortaya koymuştur. Öğretmen adaylarının sahip oldukları epistemolojik inançları daha üst seviyeye çıkarmak için uygulanan bir programın uygulanması sonucu da çalışmanın amacına ulaştığı belirlenmiştir(Brownlee et al, 2001). Bu durum öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde kendilerine sunulan öğretim programlarının önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Örneğin, Enmar ve Luport'un (2000) üniversite öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada, kız ve erkek öğrencilerin, bilgi inançları arasında anlamlı bir fark olmadığını, fakat kız öğrencilerin öğrenmeyle ilgili inançlarının, erkek öğrencilerden daha gelişmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Epistemolojik inanç üzerine yapılan çalışmaların öncüsü olarak kabul edilen Perry (1968) üniversite öğrencilerinin bilginin kaynağı ve varoluşu hakkındaki fikirlerinin üniversite öğrenimlerinin başından sonuna kadar değiştiği sonucuna ulaşmıştır. Bu tür araştırmalar ayrıca öğretmen adaylarının sahip olduğu epistemolojik inançların zaman içerisinde nasıl gelişip değiştiğine de ışık tutmaktadır.

Öğrenme ortamını etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri de benimsenen öğrenme yaklaşımlarıdır. Bu alanda da birçok araştırmalar bulunmakta ve alana katkı sağlamaktadır. Öğrenme yaklaşımlarının bu kadar önemle araştırılmasının nedenlerinden biri de muhakkak ki en etkili, en kalıcı öğrenme nasıl olur sorusuna cevap arayıp bulmaktır. Teknolojinin baş döndüren bir hızla ilerlediği ve bilgiye erişimin artık daha kolay ve daha hızlı olduğu bir dönemde yaşadığımızdan, öğrenmenin de daha kalıcı olması beklenmektedir. İnsanların kendilerince kullandıkları yöntemler olduğu gibi, okuldaki öğrenme ortamlarında öğretmen tarafından kalıcı ve etkili öğrenme için kullanılan yöntemler de mevcuttur.

1970'lerden bu yana öğrencilerim öğrenme yaklaşımları üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Temel olarak da iki yaklaşım esas alınmaktadır : "Yüzeysel öğrenme yaklaşımı " ve "Derinsel öğrenme yaklaşımı"(Marton& Salja, 1976). Yüzeysel öğrenme dışardan bir etkiyle, istenen görevleri yerine getirmek için bilgi üretme ve onu kullanma olarak tanımlanırken, Derinsel Öğrenme bilgiyi anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik bir tutum olarak açıklanabilir. Bu yaklaşımları ölçebilmek adına birçok ölçek geliştirilmiştir. Bunlardan biri bu alanda birçok konuya araştırmalarıyla ışık tutan Biggs tarafından geliştirilen ve Önder ve Beşoluk (2010) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Düzeltilmiş İki Faktörlü Çalışma Süreci Ölçeğidir. Tablo-1'de her iki yaklaşımın özelliklerini net bir şekilde ortaya koymuştur.

Tablo1

Derinsel ve Yüzeysel Öğrenme Yaklaşımlarına Ait Temel Özellikler

	Derinsel Öğrenme	Yüzeysel Öğrenme
Yönelim	Bilgiyi yeni bir forma dönüştürme	Bilgiyi kopyalama
Özellikler	➢ Esas konu veya sorunu çözmek için gerekli kavramlar üzerinde odaklanma ➢ Önceki bilgi ve deneyimleri ile yenileri arasında bağ kurma ➢ Öğrenme malzemesini kendi başına anlamaya istekli olma ➢ Ders içeriği ile gerçek hayat arasında ilişki kurabilme ➢ Dersin içeriğiyle yoğun ve eleştirel bir etkileşime girme ➢ Fikirleri birleştirecek örgütleme ilkelerini keşfetme ve bunları kullanma ➢ Neden sonuç ilişkisi kurma ➢ Fikirlerin mantığını inceleme ➢ Görüş ile kanıtı birbirinden ayırt edebilme	➢ Bilgi ve fikirleri pasif bir şekilde kabul etme ➢ Sorunların çözümü için işaret ve formüllere odaklanma ➢ Sadece sınavlarda gerekecek bilgilere odaklanma ➢ Amaçlar ya da stratejiler üzerinde derinlemesine düşünmeme ➢ Olguları ve işlemleri rutin bir şekilde ezberleme ➢ İlkeler ile örnekleri birbirinden ayırt edememe ➢ Önceki bilgi ve deneyimleri ile yenileri arasında bağ kurmama ➢ Konuları dersten bağımsız parçalar gibi görme

Kaynak: (Entwistle ve Entwistle, 1992; Ramsden, 2003 den uyarlanmıştır).

Marton ve Salja (1976b), yüzeysel öğrenmeyi ezberci anlayışı benimseyen, kısa vadeli ve kısa vadede fayda sağlamak için kullanılan ve en az sorunla öğrenme gerekliliklerini tamamlama yaklaşımı olarak tanımlamaktadır. Ramsden'e göre(2003) , yüzeysel öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerin, öğrenmeyi içsel değil de dışsal bir zorunlulukla gerçekleştirdikleri, kavram ve ilke ayrımı yapamadıkları belirtilmiştir. Derinsel öğrenme yaklaşımını benimseyen öğrencilerde ise durum tam tersinedir. Öğrencilerde bilgiyi anlama isteği ve güdüsü, bireysel ve içsel bir motivasyonla bilgiye ulaşma tutkusu bulunmaktadır(Chan, 2003). Derinlemesine öğrenme yaklaşımında birey gerçek anlamda öğrenme ihtiyacını hisseder ve öğretilenleri içselleştirmeye çalışır. Bu amaca ulaşmak için ise en uygun bilişsel süreci kullanmaya özen

gösterir. Böylece, öğrenilen bilgilerin altında yatan anlamları, bilgiler arasındaki bağlantıları, ana fikirleri ve ilkeleri keşfetmeye ve bilginin parçası olmaya çalışır. Yüzeysel öğrenme yaklaşımında temel amaç öğrenilen bilgiyi anlamlandırma veya içselleştirmek yerine daha az zaman ve emek sarf ederek sadece dersin gereklerini yerine getirmektir. Birey ders sürecini sadece aşılması gereken bir engel ve zaman kaybı olarak görür(Biggs, 2001, s.85; Biggs & Tang, 2007, s.22). Dolayısıyla öğrenciler sınava hazırlanırken, sadece önemli gördükleri kısımları ezberleme veya tekrar etmeye yönelirler. Bir konu kapsamında öğretilen bilgiler arasında ilişki kurmak yerine öğrenciler bilgileri bağımsız olarak tekrarlama ve ezberleme davranışı sergilerler(Biggs & Tang, 2007, s.22; Curzon, 2004, s.232;).Bir öğretmen adayı tarafından benimsenen yaklaşım türü, bilgiye nasıl ulaştığını ve elde edilen bilginin nasıl şekillendirildiğini etkilemektedir. Öğrenmeyi de öğretecek olmalarından ve bunu sınıf içi öğrenme ortamına da yansıtacağından bu yaklaşımlardan hangisini benimsediği oldukça önem kazanmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde ile desenlenmiştir. İlişkisel tarama modellerinde en az iki değişken bulunur. Bunlardan bağımsız değişkene göre gruplar oluşturularak bağımlı değişkene göre aralarında bir farklılaşma olup olmadığı incelenir (Karasar, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim fakültesinde öğrenim gören toplam 515 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin 372'ü (%72,23) kadın, 143'ü (%27,77) erkektir. Öğrencilerin Cinsiyete göre dağılımları Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo-2 cinsiyete göre dağılımı

	f	%
Kadın	372	72,23
Erkek	143	27,77
Toplam	515	%100,0

Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre dağılımı Tablo-3'te gösterilmiştir. Öğrencilerin 127'si (%24,66) Temel Eğitim Bölümü, 86'sı (16,70) Matematik

ve Fen Bilimleri Bölümü, 96'sı (%18,64) Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, 113'ü (%21,94) Yetenek Sınavı ile girilen bölümlerden ve 93'ü (%18,06) Yabancı Diller Eğitimi Bölümünde öğrenim görmektedirler.

Tablo-3 Öğrenim gördükleri bölümlere göre dağılımı

	f	%
Temel Eğitim	127	%24,66
Matematik ve Fen Bilimleri	86	%16,70
Türkçe ve Sosyal Bilimler	96	%18,64
Yetenek Sınavı Bölümleri	113	%21,94
Yabancı Diller Eğitimi	93	%18,06
Toplam	515	100,00

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak Elder (1999) tarafından geliştirilen ve Acat vd. (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan Bilimsel Epistemolojik İnançlar Ölçeği kullanılmıştır. Öğrenme yaklaşımlarının belirlemesinde Biggs vd. (2001) tarafından geliştirilen ve Önder ve Beşoluk (2010) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan Düzeltilmiş İki faktörlü Çalışma Süreci Ölçeği kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının epistemolojik inançları ve öğrenme yaklaşımları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için iki değişken arasındaki ilişkiye bakılmıştır. 0.01 manidarlık derecesinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.01$). Elde edilen sonuçlar Tablo-4'te gösterilmiştir.

Tablo-4 Epistemolojik inançlar ve öğrenme yaklaşımları arasında fark olup olmadığına ilişki test sonuçları

Correlations

		TY	TE
TY	Pearson Correlation	1	,120**
	Sig. (2-tailed)		,006
	N	515	515
TE	Pearson Correlation	,120**	1
	Sig. (2-tailed)	,006	
	N	515	515

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Cinsiyete göre öğretmen adaylarının epistemolojik inançları arasında fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Cinsiyet değişkenine ilişkin istatistiki değerler Tablo-5'te ve Bağımsız örneklem t testine ilişkin bulgular Tablo-6'da verilmiştir. Bulunan sonuçlara göre cinsiyete göre epistemolojik inançlar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p>005).

Tablo-5 Cinsiyet değişkenine göre epistemolojik inançlar bulguları

Group Statistics

	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
TE	1	372	75,17	7,438	,386
	2	143	75,36	8,892	,744

Tablo-6 bağımsız örneklem t testi sonuçları

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
TE	Equal variances assumed	1,488	,223	-,235	513	,814	-,182	,774	-1,703	1,339
	Equal variances not assumed			-,217	222,500	,828	-,182	,838	-1,833	1,469

Öğretmen adaylarının öğrenme yaklaşımlarına göre dağılımı incelendiğinde Çok derin öğrenme yaklaşımı 34 (%6,60), derin öğrenme yaklaşımı 327 (%63,50), aynı 14 (%2,72), yüzeysel öğrenme yaklaşımı 137 (%26,60) ve çok yüzeysel öğrenme yaklaşımı 3 (%0,58) olarak tespit edilmiştir. Dağılım tabloda gösterilmiştir.

Tablo-7 Öğrenme yaklaşımlarının dağılımı

Öğrenme Yaklaşımları Düzeyi	Frekans	Yüzde
Çok Derin Öğrenme Yaklaşımı	34	%6,60
Derin öğrenme yaklaşım	**327**	%63,50
Aynı	14	%2,72
Yüzeysel öğrenme yaklaşımı	137	%26,60
Çok yüzeysel öğrenme yaklaşımı	3	%0,58
Toplam	515	%100,00

Cinsiyete göre öğrenme yaklaşımlarının dağılımı incelendiğinde kadınların derin öğrenme yaklaşımlarının (f=239, %64,25) erkeklerin derin öğrenme yaklaşımlarına (f=78, %54,54) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyete göre öğrenme yaklaşımlarının dağılımı Tablo-8'de görülmektedir.

Tablo-8 Cinsiyete göre öğrenme yaklaşımları

	Kadın		Erkek	
Öğrenme Yaklaşımları Düzeyi	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Çok Derin Öğrenme Yaklaşımı	30	%8,07	4	%2,80
Derin öğrenme yaklaşım	239	%64,25	78	%54,54
Aynı	12	%3,23	12	%8,40
Yüzeysel öğrenme yaklaşımı	90	%24,19	47	%32,86
Çok yüzeysel öğrenme yaklaşımı	1	%0,27	2	%1,40
Toplam	372	%100,00	143	%100,00

Öğrencilerin öğrenim görmekte oldukları bölümlere göre öğrenme yaklaşımları incelendiğinde Temel Eğitim Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin (f=75, %59), Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin (f=55, %63,9), Sosyal Bilimler 'de öğrenim

gören öğrencilerin (f=62, %64,5), Yabancı Diller Eğitimi Bölümü'nde öğrenim gören öğrencilerin (f=60, %64, 5) derin öğrenme yaklaşımını, yetenek sınavı ile öğrenci alan bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin ise yüzeysel öğrenme yaklaşımını benimsedikleri (f=75, % 66,37) görülmüştür.

	Temel Eğitim Bölümü		Matematik &Fen Bilimleri		Sosyal Bilimler		Yetenek Sınavı Bölümleri		Yabancı Diller Eğitimi Bölümü	
Ö.Y.D.	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Çok Derin Öğrenme Yaklaşımı	8	%6,2	8	%9,3	6	%6,25	9	%7,96	3	%3,22
Derin öğrenme yaklaşım	75	**%59**	55	%63,9	62	%64,5	24	%21,2	60	%64,5
Aynı	0	0	3	%3,4	3	%3,12	4	%3,5	4	%4,30
Yüzeysel öğrenme yaklaşımı	44	%34	19	%22,09	24	%25	75	%66,37	26	%27,9
Çok yüzeysel öğrenme yaklaşımı	0	0	1	%1,16	1	%1,01	1	%0,8	0	0
Toplam	127	%100,00	86	%100,00	96	%100,00	113	%100,00	93	%100,00

SONUÇ

Bireyin bilgiye olan inancı uygulanmakta olan programın türü ve içeriği fark etmeksizin mutlak suretle öğretim faaliyetlerini etkileyecektir. Hazırlanacak olan programların hedefine ulaşma seviyesi de epistemolojik inançların ve öğrenme yaklaşımlarının gelişmişlik düzeyiyle paralel gitmektedir. Farklı demografik değişkenlerle yapılacak olan çalışmalar, öğretim programı yeterlilikleri ve programların şekillenmesi açısından katkı sağlayacaktır**.**

KAYNAKLAR

Baxter Magolda, M.B., (1992). *Knowing and reasoning in college: Gender related patterns in students' intellectual development.* San Francisco: Jossey- Bass.

Belenky, M.F., Clinchy, B.M., Goldberger, N.R., and Tarule, J.M., (1986). *Women's ways of knowing: The development of self, voice and mind.* New York: Basic Books.

Biggs, J. (2001). Enhancing learning: a matter of style or approach? R.J.Sternberg & L. F.Zhang (Eds.) Perspective on thinking, learning, and cognitive styles, 73-102. *London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc*

Biggs, J. ve Tang, C. (2007). *The Society for research into higher education teaching for quality learning at university.* USA: McGraw Hill.

Brownlee, J. (2001). "Knowing and Learning in Teacher Education: A Theoretical Framework of Core and Peripheral Epistemic Beliefs." *Asia-Pacific Journal of Teacher Education and Development,* 4(1), 131-155.

Brownlee, J. (2001). Beliefs about knowing in pre-service teacher education students. *Higher Education Research Development,* (20)3, 281-291.

Brownlee, J., Dart, B., Boulton-Lewis, G. and McCrindle, A. (1998). The integration of preservice teachers' naive and informed beliefs about learning and teaching. *Asia-Pasific Journal of Teacher Education,* 26(2), 107-120.

Brownlee, J., Purdie, N., and Boulton-Lewis, G., (2001) Changing epistemological beliefs in pre-service teacher education students. *Teaching in Higher Education,* 6, pp: 247-268.

Curzon, L. B. (2004). Teaching in further education an outline of principles and practice. *New York: Continuum.*

Entwistle, N.J., & Entwistle, A.C. (1992). Developing, revising, and examining conceptual understanding in degree courses: the student experience and its implications. *Centre for Research on Learning and Instruction, University of Edinburgh in Edinburgh.*

Hofer, B. and Pintrich, P., (1997). The development of epistemological theories: Beliefs about knowledge and knowing and their relationship to learning. *Review of Educational Research,* 67(1), pp: 88-140.

Howard, B. C., McGee, S., Schwartz, N. and Purcell, S. (2000). The Experince of Constructivism: Transforming Teacher Epistemology. *Journal of Research on Computing in Education,* 32(4), 455-466.

Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 24. Basım. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kitchener, K.S. and King, P.M., (1981). Reflective judgment: Concepts of justification and their relationship to age and education. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 2, pp: 89–116.

Kuhn, D. and Weinstock, M., (2002). *What is epistemological thinking and why does it matter?* In B. K. Hofer & P. R. Pintrich (Eds.), *Personal epistemology: The psychology of beliefs about knowledge and knowing*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Marton, F. & Säljö, R.(1976b). Symposium: learning processes and strategies-II on qualitative differences in learning II – outcome as a function of the learner's conception of the task. *British Journal of Educational Psychology,* 46(2), 115-127.

Pajares, M.F., (1992). Teacher's beliefs and educational research: Cleaning up a messy construct. *Review of Educational Research,* 62 (3), pp: 307-332.

Perry, W. G., Jr. (1968). Patterns Of Development Đn Thought And Values Of Students Đn A Liberal ArtsCollege*: A Validation Of A Scheme* (Contract No. SAE-8973). Cambridge, MA: Harvard University, Bureau Of StudyCounsel. (ERIC Document Reproduction Service No.ED 024 315)

Perry, W.G., (1970). *Forms of intellectual and ethical development in the college years.* New York: Holt, Rinehart and Winston.

Ramsden, P. (2003). *Learning to teaching in higher education* (2nd Edition). London: RouthladgeFalmer.

Schommer, M.A., (1990). Effects of beliefs about the nature of knowledge on comprehension. *Journal of Educational Psychology,* 82 (3), pp: 498-504.

Schommer, M.A., (1993a). Comparisons of beliefs about the nature of knowledge and learning among postsecondary students. *Research in Higher Education,* 34 (3), pp: 355-370.

Schommer, M.A., (1993b). Epistemological development and academic performance among secondary schools. *Journal of Educational Psychology,* 85 (3), pp: 406-411.

Schommer-Aikins, M., Duell, O., & Hutter, R. (2005). Epistemological beliefs, mathematical problem-solving beliefs, and academic performance of middle school students. *Elementary School Journal,* 105, 289-304.

Tezci, E. Uysal, A. (2004). Eğitim teknolojisinin gelişmesine epistemolojik yaklaşımların etkisi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology,* 3(2),158-164.

Tolhurst, D., (2007). The influence of learning environments on students' epistemological beliefs and learning outcomes. *Teaching in Higher Education Vol.* 12, (2), pp: 219-233.

FARKLI BÖLÜMLERDE ÖĞRENİM GÖREN ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZ YETERLİLİK ALGILARI İLE YANSITICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ

Süleyman Alpaslan SULAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Eda Sultan ALTINKAYA

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Öz yeterlilik, bireyin sahip olduklarıyla belirli durumlarda neleri yapabileceğine ilişkin inancı olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle öz yeterlik inancı, bireyin yeteneklerinin doğrudan sonucu olmayan, ancak içinde bulunduğu durum ve sahip olduğu becerilerle bireyin ne yapabileceğini belirleyen içsel bir motivasyondur. Yansıtıcı düşünce; etkin, tutarlı ve dikkatli bir düşünme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Yansıtıcı öğretimde öğrenci merkezde bulunmakta, etkin ve karar alıcı bir rol üstlenmektedir. Bu araştırmada üniversite 1.sınıfta öğrenim gören öğrencilerin öğretmen öz yeterlilik algıları ve yansıtıcı düşünme eğilimlerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi ve öz yeterlilik algıları ve yansıtıcı düşünme eğilimlerinin birbirleriyle olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma grubunu 2019-2020 öğretim yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesinin farklı öğretmenlik programlarında öğrenim gören 423 birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verileri Çolak vd. (2017) tarafından geliştirilen Öğretmen Öz Yeterlilik İnancı Ölçeği ve Semerci (2007) tarafından geliştirilen Yansıtıcı Düşünme Eğilimi Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Öğretmen Öz Yeterlilik İnancı Ölçeği 4 alt boyuttan (Akademik Öz Yeterlilik, Mesleki Öz Yeterlilik, Sosyal Öz Yeterlilik, Entelektüel Öz yeterlilik) oluşmaktadır. Yansıtıcı Düşünme Eğilimi ölçeği 7 alt boyuttan (Sürekli ve amaçlı düşünme, açık fikirlilik, sorgulayıcı ve etkili öğretim, öğretim sorumluluğu ve bilimsellik, araştırmacı, öngörülü ve içten olma, mesleğe bakış) oluşmaktadır. Verilerin analizinde; yüzde, frekans, aritmetik ortalama, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü ANOVA analizleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre birinci sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının öz yeterlilik algıları ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farka rastlanmazken,

öğrenim görülen öğretmenlik programlarına göre anlamlı bir farklılığa sahiptir. Öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri cinsiyetleri ve öğrenim görülen öğretmenlik programları arasında anlamlı bir farklılıklara rastlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ayrıca öğretmen adaylarının öğretmen öz yeterlilik algıları ile yansıtıcı düşünme eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre yansıtıcı düşünme eğiliminin öğretmen adaylarının öğretmen öz yeterlilik algılarını yordayan bir değişken olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Öz yeterlilik, yansıtıcı düşünme, öğretmen adayı

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

GÜRCİSTAN'DA ÖZEL EĞİTİM

Tinatini Gobadze

Gürcistan, St. Abuseriszdis Üniversiteti

ÖZET

1994'te Salamaca Deklarasyonu ve 2006'da Birleşmiş Milletler özel ihtiyaçları olan kişilerin yönelik tutumlarını önemli ölçüde değişmektedir. Gürcistanda 2006 yılından beri "özel eğitim" sisiteminde öncelikle hale gelmiştir. Özel eğitim gürcücede inkluzia (ინკლუზია) demek. İnglizce'de ise "inkluzia" inklusion anlamına gelir. **İnkluzia**- özel gereksinimli çocukların normal gelişim gösteren çocuklarla birlikte eğitim almasını ve onların hayatlarını bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.

Norveç Eğitim ve Araştırma Bakanlığı ile Gürcistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Gürcistan'da özel eğitimin uygulanması sürecinde 2006'dan beri işbirliği yapmaktadır. Norveç, Gürcistan'da özel eğitimi geliştirmek için Gürcistan'a önemli finansal ve metodolojik yardım sağlamıştır. Gürcistan'da 20'si devlet, 55'i özel olmak üzere toplamda 75 yükseköğretim kurumu vardır.Öğrencilerin %65'i devlet yükseköğretim okullarında okuyor. Ancak bu yükseköğretim okullarında sistemli bir özel eğitim bölümü henüz yoktur.

Tiflis'te 2006 yılında Ivane Javakhishvili Devlet Üniversitesinde ilk kez lisans aşamasında özel eğitimin parçası olarak işgal terapi yani sosyal rehabilitasyon Meslek Eğitim Merkezi (Occupational Therapy) açılmıştır. Bu fakültede ilk yıl sadece 7 öğrenci eğitim almıştır. 2016 yılında Dünya İşgal Terapi Federasyonu tarafından, Tiflis'te Ivane Javakhishvili Devlet Üniversitesindeki işgal terapi lisans programının federal standartları karşılayan bir yükseköğretim programı olarak kabul edilmektedir. Gürcistan'da 2016 yılında sadece 30 tane mezun işgal terapisti bulunmaktadır. Ancak bu sayı özel gereksinimli çocukların sayılarına göre çok azdır.

İşgal terapi ile uzmanlar fiziksel, zihinsel ve sosyal açısından yetersizliği olan özel gereksinimli bireylere eğitim verilmektedir. Nöro-gelişim merkezleri vardır ve burada özel gereksinimli çocuklara eğitim verilmektedir. Buradaki eğitim, İşgal terapi uzmanı-Psikolog- ABA Terapisti- Nörolog tarafından yürütülmektedir. ABA Terapi (uygulamalı davranış analizi) aktif şekilde kullanılmaktadır.

OSB olan çocuklarda teşhis koymak sadece Tiflis'te olabilmektedir. Özel eğitim kadrosunda büyük eksiklikler var. Bu yüzden her şehirde özel eğitim merkezi bulunmamaktadır. Gürcistan'da tanı ve değerlendirme süreçleri bu şekilde yapılmaktadır:

- Tarama/Gönderme

- Tanılama
- Yerleşirme
- Program geliştirme
- İlerlemeleri izleme ve değerlendirme

Otizm olan çocuklarda tarama ve teşhis koymak için yaygın olarak ADI-R (Autism Diagnostik İnterview- Revised) ve ADOS test (Autism Diagnostik Observation Schedule) kullanılmaktadır. Tarama testleri bir görüşmeye dayanır ve genellikle davranış, iletişim becerileri ve konuşma becerileri değerlendirilmektedir. Teşhis koymada test yapma hakkı, sadece iki uluslararası sertifikası olan uzmanlara aittir. 2009 - 2011 yılları arasında geniş kapsamlı bir araştırma "İnkluzion Yolu – Barometre" gerçekleştirilmektedir. Araştırmanın amacı, Gürcistan'da özel eğitimin değerlendirilmesiydi.

Gürcistanda istatistiksel verilerine göre 2014 yılında 3897, 2015'te 5267 ve 2016'da 2129 özel gereksinimli birey bulunmaktadır. Özel gereksinimli çocukların ailelerine emeklilik maaşı verilmektedir. Çocuğun yetersizlik düzeyine göre emeklilik ücreti değişmektedir , ayılık 100, 150, 200 ve 250 GEL olabilir. Bazılarına ise ömür boyu emeklilik maaşı verilmektedir.

Sonuç olarak özel eğitimde kadro eksikliklerden dolayı özel eğitim rehabilitasyon merkezleri sadece büyük şehirlerde vardır. Özel eğitime her geçen gün daha çok ilgi gösteriliyor ve özel eğitim her geçen gün daha çok gelişiyor. Özel eğitim vicdan ve sevgi gerektiren bir iştir ve bu alanda "Başarının Anahtarı Sevgidir.

Anahtar kelimeler: İnkluzia, İşgal Terapi, Özel Gereksinimli Çocuklar, Otizm Spektrum Bozukluğu Çocuklar

Kaynakça

1. http://inclusion.ge/geo/static/7
2. https://www.tsu.ge/data/file_db/faculty_medicine/okupaciuri%20terapia.pdf
3. https://www.mes.gov.ge/content.php?id=5309&lang=geo.
4. http://inclusion.ge/geo/attachment/345

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HASTA HAKLARINA YÖNELİK TUTUMLARI

Mehpare Tokay Argan

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

ÖZET

Hasta hakları, insan hakları kavramından üretilmiş ve sağlık problemi yaşayan hastaların haklarının savunulması için yapılan düzenlemeleri içermektedir. Sağlık hizmetlerinde hasta hakları ile ilgili konuların yaşamsal ve temel bir ihtiyaç olması bu hakların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Hasta hakları konusunun temelinde hastaların haklarını bilmeleri ve bu haklarına sahip çıkmaları yanında sağlık çalışanlarının hasta hakları konusunda tutumlarının ne olduğu da önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada sağlık çalışanlarının hasta hakları hakkındaki görüşlerini ve hasta haklarına yönelik tutumlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Eskişehir ilinde bulunan sağlık kurum çalışanlarından Mart-Temmuz 2018 tarihleri arasında veri toplanmıştır. Büyük çoğunluğu Osmangazi ve Eskişehir Devlet hastanesinde çalışanlar olmak üzere 476 kişiden veriler toplanmıştır. Soru formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm hasta haklarına yönelik tutumları ortaya koyan ifadelerden, ikinci bölüm ise demografik özelliklerden oluşmaktadır.

Çalışma sonucunda hasta haklarına saygı gösterecek ve hasta haklarını yerine getirecek olan sağlık çalışanlarının hasta hakları konusunda olumlu bir eğilimi olduğu, hasta hakları için çalışanlara eğitim verilmesi ve hastaların kaliteli hizmet alması konusunda olumlu düşünceleri olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hasta hakları, tutum, sağlık çalışanları.

GİRİŞ

Sağlık hizmetlerini kullanan hastaların haklarının sağlık çalışanları tarafından bilinmesi ve uygulanması sağlık alanında yaşanan çoğu olumsuzlukların çözümünde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle sağlık hizmetlerinin doğasından kaynaklı olarak sağlık çalışanlarının profesyonel bir hizmet sunuyor olması ve hayati kararlar alıyor olması hasta ve sağlık çalışanları arasında eşit olmayan bir denge oluşturmaktadır. Bu bağlamda hastaların kendi

haklarını bilmeleri yanında sağlık çalışanlarının da bu hakları biliyor ve bu haklara saygı gösteriyor olması önemli bir noktadır.

Genel olarak hasta haklarının elde edilmesi sürecinde önemli adımlardan biri insan haklarının kabul edilmesidir. Hasta hakları, insan hakları doğrultusunda kişilerin temel hak ve özgürlükleri arasında yer alan sağlık hakkına dayandırılmaktadır. Bu bağlamda özet bir şekilde hasta hakları, hastalar için karşılanması gereken temel gereksinimleri ifade etmektedir (Bostan, 2007).

Hasta hakları ile ilgili ilk uluslararası düzenleme, Dünya Tabipler Birliği tarafından yayınlanan Lizbon Bildirisi'dir. Bu bildiride hekimlerin hastalarına karşı yaklaşımı, hastanın hekimini seçme, tedavi kararı, gizlilik, ruhi ve manevi teselliyi seçme hakkı ilk defa kaleme alınmıştır. Söz konusu hak Türkiye'de ise 1 Ağustos 1998 tarihinde yayınlanan "Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları Yönetmeliği" ve 15 Ekim 2003'de Sağlık Bakanlığınca hazırlanan "Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına Dair Yönerge" ile yasal olarak hayata geçirilmiştir (Topba ve diğ. 2005).

Sağlık Bakanlığı'nın yönergesinde, hasta hakları "*Adalet ve Hakkaniyete Uygun Olarak Faydalanma; Bilgi İsteme; Sağlık Kuruluşunu Seçme ve Değiştirme; Personeli Tanıma, Seçme ve Değiştirme; Öncelik Sırasının Belirlenmesini İsteme; Tıbbi Gereklere Uygun Teşhis, Tedavi ve Bakım; Tıbbi Gereklilikler Dışında Müdahale Yasağı; Ötenazi Yasağı; Tıbbi Özen Gösterilmesi*" şeklinde sınıflandırılmıştır (HH Yönetmeliği).

Sağlık çalışanları, üst düzey eğitim görmüş kesimlerdendir ve aydın grubu oluşturmaktadır. Bu bağlamda sağlık çalışanı bilgilerle donanmış olmanın yanında onurun, adaletin, namusun, dürüstlüğün kısaca erdemin simgesi olarak görülmektedir. Sağlık personeli ise, hem eğitimli olduğu hem de özel bir grupla çalıştığı için öncelikle insan hakları konusunda sonrasında da özel olarak çalışılan grup olan hastaların hakları konusunda görevlerini layıkıyla yapacak kapasiteye sahiptir (Akdur, 1997). Sağlık profesyonelleri arasında hemşireler ve doktorlar hasta haklarının korunmasında birinci derecede sorumludurlar. Hemşirelerin bu konuda doktorlardan daha fazla sorumluluk sahibi oldukları görülebilir, çünkü hemşireler doktorlardan daha çok hastalarına zaman ayırmakta ve daha samimi davranmaktadırlar (Zülfikar ve Ulusoy, 2001).

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışmaya temel olan araştırma modeli hasta hakları ile ilgili ortaya konan boyutların demografik değişkenler arasındaki ilişkilerini ortaya koymaktır. Çalışmanın evreni Eskişehir ilinde herhangi bir sağlık kurumunda çalışan yardımcı sağlık personelidir. Kolayda örnekleme yöntemi ile geçerli 476 sağlık çalışanı verisine ulaşılmıştır. Soru formu iki bölüm şeklinde oluşturulmuştur. Bu bölümlerden ilki hasta hakları ile ilgili ifadelerden oluşmaktadır. İkinci bölümünde ise katılımcıların demografik özellikleri bulunmaktadır. Veri analizi sürecinin ilk aşamasında açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Demografik özellikler ile ilgili farklılık analizi yapılmıştır.

Bulgular

Bulgular başlığında ilk adımda araştırmaya dahil olan katılımcıların demografik özelliklerine ardından ise hasta hakları ile ilgili ifadelere yönelik yapılan faktör analizine yer verilmektedir (Tablo 1 ve 2).

Tablo 1: Sağlık Çalışanlarının Demografik Özellikleri

Değişken	Sıklık	Yüzde	Değişken	Sıklık	Yüzde
Meslek			**Eğitim**		
Hemşire	164	34,5	İlköğretim	54	12,1
Memur	92	19,3	Lise	83	18,6
Tıbbi Sekreter	73	15,3	Üniversite	277	62,1
Ebe	27	5,7	Lisansüstü	32	7,2
Sağlık teknikeri	68	14,3			
Anestezi teknisyeni	50	10,5	**Yaş**		
			18-25	48	10,1
Çalışma Süresi			26-35	204	42,9
0-5 yıl	157	33,0	36-45	158	33,2
6-10 yıl	128	26,9	46-55	54	11,3
11-15 yıl	71	14,9	56 ve üstü	12	2,5
16-20 yıl	74	15,5	**Gelir**		
20 ve üstü	43	9,0	2000 TL ve altı	35	7,9
			2001-3000 TL	93	20,9
Cinsiyet			3001-4000 TL	150	33,7
Erkek	202	42,4	4001-5000 TL	80	18,0
Kadın	270	56,7	5001 ve üstü TL	87	19,6

Ankete katılan sağlık çalışanlarının demografik özellikleri değerlendirildiğinde büyük çoğunluğunun hemşire olduğu, bunu sağlık memurları ile tıbbi sekreterlerin takip ettiği görülmektedir. Çalışma süresi olarak en fazla grup 0-5 yıl arasında çalışanlardır. Ankete katılan sağlık personelinin büyük bir çoğunluğu üniversite mezunudur. En yüksek yaş aralığı 26-35 iken; en yüksek orandaki gelir aralığı ise 3001-4000 TL arası gelire sahip olan gruptur.

Hasta Hakları İle İlgili İfadelere Yönelik Yapılan Faktör Analizi

Hasta hakları ile ilgili ifadelerin faktör yapılarını belirlemek için açıklayıcı faktör analizi ve varimax rotasyonu yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizlerinin yapılması için öncelikle tüm değişkenler için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO=822) ve Bartlett's Testleri (Barlet Küresellik Testi= 2519,635) yapılmıştır. Tüm KMO değerleri istenilen değerlerde çıkmıştır (>.05).

Tablo 2: Hasta Haklarının Faktörleri

Faktörler	Faktör Yükleri (β)	Ortalama	Öz Değerler (A. Varyans %'si)	Alpha α
Faktör 1. Nitelikli Sağlık Hizmeti Alma Hakkı				
Hasta hakları uygulamaları sağlık çalışanlarının aleyhine değildir.	.609	3,49		
Hastalar, çoğu kez gerekli sorular sormaktadır.	.580	3,11		
Sürekli hasta haklarının öne çıkarılması, hastaların uygun olmayan taleplerini artırmamaktadır.	.607	3,02		
Hastalara gerekli hizmeti verebilmek için otoriter davranmak gerekli değildir.	.523	3,40		
Hastaların agresif tepki göstermeleri, çalışanların agresif davranmasını haklı çıkarmaz.	.564	3,49	13,87	.76
Hastane çalışanlarının hastalarına öncelik verilmesi gerekmez.	.575	2,66		
Hastaların kullandıkları alanların temizliğinin yapılmasına katkıda bulunmaları gerekmez.	.578	2,82		
Hasta memnuniyeti, çalışanların değerlendirilmesinde bir ölçüt olmalıdır.	.583	3,39		
Faktör 2. Gizlilik ve Rıza				
Hastaların hastalığının tedavisi kadar, mahremiyet hakkına da önem verilmelidir.	586	4,58		
Her tıbbi müdahaleden önce hastanın rızasını almak gerekir.	.675	4,34		
Hasta yoğunluğunun fazla olmasına rağmen hastalara yeterli özen gösterilmelidir.	.689	4,23	9,363	.62
Hastayla ilgili tıbbi verilerin hepsinin kaydedilmesi gerekir.	.755	4,60		
Faktör 3. Dini Destek ve Refakatçi				
Hastane ortamında, hastaların ibadet etme isteklerini karşılamak zor değildir.	.961	4,33		
Hastalar tıbbi işlemler esnasında yanlarında refakatçi bulundurabilirler.	.946	4,58	8,648	.94
Faktör 4. Eğitim ve Kalite				
Hasta hakları konusunda hizmet içi eğitim ihtiyacı vardır.	.507	3,94		
Hastane olarak kalite belgesi alınmalıdır.	.855	4,13	8,517	.67
Hastanenin kalite belgesi alması verdiği hizmetin kalitesini yükseltir.	.821	3,87		
Faktör 5. Eğilim				

Hastaların haklarının olabilmesi için insan olmaları yeterlidir.	.754	4,46		
Hastalar, hastane ve sağlık personelinin varlık nedenidir.	.705	4,20	8,233	.65
Hasta hakları yükselen bir değerdir	.639	4,06		

Hasta hakları ile ilgili görüşleri ortaya koyan yirmi beş ifadenin güvenilirlik düzeyi önerilen 0.70'in (Cronbach alfa= 0.85) üzerindedir. Hasta hakları ile ilgili ifadelere faktör analizi uygulanmış ve beş faktör ortaya çıkmıştır. Bu beş faktör toplam varyansın %53.70'ini açıklamaktadır. Yirmi beş ifadeden üç ifade faktör yükü 0.40'ın altında olduğu ve iki ifade de güvenilirlik sayısının 0.45'in altında olması nedeniyle faktör analizinden çıkarılmıştır. Her bir faktörün güvenilirlik katsayısı 0.62 ile 0.94 arasında değişmektedir. Ortaya çıkan faktörler sırası ile "nitelikli sağlık hizmeti alma hakkı", "gizlilik ve rıza", "dini destek ve refakatçi hakkı", "eğitim ve kalite" ve son olarak hasta haklarına yönelik olarak sağlık çalışanlarının eğilimini ortaya koyan "eğilim" faktörü olarak adlandırılmıştır.

Bu ifadelerin ortalamaları dikkate alındığında sağlık çalışanlarının en yüksek katılım gösterdiği ifadeler "Hastaların mahremiyet hakkına önem verilmesi (4,58)", "Hastayla ilgili tıbbi verilerin hepsinin kaydedilmesi (4,57)", "Hastaların hakları için insan olmak yeterlidir (4,46)" olduğu görülmektedir. Bu ifadeler genel olarak değerlendirildiğinde sağlık çalışanlarının hasta haklarının olması gerektiğini ve bu konularda mahremiyetin ve tıbbi verilerin kaydedilmesi gerekliliğinin ön plana çıktığı söylenebilir. Sağlıkçıların en düşük katılım gösterdiği ifadeler ise, "Hastane çalışanlarının hastalarına öncelik verilmesi gerekmez (2.66)" ve "Hastaların kullandıkları alanların temizliğinin yapılmasına katkıda bulunmaları gerekmez (2,82)" ifadeleridir.

Tablo:3 Faktör Ortalamaları ve Korelasyon Analizi

Faktörler	NSHAH	GVR	DDVR	EVK	E	Ort	SS
Nitelikli Sağlık Hizmeti Alma	1					3,17	,76
Gizlilik ve Rıza	,268**	1				4,44	,53
Dini Destek ve Refekatçi	,264**	,409**	1			4,01	,79
Eğitim ve Kalite	,333**	,224**	,198**	1		3,98	,87
Egilim	,401**	,324**	,320**	,316**	1	4,24	,76
**p<0.01							

Hasta hakları ile ilgili faktörlerin ortalamaları ve faktörler arası korelasyonları tablo 3'te görülmektedir. Tabloya bakıldığında en yüksek ortalama hastaların gizlilik ve rıza hakkı, ikincisi sağlık çalışanlarının hasta haklarına yönelik olumlu tutumu ve dini destek ve refakatçi hakkı olduğu söylenebilir. Bunun yanında sağlık çalışanlarının düşük katılım gösterdiği hak

eğitim ve kalite ve nitelikli sağlık hizmeti alma hakkı olarak ortaya çıkmıştır. Aslında bu faktörler hastaların nitelikli sağlık hizmeti alma haklarının sağlık çalışanları tarafından kararsız kalınan bir hak olduğunu göstermektedir.

Faktörler arasındaki ilişkilere baktığımızda ise tüm faktörler arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu söylenebilir. En yüksek ilişkinin olduğu iki faktör dini destek ve refakatçi hakkı ile hastaların gizlilik ve rıza hakkı arasındadır (r=409).

Hasta Hakları Faktörlerinin Demografik Değişkenlere Göre Farklılaşması

Araştırma sorularından biri de sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine göre hasta haklarına yönelik görüşlerinin farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktı. Bu gerekçe ile yapılan ti-testi ve ANOVA analizleri sonuçlarına göre *nitelikli sağlık hizmeti alma hakkı* tüm demografik değişkenlerde farklılık göstermiştir. Cinsiyet açısından nitelikli sağlık hizmeti alma hakkı konusunda erkekler ya da yüksek bir ortalama ile hastaların bu haklarına yüksek puan vermişlerdir. Unvan açısından değerlendirildiğinde tıbbı sekreterler hemşire ve sağlık memurlarına göre hastaların nitelikli sağlık hizmeti alma haklarını daha düşük değerlendirmişlerdir. Yaş açısından değerlendirildiğinde 46-55 yaş aralığında çalışan sağlık çalışanları diğer yaş aralığındaki çalışanlara göre sağlık hizmeti alma hakkını yüksek değerlendirmişlerdir. Diğer faktörlerin demografik özelliklere göre anlamlı bir farklılaşması bulunmamaktadır.

SONUÇ

Sağlık hakkı, kişinin toplumdan, devletten, sağlığının korunmasını, gerektiğinde tedavi edilmesini, iyileştirilmesini isteyebilmesi ve sağlığını sürekli geliştirebilmesi için toplumun sağladığı olanaklardan yararlanabilmesidir (http://www.saglikhakki.org/hastahak-ic.htm). Hasta hakları ise, hastaların kaybettikleri sağlıklarına yeniden kavuşabilmelerinde katkısı olan (sağlık çalışanları) kişilerle olan ilişkilerinde bir "insan" olarak sahip oldukları hakların bütünüdür. Hasta haklarının başında; insan olarak saygı görme, mümkün olan en yüksek düzeyde sağlık hizmeti alma, bilgilendirilme, tıbbi işlemler için onay alınması, mahremiyet ve özel hayata saygı, bakım ve tedavi devamlılığının sağlanması gelmektedir (Erbil, 2009). Kısacası hasta hakları insan hakları gibi evrensel haklardan biridir. Özellikle sağlığını kaybetmiş, başkalarına muhtaç olan hastaların bu haklarının sağlık çalışanları tarafından bilinmesi ve korunması önemli konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ana teması sağlık çalışanlarının hasta hakları konusunda ne düşündüklerini ve farklı değişkenlere

göre bu düşüncelerinin değişip değişmediğidir. Özellikle sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğu hastaların haklarının olması gerektiği, sağlık çalışanlarının varlık nedeninin hastalar olduğu ve hasta haklarının yükselen bir değer olduğu konusuna yüksek katılım göstermektedir. Dikkat edilirse hastaların haklarına saygı gösterecek onların haklarının gerçekleştirilmesine yardımcı olacak kişiler sağlık çalışanlarıdır. Bu anlamda çalışanların bu konuda olumlu görüş bildirmeleri, bu yönde davranış sergileyecekleri ihtimalini artırmaktadır.

Hasta hakları açısından tedavi edilmenin yanında tedavi gerçekleştirilirken hastanın mahremiyet ve tedaviyi ya da müdahalelerin yapılmasında rızasının alınması gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmaya katılan sağlık personellerinin mahremiyetin önemli olmasına, tıbbi müdahaleden önce hastanın rızasının alınması ve hastalara yeterli özenin gösterilmesi konusunda olumlu oldukları görülmektedir.

Dikkat edilmesi gereken konulardan biri olumlu tutum yanında sağlık çalışanlarının düşük katılım gösterdiği konular nelerdir bunlara da bakılmasıdır. “Sağlık çalışanları hastane çalışanlarının hastalarına öncelik verilmemesi gerekir” (2,66) ve “hastaların kullandıkları mekanları temiz tutmaları gerekmez” ifadelerine katılmamaktadırlar. En düşük katılım gösteren ifadelerin bu iki ifade olduğu gözlemlenmektedir.

Sağlık çalışanlarının hasta hakları ile ilgili faktörler açısından birbirine yakın görüşlere sahip olduğunu yalnızca birinci faktör açısından demografik özelliklerden bazılarına yönelik istatistiki farklılıkların ortaya çıktığını belirtebiliriz.

KAYNAKLAR

Bostan, S. (2007). Sağlık Çalışanlarının Hasta Haklarına Yönelik Tutumlarının Araştırılması: Farabi Hastanesi Örneği, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1.

Erbil N. (2009). Hasta hakları kullanma tutumu ölçeğinin geliştirilmesi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. Cilt:6 Sayı:1 Erişim: http://www.insanbilimleri.com

Zülfikar, F. ve Ulusoy, M. F. (2001). Are Patients Aware Of Their Rights? A Turkish Study, Nursing Ethics, 8 (6).

Recep AKDUR (1997). Çağımızda Hasta-Sağlık Çalışanları İlişkileri ve Hasta Hakları, J Med Ethics, 5.

Topba, M., Özlü, T., Çan, G. ve Bostan, S. (2005). Hekimler Hasta Haklarını Ne Kadar Biliyorlar? Bir Tıp Fakültesindeki Asistan ve İntern Hekimlerin Bilgi Düzeyleri, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 13.

Hasta Hakları Yönetmeliği, https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4847&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=hasta%20haklar%C4%B1 (Erişim: 29.11.2019).

Hasta Hakları (http://www.saglikhakki.org/hastahak-ic.htm).

KANSER METAFORU

Mehpare TOKAY ARGAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

ÖZET

Günümüzün yaygın ve ölümcül hastalıklarından biri olan kanser hem hastayı hem de çevresini derin bir üzüntüye sevk etmekte, hasta ve yakınları üzerinde kısıtlı zaman duygusu yaratabilmektedir. Bu durum her şeyin yeniden düzenlenmesi, zamanın kıymetinin anlaşılması; artması ve ölüm olgusunun her an gerçekleşebileceği hatırlatmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda kanser sözcüğü herkeste hüzün, ölüm, sonsuzluk, mücadele gibi kavram ve duyguları beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda çalışmada sağlık çalışanlarının kanser ile ilgili metaforları belirlenmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan metaforlarla sağlık çalışanlarının bu sürece yönelik değerlendirmeleri -kabullenme, kanser savaşının kazanılabileceği vurgusu ile hastalığa karşı mücadele gibi- hastalara ve hastalığa yönelik yaklaşımları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda bu çalışma, hasta ve hasta yakınlarının değil; hastalıkla mücadele eden sağlık çalışanlarının gözünde kanser ve kansere ilişkin sahip olunan metaforları ortaya çıkarma amacına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Sağlık çalışanlarının her birinin "Kanser ... gibidir, çünkü ..." ibaresini tamamlamasıyla elde edilen ham veriler hem nitel hem de nicel veri çözümleme teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın güvenilirliği açısından araştırmacı, sağlık çalışanlarının kanser hastalığına yönelik metaforları ortaya çıkarma sürecinde nesnel tavır sergileyerek metaforları kâğıda yazmalarını sağlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013; Yetim, Bıdıl ve Argan, 2018). Çalışma sonucunda dört kategori belirlenmiştir. Söz konusu dört kategoriyi "hastalığın seyri, yayılma, korku ve ölüm" kavramlarının oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kanser, Metafor, Sağlık Çalışanları.

GİRİŞ

Sağlık çalışanları ve araştırmacıları bilinmeyen kavramları halka daha erişilebilir hale getirmek için metaforları kullanırken aynı zamanda hastalar ve aile üyeleri de hastalık deneyimini paylaşmak için metaforları kullanmaktadır. Metaforlar, cümlelerin kifayetsiz kaldığı durumlarda kişilerin içsel yaşamlarına ait düşünce ve duygularını dış dünyaya taşınmaktadır. Metafor ile kastedilen, bir olay, kavram veya olgunun başka bir olay, olgu veya kavrama benzetilerek açıklanmasıdır. Lakoff ve Johnson'a göre metaforun özü "bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir" (Saban, 2008). Metaforlar karmaşık sorunları aydınlatır ve birbiriyle ilişkisi olmayan binlerce kavramı eşleştirebilir. Bununla birlikte, bireysel ve kolektif ifadeler için temel olan kalıplaşmış klişeleri yaratma ya da devam ettirme yetenekleri de vardır. Kanser konusunda da özellikle askeri metaforlar sıklıkla kullanılmakta ve en yaygın olarak "Kanser Savaşı" metaforu tercih edilmektedir. Söz konusu metafor hastaların kavga

ruhuna sahip olma zorunluluğunu ve bu süreçten zafer ile çıkmaları için hastalığı kabullenmeleri ve iyileşmek için mücadele etmeleri gerektiğini anlatmaktadır.

Yaşam koşulları, beslenme alışkanlıkları vb. nedenlerden dolayı kanser günümüzde yaygın olarak görülen ve ölümcül/önemli hastalıklardan biri konumundadır. Bilim dünyası yaşlanma ve ölümlülük konusunda tüm hızıyla araştırmalarda yürütse de kesin ölümden başka çağrışımı olmayan kanser karşısında bilim dünyasının da elleri kolları büyük oranda bağlı durumdadır (Demir, 2016). Toplumda kanser, teşhisin konulmasından sonra hastada hastalığı reddediş ile başlayan ve kendine acıma duygusu, yalnızlaşma ve sürecin ölümle sonuçlanacağına yönelik beklentiden kaynaklı çaresizlik ile anılmaktadır.

Hücrelerin genel olarak sağlıklı bir biçimde bölündüğü, yenilendiği ve doku anlamında hasar onarımı yapabildiği bilinmektedir. DNA bağlamında kontrol edilebilen söz konusu sağlıklı süreç, DNA'da oluşabilen hasarlarla bozulabilmektedir. Kimi hücrelerin kontrolsüzce bölünüp çoğalması ile ortaya çıkan kanserli hücreler, bir araya gelerek "tümör" oluşturmaktadır. Bu bağlamda hasarlı hücrelerin sebep olduğu bir hastalık olan kanser, tümörlere dönüşerek vücuda zarar vermektedir. "İyi" ve "kötü" huylu şeklinde belirebilen bu tümörler, vücudun bazı organ ve dokularında ortaya çıkabilmektedir. Kötü huylu tümörlerin büyüdükçe sağlıklı dokulara zarar vermesi ile oluşan kanser, kan/lenf dolaşımıyla diğer dokulara da ulaşabilmekte ve hastalığı vücuda yayabilmektedir. "Metastaz" adı verilen söz konusu durum, hastalığının ciddiyetini resmetmektedir (MedicalPark, 2019). 100'e yakın çeşidi olan kanser türleri arasında meme, ağız, cilt, rahim, mide, testis, böbrek, karaciğer, özofagus, bağırsak (kolon), mesane, akciğer kanseri ve beyin tümörleri en sık rastlanan hastalıklar olarak dikkat çekmektedir (MedicalPark, 2019).

Kanser hastalığı tanısı, kişiler için stres verici bir durumdur. Kanser tanısı konulan kişi öncelikle şok ve inkâr süreci yaşamakta ve kanser olduğuna inanmamaktadır. Bu dönemin ardından ortaya çıkan duygu kızgınlık ve depresyon olarak ortaya çıkmakta ve kişi sonraki süreçte bu tanıyı kabullenmektedir. Kabullenme aşamasından sonra ise hastanın bu süreci yönetmesi gerekmektedir. Sürecin yönetilmesi aşamasında tedavi sürecinde doktorun belirlenmesi, tedavinin nerede ve nasıl olacağı ile ilgili bir kabulleniş aşaması gerçekleşmektedir. Bu aşamada hastaların kansere yükledikleri anlamlar ve algılayış biçimleri süreci etkileme potansiyeline sahiptir (Tünel ve diğ., 2012).

Kanserin toplumsal alandaki yansıması; hastalığa ilişkin çağrışımların ölümle başlayıp, bireyi kaygılandıran yanlızlaştıran acıma duygusuyla şekillenmesi öznelerin güçlenme sürecini zorlaştırıcı etkiler yaratmaktadır. Kanser hastalığına toplumsal ve kültürel olarak atfedilmiş tanımları ve birbirinden farklı metaforları bulunmaktadır. Çalışmaların çoğunda hastaların kanser ile ilgili tanımlamaları ya da metaforları ile ilgili çalışmalar yanında sağlık çalışanlarının kanser hastaları denilince kendi tanımlamaları ve çalışma özelinde ise oluşturdukları metafor önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. Kanser tedavisi uzun soluklu bir süreçtir ve bu süreçte hastalar kadar sağlık çalışanları da hastaları ile bağ kurmakta ve sürecin iyi bir şekilde geçirilmesi için tıbbi bakım sürecini üstlenmektedirler. Bu bağlamda sağlık çalışanlarının kanser ile ilgili oluşturdukları metaforlar hem kendilerinin hastalığa yönelik yaklaşımlarını hem de dolaylı şekilde hastaya bakış açılarını etkileyebilecek bir konumda görünmektedir. Bu

doğrultuda çalışmanın ana amacı sağlık çalışanlarının kanser metaforlarının neler olduğunu ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilimdir. Bu yöntemle farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanmaktadır. Araştırmada çalışılan olgu, "sağlık çalışanlarının kanser metaforları" olarak düşünülmüştür.

Bu amaç doğrultusunda, sağlık çalışanlarından kanser ile ilgili bir metafor oluşturmaları istenmiştir. Metaforların gerekçeleri yazılı olarak sorulmuş ve cevaplamaları istenmiştir. Çalışma verisi Ekim-Kasım 2018 tarihleri arasında toplanmıştır.

Soru formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, sağlık çalışanlarına "kanser ..... benzer. Çünkü, ..." ifadelerinin doldurulması istenmiştir. Elde edilen bu cümleler araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. İkinci bölümde ise sağlık çalışanlarının demografik özellikleri bulunmaktadır.

Verilerin analizi

Birinci aşamada sağlık çalışanlarının kanser için oluşturdukları metaforlar tek tek incelenmiş ve uygun olmayan katılım formu analizden çıkarılmıştır. Bu bağlamda çalışmada 52 sağlık çalışanının verileri değerlendirilmiştir. İlk olarak, sağlık çalışanları "kanser" ile ilgili oluşturdukları metaforlar incelenmiştir. Sonraki süreçte metaforlar ortak özellikleri dikkate alınarak gruplara ayrılmıştır ve bu gruplamadan sonra metaforlar isimlendirilerek kategorilere ayrılmıştır. Benzer özellikte olanları (metafora konu ve atfedilen düşünce) gruplandırılmıştır. Üçüncü aşamada ise bu gruplara ayrılan metaforlar, iki araştırmacı tarafından isimlendirilerek kategorize edilmiştir. Ayrıca kanser metaforlarıyla örnek gerekçelendirmeler verilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Sağlık çalışanlarının demografik özelliklerini değerlendirdiğimizde yirmi sekiz kadın ve yirmi dört erkek ile görüşüldüğü anlaşılmaktadır. Yaş aralığı değerlendirildiğinde büyük çoğunluk 26-35 yaş aralığındadır. Sağlık çalışanlarının yarısı Eskişehir Osmangazi Tıp Fakültesi çalışanı diğer yarısı ise Eskişehir Şehir Hastanesi'nde çalışmaktadır.

Tablo1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	**Sıklık**	**%**	**Kurum**	**Sıklık**	**%**
Kadın	28	57.2	ESOGÜ	26	50
Erkek	24	42.8	Esk. Şehir Hastanesi	26	50
Yaş			**Görev**		
18-25	4	7,7	Hemşire	16	30,8
26-35	27	51,9	Sağlık Memur	16	30,8
36-45	19	36,5	Ebe	8	15,3
46-55	2	3,8	Anestezi teknisyeni	12	23.1

Görev olarak dağılıma baktığımızda ise on altı kişi hemşire, on altı kişi sağlık memuru, on iki kişi anestezi teknisyeni ve son olarak sekiz kişi de ebelerden oluşmaktadır.

Kanser Metaforları

52 sağlık çalışanı kanseri 34 metafor kullanarak gerekçesiyle açıklamışlardır. Bu metaforlar; ajan, örümcek, azrail, aşama, iflas, kötü insan, süreç, kabus, yok oluş, canlı cenaze, davetsiz misafir, örümcek ağı ve zararlı ot bu metaforlardan bazılarıdır. Bu metaforların çoğu özellikle tek bir defa kullanılmıştır. Sadece kabus ve süreç metaforu üç kere (%5,7), ajan, azrail, iflas, acı, zehirli orkide, yay, sonbahar mevsimi, sarmaşık, dörtnala at, yıkıcı savaş, suya düşen mürekkep damlası, yok oluş, davetsiz misafir ve canlı cenaze metaforu ise iki kere (%3,8) kullanılmıştır.

Tablo 2. Kanser Metaforları

Sıra No	Kanser Metaforu	f	%	Sıra No	Kanser Metaforu	f	%
1.	Teknoloji	**1**	**1,9**	18	Dörtnala at	**2**	**3,8**
2.	Ajan	**2**	**3,8**	19	Organize	**1**	**1,9**
3.	Örümcek ağı	**2**	**3,8**	20	Yıkıcı savaş	**2**	**3,8**
4.	Su ve yemek	**1**	**1,9**	21	Ok	**1**	**1,9**
5.	Süreç	**3**	**5,7**	22	Virüs	**1**	**1,9**
6.	Azrail	**2**	**3,8**	23	Yalnızlık	**1**	**1,9**
7.	Aşama	**1**	**1,9**	24	Tehlike	**1**	**1,9**
8.	Nar	**2**	**3,8**	25	Kabus	**3**	**5,7**
9.	Yoğunlaştırılmış hizmet	**1**	**1,9**	26	Suya düşen bir damla mürekkep	**2**	**3,8**
10.	İflas	**2**	**3,8**	27	Yok oluş	**2**	**3,8**
11.	Kötü insan	**1**	**1,9**	28	Istırap	**1**	**1,9**
12.	Acı	**2**	**3,8**	29	Nazlı bir çiçek	**1**	**1,9**
13.	Zehirli orkide	**2**	**3,8**	30	Davetsiz misafir	**2**	**3,8**
14.	Yay	**2**	**3,8**	31	Canlı cenaze	**2**	**3,8**
15.	Zararlı alışkanlık	**1**	**1,9**	32	Hızla yaklaşan Azrail	**1**	**1,9**
16.	Sonbahar mevsimi	**2**	**3,8**	33	Örümcek ağı	**1**	**1,9**
17.	Sarmaşık	**2**	**3,8**	34	Zararlı ot	**1**	**1,9**

Kanser Metaforlarının Kavramsal Kategori ve Gerekçeleri

Bu çalışmaya katılan sağlık çalışanları kanser konusunda 34 geçerli metafor üretmişlerdir. Sağlık çalışanları tarafından üretilen metaforlar genel olarak dört kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; Seyir, Yayılma, Korku/Ölüm ve son kategoride Hız olarak adlandırılmıştır (Tablo 3).

Kategori 1. Hastalık Seyri

Bu kategori hastalığın seyri ile ilgili olarak dokuz metafor sağlık çalışanları tarafından sunulmuştur. Bu kategoride üretilen metaforlardan önemli olanlar *teknoloji, süreç yönetimi, iflas, yoğunlaştırılmış hizmet, işletme, organize, ekmek ve su'*dur. Bu kategoride metaforları üreten sağlık çalışanları Kanser hastalığının bir seyri olduğunu bu seyir halinde hastaların bazı

süreçlerden geçtiği ortaya koymaktadır. Burada süreç yönetimi, aşama gibi metaforlar ve gerekçeleri adlandırmada önemli olarak değerlendirilmiştir. Bu kategoriyle ilgili metaforların bazıları ve geliştirilme nedenleri sağlık çalışanları tarafından şu şekilde belirtilmiştir.

Kanser teknoloji gibidir, çünkü Teknolojik gelişmeler kanser hastalığı gibi hızla yayılmakta ve çevreye zarar vermektedirler.

Kanser süreç gibidir, çünkü kişi belli bir süre tedavi göreceği için tanı teşhisten sonra kemoterapi o zaman dilimi içinde kişi bu faaliyetleri satın almış oluyor.

Kanser iflas gibidir, çünkü kanser hastayı ilaçlara mahkûm ettiği için devamlı maddi kayba yol açar bunun yanında psikolojik olarak da çökertir.

Tablo 3. Kanser Metaforlarının Kavramsal Kategori ve Gerekçeleri

Kavramsal Kategori	Kanser Metaforu	Gerekçe Örnekleri	Toplam Metafor Sayısı
Seyir	Teknoloji, süreç yönetimi, aşama, iflas, yoğunlaştırılmış hizmet, işletme, organize, su ve yemek	İflasa benzer çünkü kanser hastayı ilaçlara mahkum ettiği için devamlı maddi kayba yol açar bunun yanında psikolojik olarak da çökertir.	9
Yayılma (işgalci)	Ajan, Suya Düşen bir damla Mürekkep, yıkıcı savaş, yeni çıkan ürün, kötü insan, örümcek ağı, virüs, tehlike, davetsiz misafir, örümcek ağı, içeriden çürüyen ağaçtır Sarmaşık, zehirli orkide, nazlı bir çiçek, nar, zararlı ot,	Mürekkebe benzer, çünkü bir damla suya düştüğünde tüm suya yayılır.	20
Korku/Ölüm	Kabus, canlı cenaze, Azrail, hızla yaklaşan Azrail, zararlı alışkanlık, sonbahar mevsimi, yok oluş, acı, ıstırap, yalnızlık	Kabustur. Çünkü tedavi süreci oldukça uzun ve birçok çeşidinde tedavi mümkün bile değildir.	14
Hız	Yay-ok, dörtnala at	Dört nala ata benzer çünkü onu durdurmanız mümkün değildir	3

Kategori 1. Hastalık Seyri

Bu kategori hastalığın seyri ile ilgili olarak dokuz metafor sağlık çalışanları tarafından sunulmuştur. Bu kategoride üretilen metaforlardan önemli olanlar *teknoloji, süreç yönetimi, iflas, yoğunlaştırılmış hizmet, işletme, organize, ekmek ve su'*dur. Bu kategoride metaforları üreten sağlık çalışanları Kanser hastalığının bir seyri olduğunu bu seyir halinde hastaların bazı süreçlerden geçtiği ortaya koymaktadır. Burada süreç yönetimi, aşama gibi metaforlar ve gerekçeleri adlandırmada önemli olarak değerlendirilmiştir. Bu kategoriyle ilgili metaforların bazıları ve geliştirilme nedenleri sağlık çalışanları tarafından şu şekilde belirtilmiştir.

Kanser teknoloji gibidir, çünkü Teknolojik gelişmeler kanser hastalığı gibi hızla yayılmakta ve çevreye zarar vermektedirler.

Kanser süreç gibidir, çünkü kişi belli bir süre tedavi göreceği için tanı teşhisden sonra kemoterapi o zaman dilimi içinde kişi bu faaliyetleri satın almış oluyor.

Kanser iflas gibidir, çünkü kanser hastayı ilaçlara mahkûm ettiği için devamlı maddi kayba yol açar bunun yanında psikolojik olarak da çökertir.

Kategori 2. Yayılma (İşgalci)

Bu kategori hastalığın tanısından sonra vücuda yayılması ile ilgili on bir metafor sağlık çalışanları tarafından sunulmuştur. Bu kategoride üretilen metaforlardan önemli olanlar *"ajan, suya düşen bir damla mürekkep, yıkıcı savaş, kötü insan, örümcek ağı, virüs, tehlike, davetsiz misafir, örümcek ağı, içeriden çürüyen ağaç"* şeklinde sıralanmaktadır. *Sarmaşık, zehirli orkide, nazlı bir çiçek, nar, zararlı ot'dur.* Bu kategoride metaforları üreten sağlık çalışanları hastalığın işgalci şeklinde vücudun tüm alanına yayıldığını ve bu yayılmadan hastanın rahatsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kategoriyle ilgili metaforların bazıları ve geliştirilme nedenleri sağlık çalışanları tarafından şu şekilde belirtilmiştir.

Kanser ajan gibidir, çünkü bir ülkeye ya da firma gizli girer, hissettirmez ve girdiği yere zarar verir.

Suya düşen bir damla mürekkep gibidir, çünkü bir damla mürekkep suya düştüğünde tüm suya yayılır ve rengini verir.

Örümcek Ağı gibidir, çünkü oldukça karmaşık görünmesine rağmen oldukça sistematik işleyen bir süreçtir.

Kategori 3. Hız

Bu kategori hastalığın çok hızlı bir şekilde yayıldığı ve bu hıza tedavinin, doktorların yetişemediği ile ilgili üç metafor belirtilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforlardan önemli olanlar "*yay-ok, dörtnala at"* olarak görülmektedir. Bu kategoriyle ilgili metaforların bazıları ve geliştirilme nedenleri sağlık çalışanları tarafından şu şekilde belirtilmiştir.

Yay-ok'a benzer, çünkü ne kadar uzağı göndermeye çalışırsanız çalışın bilinçli değilseniz o size hızla geri döner.

Dört nala koşmuş ata benzer, çünkü kanserde şaha kalkmış at gibi hiç durmadan nereye gideceği belli olmadan ve koşarken etrafa zarar veren at gibidir.

Kategori 4. Korku/Ölüm

Bu kategori hastalığın sonucunda hastaları bekleyen son ile ilgili yaşanan endişelerden oluşan on metafor belirtilmiştir. Bu kategoride üretilen metaforlardan önemli olanlar *kâbus, canlı cenaze, Azrail, hızla yaklaşan Azrail, zararlı alışkanlık, sonbahar mevsimi, yok oluş, acı, ıstırap, yalnızlık'tır.* Bu kategoride üretilen metaforlar hastalığın sonunda ölüm olduğunu, bu hastalıkla

başa çıkmanın zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kategoriyle ilgili metaforların bazıları ve geliştirilme nedenleri sağlık çalışanları tarafından şu şekilde belirtilmiştir.

> *Kanser kâbus gibidir, çünkü normal yaşamda tesadüfi ya da normal olarak kanser tanısının konulduğu öğrenildiğinde normal yaşantısı artık kâbus gibi üzerine çöker ve ölüm gerçeği ile yüz yüze geldiğini anlar.*
>
> *Kanser hızla yaklaşan Azrail'e benzer, çünkü kanser hastalığı hızla ölüme yaklaşmak demektir.*
>
> *Kanser hastalığı sonbahara benzer, Mevsimin sonunda soğuk kış vardır ancak ilkbaharda tekrar yeşilleneceğini bilip ümidini kaybetmez ise sonbahara teslim olur.*

SONUÇ

Çalışma Eskişehir'de iki sağlık kurumlarında çalışan 52 sağlık çalışanıyla gerçekleştirilmiştir (hemşire, ebe, sağlık memuru, röntgen teknisyeni). Çalışmada 25 kanser metaforu ve gerekçeleri belirlenmiştir. Bu metaforlar ve gerekçeleri ayıklama işlemi yapıldıktan sonra dört kavramsal kategori oluşturulmuştur. Bu kavramsal kategoriler ise; seyir, korku/ölüm, yayılma (işgalci) ve hız olarak belirlenmiştir.

Çalışma sonuçları göstermiştir ki sağlık çalışanları kanseri sistematik bir süreç sonunda ortaya çıkan bir hataya benzetmekte ve bu hata sonucu vücudun zarara uğradığını ifade etmektedir. Ayrıca kanser hastalığının yayılımı ile ilgili olarak tümörlerin işgalci şeklinde tüm vücuda yayıldığı ve davetsiz bir misafir gibi her istediğini yapmaya çalıştığı benzetmesi/düşüncesi gerekçelendirilmiştir. Katılımcılar tarafından bu yayılmanın hızlı bir şekilde olduğu ve zararlı sarmaşıklar gibi istenmeyen her yerde diğer organlara sarıldığı belirtilmektedir. Ayrıca hastalar için sonucun ölümle sonuçlanacağının bilindiği ve bu nedenle korkulu bir deneyim olduğu vurgulanmaktadır.

KAYNAKLAR

Demir, S. T. (2016). Modern Kültürde Hastalık ve Ölüm: Şimdi'ye ve Sonsuzluk'a Dair Disease and Death in the Modern Culture: On Now and Eternity, An International Journal of Philosophy, 6 (1).

MedicalPark, 2019. Kanser nedir? Kanser türleri, belirti ve tedavi yöntemleri nelerdir? https://www.medicalpark.com.tr/kanser-turleri-belirti-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-1716 (Erişim Tarihi: 22.11.2019).

Saban, A., Koçbeker, B. N. ve Saban, A. (2006). Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 6, 461-522.

Sontag, S. (1978). Illness as Metaphor, in The New York Review of Books.

Tünel, M., Vural, A., Evlice, Y. E., Tamam, L. (2012). Meme Kanserli Hastalarda Psikiyatrik Sorunlar Arşiv Kaynak Tarama Dergisi Archives Medical Review Journal. 21(3):189-219.

Yetim, G., Bıdıl, S. ve Argan, M. (2018). Tüy İle Topun Buluşma Noktası: Bir Metafor Araştırması, International Journal of Social Sciences and Education Research Online, 4(3).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

AİHM VE AYM İÇTİHADINDA KÖTÜ MUAMELE YASAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Yıldız
Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi ve Anayasa'nın 17. maddesinin 3. fıkrası kötü muamele yasağını düzenlemektedir. Kötü muamele türleri; işkence, insanlık dışı muamele (eziyet), aşağılayıcı muamele ve ceza olarak belirtilmektedir. AİHM ve AYM, kötü muameleye ilişkin bu sınıflandırmayı, muamelenin ağırlık derecesinden yola çıkarak yapmaktadır. Bu bakımdan, her muamele kötü muamele değildir; dahası insan onuruna yönelik en ağır müdahaleyi içeren kötü muamele türü işkencedir. Burada iki temel ayrıma dikkat edilmesi gerekir. İlk olarak, bir muamelenin kötü muamele olarak değerlendirilebilmesi için asgari bir eşiğe ulaşması gerekmektedir. İkinci olarak, bir muamele kötü muamele kapsamına girdiği takdirde hangi tür kötü muamele olduğu bunun ağırlığından yola çıkılarak tespit edilecektir. Fakat bahse konu ağırlık sadece failden kaynaklı durumun tespitinden ibaret değildir. Muamelenin mağdur üzerindeki etkisi, nitelemede önemlidir. Bunda ise kişilerin cinsiyeti, toplumsal statüleri, o an içinde bulundukları şartlar gibi çeşitli değişkenler bulunmaktadır.

AİHM ve AYM içtihadında kötü muamele yasağı maddi ve usulî boyutu itibariyle değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle, ihlal maddi açıdan bizzat devletin ihlali gerçekleştirmesi ya da önleyici mekanizmaları öngörmemesinden, başvuru yollarının veya mevzuatın eksikliğinden kaynaklandığı durumlardır. Usuli boyutu açısından ihlal ise devletin ihlale ilişkin soruşturma veya cezalandırma yükümlülüğünü ihmal etmesinden kaynaklanmaktadır. Kötü muamelenin soruşturulmaması ve cezalandırılmaması kötü muamele yasağının etkililiğini engelleyecek bir durumdur. Bu sebeple, kötü muamelenin tespit edildiği durumda verilen cezanın, toplumda kötü muamelenin cezasız kaldığı izlenimini vermemesi gerekir. Dahası devletin soruşturma ve cezalandırma yükümlülüğü, sadece devletten kaynaklı muameleleri değil; aynı zamanda üçüncü kişiler arasındaki ilişkileri de kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşkence, kötü muamele, asgari eşik, cezasızlıkla mücadele, yatay etki.

Giriş

Kötü muamele yasağı demokratik toplumun temel değerlerini korumaktadır. Günümüzde demokratik toplumun en önde gelen meşruiyet kaynağı olarak görülebilecek olan temel hak ve özgürlükleri ihlal etmeme ve koruma yükümlülükleri, bizatihi kötü muamele yasağı açısından belirleyici olmaktadır. Zira kötü muamele yasağı ile birey onuruna yönelik en ciddi müdahaleye yönelik bir koruma söz konusu olmaktadır.

1. Kötü Muamele Yasağının Kapsamı Ve Mutlak Niteliği

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi "hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz" şeklinde kötü muamele yasağını ortaya koymaktadır. Anayasamızda ise 17/3. madde ile "kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz" hükmüyle bahsedilen yasak tespit edilmektedir. Sözleşme ve Anayasa metni arasında ifade yönüyle farklılık bulunmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi (AYM) yasağın kapsamını bütünüyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile benzer içerikte tespit etmektedir. Bu durum, AYM'nin iç hukuku AİHM ile benzer yorumlayarak hem ihlale sebebiyet veren durumların ortadan kaldırılması hem de ulusal hukuk ile ulus üstü hukuk arasında uyumluluğun sağlanması açısından önemlidir. AYM'ye bireysel başvuru imkânını getiren Anayasa değişikliğinin temel amaçlarından birisi de budur.

Kötü muamele yasağı mutlak niteliktedir. Yani bu yasağın herhangi bir istisnası bulunmamaktadır. Buna göre kamu düzeni, sağlığı, ahlakı gibi ya da olağanüstü haller gibi bir gerekçeyle, kötü muamele kapsamına girebilecek bir eylemin meşrulaştırılması mümkün değildir. Ayrıca, failin veya mağdurun konumu da bu kapsamdaki bir eylemi hukuki hale getiremez. Örneğin, bir teröriste yönelik de olsa bu kapsamda değerlendirilecek bir eylem, yasağın ihlal edilmesi anlamına gelir. Bu açıdan, "işkence yasaktır" hükmü genel kabul görmesine rağmen, menfaatlerin dengelenmesi gerekçesiyle örneğin bir çocuğu kaçırmış olan kişinin çocuğun yerini söylemesi için ailesiyle tehdit edilmesi (psikolojik baskı) normal karşılanabilmektedir. Hâlbuki yasak mutlak denildiğinde bundan, başkalarının hak ve özgürlüğü, ya da daha üstün hak ve özgürlükler değerlendirmesi yapılamaması anlamı çıkmaktadır. Öyleyse bu verilen örnekteki konu, elbette devletin çocuğun yaşamını koruma, bu suretle yakalanan kişiden itiraf elde etme yükümlülüğü vardır ve fakat bununla aynı yönde bir diğer yükümlülük ise kötü muamele yapmama yükümlülüğüdür. Karşı tarafta yer alan kişinin özellikleri hukukla bağlı olan devletin hukuk dışına çıkmasını meşru hale getirmez. Zira burada asıl olarak korunan somut olaydaki şahıs değildir sadece, insanlık onurudur. İnsanlık onurunun

ihlali için bir defa veya çok defa ayrımı yapılamaz. Devlet bu yükümlülüğün gereği olan azami özeni göstermelidir.

Kötü muamele yasağının mutlak niteliği, Sözleşme'nin 15. maddesinde ve yine Anayasa'nın 15/2. maddesinde belirtilmektedir. Anayasanın ilgili hükmü "birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararıyla saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz" şeklinde belirtilmektedir.

2. Asgari Eşik Kavramı

Kötü muamele, insan onuruna yönelik ciddi ve ağır bir müdahaledir. Bu muamelenin ciddiyeti, her muamelenin veya her müdahalenin kötü muamele kapsamında değerlendirilmemesi sonucunu vermektedir. Başka bir deyişle, bir muamele veya özgürlüğe yönelik müdahale (1) meşru sınırda kalabilir yani ihlal oluşturmaz bu durumda, (2) meşru sınırı aşabilir yani bir ihlal oluşturabilir ve fakat bu ihlal kötü muamele yasağının ihlali değildir, (3) muamele, birey özgürlüğüne ve onuruna yönelik kötü muamele niteliğinde bir içeriğe, ağırlığa sahiptir. Burada belirtilen ilk iki durumda kötü muameleden dolayı sorumluluk söz konusu değildir. Müdahalenin varlığı ve ihlal oluşturduğu tespit edilmekle birlikte, asgari eşiği aşmaması söz konusuysa AİHM içtihadında 8. madde bağlamında bir değerlendirme yapılabilmektedir. Nihai olarak, üçüncü durumda kötü muameleden dolayı sorumluluk bulunmaktadır.

Bir muamelenin kötü muamele yasağı kapsamına girip girmediğinin tespiti, her somut olaya göre değişebilmektedir. Yani sadece muameleden yola çıkılarak değil; diğer başka ölçütler de esas alınarak asgari eşik tespit edilmektedir. Somut olayın değerlendirilmesinde, muamelenin süresi, fiziksel ve ruhsal etkileri, mağdurun cinsiyeti, yaşı, sağlık durumu, mağdurun statü veya konumu, failin statü veya konumunun dikkate alınması gerekir. Ayrıca muamele veya cezanın niteliği, uygulama şekli ve yöntemi gibi unsurlar da belirleyicidir. "*Aynı şekilde bir muamelenin Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında olabilmesi için asgari bir ağırlık derecesine ulaşmış olması gerekir. Bu asgari eşik, göreceli olup her olayın somut koşulları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda muamelenin süresi, bedensel ve ruhsal etkileri ile mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu gibi faktörler önem*

taşır. Ayrıca muamelenin ardındaki saik ve amaç dikkate alınmalıdır. Muamelenin heyecanın yükseldiği ve duygu yoğunluğunun olduğu bir anda meydana gelip gelmediği de göz önünde bulundurulmalıdır[1]."

3. Kötü Muamele Türleri

Sözleşme ve Anayasa'da kötü muameleler işkence, insanlık dışı muamele (Anayasa'da eziyet), aşağılayıcı muamele ve insanlık dışı veya aşağılayıcı ceza olarak belirtilmektedir. Mahkemelerin içtihadında da temel olarak bu tasnif belirleyicidir.

Bir muamelenin asgari eşiği aştığı yani 3. (Anayasa'da 17/3.) madde kapsamına girdiği tespit edildikten sonra somut olaydaki muamelenin hangi kötü muamele türü kapsamına girdiği tespit edilmektedir. Bu tespit önemlidir zira bahsedilen muamelelerin ağırlığı birbirinden farklı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, AİHM bazı kararlarını doğrudan 3. maddenin ihlal edilip edilmediğinden yola çıkarak verebilmektedir.

AİHM ve AYM içtihadında insan onuruna yönelik müdahalenin en ciddi olduğu kötü muamele türü işkencedir. "*Buna göre anayasal düzenleme bağlamında kişinin maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne en fazla zarar veren muamelelerin "işkence" olarak belirlenmesi mümkündür*[2]."

İçtihatta işkence tanımı yapılmamakla birlikte işkencenin tespitine yarayacak bazı unsurlar ortaya konulmaktadır. Bunlar özellikle acı ve ıstırabın yoğunluğu, bu acı ve ıstırabın kasıtlı olarak verilmesi, itiraf elde etme gibi spesifik bir amaçla müdahale edilmesi gibi hususlar bu meyandadır[3]. Fakat bu ölçütler, denildiği gibi sınırlayıcı bir saymaya tabi tutulamaz. Her somut olayın şartları kendi içinde değerlendirilmelidir. Yani aynı türden bir davranış herhangi bir kimse için ağır bir fiziksel veya psikolojik acı ortaya çıkarmayabilirken; aynı davranış başka bir kimse için çok ağır ve kaldırılamayacak bir acı ve ıstıraba sebebiyet verebilir. Yine mutlak nitelikte, bir davranış şeklinin işkence olduğu tespiti yapılamayacak olmakla birlikte özellikle devlet gözetimindeyken tecavüze uğrama, çırılçıplak soyularak soğuk suya maruz bırakılma, aile yakınlarıyla tehdit edilme gibi bazı eylemler bireye yönelik en ciddi müdahaleler

[1] AYM, Ahmet Şenol ve Diğerleri Başvurusu: 2014/16947, K.T.22/2/2018, §80.
[2] AYM, Cezmi Demir ve Diğerleri Başvurusu: 2013/293, K.T. 17/7/2014, §85.
[3] "Muamelelerin ağırlığının yanı sıra, İşkence ve Diğer Zalimane, insanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 1. Maddesinde "işkence" teriminin özellikle bilgi almak, cezalandırmak veya yıldırmak amacıyla ya da ayırımcı bir nedenle kasten ağır acı veya ıstırap vermeyi kapsadığı belirtilerek, "kasıt" unsuruna da yer verilmiştir." Bkz. AYM, Cezmi Demir ve Diğerleri Başvurusu: 2013/293, K.T. 17/7/2014, §85.

kapsamında değerlendirilebilir. "*...başvurucuya yönelik gerçekleştiği iddia olunan eylemin ağır fiziksel müdahale içeren cinsel saldırı/nitelikli cinsel saldırıya teşebbüs suçu olduğu dikkate alınarak muamelenin asgari eşiği aştığı değerlendirilip başvurunun kötü muamele yasağı kapsamında incelenmesi gerekmiştir*[4]."

İşkence ile diğer kötü muamele türleri arasındaki ayrım, temel olarak, yapılan eziyetin yoğunluğundaki fark üzerinden yapılmaktadır. *"Anayasa ve Sözleşme'de kötü muamele, kişi üzerindeki etkisi gözetilerek derecelendirilmiş ve farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Dolayısıyla Anayasa'nın 17. maddesinin üçüncü fıkrasında geçen ifadeler arasında bir yoğunluk farkının bulunduğu görülmektedir. Bir muamelenin "işkence" olarak nitelendirilip nitelendirilmeyeceğini belirleyebilmek için anılan fıkrada geçen "eziyet" ve "insan haysiyetiyle bağdaşmayan" muamele kavramları ile işkence arasındaki ayrıma bakmak gerekmektedir*[5]*."*

Yapılan eziyetin şiddeti veya yoğunluğu "süre, fiziksel ve ruhsal etkiler, mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu, muamelenin uygulanış şekli ve yöntemi" gibi kriterler çerçevesinde belirlenebilir. Buna karşılık, bu faktörler muamelenin işkence niteliğinin tespitinde değerlendirilecek bağımsız ölçütler değildir. Başka bir deyişle, sübjektif kriterlere bakılmaksızın objektif olarak yeterli düzeyde acı verecek ağırlığa ulaşan muamelelerin işkence olarak kabul edilmesi gerekir.

İnsanlık dışı muamele, mağdura aşırı sıkıntı yaşatarak kendisine üzüntü ve ıstırap veren, kasıtlı olarak uygulanan zalimane bir fiildir. "*İşkence seviyesine varmayan fakat yine de önceden tasarlanmış, belirli bir süre devam eden, yaralanmaya, yoğun maddi veya manevi ızdıraba sebep olan insanlık dışı muameleler "eziyet" olarak tanımlanabilir. Bu hallerde duyulan acı, meşru bir muamele ya da cezada kaçınılmaz olarak bulunan acının ötesine geçmelidir. İşkenceden farklı olarak "eziyet"te, ızdırap vermenin belli bir amaç doğrultusunda yapılması aranmaz*[6]."

Aşağılayıcı muamele ise mağdurlarda korku, keder ve aşağılık hisleri uyandırır, onurlarını kırabilir ve kendilerini küçük düşürebilir. Aşağılayıcı veya küçük düşürücü muamele kapsamında, mağdurun fiziksel veya moral direncini kırmaya yönelik uygulamalar veya mağduru iradesi veya vicdanı hilafına hareket etmeye yönelten uygulamalar da bulunur. "*Böyle bir asgari ciddiyet seviyesine ulaşan kötü muamele genellikle fiilen mevcut olan cismani bir*

[4] AYM, G.K.K. Başvurusu: 2014/19797, K.T.9/1/2018, §41.
[5] AYM, Timur Eskibağ ve Mehmet Rıza Eskibağ Başvurusu: 2014/5098, K.T.20/12/2017, §83.
[6] AYM, Ahmet Şenol ve Diğerleri Başvurusu: 2014/16947, K.T.22/2/2018, §83.

yaralanmayı veya yoğun fiziksel veya zihinsel acıyı içerir. Öte yandan, bunların söz konusu olmadığı halde dahi muamelenin bireyi aşağılayan veya küçük düşüren, insan onurunu zedeleyen veya korku, endişe veya aşağılık duygusu uyandıran nitelikte kişinin fiziksel ve duygusal direncini kıracak kabiliyette olması halinde, muamele aşağılayıcı olarak nitelenebilir ve 3. madde kapsamına girebilir[7]." İnsanlık dışı veya aşağılayıcı ceza kavramları ise, yasada öngörülen cezanın doğasında var olan utandırma ve ıstırabın ötesine geçecek şekilde cezalandırmaya müracaat edilmesidir[8].

AİHM ve AYM, bahsedilen yasağa yönelik iki boyutlu bir değerlendirme yaparak ihlal iddiasını incelemektedir. Bunlar kötü muamele yasağının maddi ve usulî boyutlarıdır. Kötü muamele yasağının maddi boyutu, devletin negatif yükümlülüğünü ve pozitif yükümlülüğünün önleyici kısmını içermektedir. Buna göre devletin muamelenin faili olmamak (negatif yükümlülük) ve muamelenin devletten veya üçüncü kişilerden kaynaklanmasını engelleyecek yapısal mekanizmaları (mevzuat, mahkeme vs.) düzenlemek ve kurmak (pozitif yükümlülük) yükümlülükleri yasağın maddi boyutudur. Kötü muamele kapsamındaki eylem doğrudan devletten kaynaklanmış veya devletin önleyici mekanizmaları öngörmemesinden ileri gelmişse, yasak maddi boyutu itibariyle ihlal edilmiş olur. Burada AİHM'nin içtihat yoluyla yasağın kapsamını üçüncü kişiler arasındaki ilişkilere de teşmil ettiğini belirtmek gerekmektedir. Buna yatay etki denmektedir. AYM de bu içtihadı benzer şekilde uygulamaktadır[9].

Kötü muamele yasağının usulü boyutu ise devletin pozitif yükümlülüğünün soruşturma ve cezalandırma kısımlarını içermektedir. Buna göre kötü muamele iddiası etkili ve sonuca ulaşmayı sağlayacak şekilde, dikkatli ve özenli olarak soruşturulmalı, soruşturma makul bir sürede bitirilmelidir. Soruşturma sonucunda kötü muamele tespit edildiği takdirde, bu muamelenin faillerinin cezalandırılması gerekir. Bu cezalandırma hem faili caydırıcı nitelikte olmalı hem de toplum nazarında fiilin cezasız kalmadığı izlenimini vermelidir. Bu sebeple, kötü muamelenin af, erteleme, hükmün açıklanmasının geri bırakılması gibi kurumlar vasıtasıyla bir tür cezasızlığa zemin aralar içerikte olmaması önemlidir.

AİHM ve AYM, kötü muamele iddiasını maddi ve usulî boyutu itibariyle değerlendirerek herhangi bir boyutundan veya her ikisinden devleti sorumlu tutabilmektedir. Devletin sorumluluğunun ortaya çıkmaması, sadece devletten kaynaklı durumlar açısından

[7] AİHM, Bouyid/Belçika [BD]:23380/09, K.T.28/09/2015.
[8] Yıldız, Abdulkadir, **Kötü Muamele İddialarının Etkili Soruşturulması Yükümlülüğüne İlişkin Türk Mahkeme Kararları Kaynakçası**, Avrupa Konseyi, Nisan 2019, s.20.
[9] Örneğin, Tuna Ayçiçek Başvurusu: 2014/6526, K.T.24.1.2018.

değil; devlet dışında üçüncü kişilerin ilişkilerinin de devlete atfedilebildiği hallerde söz konusudur. Bu sebeple uygulayıcıların, bireysel başvuru sonucunda verilen kararları dikkate alarak uygulamada birlik sağlamaları ve ihlale sebebiyet veren hususları dikkate almaları önemlidir.

Sonuç

Devlet, varlık amacı olan bireyin mutluluğa ulaşmasını, adaleti sağlamayı bizatihi bireyin haklarına ve onuruna riayet ederek sağlayabilir. Demokratik bir hukuk devletini tespitte temel bir kategoride kötü muamele yasağı bu bağlamda vurgulanmalıdır. Devletin buradaki konumu, bireysel başvuru kararlarında görüldüğü şekilde sadece negatif boyutta değil; yasağın ihlalini engelleyecek şekilde edimsel bir içeriğe sahiptir. Bu durum, insan haklarına yönelik yaklaşımın her geçen gün daha belirgin hale geldiği şeklinde yorumlanabilir.

4. Kaynaklar

Anayasa Mahkemesi Kararları, anayasa.gov.tr

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}

Köksal, Tuğçe Duygu, **Kötü Muamele İddialarının Etkili Soruşturulması Yükümlülüğüne İlişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kaynakçası**, Avrupa Konseyi, Nisan 2019

Yıldız, Abdulkadir, **Kötü Muamele İddialarının Etkili Soruşturulması Yükümlülüğüne İlişkin Türk Mahkeme Kararları Kaynakçası**, Avrupa Konseyi, Nisan 2019

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASINDA POZİTİF YÜKÜMLÜLÜK DOKTRİNİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Yıldız
Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Temel hak ve özgürlüklerin korunması doktrini, korumada iki temel boyutu içermektedir: Negatif yükümlülükler ve pozitif yükümlülükler. Negatif yükümlülükler, haklara ilişkin klasik yaklaşımda bireysel başvurunun temelini teşkil eden ve korunan hakların devletten kaynaklı olarak ihlal edilmemesi gerekliliğini ortaya koyan kategoridir. Buna karşılık, pozitif yükümlülükler devletin negatif yükümlülüğünün ötesinde yani ihlalin devletten kaynaklı olmasının ötesindeki bir duruma işaret etmektedir. Şüphesiz, bu durum devletten pozitif bir edimin beklendiği halleri kapsamaktadır. Fakat buradaki mesele, üçüncü kişiler arasındaki ilişkilerin de bu kapsamda devletle irtibatlandırılabilmesidir. Bu bağlamda AİHM içtihadı, negatif yükümlülüklerde olduğu şekilde doğrudan Sözleşme'nin özüyle ilgili olmayan ve fakat Sözleşme metninde başından beri var olduğu düşünülen ve içtihatla geliştirilen bir alanı ortaya koymuştur: pozitif yükümlülükler. AİHS'nin 1. maddesi uyarınca devletin sınırları içindeki herkese insan haklarını sağlama yükümlülüğü sadece, doğrudan ihlal etmemek şeklindeki negatif bir yükümlülük olarak anlaşılmamaktadır. Bu açıdan devlet Sözleşme kapsamındaki hakların gerçekleşmesi için gerekli pozitif adımları atmalıdır. Bunlar belirli kategorideki haklar açısından mevzuata dayalı düzenlemeler yapılmasını ve devletten kaynaklanan ya da üçüncü kişilerden kaynaklı, Sözleşme'de korunan haklara yönelik müdahalelerin araştırılmasını, soruşturulmasını veya cezalandırılmasını gerektirebilmektedir. Bu yükümlülüğü temel olarak, devletten hakların korunmasında hareketsiz kalmamasının, bir şeyler yapmasının beklenebildiği durumlar olarak tespit edebiliriz.

Devletin pozitif yükümlülüğü, hem AİHM hem de AYM içtihadında esas ve usulî boyutta incelenmektedir. Esas boyutu itibariyle inceleme, bireyin ihlale maruz kalmaması için yapılması gerekenleri içermektedir. Usulî boyutu itibariyle inceleme ise ihlal iddiası ortaya atıldıktan sonra devletin ihlali ortadan kaldırmak, etkisini azaltmak, sorumluları cezalandırmak gibi yükümlülüklerini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Negatif yükümlülükler, pozitif yükümlülükler, yaşam hakkı, kötü muamele yasağı.

Giriş

Hakların klasik tasnifiyle karşılaştırdığımızda AİHM'nin içtihat ile pozitif yükümlülükler kategorisine ilişkin kendine özgü bir içerik ortaya koyduğu görülmektedir. Bu içerik aşağıda nitelik, kapsam ve farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır.

1. Genel Olarak Pozitif Yükümlülük Doktrini

Temel hakların ve özgürlüklerin korunmasında devletin konumu gelişen bir seyir izlemiş, özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadı ile devletin sadece negatif konumda bulunması hak ve özgürlüklerin korunması için yeterli görülmemiştir. Sözleşme'yi yaşayan bir belge olarak yorumlayan AİHM, geliştirdiği pozitif yükümlülük doktrini ile klasik tasnifte negatif statü hakları olarak nitelenen hak ve özgürlüklerin korunmasında da devletin koruyucu, önleyici, sağlayıcı ve ihlali gerçekleştirenleri tespit etmeyi mümkün kılacak ve cezalandıracak içerikte bir yükümlülüğü olduğu anlayışına dayanarak hakkın kapsamını genişleten bir yorumu ortaya koymuştur.

AİHM, devletin pozitif yükümlülüklerinin Sözleşme'nin 1. maddesindeki "yüksek sözleşmeci taraflar, kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlar" hükmünden kaynaklandığını belirtmektedir. Anayasa Mahkemesi (AYM) de Anayasa'nın 5. maddesini aynı yönde yorumlamaktadır. Buna göre "devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır. Tuna Ayçiçek başvurusunda Anayasa Mahkemesi pozitif yükümlülük doktrinini şu şekilde açıklamaktadır: "*Anayasa'nın 5. maddesinde insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlayarak kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamayı amaçlayan sosyal bir hukuk devleti olmak devletin temel amaç ve görevleri arasında sayılmıştır. Anayasa'nın anılan hükümleri 17. maddesiyle birlikte değerlendirildiğinde devletin bireyi gerek kamu görevlileri gerekse birbirlerinden kaynaklanan kötü muamele niteliğindeki davranışlardan koruma (pozitif) yükümlülüğünün bulunduğu sonucu çıkmaktadır*[1]."

[1] AYM, Tuna Ayçiçek: 2014/6526, 24.1.2018, § 60.

Anayasa Mahkemesi, yaşam hakkıyla ilgili diğer bir başvuruda devletin pozitif yükümlülüğünü şu şekilde ortaya koymaktadır: "*Anayasa'nın 17. maddesinin amacı, esas olarak bireylerin maddi ve manevi varlığına karşı devlet tarafından yapılabilecek keyfî müdahalelerin önlenmesidir. Bunun yanı sıra devletin tıbbi müdahaleler nedeniyle kişilerin maddi ve manevi varlığını etkili olarak koruma ve maddi ve manevi varlığına saygı gösterme şeklinde pozitif yükümlülüğü de bulunmaktadır. Nitekim Anayasa'nın 56. maddesinde de belirtildiği üzere pozitif yükümlülük, sağlık alanında yürütülen faaliyetleri de kapsamaktadır. Devlet, bireylerin yaşam hakkı ile maddi ve manevi varlıklarını koruma hakkı kapsamında ister kamu isterse özel sağlık kuruluşları tarafından yerine getirilsin sağlık hizmetlerini hastaların yaşamları ile maddi ve manevi varlıklarının korunmasına yönelik gerekli tedbirlerin alınabilmesini sağlayacak şekilde düzenlemek zorundadır*[2]."

Devletin pozitif yükümlülükleri sınırsız bir içeriğe sahip değildir. Başka bir deyişle, devlet, kendisinden beklenebilecek önlemeyi, korumayı sağlamakla yükümlüdür. Devletin bu yükümlülüğü ise her somut olayın şartlarına göre ayrıca değerlendirilmelidir. Nitekim mülkiyet hakkının ihlal edildiği yönündeki bir başvuruda AYM, "*Mülkiyet hakkının devlete tahmil ettiği pozitif yükümlülükler, devletin koruyucu ve düzeltici önlemler almasını gerektirebilmektedir. Koruyucu önlemler mülkiyete müdahale edilmesini önleyici; düzeltici önlemler ise müdahalenin etkilerini giderici, diğer bir ifadeyle telafi edici yasal, idari ve fiilî tedbirleri kapsamaktadır. Pozitif yükümlülükler mutlak olmayıp bunların ne tür koruyucu ve düzeltici edimleri kapsadığı ve bu edimlerin derecesi, her somut olayın kendi koşulları içinde belirlenebilir*[3]."

2. Yatay Etki

Devletin yükümlülüğü, yargı yetkisi içinde yer alan kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması olarak tespit edildiğinde, doğal olarak, üçüncü kişiler arasındaki ilişkilerde de devlete sorumluluk atfedilebilmektedir. Başka bir deyişle, bireyin özgürlüğünün korunmasında fonksiyon üstlenebildiği veya koruma, önleme veya cezalandırma beklenebilen durumlarda, bu yükümlülüğünü yerine getirmeyen devletin sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Örneğin AYM, Tuna Ayçiçek başvurusunda üçüncü kişilerin işlediği yaralama, tehdit ve hakaret suçlarına ilişkin yapılan soruşturma sonucunda kovuşturmaya yer olmadığına

[2] AYM, Hatice Turhan Başvurusu: 2016/4642, 20.11.2019, § 31-32.
[3] AYM, Nalan Alpaslan Başvurusu: 2016/14450, 7.11.2019, § 23.

karar verilmesini, soruşturmanın etkili yapılmadığı gerekçesiyle kötü muamele yasağını ihlal ettiğine karar vermiştir[4].

Yine mülkiyet hakkının ihlal edildiği yönünde diğer bir başvuruda AYM yatay etkiyi şu şekilde ortaya koymaktadır: "*Anayasa'nın 35. maddesinde düzenlenen mülkiyet güvencesi, mülkiyet hakkına yönelik kamu gücü tarafından gerçekleştirilen müdahalelerin yanı sıra kimi durumlarda özel hukuk kişilerince yapılan müdahalelere karşı da anayasal koruma sağlamaktadır. Dolayısıyla mülkiyet hakkı devlete, müdahalede bulunmama biçimindeki negatif yükümlülüğün yanında üçüncü kişilerden gelebilecek müdahalelere karşı malike koruma sağlama şeklindeki birtakım pozitif yükümlülükler de yüklemektedir*[5]."

3. Esas ve Usul Boyutlarıyla Pozitif Yükümlülükler

Devletin pozitif yükümlülükleri hem AİHM hem AYM içtihadına iki türden bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bunlar esas ve usulî boyutlarıyla pozitif yükümlülüklerdir.

Esas boyutuyla pozitif yükümlülük devletten beklenen tedbirleri almak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlara, mevzuatta kadına karşı şiddeti engelleyici tedbirleri ortaya koymak, cezaevi şartlarının uygun hale getirilmesi, çocukların korunmasına yönelik tedbirleri almak, polis şiddetini önleyen tedbirler örnek gösterilebilir[6].

Anayasa Mahkemesi yaşam hakkına yönelik bir kararında devletin esasa ilişkin yükümlülüklerini şu şekilde tespit etmektedir: "*Anayasa Mahkemesinin yaşam hakkı kapsamında devletin sahip olduğu pozitif yükümlülükler açısından benimsediği temel yaklaşıma göre devletin sorumluluğunu gerektirebilecek şartlar altında gerçekleşen ölüm olaylarında Anayasa'nın 17. maddesi devlete, elindeki tüm imkânları kullanarak bu konuda ihdas edilmiş yasal ve idari çerçevenin yaşamı tehlikede olan kişileri korumak için gereği gibi uygulanmasını, bu hakka yönelik ihlallerin durdurulup cezalandırılmasını sağlayacak etkili idari ve yargısal tedbirleri alma görevi yüklemektedir*[7]."

Devletin pozitif yükümlülüğü, makul sınırlar çerçevesinde yorumlanmalıdır. Özellikle devletten kaynaklanmayan durumlarda devletin sorumluluğuna başvurmanın objektif olarak ve her somut olayın kendi içindeki şartları çerçevesinde tespit edilmesi gerekmektedir: "*Bu*

[4] Karar için bkz. AYM, Tuna Ayçiçek Başvurusu: 2014/6526, K.T.24.1.2018.
[5] AYM, Nalan Alpaslan Başvurusu: 2016/14450, 7.11.2019, § 22.
[6] Jean-François Akandji-Kombe, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler, Çevirenler: Özgür Heval Çinar ve Abdulcelil Kaya, Avrupa Konseyi, 2008, s.16.
[7] AYM, Gülsün Karaman ve Şerif Karaman Başvurusu:2016/16239, 12.11.2019, § 50.

yükümlülük -kamusal olsun veya olmasın- yaşam hakkının tehlikeye girebileceği her türlü faaliyet bakımından geçerlidir. Bu kapsamda bazı özel koşullarda devletin kişinin kendi eylemlerinden kaynaklanabilecek risklere karşı yaşamı korumak amacıyla gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü de bulunmaktadır. Ceza infaz kurumlarında ve devletin kontrolü altında bulunan diğer alanlarda gerçekleşen ölüm olayları için de geçerli olabilecek bu yükümlülüğün ortaya çıkması için yetkililerin kendi kontrolleri altındaki bir kişinin kendini öldürmesi konusunda gerçek bir risk olduğunu bilip bilmediklerini ya da bilmeleri gerekip gerekmediğini tespit etmek, böyle bir durum söz konusu ise bu riski ortadan kaldırmak için makul ölçüler çerçevesinde ve sahip oldukları yetkiler kapsamında kendilerinden beklenen her şeyi yapıp yapmadıklarını incelemek gerekmektedir. Ancak özellikle insan davranışının öngörülemezliği, öncelikler ve kaynaklar değerlendirilerek yapılacak işlemin veya yürütülecek faaliyetin tercihi dikkate alınarak pozitif yükümlülük yetkililer üzerine aşırı yük oluşturacak şekilde yorumlanmamalıdır. Bu bağlamda kişi özgürlüğüne aşırı bir sınırlama getirmeyecek ölçüde, bir tutuklunun veya hükümlünün kendine zarar verme ihtimalini en aza indirecek tedbirlerin alınması yetkililerden beklenebilecektir. Bir hükümlü veya tutuklu açısından daha sıkı tedbirlerin gerekip gerekmediği ve bunların uygulanmasının makul olup olmadığı, başvuru konusu yapılan her bir somut olayın koşullarına göre değişecektir[8]."

Pozitif yükümlülüğün usul boyutu ise devletin ihlal iddiasını gerekli özeni içerecek şekilde ve makul sürede soruşturmasını içermektedir. Bu soruşturmanın sorumluların tespitini mümkün kılacak etkililikte olması gerekir. Dahası devletin usuli yükümlülüğü, sorumluların cezasız kalmamasını gerektirmektedir. AYM, kötü muamele yasağının ihlaline ilişkin bir başvuruda pozitif yükümlülüğün usulî boyutunu şu şekilde tespit etmektedir: "*Pozitif yükümlülüğün usul boyutu çerçevesinde bireyin Anayasa'nın 17. maddesini ihlal eder biçimde kötü muameleye maruz kaldığına ilişkin savunulabilir bir iddiasının bulunması halinde devlet, sorumlularının belirlenmesini ve gerekiyorsa cezalandırılmasını sağlayabilecek etkili resmi bir soruşturma yürütmek durumundadır. Bu soruşturmanın temel amacı, söz konusu saldırıları önleyen hukukun etkin bir şekilde uygulanmasını güvenceye almak ve faillerin hesap vermelerini sağlamaktır. Bu, olanaklı olmazsa kötü muamele yasağı sahip olduğu öneme rağmen pratikte etkisiz hale gelecek ve kötü muamele faillerinin fiili dokunulmazlıktan yararlanarak kişilerin haklarını istismar etmeleri mümkün olacaktır*[9]."

[8] AYM, Gülsün Karaman ve Şerif Karaman Başvurusu:2016/16239, 12.11.2019, § 51,53.
[9] AYM, Cezmi Demir ve Diğerleri Başvurusu:2013/293, K.T.17.7.2014, § 110-111.

Devletin etkili soruşturma ve sorumluların cezasız kalmaması konusundaki yükümlülüğü amaç değil bir araç yükümlülüğüdür. Yani soruşturma etkili olmakla birlikte sorumlu tespit edilememiş veya tespit edilmekle birlikte fiilin sorumluluk doğurmaması söz konusu olmuş olabilir. Yukarıda anılan kararında AYM bu durumu şu şekilde belirtmektedir: "*Yürütülecek ceza soruşturmalarının amacı, kişinin maddi ve manevi varlığını koruyan mevzuat hükümlerinin etkili bir şekilde uygulanmasını ve sorumluların hesap vermelerini sağlamaktır. Bu bir sonuç yükümlülüğü değil uygun araçların kullanılması yükümlülüğüdür. Diğer taraftan burada yer verilen değerlendirmeler hiçbir şekilde Anayasa'nın 17. maddesinin başvuruculara üçüncü tarafları adli bir suç nedeniyle yargılatma ya da cezalandırma hakkı veya tüm yargılamaları mahkûmiyetle ya da belirli bir ceza kararıyla sonuçlandırma ödevi yüklediği anlamına gelmemektedir*[10]."

Sonuç

Günümüzde, devletin temel meşruiyet dayanağı olarak görülebilecek insan haklarını korunması yükümlülüğü, ulusal ve ulus üstü boyutuyla kapsamı genişleyen bir seyir izlemektedir. Bunda mahkemelerin, özgürlüğü genişletici bir yorumla içtihadını ortaya koymasının etkisi büyüktür. AİHM ve AYM içtihadında bu durum pozitif yükümlülük doktrini ile ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

Anayasa Mahkemesi Kararları, anayasa.gov.tr

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}

Jean-François Akandji-Kombe, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler, Çevirenler: Özgür Heval Çinar ve Abdulcelil Kaya, Avrupa Konseyi, 2008

Yıldız, Abdulkadir, **Kötü Muamele İddialarının Etkili Soruşturulması Yükümlülüğüne İlişkin Türk Mahkeme Kararları Kaynakçası**, Avrupa Konseyi, Nisan 2019

[10] AYM, Cezmi Demir ve Diğerleri Başvurusu:2013/293, K.T.17.7.2014, § 63.

استفاده از شیشه های رنگی درارسی ها وتاثیر ان بر نور ورودی به داخل طنبی ها

آمنه منافی دیزجی
دانشگاه هنر اسلامی تبریز – ایران

خلاصه :
این مقاله به بررسی تاثیر فیزیولوژیکی و بیولوژیکی عمده ترین منبع لازم برای ادامه حیات بشری یعنی نور طبیعی روزبر انسان می پردازد. سپس با نقشی که ارسی ها در انتقال نور به درون بناها و تاثیر بصری و روانی که بر افراد در این بناها دارند ادامه می یابد . درپایان با انتخاب چند مورد از بناهای مسکونی دوره قاجار تبریز با محاسبه ی در صد شیشه های رنگی استفاده شده در ارسی های این بناها و با ارائه و مقایسه ی نمونه های شبیه سازی شده چند اتاق از لحاظ نوری سعی درتشریح بیشتر مطالب می نماید .

کلمات کلیدی : نور – ارسی – شیشه رنگی – تبریز

SELÇUK 1.ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

KAMU YÖNETİMİ 4.0: BÜROKRASİDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

PUBLIC ADMINISTRATION 4.0: DIGITAL TRANSFORMATION IN BUREAUCRACY

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Göçoğlu

Afyon Kocatepe Üniversitesi

ÖZET

Weber'in ortaya koyduğu üç otorite türünden yasal-ussal otorite üzerine kurduğu ideal tip bürokrasi 1900'lü yılların başından itibaren devlet kurumlarının yapısal ve süreçsel yönetim ilkelerinin temellerini oluşturmuştur. Bunun yanında bu kurumların personel sistemleri ve bunların yönetimi ile personelin kariyer sistemi de bu anlayış etrafında şekillenmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise dünya genelinde sistemler ve yapılar köklü değişimlere uğramışlardır. Bu değişimlerin temel sebebi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak internet kullanımının yaygınlaşması, internet tabanlı cihazların ve otomasyon sistemlerinin iletişimde, üretimde ve dahi yönetimde vazgeçilmez bir hale gelmesidir. Söz konusu değişimler internet dünyasında Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 şeklinde isimlendirilirken, endüstride, Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0 ve Endüstri 4.0 şeklinde isimlendirilmiştir. Bürokrasi ve kamu yönetimi de bu değişimlerden payını almıştır. Bu değişimin bir yansıması olarak Devlet 4.0 (Government 4.0) ve Kamu Hizmeti 4.0 (Public Service 4.0) gibi kavramlar ortaya çıksa da bunlar sadece birer öykünmeci başlık olarak kalmış ve kendilerini sadece "dijitalleşme" ile ilişkilendirmeyi yeterli bulmuşlardır. Söz konusu sınıflandırmanın dönemsel ve karakteristik özellikleri Endüstri ve Web dünyasında olduğu kadar bu alanda yeterince irdelenmemiştir. Bu bağlamda "Kamu yönetiminin 1.0, 2.0 ve 3.0 dönemleri nelerdir? Bu geçişler hangi dönüm noktaları temelinde gerçeklemiştir?" gibi soruların cevapları kavramın altını doldurmak adına önem taşımaktadır. Bu çalışma, söz konusu iki soruyu araştırma sorusu olarak belirlemek suretiyle, kamu yönetiminde dijital çağa erişene dek geçen dönemleri sorgulamaktadır. Nitel araştırma yöntemi doğrultusunda ilgili literatür ve ikincil verilerden yararlanılarak yorumsamacı bir bakış açısıyla dönemler incelerek, bunların öne çıkan özellikleri belirlenmektedir. Bu özelliklerden hareketle Kamu Yönetimi 4.0 yeniden tanımlanmakta ve Weberyan Bürokrasinin geldiği nokta tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Weberyan Büroksasi, Kamu Yönetimi 4.0, Dijital Dönüşüm, Dönemler.

ABSTRACT

The ideal type of bureaucracy, which Weber established on the legal-intellectual authority that is one of his three types of authority, has been the basis of the structural and process management principles of the state institutions since the early 1900s. In addition, the personnel systems of these institutions, their management and career systems are shaped around this understanding. By the 2000s, systems and structures throughout the world have undergone radical changes. The main reason for these changes is the widespread use of the internet due to the development of information and communication technologies and the fact that internet-based devices and automation systems become indispensable in communication, production and even in management. While these changes are named as Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 in the internet world, they are named as Industry 1.0, Industry 2.0, Industry 3.0 and Industry 4.0. in industry. Bureaucracy and public administration also took their share from these changes. As a reflection of this change, concepts such as Government 4.0 and Public Service 4.0 emerged as copycat titles and found themselves sufficient to associate themselves only with "digitalization". The periodical and characteristic features of this classification have not been examined sufficiently in this field as well as they have been examined in the Industrial and Web worlds. In this context, the answer of the questions "What are the 1.0, 2.0 and 3.0 periods of public administration? What are the turning points based on these transitions? are important to underline the concept. This study examines the periods of the public administration until the digital age by identifying these two as research questions. In line with the qualitative research method, under cover of the literature and secondary data, these periods are analyzed from an interpretative perspective. Based on these features, Public Administration 4.0 is redefined and the current situation of the Weberian bureaucracy is discussed.

Keywords: Weberian Bureaucracy, Public Administration 4.0, Digital Transformation, Periods.

Giriş

Kamu yönetimini tarihsel perspektifte dönemlere ayırmak, dönemlerin özellikleri baz alındığında çok da karmaşık bir iş olmayacaktır. Kamu yönetiminin sistematik olarak incelenmeye, izlenmeye ve yazıya aktarılmaya başlandığı Kameralizm bu anlamda ilk dönem olarak ele alınabilecektir. Kameralizmin ardından kamu yönetiminin ayrı bir döneme girmesi

ise günümüzde dahi temel kavramlarını ve işleyişini koruyan özellikleri ile birlikte adeta devlet yönetiminde kalıcı bir iskelet oluşturan Weberyan bürokrasi ile birlikte gerçekleşmiştir. 1980'li yıllardan itibaren filizlenen ve 2000'li yıllar ile birlikte etkileri hat safhaya ulaşan küreselleşmenin etkileri devlet yönetim anlayışına da yansımıştır. Bu yansımanın bir sonucu olarak dönemin hemen başlarında Yeni Kamu Yönetimi ardından Yeni Kamu İşletmeciliği ve onun ardından da bu anlayışa bir eleştiri olarak ortaya çıkan Yeni Kamu Hizmeti anlayışı kamu yönetiminin yeni dönemini domine eden özellikleri belirlemiştir. Nihayet teknolojinin gelişmesi ile makinelerin, sensörlerin, bilgisayarların, akıllı sistemlerin, internetin ve sosyal medyanın sanayi ve otomasyon sistemleri, üretim sistemleri gibi birçok sistemde kullanılmasının ardından bunların kamu yönetimde ve kamu hizmetlerinin sunumunda da kullanılması kamu yönetiminin en son ve içinde bulunduğu ve Kamu Yönetimi 4.0 olarak isimlendirilecek dönemi başlatmıştır. Bu çalışma söz konusu dönemleri ve özelliklerini incelemektedir.

Kamu Yönetimi 1.0: Kameralizm

1618-1648 yılları arasında Avrupa'da geçen ve Otuz Yıl Savaşları olarak isimlendirilen savaşlar sonrası bir dağılım ve yıkım sürecine giren Almanya'da feodal sistem bir süre daha hüküm sürmüş ancak daha sonra parçalanmış devletçiklerin ve feodal güçlerin başka bir yıkıcı etkisinden kurtulmak üzere bunların merkezi bir güç etrafında toplanması gerektiği düşünülmüştür. Böylece devlet yönetimi bilgisi ve sanatı olarak nitelendirilebilecek olan Kameralizm ortaya çıkmıştır (Aktel vd., 2015: 84). Ağırlıklı olarak söz konusu parçalanmış, küçük devletçikler arasından daha merkezi otorite ve güçlü orduya sahip olarak sıyrılmış Prusya'da yayıldığı söylenebilecektir. Devletin bürokratik yapısı, idari faaliyetleri, yönetim sürecine ve pratiğine ilişkin bilginin bütünü olarak tanımlanabilecek (Gürkan, 2007: 218'den akt. Albayrak, 2010: 4) olan Kameralizm yoğun olarak 18. yüzyıldan itibaren akademik camiada çalışılmaya başlanmış ve Alman üniversitelerin kürsü olarak kurulmuştur. Bu kürsülerde birçok öğrenci devlet yönetimi alanında eğitim almıştır (Aktel vd., 2015: 86) . Bu kürsülerden devletle yönetimi ile ilgili çalışmalar çıkmış, bürokratları etkilemiş, akademisyen ve bürokrat Kameralistler devlet yönetiminden kilisenin çekilmesi, yerel ve özerk yönetimlerin merkezi ve güçlü bir yönetimin önünde engel olmaktan çıkarılması ve orta sınıfın güçlendirilmesi gibi amaçlarla devlet için çalışmışlardır (Usta ve Akıncı, 2018: 72). Kamu yönetimi alanının sistematik olarak hem akademisyenlerce hem de bürokratlarca incelenmeye ve öğrencilere de öğretilmeye başlanan bu dönemi kamu yönetiminin ilk dönemi ve dolayısıyla Kamu Yönetimi 1.0 olarak tanımlamak uygun olacaktır.

Kamu Yönetimi 2.0: Weberyan Bürokrasi

Kamu yönetiminin içinde bulunduğu döneme de etkide bulunan Weberyan bürokrasi ve devlet yönetimi anlayışı ise modern hale geçmiş devlet ve hüküm sürmeye başlayan kapitalist düzenin de bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Weber "ideal tip bürokrasi" olarak isimlendirdiği devlet yönetimi anlayışını Geleneksel Otorite, Karizmatik Otorite ve Yasal-Ussal Otorite olarak sınıflandırdığı (Ok, 2017) üç otorite ve meşruiyet çeşidinden Yasal-Ussal Otorite üzerine kurmuştur. Buna göre devletin idari faaliyetleri ve bu faaliyetleri yürüten memurların yetki, görev ve sorumlulukları yazılı ve yasal kaynaklara dayanmalıdır. Bunların temeli önceden yazılı olarak belirlenmiş kaide ve kurallara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu devlet yönetim anlayışında örgütsel büyüme, uzmanlaşma ve iş bölümü, hiyerarşi, kuralların yazılı olması, bilgi ve liyakat ve memurlar öne çıkan özellikler ve vurgulardır (Dursun, 1992: 142). Birçok ülkede kamu yönetiminin içinde bulunulan dönemde dahi temel iskeletini oluşturan ve en gelişmiş versiyonu olan Weberyan Bürokrasi, ortaya çıktığı ve uygulanmaya başladığı 20. yüzyılın anlayışını yansıtan bir dönem olarak Kamu Yönetimi 2.0 olarak isimlendirilebilecektir.

Kamu Yönetimi 3.0: Yeni Kamu Yönetimi Hareketi, Yeni Kamu İşletmeciliği, Yeni Kamu Hizmeti

Kamu yönetiminde yeni paradigmalar olarak da ele alınabilecek olan (Köseoğlu ve Sobacı, 2015) Yeni Kamu Yönetimi Hareketi, Yeni Kamu İşletmeciliği, Yeni Kamu Hizmeti gibi kamu yönetimi anlayışları 1960'lı yılların sonundan itibaren ortaya çıkmış anlayışlar olarak Kamu Yönetimi 3.0 dönemini meydana getirmektedirler. Öncelikle kamu yönetimine "sosyal adalet" ve "eşitlik" değerlerini adapte etme (Ciğeroğlu ve Özgür, 2011) ve bunları birer ilke haline getirme amacı ve çabası bulunan Yeni Kamu Yönetimi Hareketi Minnowbrook konferansları etrafında ve Waldo, Frederickson gibi isimler temelinde ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise etkilerini iyiden iyiye göstermeye başlayan kapitalizm ve küreselleşme süreci ve Yeni Sağ politikalar ile birlikte (Sobacı, 2005: 168), devlet yönetiminden ziyade şirket yönetimi anlayışı ön plana çıkmış, bu anlayış devlet yönetimine de yansımıştır. Vatandaşa müşteri gözü ile bakılarak, Weber'in ideal tip bürokrasisi hantallık, kırtasiyecilik ve çağa ayak uyduramamakla eleştirilerek Yeni Kamu İşletmeciliği anlayışı ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde ise Yeni Kamu İşletmeciliğine bir eleştiri getiren, müşteri-vatandaş benzetmesi ve bir ticari işletme ile devlet yönetiminin birbirine benzetilmesine karşı çıkan Yeni Kamu Hizmeti (Denhardt ve Denhardt, 2000) anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayışta kamu hizmeti veren kamu yönetiminin ilkelerinin özel sektör yönetim anlayışından farklılaştığı ve müşteriye değil,

vatandaşa bir hizmet olduğu vurgulanmıştır. Bu üç temel ve öne çıkan paradigma öncülüğünde gerek Weberyan Bürokrasiyi gerekse bu üç kamu yönetimi anlayışını tamamlayan ya da eleştiren diğer yeni anlayışlarla birlikte bu dönem, Kamu Yönetimi 3.0 olarak isimlendirilebilecektir.

Kamu Yönetimi 4.0: Dijital Kamu Yönetimi

2000'li yıllarla birlikte kullanımı son derece yaygınlaşan internet ile birlikte insanların bilgiye ulaşması son derece kolay bir hale gelmiştir. Gelişen sosyal medya araçları ve platformları ile birlikte ise bilgi paylaşımı çift taraflı hale gelmiştir. Daha önceleri internet platformlarından insanlara yayılan bilgi, şimdi insanlardan internet ve sosyal medya platformlarına oradan ise diğer insanlara yayılır hale gelmiştir. Vatandaşların yanı sıra kamu yönetimin kurumları ve yöneticileri de söz konusu platformları yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu ortak kullanımın bir sonucu olarak devlet kurumları bir takım kamu hizmetlerini internet platformu üzerinden vermeye başlamışlardır (Castro vd., 2016). Henüz daha 1990'lı yılların sonundan itibaren, günlük kamusal hizmetlerin elektronik olarak alınması, politik katılım uzaktan yönetim (form, dilekçe vermek vb.) gibi kamu hizmetlerinin elektronik olarak sunulması (İnce, 2001) alan yazınında yer almaya başlamıştır. İlerleyen dönemde ise bu hizmetlerin bütününe e-devlet adı verilmiştir (Özer ve Otyzbay, 2018). Bu anlayış aynı zamanda yine Kamu Yönetimi 2.0: Weberyan Bürokrasi'ye atıfla hantallığı ve kırtasiyeciliği azaltmayı da bir artı ve kazanım olarak bünyesine barındırdığını vurgulamaktadır. Temelde e-devlet uygulaması ve buna bağlı olarak gelişen teknoloji, büyük veri, nesnelerin interneti, akıllı şehirlerin yönetimi gibi kamu yönetimine teknoloji ve internetin girmesi ile şekillenmekte olan ve henüz daha yolun başında sayılabilecek, bu yeni kamu yönetimi dönemine ise Kamu Yönetimi 4.0: Dijital Kamu Yönetimi dönemi olarak isimlendirilecektir. Dönemi, diğer dönemlerden ayıran belirleyici özellikler genel olarak dönemin ismi olan dijitalleşme ve bunun sağlayıcısı olan internet, sosyal medya, e-devlet, idarede kullanılan akıllı yönetim sistemlerinden kaynaklanan özelliklerdir. Kamu yönetiminin iç işleyişinde (kurumların ve çalışanların kendi sistemlerinde) bilgisayar ve internet tabanlı uygulamaların kullanılması, nesnelerin interneti ile ulaşım, ekonomi, sağlık, eğitim, güvenlik gibi özellikle kamu hizmetlerinin vatandaşa sunumunda sensör tabanlı akıllı sistemlerin kullanılmaya başlanması gibi gelişmeler kamu yönetiminde yeni bir dönemin başladığının açık göstergesidir.

Sonuç

Weber'in ortaya koyduğu üç otorite türünden yasal-ussal otorite üzerine kurduğu ideal tip bürokrasi 1900'lü yılların başından itibaren devlet kurumlarının yapısal ve süreçsel yönetim ilkelerinin temellerini oluşturmuştur. Bunun yanında bu kurumların personel sistemleri ve bunların yönetimi ile personelin kariyer sistemi de bu anlayış etrafında şekillenmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise dünya genelinde sistemler ve yapılar köklü değişimlere uğramışlardır. Bu değişimlerin temel sebebi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesine bağlı olarak internet kullanımının yaygınlaşması, internet tabanlı cihazların ve otomasyon sistemlerinin iletişimde, üretimde ve dahi yönetimde vazgeçilmez bir hale gelmesidir. Söz konusu değişimler internet dünyasında Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 şeklinde isimlendirilirken, endüstride, Endüstri 1.0, Endüstri 2.0, Endüstri 3.0 ve Endüstri 4.0 şeklinde isimlendirilmiştir. Bürokrasi ve kamu yönetimi de bu değişimlerden payını almıştır. Bu değişimin bir yansıması olarak Devlet 4.0 (Government 4.0) ve Kamu Hizmeti 4.0 (Public Service 4.0) gibi kavramlar ortaya çıksa da bunlar sadece birer öykünmeci başlık olarak kalmış ve kendilerini sadece "dijitalleşme" ile ilişkilendirmeyi yeterli bulmuşlardır ancak diğer alanlarda olduğu üzere "4.0" ın önceki versiyonlarının temel özellikleri ve dönemsel sınırlarının altı çizilmemiştir. Bu çalışma, söz konusu kavramsallaştırmaları Kamu Yönetimi 4.0 kavramı altında birleştirmiş ve kamu yönetiminin bu döneme gelinceye kadar geçirdiği Kamu Yönetimi 1.0, 2.0, ve 3.0 dönemlerini, bu dönemlerin tarihsel ve kuramsal arka planlarını açıklamaya çalışmıştır. Gelecekte bu dönem ile ilgili yapılacak çalışmalar kavramın gelişmesine katkı sunabilecektir.

Kaynakça

Aktel, M., Kerman, U., Altan, Y. ve Güven, F. (2015). Kameralizmi Anlama Çabası. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(12), 83-98.

Albayrak, S. O. (2010). Güçlü ve Merkezi Devletin Yönetim Bilgisi: Kameralizm. Kameralizm, YBAD Lisansüstü Seminer Çalışmaları, No: 9, http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/albayrak.pdf

Castro, D., New, J. ve McQuinn, A. (2016). How Is the Federal Government Using the Internet of Things?, Center for Data Innovation.

Ciğeroğlu, M. ve Özgür, H. (2011). H. George Frederickson ve Kamu Yönetimi Disiplinindeki Yeri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (29), 279-290.

Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The New Public Service: Serving Rather than Steering. Public Administration Review, 60(6), 549–559.

Dursun, D. (1992). Bürokrasi Teorisi ve Yönetim. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 37, 133-149.

İnce, N. M. (2001). Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar. Ankara: DPT.

Ok, A. Ş. (2017). Max Weber'de Otorite ve Meşruiyet Tipolojisi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(8), 42-54.

Özer, M. A. ve Otyzbay, Z. (2018). Türkiye ve Kazakistan Örneğinde E-devlet Uygulamalarının Kamu Yönetiminde Verimliliğe Etkisi. Verimlilik Dergisi, (4), 71-91.

Sobacı, M. Z. (2005). Türk Kamu Yönetiminin Sorunlarının Yeni Kamu İşletmeciliği Bağlamında Değerlendirilmesi. Liberal Düşünce, 38-39, 161-174.

Usta, S. ve Akıncı, A. (2018). Bir Alman Yönetim Yaklaşımı Olarak Kameralizm. Journal of Political Administrative and Local Studies, 1(1) , 67-86.

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

DETERMİNATİON OF SOMATOTYPES OF ELİTE MALE FİELD HOCKEY ATHLETES

Şükran Arıkan
Selçuk University
Kazım Koca
Konya. Provincial Directorate Of Youth And Sports
Serkan Revan
Selçuk University

Abstract

The aim of this study was to determine the somatotypes of elite field hockey players. Seventeen male national field hockey athletes with a mean age of 20.6 ± 2.15 (years), a mean sport age of 8.2 ± 2.44 (years), a mean body weight of 72 ± 7.42 (kg) and a mean height of 176.5 ± 5.6 (cm) participated in the study voluntarily. In the analysis of the data, mean, standard deviation, minimum and maximum values were calculated. Durnin and Womersley's (1974) body density calculation formula according to age was used to calculate body fat percentage and Heath-Carter method was used to determine somatotype characteristics. According to the findings of the study, the mean body mass index of the athletes was 23.1 ± 1.88 (kg /m^2) and the mean body fat percentage was 12.1±3.14 (%). Endomorphic, mesomorphic and ectomorphic values were 2.5, 4.3 and 2.6, respectively. As a result, it can be said that the elite field hockey athletes participating in the study have a balanced mesomorph somatotype profile.

Key words: Field hockey, Elite players, Body composition, Somatotype

INTRODUCTION

Field hockey is a multidimensional Olympic sport, played by both men and women at both leisure and professional levels, which is highly popular worldwide and requires the contribution of many different components, both physical and psychological, such as strength, speed and skill for elite achievement (Kahn 1999, Burr et al 2008, International Hockey Federation 2019). Field hockey is a sport with a long history that has undergone a rapid and

radical change in the last decade. The use of a synthetic playing surface has changed the technical, tactical and physiological requirements of the game at all levels, especially at the elite level. In order to cope with technical development within the game, the hockey player had to develop physiologically to meet the physical standards required at the elite levels (Reilly and Borrie 1992). The pursuit of sporting excellence is a long and complex process that has to consider a number of factors. The technical, physiological and morphological characteristics appropriate to each sport branch require the development of assessment tools and training methods that take these differences into account. Therefore, access to reliable and accurate assessment tools is essential to better assess sporting performance and ultimately determine the proper training program (Allisse et al 2017). Body composition has a significant impact on combined specific tests that can help sports scientists and conditioners better adapt their training programs and optimize performance in selected hockey players (Chiarlitti et al 2018).

Physical fitness is one of the essential factors for the success of athletes. Determination of anthropometric and physiological characteristics in each branch is an effective factor in determining the performance of athletes (Zar et al 2008). The aim of this study was to determine the somatotypes of elite field hockey players.

MATERIALS and METHODS

Subjects: 17 male, field hockey players aged 17-24, competing in the Turkish national team seniors category, participated in the study.

Anthropometric measurements: The height of the athletes (cm) was measured using SECA brand mechanical scales with bare feet, feet flat on the floor, heels adjacent, knees taut and body upright with an accuracy of 1 mm. Body weight (kg) was measured with 100 g accuracy, as light as possible. Body mass index (BMI) was calculated by dividing body weight (kg) by the length (m) square (ACSM 2000). To determine body fat percentage, skinfold caliper (Holtain brand) was used, biceps, triceps, subscapular and suprailiac skin fold thickness was taken and body density calculation formula was used according to age (Durnin and Womersley 1974). For somatotype determination, diameter measurements of athletes group were determined by Holtain caliper and environmental measurements were determined by inelastic tape measure and calculations were made according to Heath-Carter method (Marfell-Jones 2003).

In the analysis of data, arithmetic mean, standard deviation, minimum and maximum values were used.

RESULTS

The average, standard deviation, minimum and maximum values of some physical variables of male field hockey players participating in the study are given in Table 1.

Table 1. Mean, standard deviation, minimum and maximum values of some physical parameters of male field hockey players

Variables	Mean	SD	Minimum	Maximum
Age	20,6	2,15	17	24
Sport age	8,2	2,44	6	15
Body weight (kg)	72	7,42	62	92
Height (cm)	176,5	5,60	166	186
BMI (kg/m^2)	23,1	1,88	20,2	26,8
BFP (%)	12,1	3,14	8,6	17,9
Endomorphy	2,5	0,84	1,6	4,2
Mesomorphy	4,3	1,29	2,7	7,0
Ectomorphy	2,6	0,90	1,1	4,4

BMI: Body mass index, BFP: Body fat percentage, SD: Standard deviation

DISCUSSION and CONCLUSION

In the study conducted to determine the somatotypes of elite field hockey players, it was concluded that athletes have a balanced mesomorph somatotype profile.

Professional hockey players were followed for a long time in a research compared to the players in the 1920s and 1930s, the current players body weight 17 kg, height 10 cm, body mass index was reported to increase 2.3 kg/m^2. Researchers have reported that this increase in body mass index is not due to increased fat mass because the percentage of body fat has remained unchanged in the last 22 years (Montgomery 2006). In a study in which hockey players were evaluated according to positions, it was stated that defense players were longer and heavier, forward players were younger, goalkeepers had shorter, less body mass and higher skinfold thicknesses (Quinney et al 2008). Similarly, Vescovi et al (2006) found that defenders had heavier and longer weight than goalkeeper and forward players, while goalkeepers had a

higher percentage of body fat than forward players. In a different study, no significant difference was found between defense and forward hockey players in anthropometric or body composition measurements. Researchers have also demonstrated that there is a relationship between lean tissue mass and various combined fitness tests, and the importance of developing and maintaining lean tissue mass, both for optimum performance on ice and for improvements in the critical components of muscle strength and power (Chiarlitti et al 2018). Triplett et al (2018) found that defensive ice hockey players were longer than forward players and that there was no significant difference in body fat percentage and body weight compared to the positions.

In the study conducted on university team ice hockey players, the average body fat percentage was 9.3% and the total skinfold was 57.7mm (Brayne 1985). Between 1980 and 1991, body fat percentages of hockey players competing in the National Hockey League were reported to be between 10.7% and 14% (Cox et al 1995). Different studies on elite male junior and adult ice hockey players show that body fat percentages range from 8.6% to 16.1% (Green et al 2006, Burr et al 2008, Peyer et al 2011, Runner et al 2016, Chiarlitti et al 2018). In the study, the relationship between skating performance on laboratory ice tests was determined in male ice hockey athletes. It has been concluded that skating times are moderately correlated with body fat percentages and thus more body fat percentages are associated with slower skating speeds (Potteiger 2010). In our current research, body fat percentages of elite field hockey players were determined as 12.1% and it was concluded that these values were similar to those of most elite field hockey players in other studies. It can be said that differences between body fat percentages of hockey players may be caused by differences in sample size, age, nationality or style of play.

Somatotype was an important factor in distinguishing the positions of field hockey players, especially at the elite levels, and it was reported that female ice hockey players had higher mesomorphic values than endomorphic and ectomorphic values (Wilsmore 1987). Elite defense players are longer and heavier than forward hockey players due to the positional demands and hockey players are found to be mesomorphic (Montgomery 1988). Similarly, elite male and female hockey players have been reported to tend to ectomorphic to mesomorphic in body type (Reilly and Borrie 1992). Allisse et al (2017) found that skating performance in elite young male ice hockey players was negatively correlated with body fat percentage, total skinfold values, endomorph and ectomorph components, and positively correlated with mesomorph component.In the present study, somatotype values were determined as 2.5-4.3-2.6

and it was concluded that elite male field hockey athletes had a balanced mesomorph som atotype profile.

Body composition and body fat percentage are the parameters to be considered for success in sports. Therefore, the somatotype of athletes is an important parameter in terms of performance sports. The results of this study show that there are similarities between hockey players and Turkish national team players in terms of body composition.

REFERENCES

Allisse M, Sercia P, Comtois AS, Leone M. Morphological, Physiological and Skating Performance Profiles of Male Age-Group Elite Ice Hockey Players. J Hum Kinet. 2017: 1(58): 87-97.

American College of Sports Medicine (ACSM) ACSM's Guidelines for Exercise Testing andPrescription. Sixth Edition. USA: Lippincott Williams&Wilkins; 2000.

Burr JF, Jamnik RK, Baker J, Macpherson A, Gledhill N, McGuire EJ. Relationship of physical fitness test results and hockey playing potential in elite-level ice hockey players.J Strength Cond Res. 2008; 22(5): 1535-43.

Brayne SP. A comparison of on-ice and laboratory tests of ice hockey fitness. Unpublished master's thesis, McGill University, Montreal.1985.

Cox MH, Miles DS, Verde TJ, Rhodes EC. Applied physiology of ice hockey. Sports Med. 1995; 19(3): 184-201.

Chiarlitti NA, Delisle-Houde P, Reid RER, Kennedy C, Andersen RE. Importance of Body Composition in the National Hockey League Combine Physiological Assessments. J Strength Cond Res. 2018; 32(11): 3135-3142.

Durnin JV, Womersley J. Body fat assessed from total body density and its estimation from skinfold thickness: measurements on 481 menand women aged from 16 to 72 years. Br J Nutr. 1974; 32(1): 77-97.

Green MR, Pivarnik JM, Carrier DP, Womack CJ. Relationship between physiological profiles and on-ice performance of a National Collegiate Athletic Association Division I hockey team. J Strength Cond Res. 2006; 20(1): 43-6.

International Hockey Federation. http://www.fih.ch/hockeybasics/history/. Accessed 19 Oct 2019.

Kahn J. Hockey. Phys Med Rehabil Clin N Am. 1999; 10(1): 1-17.

Marfell-Jones M. Kinanthropometric Assessment. New Zealand: Guidelines for Athlete Assessment in New Zealand Sport. 2003.

Montgomery DL. Physiology of ice hockey. Sports Med. 1988; 5(2): 99-126.

Montgomery DL. Physiological profile of professional hockey players- a longitudinal comparison. Appl Physiol Nutr Metab. 2006; 31(3): 181-5.

Peyer KL, Pivarnik JM, Eisenmann JC, Vorkapich M. Physiological characteristics of National Collegiate Athletic Association Division I ice hockey players and their relation to game performance. J Strength Cond Res. 2011 May;25(5):1183-92.

Potteiger JA, Smith DL, Maier ML, Foster TS. Relationship between body composition, leg strength, anaerobic power, and on-ice skating performance in division I men's hockey athletes. J Strength Cond Res. 2010 Jul;24(7):1755-62.

Reilly T, Borrie A. Physiology applied to field hockey. Sports Med. 1992; 14(1): 10-26.

Runner AR, Lehnhard RA, Butterfield SA, Tu S, O'Neill T. Predictors of Speed Using Off-Ice Measures of College Hockey Players. J Strength Cond Res. 2016; 30(6):1626-32.

Quinney HA, Dewart R, Game A, Snydmiller G, Warburton D, Bell G. A 26 year physiological description of a National Hockey League team. Appl Physiol Nutr Metab. 2008; 33(4): 753-60.

Triplett AN, Ebbing AC, Green MR, Connolly CP, Carrier DP, Pivarnik JM. Changes in collegiate ice hockey player anthropometrics and aerobic fitness over 3 decades. Appl Physiol Nutr Metab. 2018; 43(9): 950-955.

Vescovi JD, Murray TM, Vanheest JL. Positional performance profiling of elite ice hockey players. Int J Sports Physiol Perform. 2006; 1(2): 84-94.

Wilsmore RG. The body type of female hockey players involved in different playing, positions and level of competition. J Sci Med Sport. 1987; 19: 26-28.

Zar A, Gilani A, Ebrahim KH, Gorbani MH. A Survey of The Physical Fitness of The Male Taekwondo Athletes of The Iranian National Team, Facta Universıtatis Series: Physical Education and Sport. 2008; 6 (1): 21- 29.

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

THE OBESİTY AND OVERWEİGHT PREVALENCE AMONG STUDENTS BETWEEN THE AGES OF 6 AND 15 İN KONYA

Şükran ARIKAN, PhD

Selçuk University

Yetkin Utku KAMUK, PhD

Hitit University

Serkan REVAN, PhD Professor

Selçuk University

ABSTRACT

This study was conducted to determine the prevalence of overweight and obesity among primary school students. A total of 10781 students (5622 boys, 5159 girls) aged 6-15 years participated in the study. Descriptive statistics of the data are given as mean, standard deviation, maximum, minimum and interval. The Kolmogorov-Smirnov test was applied and Q-Q plot analysis was performed visually to determine the appropriateness of the data to the normal distribution. Since the data were not suitable for normal distribution, LMS method was used to calculate the percentiles. The prevalence of overweight was 7.4% in both genders; the prevalence of obesity was 5.8% for boys and 5.3% for girls. The age group with the highest prevalence of overweight was 13 years (9.6%) in males and 15 years (13.5%) in females; The prevalence of obesity was found to be 8 and 10 years (6.6%) in boys and 8 years (6.5%) in girls. In conclusion, it is remarkable that obesity tendency is high in both sexes, especially in young children. Preventive interventions to stop this trend are recommended to focus on the early stages of childhood.

Key words: Childhood Obesity, Students, Overweight, Prevalence

KARAMAN İLİNİN GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Seçim[1]

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Y. Lisans Öğr. Metehan Kaya[1]

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Gastronomi turizmi Türkiye'de son yıllarda ivme kazanan önemli alternatif turizm çeşitleri arasındadır. Turizm pazarında sahip olduğu pay ise günden güne artmaktadır. Bu sebeple gastronomi turizmi belirli bir tarihe ve kültüre sahip olan şehirler için hem ekonomik anlamda hem kültürel anlamda belirleyici ve destekleyici bir görev üstlenmektedir. Karaman'ın eski bir tarihe sahip olması gastronomi turizminin yapılabileceği alanlar arasına girmesini sağlamıştır. Gastronomi turizmi içerisinde özellikle yöresel ürünlere ulaşım ve tüketme arzusu Karaman ilinin avantajlı bir konuma gelmesini sağlamıştır. Süreç içerisinde gastronomi alanının içerisine şehir halkının da dâhil olması ile Karaman ilinin turizm gelirinin artacağı düşünülmektedir. Turizm gelirinin artmasının yanı sıra Karaman ilinin kültürel zenginliklerinin de oluşan bu turizm pazarı sayesinde yörenin genç nüfusuna istihdam sağlayarak, ilin tarihi kültürünün yeni nesillere başarılı bir şekilde aktarılmasına da ön ayak olacağı düşünülmektedir. Günümüzde birkaç gıda festivaline ev sahipliği yapan Karaman ilinde gastronomi turizminin şehir halkına benimsetilmesi ile bu tarz etkinliklerin artacağı ve yöresel ürünlerin daha çok ön plana çıkacağı ön görülmektedir. Araştırmanın temeli, Karaman ilinin sahip olduğu gastronomik unsurların belirlenmesi ve bu potansiyellerinin kullanılmasının değerlendirilmesi üzerine kurulmuştur. Yapılan çalışma da farklı kaynaklardan literatür bilgi toplanmasının yanı sıra şahıslarla mülakat, yerinde inceleme de yapılmıştır. Yemek çeşitleri kavramsal olarak tanım çerçevesinde alınarak kültürel özelliklerinin tarihsel süreçteki yerine ve gelişimine yönelik durum analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında ilgili çalışmalardan literatür taraması yapılarak Karaman ilinin gastronomi turizmi açısından pazardaki yeri değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Karaman ilinde bulunan mevcut potansiyel belirlenerek, gelecekte atılması gereken adımlar belirlenmiştir. Ayrıca gastronomi turizmi konusunda bölge halkının sivil toplum

kuruluşları ve kamu kurum- kuruluşları tarafından bilgilendirilmesi gerektiği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Anahtar Kelimeler; Gastronomi, Karaman, Yöresel ürün

ABSTRACT

Gastronomic tourism is among the major kinds of alternative tourism in Turkey gained momentum in recent years. Its share in the tourism market is increasing day by day. For this reason, gastronomic tourism has a decisive and supportive role both in economic and cultural terms for cities with a certain history and culture. The fact that Karaman has an old history has made it one of the areas where gastronomy tourism can be done. The desire to reach and consume local products in gastronomy tourism has made Karaman an advantageous location. It is thought that the tourism income of Karaman province will increase with the inclusion of the city people in the gastronomy field in the process. In addition to the increase in tourism income, it is thought that thanks to this tourism market, which consists of cultural riches of Karaman province, by providing employment to the young population of the region, it will lead the successful transfer of the historical culture of the province to new generations. With the adoption of gastronomic tourism to the city people in Karaman, which hosts several food festivals today, it is foreseen that such activities will increase and local products will become more prominent. The basis of the research is based on the determination of the gastronomic elements of Karaman province and the evaluation of the utilization of these potentials. In addition to collecting literature information from different sources, interviews with individuals and on-site investigations were conducted. Situation analyzes were conducted for the place and development of cultural characteristics in the historical process by taking conceptual definitions within the framework of definition. Within the scope of the study, literature review of the relevant studies was conducted and the place of Karaman in the market in terms of gastronomic tourism was evaluated. As a result of the study, the existing potential in the province of Karaman was determined and the steps to be taken in the future were determined. Moreover, it was concluded that the people of the region should be informed about gastronomy tourism by non-governmental organizations and public institutions.

Keywords; Gastronomy, Karaman, Local product

1.GİRİŞ

Günümüzde milyonlarca insan olağan hayatında yaşadığı yerden para kazanma güdüsü olmadan bir başka yere seyahat ederek turizm olgusunu gerçekleştirmektedir. Bu seyahat etme durumu turizmin sürdürülebilir akışı için büyük önem arz etmektedir. Turizme yönelik geçmişten günümüze birçok tanımlamada bulunulmuştur. Bunlardan ilki Guyer-Feuler tarafından 1905 yılında ortaya atılmıştır. Guyer'e göre; "Turizm, sürekli artış gösteren dinlenme ve hava değişimi gereksinimleri, doğa ve sanatla beslenen göz alıcı güzellikleri tanıma isteği, doğanın insanlara mutluluk verdiği yönünde olan inanç, özellikle ticaret ve sanayinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz hale gelmelerinin bir sonucu olarak, ulusların ve toplulukların birbirlerine daha çok yaklaşmalarına olanak veren modern çağa özgü bir olaydır"(Kozak vd., 2015: 1). Meyer ise turizmi, her insanın değişik derecelerde bulunan kaçma ve uzaklaşma isteklerinden ortaya çıkan psikolojik kaynaklı yer değiştirme faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Uluslararası turizm sözlüğünde ise turizm için yapılan geziler ve seyahatleri yapmak için gerçekleştirilen insan faaliyetlerinin tümü şeklinde açıklamaktadır (Kozak vd., 2015: 2). Günümüzde turizm önceki tanımlarıyla bağlantılı olarak insanların sürekli yaşadığı yer dışında para kazanma amacı gütmeden keşfetme ve bu keşiften doğan haz alma dürtüsüyle seyahat faaliyeti gerçekleştirmesidir.

Turizm kavramı son otuz yıldır ülkemizde önemli bir hale gelmiştir. Kamu ve özel sektör açısından bu husus oldukça önemsenmekte ve bu alanda gerçekçi çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Her geçen gün bir turizm dalı ön plana çıkmakta ve pazardaki yerini alarak, alıcısını beklemektedir (Pekin, 2011: 11). Turizmin bu denli hız alarak güncellendiği ve talebinin arttığı bir pazarda yer alabilmek ve kalıcılığı sağlamak destinasyonun markalaşmasına ve kendi öz kimliğini yansıtmasına bağlıdır. Her bölgenin kendine ait bir değeri, karakteri ve bununla birlikte hitap ettiği bir turizm alanı vardır. Son yıllarda öne çıkan gastronomi turizmi ise marka değerinin arttırılmasında ve rekabet unsurlarının güçlenmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir (Göynüşen, 2011).

2.GASTRONOMİ VE GASTRONOMİ TURİZMİ

Yemek yeme olgusu bedensel bir ihtiyaç durumunun yanı sıra gelişen gıda endüstrisi ile kültür seviyesine doğru orantılı olarak ev dışındaki mekanlarda da tüketime açık hale gelmiş gerek atmosfer gerek manzara gerekse diğer tatmin unsurlarını gidermek amacıyla zevk için yapılan bir aktiviteye dönüşmüştür (Akgöl ve Birdir, 2015: 61). Yemek yeme olgusunun fizyolojik bir

ihtiyacın yanı sıra ekolojik, psikolojik ekonomik ve sosyo- kültürel unsurlar gibi bilim dallarıyla da alakalı olduğunun ortaya çıkarılması 'gastronomi' tanımı ile mümkün olmuştur. Gastronomi kelimesinin kökenleri inceleme altına alındığında 'gastros' yani mide ve 'nomos' yani kural anlamına gelmektedir (Mark, 1997:343)

Gastronomi dalı iyi yemek yemeye olan merak, hijyenin ön planda tutularak farklı kültürel unsurların prezantasyona dâhil edildiği besinin kökeninin bile önemli bir unsur olduğu ve bütünlüğün bilimsel olarak incelenmesi ile oluşacağını ortaya koyan bir kavram olarak yerini almıştır (Belge, 2008). Yemek yeme işleminden zevk alınması ve hijyenik ortamlarda hazırlanan yemeklerin belirli bir kültüre sahip olması, tarihi gelişimi gibi huşuların alınan tat üzerindeki etkisi gastronominin amacı olarak ön plana çıkmaktadır (Hatipoğlu vd., 2009).

Gastronomi turizmi bir kavram olarak ziyareti yapılan bir alanın kendine has olan yiyecek ve içeceklerine göre tercih edilmesi ve bölgenin yöresel lezzetlerinin tadılarak deneyimlenmesi için yapılan seyahatlerdir (Kivela ve Crotts, 2006: 357). Bir yemeği tanımak, tadım yapmak ve nasıl yapıldığını görmek için o bölgedeki festivallere, restoranlara ve işletmelere giderek bu özel anları deneyimleyen kişilere Gastro-turist ismi verilmektedir. Gastro-turistler kitle turizminden çok alternatif turizmi tercih eden kültür düzeyi yüksek kişilerdir (Deniz ve Atışman, 2017: 58).

Gastronomi turizmi isteklendirme kaynağı olarak bir yemeği tadımlamak ya da o yemeğin nasıl yapıldığı hususunu görmek amacıyla bir restoranı, üretim işletmesini ya da bir festivali ziyaret etmek ve bunun gibi bir aktiviteyi gerçekleştirmek amacıyla yapılan seyahatler bütünüdür (Hall ve diğerleri, 2003: 60). Bazen belli bir yerden sadece özel bir şefin elinden yemek tüketmek için bile gastronomi turizmi gerçekleştirilebilir. Fakat günlük bir restoranda yemek yeme işlemi gastronomi turizmi kapsamına girmemektedir (Mckercher ve diğerleri, 2008: 137).

Gastronomi kültürü etnik bir bağlamda sürekli korunmaya muhtaç bir kültür unsuru olmaktadır. Bu bağlamda destinasyonda ki yemeklerin kültürel açıdan yeni nesillere aktarılması hususunda görev başta bölge halkı olmak üzere bölgedeki oteller, restoranlar, gıda üretim alanındaki işletmeler, tur firmaları ve turist rehberleri ile paket program ile bölgeye gelen veya bireysel turizmini gerçekleştiren turistlerin sorumluluğu altındadır (Alonso ve Liu 2011: 978).

Özel ilgi turizmi kapsamında bulunan gastronomi turizmi içeriği bakımından seyahat edilen bölgedeki kültürel özelliklerinde yemekler vasıtasıyla turiste tanıtılması sonucunda kültür olgusuyla iç içe geçtiği görülmektedir. Bu birleşimin sonucu olarak turistlerin bölgeyi seçme

niteliklerinin arttığı görülmektedir. Türkiye de turizm gelirinin büyük bir bölümü yiyecek ve içecek sektörü kapsamındadır. Yabancı turistlerin Türkiye'yi seçme nedenlerinin beşinci basamağında Türk yemeklerini tatmak olgusu yer almaktadır (Arslan, 2010). Bu durum bile Gastronominin önemini göstermesi açısından önemlidir.

3.YÖNTEM

Araştırmanın amacı Karaman ilinin gastronomi turizmi açısından potansiyellerinin incelenerek belirlenmesi ve gastronomi turizminin Karaman ili genelinde varlığı, aktif kullanımı, mevcut haldeki durumu ile bu durumu nasıl geliştireceğine dair öneriler ortaya koymaktır. Amaca hizmet etmesi hususunda gastronomi turizmi özelinde bir analiz çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada bölgenin herhangi özel bir konu bütünlüğünde öne çıkan yönleri ve potansiyellerinin incelemesi gerçekleştirilmiştir (Özçelik Bozkurt. 2018: 51).

Karamana ait yemekler tanımlanırken bağımsız zaman dilimleri içerisinde birebir şahıslarla mülakat, yerinde gözlemleme şeklinde nitel bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yemek çeşitleri kavramsal olarak tanım çerçevesinde alınarak kültürel özelliklerinin tarihsel süreçteki yerine gelişime yönelik durum analizi yapılmıştır.

4.BULGULAR

Karaman ilinde yöreye ait yemek kültürü üzerine yapılan kaynak taraması ve nitel araştırmalar ile gözlem sonucu ortaya çıkan gastronomi turizmi dâhilinde pazara girebilecek yiyecek ve içecekleri belli başlıklar altında toplamak gerekirse;

Çorbalar kapsamında Karaman ilinde halk tarafından en çok tanınan çorba Arabaşı ve Toyga çorbasıdır. Bunu yöreye özgü adıyla 'Sakala Sünen' yani Erişte çorbası takip etmektedir. Ayrıca Sulu Pilavda çorbalar arasında bilinmektedir. Şehir merkezi ve Ermenek gibi büyük ilçelerde yerel lokantalarda ve çorbacılarda bulunmaktadır (KŞ1)

Karaman ilinde çorbalar kadar bilinen ve çok fazla tüketilen dolma yemekleri göze çarpmaktadır. Köy dolması (İlisıra dolması), Bıldırcın dolması, Piliç dolması, Eğey dolması dikkat çekmektedir. Bu yemeklere ek olarak diğer yöreler gibi yaprak, biber, patlıcan, kabak dolmaları da yapılmaktadır. Sunumu koyun yoğurdu eşliğinde olan dolma yemekleri oteller ve birçok işletme özelinde yapılmaktadır (KŞ2).

Kebaplar ve pilavlar her Anadolu yöresinde olduğu gibi Karaman'da da ön plana çıkmaktadır. Yörede daha çok koyun ve keçi besiciliği yapıldığı için et yemeklerinde koyun ve keçi eti

kullanılmaktadır. Bölgede önde gelen kebaplar; Calla (Güveç) Kebabı, Fırın (Tandır) Kebabı, Zeyve Kebabı ve Orman Kebabı gelmektedir (KŞ3). Karaman ili tahıl bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Bu sebepten pilavlar ve bulgur yemekleri yörede uzun zamandır yapılmakta ve hala eski halini korumaktadır. Bunlara örnek olarak en çok yapılan Bulgur Pilavı, Çiftlik Pilavı, Pirinç Pilavı, Salçalı Köfte, Mercimekli Köfte ve Batırık çeşitleridir. Bölgede bulunan birçok restoran ve yerel lokantada yapılmaktadır. Batırık ve kısır gibi ürünler ise yöre halkı tarafından günlük yaşamda üretilmektedir. Ayrıca Töğmeken'de yörenin önde gelen yemeklerinden biri olarak bilinmektedir (KŞ4).

İşçiliğin ve çalışmanın ön planda olduğu Karaman ilinde yöre halkı bu bedensel yorgunluk sonucu tatlı yemeye oldukça önem vermektedir. Gaygana, Guymak, Sütlü Köfte, Sütlaç, Höşmerim, Zerde, İrmik Helvası yörede yapılan tatlıların başında gelmektedir. İşletmelerde üretildiği gibi Ramazan ayı süresince de şehir merkezinde kurulan turistik pazarda her akşam seyyar satıcılar tarafından satılmaktadır (KŞ5).

Bayrakçı Otel müdürü Beyhan'a (2019) göre Karamana gelen turistlerin tercihleri genellikle ticari sebepler çerçevesinde olmaktadır. Fakat geçmişten günümüze süregelen lezzetli tarifler ve bu tariflerin tanıtılması hususundaki eksiklikler neticesinde gastronomi turizmi açısından Karaman potansiyelinin oldukça altında kalmaktadır. Yine de her yıl Sarıveliler'de (Merkeze yakın bir belde) düzenlenen Bal Festivali (30 Ağustos) yöreye gastro-turist gelmesini sağlamaktadır (KŞ6).

4.1 Karaman İlinin Gastronomi Turizmi Açısından Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Karaman ilinin yiyecek ve içecek kültürü açısından gastronomi turizmine yatkınlığı, gastro ürünlerinin mevcut durumu ve potansiyellerinin belirlenmesi ile buna paralel olarak gelişime açık yanlarının ortaya konularak gelir seviyesinin yukarı çekilmesi açısından bir durum analizi yapılmalıdır. Mevcut tabloyu çok yönlü bir şekilde ortaya koyacağından Karaman ili için gastronomi turizmi açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Karaman ilinin doğal yapısının düzlük olması ve birçok beldesinde tarihi yapılarının korunması bölgenin çekicilik açısından önemli bir faktörünü oluşturmaktadır. Tarihi Tartan Konağı ve Çeşmeli Kilise, Manazan Mağaraları gibi yapıları beldeye bir yemek festivali için gelen turistlere alternatif imkânlar sağlamaktadır. Gelen turist kafileleri için çekicilik unsuru yaratmaktadır (KŞ7). Karaman kara ulaşım yollarının genelinde hat güzergâhında olan bir şehirdir. Karayolu ve demiryolu olarak şehre birçok hattan ulaşmak mümkündür. Üstelik

merkeze yakın beldelerinde de hala kırsal yaşam devam etmekte ve tarımsal hayat sürmektedir (KŞ8).

Gastronomi ürün çeşitliliği açısından Karaman yukarıda sayıldığı gibi oldukça zengin bir yelpazeye sahiptir. Merkez ilçesinde teknolojiyle iç içe veya tamamen otantik bir şekilde üretime devam eden restoranlar mevcuttur. Bu da gelen turistin tercihleri doğrultusunda hareket kabiliyetini arttıracak bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (KŞ6). Şehir merkez ve ilçelerinde konaklama işletmeleri kapasiteyi karşılayacak şekilde çoğalarak konuşlanmış vaziyettedir. Otellerle paralel olarak çalışan turizm firmalarının gastro-turist ve etnik turist kapasitesini yönlendirebilecek imkânları bulunmaktadır.

Karaman ilinin bu alanda gelişen turizm sektörü üzerinde istihdam sağlayacak iş gücüne sahip olması da güçlü bir yön olarak ortaya çıkmaktadır. Gastronomi turizmine elverişli olduğunu düzenlenen Sarıveliler Bal Festivalinde de göstermiştir. Yine yöreye ilgiyi arttıracak doğrultuda yöresel olarak Bağbozumu ve Kiraz Festivalleri de bulunmaktadır. Bütün bunlar turistin odak noktasını etkileyecek ve güven verecek niteliktedir (KŞ7).

Bölge halkının gastronomi ve gastronomi turizmi kavramlarını yeterince bilmemesi ilin bu alanda ki zayıf yönü olarak ön plana çıkmaktadır. Turizm konusunda bu alanda çalışan veya çalışmayan halkın yeterli eğitimi almamış olması da çekiciliğin arttırılması hususunda büyük bir engel teşkil etmektedir. Karamana özgü ürünlerin de halkın büyük çoğunluğu tarafından gastronomik açıdan değerleri bilinmemektedir.

Gastronomi ürünlerinin tanıtımında kamu ve özel sektör olarak yeterli çalışma yapılmamaktadır. Şehir dışından gelmesi planlanan kapasiteye gastronomi turizmi açısından Karaman tanıtımı yapılmamaktadır. Gastronomi turizmine yönelik şenlikler ve festivaller çok az sayıda düzenlenmektedir (KŞ7).

1989 yılında il statüsünü kazanması da şehrin tanınırlığı açısından olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Genç kesimin şehrin adını tanıma konusunda eksik kaldığı görülmektedir. Havaalanı imkânının olmaması da olumsuz bir yön olarak ortaya çıkmaktadır. Şehirden yurt dışına çalışmaya giden kişi sayısı oldukça fazladır. Yurt dışına çıkan kişiler hem üretim hem de tüketim hususunda Karaman ilinin gelişmesi hususunu zayıflatmaktadır.

Karaman ilinin coğrafi konumu neticesi ile dört mevsim çeşitlilik sunacak şekilde gastronomi turizmine hizmet verebilecek durumda olması ili ön plana çıkarabilecek unsurlardan bir fırsat olarak göze çarpmaktadır.

Bazı gastronomi ürünlerinin tanıtılması ve pazarlanabilmesi hususunda gerekli altyapının doğal olarak oluşmuş durumda bulunması, bu konu üzerine yapılacak yatırımların süratle değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Daha önce yapılmış olan şenliklerin tekrarının il bazına çekilmesi ve tanıtılması tanınırlığın artırılmasına katkı sunacaktır.

Karaman ilinde açılmış olan ve öğrenim hayatını sürdüren Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi Aşçılık Bölümü de şehrin gastronomi değerlerini kavraması ve bu kavram doğrultusunda yapılacak çalışmalara hazır bulunması açısından bir diğer fırsat olarak görülmelidir (KŞ9). Şehirde kült bir etkinlik haline gelen Ramazan Ayı şenliklerinin tanıtılması ve bu zaman diliminde yerli turiste alternatif imkân yaratması bir fırsat oluşturmaktadır. Halkında gerek ekonomik gerek sosyolojik açıdan misafire elverişli kültürü gastronomi turizmi açısından büyük önem arz etmekte ve çalışmaların tabana kolay geçmesi anlamına gelmektedir.

Ulaşım imkânlarının çevre illere göre kısıtlı olması tercih bakımından ili arka planda kalmasına sebep olmaktadır. Altyapının gelecek turist kapasitesini kaldırmayacak düzeyde oluşu ve bu konuda yapılacak çalışmaların turizm faaliyetini sekteye uğratacak bölgelerde olacak olması da bir tehdit unsuru olarak düşünülmektedir (KŞ10).

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Son zamanlarda kitle turizmine karşı olarak hızla büyüyen ve pazardaki alanını hızla genişleten alternatif turizm ve alt dallarına duyulan ilgi ve talep alternatif turizme olan yönelimi artırmıştır. Türkiye, kitle turizmine yeni adapte olmaya başlamıştır. Gastronomi turizmi, içinde bulunduğu bölgeyi markalaştırarak karakteristik özelliğini ön plana çıkarır ve böylece kültürün yeni nesillere aktarılmasını sağlamaktadır. Kültürle iç içe geçmiş bir şekilde varlığını sürdüren gastronomi unsuru ürünler turistlerle buluşturularak uzun vadeli stratejiler benimsenmelidir.

Karaman ilinin gastronomi turizmi bağlamında henüz hakettiği yere gelemediğ görülmektedir. Bölgede halk tarafından sevilerek tüketilen Arabaşı çorbası, Toyga çorbası, Köy dolması (İlisıra dolması), Bıldırcın dolması, Calla (Güveç) Kebabı, Fırın (Tandır) Kebabı, Zeyve Kebabı, Bulgur Pilavı, Çiftlik Pilavı, Batırık, Töğmeken gibi lezzetleri tüm yöresel tarihiyle birlikte yerli ve yabancı turiste anlatma gerekliliği duyulmaktadır. Bu ürünler dışında, gastronomi

turizmine konu olacak gıdaların belirlenmesi ve bu çalışmanın kamu ve özel sektör arasında gruplar kurularak yapılması önem arz etmektedir. Yörenin önemli yemekleri belirlenip eldeki imkânlar doğrultusunda festivaller ve şenlikler düzenlenerek devamlılığı sağlanmalıdır. Konaklama ve ulaşım bakımından da güçlendirilerek çevre illerle rekabet koşulları genişletilmelidir. Belediye, Valilik, Kültür Turizm müdürlükleri kapsamında web siteleri aracılığı ile yöresel lezzetlerin ön plana çıkarılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Bir şehre gelecek yerli ve yabancı turistin muhakkak beslenme ihtiyacı olacağından, bölgenin yemek çeşitliliğinin esnaf lokantalarında ve otellerde sunulması gerekmektedir. Bu bağlamda yan turizm unsurları geliştirilirken gastronomi turizmi ile sentez bir çalışma halinde yapılması hem turist hem de üretici açısından kolaylık ve karlılık sağlayacaktır.

Halkın yanı sıra o şehirdeki mutfak ve servis personellerinin de gastronomi ve gastronomi turizmi açısından bilgilendirilmesi ve gerekli eğitim çalışması yapılması gerekmektedir. Karaman ilinde faal halde bulunan aşçılık okulunun daha aktif hale getirilmesi ve eğitimli personelin halkla birlikte çalışması sağlanmalıdır. Bölgeden ayrılan insanların bölgede yaşayan insanlarla iletişime geçmesi ve üretime açık toprağın boş kalmaması önem taşımaktadır. Yörede yapılan bağ bozumu, elma toplanması gibi etkinliklerde gastronomi turizmi kapsamına çekilerek kamu tarafından gerçekleştirilmelidir.

Son olarak konu hakkında daha çok bilimsel çalışma yapılması da durumun ehemmiyeti ve seyri açısından önem arz etmektedir. Durum tespitinin güncel kalmasını sağlayacak bu çalışmalar üreteceği çözüm unsurları ile ilin turizme katılmasını ve kalıcı olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akgöl, Y., Birdir, K. (2015). Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2015, ss.61 ISSN:2147-804X.

Alonso, A.D., Liu, Y. (2011). The Potential For Marrying Local Gastronomy And Wine; *The Case Of The Fortunate Islands, International Journal Of Hospitality Management*, 30, ss.978.

Arslan, Ö. (2010). *Yabancı Turistlerin Yiyecek İçecek İşletmeleri, Personeli ve Türk Mutfağına İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi: Alanya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Belge, M. (2008). Tarih Boyunca Yemek Kültürü. *İletişim Yayınları*, İstanbul.

Deniz, T., Atışman, E., (2017). Kayseri İlinin Gastronomi Turizmine Yönelik Bir SWOT Analizi Çalışması. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3); ss.58.

Göynüşen, S. E. (2011). Edirne'deki Gastronomik Kültürün Kentin Pazarlama ve Markalaşmasına Etkileri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.*

Kozak, N, Kozak, M.A. ve Kozak, M. (Nisan 2014*).* Genel Turizm İlkeler Kavramlar (15. Baskı). Ankara, *Detay Yayıncılık*.Ss. 1-15.

Hall. M. C., Sharples, L., Mitchell R., Macionis, N. ve Cambourne B. (2003). Food tourism around the world: development, management and markets. Butterworth-Heinemann: Elsevier.

Hatipoğlu, A., Batman, O., Sarıışık, M. (2009). Gastronomi ve Din, 3.Ulusal Gastronomi Sempozyumu Bildirisi, Alanya.

Kivela, J., Crotts, J. C. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), ss.357.

Mark, J. (1997). Aspects of Male Circumcision in Sub-Equatorial African Culture History. *Health Transition Review*, 7: 343.

Mckercher, B., Okumuş, F., Okumuş, B.. (2008). Food tourism as a viable market segment: it's all how you cook the numbers, *Journal Of Travel & Tourism Marketing*, 25(2): 137.

Özçelik Bozkurt, H. (2018). Tokat İlinin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin İncelenmesi ve Geliştirilmesi, *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, Cilt.2, Sayı.3, ss.49-55

Pekin, F. (2011). Çözüm: Kültür Turizmi. İstanbul: İletişim Yayınları, 32.

Kaynak Kişi

KŞ1: Zeliha Türkmen (2019). Karaman ilinde yapılan çorbalar üzerine sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 56 yaşında emekli memur.

KŞ2: Cennet Çamlıdere (2019). Karaman ilinde yapılan dolmalar üzerine sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 59 yaşında ev hanımı.

KŞ3: Kazım Küçüktepe (2019). Karaman ilinde yapılan kebaplar üzerine sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 61 yaşında esnaf lokantası işletmecisi.

KŞ4: Döne Kahraman (2019). Karaman ilinde yapılan pilavlar ve yetişen otlar üzerine sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 64 yaşında ev hanımı.

KŞ5: Davut Sarısoy (2019). Karaman ilince yapılan tatlılar ve Ramazan ayı şenlikleri üzerine sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 43 yaşında öğretmen.

KŞ6: Kenan Beyhan (2019). Karaman turizmi hakkında genel olarak sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 31 yaşında Bayrakçı Otel Genel Müdürü.

KŞ7: Yusuf Bayraktar (2019). Karaman ilinin turizm sektöründeki yeri, turistlerin motivasyon sebepleri ve gastronomi turizmi altyapıları üzerine sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 56 yaşında Cici Turizm Firması sahibi ve yöneticisi.

KŞ8: Recep Kökes (2019). Karaman ilinin alt yapı sorunları ve ulaşım yolları üzerine sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 57yaşında mahalle muhtarı.

KŞ9: Mehmet Kayatürk (2019). Karaman ili aşçılık bölümüne bakış açısı hakkında sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 48 yaşında vakıf müdürü.

KŞ10: Mehmet Beyhan (2019). Karaman ilinin çevre illerle turizm açısından içinde bulunduğu ortam hakkında sorulan sorulara verdiği cevaplardan aktarılmıştır. 33 yaşında Bayrakçı Otel Genel Müdür Yardımcısı.

1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

THE LEVELS OF REALIZATION OF TARGETS SET IN TURKISH SPORT POLICIES

Dr. Öğr. Üyesi Yahya Gökhan YALÇIN

Selçuk University

Prof. Dr. Hayri DEMİR

Selçuk University

SUMMARY

In this study, it was aimed to determine the opinions of the sports managers who are still working in the central and provincial organization of the Turkish sports organization in terms of reaching the targets of Turkish sports in the constitution, law, development plans and government programs.For this purpose, 559 sports managers working in the central and provincial organizations of Turkish sports organizations participated as volunteers. In order to reach the data of the study, personal information form and the validity reliability study developed by Aydın (2001) were applied to the participants. The questionnaire, which determines the realization levels of the targets determined in Turkish Sport Policies, has been examined in two sub-dimensions as legal and application targets. The data obtained by the questionnaire were analyzed statistically by using SPSS for Win 21.0 package program. When the data of the study is examined, it is understood that sports managers are mostly male, generally over 40 years of age and have a service period of more than 15 years, mostly those who are at the undergraduate level and who do not have sports training.It has been determined that the opinions of the sports executives participating in the research on the legal and application objectives in the Turkish Sport Policies are not at the expected level.

Key Words : Sport, Sport Policy, Turkish Sport Organization

BELİREN YETİŞKİNLİK DÖNEMİNDE BÜYÜME KORKUSU VE ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALARIN İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ *

Şengül HAYRAN

Kırıkkale Üniversitesi

Mehmet KANDEMİR

Kırıkkale Üniversitesi

Amaç: Bu çalışmanın amacı beliren yetişkinlik döneminde bulunan üniversite öğrencilerinin büyüme korkusunun erken dönem uyumsuz şemalar ile ilişkisini ortaya koymaktır.

Araştırmanın Modeli: Bu araştırma nicel araştırma yaklaşımına göre tasarlanmıştır. Nicel yaklaşımlardan ilişkisel tarama desenine göre gerçekleştirilmektedir. İlişkisel tarama desenleri, iki veya daha çok değişkenin arasındaki değişimi ve bu değişimin derecesini ortaya koyan araştırma desenleridir (Karasar, 2012). Çalışmaya Kırıkkale Üniversitesi' ne devam etmekte olan 753 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan bireylere Young Şema Ölçeği Kısa Form-3 (YŞÖ-KF3) ve Büyüme Korkusu Ölçeği uygulanmıştır.

Bulgular: Araştırmanın sonuçlarına göre erken dönem uyumsuz şemaların, beliren yetişkinlik döneminde olan bireylerin büyüme korkusunu anlamlı derecede yordadığı saptanmıştır.

Sonuç ve Tartışma: Bu çalışmanın sonuçlarına göre; bireyin özgüvenini olumsuz etkileyen, sağlıklı kararlar almasında engel olan, kendini sosyal ilişkilerden yoksun olmasına, yalnız hissetmesine neden olabilecek vb. diğer sorun/sorunlar oluşmasında etkisi olan erken dönem uyumsuz şemaların, beliren yetişkinlik döneminde olan bireylerin büyüme korkusunu anlamlı derecede yordadığı saptanmıştır. Bireylerin yetişkinlik dönemlerinde yaşadığı problemlerin kaynağında erken dönem uyumsuz şemaların olabileceği düşünülerek literatüre önemli katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Beliren yetişkinlik, erken dönem uyumsuz şemalar, büyüme korkusu

* Dipnot: Bu çalışma tez çalışmasından üretilmiştir

.

Giriş

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren sürekli olarak içinde bulunduğu dünyayı ve evreni tanımaya, anlamaya ve açıklamaya çalışmış ancak bu süreç içerisinde yine de kendisini anlamlandırmakta ve açıklamakta zorlandığı tek varlık kendisi olmuştur (Gençtan, 2000). İnsanı anlama ve anlamlandırma çabasının ürünü olarak psikoloji bir bilim dalı olarak 19. yüzyılın sonlarında Wundt'un bireylerin zihinsel süreçlerini incelemek için Almanya'da kurduğu ilk deneysel psikoloji laboratuvarıyla ortaya çıkmıştır (Aydoğan, 2015). İnsanın davranışlarını ve bu davranışların altında yer alan sebeplerini açıklamaya yönelik bilimsel yaklaşımların kullanılmaya başlanması felsefenin hem bir alanını kaybetmesine hem de psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasını sağlayan bir unsur olmuştur (Seçer, 2018). Psikoloji insanın hem kendisi hem de çevresiyle olan her türlü etkileşimini, bireyin iç dünyasını anlamlandırmasını ve değişen yaşam koşullarına adapte olmasına yardımcı olmaya çalışan bir bilim dalıdır (Külahoğlu, 2014). Psikoloji günümüzde birçok alanda kendini var eden bir bilim dalı haline gelmiştir. Psikolojinin birçok alanın içerisinde yer alması yeni alt dalların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Psikoloji bilimi; sosyal psikoloji, klinik psikoloji, okul ve eğitim psikolojisi, danışmanlık psikolojisi, endüstri psikolojisi, deneysel psikoloji, fizyolojik psikoloji, gelişim psikolojisi gibi alt dallardan (Seçer, 2018) oluşmakla birlikte; bu alt alanların kapsamı bağlamında insan doğasını ve insanın dış dünya ile ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır. İnsanın yaşamı boyunca yaşadığı kişisel/sosyal/psikolojik problemleri tanımlamaya ve problemlerin çözümüne ve bireyin uyum sağlamsına yönelik bilgi ve kuramlar üretmektedir.

İnsan/birey doğumla başlayıp ölüm ile sona eren yaşamları boyunca gelişim dönemlerinden geçmekte ve bu gelişim dönemlerinde döneme özgü birçok gelişim görevini yerine getirmesi beklenmektedir. Bireylerin yaşlarına bağlı olarak sahip olması gereken özellikleri incelemek amacıyla gelişim psikologları bireylerin yaşamlarını belli periyotlara ayırmıştır (Aydın, 2014). Bu dönemler sırasıyla bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılıktır. Bu gelişim görevleri ile birlikte birey döneme özgü bazı zorluklar yaşaması ve bu zorlukların üstesinden gelmesiyle değişim/dönüşüm geçirmesi ve yaşamını sağlıklı bir birey olarak devam ettirmesi beklenmektedir. Birey bazı durum ve şartlarda bu değişim/dönüşümlere uyum sağlayamamakta ve psikolojik/ruhsal zorlanmalar yaşayabilmektedir. Bu zorlanmalar birçok faktöre bağlı olmakla birlikte bireyin yetişkinliğe geçiş döneminde de ortaya çıkabilmektedir.

Sosyal ve toplumsal değişme/gelişme neticesinde 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren 18-29 yaşlar arasındaki bireylerin yaşamlarında birçok farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Yetişkinliğe

.

geçişte ölçüt olarak kabul edilen evlilik, anne-baba olma, eğitimi tamamlama gibi faktörler yirmili yaşların sonuna doğru gerçekleşmeye başlamakla birlikte bireylerin yaşamlarında meydana gelen bu farklılıklardan dolayı beliren yetişkinlik kavramı ortaya atılmıştır (Arnett, 2000). Beliren yetişkinlik kavramını ilk kez kullanan kişi Jennsen Arnett olmuştur. Arnet' a (1994) göre bu dönem 18-25 yaşları arasında yaşanan ergenlik ile genç yetişkinlik arasında bulunan bir gelişimsel dönemdir. 18-25 yaşları arası olarak tanımlanan beliren yetişkinlikte üst sınır kimi çalışmalarda 28-29 yaş olarak da belirtilmiştir. Arnett' a (2000) göre beliren yetişkinlik dönemi sonrasında yetişkinlik dönemine ulaşılmaktadır. Yetişkinlik döneminde ise iş hayatına atılma, evlilik, ebeveynlik gibi yetişkinliğe geçişte ölçüt kabul edilebilen bazı durumlar bulunmaktadır. Son yarım yüzyılda ekonomik, kültürel ve demografik alanlarda birçok değişim yaşanmakla birlikte; bu değişimlere bağlı olarak bireylerin eğitim hayatının daha da uzaması, kariyer yapma düşünceleri ve bunlardan kaynaklanan evlilik ve çocuk sahibi olma yaşının da uzadığı görülmektedir (Arnett, 2000). Gelişim dönemleri dikkate alındığında, 18-29 yaş aralığını kapsayan bir dönemi ifade eden ve 'beliren yetişkinlik' kavramıyla ifade edilen bu dönemde de bireyler bazı uyumsuz durumlar yaşayabilmektedir. Beliren yetişkinlik döneminin öne çıkan gelişim görevi çocukluk ve ergenlik döneminin sona ermesi ve yetişkinlik rollerinin kabul edilerek yaşama dönük eyleme vurulması olarak tanımlanabilir. Bu tanımla birlikte birey bu gelişim görevlerini yerine getirme konusunda problemler meydana gelebilir.

Beliren yetişkinlik döneminde her ne kadar psikoloji ya da psikiyatri literatüründe bir hastalık olarak ele alınmasa da büyüme korkusu bireyin gelişiminde önemli başat duygu olabilir. Büyüme korkusu ergenlik ve yetişkinlik dönemleri arasında kalan ve herhangi bir ruhsal bozukluğu olmayan bireylerin, dönemlerinin getirdiği sorumluluklara ve yetişkin olmaya karşı takınılan tutum ve bu tutumlardan dolayı yaşanılan sorunlar olarak tanımlanabilir (Ateş & Özden Yıldırım, 2018). Büyüme korkusu kavramı Ateş ve Özden Yıldırım (2018) tarafından literatüre kazandırılmış olup bireylerin yetişkinliğe geçişte ölçüt kabul edilen durumlara yönelik yaşanılan tutumlar ve bu tutumlardan kaynaklanan rol çatışmaları şeklinde açıklanabilir. Beliren yetişkinlik döneminde yetişkinliğe geçiş ile ilgili olan gelişimsel görevlerin yerine getirilmesi ile ilgili yaşanılan sorunlar ve bu sorunların üstesinden gelememe durumu bireyin bebeklik, çocukluk ve ergenlik döneminde kazandığı duygusal, bilişsel ve davranışsal yeterlilik/yetersizlik durumları ile açıklanabilir.

Bireyin gelişiminin ilk dönemlerinden itibaren maruz kaldığı yaşantılar ele alındığında erken dönem uyumsuz şemalar kavramı öne çıkmaktadır. Beliren yetişkinlik döneminde ortaya çıkan

.

sorun yada sorunları çözememe durumu olarak karşımıza çıkabilecek olan büyüme korkusunun gelişmesinde bireyin gelişimin ilk dönemlerindeki yaşantılarının etkisi olabileceği literatür bağlamında düşünülmektedir. Young' a (2018) göre erken dönem uyumsuz şemalar bireyin çocukluğunun erken dönemlerinde başlayan, ilerleyen dönemlerinde giderek karmaşık hale gelen, işlevsiz olan, katı ve değiştirilmesi zor olan temalardır. Erken dönem uyumsuz şemalar bireyin çocukluktan itibaren getirdiği ve ergenlik döneminde de geliştirdiği, kişinin yaşamı boyunca etkili olan anılar, duygular, bilişsel ve bedensel duyulardan oluşmaktadır (Young, 1999). Erken dönem uyumsuz şemalar Jeffrey Young tarafından Şema Terapinin gelişmesiyle birlikte ortaya atılan bir kavram olmuştur (Roedıger, 2015). Bireyin yaşamının erken dönemlerinde oluşan şemalar bireyin yetişkinlik yaşamı için zemin hazırlayan bilişsel yapılardır. Bireyde oluşan şemalar belli bir dereceye kadar işlevsel iken yetişkinlik dönemlerinde uyumu sağlayamadığından dolayı işlevsiz olabilmektedirler. (Gör, Yiğit, Kömürcü ve Şenkal Ertürk, 2017; Murris, 2006). Bu bağlamdan hareketle beliren yetişkinlik döneminde olan bireylerin büyüme korkusu yaşamalarında ilişkisi olduğu düşünülen erken dönem uyumsuz şemalar kavramının önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Ele alınan kavramsal tanımlar ile birlikte bu çalışmanın amacı beliren yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nicel araştırma yaklaşımına göre tasarlanmıştır. Nicel yaklaşımlardan ilişkisel tarama desenine göre gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama desenleri, iki veya daha çok değişkenin arasındaki değişimi ve bu değişimin derecesini ortaya koyan araştırma desenleridir (Karasar, 2012).

Bu çalışmada beliren yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin büyüme korkusu düzeyleri ile erken dönem uyumsuz şemaları arasındaki yapısal ilişkileri incelemek amacıyla çok faktörlü karmaşık yordayıcı korelasyonel desen kullanılmıştır. Yordayıcı korelasyon araştırmalarında değişkenler arasındaki ilişkiler incelenerek değişkenlerin birinden yola çıkarak diğeri yordanmaya çalışılır. Araştırmada tek bir yordayıcı değişken varsa tek faktörlü yordayıcı korelasyonel desen; iki ya da daha çok yordayıcı varsa çok faktörlü yordayıcı korelasyonel desen söz konusudur. Çok faktörlü yordayıcı korelasyonel desenler yalnızca doğrudan ilişkileri denemeye yönelik olabileceği gibi hem doğrudan hem de dolaylı ilişkileri test etmeye yönelik

.

de olabilir. Doğrudan ve dolaylı ilişkileri test etmeye yönelik yapılan çalışmalar çok faktörlü karmaşık yordayıcı korelasyonel desen olarak adlandırılır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu araştırmada bireylerin erken dönem uyumsuz şemaları yordayıcı değişken olarak; büyüme korkusu düzeyleri ise yordanan (ölçüt) değişken olarak belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmaya ait çalışma evrenini 2018-2029 eğitim-öğretim yılında Kırıkkale ilinde öğrenim gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma grubunu basit seçkisiz örnekleme yoluyla seçilmiş 753 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

.Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri toplamak amacıyla Büyüme Korkusu Ölçeği, Young Şema Ölçeği Kısa Form-3 kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ait psikometrik özellikler aşağıda verilmiştir:

Büyüme Korkusu Ölçeği

Büyüme Korkusu Ölçeği bireylerin büyüme korkusu düzeylerini ölçmek amacıyla Ateş ve Özden Yıldırım (2018) tarafından oluşturulan 14 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek sosyal duygusal yalnızlık, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma, evlenmeye karşı olumsuz tutumlar, bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma olarak 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Güvenirlik çalışmaları iç tutarlılık için Croanbach Alfa iç tutarlılık hesaplanarak iç tutarlılık kat sayısı .75 olarak bulunmuştur.

YŞÖ-Kısa Form

Hastaların şemalarını değerlendirmek amacıyla kullanılan bir ölçektir (Young, Klosko, Weıshaar, 2019). Ölçeğin uzun formu Young (1994) tarafından çalışılarak 75 madde ve 15 şemayı içeren kısa form haline getirilmiştir. Ölçeğe Young tarafından 3 şema daha eklenerek 18 şema ve 90 maddelik form oluşturulmuştur (Çakır, 2007). Türkiye' de ise ölçekle ilgili çalışmalar yapılmış olsa da (Sezgin, 1996, 1997; Batur, 2004) ülkemizde kısa formun üniversite örneklemi üzerinde incelendiği ilk çalışma Soygüt, Karaosmanoğlu ve Çakır (2009) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik düzeyini belirlemek için alfa iç tutarlılık katsayısı her bir şema için ayrı hesaplanmıştır. Buna göre kopukluk ve reddedilme şeması için alfa katsayısı .86; zedelenmiş özerklik ve performans şeması için .81; zedelenmiş sınırlar şeması için .61; diğerlerine yönelimlilik şeması için .58 ve aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık şeması için 167 bulunmuştur.

.

Verilerin Analizi

Betimsel istatistiklerde SPSS programı kullanılmıştır. Verileri analize hazır hale getirmek için normallik testi ve kayıp değer analizi yapılmıştır. Ölçeklerde kayıp değerlerin olmadığı ve verilerin normal dağıldığı görülmüştür. Yol analizleri yapılırken AMOS programında her bir maddenin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını kontrol etmek için çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 aralığında olduğu teyit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin %1 güven aralığı için istatistiki değer aralığının ±1.96, %5 güven aralığı için ise ±2.58 limitlerinde yer alması verilerin normal dağılımı açısından önemlidir (Trochim ve Donnelly, 2006).

Öne sürülen modelin verilerle uyumluluğunu sınamak için AMOS programıyla yol analizleri yapılmıştır. Yol analizi modellerinin uyumu için ki-karenin serbestlik derecesine bölümü (χ2/sd), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA), düzeltilmiş iyilik uyum indeksi (AGFI), genel uyum indeksi (GFI), artırmalı uyum indeksi (IFI) ve karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) değerleri ölçüt alınmıştır (Çelik ve Yılmaz, 2013; Kline, 2011; Schumacker ve Lomax, 2010). Uyum indekslerine ait ölçüt değerler bulgular kısmında yer alan Tablo 3'de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Yol analizlerinde ilgili modele yönelik uyum indeksi değerlerini iyileştirmek için değişkenler arasında kuramsal açıdan desteklenen modifikasyonlar (hata ilişkilendirmeleri) yapılmıştır.

Bulgular

Beliren yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemalarını oluşturan oluşturan alt boyutlara yönelik aritmetik ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Yönelik Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Değişken	$\overline{X}$	SS	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Bk_Sosyal_Duy_Yalnız	2,52	,79	1								
Bk_Roman_Ilis_Zorlan	2,56	,87	,121**	1							
Bk_Evlen_Olumsuz	2,78	,99	,121**	,502**	1						
BK_Bag_Yas_Haz_Sor_İc_Zorlanma	2,51	,81	,172**	,365**	,343**	1					
Kopukluk	2,27	,85	,463**	,352**	,265**	,419**	1				
Zedelenmıs_Otonomı ve Performans	2,22	,78	,323**	,261**	,223**	,401**	,815**	1			
Dıgerlerıne_Yonelımlılık	3,16	,76	,184**	-,057	,059	,189**	,475**	,504**	1		
Asırı_Tetık_Bastırılmıs	2,89	,77	,335**	,226**	,213**	,252**	,692**	,658**	,621**	1	
Zedelenmıs_Sınır	3,50	,89	,130**	,148**	,191**	,176**	,265**	,226**	,452**	,404**	1

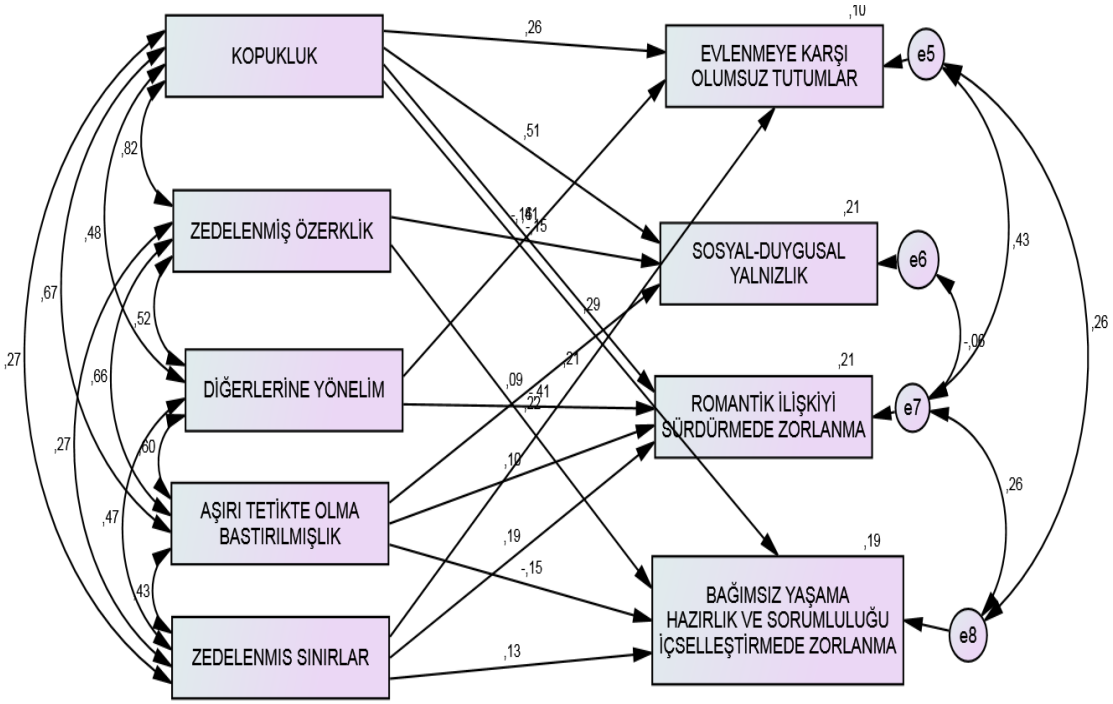
*: p< 0.05 **: p< 0.01

Tablo 1 incelendiğinde büyüme korkusu ölçeğinin alt boyutlarının birbirleri arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Sosyal duygusal yalnızlık boyutunun evlenmeye karşı olumsuz tutumlar boyutu ve kopukluk şemasıyla pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan sosyal duygusal yalnızlık alt boyutu diğer şemalarla pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki içerisindedir. Romantik ilişkilerde zorlanma alt boyutu, kopukluk alt şemasıyla pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Öte yandan romantik ilişkilerde zorlanma alt boyutu diğer şemalarla pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki içerisindedir. Romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma boyutunun diğerline yönelimlilik şemasıyla anlamlı hiçbir ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Evlenmeye karşı olumsuzluk boyutunun diğerline yönelimlilik şemasıyla anlamlı hiçbir ilişkisinin olmadığı görülmüştür. Evlenmeye karşı olumsuzluk boyutunun diğer şemalarla pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma boyutu kopukluk ve zedelenmiş otonomi şemalarıyla orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Öte yandan bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma boyutunun diğer şemalarla pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Kopukluk şemasının zedelenmiş otonomi şemasıyla pozitif yönde çok yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık şeması ile kopukluk şeması arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler yer almaktadır. Zedelenmiş sınırlar şemasıyla diğerlerine yönelimlilik şeması arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişkiler yer almaktadır.

Beliren yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin büyüme korkusu ile erken dönem uyumsuz şemaları arasındaki ilişkileri ortaya koyan kuramsal modelin elde edilen veriler doğrultusunda yeterliliğini tespit etmek için yapılan yol analizi Şekil 1'de gösterilmiştir.

KONYA 7-8 ARALIK 2019

.

Şekil 1. Dışsal ve içsel değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyan YEM modeli

Şekil 1'de görüleceği üzere diğerlerine yönelimlilik şeması ile bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma boyutu ve sosyal duygusal yalnızlık boyutları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı gerekçesiyle bu değişkenlere giden yol analizleri modelden çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra zedelenmiş sınırlar şeması ile sosyal duygusal yalnızlık boyutu arasında; zedelenmiş özerklik şeması ile evlenmeye karşı olumsuz tutumlar boyutu arasında; zedelenmiş özerklik şeması ile romantik ilişkileri sürdürmede zorlanma ve evlenmeye karşı olumsuz tutumlar boyutları arasında ve aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık şeması ile evlenmeye karşı olumsuz tutumlar arasında anlamlı bir ilişki olmadığı gerekçesiyle bu değişkenlerin birbirleriyle olan yol analizleri modelden çıkarılmıştır. Nihai modelin yeterliliğini tespit etmek için başvurulan uyum indekslerine ait değerler ve modele ait uyum değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

KONYA 7-8 ARALIK 2019

Tablo 2. Başvurulan Uyum İndekslerine Ait Uyum Değerleri* ve Modele Ait Uyum Değerleri

Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Modelin Uyum İndeksleri	Karar
$\chi 2/sd$	$0 \leq \chi 2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi 2/sd \leq 3$	1,498	Mükemmel Uyum
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	.02	Mükemmel Uyum
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$	.99	Mükemmel Uyum
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$	.99	Mükemmel Uyum
AGFI	$.95 \leq NNFI \leq 1.00$	$.85 \leq NNFI \leq .90$	.98	Mükemmel Uyum
IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$	.99	Mükemmel Uyum

* (Çelik ve Yılmaz, 2013)

.

Tablo 2'de gösterilen nihai modelin verilerine göre; sınanan kuramsal model veri setiyle uyumlu bir yapıda ve model uyum indeksleri istenilen düzeydedir. $\chi 2$ değerinin 2'nin altında olması modelin verilerle mükemmel derecede uyumlu olduğunu gösteren ilk parametredir (Kline, 2011). 0.5 in altında olan RMSEA değeri sunulan veri setiyle mükemmel uyumunu göstererek desteklemiştir.

Sınanan modelin uyum ölçütlerine bakıldığında uyumun mükemmel düzeyde olması modelin verilerle çok iyi uyum sağladığını göstermiştir (Schumacker ve Lomax, 2010). Yol analizinde bulunan değişkenlere yönelik standartlaştırılmış regresyon katsayıları, t değeri, standart hata, açıklanan varyans ve manidarlık değerleri Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Yol Analizine Yönelik Sonuçlar

Bağımsız D→ Bağımlı D.	**SYK**	**t-değeri**	**SH**	**Açıklanan Varyans**	**Sonuç**
Kopukluk→ evlenmeye karşı olumsuz tutumlar	.150	2,392*	,073		DESTEKLENDİ
Zedelenmiş özerklik→ evlenmeye karşı olumsuz tutumlar	.104	1,664	.079		DESTEKLENMEDİ
Diğerlerine yönelimlilik→ evlenmeye karşı olumsuz tutumlar	-.217	-4,715**	,060	.109	DESTEKLENDİ
Aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık→ evlenmeye karşı olumsuz tutumlar	.085	1,567	.069		DESTEKLENMEDİ
Zedelenmiş Sınırlar→ evlenmeye karşı olumsuz tutumlar	.204	5,107**	,044		DESTEKLENDİ
Kopukluk→ sosyal duygusal yalnızlık	.506	8,582**	,055		DESTEKLENDİ
Zedelenmiş özerklik→ sosyal duygusal yalnızlık	-.134	-2,276*	,060		DESTEKLENDİ
Diğerlerine yönelimlilik→ sosyal duygusal yalnızlık	-.074	-1,703	.045	.213	DESTEKLENMEDİ
Aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık→ sosyal duygusal yalnızlık	.120	2,357*	,052		DESTEKLENDİ
Zedelenmiş Sınırlar→ sosyal duygusal yalnızlık	.021	.547	.033		DESTEKLENMEDİ
Kopukluk→ romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma	.348	5,935**	,060		DESTEKLENDİ
Zedelenmiş özerklik→ romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma	.062	1,062	.065		DESTEKLENMEDİ
Diğerlerine yönelimlilik→ romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma	-.435	-10,107**	,049	.222	DESTEKLENDİ
Aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık→ romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma	.134	2,664**	,057		DESTEKLENDİ
Zedelenmiş Sınırlar→ romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma	.188	5,024**	,036		DESTEKLENDİ
Kopukluk→ bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma	.257	4,319**	,057		DESTEKLENDİ
Zedelenmiş özerklik→ bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma	.267	4,501**	,062	.199	DESTEKLENDİ

.

Diğerlerine yönelimlilik→ bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma	-.080	-1,843	.047		DESTEKLENMEDİ
Aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık→ bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma	-.104	-2,042*	,054		DESTEKLENDİ
Zedelenmiş Sınırlar→ bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma	.141	3,723**	,034		DESTEKLENDİ

*: p< 0.05, **: p< 0.01, (SH: Standart Hata, SYK: Standartlaştırılmış Yol Katsayısı)

Tablo 3 incelendiğinde erken dönem uyumsuz şemalar; evlenmeye karşı olumsuz tutumlar boyutunda meydana gelen değişimin %10'unu, sosyal duygusal yalnızlık boyutunda meydana gelen değişimin %21'ini, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma boyutunda meydana gelen değişimin %22'sini, bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanma boyutunda meydana gelen değişimin %20'sini temsil etmektedir. Başka bir deyişle evlenmeye karşı olumsuz tutumların %10'luk varyansını, sosyal duygusal yalnızlığın %21'lik varyansını, romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanmanın %22'lik varyansını ve bağımsız yaşama hazırlık ve sorumluluğu içselleştirmede zorlanmanın %20'lik varyansını erken dönem uyumsuz şemalar birlikte temsil etmektedirler.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın sonuçlarına göre; bireyin özgüvenini olumsuz etkileyen, sağlıklı kararlar almasında engel olan, kendini sosyal ilişkilerden yoksun olmasına, yalnız hissetmesine neden olabilecek vb. diğer sorun/sorunlar oluşmasında etkisi olan erken dönem uyumsuz şemaların, beliren yetişkinlik döneminde olan bireylerin büyüme korkusunu anlamlı derecede yordadığı saptanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde; çalışmanın hipotezleri doğrultusunda ortaya koyulan bulguların literatür bağlamında tartışılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda büyüme korkusunun alt boyutu olan evlenmeye karşı olumsuz tutumlar boyutu, erken dönem uyumsuz şemaların alt boyutları olan kopukluk, diğerlerine yönemlilik ve zedelenmiş sınırlar boyutları tarafından yordanmıştır. Zedelenmiş özerklik, aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık alt boyutları tarafından yordanmamıştır. Kopukluk şemasına sahip olan bireylerin sevgi, güvenlik, bakım, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmayacağına yönelik şema içeriklerine sahip olduğundan dolayı, evlenmeye karşı olumsuz tutumlarının olabileceği anlaşılmaktadır. Evlilik kurumunda bireylerin sevgi, güvenlik, ait olma gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik bir ilişki

.

ortamı beklenirken, kopukluk şemasına sahip kişililerin bu duygusal ve bilişsel özelliklere sahip yetersiz olmasından dolayı evliliğe yönelik olumsuz tutumlarının olması beklenebilir. Diğerlerine yönemlilik şemasına sahip bireyler başkalarının ihtiyaçlarına önem veren, onaylanmak ve sevgi ihtiyacını gidermek için diğerlerinin olumlu tepkisine ihtiyaç duyan, diğerlerine bağlı olan, kendilerine yönelik farkındalıkları düşük olan bireylerdir. Evliliğe yönelik tutumları, diğeri/eşi ile ilişkileri ele alındığında şema ihtiyaçlarını gidermek için olumlu olabileceği düşünülürken, bu bireylerin evliliğe karşı olumsuz bir tutum içinde oldukları ortaya konmuştur. Bu çalışmanın bulgularına yönelik sonuçlarını desteklemeyen çalışmalar da bulunmaktadır (Yiğit ve Çelik, 2016; Clifton, 1995).

Büyüme korkusunun alt boyutu olan sosyal ve duygusal yalnızlık boyutu, erken dönem uyumsuz şemaların alt boyutları olan kopukluk, zedelenmiş özerklik, aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık boyutları tarafından yordanmıştır. Zedelenmiş sınırlar ve diğerlerine yönemlilik alt boyutları tarafından yordanmamıştır. Kopukluk şeması terk edilme, güvensizlik, duygusal yoksunluk, kusurluluk, sosyal izolasyon/yabancılaşma alt şemalarından oluşmaktadır. Kopukluk şemasının içeriğinde duygusal destek ihtiyacının diğerleri tarafından karşılanmayacağına yönelik bir içerik örüntüsüne sahip olmakla birlikte bu bireyler genellikle sıcak ve yakın aile ilişiklerinden yoksun bir ortamda bulunmuşlardır. Büyüme korkusunun alt boyutu olan sosyal ve duygusal yalnızlık boyutunun beliren yetişkinlik döneminde bireylerin sahip olduğu kopukluk şeması tarafından yordanması bu bağlamda açıklanabilir. Kimlik oluşturma sürecinde problemler yaşayan ve yetişkinlik döneminin gelişim görevlerini yerine getirmekte zorlanan ve yaşamlarını kurmada zorluklar yaşayan bireyler zedelenmiş özerlik şemasının özelliklerini gösterirler. Bu kişilerin çocukluk yaşantıları ebeveynleri tarafından aşırı korumacı ya da tam tersi ebeveyn ilgisizliği örüntülerine sahiptir. Bu örüntüye sahip bireylerin ilgili şema içeriğinin özellikleriden bağımsızlaşıp kendi hayatlarını kurma istekleri çatışabilmektedir. Bu çatışmanın çözümlenememesi bağlamında bireyin yetişkinliğe geçiş döneminde sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyini etkilemesi beklenebilir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde Demirli Yıldız (2018) tarafından yapılan çalışmada erken dönem uyumsuz şemalardan bazılarının yalnızlık ile bir ilişkisi olduğunu destekler niteliktedir. Aynı zamanda Riso, Toit ve Blandino (2003) tarafından yapılan başka bir çalışmada erken dönem uyumsuz şemalardan bazılarının yalnızlık düzeyini etkilediğini destekler niteliktedir.

Büyüme korkusunun alt boyutu olan romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma boyutu, erken dönem uyumsuz şemaların alt boyutları olan kopukluk, diğerlerine yönemlilik, aşırı tetikte olma ve bastırılmışlık; zedelenmiş sınırlar boyutları tarafından yordanmıştır. Zedelenmiş özerklik alt

.

boyutu tarafından yordanmamıştır. Romantik ilişkiye sahip olma ve bu ilişkiyi sağlıklı bir şekilde sürdürebilme beliren yetişkinlikte ve yetişkinlik döneminde bireylerden beklenen gelişim görevlerinden biridir. Büyüme korkusunun bir alt boyutu olan romantik ilişkiyi sürdürmede zorlanma boyutu erken dönem uyumsuz şemaların alt boyutu olan kopukluk şeması tarafından yordanmıştır. Kopukluk şemasına sahip bireyler kendilerini herhangi bir kişi, grup ya da topluluğa ait hissetmekte zorlanabilirler. Bu şemaya sahip bireyler kendilerini kusurlu, sevilmeyen, değersiz bireyler olarak hissetmekte dışa açıldıklarında/sosyal ilişki içinde bulunduklarında olumsuz duygulanıma sahip olabilirler. Tüm bu şemaların bireyde var olması bireylerin yaşamlarında ki mutluluk düzeylerini etkileyebilmektedir. İlgili literatür incelendiğinde sosyal izolasyon, başarısızlık, tehditler karşısında dayanıksızlık, onay arayıcılık, karamsarlık, duyguları bastırma ve başarısızlık ile mutluluk arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki (Yalçın, Ak, Kavaklı ve Kesici; 2018) bulunurken; mutluğun önünde engel olarak karşımıza çıkabilecek ve bireyin büyüme korkusu yaşamasını sağlayabilecek depresyon arasında erken dönem uyumsuz şemalar ile pozitif yönde ilişkisini ortaya koyan çalışmalarda bulunmaktadır (Harris ve Curtin, 2002; Ak, Lapsekili, Hacıömeroğlu, Sütçügil, ve Türkçapar, 2012).

Büyüme korkusunun alt boyutu olan romantik ilişkileri sürdürmede zorlanma boyutunun diğerlerine yönemlilik şeması tarafından yordandığı ortaya konmuştur. Diğerlerine yönemlilik şeması boyun eğicilik, kendini feda ve onay arayıcılık alt şemalarından oluşmaktadır. Bu şemaya sahip bireylerin davranış olarak özellikleri ele alındığında pasif-agresif davranışlar, psikomatik davranışlar ve öfke patlamaları yaşadığı söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde erken dönem uyumsuz şemaların çeşitli psikolojik rahatsızlıkları tetiklediği görülmektedir (Makas ve Çelik, 2018; Yancar Demir ve Soygüt, 2014; Kömürcü ve Soygüt Pekak, 2017; Sarıtaş Atalar, Gençöz, 2015; Arslan, 2016; Kömürcü ve Gör, 2016; Eldoğan ve Barışkın, 2014).

İlgili literatür incelendiğinde erken dönem uyumsuz şemalar ve büyüme korkusu arasında ki ilişkiyi inceleyen araştırmalara ulaşılamamıştır. Bu doğrultuda erken dönem uyumsuz şemalar ile büyüme korkusu arasında ki ilişkiyi inceleyen ilk çalışma olması özelliğinden dolayı literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak erken dönem uyumsuz şemaların beliren yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin büyüme korkusu düzeyini etkilediği görülmektedir. Bireylerin erken dönemlerinde diğer insanlarla yaşamış olduğu örseleyici yaşantıların varlığı bireylerin yetişkinlik dönemlerinde korku yaşamalarına sebep olabileceği varsayılmıştır. Şema terapi ile bireylerin erken dönem uyumsuz şemalarının ortaya çıkarılıp

.

tedavi edilmesi, bireylerin ilerleyen dönemlerde ki yaşantılarını oluştururken yaşadıkları korku düzeylerini azaltmada yardımcı olabilecek bir etken olarak görülebilir.

Kaynakça

Ak, M. Lapsekili, N. Hacıömeroğlu, B. Sütcigil, L. & Türkçapar, M. H. (2012). Early maladaptive schemas in bipolar disorder. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 85* (3), 260-267.

Arnett, J. J. (1994). Are college students adults? Their concep-tions of the transition to adulthood. *Journal of Adult Development, 1*, 154-168.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*, 469-480.

Arslan, R. (2016). Çocukluk dönemi duygusal istismarı ile depresyon arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolüne ilişkin bir gözden geçirme. *Klinik Psikiyatri, 19*, 202-210.

Ateş, N. & Özden Yıldırım, M. S. (2018). Büyüme korkusu ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10* (24), 158-175.

Aydın, B. (2014). Gelişimin doğası. Ed: B. Yeşilyaprak, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim* (s. 29-32). Ankara: Pegem Akademi.

Aydoğan, D. (2015). Bilim ve psikoloji. Ed: Ş. Işık, *Eğitim Psikolojisi* (s. 5-11). Ankara: Pegem Akademi.

Batur, S. (2004). Yeme bozukluğu gösterenlerde ve göstermeyenlerde temel bilişsel şemalar. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Clifton, J. A. (1995). *The effects of parenting style, attachment and early maladaptive schemas on adult romantic relationship*. Yayınlanmamış doktora tezi, Unıversıty of Georgia, ABD.

Çelik, H. E. ve Yılmaz, V. (2013). *Yapısal eşitlik modellemesi temel kavramlar uygulamalar programlama.* Ankara: Anı Yayıncılık.

.

Demirli Yıldız, A. (2018).Erken dönem uyumsuz şemalar ve yalnızlığın üniversite uyum düzeyi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi, 33* (81), 82-94.

Eldoğan, D. ve Barışkın, E. (2014). Erken dönem uyumsuz şema alanları ve sosyal fobi belirtileri: duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü var mı? *Türk Psikoloji Dergisi, 29* (74), 108-115.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). How to Design and Evaluate Research in Education. New York: McGraw Hall.

Gençtan, E. (2000). *İnsan olmak.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gör, N. Yiğit, İ. Kömürcü, B. Ve Şenkal Ertürk, İ. (2017). Geçmişin mirası ve geleceğin haritası: erken dönem uyumsuz şemalar. *Nesne Psikoloji Dergisi, 5* (10), 197-217.

Harris, A. E., & Curtin, L. (2002). Parental perceptions, early maladaptive schemas, and depressivesymptoms in young adults. *Cognitive Therapy and Research, 26* (3), 405-416.

Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3. edition). New York/London: The Guilford Press.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24. baskı). Ankara: Nobel.

Kömürcü, B. Ve Gör, N. (2016). Erken dönem uyumsuz şemalar ve kaygı üzerine bir derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi, 4* (8), 183-203.

Kömürcü, B. Ve Soygüt Pekak, G. (2017). Erken dönem uyumsuz şemalar, ebeveynlik biçimleri ve psikolojik belirtiler ile psikolojik dışlanmanın tehdit ettiği ihtiyaçlar arasında ki ilişkiler. *Klinik Psikiyatri, 20*, 6-18.

Külahoğlu, Ş. (2014). Gelişim ve öğrenme psikolojisine giriş. Ed: B. Yeşilyaprak, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim* (s. 3-10). Ankara: Pegem Akademi.

Makas, S. Çelik, E. (2018). Erken dönem uyumsuz şemalar ile sosyal görünüş kaygısı arasında ki ilişkilerin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 17 (67), 926-937.

Murris, P. (2006). Maladaptiveschemas in non-clinical adolescents: relation to perceived parental rearing parental rearing behaviors, big five personality factors and psychological symptoms. *Clinical Psychology Psychotherapy, 13,* 405-413.

.

Riso, L., du Toit, P. Ve Blandino, J. (2003). Cognitive aspects of chronic depression. *The Journal of Nervous and Mental Disease. 112* (1), 72-80.

Roedıger, E. (2015*). Şema terapi nedir? Şema terapinin temellerine, modellerine ve uygulanmasına giriş.* (Çev. Ed. S. Ataman). Ankara: Nobel.

Sarıtaş Atalar, D. Gençöz, T. (2015). Anne ret algısı ile psikolojik sorunlar arasında ki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi, 26* (1), 40-7.

Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2010). *A beginner's guide to structural equation modeling*. New York: Routledge.

Seçer, İ. (2018). Psikolojinin doğası. Ed: Ş. Işık, *Psikolojiye Giriş* (s. 2-20). Ankara: Pegem Akademi.

Sezgin, N. (1996). The normative study of schema quenstionnaire on Turkısh university students: A pilot study. 26 th Congress of Europen Association for Behaviour and Cognitive Therapy, Budapest, Hungary.

Sezgin, N. (1997). The factor study of schema questionnaire on a Turkıs sample. Fifth Europan Congress of Psychology, Dublın: Ireland, Abstract book.

Soygüt, G., Karaosmanoğlu, A. ve Çakır, Z. (2009). Erken dönem uyumsuz şemaların değerlendirilmesi: young şema ölçeği kısa form-3 ün psikometrik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk Psikiyatri Dergisi, 20(1),* 75-84.

Trochim, W. M.,& Donnelly, J. P. (2006). *The research methods knowledge base* (3. bs.). Cincinnati, OH: Atomic Dog.

Yalçın, S. B., Ak, M., Kavaklı, M. Ve Kesici, Ş. (2018). Mutluluğun önünde ki engel erken dönem uyumsuz şemalar. *JCBPR, 7 (1),* 7-13.

Yancar Demir, E. Soygüt, G. (2014). Şema terapi ile izlenen bir olgu bağlamında panik bozukluğu ile şemalar arasında ki ilişkinin incelenmesi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 3*, 109-115

Yiğit, İ. Çelik, C. (2016). İlişki doyumunun erken dönem uyum bozucu şemalar, kişiler arası ilişki tarzları ve kendilik algısı açısından değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları, 19* (38), 77-87.

.

Young, J. E. & Brown, G. (1990). *Young schema questionaire*. New York: Cognitive therapy Center of New York.

Young, J. E. (1999*). Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach. Sarasota, FL*: Professional Reseurces Press.

Young, J. E. (2018). *Kişilik bozuklukları için bilişsel terapi şema odaklı yaklaşım.* (Çev. İ. Yiğit). Ankara: KPA Yayınları.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

.

ÇALIŞAN KADINLARDA BAĞIMSIZLIK ALGISI ÖLÇEĞI: GEÇERLIK VE GÜVENIRLIK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet Akın

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Ayşegül Afşar

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Emine Nilgün Akay

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Araştırma 180 çalışan evli kadın üzerinde yürütülmüştür. Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %31,04'ünü açıklayan, öz-değeri 4,65 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .28 ile .70 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .22 ile .60 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık, Geçerlik, Güvenirlik

Abstract: The purpose of this research is to develop İndependence Scale in Working Women and to examine its reliability and validity values. The study was conducted on 180 married woman working. Independence Scale in Working Women is rated on a five-point Likert-type. Structural validity of the scale was examined by exploratory factor analysis. Reliability of the scale was examined by Cronbach alpha internal consisteney reliability coefficient. Validity and reliability analyzes of the scale were performed with SPSS 20 package programs. The EFA demonstrated that the 15 items loaded on one factor and the amount of total variance explained by one factor

was 31,04%. Factor loadins ranged from .28 to .70. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was .83. Corrected item-total correlations ranged from .22 to .60. These findings demonstrated that this scale may be used as a valid and reliable instrument.
KeyWords: İndependence, validity, reliability

GİRİŞ

21. yüzyılda kadınların çalışma hayatında daha aktif yer almaya başlamaları sonucunda duygusal ve sosyal anlamda bazı özelliklerde farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. Kendilerini daha bağımsız hissetme, kendileri de kazandığı için daha rahat biçimde harcama yapma, çalışıyor oldukları için eşlerinden saygı bekleme, kendileriyle gurur duyma, aile içi rollerinde daha esnek davranabilme gibi bir dizi faktör burada devreye girmektedir. Bu tür bir değişimin toplamda aile içi ilişkilere ne tür bir etki ettiğine yönelik tam bir anlayış bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışan kadınların bağımsızlık düzeylerine yönelik algılarını değerlendirmeye yardımcı olacak ölçme araçları son derece önemlidir.

YÖNTEM

Çalışma grubu:

Araştırma 23-69 yaş arası 180 evli çalışan kadın üzerinde yürütülmüştür.

Madde Havuzu:

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle çalışan kadınlarda bağımsızlık alanı ile ilgili araştırmalar ve bu konuya yakın ölçme araçlarının maddeleri incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda 15 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler dilbilgisi, anlaşılabilirlik ve çalışan kadınlarda bağımsızlığı ölçüp ölçmediği noktalarında incelenerek, sonuçta 15 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

Ölçme aracı

Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği 1 “kesinlikle katılmıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar yüksek düzeyde bağımsızlığı göstermektedir. Uygulamaya başlamadan önce denemelik form incelenip, yazım ve alan uygunluğu olarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

İşlem:

Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği’nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği’nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenirlik:

Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam ilgileşim katsayıları hesaplanmıştır. Madde-toplam korelâsyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklar(Büyüköztürk,2004).

Yapılan analiz sonucunda ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelâsyonlarının .22 ile .60 arasında değiştiği görülmüştür.Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
calısan1	39,6914	74,215	,544	,813
calısan2	40,0800	74,752	,421	,821
calısan3	40,7086	70,415	,599	,808
calısan4	40,1657	76,059	,390	,823
calısan5	40,9771	76,252	,351	,826
calısan6	40,5771	72,268	,549	,812
calısan7	40,8114	73,280	,502	,815
calısan8	41,5543	80,478	,216	,832
calısan9	40,4914	70,930	,570	,810
calısan10	41,6686	77,441	,557	,816
calısan11	41,4686	76,848	,432	,820
calısan12	39,3314	80,326	,259	,829
calısan13	41,1771	73,687	,593	,810
calısan14	40,9486	73,267	,471	,817
calısan15	39,7886	76,880	,314	,828

KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Yapı Geçerliği:

Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi AFA sonucunda toplam varyansın %31,04'ünü açıklayan, öz-değeri 4,65 olan tek boyutlu ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .28 ile.70 arasında sıralanmaktadır. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

	Component
	1
calısan1	,621
calısan2	,509
calısan3	,677
calısan4	,484
calısan5	,444
calısan6	,644
calısan7	,603
calısan8	
calısan9	,678
calısan10	,653
calısan11	,550
calısan12	,324
calısan13	,698
calısan14	,567
calısan15	,396

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirlik analizlerini gerçekleştirmektir. Araştırmadan elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde geçerlik ve güvenirlik ölçülerine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Madde-toplam korelâsyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında (Büyüköztürk, 2004), ölçeğin madde toplam korelasyonlarının yeterli olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç-tutarlılık güvenirlik katsayısı testte yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı, dolayısıyla iç tutarlık anlamındaki güvenirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınırsa, tek boyutlu ölçeğimize ilişkin güvenirlik düzeyinin .83 olarak yeterli olduğu söylenebilir.Bu bulgulara dayanarak Çalışan Kadınlarda Bağımsızlık Ölçeği'nin aile danışmanlığı, psikoloji ve eğitimde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR:

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu.* Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

FAKABASMAZ ZİHNİ'NİN MACERALARI

ADVENTURES OF FAKABASMAZ ZİHNİ

Dr. Öğr. Üyesi Kudret SAVAŞ

Afyon Kocatepe Üniversitesi

ÖZET

Türk polisiye edebiyatı, akademik ilginin nadiren yöneldiği bir alandır. Bu yüzden bugüne kadar polisiye edebiyatımız adına yapılan araştırmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Günümüzde ise polisiye edebiyatımız üzerine araştırmalar yapılmaya başlanmış, akademik ilginin bu alana yoğunlaştığı gözlemlenmeye başlanmıştır.

1913 yılında Ebussüreyya Sami'nin kaleme aldığı *Amanvermez Avni* döneminde beğenilmiş, hatta bunu taklit eden başka karakterler de ortaya çıkmıştır. Ancak Türk polisiye edebiyatının en önemli ve bilinen ismi Server Bedi takma adıyla yazan Peyami Safa'dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınan *Cingöz Recai*'nin uyandırdığı ilgi polisiye alanında peş peşe değişik eserlerin ve karakterlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. *Cingöz Recai*'den iki yıl önce ortaya çıkan başka bir kahraman da *Fakabasmaz Zihni*'dir. Hüseyin Nadir'in 1922'de yayımlamaya başladığı *Fakabasmaz Zihni*, altı yıl devam edecek bir cinai koleksiyonun da ortaya çıkmasını sağlar. Edebiyatımızda görülen polisiye kahramanların tamamına yakınının isimleri bu karakterlerin zekâlarına ve aldatılmalarının zorluğuna işaret eder.

Bu çalışmamızda 1922 yılında Hüseyin Nadir tarafından Fantoma'dan uyarlanarak kaleme alınan ve yayımlanmaya başlayan *Fakabasmaz Zihni*'yi inceleyeceğiz. Altı yıl boyunca devam eden telif serisi kırk dört kitaptan oluşmaktadır. *Şişli Cinayeti*, *Mardiros Hanı Sirkati*, *Köprü Cinayeti*, *Kanlı Göz* gibi dikkat çekici isimlerin verildiği fasiküllerin her biri ortalama 25-35 sayfadan oluşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *polisiye roman, Türk polisiyesi, Hüseyin Nadir, Fakabasmaz Zihni.*

ABSTRACT

Turkish detective fiction is an area where academic interest is rarely directed. So far, research about the Turkish thriller has been quite limited. Nowadays, a little bit of research has begun to be done on our thriller and the academic interest has been intensied.

In 1913, *Amanvermez Zihni* written by Ebussüreyya Sami was liked in this period and even other characters that mimicked it emerged. However, the most important and known name of Turkish crime literature is Peyami Safa, used the named of Server Bedi instead of his real name. In the first years of the Republic, the interest arousal by the character of *Cingöz Recai* has prepared the groundwork for the emergence of consecutive works and characters in the field of crime literature. Another hero, which emerged two years before the *Cingöz Recai*, is the *Fakabasmaz Zihni*. *Fakabasmaz Zihni*, which Hüseyin Nadir began to publish in 1922, allows the emergence of a homicidal collection that will continue for six years. The names of the heroes all of the our crime literature point to the difficulties of the minds of these characters and their deception.

In this study, we will examine the *Fakabasmaz Zihni*, which was adapted from Fantoma by Hüseyin Nadir in 1922 and started to be published. The copyright series, which continues for Six years, consists of forty four books. Each of the fascicles, such as the *Şişli Cinayeti, Mardiros Hanı Sirkati, Köprü Cinayeti, Kanlı Göz*, consists of an average of 25-35 pages.

Key Words: *Detective fiction, Turkish thriller, Hüseyin Nadir, Fakabasmaz Zihni.*

Yeni Bir Tür: Polisiye Roman

Polisiye roman ya da eski adıyla cinai romanlar edebiyat araştırmalarında uzun zaman "on paralık öyküler" adlandırmasıyla göz ardı edilmiş, edebi bir ürün olarak kabul edilmemiştir. Bu anlayışın ancak son yıllarda kırıldığı hem akademik bakımdan hem de okuyucu nezdinde bu türün ilgi görmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu tür, hem yazarlar tarafından uzun süre edebî bir tür olarak kabullenilmemiş hem de bilimsel araştırmalarda çoğu zaman göz ardı edilmiştir. (Üyepazarcı, 1997; s. 2-3)

Polisiye romanın ilk örneğinin ABD'li meşhur hikâye yazarı ve şair Edgar Allan Poe'nun 1841 yılında yayımladığı *Morgue Sokağı Cinayeti* olduğu dile getirilir. Aynı yazar tarafından kaleme alınmış diğer eserler olan *Marie Roget'in Esrarı* (1842) ve *Çalınmış Mektup* (1845) isimli polisiye romanlar da türün ilk örneklerindendir.

Batı edebiyatında kendine mahsus yerini kazanan polisiye romanların Osmanlı alanında görülmeye başlaması –elbette birçok diğer unsur gibi- Tanzimat'tan sonraya rastlar. Batı edebiyatının değişik türlerdeki eserleriyle tanışan münevverlerimizin karşılaştığı türlerden biri de polisiye romanlardır. Bu tür, mütercimler ve sanatçılar tarafından halkın okumaya alıştırılması için bir araç olarak görülmüş, çeviriler aynı zamanda para kazanma amacıyla yapılmıştır. Dilimize tercüme edilen ilk eser, Fransız yazar Pierre Alexis de Ponson du Terrail'in *Paris Faciaları* isimli romanıdır. Söz konusu roman Ahmet Münif tarafından 1881'de Türkçeye çevrilir.

Aynı yıl, Ahmet Mithat Efendi tarafından, Emile Gobariau'nun *Orcival Cinayeti* isimli romanı, önce *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika edilir daha sonra ise müstakil bir kitap şeklinde yayımlanır. Ancak bu çalışmaların tamamı çeviri mahiyetinde olan çalışmalardır.

Polisiye romanın genel ilkelerine bağlı kalarak bu türde yazılan ilk eser, 1884 yılında *Esrâr-ı Cinâyât* adıyla Ahmet Mithat Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Roman gerçekçiliğin öne çıktığı bir polisiye olarak karşımıza çıkar. Bu eser aynı zamanda biçim ve içerik bakımından polisiye romanın Osmanlı kültür zemininde boy atması bakımından önemli bir tecrübe olarak değerlendirilmelidir. Bu eserin yanı sıra Ahmet Mithat tarafından kaleme alınan bazı romanlar da polisiye roman sınırları içinde kabul edilebilecek romanlardır. *Mesâil-i Muğlaka*, *Hayret*, *Haydut Montari* ve *Altın Âşıkları* yazarın, bu alanda kaleme aldığı diğer eserler olarak kabul edilebilir.

1889'a gelindiğinde ise polisiye roman tercümelerinde âdeta bir patlama yaşanır ve 20. asrın başına kadar onlarca çeviri yapılır. Süleyman Nazif, Ahmet İhsan, Hüseyin Rahmi gibi birçok isim o devrin meşhur mütercimlerinden ve yayıncılarındandır.

Bazı araştırmacılar polisiye romanın bu kadar ilgi görmesinin nedenlerinden biri olarak ilk polisiye romanın çevrildiği ve Türkçe ilk polisiye romanın yazıldığı tarihlerde Osmanlı tahtında, kendisi de bir polisiye düşkünü olan Sultan İkinci Abdülhamid oturmasını gösterirler. Saraydaki mütercimlerin çevirdiği cinai romanları merakla okuyan sultanın, bu merakını gidermek için çok sayıda polisiye roman tercüme ettirdiği bilinir. Bu ilginin edebiyatımızda polisiye romanın gelişimine ne kadar katkı sunduğu elbette tam olarak bilinemez ancak en azından sansürün pençesinden kurtulmasında bu türe bir avantaj sağladığı söylenebilir. Ancak bu tercümelerin akıbetleri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Sultanın tahttan indirilmesinden

sonra kütüphanesinde bulunan bu roman tercümeleri de diğer pek çok eser gibi değişik kişiler tarafından yağmalanmıştır. (Fişek, 1985;2)

Zafer Toprak ise bu konuyla ilgili kaleme aldığı çalışmada, polisiye romanın doğuşu ve yaygınlaşmasında "*Abdülhamid döneminin jurnalcilik ve hafiyelik örgütleri[nin] Osmanlı için yeni bir ilgi alanı doğur*"masının payı olduğunu ileri sürer. (Toprak, 1986: 1274)

Türk polisiye edebiyatında kendine ait bir yeri olan önemli çalışmalardan biri de Yervant Odyan'ın, 1912'de yayımladığı *Abdülhamit ve Sherlock Holmes* adlı eseridir. "*Arevelk gazetesi ser-muharriri Yervant Odyan Efendi*"[1] tarafından kaleme alınan eser, hafiyelerin peş peşe ölmesi üzerine devrin padişahı Abdülhamit'in olayı çözmek için Sherlock Holmes'ü İstanbul'a davet etmesiyle başlar. (Şahin, 2014: 13) Eser, polisiye roman olarak belli bir düzeyi yakalamışken dönemin Abdülhamit düşmanlığının etkisiyle siyasî yönleri ağır basan bir Abdülhamit dönemi eleştirisine dönüşmüş ve bu haliyle bir polisiye roman olmaktan uzaklaşmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra polisiye roman çevirileri açısından ikinci bir patlama yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle Arsen Lüpen, Sherlock Holmes, Gaston Leroux ve Fantome serileri dilimize çevrilir. Ancak dönemin tercümeleri bunlarla sınırlı kalmaz ve dönemin Batı'da meşhur diğer polisiye kahramanlarının maceraları da Türkçeye çevrilmeye başlanır.

1913'te Ebussüreyya Sami, "Türklerin Sherlock Holmes'u" diye nitelendirdiği *Amanvermez Avni* serisini başlatır ve başarılı da olur. *Amanvermez Avni*, Odyan'ın kaleme aldığı eserden sonra bir Türk yazarın kendi toplumunun niteliklerini dikkate alarak yazdığı önemli bir polisiye serisi olarak dikkat çeker. Yazıldığı dönemde başarılı olan bu seri, uzun yıllar sonra bile hatırlanır ve *Amanvermez Sabri* (1928) ve *Amanvermez Ali* (1944) diye taklitleri yazılır.

Polisiye serilerin en meşhuru şüphesiz *Cingöz Recai*'dir. Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla kaleme aldığı bu polisiye seri uzun yıllar devam etmiştir. Serinin 1924-1960 yılları arasında devam etmesi, okurlarından gördüğü ilgiyi ortaya koyması bakımından önemlidir. Aynı zamanda sinemaya aktarılmış ilk Türk polisiye kahramanı olan *Cingöz Recai* bir Arsen Lüpen uyarlaması olsa da Erol Üyepazarcı'ya göre Cingöz'ün bazı maceralarının Lüpen'den çok daha iyi olduğunu söylemek mümkündür.

[1] Yazar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sevan Değirmenciyan, *Acının ve Mizahın Yazarı Yervant Odyan 150 Yaşında* ,Agos Gazetesi, 22.09.2019.

Hüseyin Nadir'in 1922'de Fantomas'tan uyarladığı, Fakabasmaz Zihni'nin maceralarını anlatan *Cinayat Koleksiyonu* da kesintisiz altı yıl devam etmiş başarılı bir seridir. *Fakabasmaz Zihni* de aynı Cingöz Recai gibi Arsene Lupin'den etkilenerek kaleme alınmış bir polisiye serisidir. Hatta Zihni, yazara göre Doğu'nun Arsene Lupin'idir. Erol Üyepazarcı bu eseri Ebüssüreyya Sami'nin yazmış olabileceğini, Hüseyin Nadir ile Ebussüreya Sami'nin aynı kişi olma olasılığının yüksek olduğunu ifade eder. Buna göre Ebussüreya Sami, *Amanvermez Avni* dizisinin son kitabında böyle bir dizi hazırlayıp sunacağından bahseder. Ancak sonraki yıllarda ortaya çıkan bu yeni seride yazar olarak Hüseyin Nadir'in ismi geçmektedir. (Üyepazarcı, 1997:191-192) Bu konuya değinen Toprak'a göre, Ebussüreya Sami ilk on serilik kitaptan sonra "*kovalayanı bırakır kaçandan yana bir dizi oluştur*"ur. (Toprak, 1986;1275) Toprak'a göre yazar, böylece geçmişin Köroğlu'sunun boşalttığı yeri ulusal bir Robin Hood doldurmuş ve Amanvermez *Avni* ile yakalanan okuyucuyu yitirmemiştir. (Toprak, 1993;9) Bu bakımdan Üyepazarcı ve Toprak, her iki dizinin yazarlarının aynı olabileceğine dikkat çekerler. Üstelik dizinin ilk sayılarında Amanvermez Avni'nin de bulunması Üyepazarcı'ya göre bu ortaklığı kuvvetlendiren bir husustur. Buna göre her iki seride de görülen bazı ortaklıklar bu zannı kuvvetlendirir.

"Hırsızlar kethüdası" unvanını da taşıyan *Fakabasmaz Zihni*'nin yayımlanması, Cumhuriyet yıllarına da sarkar. 1922 yılında başlayan dizinin son kitapları 1927 tarihini taşır. Fakabasmaz, iyi giyinen son derece kibar ve zarif bir kişiliktir. Adamlarının kendisine "Usta" diye hitap ettiği Fakabasmaz Zihni, silah olarak revolver kullanmayı tercih eder. Fakabasmaz, serinin tüm kitaplarında son derece zeki ve acımasız bir karakter olarak betimlenir. Nitekim bu özellikleri sayesinde kısa sürede İstanbul'u haraca keser. ((Toprak, 1993;10)

Dizide Fakabasmaz, sıradan bir suç örgütünü liderinden farklı bir biçimde betimlenmeye çalışılır. Hatta sıradan bir yeraltı suç örgütü liderinden farkını belirtmek için Fakabasmaz'ın İstanbul'un dört ayrı köşesinde yeraltı sarayları yaptırdığı ifade edilir. Bunlar "tahtelarz" yani yeraltı saraylarıdır. Bu saraylardan üçü Karaca Ahmet, Boğaziçi ve Erenköy'dedir. Ancak yeraltı saraylarının en büyüğü Ayastefanos'tadır. Adı geçen sarayları yaptırmak için dört farklı yerde taş ocakları açtıran Fakabasmaz'ın istediği evsafta bir yeraltı tesisinin kurulması için yüzlerce işçi aylar boyunca çalışmak zorunda kalır. Üstelik bu sarayların yer üstündeki şehirlerden bağımsız, her türlü ihtiyacını karşılayacak şekilde kendilerine ait elektrik vb. donanımları da tamamdır. Özellikle elektrik donanımının mükemmel olmasına önem verilir çünkü Zihni'nin suçlu bulduğu bazı kişilerin cezası elektrikli sandalyeyle verilmektedir. On

binlerce lira harcanarak yapılan bu sarayı aydınlatmaya yüzlerce lamba ancak yetebilmektedir. Bu yüzden yer altında bir yerde sarayın kendine ait dinamo ve motorları bulunmaktadır. Üstelik bu sarayın odaları modern tekniğin gerektirdiği her türlü alet edevata da sahiptir. Kısacası yazar, Fakabasmaz Zihni serilerini kaleme alırken kahramanını, geleneksel suç örgütü liderlerinden farklı olarak kendine ait bir teşkilatı olan, farklı yerlerde sarayları bulunan, bu sarayların her birinde en modern gereçlerin bulunduğu adeta yarı özerk bir kişi olarak betimlemeye çalışmıştır. (Toprak, 1993;10)

Bu serinin fasiküllerinin genel özelliklerine bakıldığında kapak sayfasının üstünde yer alan *Cinayat Koleksiyonu* ifadesi dikkati çekmekte. Bu ibarenin altında muharririn Hüseyin Nadir olduğu belirtildikten sonra o sayının adı kolaylıkla görülebilecek kadar büyük puntolarla yazılmıştır. Kapak sayfasında yer alan resimle anlatılan olayın bağlantılı olduğunu da ifade edelim. Resmin altındaki ifade de genellikle resimle olay arasında bağlantı kurulmasını kolaylaştıracak biçimde seçilmiştir.

Kapak sayfasını takip eden sayfada büyük puntoyla yazılan "*Fakabasmaz Zihni*" yazısını takip eden ifade ise genellikle bütün sayılarda bulunmaktadır: "*Fakabasmaz Zihni ismindeki fevke'l-beşer mahlûkun akıllara hayret ve dehşet veren sergüzeştleridir.*" Bu cümleden sonra gelen kısım ise o sayının adını ve konusunu okuyucuya iletme görevini üstlenmektedir. Söz konusu bölümden sonra genellikle her sayıda bulunan bir başka ibarenin görevi okuyucunun merakını arttırmaktır: "*Korkunç merak-aver cinai vak'a- Yalnız İstanbul'un değil! Bütün dünyanın en kurnaz, en ele avuca sığmaz, en mahir hırsızı...*" Bu sayfada yer alan başka bir cümle ise her sayının farklı bir olayı anlattığını ifade eder: "*Başlı başına bir hikâyedir!*"

Her birinin fiyatı 5 kuruş olan fasiküller önce Necm-i İstanbul Matbaasında basılmış, ilerleyen sayıların çoğu ise Orhaniye Matbaası tarafından basılmıştır. Matbaalar farklılaşsa da yayımcı değişmemiş ve bütün külliyat Cemiyet Kütüphanesi tarafından bastırılmıştır.

Kırk altı kitaptan oluşan serinin bazı kitaplarının adları da şunlardır: *Kadıköy Cinayeti, Fakabasmaz'ın Korkunç Sarayları, Şimendifer Haydutları, Kanlı Balta, Kesik Kafa, Fakabasmaz Zihni'nin Çapkınlığı, Kadın Parmağı, Fakabasmaz Zihni'nin Türbedarlığı, Karaca Ahmet'te Korkunç Bir Gece, Fakabasmaz'ın Manyetizma Oyunu, Ölüm Yolcusu, Gizli Mahzen, Kanlı Göz, Fakabasmaz'ın Düğünü, Balık Pazarı Sirkati, Yıldız Sirkati, Karaca Ahmet Mezarlığı Cinayeti, Karanlıklar İçinde, Fakabasmaz'ın Korkunç Mahzenleri...*

Kaynakça

Değirmenciyan Sevan, "Acının ve Mizahın Yazarı Yervant Odyan 150 Yaşında", *Agos Gazetesi,* 22.09.2019.

Fişek Kurthan, "İyi Polisiye İyi Edebiyattır", *Milliyet Sanat*, nr. 115, Mart 1985.

Şahin Seval, *Abdülhamit ve Sherlock Holmes*, "Ön Söz", Everest Yayınları, İstanbul: 2014.

Toprak Zafer, "Türklerin Şarlok Holmes'i Aman Vermez Avni", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt V, 1986.

Toprak Zafer, "Tarihçiliğin Alanı: Amanvermezlerin, Fakabasmazların Tarihi," *Tarih Vakfı'ndan Haberler*, sayı 20, Şubat 1993.

Üyepazarcı Erol, *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes -Türkiye'de Yayınlanmış Çeviri ve Telif Polisiye Romanlar Üzerine Bir İnceleme 1881-1928*, Göçebe Yayınları, İstanbul: 1997.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

İSMAİL GASPIRALI'NIN EĞİTİMLE İLGİLİ BİR KONFERANSININ İNCELENMESİ

AN ANALYSIS OF A CONFERENCE ABOUT EDUCATION GIVEN BY ISMAIL GASPIRALI

Dr. Öğr. Üyesi Kudret SAVAŞ

Afyon Kocatepe Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı modernleşmesinin en önemli sorunlarından biri eğitim-öğretimdir. Geniş bir coğrafyada yaşayan milyonlarca insanın modern bir eğitimden geçirilmesi, imparatorluğun en büyük problemlerinden birisidir. Osmanlı entelektüeli bu sorunu derinden kavramış, ortaya koyduğu eserlerle sanatsal bir yapıt ortaya koymaya çalışırken aynı zamanda bu eserlerin halkın eğitiminde etkin bir rol oynamasını arzu etmiştir. Bu çabalar sadece Osmanlı topraklarıyla sınırlı kalmamış, değişik milletlere mensup ve değişik coğrafyalarda yaşayan Müslüman entelektüeller de kendi etki alanlarında benzer bir tavır sergilemişlerdir. Özellikle Rusya Müslümanlarının önde gelen isimlerinin bu alanda oldukça duyarlı olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Rusya Müslümanlarının önde gelen isimlerinden biri olan İsmail Gaspıralı'nın İstanbul'da verdiği bir konferans ele alınacaktır. Gaspıralı tarafından verilen bu konferansın başlığı "Tedrisât-ı Umûmiye Hakkında"dır. *Sırat-ı Müstakim* dergisinin 48. ve 49. sayılarında Eşref Edip tarafından çözümlemesi verilen söz konusu konferans, Ahmet Mithat Efendi'nin takdimiyle başlamış ve iki bölümden oluşmuştur. İki farklı coğrafyada eğitime verdikleri destekle tanınan bu iki ismin bu konuda bir araya gelmeleri son derece anlaşılır bir durumdur. Her iki düşünür de eğitimin önemi konusunda hemfikirdir. Bu çalışmada Ahmet Mithat'ın takdiminden ve İsmail Gaspıralı'nın verdiği konferanstan hareketle her iki düşünürün de eğitimle ilgili söylediklerini değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: *Eğitim, İsmail Gaspıralı, Ahmet Mithat, Sırat-ı Müstakim, Eşref Edip.*

ABSTRACT

One of the most important problems of Ottoman modernization is education. A modern education of millions of people living in a wide geography is one of the biggest problems of the Empire. The Ottoman intellectuals deeply grasped this problem and wished that the works he produced would play an active role in the education of the people. These efforts were not only limited to Ottoman lands, but also to Muslim intellectuals belonging to different nations and living in different geographies. It is possible to say that the prominent names of the Russian Muslims are very sensitive in this area.

In this study, a conference given by Ismail Gaspiral in Istanbul, one of the leading figures of Russian Muslims, will be discussed. The title of this conference is "About Tedrisât-ı Umumiye". The conference text is put down on paper by Eşref Edip and published at the 48 and 49th issues of *Sırat-ı Müstakim* magazine. The conference given by İsmail Gaspıralı, started with the introduction of Ahmet Mithat Efendi and consists of two parts. It is understandable that these two names, known for their support for education in two different geographies, come together on this subject. Both of thinkers are agreed on the importance of education. In this study, we will try to evaluate what both thinkers say about education from Ahmet Mithat's presentation and Ismail Gaspiral's conference.

Key words: *Education, İsmail Gaspıralı, Ahmet Mithat, Sırat-ı Müstakim, Eşref Edip.*

İsmail Gaspıralı ve İstanbul'da Verdiği Konferans

Rusya Müslümanları için önemli isimlerden biri olan İsmail Gaspıralı, eğitim konusunda yaptığı çalışmalarla Rusya sınırları içinde kalan Türklerin geri kalmışlığını ortadan kaldırmaya çalışır. Bu bakımdan hem kendi memleketinde hem de İstanbul'da çok iyi bilinen Gaspıralı'nın Temmuz 1905'te vereceği konferans Sırat-ı Müstakim dergisinin 47 sayısında okuyucularına duyurulur. Dergi yöneticileri, hem konferans öncesinde bu konferansın duyurulması hususunda hem de sonrasında konferans metninin H. Eşref Edip tarafından yazıya geçirilip yayımlanması hususunda oldukça aktif bir tutum takınmıştır.

Konferansın okuyuculara duyurulması için kaleme alınan metnin başlarında geçen Gaspıralı'nın okuyucuların yabancısı olmadığını belirten ifadeler, derginin önceki sayılarında da değişik vesilelerle yazardan bahsedildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim metnin devamında derginin 39. ve 40. sayılarında "*Rusya Türklerinin harekât-ı fikrîye, siyasiye ve iktisadiyelerine*

dâir" (1905;47-336) bir konferans metni yer aldığı, bu konferansta Gaspıralı'nın "*hidamât-ı mebrûresi, Rusya'daki Müslüman kardeşlerimizin hayat-ı ilmî ve iktisadîleri hakkında olan tesîrâtı*"nın (1905;47-336) dile getirildiği belirtilmektedir. Yine aynı bölümde Gaspıralı'nın "*Müslümanlar Kongresi hakkında Mısır'da irat buyurduğu nutk-ı mühimm*"in (1905;47-336) 42. sayıda yayımlandığı dile getirilir. Bu ifadelerden derginin Gaspıralı'nın çalışmalarını yakından takip ettiği anlaşılmaktadır.

Derginin 47. sayısında Gaspıralı'nın yirmi otuz seneden beri Rusya'daki Müslümanları "*içinde bulundukları derin bir hab-ı gaflet ve ataletten kurtarmak için çalıştığı*" (1905;47-336) belirtilerek bu çalışmalar sonucunda Rusya Müslümanlarının fikirlerinin harekete geçtiği ifade edilmiştir. Bu hizmette özellikle *Tercüman* gazetesinin önemli bir hizmeti ifa ettiği vurgulanır. *Tercüman* gazetesinin etkisinin sadece Rusya'yla sınırlı kalmadığı, birçok İslam diyarında da etkili olduğu belirtilen haberde bu sayede İslam diyarının birçok yerinde artık İsmail Gaspıralı isminin bilindiği dile getirilir. Gaspıralı'nın "*Türkistan'a, Buhara'ya, Cezaire, Mısır'a giderek bütün âlem-i İslamı yakından tetkik et*"tiğinin ifade edilmesi (1905;47-336), yazarın etki alanının genişliğini belirtmesi bakımından önemlidir. Gaspıralı'nın hafta içinde İstanbul'da vereceği konferansla ilgili okuyucuya aktarılan bilgiler ise şunlardır:

"*Bu hafta zarfında tahsil-i ibtidainin şark ve garptaki safahat-ı tarihiyyesi ve bunun hayat ve maişete olan tesiri ile memalik-i Osmaniye'de tatbik ve tamimi hakkında mühim bir konferans vereceklerdir. İstanbul'da bulunan bütün kârilerimize şu fırsatı fevt etmeyerek bu muhterem zatı dinlemeye şitaban olmalarını tavsiye ederiz.*" (1905;47-336)

Bu konferansın günü ve saatinin henüz belli olmadığı, bu bilgilerin daha sonra günlük gazeteler aracılığıyla İstanbul halkına duyurulacağı ifade edilir. (1905;47-336)

Derginin 48 ve 49. sayılarında ise Gaspıralı'nın verdiği konferansın H. Eşref Edip tarafından yazıya aktarılan metni yayımlanır. Özellikle konferans öncesinde Ahmet Mithat'ın yaptığı sunum tüm ayrıntılarıyla okuyucuya aktarılır. Mithat, İsmail Gaspıralı'yı tanıttığı coşkulu konuşmasında onun Bahçesaraylı olduğunu ve İstanbul'a gelerek eğitim gördükten sonra Mısır'a gittiğini, bu iki kültür merkezinde edindiği bilgi ve tecrübeyi elden geçirerek ve tashih ederek hemşerilerinin hizmetine sunduğunu ifade eder. Bu çalışmalara başladığında Gaspıralı'nın karşılaştığı en önemli meselenin ortak dil problemi olduğunu belirten Ahmet Mithat, bu konuda kendilerinin İstanbul'da yaşadıkları sıkıntıyı Gaspıralı'nın da kendi memleketinde yaşadığını dile getirir. Gaspıralı'nın özellikle iki farklı kesimin tepkisiyle

karşılaştığını belirten Ahmet Mithat, bunlardan ilkinin eğitim yüzünden menfaatleri zarar gören kesim olduğunu, diğerinin ise Rus resmi makamları olduğunu ifade eder. Gaspıralı'nın bu iki kesimin muhalefetine rağmen önemli çalışmalar yaptığını belirten Mithat'a göre "*Gaspirinski hazretleri işi ileri götürmeye muvaffak olmuş. O kadar ki Kırım, Kazan, Orenburg taraflarında terakkıyât-ı lisâniyye ve ilmiyye hakîkaten bir sûret-i hasene peydâ etmiş*" bir isimdir. (1905;48-345)

Ahmet Mithat'ın Gaspıralı'nın yaptığı çalışmaları konferansı dinlemeye gelenlere anlattığı bölümde dikkatimizi çeken iki paragraf vardır. Bu paragraflardan ilkinde Ahmet Mithat, Buhara'dan gelen bir heyetin kendisini ziyaret ettiğini belirtir. Bu ziyaret ve içeriği hakkında yazarın dinleyicilere verdiği bilgi şu şekildedir: "*Ahiren, şu birkaç gün evvel Buhara'dan buraya birkaç efendiler geldiler, otuz beş seneden beri bu millete hizmetkârlıkla iftihar eden âcizleriyle görüşerek bazı mekâtib-i leyliyeyi temâşa ettiler. Alacakları misâl üzere memleketlerine gidip ıslâh-ı tedrisâta çalışacaklardır.*" (1905;48-346)

Eğitim konusunda bilgisini arttırmaya çabalayan tek heyetin Buhara heyeti olmadığını belirten Ahmet Mithat' a göre bu konuda " ... *Çin Müslümanları daha evvel davranmışlar, İsmâil Bey Gaspirinski hazretlerinin irşadâtından aldıkları misâl üzerine Çin'de güzel bir mektep yapmışlar*"dır. (1905;48-346) Hatta bununla yetinmeyen Çin Müslümanları Masum Efendi adlı bir zatı İstanbul'a göndererek son gelişmeleri yerinde izlemişlerdir. Mithat, bu zatın senelerce İstanbul'da kaldıktan sonra gerekli bilgileri kazanarak memleketine döndüğünü ve eğitim-öğretimle meşgul olduğunu ifade eder.

Ahmet Mithat'ın bu açıklamalarından İstanbul'un siyasi bir merkez olmanın yanı sıra diğer Doğu ülkeleri özellikle Rusya ve Orta Asya Türkleri için kültürel bir merkez hüviyeti taşıdığı anlaşılmaktadır.

Ahmet Mithat'ın takdiminden sonra sözlerine başlayan Gaspıralı, kendisini bahtiyar bir kişi saydığını ve bu bahtiyarlığının da milletine, pek sevdiği Müslüman kardeşlerine hizmet etmekten kaynaklandığını ifade eder. Gaspıralı, "*Milletimin doğru sözü kabulde ve icradaki istidat-ı fevkaladesi beni pek bahtiyar ediyor.*" (1905;48-346) ifadesiyle bu mutluluğunun nedenini dile getirir.

Konuşmasının ilk bölümünde tahsil-i umumi kavramının tarihsel gelişimi hakkında bilgi veren Gaspıralı'ya göre bu kavramın, Luther reformu ve Fransız ihtilali sonrasında Avrupa'da ortaya çıktığı iddia edilse de esasen tahsil-i umumi kavramı diğer pek çok kavram gibi Şark menşeli

bir kavramdır. Gaspıralı bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder: "*Medeniyetin her bir kökü, başlangıcı Şark tarafında olduğu gibi tahsil-i umuminin de mekân-ı zuhuru Şark'tır. Bu fikir Şark'ta doğmuştur, sonra adım adım ilerliyerek te'âlî etmiştir.*" (1905;48-359)

Tarihin eski devirlerinde bu kavramın şimdikinden oldukça farklı bir biçimde anlaşıldığını ve uygulandığını anlatan Gaspıralı'ya göre eğitim ve öğretim eski devirlerde milletin her ferdine değil, yalnızca bir zümreye mahsus olan bir imkândır. Belli bir zümrenin imtiyazı olmasının nedenini de eğitimin "*beni Âdem'in saadetine hizmet eder bir âlet olduğu fikri*"nin bulunmamasıdır. Bu yüzden eğitim eğitim uzun asırlar boyunca "*ahaliyi istibdat altında tutmak için yalnız günahlara mahsus bir âlet*" (1905;48-359) olarak kullanılagelmiştir. Bu durumu dile getiren Gaspıralı, eğitimin bu tarihsel niteliğine değinir:

"*Çin'de okumak yazmak ahaliyi kullanmak içindi. ... Babil'de olsun, Mısır'da olsun hep bu hal-i esaret hüküm-fermâ idi. ... Yunanistan'a gelince orada cüz'i bir tagayyür görürüz. Isparta da her ne kadar bu hâlde idiyse de Atina'da mektep ve tahsil başka türlü idi okumak ve yazmaktan başka biraz da terbiye-i fikriye matlubu var idi.*" (1905;49-360)

Eğitimin ve okuyup yazmanın genele hitap eder hale gelmesinin özellikle Türk ve Arap milletlerinin katkıları sayesinde olduğunu ifade eden konuşmacıya göre ilmin tüm insanlara farz kılınmasıyla eğitim belirli zümrelerin imtiyazı olmaktan çıkmıştır. Bu bakımdan Gaspıralı'ya göre "*O cevâhiri ka'r-ı zulmetten saha-i vücuda çıkaran, âlem-i medeniyete bahşeden İslamiyet'tir ve Müslümanlardır.*" (1905;49-360)

Ancak buna rağmen Müslümanların bu niteliklerini korumakta başarısız olduklarını dile getiren Gaspıralı, içinde bulunulan durumun fenalığına dikkat çeker. Avrupalıların çalışarak İslam âlemini taht-ı esarete aldıklarını ifade eden yazara göre bu yüzden günümüzde Avrupalılar ilim ve ekonomi bakımından İslam âlemiyle kıyaslanamayacak kadar ilerlemişlerdir. (1905;49-361)

Konuşmasının ikinci bölümünde Avrupa ülkelerinin okullaşma oranıyla ilgili bilgiler veren Gaspıralı, ülkelere göre nüfus-okul kıyaslamalarını, öğretmen sayılarını ve öğretmenlere ödenen maaşları inceler. Konuşmasında özellikle köy mektepleri üzerinden bir kıyaslama yapacağını belirten Gaspıralı, Avrupa'da ortalama yedi-sekiz yüz kişiye bir okul düştüğünü belirtir. (1905;49-362)

Osmanlı alanında da benzer rakamlar üzerinden bir planlama yapan konuşmacıya göre ortalama bin öğrenciye bir okul düşecek şekilde planlandığında Osmanlı ülkesinde ortalama yirmi bin

mektebe ihtiyaç olduğunu ifade eder. Konferansın son bölümünde Osmanlı ülkesinde 40-42.000 civarında mektep bulunduğunu haber aldığını, bu malumattan dolayı sevindiğini belirten Gaspıralı, eski usulle eğitim yapan mekteplerin de en kısa zamanda yeni eğitim-öğretim usullerini benimsemesi gerektiğini ifade eder. (1905;49-362)

Yeni usulle yapılan eğitim-öğretimde ortalama kırk beş günle altmış gün arasında bir çocuğun okuma yazmaya geçebildiğini belirten konuşmacıya göre eski usullerle bu iş çok daha uzun bir sürmektedir. Hatta yeni usulle eğitim öğretim yapan mekteplerin *"... Eski mekteplerde yedi sekiz senede istihsal olunamayan malumatı... iki, nihâyet üç senede kespettiğini*" (1905;49-363) belirterek bunu gören ebeveynlerin çocuklarını yeni mekteplere vermeye başladığını dile getirir.

Gaspıralı'nın eğitimde kullanılan yeni usullerle ilgili verdiği örneklerden ikisi dikkat çekicidir. Günümüz okuma-yazma öğretiminde de aktif biçimde kullanılan bu usuller konuşmacı tarafından dile getirilir. Bunların ilki Gaspıralı'nın "tedrici usul" olarak nitelendirdiği usuldür. Bu usule göre çocuğa elifbanın tüm harfleri aynı anda verilmez, küçük gruplar halinde verilir. Örneğin elif-be-te harfleri verilir, sonra bununla ilgili okuma-yazma çalışmaları yapılır. Böylece öğrenci küçük adımlarla okuma yazma öğrenir ve tüm harfleri ezberlemek gibi bir zorlukla karşılaşmaz. Üstelik az harfle okuma-yazma çalışmalarına başlamak öğrenci için avantajlar içermektedir: "*Üç harf ile yazıp okumak sanatına giren çocuk bir kal'ayı fethetmiş gibi sevinir. Vakıa da böyle olur. Çocuklar bir kere lezzet aldı mı, sonra bizden evvel koşarlar.*" (1905;49-364) Bu usulün okumayı öğrenmede zaman bakımından ciddi kazanımlar sağladığını belirten Gaspıralı'ya göre böyle bir metot, düzgün kullanıldığı takdirde kırk beş günde okuma öğrenmek mümkündür.

Gaspıralı'nın konuşmasında dile getirdiği başka bir yeni usul de "usûl-i savtiye"dir.[1] Bu usulde öğrencilerin, harflerin adlarını öğrenmeden doğrudan doğruya ses değerlerini öğrendiğini belirten Gaspıralı, eski usulde yaşanan zorluğu öğrenci-öğretmen arasında yaşanması muhtemel bir diyalog biçiminde dile getirir:

"*İkincisi ise usul-i savtiyyedir. Şimdiki buradaki usule göre hoca efendi diyor:*

[1] Gaspıralı bu usulü Bahçesaray'da kendi kurduğu okulda denemiş ve okulda kırk günde Türkçe okuma-yazma öğretileceğini halka ilan etmiştir. Nitekim ilerleyen yıllarda bu okullar yayılmaya devam etmiş, "*1895'te bütün Rusya İmparatorluğu içindeki usûl-i cedîd mekteplerinin sayısı 100'ü geçerken 1914 yılında bu sayı yaklaşık olarak 5000'i bulmuştu.*" (geniş bilgi için bkz. Gaspıralı İsmail Bey, Hakan Kırımlı, İslam Ansiklopedisi, c. 13, s. 392-395.)

– Bu elif... Çocuk da: – Elif...

Hoca efendi: – Bu be... Çocuk: – Be...

– Oku bakalım şimdi!

– Elif be.

–Hayır, öyle değil. Âb.

Çocuk şaşar kalır. Ne münasebet? 'Elif' ile 'be' bir yere bi't-tabi gelince 'elifbe' olur. Neden 'âb' olsun? Çocuk bu hususta pek haklı." (1905; 49-364)

Harf isimlerinin öğretilmesinin okuma çalışmalarında zorluklara neden olacağını belirten konuşmacı, harflerin yalnız ses değerlerini öğrenmenin harfleri birlikte okuma hususunda kolaylıklar içerdiğini dile getirir.

Eğitim-öğretim alanındaki geriliğimizin Müslüman milletleri ümitsizliğe düşürmemesi gerektiğini dile getiren Gaspıralı bu konuda ümitvardır: Gerekli teşebbüslerin yapılması ve bilgi sahibi kişilerden gerekli malumatların alınması durumunda bizim mekteplerimizin de pek az zamanda ıslah edileceğini söyleyen Gaspıralı, Batılı milletlerin üç yüz senede kat ettiği yolu bizim kısa zamanda kat etmemizin mümkün olmadığını belirtir. Buna rağmen vakit geçirmeksizin gerekli adımların atılması durumunda bütün mekatib-i İslamiye'nin Avrupa okulları derecesine gelmesi de mümkündür.

Gaspıralı tarafından verilen bu konferans şehirde ilgi uyandırmıştır. Konferans metninin H. Eşref Edip tarafından yayımlanmasının ardından yine *Sırat-ı Müstakim* derginin 49. sayısında Köstenceli Muallim Mehmet Niyazi'nin "*Fâzıl-ı Muhterem İsmail Gaspirinski Bey'in Konferansını Dinlerken*" başlıklı değerlendirme yazısı yayımlanır. Bu yazı Gaspıralı'nın konferansının değerlendirmesini içeren bir yazıdır. Adı geçen yazı, aynı zamanda Eşref Edip'in değinmediği bazı hususlarda bizi aydınlatmaktadır. Mehmet Niyazi'nin yazısından konferansın Fevziye Kıraathanesi'nde verildiği ve girişin ücretli olduğu, elde edilen gelirin de Gaspıralı tarafından "*Rusya talebesi cem'iyyetine terk olunmak üzere*" (1905;49-365)bağışlandığını öğrenmekteyiz. Bu yazıda Köstence Mualimi Mehmet Niyazi Bey, Gaspıralı tarafından ileri sürülen düşünceleri ele alarak bunlar hakkında kendi fikirlerini ortaya koyar. Niyazi'nin eleştirileri Gaspıralı tarafından kullanılan istatistiki bilgilerin eskiliği ve muallimler verilmesi düşünülen paranın azlığı üzerine yoğunlaşmıştır.

Kaynakça

İsmâil Bey Gaspirinski Hazretleri Tarafından Konferans, Sırat-ı Müstakim Dergisi, cilt 2 – sayı 47,s. 336.

Kırımlı Hakan, *Gaspıralı İsmail Bey*, İslam Ansiklopedisi, c. 13, s. 392-395.

H. Eşref Edip, *Konferans I*, Sırat-ı Müstakim Dergisi, cilt 2, sayı 48, s. 345-347.

H. Eşref Edip, *Tedrîsât-ı Umûmiyye Hakkında Konferans II*, Sırat-ı Müstakim Dergisi, cilt 2, sayı 49, s. 359-364.

Mehmed Niyazi, *Fâzıl-ı Muhterem İsmail Gaspirinski Bey'in Konferansını Dinlerken*, Sırat-ı Müstakim Dergisi, cilt 2, sayı 49, s. 364-365.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

ATIKLARIN VE İSRAFIN KAHVALTI DÜZEYİNDE İNCELENMESİ: KONYA ÖRNEĞİ

EXAMİNATİON OF WASTE AND WASTAGE RATE AT BREAKFAST: THE CASE OF KONYA

Dr. Öğr. Üyesi **Mustafa Cüneyt ŞAPCILAR**

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi **Figen KALKAN**

, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr., **Ahmet BÜYÜKŞALVARCI**

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Öz

Yiyecek-içecek işletmelerinde uygulanan gıda atık yönetimi politikalarının, gıda israfı oranlarının, gıda israfını önlemeye yönelik uygulamaların belirlenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla Konya ilinde faaliyet gösteren, "Tripadvisor" sitesinde yer alan ve "serpme ve/veya açık büfe kahvaltı servisi" yapan 9 adet restoran işletmesi örneklem olarak seçilmiştir. Birincil veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre, işletmelerde en çok su ve soda şişeleri gibi geri dönüşümsüz olan cam ürünlerde atık oluştuğu belirlenmiştir. Bulgular gıda açısından incelendiğinde işletmelerin sırasıyla ekmek, reçel, zeytin, hamur işleri, sıcak ürünler, yeşillik ve meyve ürünlerinde atık oluşturduğu tespit edilmiştir. İşletmecilerin tamamı gıda atığının müşterilerinin bilinçsiz tüketiminden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerin genelinde atık ayırma prosedürünün uygulanmadığı belirlenmiştir. Ayrıca işletmelerin sadece 4 tanesinde personeline atık yönetimi konusunda eğitim verildiği bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yiyecek-içecek İşletmeleri, İsraf, Gıda Atıkları, Kahvaltı, Tripadvisor

Abstract

The purpose of this study is to determine the food waste management policies, food wastage rates, and practices to prevent food wastage in food and beverage business. For this purpose, 9 restaurants serving breakfast in the city of Konya and located on Tripadvisor were selected as samples. Primary data were obtained through a semi-structured interview form. According to the data, it is determined that waste is mostly occurred in glass products. When the waste examined in terms of food, bread, jam, olives, pastries, charcuterie, herbage and fruit products were found to create waste. All of the managers stated that food waste is caused by the unconsciousness of their customers. According to the results of the research, it is determined that waste separation procedure is not applied in all business. In addition, it was determined that 4 business received courses on waste management.

Keywords: Food and Beverage Business, Wastage, Food Waste, Breakfast, Tripadvisor

1.Giriş

Tüketim çılgınlığı son yıllarda artış göstermiş olsa da yüzyıllardır süregelen bir durumdur. Ancak son yıllarda gösteriş (snob) tüketiminin artması, insanların bilinçsiz bir

şekilde üretilen mal ve hizmetleri tüketiyor olması, dünyanın insanlara sunduğu sınırlı ve geri kazanılması belki de yüzyıllar sürecek olan kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesine neden olmaktadır. Teknolojik ve sosyal olanakların gelişmesi, hızlı tüketim ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği çeşitli kimyasallar ve zehirli atıkların yol açtığı olumsuzluklar nedeniyle dünya değişime uğramakta ve ekolojik dengenin bozulmasına yol açmaktadır. Ekolojik dengenin bozulması beraberinde küresel ısınmayı, iklim değişikliğini, hava ve su kirliliği gibi olumsuzlukları getirirken; gıda atıkları ve gıda israfı konusu da özellikle son yıllarda Dünya'da ve Türkiye'de uluslararası ve ulusal ölçekte dikkate alınmakta ve ülkeler bu durumun önüne geçebilmek amacıyla çeşitli önlemler almaktadır. Gıda atığı ve israfının yol açtığı sorunlara dikkat çekmek adına çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Dünya Bankası'nın verilerine göre 2016 yılında dünya kentleri günde 2,01 milyar ton katı atık üretirken kişi başı günlük üretilen atık miktarı ise 0,74 kg'dır. Bu durum önlenemediği takdirde hızlı nüfus artışı ve kentleşmeyle birlikte 2050 yılında yıllık atık üretiminin %70 artarak 3,40 milyar tona yükselmesi öngörülmektedir (The World Bank, 2019). Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün yaptığı araştırmaya göre insanların tüketimine yönelik üretilen gıdaların yaklaşık olarak 1/3'i küresel boyutlarda israf edilmektedir. Bu rakam dünya enerji tüketiminin %10'unundan fazlasına eşittir ve kaybedilen gıdaların yaklaşık olarak yıllık miktarı 1,3 milyar tondur. FAO'nun 2017 verilerinde dünyada yetersiz beslenen ve kronik gıda yoksunluğuyla karşı karşıya kalan insanların sayısı 821 milyona ulaşmıştır (FAO, 2019). Bu sonuçlara bakıldığında gıda israfının boyutlarının ve yarattığı olumsuz etkilerin ne kadar önem arz ettiği görülmektedir.

Sektörel bazda gıda israfı konusu ele alındığında turizm sektöründeki israf boyutu önem arz etmektedir. Bu önemden yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada turizm sektöründeki önemli bir yeri olan yiyecek işletmelerinde gıda israfını kahvaltı düzeyinde ele alınması amaçlanmıştır. Ayrıca restoranların mevcut gıda atık yönetimi politikaları, gıda israfı oranları, gıda israfının en aza indirgenmesine yönelik uygulamada olan ya da uygulanması planlanan projelerin olup olmadığını inceleme çalışmanın alt amacını oluşturmaktadır. Aynı zamanda çalışma kapsamında restoran çalışanlarının Türk halkının israf tutumlarına yönelik görüşlerine de yer verilmiştir.

2. İsraf

İsraf kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından "gereksiz yere para, zaman, emek vb.ni harcama, savurganlık" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019). İsraf, bir süre sonra alışkanlık haline gelmekte ve aynı zamanda toplumların gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Yıldırım, 2019: 43). Son yıllarda israfın artmasının nedeni tüketicilerin tercihlerinde snob (gösteriş) tüketiminin ön plana çıkması, aşırı ve lüks tüketim ürünlerinin tercih edilmesi olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu durum toplumun tamamını da etkilemektedir (Yıldırım, 2019: 54). Atık kavramı ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından "üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyal" olarak tanımlanmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015).

Gıda israfı sorunu son yıllarda sıklıkla karşılaşılan önemli sorunlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır. Öyle ki; israf edilen gıdaların yaklaşık olarak 1 trilyon dolarlık bir zarara karşılık gelmekte ve her yıl küresel ölçekte 1,3 milyar ton yiyecek israf edilmektedir. Günümüzde Afrika'da yaşayan toplumlar açlıkla mücadele ederken Avrupalı ya da Kuzey Amerikalı bir tüketicinin 15 kat daha fazla yemek israfı yaptığı belirtilmektedir. Türkiye'de ise en çok israf edilen gıdaların başında ekmek gelmekle birlikte her yıl 6 milyon ton ekmek

israf edilmektedir. Gıda atıklarının oranlarında gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde %40 oranında yenilebilir gıdalar çöpe gitmekte ve bu miktar Sahra Altı Afrika ülkelerinin yıllık toplam gıda üretimine karşılık gelmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde ise gıdaların tüketiciye ulaşmadan neredeyse %40'ı atık olmaktadır (Gümüş, 2014: 49).

Gıda israfının yaygın olarak görüldüğü sektörlerin başında ise hazır yiyecek endüstrisi gelmektedir. Restoranlardaki açık büfe hizmetlerinin aza indirgenmesi, açık büfeye çıkartılan ürünlerin küçük kaplarda sunum yapılarak tazeliğini kaybetmemesi ve israf olmasının önlenmesi, restoranlarda tabakların küçültülmesi ve tüketilmeyen fazla gıdaların paketlenmesi yönünde tüketicilerin teşvik edilmesi gıda israflarını önleme noktasında faydalı olacağı öngörülmektedir (Koç, 2011: 89; akt: Yıldırım, 2019: 56). Gıda israfının hastaneler, oteller, restoranlar gibi kurum ve kuruluşlarda daha fazla olduğu; yapılan araştırmalara göre özellikle açık büfe hizmetlerin bulunduğu her şey dahil otellerde yemeklerin 3'te 2'sinin atık olduğu tespit edilmiştir (Gıda Dostu Derneği, 2019)

Turizm işletmelerinde özellikle otellerdeki her şey dahil sistemlerin ve yiyecek-içecek işletmelerinde açık büfe hizmetinin sunulmasından dolayı gıda israfı oranlarının oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Yiyecek-içecek işletmeleri olan restoranların ve otellerin misafirlerine açık büfe hizmetleri ile sınırsız yiyecek sunmaları, onları tüketebileceklerinden fazlasını almaya teşvik etmektedir. Bu durum da beraberinde gıda israfına ve atık yönetimi ile ilgili problemlere neden olmaktadır (Chen ve Jai, 2018: 495). Restoran işletmelerine yönelik yapılan bir çalışmada gıda israfının nedenleri incelenmiş ve misafirlerin yiyebileceğinden fazlasını tabaklarına aldıkları için bitiremedikleri bu nedenle yenilebilir gıdaların atık olarak değerlendirildiği sonucuna varılmıştır (Betz vd. 2015: 222). Gıda israfını önlemek amacıyla İngiltere'de bulunan bir Çin restoranı olan "Kylin Buffet" misafirlerin tabaklarında kalan yemekleri bırakmaları halinde meydana gelebilecek gıda israfına karşılık olarak belirli bir ücret talep etmektedirler. Böylelikle yemeklerin tüketilmesi yönünde misafirler teşvik edilmektedir (Eugenios, 2012). Otellerde ise gıda israfını engellemek için iki önemli durum söz konusudur. Bunlar; atıkları en aza indirgemek ve atık yönetimidir. Dolayısıyla öncelikli olarak atıkların önlenmesi, üretimden sonraki atık yönetiminden daha kolay olacak ve işletmeye maliyet açısından olumlu etkiler yaratacaktır (Kirk, 1995: 4).

3. Yöntem

Bu çalışmanın amacı, turizm sektöründeki gıda israfının yoğun olmasından dolayı restoranların mevcut gıda atık yönetimi politikaları, gıda israfı oranları, gıda israfının en aza indirgenmesine yönelik uygulamada olan ya da uygulanması planlanan projelerin olup olmadığını incelemektir. Aynı zamanda çalışma kapsamında restoran çalışanlarının Türk halkının israf tutumlarına yönelik görüşlerine de yer verilmiştir.

Çalışma kapsamına dâhil edilen restoranların istatistikleri incelendiğinde, Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan verilere göre 2019 yılında Konya'da turizm işletme belgeli 14 adet restoran bulunmaktadır. Araştırma kapsamına dâhil edilen 9 adet restoranın seçim sürecinde ise Tripadvisor'da önerilen en iyi restoranlar arasında olanlar dikkate alınarak seçilmişlerdir. Bu restoranların seçilmesindeki bir diğer önemli kriter ise uzun yıllardır faaliyet göstermiş olmaları, yerli ve yabancı birçok turiste hizmet veriyor olmalarıdır. Yalnızca R9 henüz 4 aylık bir işletme olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. R9'un çalışmaya dâhil edilmesindeki amaç ise yeni bir işletme olduğu için gıda israfı ve atık

yönetimi boyutunda ne gibi adımlar atmış olduğu veya geleceğe yönelik planlarının ne aşamada olduğu tespit edilmesinin hedeflenmesidir. Dolayısıyla çalışma kapsamında Konya'daki işletme belgeli restoranların %64'ü ile görüşmeler gerçekleşmiş bulunmaktadır. Araştırma kapsamında restoran işletmelerinde yalnızca işletme sahibi veya müdürleri ile görüşmeler gerçekleştiğinden çalışma 9 işletme sahibi/müdürü açısından yürütülmüştür. Ayrıca çalışmada gıda israfı kahvaltı boyutu ile ele alınmıştır.

Çalışmada birincil veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, öncesinde hazırlanan sorular katılımcı ile yapılan görüşme sürecinde tekrar düzenlenebilir veya değiştirilebilirdir. Araştırma sorularının görüşme süreci içerisinde bu şekilde yeniden düzenlenerek oluşturulması yarı yapılandırılmış görüşme tekniği olarak ifade edilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2013: 18). Yarı yapılandırılmış görüşme formu işletme müdürleri için hazırlanmış olup, görüşmeler katılımcıların izinleri alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Çalışmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu Kılınç Şahin (2016) ve Selin (2018)'in çalışmalarında kullandıkları görüşme formlarından uyarlanarak hazırlanmıştır.

Aynı zamanda araştırma verilerinin analizi için betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Restoran işletmeleri ve görüşülen katılımcıların isimleri belirtilemeyeceğinden kodlama tekniğinden yararlanılmıştır. Böylelikle restoranlar "R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7, R8 ve R9" şeklinde kodlanmıştır.

Görüşme soruları restoran işletmelerindeki gıda israfının boyutlarını, gıda israf oranlarını ve israfı önlemeye yönelik bir prosedür uygulanıp uygulanmadığına dair bilgilere ulaşmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizi kısmında bazı katılımcıların görüşlerine yer verilerek alıntılar yapılmıştır.

4. Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgilere Tablo 1'de ele alınmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Tanıtıcı Bilgileri

		Restoran İşletmeleri			**Restoran İşletmeleri**
		n			**n**
Cinsiyet	Kadın	1	Atık Eğitimi	Var	4
	Erkek	8		Yok	5
Eğitim	İlkokul	-	Turizm Eğitimi	Yok	7
	Ortaokul	1		Lise	1
	Lise	5		Ön Lisans	-
	Ön Lisans	-		Yüksekokul	1
	Yüksekokul	1		Lisans	-
	Lisans	2		Turizm Bakanlığı	-
Sektördeki Hizmet Yılı	2-7 yıl	-	İşletmedeki Hizmet Yılı	1 yıldan az	3
	8-13 yıl	2		2-5 yıl	2
	14-19 yıl	1		6-9 yıl	3
	20-25 yıl	3		10 yıl ve üzeri	1

	26-31 yıl	1			
	32 yıl ve üzeri	2			

Cinsiyet açısından ele alındığında "erkek" katılımcıların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında "lise" düzeyinin yoğunlukta olduğu; sektördeki hizmet yılı değerlendirildiğinde ise "20-25 yıl" şeklinde yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırma konusu olan atık ile ilgili eğitim durumlarına bakıldığında restoran işletmelerinden 5 katılımcının atık ile ilgili eğitim almadıkları görülmektedir. Turizm eğitimi açısından değerlendirildiğinde ise 7 katılımcının turizm eğitimi almadığı tespit edilmiştir. Tablo 2.'de ise işletmelerin hizmet yıllarına dair bilgilere yer verilmiştir. Katılımcıların çalışma alanı olan işletmelerdeki hizmet yılı değerlendirildiğinde "1 yıldan az ve 6-9 yıl" arasında yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 2. Restoran İşletmelerinin Hizmet Yılı Bilgileri

R1	18 yıl
R2	9 yıl
R3	4 yıl
R4	10 yıl
R5	14 yıl
R6	3,5 yıl
R7	5 yıl
R8	22 yıl
R9	4 ay

Tablo 2.'de işletmelerinin toplam hizmet yılları incelendiğinde genel olarak bütün restoranların uzun yıllardır hizmet veren işletmeler olduğu yalnızca R9'un 4 aylık bir işletme olduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında restoran işletmecilerine/yöneticilerine "Günde meydana gelen toplam atık miktarı ve türü (gıda, kâğıt, cam vb.) ne kadardır?" sorusu yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan restoran işletmelerinde günlük meydana gelen toplam atık miktarı 521 kg'dır. Çalışmanın asıl amacı dikkate alındığı takdirde gıda atıklarının ise 343 kg olduğu tespit edilmiştir. R6, 160 kg gıda atığı ile en fazla gıda atığının olduğu restoran olduğu ikinci sırada ise 100 kg'lık gıda atığı ile R7 gelmektedir. R9 ise henüz 4 aylık bir işletme olmasında dolayı gıda atıklarının yalnızca 1 kg civarında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca R2'de gıda olarak atığın çok fazla oluşmadığı hatta ekmekte sıfır atık olduğu belirlenmiştir. Bu soruyu R3 *"Su ve soda şişeleri gibi geri dönüşümsüz olan cam ürünlerde atık oluşuyor. Bunlarla ilgili belediyeden geri dönüşüm kutuları talep edildiği halde geri dönüş olmadı."* şeklinde yanıtlamıştır. R8 ise kâğıt ve cam ürünlerde kullanım aşamasından sonra geri dönüşüm amacıyla tekrar ürünleri aldıkları firmaya iade ettiklerini belirtmiştir.

Restoran işletmelerine en çok atık oluşan gıdaların sıralamasını yapmaları için bir sıralama sunulmuştur. Bütün restoranlarda ilk beşte ekmek, reçel, zeytin, hamur işleri, sıcak ürünler, yeşillikler, meyveler olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca yapılan sıralamalarda ekmeğin ilk sırada bulunması ekmekteki israf oranlarının daha fazla olduğu göstermektedir. Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü'nün 2017'de yayınlamış olduğu verilere göre de Türkiye'de en fazla israf edilen gıda türleri arasında ekmek, sebze ve meyve ilk sırada yer alırken, günde 123 milyon ekmek üretildiği ancak her gün yaklaşık olarak 6,4 milyon ekmeğin israf edildiği görülmektedir (TMO, 2019).

Restoran işletmelerine yöneltilen "Atıklar türlerine göre ayrılıyor mu?" sorusuna ise R2, R4, R5, R8 ve R9 atıkları türlerine göre ayırdıklarını; R1 gıdaları bazen ayırdıklarını, R3 ve R7 ise atıkların ayrıştırılmadığını belirtmiştir. R3: *"Ayrılmıyor. Bunun nedeni ise belediye birimleri cam, kâğıt, tıbbi atık, gıda gibi ayrı ayrı renkte kutular getirmediği için burada öyle bir opsiyon yok. Talepte bulunduk ama geri dönüş olmadı."* şeklinde işletmede neden ayrıştırma yapamadıklarını ve bu durumdan rahatsız olduklarını belirtmiştir. R6 yalnızca ekmekleri ayırdıklarını ve çitçilerin gelip aldığını belirtmiştir. R8 işletmesi ise bir binicilik tesisidir ve çiftlik atmosferini misafirlerine sunmaktadır. Dolayısıyla bünyesinde atları ve çeşitli kümes hayvanlarını barındırdığından gıda atıklarını kendi içerisinde de ayrıştırdıklarını ve beslemekte oldukları hayvanlarına verdiklerini ifade etmiştir. R9 işletmesi Konya'nın Sille mahallesinde bulunan bir işletmedir ve bünyesinde Sille'li kadın çalışanları bulunmaktadır. İşletme gıda atıklarını ekmekler ve yenilebilecek gıda atıkları olarak ayrıştırdıktan sonra Sille'li kadınların atıkları alıp hayvanlarına götürdüklerini ifade etmiştir.

Çalışma kapsamında restoran işletmelerine "Hangi atık türlerinin geri dönüşümü yapılmaktadır?" sorusu yöneltilmiştir. R4, R7 ve R9 işletmelerinde hiçbir atığın geri dönüşümünün yapılmadığı; R1 ve R6 yalnızca ekmeklerin ayrıştırılıp hayvan barınaklarına gönderildiğini; R3 cam ve metal atıklarının geri dönüşümünün yapıldığını, R5 yalnızca plastik ürünlerin geri dönüşümünün yapıldığı, R8 kâğıt ve cam ürünlerin kullanıldıktan sonra firmalara geri dönüşüm için tekrar iade edildiğini belirtmiştir. R2 ise *"cam, metal, pil, karton, plastiklerde geri dönüşüm yapılıyor. Sadece çöp olan kısımları örneğin yemek artıklarını atıyoruz."* yanıtını vermiştir.

Araştırma kapsamında kahvaltı servisi ile ilgili işletmelere yöneltilen "Günde ortalama servis edilen kahvaltı miktarı ne kadardır?" sorusuna R1 ve R6 günlük 30 kişilik; R2 ve R8 hafta içi 15-20 kişi, hafta sonu ise 100 kişilik; R3 hafta içi 65 kişiye kadar servis yapıldığını, hafta sonu ise 200 kişiye kadar kahvaltı servisi yapıldığını; R4 Konya'da iki restoranlarının bulunduğunu ve ikisi için genel olarak ifade ettiğinde hafta içi 40 kişi, hafta sonu 300 kişilik kahvaltı servisi çıktığını; R5 ise hafta içi serpme kahvaltı, hafta sonu ise açık büfe kahvaltı verdiklerini ve yaklaşık 300 kişilik kahvaltı servisi yapıldığını; R7 hafta içi 100-150 kişi, cumartesi günleri 200 kişi ve Pazar günleri ise 300-350 kişilik kahvaltı hizmeti sunduklarını belirtmiştir. R9 ise hafta içi 30 kişi, hafta sonu ise 50-60 kişilik kahvaltı servisi yaptıklarını ifade etmiştir.

Kahvaltıdaki günlük gıda atık miktarını öğrenmek amacıyla yöneltilen soru ile en fazla kahvaltıdaki gıda atık oranına sahip işletmenin 60 kg ile R7 olduğu ve 35 kg ile R1'in ise ikinci işletme olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca R2 serpme kahvaltı servisi yaptığı için gıda atığı açısından çok fazla atık oluşmadığını belirtmiş; R3 3-10 kg arasında miktarın değiştiğini ve öğlen ve akşam servislerine göre daha fazla atık oluştuğunu; R4 ve R9 ortalama 1 kg civarında atık oluştuğunu; R8'de hafta içi 4 kg, hafta sonu ise 5 kg atık oluştuğu ve R5 günlük 3-4 kg atık oluştuğunu ve diğer öğünlerdeki atık miktarıyla eşit olduğunu vurgulamıştır.

Restoran işletmelerine "Gıda atıklarının oluşma nedenleri nelerdir?" sorusu yöneltildiğinde bütün işletmeciler misafirlerin bilinçsiz tüketiminden ve tabaklarına yiyebileceğinden fazlasını almalarından dolayı gıda israfının meydana geldiğini belirtmişlerdir.

"Gıda atıklarını önlemek için herhangi bir prosedürünüz mevcut mu?" sorusuna ise R3, R5, R6, R7, R8 ve R9 gıda israfını önlemek adına herhangi bir prosedür uygulamadıklarını belirtirken; R1 restoranın çeşitli yerlerinde "israf haramdır" şeklinde dini veya özlü sözler tabelaları bulundurduklarını; R2 menülerinde yemeklerin gramajlarını belirttiklerini ve böylelikle insanların yiyebileceği kadarını sipariş verdiklerini ifade etmiş; R4 ise sipariş sırasında misafirlerine önerilerde bulunduklarını söyleyerek; *"Biz sipariş alırken porsiyonlar hakkında misafirlerimizi uyarıyoruz. Ya da menüde çorbayı iptal etmelerini, yiyemeyeceklerini belirtiriz. Bu gibi uyarılarda bulunuyoruz ve kısmen de başarılı oluyoruz. Ancak yine de söylediğin zaman tepki alıyorsun. Kimisi memnun kalıyor ama %80'i de tepki veriyor."* yanıtı vermiştir.

Restoran işletmelerine "Geri dönüşümü yapılan gıda atıklarınız nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. R3 ve R5 gıda atıklarında geri dönüşüm yapmadıklarını belirtmişlerdir. R1 ve R2, R6 genellikle ekmekleri değerlendirdiklerini ve gıda atıklarının belediye tarafından alınarak hayvan barınaklarına götürüldüğünü ifade etmiştir. R5'in yanıtı ise şöyledir: *"Yiyecek ihtiyacı olan insanlar geliyor onlara veriyoruz. Çiftliklere gönderiyoruz. Hayvan besleyen ve bizden düzenli olarak gelip gıda atıklarını alan insanlar var. Onlar gelip alıyorlar. Böylece çok fazla çöpe giden israf olan bir şey de çıkmıyor."* R7 açık büfeden dönen süt ürünleri, zeytinler, ekmekler, et ürünlerini ve meyveleri değerlendirdiklerini bunun dışında herhangi bir prosedür uygulamadıklarını belirtmiştir. R8 ise binicilik tesis olduğundan genelde hayvanları için ayrıştırma yaparak gıda atıklarını değerlendirdiklerini ifade etmiştir.

Çalışma kapsamında restoran işletmelerine "Mutfakta kızartmalar için tava, fritöz vb. gibi araçlardan hangisini/hangilerini kullanıyorsunuz? Haftada ortalama kaç litre yağ atığı oluşuyor ve bu yağ atıklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. İşletmelerden R1, R3, R5, R7 ve R8 tava ve fritöz kullandıklarını diğer katılımcılar ise yalnızca fritöz kullandıklarını belirtmişlerdir. İşletmelerde meydana gelen yağ atıkları incelendiğinde ise R1'de haftada 14 litre, R2'de haftada 2,5 litre, R3'de yaklaşık 8 litre yağ atığı meydana geldiği ve R5'in haftada 36 litre yağ atığı ile en fazla yağ atığına sahip olan restoran olduğu tespit edilmiştir. R4'te ise yağ atığı ortaya çıkmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun nedenini ise R4 şöyle açıklamaktadır: *"Kültür mutfağı olduğumuz için bizde kızartmalık ürünler patates vs. gibi ürünler olmaz. Bizde tereyağı, sade yağ ve hayvansal yağ kullanılır. Sıvı yağ olarak da zeytin yağı kullanırız. Onu da salatalarda ve zeytinyağlılarda kullanırız."* Ayrıca R6'da haftada 18 litre yağ atığı, R7'de 17,5 litre, R8'de 3 litre ve R9'da ise 10 litre yağ atığı meydana geldiği belirlenmiştir.

Restoran işletmelerine "Mutfakta üretimde oluşan gıda atıklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" ve "Mutfakta oluşan ve servisten gelen gıda atıkları için ayrı çöp kutusu kullanılıyor mu?" soruları yöneltilmiştir. Restoran işletmelerinden R1, R6 ve R9 ilk soruya mutfakta çok fazla atık oluşmadığını yanlış sipariş hazırlanması gibi bir durum olursa da personelde değerlendirildiğini belirtirken ayrıca R1 ve R6 ikinci soru için de mutfakta gıdalar için ayrı çöp kutuları kullanmadıklarını belirtmiştir. R2 menülerinde yemeklerin gramajlarını belirttikleri için et ve türevlerinde atık oluşmadığını, meyve ve sebze ağırlıklı atıkların meydana geldiğini belirtmiştir. Ayrıca R2 *"Biz Selçuk ve Mevlevi mutfağı işlediğimiz için bu kültür itibariyle hiçbir yemeğimizde domates, salatalık, biber, salça, patates, sıvı yağ gibi ürünler yok. Bunun nedeni de o dönemde bunların henüz keşfedilmemiş olmasıdır. Bu yüzden de bizim atık oranımız diğer mutfaklara göre düşük olur."* şeklinde neden atık oranlarının düşük olduğunu vurgulamıştır. R2 mutfakta oluşan ve servisten gelen gıda atıkları için ayrı çöp kutusu kullanılıyor mu? sorusunu ise *"Bizim*

ayrı ayrı paket kaplarımız var. Onlarda biz pilavını, ekmeğini, et ürünlerini ayırıyoruz. O yüzden hayvanlara vermek için karmaşık bir durum olmasın diye bu şekilde ayrıştırıyoruz. Bunu bulaşıkhane ekibimiz çok iyi yapıyor." şeklinde yanıtlamıştır. Aynı şekilde R7 et ve türevlerini, R8 binicilik tesisi ve çiftlik olmasından dolayı sebze, meyve ve kabuklarını atlar için ayrı bir kovada birleştirdiklerini, ekmek, börek, pilav gibi ürünleri ise kümes hayvanları için ayrı olarak çöp kutusunda birleştirdiklerini ifade ederken, R9 ise yalnızca ekmekleri ayrı bir çöp kutusunda birleştirdiklerinden bahsetmiştir. R3 mutfakta oluşan gıda atıklarının direk çöpe gittiğini ve atıklar için ayrı ayrı çöp kutularının kullanılmadığını bu konuda belediyeden talepte bulunduklarını ancak geri dönüş almadıklarını belirtmiştir. R4 ise mutfakta yanlış sipariş hazırlanması durumunda personel yemeklerinde değerlendirildiğini, ayrıca ekmekler, yemek atıkları, yeşillikler, kola kutuları ve su şişeleri için mutfakta ayrı ayrı çöp kutularının kullanıldığını belirtmiştir. R5 ise mutfakta oluşan atıklar için *"çalışanlarımız sokak hayvanlarına götürüyorlar, ekmekleri veya yiyecekleri gelip alanlar var. Günlük olarak ihtiyacı olanlara veririz."* şeklinde yanıtlarken gıda atıkları için ayrı çöp kutuları kullanmadıklarını belirtmiştir.

Çalışma kapsamında restoran işletmelerine "Açık büfede tüketilmeyen gıda atıklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu sorulmuştur. Bütün işletmeler çatal değmeyen veya parçalanmamış ürünleri yeniden kullandıklarını veya personelde değerlendirdiklerini, diğer ürünlerin ise atık olduğunu belirtmiştir. Bu soruya R2: *"Konya'da şöyle bir özellik var. Çoğu insan evde hayvan besliyorsa kendi atıklarını paket yaptırıyor, çoğu da yiyemediğini paket yaptırabilir miyiz diyor. Yine de alan kısma bakarsanız bu çok fazla orantılı değil. Kalanlarda da maalesef değerlendirilemiyor. Ayrıca kahvaltıdaki peynirler vs. bıçak değmemişse veya ısırılmamışsa biz onları kendimize yemek yapıyoruz börek yapıyoruz, personel yemeğinde kullanıyoruz. Kalanlar ertesi güne asla çıkmaz. Kullanabileceğimiz kadarını çıkarırız çatal değen hiçbir şeyi kullanmayız. Çünkü sağlık açısından etik olmaz."* yanıtını vermiştir.

Restoran işletmelerine "Servisten sonra misafirlerden geri dönen veya tabaklarında kalan gıda atıklarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. R1 hepsini belediyenin aldığını, R2 ekmekleri asla atmadıklarını, yenilebilecek olan gıdaların ayrıştırıldıktan sonra hayvanlara verildiğini, R5 ise direk atık olduğunu belirtmiştir. R3 *"Gıda hijyeni dediğimiz bir kavram var. Misafirin önüne her ne kadarda porsiyon olarak gitse de misafir dokunmamışsa bile hava akımı göz önünde bulundurularak bir süre sonra bakteri oluşma durumu var. Bundan dolayı o ürünü paketleyip veya bir sonraki aşamalarda misafire servisini yapamazsınız."* yanıtını verirken; R4 ise yalnızca su şişesindeki suyun şişede kalan kısmının veya misafir açık ayran istedikten sonra içmeden siparişini değiştirdiği takdirde açık ayran olduğu için yeniden değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca R6, R7 ve R9 dokunulmayan ürünlerin personel yemeklerinde veya kahvaltılarında değerlendirildiğini; R8 ise misafirlerin bitiremediği ürünleri paket yaptırmak istediğini vurgulamıştır.

"STT (son tüketim tarihi) yaklaşan veya geçen gıdaları nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu restoran işletmelerine yöneltilmiştir. R1, R3, R5, R7 ve R9 ürünlerin STT'si geçmiş ise firma iadesi yaptıklarını veya ürünleri imha ettiklerini, STT'si yaklaşan ürünleri ise öncelikli olarak kullandıklarını belirtmiştir. R2 ve R4 ise stok sistemiyle çalışmadıklarını ve ürünlerini günübirlik temin ettiklerini, R6 ve R8 haftalık alışveriş yaptıklarını ve böyle bir sorunla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir.

Atık yönetimi ile ilgili restoran işletmelerinin personeline eğitim verdikleri ile ilgili soru sorulduğunda yalnızca R2, R5 ve R6 herhangi bir eğitimin verilmediğini, R9 ise henüz 4 aylık bir işletme olduklarından ayda bir atık yönetimi ile ilgili eğitim verilmesinin planlandığını belirtmiştir. R1 düzenli olarak ayda bir İSG uzmanlarının personele eğitim verdiklerini, R3, R4, R7 ve R8 ise bizzat kendilerinin personele atık yönetimi, hijyen, ayrıştırma ve israfla ilgili eğitim verdiklerini vurgulamışlardır.

Turizm ve restoran işletmelerindeki misafirlerin bilinçsiz tüketimi sonucu artan israfı önlemek adına sorulan "Misafirlere atık oluşumunu önlemeye yönelik bilgilendirme yapılıyor mu?" ve "İsraf ile ilgili herhangi bir görsel kullanmayı tercih eder misiniz?" sorusu restoran işletmelerine yöneltilmiştir. Restoran işletmelerinden yalnızca R1'de israfla ilgili ve israfı önlemeye yönelik ilgilendirici ve uyarı niteliğinde hadis ve özlü sözlerin restoranın çeşitli yerlerinde bulundurulduğu tespit edilmiştir. R9 bu soruyu "*Misafir siparişini vereceği zaman eğer tüketebileceğinden fazlasını sipariş ederse kibar bir şekilde fazla olabileceğini, tüketemeyeceklerini ancak tekrar isterlerse ilave yapılabileceğini belirtiyoruz. Bu şekilde söylediğimizde her zaman olumlu tepkiler alıyoruz.*" şeklinde yanıtlamıştır. Diğer tüm katılımcılar ise hizmet sektöründe böyle bir bilgilendirmenin veya görselin kullanılmasının doğru olmayacağını belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamında restoran işletmelerine "Türk halkının israf tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Bütün restoran işletmeleri Türk halkının dünya ülkelerine göre çok daha fazla israf yaptıklarını, eğitim ve kültürün bu konuda önemli bir ayrım olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı yanıtlarından ön plana çıkanlar ise şunlardır:

R2: *"Bu konuda dini boyutlarda da iyi değiliz, insancıl olarak da iyi değiliz, vicdan olarak hiç iyi değiliz. Turizm sektöründe de çalışmıştım. Açık büfelerde aşırı şekilde israf var. Bunun önüne geçilemiyor. İnsanlar odalarına bile kalmayacakmış gibi götürüp ertesi gün oda servisi donmuş kurumuş gıdaları atıyor. Ama kültür açısından baktığımızda böyle bir zayıflığımız var. Bence insanların eğitilmesi lazım bu konuda. Yabancı misafirlerle hiçbir şekilde yarışamayız. Bunu onların yemek yediği masadan bile anlayabilirsiniz. Yabancı misafirlerin yemek yediği masadaki masanın örtüsüyle, masanın şekliyle Türk halkının yemek yediği masayı asla bir tutamazsınız. Onlarda ekmek kırıntısı bulmanız zor ama bizde masa savaş alanı gibi olur. Bu durum üzücü ama maalesef gerçek."*

R3: *"Son derece yanlış. İnsanlar bazen kazandığı paranın hesabını bilmeden ve maalesef aç-tok kavramını bilinçli bir şekilde düşünmeden hareket ediyorlar."*

R4: *"Dinimize göre israf etmememiz gerekirken bizim halkımız israf ediyor ancak yabancı misafirlerde israf olmuyor. Kültür olarak kendimizi geliştirmemişiz. Genel olarak parasını verdim her istediğimi getir mantığı var. Böylece yiyemediği ürün israf oluyor. Ama turistler tabaklarına yiyebileceğini alırlar. Doymazlarsa gider tekrar alırlar. Biz dinimize uymuyoruz ama yabancı misafirler bizim dinimize uyum sağlıyor. Onun için Türkiye'de açık büfe sistemi çok yanlış bir sistem. Restoranımda dünyanın dört bir yanından millete hizmet veriyorum. Ama bizim Türk milleti kadar israf yapan bir millet görmedim."*

R9: *"Türk Misafirlerimizi sınıflandıracak olursak; yurt dışında yaşayan gurbetçilerimiz, şehir dışından gelen misafirlerimiz ve Konya'da yaşayan misafirlerimiz şeklinde ayırabilirim. Gurbetçi misafirlerimiz memleket hasreti çektiklerinden olsa gerek çok samimiler, anlayışlılar ve ayrıca tasarruflular. Yine şehir dışından gelen misafirlerimiz de çok anlayışlılar. Ancak Konya'nın yerlisine hizmet etmek çok farklı bir durum. İşletmenin sahibi gibi davranırlarken, yiyebileceklerinden daha fazla yemek siparişi veriyorlar."*

Araştırma kapsamında restoran işletmelerine "Turizm işletmelerindeki gıda israfı ile ilgili neler söylemek istersiniz?" sorusu yöneltilmiştir. R9 özellikle restoranlardaki israfın önüne geçilemeyeceğini belirtirken diğer katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlardan ön plana çıkanlar şunlardır:

R6: "*Görsel medyada israfla ilgili insanları bilinçlendirecek programlar veya kamu spotları yayınlanabilir. Bu şekilde insanlar daha da bilinçli olacaktır. Ayrıca biz restoranımızda önceden misafir istese de istemese de masaya bırakılan yiyeceklerin israf olduğunu fark ettikten sonra maşa servisine geçtik. Aperatif olarak servis edilecek ürünleri maşa ile servis ederek israfı az da olsa önlemeye çalışıyoruz."*

R7: *"Yaklaşık 20 yıldır bu işi yapıyorum. İsraf 20 yıl önce de vardı şimdide var. İşletmeler müşterilerin isteği doğrultusunda minimum atık oluşturabilecek ürünler çıkartabilirler. Dönüştürülebilecek ürünleri kullanabilirler. Personeller bilgilendirilebilir. Devlet tarafından işletmelere atık oluşumunu azaltmaya yönelik zorunlu tedbirler de getirtilebilir. Bu şekilde uygulama yapılırsa çalışanlar, işletme ve tüketici açısından verimli olur diye düşünüyorum. İşletmelerin tek başına yapabileceği bir durum değil.*"

R8: *"Açlıkla mücadele eden fakir ülkeler veya etrafımızda o kadar aç ve susuz sokak hayvanı varken gıdaların israf edilmesi çok kötü bir durum. İnsanların bir şekilde vicdanlarının sızlaması gerekiyor."*

Restoran işletmelerine Turuncu Bayrak ile ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları ve Turuncu Bayrak ile iş birliği yaparak gönüllü olmayı düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. R2, R3, R5, R7 ve R8 Turuncu Bayrak uygulamasını daha önce duymadıklarını belirtmiş ancak iş birliği konusuna veya gönüllü olma konusuna olumlu yaklaşmışlardır. R1 *"Böyle bir bilgilendirme olamaz çünkü misafir parasını ödediği için uygulamaz. Daha önce denedik biz bunu kahvaltı büfesinde şık giyimli bir arkadaşımız israfla ilgili bilgi verdik ama tam tersine işlerimiz düştü. Biz de son verdik bu uygulamaya."* şeklinde olumsuz yanıt verirken R6 de Türk misafirlere yönelik bu uygulamanın yapılamayacağını belirtmiştir. R4 ise bilgi sahibi olduğunu ancak zamanının kısıtlı olması nedeniyle vakit ayıramayacağını belirtmiştir. Son olarak R9 çekimser kalmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma Konya'da bulunan 9 restoran işletmesinde meydana gelen gıda israfının boyutlarını ve oluşma nedenlerini, gıda atık oranlarının tespitini ve diğer atıklar içerisindeki oranının belirlenmesini, gıda atıklarının önlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik uygulamaların araştırılması amacıyla yapılmıştır. Restoran işletmeleri ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen verilen analizi ile aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Görüşülen restoran işletmelerinde bir günde meydana gelen toplam atık miktarının 521 kg olduğu tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık olarak %66'sı gıda iken, %11'i kâğıt, %11'i cam ve %12'si plastik şeklinde meydana gelmektedir.

Görüşülen restoran işletmelerinde en çok atık oluşan gıdaların sıralamasının yapılması istenmiş ve ilk beş ürün içerisinde ekmek, reçel, zeytin, hamur işleri, sıcak ürünler, yeşillikler olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamına dâhil edilen restoran işletmelerinin yaklaşık büyük çoğunluğu atıkları türlerine göre ayırırken, 3 restoranın ise atıkları türlerine göre ayırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca restoran işletmelerinin büyük çoğunluğu atıkların geri dönüşümünü yaptıkları belirlenmiştir.

Görüşülen restoran işletmelerinde günde ortalama servis edilen kahvaltı miktarlarının hafta iç ve hafta sonu farklılık gösterdiği; hafta içi en az 20 kişilik kahvaltı servisi yapılırken bu sayının hafta sonu ortalama 350 kişiye ulaştığı tespit edilmiştir. Kahvaltı servisinde meydana gelen gıda atıklarının oranı ise yaklaşık 120 kg ile gıda atıkları içerisinde %35'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Restoran işletmeleriyle yapılan görüşmeler sonucunda gıda atıklarının misafir kaynaklı olarak meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. İşletmelerin gıda atıklarının önlenebilmesi amacıyla herhangi bir prosedürlerinin mevcut olma durumu sorulduğunda ise 3 restoran işletmesinin resmi kaynaklı olmasa da restoranlarında bulundurdukları özlü sözler ile veya kendilerinin misafirlerini uygun bir dille uyarması ile gıda israfını azaltmaya yönelik uygulama yaptıkları ancak 6 restoran işletmesinin ise herhangi bir uygulamaya sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

Görüşmelerin gerçekleştirildiği restoran işletmelerinden alınan verilere göre haftalık toplam yağ atık miktarları 109 litre olduğu ve restoranların büyük bir çoğunluğunun bu yağ atıklarını anlaşmalı oldukları şirketlere veya belediye birimlerine teslim ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Mutfakta yanlış sipariş hazırlanması gibi durumlarda meydana gelen veya açık büfede tüketilmeyen gıda atıkları ile ilgili işletmelerin çoğunlukla dokunulmamış gıdaları personel yemeklerinde değerlendirdikleri sonucuna ulaşılırken; 5 işletmenin mutfakta oluşan ve servisten gelen gıda atıkları için ayrı çöp kutuları kullandıkları, 4'ünün ise ayrı çöp kutusu kullanmadıkları belirlenmiştir.

Restoran işletmelerinin personeline atık yönetimi konusunda eğitim vermeleri ile ilgili yöneltilen sorunun analizlerine göre 5 işletmenin İSG (İş Sağlığı ve Güvenliği) uzmanları tarafından veya işletme müdürlerinin kendileri tarafından eğitim verildiğini, 4 işletme ise herhangi bir eğitim vermediğini belirtmişlerdir.

Misafirlere atık oluşumunu önlemeye yönelik herhangi bir bilgilendirme yapılması veya israf ile ilgili görsel kullanılması konusunda elde edilen verilere göre işletmelerin yalnızca 2'si (R1, R9) bilgilendirme ve görsel kullanırken diğer katılımcılar hizmet sektöründe böyle bir bilgilendirme veya görsel kullanılmasının doğru olmayacağı yönünde yanıt vermişlerdir.

Çalışmanın en önemli sorularından olan "Türk halkının israf tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" ve "Turizm işletmelerindeki gıda israfı ile ilgili neler söylemek istersiniz?" sorularının analizi sonucunda tüm katılımcılar Türk misafirler ile yabancı misafirleri karşılaştırarak Türk misafirlerinin yaklaşık %80 oranında daha fazla israf yaptığını vurgularken; her şey dahil sistemli otellerde sunulan açık büfe hizmetinin ve restoran işlemelerindeki kahvaltı açık büfe hizmetinin kaldırılmadığı sürece turizm işletmelerindeki israfın önüne geçilemeyeceğini vurgulamışlardır.

8 Eylül 2019 itibariyle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından başlatılan Sıfır Atık Projesi'ne dahil edilen Turuncu Bayrak organizasyonu hakkında restoran işletmelerine bilgi verildikten sonra istedikleri takdirde gönüllü olabilecekleri belirtilmiştir. İşletmelerin birçoğu bu araştırma ile bilgi sahibi olmuşlardır ve araştırmacılar tarafından israf.net ve sosyal medyadaki hesaplarına yönlendirilerek Konya'daki restoran işletmelerinin israfı önlemek adına resmi bir organizasyonla iş birliği yapmaları konusunda önemli bir adım atılmıştır. 5 işletme bu konuya olumlu yaklaşırken 2 işletme ise bu uygulamanın yalnızca kıyı otellerinde ve yabancı misafirlerin ağırlıklı olduğu otellerde uygulanabileceğini belirterek olumsuz yanıt vermişlerdir. Diğer 2 işletme ise çekimser kalmıştır.

Araştırma kapsamında restoran işletmeleri ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler ve alan yazın taraması sonucunda gıda israfı ve atık yönetimi ile ilgili şu öneriler sunulabilir:

- İşletmedeki tüm personele atık yönetimi konusunda uzman personeller tarafından düzenli periyodlarla eğitimler verilmesi,
- Geri dönüşümü yapılabilen ürünler tercih edilmesi
- İşletmeler tarafından talep edilen geri dönüşüm kutuları belediyelerce tedarik edilmesi,
- Atık yönetimi ve israf ile ilgili açık büfelerde veya restoranların çeşitli yerlerinde görsel materyallerin kullanılması,
- Atık türleri ve miktarlarının düzenli olarak kayıt altına alınması,
- Görsel medyada israf ve açlıkla ilgili kamu spotları yayınlanması önerilmektedir.

Aynı zamanda yapılacak diğer çalışmalarda birincil veri toplama yöntemi olan gözlem tekniğinin kullanılması reelde işletmelerdeki atık yönetimi ve israf sorununun daha detaylı tespit edilmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma yalnızca Konya ilinde faaliyet gösteren 9 adet yiyecek & içecek işletmesi dâhil edilmiştir. Daha sonra yapılacak çalışmalara Konya ilinde bulunan yöresel mutfak noktasında hizmet veren yiyecek & içecek işletmelerinin çalışmaya dahil edilmesi önerilmektedir. Aynı zamanda gıda israfı noktasında helal konseptli ve yeşil yıldıza sahip işletmelerin yapılacak olan çalışmalar kapsamına alınması ile israf noktasında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalar için israfın tüketiciler açısından da ele alınması önerilmektedir.

Kaynakça

Betz, A., Buchli, J., Göbel, C. & Müller, C. (2015). Food Waste in the Swiss Food Service Industry-Magnitude And Potential For Reduction. *Waste Management*, 35(2015) 218-226. http://dx.doi.org/10.1016/j.wasman.2014.09.015.

Chen, H. S. & Jai, T. (Catherine). (2018). Waste Less, Enjoy More: Forming A Messaging Campaign and Reducing Food Waste in Restaurants. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 19(4), 495-520, http://dx.doi.org/10.1080/1528008X.2018.1483282.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2015). https://csb.gov.tr, https://cygm.csb.gov.tr/yonetmelikler-i-440 E. T. 3.5.2019.

Eugenios, J. (2012). Leaving Food Uneaten May Cost You at Some Restaurants. https://www.today.com/food/leaving-food-uneaten-may-cost-you-some-restaurants-778509 E.T. 06.12.2019.

Gıda Dostu Derneği. (2019). http://israf.net/iletisim E.T. 06.12.2019.

Gümüş, Ç. (2014). *Ekmek İsrafını Önleme Konulu Sosyal Sorumluluk Kampanyasına İlişkin Akademisyen, Uzman ve Öğrenci Görüşleri.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kılınç Şahin, S. (2016). *Küresel Bir Sorun "Gıda Atıkları": Otel İşletmelerinde Önlenmesi ve Değerlendirilmesine Yönelik Model Önerisi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Kirk, D. (1995). Environmental Management in Hotels. *International Journal of Contemporary Hospitality Management.* 7(6), 3-8.

Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2019). https://www.konyakultur.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=24 E. T. 16.5.2019.

Selin, J. (2018). *Towards Reducing Food Waste in a Hotel Breakfast Buffet - A Case Study of Profil Hotels Calmar Stadshotell.* Master Level. Linnæus University, Sweden.

Sönmez, V. & Alacapınar, F. (2013). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Anı Yayıncılık.

The State of Food Security and Nutrition in the World (FAO). (2019). http://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/ E. T. 3.5.2019.

The World Bank. (2019). https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/solid-waste-management E. T. 20.4.2019.

Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO). (2019). Ekmek İsrafı ve Tüketici Alışkanlıkları. http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/ekmek/tmobrosuryeni2.pdf. E. T. 9.4.2019.

Tripadvisor. (2019). https://www.tripadvisor.com.tr/Restaurants-g298014-Konya.html E. T. 9.5.2019.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK). (2019). https://sozluk.gov.tr/ E.T. 06.12.2019.

Yıldırım, E. (2019). *Türkiye'de Helal Konseptli Otel İşletmelerinde İsrafın Değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

KADIN GİRİŞİMCİLERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE SOSYAL MEDYANIN ÖNEMİ

Berfu İlter

berfu@aku.edu.tr

Çalışma Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2008 yılında tamamlanan "Girişimcilik Sürecinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Analizi: Kagider Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

ÖZET

Erkek egemen piyasa yapılanmasında kadın girişimciler de kendilerine alan açmaya çalışmaktadırlar. Ancak kadın girişimcilerin bu alana girebilmeleri için oldukça fazla çaba harcamaları gerekmektedir. Kadınların çalışma yaşamına girmelerinde en büyük engel, toplumun geleneksel bakış açısından kaynaklanmaktadır. Toplumda kadına biçilen rollerin başında ev işleri, çocuk bakımı vb. gelmektedir. Kadına biçilen bu rollerin dışına çıkabilen kadınları bekleyen pek çok sorun bulunmaktadır. Kadınların girişimcilik sürecinde karşılaşabilecekleri sorunların çözümünde onlara destek olabilecek unsurlardan birinin sosyal medya olabileceğini söylemek mümkündür. Günümüzde medya; yasama, yürütme ve yargının ardından bir toplumun dördüncü gücü olarak görülmektedir. Yaşanılan teknolojik gelişmeler medyanın, geleneksel medyadan sosyal medyaya doğru bir evrim geçirmesine yol açmış bulunmaktadır. Kadın girişimcilerin erkek egemen iş piyasasında artarak, güçlenerek kendilerine alan açabilmeleri ve girişimciler arası iletişim ağına dahil olabilmeleri sosyal medya sayesinde daha hızlı, ekonomik ve kolay bir şekilde gerçekleştirilebilinir. Sosyal medya kadın girişimcilerin hemcinsleri, erkek girişimciler, kendilerini destekleyen kurum-kuruluşlar, devlet, müşterileri ile etkin bir biçimde iletişim kurabilmelerine olanak tanımaktadır. Kadın girişimciler gerek Türkiye'de gerekse dünya genelinde sosyal medya sayesinde kendilerini ifade edebilme, iş ve müşteri ağları oluşturabilme,ürün ve hizmetlerini tanıtabilme, anlık geri dönüşler alabilme gibi pek çok imkâna sahip olmaktadırlar. Dolayısıyla Kadın girişimciler sosyal medyanın kendilerine sunmuş olduğu avantajları değerlendirip, dezavantajları ortadan kaldırabildikleri ya da en aza indirebildikleri sürece, alışılmış kalıpları kırabilme gücünü ellerinde tutabileceklerdir. Çalışmanın amacı, kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorınların çözümünde sosyal medyanın önemini ortaya koymaktır. Bu amaca ulaşabilmek için literatür taraması yapılmıştır. Sonuç olarak, kadın girişimciler kendilerini

çağın gerektirdiği yeniliklere açık tutarak, sosyal medyayı etkin ve bilinçli bir biçimde kullanabildikleri taktirde, girişimcilik sürecinde karşılaşmış oldukları sorunları bertaraf edebilmeleri mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler : Kadın Girişimciler, Medya, Sosyal Medya.

ABSTRACT

Female entrepreneurs are also trying to open up space for the male dominated market structure. However, women entrepreneurs need to make a lot of effort to enter this field. The biggest obstacle for women to enter work life stems from the traditional perspective of society. At the beginning of the roles assigned to women in society, housework, child care and so on. It comes. There are many problems awaiting women who can go out of these roles. It is possible to say that social media can be one of the factors that can support women in solving the problems they may encounter during the entrepreneurship process. Media today; It is seen as the fourth power of a society after legislative, executive and judicial. The technological developments have led to the evolution of the media from traditional media to social media. Social media enables women entrepreneurs to become more and more powerful in the male-dominated labor market and to be able to open space for themselves and to be included in the inter-entrepreneurship network. Social media allows women entrepreneurs to communicate effectively with their fellow men, male entrepreneurs, institutions and organizations supporting them, the state and their customers. Women entrepreneurs need in Turkey and throughout the world to express themselves through social media, business and build customer networks, to promote their products and services, including the ability to receive instant feedback are having lots of facilities. Therefore, women entrepreneurs will be able to hold the power to break the conventional patterns as long as they can assess and take advantage of the advantages offered by social media and eliminate or minimize the disadvantages. The aim of this study is to reveal the importance of social media in solving the problems faced by women entrepreneurs. In order to achieve this aim, literature review was performed. As a result, if women entrepreneurs can use social media effectively and consciously by keeping themselves open to the innovations required by the era, they will be able to eliminate the problems they have faced during the entrepreneurship process.

Keywords : Women Entrepreneurs, Media, Social Media.

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ALGISI

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES AND THE PERCEPTION OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP OF UNIVERSITY STUDENTS

Berfu İlter

berfu@aku.edu.tr

ÖZET

Sosyal girişimcilik toplumsal sorunlara girişimcilik açısından bakarak çözümler üretmek amacı ile bir takım faaliyetler çabasını içermektedir. Sosyal girişimciler, toplumsal sorunlara farklı bir bakış açısı ile yaklaşarak, sorunlara yaratıcı ve yenilikçi çözümler üreten faaliyetler çabası içindedirler. Dezavantajlı gruplar, eğitim, yoksulluk, çevresel sorunlar vb. özellikle sosyal girişimcilik faaliyetleri kapsamında yer almaktadır. Sosyal girişimciler faaliyetleri kapsamında toplumsal sorunlara çözüm üretme aşamasında; sosyal değer yaratacak frsatları görebilme, kaynak yaratabilme, sürdürülebilir olma ve yenilikçi olma gayreti içindedirler. Sosyal girişimciler toplumda bir değişim ajanı olarak görülmektedirler. Sosyal girişimcilik gönüllülük esasına, etik davranışa dayanmakta ve sosyal bir amaç taşımaktadır. Sosyal girişimciler karşılaşmış oldukları sorunları çözüme ulaştırabilmek için öncelikle SWOT analizi uygulamaktadırlar. Sosyal girişimciler, tespit etmiş oldukları toplumsal sorun ile ilgili algıladıkları çevresel tehditleri büyük bir ustalık ile fırsata dönüştürebilirler. Çünkü tıpkı ekonomik girişimciler gibi sosyal girişimciler de başkaları tarafından fark edilemeyen fırsatları görme yeteneğine sahiptirler. Devlet, toplumda yaşanılan sorunların tümünü tek başına çözüme kavuşturma konusunda yeterli olamamaktadır. Bu anlamda sosyal girişimciler bir bakıma sorunları çözüme ulaştırmada devletin üzerinden önemli bir yük almaktadır. Toplumların geleceği genç nesillerin elinde şekillenektir. Bu bağlamda sosyal girişimci özelliğini taşıyan gençlerin varlığı önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı, gençlerin sosyal girişimcilik faaliyetleri konusunda farkındalıklarını ve algılarını tartışmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için literatür taraması yapılmış ve aynı zamanda Afyon Kocatepe Üniversitesi öğrencilerine derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Bu kapsamda öğrencilere sosyal girişimcilik tanımı ve uygulanmış bir sosyal girişimcilik örneği verilmiştir. Ve kendilerinin de toplumsal sorun olarak algıladıkları bir konuyu, sosyal girişimcilik bakış açısı ile değerlendirmeleri üzerine yorumları alınmıştır. Sonuç olarak, yapılan nitel araştırma yöntemi

verileri doğrultusunda, gençlerin birer potansiyel sosyal girişimci adayı olabileceği kanaatine ulaşabilmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler : Girişimcilik, Sosyal Girişimcilik, Sosyal Girişimciler.

ABSTRACT

Social entrepreneurship involves a number of activities efforts to find solutions to social problems in terms of entrepreneurship. Social entrepreneurs approach social problems with a different perspective and strive for activities that produce creative and innovative solutions to the problems. Disadvantaged groups, education, poverty, environmental problems and so on. especially in the scope of social entrepreneurship activities. Social entrepreneurs are in the process of producing solutions to social problems within the scope of their activities; They strive to see opportunities that create social value, to create resources, to be sustainable and to be innovative. Social entrepreneurs are seen as agents of change in society. Social entrepreneurship is based on volunteering, ethical behavior and has a social purpose. Social entrepreneurs firstly apply SWOT analysis in order to solve the problems they face. Social entrepreneurs can turn their perceived environmental threats into opportunities with great mastery. Because social entrepreneurs, like economic entrepreneurs, have the ability to see opportunities that cannot be noticed by others. The state alone cannot solve all the problems in society. In this sense, social entrepreneurs take a significant burden on the state in solving problems. The future of societies is shaped by young generations. In this context, the presence of young people with social entrepreneurial characteristics is important. The aim of the study is to discuss the awareness and perceptions of young people about social entrepreneurship activities. In order to achieve this aim, literature review was conducted and in-depth interview method was applied to Afyon Kocatepe University students. In this context, the definition of social entrepreneurship and an example of applied social entrepreneurship are given to the students. And their comments on the social entrepreneurship perspective that they perceive as a social problem. As a result, according to the qualitative research method data, it is possible to conclude that young people can be potential candidates for social entrepreneurs.

Keywords : Entrepreneurship, Social Entrepreneurship, Social Entrepreneurs.

HÂKİM'İN ŞERHİNDEN HAREKETLE ŞEVKET-İ BUHÂRÎ DÎVÂNI'NDA NEY'E DAİR BENZETMELER

Bilge KARGA GÖLLÜ
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Sözden çok manayı önemseyen ve ızdırabın yoğun olarak hissedildiği Sebk-i Hindî şiirinde derin anlamlar oluşturma gayreti şiirin girift bir yapıya bürünmesine neden olurken, şairlerin insan ruhuna yönelmeleri tasavvufu beraberinde getirmiştir. Ancak bu üslupta yazan şairler tasavvufun imaj ve sembol dünyasından yararlanmış, onu mutasavvıf şairlerden daha farklı ele almışlardır. Şiirlerde soyut unsurların somut bir şekilde ifade edilmeye çalışılması ise mutasavvıf şairlerle Sebk-i Hindî şairlerinin ortak yönü olarak kabul edilmiştir.

Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerinden ve Türk Edebiyatında başta Şeyh Gâlib olmak üzere Nâbi, Koca Râgıp Paşa, Lebîb gibi birçok şairin beğenisini kazanan Şevket-i Buhârî'nin Dîvân'ında da tasavvufa ait unsurlar değişik şekillerde kullanılmıştır. Mevlânâ'nın etkilerinin görüldüğü şiirlerde tasavvuf müziğinin temel enstrümanlarından ney, birçok benzetme ve hayale konu olmuştur. Nazik ve daha önce görülmemiş hayalleriyle, şiirlerinin karmaşık yapısıyla dikkati çeken Şevket-i Buhârî'nin yaptığı bu benzetmeler Sebk-i Hindî şiirinde tasavvufun işlenişine dair bilgiler barındırmaktadır.

Hem diğer Şevket-i Buhârî divanlarında bulunmayan bazı şiirleri içermesi hem de divanı şerh eden Hâkim (Seyyid Mehmed Efendi)'in ney ile ilgili verdiği faydalı bilgiler düşünülerek bu bildiride, Hâkim (Seyyid Mehmed Efendi)'in Şevket-i Buhârî Dîvânı şerhindeki metin esas alınmıştır. Eser incelenerek "ney"in geçtiği beyitler tespit edilmiş, günümüz Türkçesine çevrilen şiirlerdeki benzetmeler alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Hâkim'in verdiği bilgilerden de yararlanılarak Şevket-i Buhârî'nin bu çalgı aletini ne gibi hayallerle ifade ettiği, ruhi bunalımların vasıtası durumundaki bir şiir tarzında ızdırabın ve tasavvufun sesi olan neyi nasıl kullandığı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şevket-i Buhârî, Sebk-i Hindî, Hâkim (Seyyid Mehmed Efendi), Ney, Benzetmeler.

KONYA 7-8 ARALIK 2019

MOVEMENT FROM THE HAKIM'S COMMENTARY SIMILARITIES ABOUT THE NEY IN THE SHEVKET-İ BUKHARI'S DIVAN

ABSTRACT

While Sebk-i Hindi poetry, which cares more about meaning and feels an intense feeling of anguish, attempts to create deep meanings make poetry take on an intricate structure, and poets inevitability leads to mysticism. However, the poets who wrote in this style benefited only from the world of image and symbol of Sufism, and handled it differently than sufistic poets.

Attempting to express abstract elements in poems in concrete terms emerges as the common aspect of sufi poets and Sebk-i Hindi poets.

Shevket-i Bukhari, who was one of the most important representatives of Sebk-i Hindi and won the appreciation of many poets such as Seyh Galib, Nabi, Koca Ragıp Pasha and Lebib in Turkish Literature, used elements of Sufism in different ways. In the poems where Mevlana's influences are seen, ney, one of the basic instruments of Sufi music, has been the subject of many analogies and dreams. These metaphors by Shevket-i Bukhari, which draws attention with his kind and unprecedented dreams and the intricate structure of his poems, contain information about the processing of Sufism in Sebk-i Hindi poetry.

Considering both the fact that it contains some poems not found in the other Shevket-i Bukhari divans and the useful information given by Hakim (Seyyid Mehmed Efendi) about ney, in this paper, 18th century fact, divan poet and poet Hakim's Shevket-i Bukhari Divan commentary is based on the text of the divan. By analyzing the work, the couplets where "ney" was passed were identified and the analogies in the poems translated into modern Turkish were tried to be examined in sub-headings. Taking advantage of the information given by the Hakim about what the Shevket-i Bukhari expresses what kind of instrument this dream, as a means of spiritual crises in the form of poetry and the sound of Sufism was tried to observe how he uses.

Keywords: Shevket-i Bukhari, Sebk-i Hindi, Hakim (Seyyid Mehmed Efendi), Ney, Analogies.

1. Giriş

Türk mûsikîsinde ve Mevlevîlikte en önemli sazlardan olan ney, bilhassa Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin "Dinle neyden…" şeklinde başlayan *Mesnevî*'sinin ilk 18 beyitinde neyin hikâyesinin yer almasıyla itibar kazanmış, "nây-ı şerîf" olarak adlandırılmıştır. Üzerinde bulunan yedi deliğin tasavvuf düşüncesindeki "yedi esmâ" yı ve neyin kendisinin de "insân-ı kâmil"i temsil ettiği düşünülmüştür (Uygun, 2007, s. 69). Yapılan zikirlerde ritme yardımcı olan ve mazhar, halîle, kudüm, bendir, nevbe gibi vurmalı sazlara eşlik eden (Özcan, 2011, C. 40, s. 385) ney, din dışı mûsikîde de önemli bir saz hâline gelip diğer nefesli sazların yanında yerini almıştır (Koca, 2002, s. 181-196).

Divan şiirinde şairler ney ile ilgili çeşitli hayaller kurmuşlar ve bunu farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Nev'î'nin "Rumûz-ı ilm-i Mevlânâ'yı ezbere bilen bir mûsikî aleti" şeklinde tanımladığı ney, özellikle Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili şiirlerde sıklıkla karşımıza çıkmakta, tasavvufi şiirlerin de vazgeçilmezi durumundadır. Sazlıktan kesilmesiyle vatanından ayrı düşmesi; ilahi sırra vakıf olması ve garipliği nedeniyle sesinin yanıklığı, etkileyiciliği (Zavotçu, 2009); içinin hava dolu oluşuyla aşk, hevâ, fenâ bulma, yok olma, arzu, yel-rüzgâr (Çelebioğlu, 1998, s. 568); kızgın demirlerle deliklerinin oluşturulma sebebiyle âşık, âşığın bedeni; kamıştan elde edilmesiyle kalem gibi benzetmelere konu olmuştur (Zavotçu, 2009). Bu sebeple Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcisi ve Kelîm-i Hemedânî (öl. 1652), Sâib-i Tebrizî (öl.1671), Bîdil (öl. 1720) gibi Türk Edebiyatını derinden etkileyen Şevket-i Buhârî'nin (öl. 1691) (Türkel Oter, Yıldırım, 2010, s. 214) karmaşık yapısıyla hasırın tellerini andıran (Şafak, 1386, s. 16-18),

anlam kapalılığının hâkim olduğu[1] şiirlerinde de ney ile ilgili zengin bir hayal dünyasıyla karşılaşılmaktadır. Sebk-i Hindî'nin etkisiyle ise yapılan benzetmelerin farklılaştığı dikkati çekmektedir. Şevket-i Buhârî'den etkilenen Şeyh Gâlip'te de bu farklılığı görebilmek mümkündür. Ney redifli üç gazeli bulunan Gâlip (Zavotçu, 2009, s. 740) şiirlerinde "kîş-i ney, perî-hâne-i ney, matbah-ı mey-hâne-i ney, revzen-i kâşâne-i ney" (Öztekin, 2007) gibi tamlamalarla geçmişten daha farklı ifadeler kullanmıştır.

Bilindiği gibi Sebk-i Hindî[2] şiirinde sözden çok ince ve zarif manalar ön planda olup ızdırap derinden hissedilmektedir. Mantığı zorlayan anlatım ve mübalağalarıyla insan ruhuna yönelen şiirler tasavvufu da beraberinde getirmiştir. Bu şiirlerdeki tasavvuf, mutasavvıf şairlerin ele aldığından farklıdır (İsen vd., 2002, s. 112). Ancak, soyut kavramların somut unsurlarla ifade edilmesi özelliği tasavvuf şiirinin etkisiyle Hint üslubunda da kullanılmıştır (Gürer, 2000, s. 108). Dolayısıyla tasavvufun ve ızdırabın sembolü olan ney müzik aletinin Sebk-i Hindî'nin en önemli temsilcisi Şevket-i Buhârî'nin şiirlerinde nasıl kullanıldığı merak uyandırıcıdır. Kafiye tekrarına sıklıkla düşmesi şiirinin olumsuz bir özelliği olarak görülse de birçok yönden güzelliklerle dolu olan şiirlerinde (Şemîsâ, 1382, s. 23-24) neye dair benzetme dünyası Sebk-i Hindî şiiri hakkında da yol göstericidir.

Bu bildiride, ney ile ilgili yapılan benzetmeler incelenirken Dîvân[3] metni için XVIII. yüzyılın önemli vak'ânüvisi[4], divan şairi[5] ve şârihi olan Hâkim'in şerhi esas alınmıştır. Diğer divanlarda bulunmayan bazı kasidelerin bu eserde yer alması, birçok nüshanın Hâkim tarafından görüldüğünün belirtilmesi, ney ile ilgili yararlı bilgilerin verilmiş olması (Karga Göllü, 2018) gibi nedenler bu seçimde etkili olmuştur.

1.1. Ney

Kamıştan yapılan ve "ney"e benzer müzik aletlerinin en eski örneklerine Mezopotamya kazılarında, Uygurlar dönemine ait bazı resimlerde, taş kabartmalarda, kamış borular şeklinde Sümerlerde ve çeşitli uygarlıklarda rastlanmıştır. Tarihi çok eskiye uzanan ney, Doğu'nun hemen her yerinde kullanılmıştır. Ayrıca "ney" kelimesi, eskiçağlarda dilsiz sazları da ifade etmiştir (Uygun, 2007, s. 68). Genellikle "nây" yerine "ney" şeklinde telaffuz edilen (Muallim Naci, 1987, s. 876) bu kelimenin sözlük anlamlarına bakıldığında kamış, boru, gırtlak (Kanar, 2000, s. 1172); saz, kamıştan yapılan ma'rûf uzun düdük nev'i (Şemseddin Sami, 2006, s. 1453); kamıştan yapılan yanık ezgili müzik aleti (Parlatır, 2011, s. 1293); ma'rûf kamıştan yapılan saz, mizmâr gibi anlamlara geldiği görülmektedir.

Yapımında sarı ve budaklı kamışlar tercih edilmektedir. Dokuz boğumlu bir kamışın içi

[1] Geniş bilgi için bk.: Murâdî, H. P. (1390). *Ber-resî-i 'avâmil-i İbhâm der-Dîvân-ı Şevket-i Buhârî*. Dânişgâh-ı Tahran, Dânişgede-i Edebiyyât u 'Ulûm-ı İnsânî, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Tahran.

[2] Geniş bilgi için bk.: Babacan, İ. (2012). *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*. Ankara: Akçağ.

[3] Geniş bilgi için bk.: Milani, A. (1960-61). *Şevket-i Buhari ve Onun Üslubunun Türk Edebiyatına Tesiri*. İstanbul Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul; Milâni, A. (1961). *Şevket-i Buharî Hayatı ve Divan'ından Seçmeler*. İstanbul: Küçükaydın Matbaası; Şafak, T. (1386). *Tashîh-i İntikâdî-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî,* Dânişgâh-ı Tahran, Dânişgede-i Edebiyyât u 'Ulûm-ı İnsânî, Pâyân-nâme-i Doktora, Tahran; Şemîsâ, S. (1382). *Dîvân-ı Şevket-i Buhârî*. Tahran.

[4] Geniş bilgi için bk.: Güngör, T. (2014). *Vak'anüvîs Hâkim Efendi Tarihi (Metin-Tahlîl)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

[5] Geniş bilgi için bk.: Poyraz, Y. (2008). *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*. Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun.

boşaltılıp kızgın bir demirle veya özel bir keskiyle biri arkada olmak üzere yedi adet dairevi delik (perde) açıldıktan sonra çatlamayı önlemek için ilk ve son bölümüne gümüş, altın ve pirinçten "parazvâne" adı verilen bilezikler takılmaktadır. Boğumlara çeşitli madenlerden teller de sarılarak sağlamlaştırılmaktadır. "Başpâre" denilen boğaz boğumuna ise üflemeyi kolaylaştıran bir ağızlık takılmaktadır (Uygun, 2007, s. 68). Davut, Bolahenk, Şah, Mabeyn, Mansur, Kız Neyi ve bunların yarısı anlamındaki nısfiyeleri olmak üzere boyca, kalınlıkça, ahenkçe farklı çeşitleri bulunmaktadır. Etkili ve yanık sesiyle bilinen bu müzik aletinin icadı ile ilgili bir rivayet de anlatılmaktadır. Bu rivayete göre Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği ilahi sırrı içine sığdıramayıp bir kuyuya haykırması üzerine kuyunun kenarlarından sazlar fışkırmıştır. Bir çoban kamışlıktan onu koparıp kesmiş, delikler açmış ve üflemeye başlamıştır (Pakalın, 1971, C. II, s. 689-690).

2. Ney'e Dair Benzetmeler

Şevket-i Buhârî'nin şiirlerinde ney ve onun ana vatanı olan sazlığın ayrı bir yeri vardır ve yoğun olarak geçmektedir. Şevket'in şiirlerinde sazlık, ervâh-ı âlem, ney de buradan kopup yollara düşen bir derviş olarak hayal edilmektedir. Bilindiği gibi, vatandan koparılan neyin hikâyesi ile insân-ı kâmilin hikâyesi ve varoluş sebebi birbirine benzemektedir. *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyitinde de ney, insân-ı kâmilin hislerine tercüman olmuştur (Çetinkaya, 2019, s. 1987). Böyle olunca Şevket'in şiirlerinde sazlıktan kesilen kamış için bu dünya bir gurbet, sazlık da âlem-i ervâhtır:

Behem-zed behr-i îcâd-ı mahabbet hüsn-i 'âlem-râ
Hasîrî z'in neyistân bâft nakş-ı şîr şud peydâ

(87b/23-24)[6]

[Muhabbet icadı için âlemin güzelliğini birbirine bağladı; bu sazlıktan bir hasır dokudu, arslan tasviri meydana geldi]

Hâkim'in açıklamalarına göre, aşk güzellikten oluşmuştur, hasır insan vücududur ki bundan da aşk meydana gelmiştir (87b/27-28). Dünya hayatına bağlı olanlar ise gerçekleri görmekte zorlanırlar. Bu sebeple, dünyayı bir sazlık olarak görmek Şevket'e göre yanılgıdır:

Zi-medhûşân hevâ-râ safha-i tasvîr mî-bînem
Zi-bî-magzân cihân-râ yek-neyistân bîşe mî-dânem

(288b/25-26; 325a/29-30)

[Dehşete düşmüşlerden aşkı tasvir üzerinde görüyorum; özü olmayanlardan dünyayı bir saz ormanı biliyorum.]

Sazlık neyin koparıldığı ve vatanından ayrıldığı yer olduğundan şiirlerde genellikle ana vatanın sembolüdür. Aşağıdaki beyitte ise sazlık sütün alınıp satıldığı bir ticaret yeri olarak görülmüştür. Hâkim bu beyiti şerh ederken, ticaret yerlerinin de malların vatanı olduğunu vurgulamıştır (288b/20-21):

Buved mülk-i mâ şehr-bend-i hasîr

[6] Alıntılar şu kaynaktan yapılmıştır: Karga Göllü, B. (2018). *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Adana.

Neyistân buved bender-i şîr-i mâ

(125b/17-18)

[Bizim ülkemiz hasırın kaleleridir; sazlık bizim sütümüzün limanıdır.]

Sazlığın önemli bir mekân olarak karşımıza çıktığı Şevket-i Buhârî'nin şiirlerinde "ney" in de kullanım alanının geniş olduğu dikkati çekmektedir. Buna bağlı olarak, tespit edilen beyitlerin tamamı çalışmanın sınırları nedeniyle metne dâhil edilmemiştir. Sadece farklı benzetmelerin geçtiği örnek beyitler burada sunulmuştur.

2.1. Ney/Kalem

Hat sanatında kullanılan kamış kalemler diğer yazı malzemelerinden cava kalemi, menevişli kalem, kargı kalem ve tahta kaleme göre daha çok tercih edilmektedir. Kalem yapımında kullanılan kamış ise çoğunlukla İran ve Irak'tan getirilmektedir. Doğal rengi sarı olan bu kamışların sıcaklığı gübre içine yatırılarak korunmakta ve kahverengi bir hal aldıktan sonra kullanılmaktadır. Bu tür kalemlerin renginin parlak ve siyaha yakın, şeklinin düzgün, boğum aralarının bir karış olmasına özen gösterilmektedir. Taş veya cam üzerine atıldığında tiz bir ses çıkarmalarıyla (Serin, 1982, s. 90) da hat sanatına uygunlukları test edilebilmektedir.

Ney kelimesi, Şevket-i Buhârî'nin şiirlerinde genellikle kelime anlamlarından biri olan "kamış" (Kanar, 2000, s. 1172) tan hareketle kalem benzetmesiyle geçmektedir. "Ney-i hâme, ney-i kalem, ney-i kilk, neyistân-ı kalem" gibi tamlamalarla "ney"in geniş anlam dünyasından yararlanılmış, sazlıktan elde edilme bağlamında kaleme farklı roller yüklenmiştir. Aşağıda, ney-kalem benzetmesi, kamış kalemin Şevket-i Buhârî'nin şiirlerindeki işlevi bağlamında örnek beyitlerle sıralanmıştır.

2.1.1. Düzen Sağlama

"Saz, kabuk, yaprak vb. bir bitki maddesiyle örülmüş, taban veya tavan örtüsü" (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1053) anlamına gelen "hasır", Şevket-i Buhârî'nin şiirlerinde çoğunlukla bereket ve düzen sağlama yönüyle öne çıkmaktadır. Kamış kalemle yazılan şiirler, evin zeminine hasırlar sermekte, böylece evin düzeni sağlanmaktadır:

Ez-bes buved medâr-ı men ez-pehlû-yı sühan
Bâşed be-hâneem zi-ney-i hâme bûriyâ

(6a/16-17)

[Söz tarafından düzenim o kadardı ki, evime kalemin kamışından hasır olur.]

Hâkim "medâr-ı men ez-pehlû-yı fülânest" tabirinin İran'da "araç ve gereç konusunda yardım etme" anlamında kullanıldığını, bu tabirin darb-ı mesel olarak söylendiğini belirtmiştir (6a/18-19). Sözün ne kadar değerli olduğunu vurgulayan Hâkim, Şevket'in kaleminden başka bir varlığının olmadığına da dikkat çekmiştir.

Genellikle kamışlardan hasır yapma şeklinde karşımıza çıkan "ney"e dair ifadelere Şevket'in şiirlerinde ibadethanelere bağlandığı, asıldığı söylenen "ney-best" olarak da rastlanmaktadır:

Âmed ü reften ne-dâred kes be-künc-i 'uzletem
Kerdeem ney-best-i halvet-hâne-râ ez-bûriyâ

(33a/23-24)

[Kimse yalnızlık köşeme gelip gitmez, yalnızlık evinin kilimini hasırdan yapmışım.]

Kalemin gücünü "ney" kelimesinin anlam dünyasından yararlanarak ifade eden şair, sazlıktan elde edilen hasırı kamış kalemle uyumlu ve etkili şekilde kullanmıştır. Geçimin sadece şiirden sağlanmasıyla eve bereketin gelmesi şeklinde anlaşılabilecek bu mısralarda sözün gücü kalemin kamıştan olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bazen de sazlık düşündürülerek ev adeta bir ormana dönüşmüştür:

Felek be-nâhunem ez-bes şikest ney Şevket
Zemîn-i hâne-i men bîşe mî-şeved âhir

(255a/27-28)

[Ey Şevket! Felek tırnağıma o kadar kamış kırdı ki (kalem yürüttü ki) benim evimin zemini sonunda orman oluyor.]

2.1.2. Sözün ve Aşkın Gücüyle Yontulma

Çeşitli işlemlerden geçerek (Uygun, 2007, s. 68) üflenmeye hazır olan neyin iç boşluğu şairlere ilham vermiş, bu konuda zengin bir hayal dünyası oluşturulmuştur. Kamışın içinin boş olması fezâ, hevâ gibi kelimelerle ifade edilmiştir (Zavotçu, 2009, s. 745). Şevket'in şu beyitinde de ney "bî-magz/beyinsiz, akılsız" (Devellioğlu, 2004, s. 106) olarak nitelendirilmiştir. İki mısra, iki ağızlı bir kılıç olup bu içi boş kamışı yontmuş ve kalem hâline getirmiştir. Sıradan bir malzemeden değerli bir kalemin elde edilişinde ise kılıca benzetilen iki mısra etkili olmuş, sözün gücü öne çıkarılmıştır:

Resânîdem dü-mısra'-râ behem tîg-ı dü-dem kerdem
Tehî magzî ki hemçun ney be-dest âmed kalem kerdem

(307a/14-15)

[İki mısrayı birbirine eriştirdim iki ağızlı kılıç yaptım; ney gibi bir boş beyin ele geldi kalem ettim.]

Kamış kalemler, sol avucun içine yatırılarak, başparmak bükümü miktarınca aşağı doğru, ince tarafından badem şeklinde kesilir. Sonra ortasından bir miktar yarık açılır (Serin, 1982, s. 93). Aşağıdaki beyitte şairin mektubundan kan damlamakta, kalem kamışının çatlağından mektupta bir arslan gülüşü oluşmaktadır. Beyitte kamış kalemdeki çatlak, gülerken ağzın yırtılarak açılmasına benzetilmiştir:

Bûy-ı hûn mî-demed ez-şükûh-ı mâ nâme-i mâ
Hande-i şîr koned çâk-i ney-i hâme-i mâ

(166b/23-24)

[Ululuğumuzdan, mektubumuzdan kan kokusu damlar; neyin çatlaklığı mektubumuzu arslan gülüşü eder.]

Hâkim, beyitteki arslan gülüşünü "İzâ râ'eyte niyâben leysi bâdireten felâ tahsebenne fî gâbihâ yetebessemü" (Arslanın pençelerini açılmış görürsen sakın zannetme ki kendi ormanında sana tebessüm ediyor.) cümlesiyle açıklamıştır (166b/26-27).

Şu beyitte de gözyaşı kalemin ucunu kesen, yaran bir keskiye benzetilmiş, kesme eylemi ise süsleme olarak hayal edilmiştir. Şair, bunun bir büyü olup olmadığını sorgulamaktadır:

Zi-şerh-i girye be-kef şud ney-i kalem rengîn
Be-yâ be-purs zi-çeşmem ki în çi nîrengest

(205a/29-30)

[Kalem kamışı gözyaşının yarmasından elde boyandı; gel gözümden sor ki bu ne büyüdür?]

2.1.3. Tatlı Sözler Yaratma

Divan şiirinde çokça rastlanan şeker kamışı-kalem ilgisi (Sefercioğlu, 2017, s. 131) Şevket'in şiirlerinde tatlı sözlerin ortaya çıkışına aracı olmuştur. Mesela şiir saf şeker olarak görülmüş, kamış kalem ise ona derin övgüler sunmak için üzerine şeker saçmıştır. Öyle ki şiirin tatlılığı şeker kamışından üstün tutulmuştur:

Ney-i kilkem şeker-feşânî kerd
Ki zened gavthâ be-şekr-i nâb

(67b/18-19)

[Kalemimin kamışı saf şekere derin övgüler etmek için şeker saçtı.]

Kamışta yer alan boğumlar, Şevket-i Buhârî'nin beyitlerinde yazmayı zorlaştırmaktadırlar. Ancak, sevgilinin dudağının anılmasıyla gönül Mısır ülkesine dönüşüp balla dolduğu için, kamışın boğumları yazmaya engel oluşturmaz. Sanki şeker kamışından elde edilen kalem, ancak kendi gibi tatlı olan sözlerin yazılmasına izin vermektedir:

Çunân be-yâd-ı lebet Mısr-ı dil pür ez-şehdest
Ki ney-şeker ne-buved bend der-kalem-rev-i mâ

(98b/25-26)

[Gönül ülkesi, senin dudağının anılmasından dolayı balla doldu; şeker kamışı kalem yürütmemize bağ olmadı.]

Aşağıdaki beyitte de şiirdeki mananın kalemden memnun olması kamışın tatlı olmasına bağlanmıştır:

Ey müdebbir ki ez-ney-i kalemet
Kâm-ı ma'nâ zi-şehd memnûn bâd

(53b/10-11)

[Ey tedbirli, mananın muradı kalemin kamışından, baldan memnun olsun.]

Beyit, yazı yazma usullerinden mürekkebe bal ve şeker gibi tatlı maddeler karıştırma âdetini (Derman, 2006, s. 46) akla gelmektedir. Ayrıca beyit, ney müzik aletinin sesinin güzelliği ve tatlılığını da düşündürmektedir.

Kalemin elde edildiği kamışın taze olması ise şiirin daha önce söylenmemiş, yeni, farklı olmasına neden olarak gösterilmiştir:

Şevket be-kef ney-i kalem-i ter-zebân-ı tu
Sebzest ez-yem-i gazel-i âbdâr-ı mâ

(125a/23-24)

[Ey Şevket! Elde senin taze dilinin kaleminin kamışı bizim taze gazelimizin denizinden tazedir.]

Bazen de sevgilinin yüzü kaleme ilham vermiş, ona çeviklik kazandırmıştır:

Neyhâ be-nâhun-ı yed-i beyzâ şikesteest
Kilket be-rûy-ı safha tecellî-nigâr kerd

(63a/1-2)

[Senin kalemin güzel yüzü seyretti; ona kalem yürüttü.]

Hâkim "Nâhûn-ı yed-i beyzâya ney şikestelenmek kalem yüritmekden kinâyedür" (63a/4-5) diyerek beyitte geçen "neyhâ nâhun-ı yed-i beyzâ şikesteest" mısraının ne demek olduğunu açıklamıştır. Böylelikle "Hz. Mûsâ'nın Firavun'a mucize olarak ışıklı görünen eli" (Devellioğlu, 2004, s. 1157) anlamındaki "yed-i beyzâ" nın tırnağını kamışların kırması olarak çevirebileceğimiz cümle, şârihin anlamlandırmasıyla daha anlaşılır hâle gelmiştir.

2.1.4. Etkileyicilik

Mevlânâ, *Mesnevî*'de neye aşk ateşinin düştüğünü, hakikat şarabını aşkın coşturduğunu (Gölpınarlı, 1985, s. 32), bu ateşin düştüğü kişiyi yaktığını, varlığı yok ettiğini belirtmiştir. Mesnevî'nin ilk on sekiz beyitinde bu ateşe sahip olmayanların yok olmalarının istenmesi ise o kişilerin gerçek aşka ulaşabilmeleri için edilen bir dua olarak anlaşılmalıdır (Çetinkaya, 2011, s. 74). Şevket'in şiirlerinde de kalemin kamışına düşen aşk ateşi bütün sazlığı yakmaktadır:

Âteş-efşânî-i kilkem ne-buved imrûzî
În ney ez-şu'le-i âvâz neyistân-râ sûht

(173b/24-25)

[Kalemimin ateş saçması bugün değildir; bu ney avaz ateşinden sazlığı yaktı.]

Sad-neyistân-ı kalem ez-nîm-şerer mî-sûzed
În kadr şu'le-i idrâk çi âteş-figenest

(202/14-15)

[Yüz kalem sazlığı yarım kıvılcımdan yanıyor; bu kadar anlayış ateşi ne ateş yıkıcı/söndürücüdür?]

2.1.5. Arkadaşlık

Ney'in nefesle çalınması divan şiirinde "dem" kelimesiyle "ney" kelimesinin özellikle tevriyeli olarak kullanılmasını sağlamıştır. Hem-dem, hem-nefes vb. kelimelerle ney, yakın arkadaş, dost, sevgili olarak görülmüştür (Çelebioğlu, 1998, s. 567). Ney, Şevket'in şiirlerinde de arkadaşı, sırdaşı olarak geçmektedir. Fani dünyada onun için sadece ney vardır:

Hem-demet çun geşt ma'nâ genc-i fikret pîş-gîr
Bes buved Şevket ney-i kilk ez-cihân dem-sâz-ı tu

(353b/11-12)

[Ey Şevket! Senin arkadaşın dünyadan kalem kamışıydı; fikrinin hazinesini önde tut, çünkü mana senin arkadaşın oldu]

2.2. Nergis Dalı

Nergis, genellikle divan şiirinde hayrete düşmüş, sarhoş bir göze benzetilmiştir. Ayrıca ona mest, mahmur gibi sıfatların verilmesi bu çiçeğin uyuşturucu özelliği olmasından kaynaklanmıştır (Onay, 2009, s. 353). Şevket'in şiirlerinde ney, nergis çiçeğinin dalı olarak hayal edilmiştir. Böylelikle şair, ney ve nergisin anlam dünyasını "ney-i nergis" tamlamasıyla bir araya getirmiştir:

Şud müddetî ki çun ney-i nergis şükufteest
Çeşmî berây-ı dîdenet ez-bend bend-i mâ

(121a/15-16)

[Bir göz bir vakit oldu ki boğumlarından senin görmen için nergis kamışı gibi çiçek açmıştır.]
Hâkim "ney-i nergis" ifadesindeki "ney"in nergisin çiçek açan dalı olduğunu açıklamıştır (121a/18-19).

Bes ki şud bîmârî-i men mâni'-i feryâd-ı men
Çun ney-i nergis girih dârem be-dil âvâz-râ

(123a/14-15)

[Benim hastalığım benim feryadıma o kadar engel oldu ki nergis dalı gibi avazı gönülde bağlarım.]

2.3. Ney/Ok

Tarih öncesi dönemlerden beri savaş ve av aleti olarak kullanılan ok, Eski Mezopotamya ve Anadolu'da gücün sembolüdür. Heredotos, Perslerin kamış oklar kullandıklarına dair önemli bilgiler vermektedir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan "kavs-i saâdet" adlı yay da kamış cinsinden yapılmıştır. Osmanlılarda ise ok gövdelerinin yapımında ahşap veya kamışın tercih edildiği bilinmektedir (Bozkurt, 2007, s. 333-334).

Ok, Şevket'in şiirlerinde de kamıştan yapılmıştır. Âşığın göğsüne saplanan gam okları, öldüğünde mezarından filizlenmektedir. Topraktan biten bu okları Şevket "ney-i tîr" olarak adlandırmıştır:

Şikeste bes ki felek tîr-i gam be-sîne-i men
Neyî ki mî-demed ez-hâk-i men buved ney-i tîr

(29a/22-23)

[Felek gam okunu o kadar göğsüme batırmıştır ki toprağımdan ok kamışı çıkar.]
Hâkim, "ney-i tîr" in bir çeşit kamış olduğunu ve ondan ok yaptıklarını şöyle belirtmiştir: "Ney-i tir bir gûne neydür ki andan nâvek yaparlar meşhûrdur" (29a/26).

2.4. Ney/Meclis Yeri

Ney'in iç boşluğu ve üflendiğinde içinin havayla dolması bu mekânın uzay boşluğu (Zavotçu, 2009, s. 745), hevâ/dünyaya ait arzular vb. unsurlarla ifade edilmesine neden olmuştur. Şevket'in şiirlerinde ise "ney"in içi adeta çalgıların çalındığı ve köşesinde mehtabın olduğu bir meclis olarak hayal edilmiştir:

Şeb ki ez-hod bord sûyet nâle-i mutrib me-râ
Kûçe-i ney mâh-tâb ez-şu'le-i âvâz dâşt

(177a/1-2; 208b/18-19)

[Bir gece ki çalgıcının feryadı beni kendimden geçirip senin tarafına çekti; avazın ateşinden ney köşesinde mehtap vardı.]

2.5. Ney/Derviş-Yıldırım

Şevket'in şiirlerinde genellikle sazlık âlem-i ervâha, buradan koparılan ney de bir dervişe benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte de ney, hem insan boyundaki yıldırıma hem hasırından ağaya kalkan bir dervişe benzetilmiştir:

Tu gûyî zed 'alem bark ez-neyistân yek-kad-i âdem
Çu în dervîş-i 'uryân ez-hasîr-i hˇîş ber-hîzed

(247a/22-23)

[Kamışlıktan bir insan boyu yıldırım meydana çıktı dersin; çünkü bu çıplak derviş kendi hasırından ayağa kalktı.]

2.6. Ney/Beden ve Bedene Ait Unsurlar

Şekil olarak neyi andıran insan bedeni ve bu bedene ait bazı unsurların Şevket-i Buhârî'nin şiirlerinde ney ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Mesela şu beyitte ney bedene, bedenden çıkan feryat ve inleme ipeğe benzetilmiştir:

Zi-bend bend keşem şîven-i pey-â-pey-râ
Harîr-i nâle metâ'îst bender-i ney-râ

(154a/24-25)

[Boğum boğumdan (bedenimden) birbiri ardınca inleme çekerim; inleme ipeği ney ticarethanesinin malıdır.]

Şiirlerde insan boğazı darlığı ve şekli nedeniyle neye benzetilmiştir. Şevket, insanların boyun eğilecek varlıklar olmadığını anlatmak için bu benzetmeden yararlanmıştır. Kamış, insan boğazına benzediğinden sanki insanlar acımasızca o boğazlardan kendilerine yaygı yapmaktadırlar. Hâkim, aşağıdaki beyiti şerh ederken insan boğazının da boğum boğum olduğunu cümlelerine eklemiştir (29b/20):

Çi gûne ferş der-i merdümî tevânem şud
Ki ez-ney-i gülû-yı hˇîş mî-konend hasîr

(29b/17-18)

[İnsanlık kapısına nasıl yaygı olabilirim ki kendi boğazı kamışından hasır yapıyorlar.]

Divan şiirinde en fazla karşılaşılan hayaller sevgilinin güzellik unsurlarıyla ilgilidir. Aşağıdaki beyitte de sevgili, ağzında şekerle hayal edilmiş ve boğazı neye benzetilmiştir. Şeker, ise darlıktan bu boğazdan geçememiştir:

Ez-bes şeker be-devr-i dehânet zi-kâr mând
Ez-tengnâ-yı ney ne-tevâned güzâr kerd

(60b/15-16)

[Senin ağzının dönmesinde şeker o kadar işini bıraktı ki neyin darlığından geçemedi.]

"Parmağını çiğneyenin ağzı şeker kamışından tatlı olur" şeklinde çevrilebilecek mısra "Kendi isteyerek yapılan işlerde pişman olunsa da bunda başka bir lezzet vardır" anlamına gelmektedir. Bu sözde parmak, kamış olarak düşünülmüştür:

Peşîmânî zi-kâr-ı hˇîş dâred lezzet-i dîger
Dehân ez-ney-şeker şîrîn buved engüşt-hâyân-râ

(126b/10-11)

[Kendi işinden pişmanlığın başka lezzeti vardır; parmak çiğneyenlerin ağzı şeker kamışından tatlı olur.]

Şekil olarak ve içinin boş olmasıyla kemik de kamışı andırmaktadır. Hüma kuşuna benzeyen sevgilinin kırmızı dudağına ise şeker kamışına benzeyen âşığın kemiği layıktır:

Ba'd ez-fenâ be-kâm-ı hümâ üstühˇân-ı men
Bâşed beyâd-ı la'l-i tu çun ney-şeker lezîz

(254b/31, 255a/1)

[Fenâdan sonra hüma kuşunun muradına benim kemiğim; senin kırmızı dudağına ney-şeker gibi lezzetli olur.]

3. Sonuç

Sonuç olarak, Sebk-i Hindî'nin en önemli temsilcilerinden Şevket-i Buhârî'nin Dîvân'ında ney ve neyin ana vatanı olan sazlık ile ilgili geniş bir benzetme dünyası oluşturulduğu görülmüştür. Sazlık genellikle âlem-i ervâh olarak hayal edilmiştir. Dünyaya bağlanmanın bir yanılgı olduğu da sazlık örneğiyle anlatılmış, şaşkınlık olarak kabul edilmiştir. Şevket'in şiirlerinde sazlık, su kenarlarında bulunmasıyla da şeklen liman ve ticarethaneye benzetilmiştir.

Ortak bir maddeden yapılmaları ve içindeki sırrı anlatma amacını taşımaları gibi nedenlerle en fazla ney ile kalem arasında ilgi kurulmuştur. Kalemin kamıştan yapılması, neyin geniş anlam dünyasından yararlanılmasına olanak vermiş, kalemin gücü daha etkili anlatılmıştır. Ayrıca kamış kaleme Şevket'in şiirlerinde düzen sağlama, sözün ve aşkın gücüyle yontulma, etkileyicilik, tatlı sözler yaratma, arkadaşlık gibi çeşitli roller yüklenmiştir.

"Ney" kelimesi Şevket'in şiirlerinde şaşkın ve sarhoş bakışı andırmasıyla nergisin dalına; kamıştan yapılmasıyla oka; iç boşluğunun bir mekân olarak düşünülmesiyle meclise; tasavvufî tarafıyla dervişe; şekil yönüyle yıldırıma ve bedene ait unsurlara (beden, boğaz, parmak, kemik) benzetilmiştir.

İncelenen şiirlerde neye dair geniş benzetme dünyasının yanında, bazen Mevlânâ'ya benzer söyleyişlerin yer aldığı fark edilmiştir. Hâkim'in şerh sırasında Mevlânâ'dan, Şevket'in beyitlerine benzer örnekler verdiği de göz önüne alındığında onun Mevlânâ'dan etkilendiği söylenebilir. Ayrıca "ney" kelimesinin geçtiği beyitlerde vatandan ayrılığın ve garipliğinin yoğun şekilde vurgulanması, Şevket-i Buhârî'nin vatan özlemi duyduğunu düşündürmektedir.

4. Kaynakça

Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Argunşah M., Demir N., Gözaydın, N., Özyetgin, M., vd. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Babacan, İ. (2012). *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*. Ankara: Akçağ.

Bozkurt, N. (2007). Ok. *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, C. 33, s. 333-335.

Çelebioğlu, Â. (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları.* İstanbul: MEB.

Çetinkaya, Y. (2011). Mevlevilikte Müzik Felsefesi*: Mesnevî*'de Aşk, Mûsikî, Ney. *İnsan ve Toplum,* C. 1, S. 2, s. 57-81.

Çetinkaya, Y. (2019). Mevlevî Düşüncesinde Ney ve İnsân-ı Kâmil Sembolizmi. *Rast Müzikoloji Dergisi,* 7 (1), s. 1979-1992.

Derman, M. U. (2006). Mürekkeb. *İslâm Ansiklopedisi*, TDV, C. 32, s. 46-47.

Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Ankara: Aydın Kitabevi.

Gölpınarlı, A. (1985). *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, C. 1, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Güngör, T. (2014). *Vak'anüvîs Hâkim Efendi Tarihi (Metin-Tahlîl).* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Gürer, A. (2000). Şeyh Gâlib'in şiirlerinde bir anlatım özelliği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, XVIII/1*, 99-108.

İsen, M., Macit, M., Horata, O., Kılıç, F. ve Aksoyak, İ. H. (Ed.). (2002). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı.* Ankara: Grafiker.

Kanar, M. (2000). Kanar Farsça-Türkçe Sözlük, İstanbul: Deniz Kitabevi.

Karga Göllü, B. (2018). *Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Adana.

Koca, F. (2002). Ney'in Tarihi Gelişimi ve Dini Mûsikimizdeki Yeri. *Dini Araştırmalar,* C. 4, S. 181-196.

Milani, A. (1960-61). *Şevket-i Buhari ve Onun Üslubunun Türk Edebiyatına Tesiri*. İstanbul Üniversitesi Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Milâni, A. (1961). *Şevket-i Buharî Hayatı ve Divan'ından Seçmeler.* İstanbul: Küçükaydın Matbaası.

Muallim Naci (1987). *Lugat-ı Naci*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Murâdî, H. P. (1390). *Ber-resî-i 'avâmil-i İbhâm der-Dîvân-ı Şevket-i Buhârî.* Dânişgâh-ı Tahran, Dânişgede-i Edebiyyât u 'Ulûm-ı İnsânî, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Tahran.

Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz.: Cemal Kurnaz, İstanbul: H Yayınları,

Özcan, N. (2011) Tekke Mûsikisi. *İslâm Ansiklopedisi,* C. 40, s. 384-385, İstanbul: TDV.

Öztekin, M. B. (2007). *Fuzûlî ve Şeyh Gâlîb Divanlarında Ney Metaforu,* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.

Pakalın, M. Z. (1971), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.* C. II, İstanbul: MEB.

Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.

Poyraz, Y. (2008). *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerine Bir Araştırma (İnceleme Metin)*. Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun.

Sefercioğlu, M. N. (2017). *Dîvan Şiiri İncelemeleri ve Hocam Âmil Çelebioğlu İçin Yazdıklarım.* İstanbul: Hiperyayın.

Serin, M. (1982). *Hat San'atımız, Tarihçesi-Malzeme ve Âletler-Meşkler.* İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Şafak, T. (1386). *Tashîh-i İntikâdî-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî,* Dânişgâh-ı Tahran, Dânişgede-i Edebiyyât u 'Ulûm-ı İnsânî, Pâyân-nâme-i Doktora, Tahran.

Şemîsâ, S. (1382). *Dîvân-ı Şevket-i Buhârî*. Tahran.

Şemseddin Sami (2006). *Kâmûs-ı Türkî.* İstanbul: Çağrı Yayınları,

Türkel Oter, S. ve Yıldırım, A. (2010). Şeyh Gâlib'in bestelenmiş şiirlerinde usûl vezin ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 27,* 211-247.

Uygun, M. N. (2007). Ney. *İslâm Ansiklopedisi,* TDV, C.33, s. 68-69.

Zavotçu, G. (2009). Ney'in Öyküsü ve Dîvân Şiirinde İşlenişi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S.: 39, Erzurum, s. 719-751.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE GELENEKSEL TÜRK SANATLARININ YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF TRADITIONAL TURKISH ARTS IN VISUAL ARTS EDUCATION

Öğr. Gör. Dr. Muhammet İnceağaç
Kastamonu Üniversitesi

ÖZET

Geleneksel Türk sanatları, Türk toplumunun kültürü açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Geleneksel Türk sanatları, sanatın kültür taşıyıcılığı görevi göz ününe alındığında, Türk ve İslam topluluklarına ait yazılı ve yazısız kültürün taşıyıcılığını üstlenen ve görsel kültürü gelecek kuşaklara aktaran sanat alanlarını kapsamaktadır. Geleneksel Türk sanatlarının ulusallığı ve evrenselliği odak noktasına alarak kültür taşıyıcılığı yönünde gelişim gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte geleneksel Türk sanatlarının milli, manevi ve dini inanışların ortak bir sembolü olarak diğer sanat alanlarından da ayrıldığı görülebilir. Görsel sanatlar eğitiminde evrenselliğin yanı sıra ulusallığın da yer aldığı düşünüldüğünde, Türk toplumunda geleneksel Türk sanatlarının görsel sanatlar eğitimi programlarında yer alması gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada ortaokul ve ortaöğretim görsel sanatlar dersi öğretim programı incelenmiştir. Ortaokul ve ortaöğretim öğretim programına bakıldığında, geleneksel Türk sanatlarına ait kazanımların görsel sanatlar eğitimi öğretim programı içerisinde sınırlı sayıda da olsa yer aldığı görülmektedir. Geleneksel Türk sanatlarının ortaokul ve ortaöğretim görsel sanatlar dersi öğretim programı içerisinde bulunan kazanımların her iki kademede de yeterli düzeyde yer alması gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu kazanımlar doğrultusunda düzenlenen ders içi etkinliklerin, öğrencilere geleneksel Türk sanatlarını teorik ve uygulamalı olarak ayrıntılı bir şekilde tanıma fırsatı sunmalıdır. Sonuç olarak, görsel sanatlar eğitimi ders içeriğine ait bazı kazanımların geleneksel Türk sanatlarını kapsayarak hazırlanmasının öğrencilerin bakış açısını genişletmek, öğrencilere uzamsal ve yaratıcı düşünme becerisi kazandırmak, milli ve manevi değerlerini öğretmek, öz kimliğini tanıma fırsatı sağlayarak kendi kültürüne ait sanat dallarını öğretmek ve sanatsal açıdan kültürel birikim sağlamak gibi pek çok olumlu kazanımı da beraberinde getirebileceği söylenebilir.

Çalışma sonucunda incelenen öğretim programının kazanım yoğunluğu ve öğrencilere sağlayacağı düşünüldüğü kazanımlar doğrultusunda öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Görsel Sanatlar Eğitimi, Geleneksel Türk Sanatları.

ABSTRACT

Traditional Turkish arts have a very important place in the culture of Turkish society. Traditional Turkish arts, when art's mission of transporting culture is taken into consider, include art areas that undertake written and unwritten culture of Turkish and Islamic societies and transfer visual culture to the next generations. It can be said that traditional Turkish arts have made a progress in the context as a culture transporter by focusing on nationality and universality. However, traditional Turkish arts can be seen that it has separated from other art branches as a common symbol of national, spiritual and religious beliefs. Considering that there are nationality as well as universality in visual arts education, the necessity arises for traditional Turkish arts to be included in the visual arts education programs in Turkish society. In this study, the curriculum of secondary school and high school visual arts education has been analysed. As the curriculum of secondary school and high school education is examined, it can be seen that the achievements of traditional Turkish arts take part in a limited amount in the curriculum of visual arts education. Therefore, a necessity appears that the achievements of traditional Turkish arts in secondary school and high school visual arts curriculum needs to take part in both grades in sufficient level. In addition to this, in-course activities organised in accordance with these achievements should provide the students with the opportunity to get to know the traditional Turkish arts in a detailed way both theoretically and practically. In conclusion, it can be suggested that the preparation of some achievements in visual arts education courses by covering the traditional Turkish arts will bring about many positive acquirements such as broadening the students' perspectives, developing spatial and creative thinking skills, teaching the national and spiritual values, teaching the branches of art that belongs to his own culture by providing the opportunity of recognising their self identity, providing a cultural background in artistic aspects. As a result of the study, recommendations have been developed in accordance with the intensity of the achievements of the reviewed curriculum and the achievements which have been supposed to provide for the students.

Key words: Education, Visual Arts Education, Traditional Turkish Arts.

1. GİRİŞ

Görsel sanatlar eğitimi, plastik sanatlara dair tüm sanatsal ürünlerin uygulamasını içerisinde barındıran pek çok sanat disiplinini bünyesinde toplayan bir eğitimdir. Artut (2010)'a göre sanat eğitimi; okul öncesinden yükseköğretime kadar, bireylerin sadece sanatın bir (iki ve üç boyutlu) yönü ile değil, bir çok yönü ile (çok alanlı olarak) eğitilmesini önemsemekte ve amaçlamaktadır. Bu çok yönlülüğün, farklı sanat disiplinlerinin-formlarının dilini ve olanaklarının tanınmasına imkan sağladığını belirterek, sanat eğitiminde farklı sanatsal alanlara ve değerlere ilişkin bireylerde farkındalık ve estetik duyarlılıklarının geliştirilmesi beklendiğini ifade etmektedir.

Görsel sanatlar eğitimi içerisinde yer alan kazanımlar doğrultusunda geleneksel Türk sanatlarının önemi oldukça büyüktür. Çünkü görsel sanatlar eğitimi geleneksel Türk sanatları hakkında bilgi verecek ve uygulama ile kazanımlar sağlayacak tek ders olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleceğe kendinden bir iz bırakmanın en güzel yolu da sanat eserleri olmuştur. Her medeniyet gücünü simgelemek, kalıcı olmak, gelecek nesilleri kendinden, yaşadıklarından haberdar etmek, en önemlisi kültürlerini, inançlarını, duygularını ve değerlerini aktarmak için sanat eserleri üretmiştir. Yaşadığı çağın hayat tarzını yansıtan sanat eserleri aynı zamanda belgesel nitelik taşır. Tarih boyunca dikili anıtlardan, ihtişamlı mimari formlardan küçük kullanım eşyalarına kadar çok değişik biçimlerde üretilen eserler, farklı toplumları tanımada en değerli belgesel kaynaklar olmuşlardır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007, s.9).

Bu nedenle geleneksel Türk sanatlarının önemi ortaokul ve ortaöğretim yaş grubu öğrencileri için oldukça gereklidir ve Türk toplumu açısından öğrenilmesi zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasıl ki tarih ve edebiyat gibi disiplinler her kademede zorunlu ders olarak karşımıza çıkıyorsa geleneksel Türk sanatları da kendi kültürümüzü ve sanatlarımızı tanımamız açısından öğrenilmesi gerekli olan bir disiplin olarak öğretim programlarında yer almalıdır. Görsel sanatlar eğitimi öğretim programında geleneksel Türk sanatları; ebru, hat, minyatür, tezhip sanatlarını kapsamaktadır. Görsel sanatlar eğitimi öğretim programı incelendiğinde geleneksel Türk sanatlarına yönelik uygulama alanlarının sınırlı sayıda da olsa yer aldığı görülmektedir. Bu araştırmanın amacı görsel sanatlar eğitiminde geleneksel Türk sanatlarının öğretim programı içerisindeki yeri ve önemini araştırmaktır.

2. YÖNTEM

Araştırmada alan yazın taranmış ve görsel sanatlar eğitiminde Geleneksel Türk sanatlarının yeri ve önemi üzerine böyle bir araştırmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu araştırma ile benzerlik taşıyan çalışmalara araştırmanın tartışma bölümünde yer verilmiştir. Bu çalışmada ortaokul ve ortaöğretim görsel sanatlar dersi güncel öğretim programı incelenerek görsel sanatlar eğitiminde geleneksel Türk sanatlarının yeri ve önemi üzerine öneri niteliğinde tarama modelinde betimsel bir çalışma hazırlanmıştır.

3. GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİNDE GELENEKSEL TÜRK SANATLARININ KULLANIMI

Milli Eğitim Bakanlığına ait ortaokul ve ortaöğretim görsel sanatlar dersi güncel öğretim programı incelendiğinde geleneksel Türk sanatlarına ait 'ebru, hat, minyatür, tezhip' sanatlarının uygulamalarına yer verildiği görülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığına ait ortaokul görsel sanatlar dersi öğretim programında; 6. sınıflarda etkin olarak geleneksel Türk sanatlarından minyatür sanatı, ebru sanatı ve hat sanatına yönelik kazanımların olduğu ve buna yönelik çalışmaların yer aldığı görülmekteyken, 5., 7. ve 8. sınıfların kazanımlarında geleneksel Türk sanatlarının yer almadığı görülmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a).

Milli Eğitim Bakanlığına ait ortaöğretim görsel sanatlar dersi öğretim programında; 9. sınıfların kazanımlarında geleneksel Türk sanatlarının yer almadığı görülmektedir. Ancak 10. sınıflarda etkin olarak geleneksel Türk sanatları çeşitlerine yönelik kazanımların olduğu bu doğrultuda çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde 11. sınıflarda geleneksel Türk sanatlarının sanat tarihi içerisinde ki batılı sanatçılar ve eserleri ile ilişkilendirilmesi üzerine kazanımlarda yer aldığı görülmekteyken, 12. sınıflarda ise geleneksel Türk sanatlarından sadece ebru sanatının soyut uygulamasının bulunduğu ve ayrıca geleneksel Türk sanatları motiflerinin de özgün tekstil tasarımlarına uygulandığı kazanımlar içerisinde yer aldığı görülmektedir (MEB, 2018b).

Sanat eğitiminin bireye çok yönlü bir bakış açısı sunabilmesi, bireyin bilişsel ve duyuşsal gelişimini destekleyebilmesi gerekliliği doğrultusunda, ne yazık ki ortaokul ve ortaöğretim öğretim programlarına ait kazanımların geleneksel Türk sanatları öğretimi açısından oldukça yetersiz olduğu söylenebilir. Oysa kazanımlarda farklı sanat dallarının geliştiriciliğinden daha

fazla yararlanılması sadece hedeflenen derse ait kazanımların edinilmesinde değil diğer disiplin alanlarına da olumlu katkılar sağlayabilmesi ve disiplinler arasında olumlu transfer imkanı sunabilmesi açısından önemlidir.

Görsel sanatlar eğitiminde geleneksel Türk sanatlarının öğrenciler üzerinde pek çok kazanımı sağlayacağı söylenebilir. Ebru sanatının öğrenciye; ebru türlerinin, su üzerinde motif çiziminin, ebru teknesi içerisinde kompozisyonun, yapılan çalışmanın simetrisinin ters yansıma olarak çıktığının, boyaların pigment şiddetinin, büyükbaş hayvanın ödünün boyayı su yüzeyinde açma özelliğinin ve konsantre olarak çiçekli motifler ile sabrın öğretilmesi ve pekiştirilmesi gibi pek çok yönden katkılar sağlayacağı düşünülebilir.

Hat sanatının öğrenciye; güzel yazı türlerinin, grafiksel bağlamda tipografi düzeninin, Arap alfabesi ve Osmanlıca alfabesi arasındaki farklılıkların, düzen, denge (simetri-asimetri), kompozisyon gibi tasarım ilke ve elemanlarının büyük çoğunluğunun öğretilmesi ve pekiştirilmesi gibi pek çok yönden katkılar sağlayacağı düşünülebilir.

Minyatür sanatının öğrenciye; yaşanmış tarihi olayları resimsel bir dille anlatılması ve tarihin resimsel bir tasvirle daha kalıcı öğretilmesi, ayrıntıya inebilmenin ve dolayısıyla sabrın öğretilmesi, iki boyutlu resimlerde sadeleştirmenin ve perspektifin öğretilmesi gibi pek çok yönden katkılar sağlayacağı düşünülebilir.

Tezhip sanatının ise öğrenciye; geleneksel Türk sanatlarına yönelik motiflerin, Kur'an-ı Kerim süslemelerinin ve cami süslemelerindeki motiflerin, detaylı çizim kompozisyonları sayesinde sabrın ve estetik geleneksel nüansların, geleneksel sanatlardaki matematiksel hesaplama ve düzenin öğretilmesi gibi pek çok yönden katkılar sağlayacağı düşünülebilir.

Görsel sanatlar eğitiminde geleneksel Türk sanatlarının, kendi öz sanatlarımızın öğrenilmesi ve bu sanat dalları hakkında gerekli bilgiye sahip olunması açısından önemli kazanımlar sağlayacağı düşünülebilir. Ayrıca geleneksel Türk sanatları kapsamında yer alan ebru, hat, minyatür, tezhip gibi disiplin alanlarının tarih ve sanat tarihi açısından da önemli bilgiler verdiği söylenebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sonuç olarak görsel sanatlar eğitimi öğretim programı içerisinde geleneksel Türk sanatlarına sınırlı sayıda kazanım ve uygulamalara yer verildiği görülmektedir. Ortaokul öğretim programında sadece 6. sınıfların geleneksel Türk sanatlarına yönelik kazanımlarının olduğu

görülmektedir. Ortaokul eğitim süresinin 4 yıl olması göz önüne alındığında, geleneksel Türk sanatlarının kazanımlarına yönelik çalışmalara yeteri düzeyde yer verilmediği söylenebilir.

Ortaöğretim görsel sanatlar dersi öğretim programında yer alan kazanımlarda ise, geleneksel Türk sanatlarının; 9. sınıflar da hiç yer almadığı, sadece 10. sınıflarda etkin kazanımların olduğu ve diğer sınıflarda da uygulamaya yönelik oldukça sınırlı sayıda kazanımların yer aldığı görülmektedir. Ortaöğretim eğitim süresinin 4 yıl olması göz önüne alındığında geleneksel Türk sanatlarına yönelik kazanımlara yeteri düzeyde yer verilmediği söylenebilir.

Alan yazın tarandığında bu araştırma ile benzerlik taşıyan çalışmalar incelenmiştir. Geleneksel Türk sanatlarına yönelik pek çok çalışmanın yer aldığı görülmektedir. Fakat görsel sanatlar eğitiminde geleneksel Türk sanatları ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça sınırlı sayıda yer aldığı söylenebilir.

Kıratlı (2010)'nın 'geleneksel Türk sanatlarının ilköğretim görsel sanatlar eğitimi dersinde uygulanması ebru örneği'başlıklı makale çalışmasında, geleneksel Türk süsleme sanatlarından ebru sanatını ilköğretim öğrencilerine tanıtmak ve ebrunun farklı objelerde kullanılmasını sağlayarak görsel kültürümüze ilişkin farkındalık oluşturmak amaçlamıştır. Bu çalışmada, ilköğretim 5. sınıf (11 yaş) düzeyinde 25 öğrenciye ebru yaptırılmış, ardından yaptıkları ebru örneklerinden farklı objeler yapmaları istenmiş ve son olarak da çalışmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla görüşme düzenlenmiştir. Çalışma sonrası yapılan görüşmede çalışmaya ilişkin yorumlarda öğrencilerin hemen hepsi ebruyu bildiklerini ancak daha önce hiç yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin tümü ebruyu çok severek, oyun gibi eğlenerek yaptıklarını, suyun üzerindeki renk geçişlerinin çok şaşırtıcı olduğunu belirtmişler ve çalışmayı anlam ve amacına uygun bir biçimde gerçekleştirmişlerdir. Geleneksel ve estetik değerlere sahip çıkarak farklı bir anlatım dilinin yakalanmaya çalışıldığı uygulamada öğrenciler ebru ile tanıştırılmışlardır.

Okay Atılgan (2013)'ın 'orta öğretim anadolu güzel sanatlar liselerinde geleneksel Türk el sanatları eğitiminin yeri ve önemi' başlıklı makale çalışmasında, Anadolu güzel sanatlar lisesi resim bölümlerindeki eğitim-öğretim programlarının içeriğini gelenek-gelecek, ulusal miras ve çağdaş değerler açısından değerlendirmek, milli kültür bilincinin kazandırılması, milli unsurların korunması ve geleceğe taşınmasında ortaöğretim kurumlarının görev ve sorumlulukları çerçevesinde geleneksel Türk sanatlarının eğitim-öğretim programlarında yer almasının gereği ve önemi konusuna dikkat çekilmektedir. Çalışma geleneksel Türk

sanatlarının önemi açısından ve üzerinde durulan gereklilikler ile yöntem bakımından bu araştırma ile benzerlik göstermektedir.

Günceoğlu Karaöz (2011)'ün 'görsel sanatlar dersinde geleneksel Türk sanatları konularının çok alanlı görsel sanatlar eğitimi ve yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ile uygulanmasının etkililiği (6. sınıf örneği)' başlıklı doktora tezindeki sonuçlardan sadece bu araştırma ile ilgili sonuca yer verilmiştir. Tez araştırmasının sonucunda öğretmenin geleneksel Türk sanatları etkinliklerine yer verme şekli yetersiz bulunmuştur. Bunun yanı sıra öğretmen, geleneksel Türk sanatlarına yönelik uygulamanın yapılması yönünde, bu konularda öğretmenlerin yetiştirilme kurslarına alınması ve görsel sanatlar ders saatlerinin uzatılması gereği ile ilgili görüş belirtmiştir.

5. ÖNERİLER

Görsel sanatlar eğitimi ders içeriğine ait kazanımların geleneksel Türk sanatlarını kapsayarak hazırlanmasının öğrencilerin bakış açısını genişletmek, öğrencilere uzamsal ve yaratıcı düşünme becerisi kazandırmak, milli ve manevi değerlerini öğretmek, öz kimliğini tanıma fırsatı sağlayarak kendi kültürüne ait sanat dallarını öğretmek ve sanatsal açıdan kültürel birikim sağlamak gibi pek çok olumlu kazanımı da beraberinde getirebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle geleneksel Türk sanatlarına öğretim programı içerisinde daha fazla yer verilmesi önerilmektedir.

Öğrencilerin, geleneksel Türk sanatları içerisinde tezhip sanatına ait motifleri, ebru sanatının yöntem teknik ve türlerini, minyatür ve hat çeşitlerini öğrenme fırsatları olabilecektir. Kısacası öğrenciler kendi kültürüne ait sanat dallarını ve türlerini öğrenmiş olabileceklerdir. Böylelikle genç kuşaklara, kültürümüze ait sanatlarımız uygulamalı olarak öğretilerek bilinç oluşturulabilir. Bu nedenle öğretim programları hazırlanırken geleneksek Türk sanatlarına daha çok yer verilmesi önerilmektedir.

Ne yazık ki çoğu görsel sanatlar öğretmeni kendi gayretleri ile geleneksel Türk sanatlarını öğrenmekte ya da lisans düzeyinde yükseköğretimde öğrendiği bilgileri ile bu etkinlikleri gerçekleştirmektedir. Görsel sanatlar öğretmeni yetiştiren resim-iş öğretmenliği bölümlerinin öğretim programlarına bakıldığında ise oldukça az sayıdaki üniversitede seçmeli sanat veya ana sanat atölye dersleri olarak geleneksel Türk sanatları dersine yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle görsel sanatlar öğretmeni yetiştiren yükseköğretim kurumlarında geleneksel Türk sanatlarına ait seçmeli sanat atölye veya ana sanat atölye derslerinin eklenmesi önerilmektedir.

Günümüzde hala pek çok okulda görsel sanatlar dersine yönelik bir atölye ve dersliğin olmadığı görülmektedir. Oysaki görsel sanatlar eğitimi sadece sıraların üzerinde verilebilecek bir eğitim değildir. Çünkü atölye veya derslik içerisinde lavabo, büyük masa, malzeme dolabı gibi normal sınıflarda bulunan materyallerden farklı araç gereçlere ihtiyaç vardır. Görsel sanatlar dersinde sadece kuruboya, suluboya, guaj boya gibi yöntem ve tekniklerin kullanıldığı düşünülmemelidir. Bu nedenle her okulda görsel sanatlar dersine yönelik atölyelerin olması ve atölyelerin de farklı sanatların uygulanabilmesi doğrultusunda, çok yönlü amaca hizmet edebilecek şekilde düzenlenmesi gereklidir.

KAYNAKLAR

Artut, K. (2010). Sanat eğitiminde özel öğretim yöntemlerine giriş. Kazım Artut (Editör), Hasan Pekmezci (Danışman), *Güzel sanatlar eğitiminde özel öğretim yöntemleri* içinde 1. Bölüm, (s.1-28), (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Günceoğlu Karaöz, B. (2011). *Görsel Sanatlar Dersinde Geleneksel Türk Sanatları Konularının Çok Alanlı Görsel Sanatlar Eğitimi Ve Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımı İle Uygulanmasının Etkililiği (6. Sınıf Örneği).* Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kıratlı, A. D. (2010). Geleneksel Türk sanatlarının ilköğretim görsel sanatlar eğitimi dersinde uygulanması 'Ebru' örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı: 23, s.109-114. http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/249/232 sayfasından erişilmiştir.

MEB (2018a). Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, web: http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=358 sayfasından erişilmiştir.

MEB (2018b). Görsel Sanatlar Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı. Milli Eğitim Bakanlığı, web: http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=339 sayfasından erişilmiştir.

Okay Atılgan, S. (2013). Orta öğretim anadolu güzel sanatlar liselerinde geleneksel Türk el sanatları eğitiminin yeri ve önemi. *Sanat Tarihi Dergisi,* Cilt:22, Sayı:1, s.189-210. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152446 sayfasından erişilmiştir.

Özkeçeci, İ. ve Özkeçeci, Ş. B. (2007). Türk Sanatında Tezhip. İstanbul: Seçil Ofset, İsteme adresi: www.ilhanozkececi.com

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

MODA ÇİZİMLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ ve MODA TASARIMI EĞİTİMDEKİ YERİ

Ayşe OKUR

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Burcu BAŞARAN

Selçuk Üniversitesi

ÖZET

İnsanın kendini çizgiyle anlatışı neredeyse Dünya'daki var oluşuyla birlikte gerçekleşmiş; illüstrasyon olarak kabul edilen işlevsel ve anlatımsal ilk çizgiler mağara resimlerinde atılmıştır. İnsanlık tarihiyle birlikte gelişen çizim anlatım tekniği, pek çok alan gibi giyim kuşam çizimlerini de içine alarak büyüyüp genişlemiştir. İnsanların gündelik yaşamlarını konu alarak betimlenmeye başlayan giysi çizimleri, nihayet üretim ve tasarım odaklı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sanayi Devrimiyle birlikte her üründe olduğu gibi giysi üretiminde de artan talepler, estetik, ekonomik, üretilebilirlik ve beğenilebilirlik gibi ihtiyaçlar nedeni ile giysi çizimleri, üretim öncesi ve sonrası çizilen betimsel resimler yapısına kavuşmuştur. Genel olarak bu çizimler moda illüstrasyonu olarak adlandırılsa da zaman içerisinde değişen ihtiyaç ve talepler doğrultusunda sanayiinin ve tasarım eğitiminin gelişmesiyle teknik çizim, moda çizimi, moda grafiği, moda resmi, moda illüstrasyonu, eskiz çizimi gibi çeşitlenerek eğitim ve üretim sanayiinde yerleşmiştir. Yeni çağın yeni alanı olarak giysi modası, geleneksel giyim kuşam anlayışını aşarak modernizmin tahakkümünde ana ideolojiyi yayan, görünürde estetik ve hoşa giden biçimler yaratma çabasındaki, Dünya'yı sarmalamış en büyük endüstri ve tüketim kollarından birisi olmuştur. Artan talepleri karşılamak ve daha çok talep üretmek üzerine harekete geçen endüstride hızla üretilen ürünler gittikçe estetik anlamda yozlaşma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Bu duruma çözüm üreterek estetik giysiler yaratmak, üretim öncesi talepleri oluşturmak, maliyet çıkarmak ya da üretime girecek modelleri belirlemek gibi pek çok nedenle moda çizimlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu talepleri karşılamaya yönelik verilen moda tasarımı eğitimi içerisinde yer alan moda çizim eğitimi, zamanla ayrıca profesyonel bir alan haline gelmiştir. Fotoğrafa ve bilgisayar çizimine rağmen hala yerini sağlamlaştırarak emin adımlarla ilerleyen, değişen ve dönüşen moda çizimi ve moda çizimlerinin moda tasarımı eğitimindeki yeri araştırmanın konusu olarak ele alınmıştır.

Literatür araştırması yoluyla elde edilen veriler moda çiziminin tarihi gelişimi ve moda tasarımı eğitimindeki yeri ana başlıkları altında sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Moda Çizimi, Moda İllüstrasyonu, Moda Tasarımı Eğitimi.

GİRİŞ

İnsanların var oluşundan bu yana gelişerek, kendine farklı anlatım teknik ve yöntemleri bulan çizim; estetik kaygıları betimleme, duyguları anlatma, düşünceleri görselleştirme ya da yazılanları güçlendirerek örneklendirme gibi çok farklı amaçlarla çizilegelmiştir. Duygu ve düşüncelerini başka insanlara aktarabilme insanda temel bir sosyal ihtiyacı karşılamaktadır. Evrensel bir dil olan çizim, insanların birbirleriyle olan iletişiminde konuşma ve yazmadan sonra gelen bir tür kendini ifade etme aracı olmuştur. Mağara resimlerinden parşömenlere, gravürlere, çizimlerden tablolara, illüstrasyonlardan grafik resimlere, karikatürlere, endüstriyel çizimlerden botanik çizimlere dek çizerek anlatma insanın hayatına nüfuz ederek, vazgeçilmez bir iletişim aracı haline gelmiş, pek çok alanın içerisine girmiştir.

Tüm bu alanların içerisinde endüstriyel çizim ve illüstrasyon çizim alanlarına giren görsel sanatlar alanının bir parçası olan moda çizimleri, yapı ve teknik anlamıyla kendi içerisinde de çeşitlenerek birbirinden ayrılmaktadır. Ölçekli olarak çizilen, giysinin kesimi ve dikimi için anlaşılabilir olması amacıyla giysinin tüm teknik detayları belli olacak şekilde, moda figürü kullanılmadan giysinin bir masa üzerine yatırılmış ya da havada asılı duruyormuş gibi gösterilerek çizilen çizimlere ‘Teknik Giysi Çizimi’ ya da daha yaygın bir biçimde ‘Teknik Çizim’ denilmektedir ve endüstriyel anlamda hazır giyim firmalarında, tüm Dünya’da aynı şekilde çizilen bilgisayarda ve elle üretilebilen çizimlerdir. Moda çizimleri içerisinde tasarımın doğru ve net anlaşılabilmesi için özellikle giyim sanayii sektöründe en çok tercih edilen çizimlerdir.

‘Moda resmi’ olarak ifade edilen çizimler ise İngilizcede ‘Fashion Drawing’ ya da ‘Fashion Illustration’ kalıpları ile ifade edilen çizimlerdir. Bazen ‘Moda Grafiği’ olarak isimlendirilerek de karşımıza çıkmaktadır. Moda resmi olarak adlandırılan giysi çizimi, teknik çizime yakın bir biçimde giysinin teknik özelliklerini yansıtacak şekilde moda figürü üzerine giydirilerek de çizilebilirken; moda illüstrasyonu şeklinde adlandırılacak biçimde daha sanatsal olarak da yine bir figür üzerinde giydirme yapılarak çizilebilmektedir. İllüstrasyon, görsel hale getiren, açıklayan, örnekleyen çizimler demektir. Bir düşünceyi, duyguyu, hayali ya da hikâyeyi karşı tarafa aktarabilmek için görselleştirmede kullanılır. Tasarımcının fikirlerini hızlıca

aktarmasında önemli bir rol oynayan illüstrasyonu grafiksel anlamda işlevi açısından 4 temel yapıda ele almaktayız. Bunlar: Bilgilendirici işlev: Görsel açıklama yaparak metni aydınlatmak. Dekoratif işlev: Yapılan tasarımın tipografik etkileşimini hafifleterek, alan espasını dengelemek. Canlandırma işlevi: Geçmişte yaşanan bir olayı, gerçekliği ya da gelecekte hayal edilen bir şeyin canlandırılması. Bu illüstrasyonun en önemli işlevidir. Yorum ve düşünce işlevi: Karikatür gibi düşünceleri yorumlayarak resimleyen illüstrasyonlar (Keş, 2001: 110, 111). Moda illüstrasyonları da canlandırma işlevi grubuna giren illüstrasyonlardır, tasarımcının hayalindekileri resmederek soyuttan somut hale dönüştürdüğü görsellerdir.

Giysinin doğru sunumundan çok bir tasarım fikri ve cazibesini iletmeye çalışan moda illüstrasyonları izleyen kişiyi tasarımın altında ne yattığını düşünmeye ve kişisel yorumlar yapmaya davet eder. Hiç çaba gerektirmeden çizilmiş gibi görünen çizgiler ve biçimler oldukça stilize resmedilmiştir (Hopkins, 2013: 122). Moda resminde düşünceler hızla kâğıda geçirilirken daha gerçekçi, orantılı ve gerçek insan vücuduyla uyum içerisindeyken moda illüstrasyonu daha fantastik, tasarımın kendisinden çok, giysinin ruhunu yakalamayı hedefleyen bazen ayrıntılı, detaylı ve gerçekçi, bazen de ayrıntısız, yarım kalmış resmedilebilmektedir (Sorger, Udale, 2013: 58, 59).

MODA ÇİZİMLERİNE TARİHİ BAKIŞ

Moda çizimi amaçlı ilk illüstrasyon ve resim örneklerini saraya bağlı illüstratörler 14. ve 15 yüzyılda saray giyimlerini resmetmek amacı ile çizmişlerdir (Waquet, Laporte, 2011: 46). Bu yıllarda giysi modasının değişiminden bahsetmek pek mümkün görünmüyordu. Geleneksel bir yaşam tarzının hakim olduğu bu yıllarda kıyafet biçimleri ve tarzları yüzyıllarca değişmeden aynı özellikleri koruyabilmiştir. Toplumsal sınıf karakterine göre seçilip giyilen giysiler, giyen kişinin zenginliğine göre değişen kumaşlarla ve mücevherlerle tamamlanmıştır.

15. yüzyılda ahşap baskı tekniğinin gelişimi ile sanatçılar eserlerini ahşaba oymaya başlamış; baskı tekniklerindeki bu gelişim illüstrasyonu da özel bir konuma taşımıştır (Keş, 2001). Bu yüzyıldaki gravürler, resimler ve freskler kadın giysilerini görülmemiş bir biçimde ve çeşitlilikte yansıtmıştır (Komsuoğlu vd., 1988: 169). Daha sonra gelişen metal baskı ile 16. ve 17. yüzyılda daha hızlı ve daha fazla baskı yapabilme tekniği gelişmiştir. Japonya'da renkli ağaç baskı tekniği kullanılmaya başlamıştır (Keş, 2001). Bundan sonra yapılan renkli ağaç baskı gravürler bugünkü haline benzeyen moda illüstrasyonlarının ilk örnekleri olmuşlardır (Blackman, 2007: 6). Rönesans'la birlikte insan zekasını önceleyen bir düşünce yapısının

geliştiği sanatın doruklarına çıkılan bir dönem yaşanmıştır. Güzel sanatlarda ve bilimde yaşanan yaratıcılık, anatomi bilgisinin katkıları giysilere de yansımış, yüksek kalıp ve terzilik özellikleri göstererek çok parçalı, çok dikişli ve çok katlı vücuda oturan kıyafetler ortaya çıkmıştır (Black vd., 2013: 78, 105).

18. yüzyıla gelindiğinde sanatsal ve tarihsel açıdan çekici, döneminin estetik anlayışını, felsefi düşüncesini ve beğenilerini yansıtan giysilerin bulunduğu, estetik ve zekice çizilmiş gravürler kullanılmıştır (Baudelaire, 2014: 200-202). Yine bu yıllarda kıyafet tasarımları küçük bebekler üzerinde gösterilip tanıtılırken İngiltere ve Fransa'da moda yayıncılığı başlamıştır (Komsuoğlu vd., 1988: 121). Tamamen moda amaçlı çıkarılan bu dergilerde bol bol moda çizimleri ve illüstrasyonları yer almıştır. Soylu ve zengin hanımlardan başlayarak moda giysiler bu dergiler ve çizimler aracılığıyla kadınlar arasında yayılmaya başlamıştır.

Sanayi devrimiyle birlikte gelişen giyim sanayi, modanın demokratikleşmesiyle birlikte saraylardan çıkarak halka yayılmaya başlamıştır. Üretim el işçiliğinden çıkarak fabrikasyon bir hal almış nicelik olarak gittikçe artarken, nitelik olarak düşmeye başlamıştır. Gittikçe sanayinin estetikten uzak biçimler yaratmasına tepki olarak ortaya çıkan ilk hareketler Art Nouveau ile başlamış, William Morris'in önderliğini yaptığı Arts and Crafts hareketi ile kurumsallaşmıştır. Kaybolmakta olan el işçiliğini ve zanaatı canlandırmak adına Arts and Crafts sadeliği, kullanışlılığı ve doğal malzemeyi savunurken (Karaören, 1997: 143, 144); sanat temelli tasarımların öncüsü olmuştur (Keser, 2005: 50). İllüstrasyonun zengin örneklerinin verildiği ve altın çağının yaşandığı bu dönem Birinci Dünya Savaşına dek diğer sanatsal dönemlerle iç içe geçerek devam etmiştir (Uçar, 2012: 22). Bu dönemde yaygınlaşan moda dergileri ile kadınlar güncel modayı yakından takip edebilme imkanına kavuşmuş, illüstrasyonlardan gördükleri modelleri kendileri dikmiş ya da terzilerine diktirmişlerdir. Moda illüstrasyonunun özellikle zengin elitlerin kıyafetleriyle ilgilendiği bu döneme 'Belle Epoque' (Güzel Çağ) denilmiştir. Tüketim kültürünün somut örneğini oluşturan bu dönemde giysilere oldukça fazla para harcanmıştır (Blackman, 2007: 8).

Özel ısmarlama giyim yapan Charles Frederic Worth 'Haute Coutere'ün doğumuna sebep oldu. Modanın en yüksek kalitede, lüks ve pahalı halini ortaya çıkaran Worth; ilk moda evini açıp, kendi modellerini satıp, tasarımlarına da kendi adını yazarak tarihte ilk moda tasarımcısı ünvanını alan kişi olmuştur (Fogg, 2014: 172-174).

19. yüzyılın sonunda Amerika'da Vogue ve Harper's Bazaar ile İngiltere'de The Queen isimli moda dergileri yayına girdiler. Adolf Sandoz Charles Drivon, Charles Dana Gibson bu dergilerde çizmeye başladılar (Blackman, 2007: 8). 20. Yüzyıla gelene dek moda illüstrasyonları gravür tekniği ile basılmış ve sanatsal kaygılarla betimlenmiştir (Komsuoğlu vd., 1988: 46). 20. yüzyılın başında geliştirilen litografik baskı ile renkli baskı dönemi başlamış, illüstratörler illüstrasyonlarını istedikleri renk ve zevkte basmışlardır (Keş, 2001: 40). Sanayi ve teknolojinin akıl almaz bir hızla geliştiği, Dünya savaşlarının yaşanarak siyasi rejimlerin bambaşka bir hal aldığı bu yüzyıl modern sanat akımlarının yüzyılı olmuştur (Antmen, 2010).

Moda anlayışını değiştirerek moda tarihine damgasını vuran Paul Poiret, 1908'de elit müşterilere verilmek üzere İribe'yle moda illüstrasyonu kitapçığı yapması için anlaşmıştır. Daha önce daha detaycı ve teknik bir üslupla çizilen moda illüstrasyonları yerine İribe ayrıntılardan elenmiş çizgisel bir teknik geliştirerek, moda illüstrasyonlarını basitçe stilize etmiştir (Kery, 2002: 271). Şablon tekniğini kullanan İribe'nin (Mackenzie, 2017: 69) ardından ikinci kataloğu yapan Georg Lapape şablon tekniğini geliştirmiş, bazen farklı renkleri kat kat atabilmek adına 30 kat aşamada illüstrasyonlarını gerçekleştirmiştir (Blackman, 2007: 9). Leyedecker bu yüzyılın ilk gerçek ticari illüstratörüydü (Downton, 2010: 33). La Mode Illustree, Gazette Du Bon Ton, Modes De Paris gibi dergiler okuyucuya günün modasını ileterek modanın kültürel imgelerinin yayılımını sağlamışlardır (Hopkins, 2013: 1). Abartılı teatrallik ve moda fantezisinin önde giden savunucularından olan tasarımcı ve illüstratör Erte (Fogg, 2014: 213), Gazette Du Bon Ton, Harper's Bazaar ve Vogue gibi dergilerle çalışarak uluslararası bir üne sahip olmuştur (Dereboy, 2008: 22, 24). Chanel, Lanvin, Poiret, Madeleine Vionnet, Jean Patou ve Elsa Schiaparelli dönemin ünlü moda tasarımcılarıdır (Kerr, 2014: 21-24). İllüstratörler ve tasarımcılar kübizm, fütürizm, konstrüktivizm ve gerçeküstücülük gibi dönemin sanat akınlarından oldukça fazla etkilenmişlerdir. Modanın işlevselliğini ve basitliğini vurgulayarak geleneksel çiçek baskılı kumaşların yerine geometrik önermelerde bulunan Varvara Stepanova ve çizginin sanatsal ifadeyle ritmik düzenlemeler yaparak parlak geometrik desenler üzerinde çalışan Popova burjuva değerlerini reddeden Rus konstrüktivist sanatçılar olmuşlardır (Yıldırım, Sakalauskaite, 2011: 32-35).

Döneme yalınlık ve sadelik getirerek damgasını vuran tasarımcı Chanel, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte rolü değişen kadına daha işlevsel, pratik, kullanışlı ve sade giysiler önermiş, dönemin ünlü illüstratörleri Cecil Beaton ve Paul İribe ile çalışmıştır (Bond, 1996). 20'lerde ve 30'larda figürler daha yalın resmedilirken kullanılan teknikler de o derece sadeleşmiştir

(Komsuoğlu vd., 1988: 47). Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri devam ederken insanlar savaşın yarattığı buhrandan caz müziği ve çarliston dansıyla uzaklaşmaya çalışılmıştır. 30'larda daha feminen bir hale gelen moda figürü, daha gerçekçi resmedilirken, çizim stili dönemin ruh halini yansıtmıştır. Mürekkep ve suluboya ile drapeler ve kumaş dokusu boyu kazanırken, fırça darbeleri gelişerek, detaylara dikkatlice girilmiştir (Hopkins, 2013: 14). 40'lara gelindiğinde tekrar savaşın izleri siluetlere yansımıştır. İnce ve zarif siluetler yerini mücadeleci ve sert siluetlere bırakırken daha çok askeri üniformayı andıran kıyafetler giyilmiştir (Pamuk, 2010: 46). Savaşın getirdiği tasarruflu yıllarda giysilerin biçimi değişmiş daha az kumaş sarfiyatı olacak şekilde tasarlanmış, iş hayatına giren kadın daha erkeksi hatlarda giysiler ve tulumlar giymeye başlamıştı. Modayı tekrar canlandırarak kadına eski feminen tarzını tekrar vermek isteyen Dior 1947 yılında 'New Look' Yeni Görünüm olarak adlandırdığı tarzıyla moda sahnesine çıkmıştır. Kadının dişiliğini ve zenginlik statüsünün bir göstergesi olarak kadına tekrar feminen giyinmesi gerektiğini önermiş, yeni görünümü tercih eden kadın kum saati biçimindeki vücuduyla ve kat kat kumaş sarfiyatı gerektiren eteğiyle kadın modasını tekrar şatafatlı günlere geri götürmüştür (Hoskins, 2015: 50, 51). 50'li ve 60'lı yıllarda kent toplumunun buhranından kurtulmak için kendi kimliklerini vurgulamak adına kıyafetin dilini kullanan alt kültür gençlik grupları döneme damgasını vurmuştur. Zootyler, Teddy Boyslar, Modlar, Dazlaklar, Rockerlar, Hippieler bu dönemin alt kültür gençlik gruplarını oluştururken, 70'lerde Punklar, 80'lerde Hip Hopçular ve 90'larda da Grunge kültürü kendisini göstermiştir. 60'larda ve 70'lerde moda figürleri mini eteği ve İspanyol paçayı vurgulayabilmek için daha ince uzun ve abartılı çizilmeye başlamıştır (Komsuoğlu vd., 1988: 50). Keçeli kalemlerin piyasaya çıkışıyla daha enerjik, kalıcı ve hızlı çizimler yapılmaya başlanmış; suluboya, kurşunkalem, kuru boya ve keçeli kalemin işe karıştığı karışık teknik ortaya çıkmıştır (Hopkins, 2013: 17). 1963'te Rene Bouche'un ölümüyle klasik moda illüstrasyonu dönemi sona ermiştir (Downton, 2010: 133). Antonio Lopez, Rene Gruau, Tod Draz moda dergilerinde zamanın ruhunu yakalayan moda illüstrasyonlarına devam etmişlerdir (Blackman, 2007: 169). 70'ler pek çok tarzın içi içe geçtiği plüralizm dalgasının yayıldığı yıllar olmuştur. Postmodernizmin getirdiği çoğulcu anlayışla modern, tarihi, geleneksel, teknolojik, yöresel ve evrensel ögeler dekoratif sanatlarla yüksek sanatların birleşmesine sahne olarak eklektisizmi yücelmiştir. Avangard dönemler sona ererken tüketim odaklı olarak her tarzın geçerli olduğu bir anlayış geçerli olmuş, popüler kültür ögelerinin sanatın içine girmesiyle yaşam ile sanat arasındaki sınırlar erimiştir (Şenel, 2013: 382, 383). 80'lerde küçük başlı, aşırı geniş omuzlu, vatkaların vurgulandığı iri, deforme bir beden resmedilmiştir (Komsuoğlu vd., 1988: 53). Moda figürünün

çiziliş tarzı ve ele alınışı dönemin sosyal yapısını, tutumunu ve sanat anlayışını yansıtmaktadır (Bryant, 2013: 10). Geleneksel tasarım anlayışına meydan okuyan Japon avant-garde tasarımcılar dekonstrüktif sıra dışı tasarımlarıyla modaya karşıt bir bakış açısı sergileyerek dünyayı sarsmışlardır (Ay, 2018: 101).

80'li yıllarda ortaya çıkan bilgisayarlı çizim programları 90'lara ve 2000'lere gelindiğinde küçük büyük ölçekli tüm firmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Teknolojinin gelişimiyle birlikte önce bilgisayar, sonra fare, sonra dijital çizim tabletleri hayatımıza girerek moda ve tekstil tasarımında da çığır açmışlardır. Moda çizerlerinin kullandığı başlıca yazılımlar, raster (tarama) yazılım programları, Painter, Adobe Photoshop; vektörel çizim programları Adobe Illustrator, Corel Draw ve Drawplus olmuştur (Tatham, Seaman, 2016: 70). Dijital painting günümüz illüstratörlerinin en çok tercih ettiği araçlardandır (Arıkan, 2009: 71). Her ne kadar bilgisayar kullanımı yaygınlaşsa da dijital çizimlerin yanı sıra el çizimleri de devam ederken önemini korumakta; illüstrasyon yapanlar birebir yorumdan ziyade, izleyenlerin kendisini kaybedeceği bir ruh hali ve ortam yaratmayı amaçlayan çizimler yapmaktadır. Fotoğraf, el çizimi ve dijital çizimi bir araya getirerek kolaj yapan illüstratörler enerjik, artistik ve akıcı çalışmalara imza atmaktadırlar (Bowles, Isaac, 2009: 122).

SONUÇ: MODA ÇİZİMLERİNİN MODA TASARIMI EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Yüzyıllardır giysi tasarımıyla moda çizimleri birlikte yer almışlardır. Tasarımın ve giysi tasarımının anlatım aracı olan moda çizimleri, yıllar boyunca dönemin moda anlayışına, sosyal durumuna, estetik anlayışına ve teknolojik gelişmelerine göre değişim göstermiştir. Farklı tekniklerle ve amaçlarla yapılmaya başlayan moda çizimleri gravürle başlayan macerasına, kalemin ve boyanın olanaklarıyla devam ederken, günümüzde dijital çizimlerle ya da dijital çizimlerin yanı sıra el çizimi ve fotoğrafın bir arada kullanıldığı kolajlı karışık anlatımlarla devam etmektedir. Moda tasarımcısı için en heyecan verici ve zor iş fikirlerini diğer insanlara açık, net ve ikna edici bir biçimde aktarabilmektir (Tahmasebi, 2016: 6). Pek çok meslekte düşüncelerini ifade edebilmek için anlatımsal, şematik ya da analitik olarak aktarım yapabilmek ve pratik çizim becerisine sahip olmak oldukça avantajlıdır (Erbay, 1997. 24). Bir tasarımcı fikirlerini ve düşüncelerini karşı tarafa anlaşılır ve çarpıcı bir şekilde aktarabilmelidir. Profesyonel anlamda tasarımcı olmak bunu gerektirmektedir (Kumagai, 1988: 6).

Estetik bir bakış açısı ve estetik bir zevk kazandıran moda çizimi eğitimi, moda tasarımı eğitiminde estetik eğitiminin en önemli parçasıdır. Öğrenci, bu eğitimle kazanacağı temeller

üzerine tasarım anlayışını geliştirmektedir. Kendisini ifade etmeyi, aklındaki düşünceyi somut ve başkalarının da anlayacağı bir biçimde görselleştirmeyi ve canlandırmayı öğrenen öğrenci, meslek yaşamındaki en önemli problemlerden birini çözmüş olur. Hayal kurmayı, somutlaştırmayı, anlatmayı, ikna etmeyi, estetik sunum yapmayı, düşünmeyi, gözlemlemeyi, esinlenmeyi, araştırmayı, kurgulamayı, problem çözmeyi, özgün ve yaratıcı olmayı bu eğitimle öğrenir. Pek çok açıdan öğrenciyi geliştiren moda çizimi dersleri moda tasarımı programlarında Dünya'da ve Türkiye'de yadsınamaz bir öneme ve konuma sahiptir. Moda çizimi dersi alarak mezun olan öğrenciler moda sektörünün çok farklı alanlarında iş bulabilmektedirler. Büyük firmaların tasarım ofislerinden giyim fabrikalarının tasarım departmanlarına stilist ve tasarımcı olarak ya da trend firmalarına dek rahatlıkla iş bulabilecekleri gibi sanatını ve tekniğini geliştirenler illüstratör olarak reklam ve yayın sektöründe de çalışabilmektedirler.

KAYNAKÇA

Antmen, Ahu (2010). 20. *Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar* (3. Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Arıkan, A. Gani (2009). *İmgeden Baskıya Grafik Tasarım Corel Draw Uygulamaları* (1. Baskı). Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Ay, Burcu (2018). *Sanat Objesi Olarak Tekstil* (1. Baskı). İstanbul: Alternatif Yayıncılık.

Baudelaire, Charles (2014). *Modern Hayatın Ressamı* (8. Baskı). (Çeviren: Ali Berktay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Black, Alexandra vd. (2013). *Moda: Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*. (1. Baskı). (Editör: Amy Orsborne vd.). (Çeviren: Duygu Özen). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Blackman, Cally (2007). *100 Years of Fashion Illustration* (First Edition). London: Laurence King Publishing.

Bond, David (1996). *Coco Chanel ve Chanel*. (1. Baskı). (Çeviren: Ayşe Aydoğan). Ankara: İlkkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri.

Bowles, Melanie, Isaac, Ceri (2009). *Dijital Tekstil Tasarımı* (1. Baskı). İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Bryant, Michele W., (2013). *Moda Çizimi Moda Tasarımcıları İçin İllüstrasyon Rehberi* (1. Baskı). (Çeviren: Şükriye Yüksel). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.

Dereboy, Elif J. (2008). *Moda & 100 Yılın Moda Tasarımcıları* (1. Baskı). Ankara: Özel Güzel Sanatlar Stilistlik-Moda Yayını.

Downton, David (2010). *Masters of Fashion Illustration* (First Edition). London: Laurence King Publishing.

Erbay, Mutlu (1997). *Plastik Sanatlar Eğitiminin Gelişimi* (1. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Fogg, Marnie (2014). *Modanın Tüm Öyküsü* (1. Baskı). (Çeviren: Emre Gözgü). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Hopkins, John (2013). *Moda Tasarımında Moda Çizimi* (1. Baskı). (Çeviren: Begüm Başoğlu). İstanbul: Literatür Kitabevi.

Hoskins, Tansy E. (2015). *Foya: Modanın Anti-Kapitalist Kitabı* (1. Baskı). (Çeviren: Derya Bayraktaroğlu). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Karaören, Fatma N. (1997). Arts and Crafts. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1,* 143-144. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Kerr, Gordon (2014). *Art Deco Fashion: Masterpieces of Art* (Second Edition). London: Flame Tree Publishing.

Kery, Patricia F. (2002). *Art Deco Graphics* (First Paperback Printing). New York: Thames & Hudson Inc. Publishing.

Keser, Nimet (2005). *Sanat Sözlüğü* (1. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Keş, Yusuf (2001). *Görsel İletişimde İllüstrasyonun Kullanım Alanlarına Kuramsal Bir Yaklaşım,* Yüksek Lisans Tezi, SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Komsuoğlu, Şükran, İmer, Arsal, Seçkinöz, Mine, Alpaslan, Sabiha, Etike, Serap (1988). *Resim II Moda Resmi ve Giyim Tarihi* (1. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kumagai, Kojiro (1988). *Fashion Illustrations 2 Expressing Textures* (First Edition). Tokyo: Graphic-sha Publising.

Mackenzie, Mairi (2017). …*İzmler: Modayı Anlamak* (1. Baskı). (Çeviren: Mahmut Tuna). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Pamuk, Beyhan (2010). *Giysi Moda Eğilimlerini Etkileyen Faktörler ve Bir Model Önerisi*, Doktora Tezi, GAZİ ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Sorger, Richard, Udale, Jenny (2013). *Moda Tasarımının Temelleri* (1. Baskı). (Çeviren: Çiğdem Sirkeci). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Şenel, Elif (2013). *1945'ten Günümüze Batı Toplumlarında Sanat ve Moda Etkileşimi,* Doktora Tezi, NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Tahmasebi, Sha (2016). *Moda Tasarımcıları için Figür Çizimleri* (1. Baskı). (Çeviren: Mahmut Tuna). İstanbul: Hayalperest Yayınevi

Tatham, Caroline, Seaman Julian (2016). *Moda Tasarımı Çizim Dersleri* (1. Baskı). (Çeviren: Ayşe Ermert). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Uçar, Necla N. (2012). *İllüstrasyon ve Moda*, Yüksek Lisans Tezi, HALİÇ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Waquet, Dominique, Laporte, Marion (2011). *Moda* (1. Baskı). (Çeviren: Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Yıldırım, Leyla, Skalauskaite, Jovita (2011). Devrim Sonrası "İlk Sovyet Modası'nın" Oluşturulmasına Popova ve Stepanova'nın Konstrüktivist Yaklaşımlarının Etkisi, *Yedi, DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ, Güzel sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi,* (6), 31-39.

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

KANUNİ ÖNALIM HAKKINDA FİİLİ TAKSİM SORUNUNA DAİR YARGITAY UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğrt. Üyesi Sinan OKUR

Necmettin Erbakan Üniversitesi

I. Giriş ve Sorunun Ortaya Konması

Taraflar arasında bir taşınmaz üzerinde teşekkül eden paylı mülkiyet ilişkisinin bu hukuki ilişkinin varlığına takaddüm eden ve taraflar arasında umumiyetle var olan zımni bir güven ilişkisine dayandığı kabul edilebilir. Diğer bir ifadeyle tarafların kurdukları hukuki ilişki, aslında her akdi ilişkide bu ilişkinin tipine ve muhtevasına göre yoğunluğu değişen bir güven münasebetini gerektirmektedir. Tarafların kurdukları akdi ilişkinin uzun bir zamana yayılması ve günlük, mutat hukuki işlemelere nazaran ekonomik olarak ciddi bir sermaye gerektirmesi hasebiyle, bir taşınmaza ilişkin işlemler zikrolunan mefruz güven ilişkisinin yoğun biçimde tezahür ettiği hukuki ilişki tipleri içinde sayılabilir. Bu anlamda **tarafları, bir taşınmaz üzerinde birçok hukuki sorumluluk ve yetkiyi paylaşmaya sevk eden ana amillerden birisinin tarafların birbirilerine karşı beslemiş oldukları güven duygusu olduğu söylenebilir.**

Bu güven duygusunun doğurduğu taşınmaz üzerindeki paylı mülkiyet ilişkisi, tarafları, hukuki ilişkinin sonlandırılması aşamasında dahi taşınmaza ilişkin mülkiyet hakkının içerdiği tasarruf yetkisi bakımından sınırlandırmış ve daha sıkı bir sorumluluk rejimine tabi tutmuştur. Söz konusu mefruz güven ilişkisini dikkate alan kanun koyucu Türk Medeni Kanunu (TMK) m. 732-734 arasında, paylı mülkiyette, malın ortakların dışında üçüncü bir şahsa satılması durumda ortaklardan her birine söz konusu malı öncelikli olarak alma hakkı veren yenilik doğurucu dava yoluyla kullanılan eşyaya bağlı, ön(celikli) alım hakkı tanımıştır. Esasen hakkın tanınmasında ki ratio legis TEKİNAY'ın şu satırlarında ifadesini bulmaktadır: *"**Kanuni şufa hakkı, paylı taşınmazların, mümkün olduğu kadar eski paydaşların elinde kalmasını sağlar, onların arasına bir yabancının katılmasını önleyebilir. Bu sayede eski paydaşların bir gün taşınmaza malik olmak hususunda besledikleri umut da gerçekleşmiş olur. Eğer kanuni şufa hakkı kabul edilmeseydi bir paydaş kendi payını bölerek ve birden fazla kimseye satarak***

paydaşları çoğaltma imkanını da hiçbir engele uğramadan gerçekleştirebilirdi. Böyle bir durumun paydaşları ne kadar güç durumda bırakabileceği açıktır."[1]

İşte alıntılanan gerekçelerle taşınmazın satışında mevcut ortakları önceleyen bu hak, Türk Medeni Kanunu'nda önalım hakkı eski Medeni Kanun'da ise Şuf'a hakkı olarak isimlendirilmektedir. Bununla birlikte her hak gibi bu hakkın kullanımının da gerek bizzat kanundan doğan birtakım kurallarla gerekse içeriği daha ziyade yargı uygulamasıyla şekillenen dürüstlük kuralı gibi genel ilkelerle birtakım sınırlandırmalara tabi olduğu şüphesizdir. Bu anlamda Yargıtay tarafından hakkın kötüye kullanılması yasağı bağlamında dürüstlük kuralına aykırılık teşkil eden haller zaman zaman ayrıntılandırılmış ve somutlaştırılmış, tarafların kendi aralarında paylı mülkiyete konu malı fiili olarak taksim ettikten sonra ilerleyen tarihlerde ön alım hakkını kullanmaları dürüstlük kuralına aykırılık teşkil eden hallerden birisi olarak nitelendirilmiştir. **Bu tebliğin amacı ise Türk hukuk uygulamasında ortaya çıkan fiili taksim haline dair Yargıtay kararlarının kısaca değerlendirilmesidir.** Sorun Türk Medeni Kanun'un ön alım hakkına ilişkin çizdiği ana çerçeve, kanuni ön alım müessesesi ile hedeflenen gaye, ön alım müessesesinin diğer maddelerle ilişkisinin sistematik biçimde değerlendirilmesi lüzumu ve kanun bütünlüğü, Yargıtay içtihatlarında ki tutarlılık sorunu gibi değişik açılardan değerlendirilmeye muhtaçtır. Ayrıca Yargıtay'ın fiili taksim uygulamasının bilhassa TMK'nın diğer düzenlemeleri dikkate alındığında ne derece tutarlı olduğu ayrıca tek başına uzun bir çalışmanın konusu olacak niteliktedir. Ancak tebliğin esas gayesi sorunun bahsi geçen noktalardan değerlendirilmesi olmayıp, tebliğde yerleşik Yargıtay uygulaması ile bugün için önalım hakkının kullanımını sınırlandıran ve önemli ihtilaflara sebebiyet veren *"fiili taksim"* kavramı Yargıtay kararları ışığında özetlenmiştir.

II. Konuya İlişkin Yargıtay Kararları

1. Fiili Taksimin Tanımı

Yargıtay'ın onlarca farklı kararına konu olan fiili taksim durumu hakkında birbirini tekrar ve teyit eden pek çok karar bulunmaktadır.[2] Konuya ilişkin karar sayısının çokluğuna rağmen, kararların pek çoğunda belli bir kalıbın sürekli tekrarlandığı ve hukuki açıdan konuya dair sorunların cevapsız bırakıldığı görülmektedir.

Fiili taksimden tam olarak ne anlaşılması gerektiği yönünde ayrıntılı bir tanım vermeyen Hukuk Genel Kurulu bir kararında fiili taksimi şu şekilde tanımlamıştır: *"Yasal ön alım hakkına*

[1] **TEKİNAY,** Salahattin Sulhi, Taşınmaz Mülkiyetinin Takyitleri, İstanbul, 1988, s. 39.

[2] Fiili taksim sorununun ilk olarak ne zaman Yargıtay kararlarına konu teşkil ettiğine dair bkz. **ÖZÇELİK,** Şemsi Barış, Fiili Taksim Halinde Yasal Önalım Hakkının Kullanılamayacağı Yönündeki Yargıtay Uygulamasının Değerlendirilmesi, TBBD, S. 141, Y. 2019, s. 258.

konu payın ilişkin bulunduğu taşınmazın paydaşlarınca özel olarak kendi aralarında taksim edilmesi ve her bir paydaşın belirli bir kısmı kullanması durumudur."[3]

Esasen fiili taksim yalnızca Yargıtay tarafından tanınmamakta kanun koyucu nezdinde de bir karşılık bulmaktadır. Örneğin Kamulaştırma Kanunu m. 12'de kullanılan ifade kanun koyucunun da fiili taksime hukuki bir anlam atfettiğini göstermektedir. Kısmen kamulaştırmayı düzenleyen maddedeki dikkat çekici ifade şu şekildedir.[4]

"Kısmen kamulaştırılan paylı mülkiyete konu taşınmaz mal, ***evvelce paydaşlar arasında fiilen bölünerek bir veya birkaç paydaşın tasarruf ve yararlanmasına bırakılmış"***

2. Fiili Taksim Durumunun Kabul Edilebilmesi İçin Aranan Şartlar

Yukarda anılan kararda fiili taksimin kabul edilebilmesi için aranacak şartlara da kısaca değinilmiş ve fiili taksimin kabulü için üş şartın varlığı aranmıştır. *"Bunlardan ilki, yasal ön alım hakkına konu payın ilişkin bulunduğu bir taşınmazın varlığıdır. İkincisi, bu taşınmazın, paydaşlarca kendi aralarında taksim edilmesidir. Nihayet üçüncüsü ise her bir paydaşın belirli bir kısmı kullanmasıdır."*

Konuya dair bir önceki karar göre sonraki tarihli bir diğer kararda Hukuk Genel Kurulu konuya tekrar temas etmiş ve fiili taksim uygulamasının şartlarını farklı ifadelerle nispeten açıklığa kavuşturmuştur. Söz konusu kararın ilgili kısmı şu şekildedir:

"TMK'da paydaşlar arasında fiili taksim hususu düzenlenmediği gibi önalım hakkının kullanımına olan etkisine dair bir düzenleme de bulunmamaktadır. Bu kavram uygulamamıza Yargıtay içtihatları ile girmiştir. Yargısal içtihatlarda yapılan tanıma göre paydaşlar arasında fiili taksim bulunduğu taktirde önalım hakkının kullanılmasının dürüstlük kurallarına aykırı olduğunun kabul edilebilmesi için, ***yasal önalım hakkına konu payın ilişkin bulunduğu bir taşınmazın varlığı, bu taşınmazın, paydaşlarca kendi aralarında taksim edilmesi ve davacı ve davalıya pay satan paydaş (paydaşların) taşınmazın belirli bir kısmını kullanması gerekli ve yeterlidir.*** *Paydaşlar arasında fiili taksim bulunması hâlinde yasal önalım hakkının kullanılamayacağına dair bir yasa hükmü bulunmasa da, taşınmazda fiili bir kullanma biçimi oluşmuş, uzun süre de paydaşlar bu durumu benimsemişlerse kayıtta paylı, eylemli olarak bağımsız bu oluşumun korunması, TMK'nın 2. maddesinde tanımını bulan dürüstlük kuralının gereğidir. Zira TMK'nın 2. maddesinde herkesin haklarını kullanırken ve borçlarını ifa ederken dürüstlük kurallarına uyması zorunluluğu getirilmiş, uyulmamasının yaptırımı olarak da hakkın kötüye kullanılmasının hukuk düzeni tarafından korunmayacağı belirtilmiştir. Bilindiği üzere hakkın açıkça kötüye kullanıldığı tüm hâllerde dürüstlük kuralına da aykırılık söz konusudur. Fiili taksimin hukuki dayanağını da TMK'nın bu maddesi oluşturmaktadır (Tunaboylu, M.: Önalım (Şufa) Davaları, 4. b., Ankara 2008, s.440). Nitekim öğretide paylı mülkiyette fiili taksim durumu Yargıtay kararlarından bağımsız olarak tanımlanmamış olup yalnızca yasal önalım hakkının dürüstlük kuralına aykırı kullanımlarından biri olarak nitelendirilmiştir (Köylüoğlu, E.: Önalım Davası (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2011, s. 93).*[5]

Konunun Türk Medeni Kanunu'nda düzenlenmediğini ve yargı kararları eliyle uygulamaya girdiğini tespitle başlayan HGK, bu kararda fiili taksimin önalım hakkının kullanımına mâni teşkil edebilmesi için aranacak şartları tespit etmektedir. Buna göre,

---

[3] **YHGK, T. 28.2.2018 , E. 2017/14-1761 K. 2018/407 (www.kazanci.com, E.T. 15.12.2019)**

[4] Bkz. **AKBEL**, Serkan, Yasal Önalım Hakkı, Hakkın Kullanılması ve Sonuçları, Kayseri, 2019, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s. 81 vd.

[5] **YHGK, T. 6.11.2018 E. 2017/14-1747 K. 2018/1617 (Kaynak: (www.kazanci.com, E.T. 15.12.2019)**

1. Yasal önalım hakkına konu payın ilişkin bulunduğu bir taşınmazın varlığı,

2. Bu taşınmazın, paydaşlarca kendi aralarında taksim edilmesi,

3. Davacı ve davalıya pay satan paydaş (paydaşların) taşınmazın belirli bir kısmını kullanması gerekli ve yeterlidir.

Kararda aranan ilk şart bakımından doktrinde oldukça geniş biçimde işlenen yasal önalım hakkına dair açıklamalara bakılmalıdır. Bu anlamda ilk şart malumun ilamı kabilinden görülebilir.[6]

İkinci ve üçüncü şart ise birlikte değerlendirildiğinde, karar, fiili taksim meselesini tam bir açıklığa kavuşturmaksızın, taşınmazın paydaşlarca taksim edilmiş olmasını ve payını üçüncü kişiye devreden ortağın paylaştırılan kısmı kullanmasını şart koşmuştur. Sonraki tarihli HGK kararında üçüncü şart bakımından dikkat çekici mühim bir farklılık mevcuttur.

Anılan kararlardan ilkinde *"her bir paydaşın belirli bir kısmı kullanması"* şart koşulmuş iken anılan bir sonraki kararda "***pay satan paydaş (paydaşların) taşınmazın belirli bir kısmını kullanması gerekli ve yeterli"*** görülmüştür. Konuya dair daha önce verilen kararlarda da benzer bir ihtilafın varlığı müşahede edilmektedir.

*"Önalım davasına konu payın ilişkin bulunduğu **taşınmaz paydaşlarca özel olarak kendi aralarında taksim edilip her bir paydaş belirli bir kısmı kullanırken** bunlardan biri kendisinin kullandığı yeri ve bu yere tekabül eden payı bir üçüncü şahsa satarsa, satıcı zamanında bu yerde hak iddia etmeyen davacının tapuda yapılan satış nedeniyle önalım hakkını kullanması TMK.'nun 2.maddesinde yer alan dürüstlük kuralı ile bağdaşmaz."* [7]

Kararda dikkat çeken bir husus olarak, ilk aktarılan Hukuk Genel Kurulu kararında olduğu gibi yalnızca ***payını satan paydaş (paydaşların) taşınmazın belirli bir kısmını kullanması gerekli ve yeterli görülmemiş, her bir paydaş belirli bir kısmı kullanması şart koşulmuştur***. Aynı doğrultuda bir başka karar metni ise şu şekildedir:

*"Önalım davasına konu payın dair bulunduğu taşınmaz paydaşlarca özel olarak kendi aralarında taksim edilip **her bir paydaş belirli bir kısmı kullanırken** bunlardan biri kendisinin kullandığı yeri ve bu yere tekabül eden payı bir üçüncü şahsa satarsa, satıcı zamanında bu yerde hak iddia etmeyen davacının tapuda yapılan satış sebebiyle ön alım hakkını kullanması TMK'nın 2. maddesinde yer alan dürüst davranma kuralı ile bağdaşmaz."*[8]

Ancak Hukuk Genel Kurulu'nun aktarılan ikinci kararındaki yaklaşımını benimseyen kararlar da mevcuttur.

*"Önalım davalarında fiili taksime değer verilmesi için taksimin yazılı olarak yapılması ya da **taşınmazın çok sayıda paydaşının bulunması halinde tüm paydaşları tarafından fiilen kullanılan bölümlerin olması gerekmez.** Davacının kullandığı ve davalıya pay satan kişilerin kullandığı ayrı ayrı bölümler var ise satıcı zamanında kullanıma karşı çıkmayan, o yerde hak iddia etmeyen davacının tapuda pay satışı nedeni ile önalım hakkını kullanması Türk Medeni*

[6] Fiili taksimin bir şartı bağlamında taşınmaz kavramına dair öz bir anlatım için bkz. **ÖZÇELİK**, s. 256.
[7] **Y. 6. HD. T. 03.05.2011, E. 2011/1171 K. 2011/5701 (www.legalbank.net E.T. 15.12.2019)**
[8] **Y. 14. HD. T. 12.01.2016, E. 2014/15912 K. 2016/218 (www.legalbank.net E.T. 15.12.2019)**

Kanununun 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralı ile bağdaşmaz. Fiili taksim, her bir dava konusu taşınmaz yönünden ayrı değerlendirilmelidir."[9]

Karar Hukuk Genel Kurulu'nun ikinci sırada anılan kararındaki yaklaşımını teyit eder nitelikte olup, payını satan kimsenin kullandığı bölümün ayrı olması fiili taksim uygulaması açısından yeterli görülmüştür.

Hukuk Genel Kurulu kararında, üç şarttan bahsedilmekte ise de farklı kararlarda başka şartlara tesadüf edilmektedir.

"Bilindiği üzere, tapulu taşınmazlarda harici veya fiili taksim ile payların mülkiyeti ana taşınmazdan ayrılamaz. Ne var ki ***taşınmazın kullanma biçimi tüm ortaklar arasında varılan bir anlaşma ile belirlenmiş ya da fiili bir kullanma biçimi oluşmuş, uzun süre ortaklar bu durumu benimsemişlerse…***"[10]

Öncelikle daha önce anılan kararlardan farklı olarak taraflar arasında taşınmazın kullanma biçimine dair açık bir anlaşma ile birlikte bu yönde açık bir anlaşma olmaksızın, paydaşlar arasında fiili kullanma biçiminin oluşması da fiili taksim olarak nitelendirilmiştir. Yalnız fiili kullanma biçiminin fiili taksim olarak nitelendirilebilmesi, paydaşların uzun süre bu durumu benimsemeleri koşuluna bağlanmıştır.

3. Yargıtay'ın Fiili Taksim Uygulamasının Amacı

Değinilmesi gereken bir diğer husus Yargıtay'ın fiili taksime dair verdiği kararlarda gözettiği amaçtır. Yüksek Mahkeme konuya dair bir kararında öncelikle hukuki ve fiili durum arasındaki farklılığa işaret etmektedir. Söz konusu kararında fiili taksim uygulamasının amacına da değinen Yüksek Mahkeme'ye göre, fiili taksimi dikkate almayan bir yaklaşım toplumsal barış ve düzene zarar verecektir. Söz konusu karar metni şu şekildedir:

"Bilindiği üzere M. K. nun 706, B. K. nun 2l3, T. K. nun 26. maddeleri hilafına tapulu taşınmazlarda harici veya fiili taksim ile payların mülkiyeti ana taşınmazdan ayrılamaz. Ne var ki, taşınmazın kullanma biçimi tüm paydaşlar arasında varılan bir anlaşma ile belirlenmiş yada fiili bir kullanma biçimi oluşmuş, uzun süre paydaşlar bu durumu ***benimsemişlerse kayıtta paylı, eylemsel olarak (fiilen) bağımsız bu oluşumun*** *tapuda yapılacak resmi taksime veya şuyun satış suretiyle giderilmesine yahut o yerde bir imar uygulaması yapılmasına kadar korunması, " akte vefa" kuralının yanında M. K. nun 2. maddesinde düzenlenen iyi niyet kuralının da bir gereğidir.* ***Aksi halde, pekçok kimse zarar görecek toplum düzeni ve barışı bozulacaktır.***"[11]

4. Usul Hukukuna Dair Birkaç Tespit

Konuyu usul hukuku ve ispat bakımından değerlendiren kararlar da mevcut olup anılacak olan iki karar konunun usul hukuku boyutuna ışık tutmaktadır.

[9] **Y. 14. HD., T. 14.03.2014, E. 2014/1234, K. 2014/3444 (Kaynak: www.legalbank.net, E.T. 15.12.2019)**
[10] **Y. 1. HD., T. 30.01.2002, E. 2001/14521, K. 2002/1073 (Kaynak: www.legalbank.net, E.T. 15.12.2019)**
[11] **Y. 1. HD., T. 23.03.2005, E. 2005/2685 K. 2005/3330 (Kaynak: www.legalbank.net, E.T. 15.12.2019)**

"Davalılar tarafından yargılama sırasında fiili paylaşıma ilişkin bir savunmada bulunulmamış ise de, temyiz aşamasında taşınmazda fiili taksim bulunduğu ileri sürülmüştür. ***Fiili paylaşım yargılamanın her aşamasında ileri sürülebileceği gibi mahkemece resen dikkate alınması gerekir. Bu nedenle; öncelikle fiili taksime ilişkin taraf delillerinin tümü toplandıktan sonra mahallinde keşif yapılarak,*** *HMK'nun 259/2. maddesi gereğince tarafların tanıkları taşınmaz başında dinlenerek, davacının dava konusu taşınmazda belirli bir yeri kullanıp kullanmadığı ve davalılara pay satan kişinin kullandığı bölüm bulunup bulunmadığı belirlenerek ve tanıklarca gösterilecek yerler fen bilirkişisi tarafından düzenlenecek krokide denetime elverişli şekilde işaretlenmek suretiyle, fiili taksimin mevcut olup olmadığı saptanmalı, varılacak sonuca göre bir karar verilmelidir."*[12]

"...mahkemece ***fiili*** *taksim olup olmadığı,* ***fiili*** *taksim varsa taşınmazın hangi bölümünün kimler tarafından ve ne şekilde kullanıldığı hususları araştırılmalıdır. Bu nedenle mahallinde keşif yapılarak HMK 259/2 maddesi gereğince tarafların tanıkları varsa taşınmaz başında dinlenerek davacının kullandığı ve davalıya pay satan kişinin kullandığı ayrı ayrı bölümler bulunup bulunmadığı belirlenmeli, çelişkili beyanlar varsa giderilerek* ***fiili*** *taksim olgusu var ise fen bilirkişisi tarafından düzenlenecek krokide denetime elverişli şekilde işaretlenmek suretiyle* ***fiili*** *taksimin mevcut olup olmadığı saptanmalı, varılacak sonuca göre bir karar verilmelidir."*[13]

Anılan her iki karar bakımından da ortak vurgulardan ilki mahkemelerin fiili taksimin varlığına ilişkin resen hareket etme zorunluluğudur. Böylece fiili taksim meselesi, daha önceki kararlarda ifade edilen toplumsal barış ve düzen amacı çerçevesinde hâkim tarafından resen gözetilmesi gereken bir husus olarak değerlendirilmiştir. Her iki karar bakımından bir diğer vurgu fiili taksimin fiili taksime konu taşınmazın mahallinde keşif yapılması meselesidir.

5. Yargıtay'ın Fiili Taksim Uygulamasına Dair Doktrinin Yaklaşımı

Yargıtay'ın fiili taksime dair yerleşik uygulaması lehinde ve aleyhinde doktrinde birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre *"...böyle bir fiili paylaşım durumunda paydaşın veya paydaşların önalım haklarını kullanmaktan vazgeçtikleri anlamını çıkarmak"* zorlama bir yorum olup[14], *"...paylı malda paydaşların kullanmalarına tahsis edilen yerin belirlenmiş olması sebebiyle, bir paydaşın yerini buna ilişkin payını, satması halinde diğer paydaşın önalım hakkını kullanmasının dürüstlük kuralına (MK m. 2) aykırı sayılması da kolayca benimsenemez."*[15] Buna karşın doktrindeki hakim sayılabilecek fikrin Yargıtay uygulamasına ciddi bir itiraz yöneltmediği gözlemlenmektedir.[16]

[12] Y. 14. HD., T. 26.02.2018, E. 2017/5863 K. 2018/1408 (Kaynak: www.legalbank.net, E.T. 15.12.2019)
[13] **Y. 14. HD., T. 19.9.2019, E. 2016/6964 K. 2019/5494 (Kaynak:** www.kazanci.com, E.T. 15.12.2019)
[14] **TAMAN ŞIPKA,** Şükran, Türk Hukukunda Kanunî Önalım (Şuf'a) Hakkı (MK.m.659), İstanbul, 1994, s. 127.
[15] **OĞUZMAN,** M. Kemal/ **SELİÇİ,** Özer/ **OKTAY-ÖZDEMİR,** Saibe, Eşya Hukuku, İstanbul, 2018, s. 555, Dn. 1206; 5403 Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'na eklenen 8/İ hükmü ile çelişik bir durum ortaya çıktığı yönünde, **ÖZÇELİK,** s. 262-263; Ayrıca bkz. Bkz. **SAYIMLAR**, Zeynep, Yasal Önalım Hakkının Kullanılmasını Etkileyen Bir Durum Olarak Fiili Taksim, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı C. 1 Y. 2015, s. 642, dipnot 81 ve 82'de anılan yazarlar.
[16] **EREN,** Fikret, Türk Medenî Kanunu'na Göre Yasal Önalım Hakkı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1-2, C. XII, Y. 2008, s. 116; Ayrıca bkz. **TEKİNAY,** s. 61 vd.; Ayrıca Bkz. **SAYIMLAR**, s. 642.

III. Sonuç Yerine

Paydaşların kendi aralarında yapacakları fiili taksimin etkisi konusunda Yargıtay'ın yerleşik görüşü belli şartlar altında fiili taksim durumunda kanuni önalım hakkının kullanılmasının dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edeceği yönündedir. Fiili taksimin varlığı için aranan şartlar bakımından kararlar arasında tam bir yeknesaklık bulunmasa da fiili taksimin varlığı için aranan şartlar konusunda nisbi bir belirlilik oluştuğu söylenebilir. Bununla birlikte doktrinde Yargıtay'ın fiili taksim uygulamasına dönük göz ardı edilemeyecek birtakım eleştiriler mevcuttur.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

KAYNAKÇA

AKBEL, Serkan, Yasal Önalım Hakkı, Hakkın Kullanılması ve Sonuçları, Kayseri, 2019, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

EREN, Fikret, Türk Medenî Kanunu'na Göre Yasal Önalım Hakkı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 1-2, C. XII, Y. 2008.

OĞUZMAN, M. Kemal/ **SELİÇİ,** Özer/ **OKTAY-ÖZDEMİR,** Saibe, Eşya Hukuku, İstanbul, 2018.

ÖZÇELİK, Şemsi Barış, Fiili Taksim Halinde Yasal Önalım Hakkının Kullanılamayacağı Yönündeki Yargıtay Uygulamasının Değerlendirilmesi, TBBD, S. 141, Y. 2019.

SAYIMLAR, Zeynep, Yasal Önalım Hakkının Kullanılmasını Etkileyen Bir Durum Olarak Fiili Taksim, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı C. 1 Y. 2015.

TAMAN ŞIPKA, Şükran, Türk Hukukunda Kanunî Önalım (Şuf'a) Hakkı (MK.m.659), İstanbul, 1994.

TEKİNAY, Salahattin Sulhi, Taşınmaz Mülkiyetinin Takyitleri, İstanbul, 1988.

İnternet Kaynakları:

www.kazanci.com

www.legalbank.net

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU'NUN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİNDEN SONRA SEBEPSİZ ZENGİNLEŞME DAVASINDA ARANAN FAKİRLEŞME ŞARTINA DAİR TARTIŞMALARA BİR KATKI

Dr. Öğrt. Üyesi Sinan OKUR

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Borç ilişkisinin en temel kaynaklarından birisi olarak kabul edilen sebepsiz zenginleşme davasında sebepsiz zenginleşme davası açan kimse bakımından genellikle aranan fakirleşme şartının 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu yürürlüğe girdikten sonra da aranıp aranmayacağı hususu Türk doktrininde oldukça tartışmalı hususlardan birini teşkil etmektedir. Söz konusu şart Türk hukukunda oldukça tartışmalıdır. Alman hukukundan esinlenen bir görüşe göre, söz konusu şart fakirleşme değil, **zenginleşmenin başkasının malvarlığından veya emeğinden meydana gelmiş olmasıdır.**[1] Fakirleşmeyi bir şart olarak görmeyen SEROZAN'a göre, davacının hiçbir zararı (yoksullaşması) olmasa bile davalı yine de kendi malvarlığında oluşan zenginleşmeyi karşılamak zorunda kalır. Bu görüşü destekleyen bir diğer görüş bilhassa Türk Borçlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte metinde yapılan düzenlemeyle fakirleşme şartının kaldırıldığını savunmaktadır.[2]

Buna karşın diğer bir görüş ise fakirleşmenin bir şart olarak aranması gerektiği yönünde olup bu görüşün de doktrinde ciddi savunucuları olduğu ifade edilmelidir.[3] Yargıtay kararlarında fakirleşmenin bir şart olarak aranmaya devam edildiği görülmektedir. Örneğin bkz. *"Sebepsiz zenginleşmeye dayalı olarak iade isteminde bulunulabilmesi için, bir tarafın malvarlığının diğer tarafın malvarlığı aleyhine çoğalması gerekir. Buna göre sebepsiz zenginleşmeden söz edilebilmesi için bir taraf zenginleşirken diğerinin **fakirleşme**si, zenginleşme ve **fakirleşme** arasında uygun nedensellik bağının bulunması ve zenginleşmenin hukuken geçerli bir nedene dayalı olmaması gerekir. Açıklanan nedenlerle,*

[1] **EREN**, Fikret, Borçlar Hukuku, Özel Hükümler, Ankara, 2017, s. 890.
[2] İNAN, Ali Naim/YÜCEL, Özge, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2014. s. 490.
[3] Bkz. **OĞUZMAN**, M. Kemal/**ÖZ,** Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt-II, İstanbul, 2018, s. 333, özellikle dipnot 78.; **KILIÇOĞLU, KILIÇOĞLU**, Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2018, s. 657 vd.

öncelikle ***iade*** *borcunun kapsamı belirlenmeli,* ***fakirleşme*** *ve zenginleşme zamanı tespit edilmelidir.*[4]

Bu tebliğin amacı ise söz konusu tartışmanın irdelenmesi, her iki görüşün gerekçelerinin ortaya konulması ve bu suretle tartışmaya dair bir katkı sunulmasıdır. Tebliğde, her iki görüşün temsilcilerinin fakirleşme şartının leh ve aleyhinde ileri sürdükleri gerekçelere değinilmiş akabinde ise Yargıtay kararları üzerinden Yargıtay'ın tutumu izah edilmeye çalışılmıştır. Tebliğin sonuç bölümünde, kısmen mukayeseli hukuk verileri de dikkate alınarak, konuya dair şahsi kanaat ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 6098 Sayılı TBK, Sebepsiz Zenginleşme, Fakirleşme Şartı, Yargıtay Kararları

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

[4] Y. 3. HD. T. 17.9.2019, E. 2017/16580 K. 2019/6729 (Kaynak kazancı hukuk otomasyonu)

İŞ TATMİNİNİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA ETKİSİ: AKSARAY EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR UYGULAMA

THE EFFECT OF JOB SATISFACTION TO ORGANIZATIONAL COMMITMENT: AN APPLICATION FOR AKSARAY SECURITY DIRECTOR'S EMPLOYEES

Doç. Dr. Hakan CANDAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Öğr. Gör. Tuba Perihan KAYA

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, güvenlik çalışanlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda Aksaray Emniyet Müdürlüğü'nde görev yapmakta olan toplam 395 güvenlik çalışanından oluşan örneklem üzerinden anket tekniği ve kolayda örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre güvenlik çalışanlarının ortanın üstü bir düzeyde iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeyinde oldukları belirlenmiştir. Ayrıca çalışanların iş tatmin düzeyleri ile örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, iş tatmininin örgütsel bağlılık üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu ve örgütsel bağlılık değişkeninin toplam varyansının %29,1'inin iş tatmini tarafından açıklandığı da bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık, Güvenlik Çalışanları, Aksaray

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the jobsatisfaction and organizational commitment levels of security employees and to determine the relationships between these variables. In this context, data were collected by survey technique and easy sampling method from a sample of 395 security employees working in Aksaray Police Department. According to the results of the analysis, it was determined that security employees had an above-average level of job satisfaction and organizational commitment. Also employees' job satisfaction and organizational commitment and positive relationship exists between levels where a meaningful way, job satisfaction had a positive effect on organizational commitment and % 29.1 of the total variance of organizational commitment variable was explained by job satisfaction.

Keywords: JobSatisfaction, OrganizationalCommitment, Security Employees, Aksaray

GİRİŞ

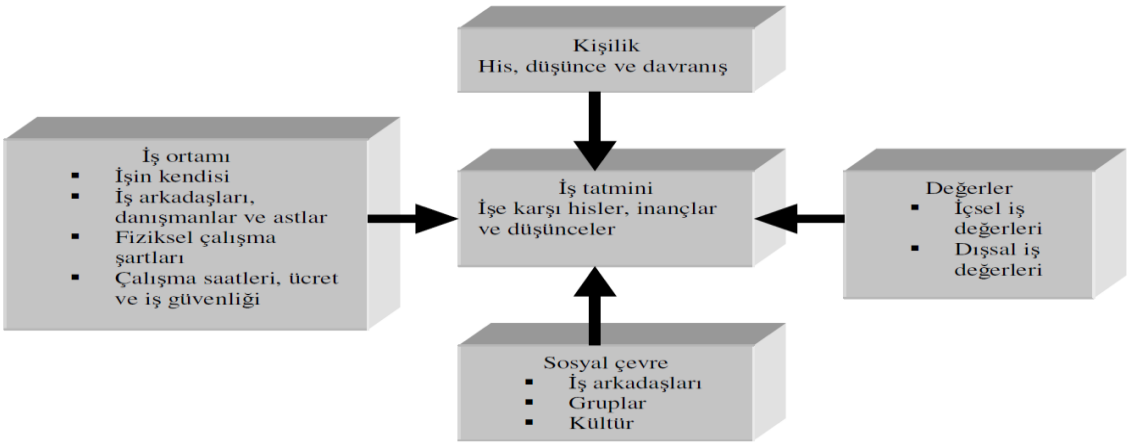
Güvenlik teşkilatı çalışanları görevlerinin özelliği nedeniyle son derece riskli ve oldukça gergin bir ortamda görevlerini sürdürmektedirler. Hatta görev saatleri dışında kalan süre içinde bile bu risk ve gerginliği yaşamaktadırlar. Üstelik görevlerinin bir başka özelliği de toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak için yeri geldiğinde canları pahasına hareket ediyor olmalarıdır. Dolayısıyla güvenlik teşkilatı çalışanlarının işlerinden mutlu olan, kurumlarına ve nihayetinde

ülkelerine karşı bağlılığı yüksek bireyler olmaları çok önemlidir. İş tatmin düzeyleri yüksek güvenlik çalışanlarının topluma ve ülkelerine daha bağlı ve aynı zamanda gerektiğinde fedakarlıktan kaçınmayacak şekilde hareket edebilecekleri kabul edilmektedir.

Güvenlik teşkilatı çalışanlarının görevlerindeki başarısı ve yüksek performans göstermeleri için kendilerini iş ve işyerinde mutlu hissetmeleri, işlerine, mesleklerine ve kurumlarına kendilerini bağlı görmeleri, nihayetinde de topluma ve ülkeye sadakat içinde olmaları gerekmektedir. Böyle bir iş ve işyeri ortamının oluşmasında belirleyici etkenler arasında iş tatmin düzeyleri ve örgütlerine bağlılığı yüksek güvenlik çalışanlarının olması yer almaktadır.

İş tatmini kavramına yönelik çalışmaların 1900'lü yılların ilk çeyreğine kadar eskiye dayandığı görülmektedir. Elton Mayo ve arkadaşlarının Hawthorne araştırmalarını iş tatmini konusunun çıkış noktası olduğu görüşünde olan yazarlar bulunmaktadır (Mete, 2018: 90). Köklerinin çok eskiye dayanması nedeniyle kavramın tanımına ilişkin farklılıklar da dikkat çekmektedir. Örneğin Hackman ve Oldham (1976)'a göre iş tatmini, çalışanların işlerine yönelik memnuniyet ve mutluluk düzeylerinin genel bir ölçüsüdür. Mumford (1970) ise iş tatmini, örgütsel talepler ve bireysel ihtiyaçların birbirleri ile ne ölçüde uyumlu olduğudur. Eğer söz konusu uyum düzeyi yüksek ise çalışanların iş tatmin düzeyleri de yüksek olacaktır (Aktaran Şahin, 2019). Işıkhan (1996) tarafından yapılan bir tanıma göre iş tatmini, çalışanların işlerinden beklentilerine bağlı olarak işlerine yönelik gösterdikleri duygusal tepkiler olarak kabul edilmektedir. Öztekin (2008) ise iş ortamını oluşturan şartlara ilişkin çalışanlar tarafından gösterilen olumlu veya olumsuz duygu ve tepkileri, iş tatmini olarak tanımlanmaktadır. İş tatmininin bazı belirleyicilerine de vurgu yapmıştır. Aşağıdaki şekil söz konusu belirleyicileri özet halinde ortaya koymaktadır.

Şekil 1. İş Tatmininin Belirleyicileri

Kaynak: Öztekin, 2008: 24

Çalışanlar açısından son derece önemli olan iş tatmininin yüksek düzeyde olması durumunda bireysel ve örgütsel ölçekte birçok olumlu sonuçları bulunmaktadır. Örneğin iş tatmin düzeyi yüksek çalışanların performanslarının (Yazıcıoğlu, 2010; Nergiz ve Yılmaz, 2016), motivasyonlarının (Karaçar, 2019; Yılmaz ve Bayır, 2018), örgütsel adalet (İşcan ve Sayın, 2010; Sezgin ve Yıldızhan, 2013), örgütsel vatandaşlık davranışlarının (Tokel, 2017; Kaplan, 2011) da yüksek olduğu sonuçları elde edilmiştir.

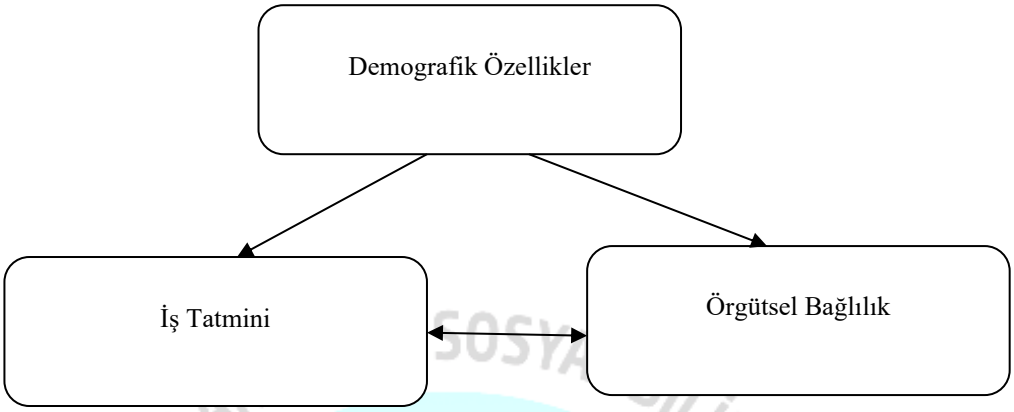
Çalışanların örgütlerine bağlı, gerektiğinde örgütleri için fedakarlık yapabilen, kendilerini örgütleri bütünleştirip özdeştiren ve örgütsel amaç ve ilkeleri benimseyen bireyler olması halinde yine hem kendileri için hem de kurumları için olumlu sonuçlarının olduğu ileri sürülmektedir (Randall, 1987; Candan, 2014; Uludağ, 2018). Whyte (1956) tarafından ilke kez kavramsallaştırılan örgütsel bağlılıkla ilgili de çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Örneğin Mowday vd. (1979)'ne göre örgütsel bağlılık, örgütsel değerler ve amaçların kabul edilerek örgütsel değerler konusunda çaba sarfetmekte istekli olunması ve örgütte kalmak arzusudur. Özsoy vd. (2004) ise örgütsel bağlılığı, çalışanların örgütsel çıkarları kendi çıkarlarının üstünde ve önünde tutmaları şeklinde tanımlamıştır.

Bu sonuçlardan hareketle, iş tatmini ve örgütsel bağlılık değişkenlerinin güvenlik çalışanları üzerinde araştırılmasının gerek literatür gerekse uygulamacılar için faydalı olacağı düşünülerek bu araştırma yapılmıştır.

ANALİZ VE BULGULAR

Bu bağlamda güvenlik teşkilatının bir parçası olarak Aksaray Emniyet Müdürlüğü'nde görev yapan 395 kişilik bir örneklemi oluşturan güvenlik personellerinin iş tatmin düzeyleri ve örgütsel bağlılık algıları araştırılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ve anket tekniği kullanılarak yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen veriler, SPSS 21.0 paket program aracılığıyla ve literatür incelemesine dayanarak oluşturulan aşağıdaki araştırma modeline uygun olarak analiz edilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Modeli

İlk olarak, Minnesota İş Tatmin Ölçeği ve Meyer ve Allen'in üç boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeği'nin yapısal geçerliliği ve güvenilirliğini ortaya koymak amacıyla faktör analizi ve Cronbach Alfa güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Araştırmaya katılan örneklemin demografik özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans analizleri sonrasında katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtların normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi yapılmıştır. Ek olarak da katılımcıların çeşitli demografik özellikleri ile iş tatmin düzeyi ve örgütsel bağlılık algıları ve alt boyutlarının arasında ilişki olup olmadığını, gruplar arasında anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığını tespit etmek üzere de bağımsız değişkenler t testi, tek yönlü varyans analizi, Tukey Testi yapılmıştır. Son olarak da iş tatmini ve alt boyutları ile örgütsel bağlılık ve alt boyutları arasındaki ilişkileri göstermek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken örgütsel bağlılığın bağımsız değişken iş tatmini tarafından hangi yön ve güçte etkilendiğini belirlemek, bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki varyansı ne oranda açıladığını görmek amacıyla da basit ve çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Özellik	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	361	91,4
	Kadın	34	8,6
Medeni Durum	Evli	301	76,2
	Bekar	94	23,8
Yaş	21-25	39	9,9
	26-30	112	28,4

	31-35	79	20,0
	36-40	76	19,2
	41-50	86	21,8
	51+	3	0,8
Eğitim Durumu	Lise	27	6,8
	Ön lisans	80	20,3
	Lisans	265	67,1
	Lisans üstü	23	5,8
Hizmet Süresi	1 yıldan az	39	9,9
	1-3yıl	86	21,8
	4-6 yıl	32	8,1
	7-9 yıl	44	11,1
	10-15 yıl	92	23,3
	16-20 yıl	49	12,4
	21-30 yıl	50	12,7
	30+	3	0,8
Görev Pozisyonu	Polis Memuru	371	93,9
	Komiser/Komiser Yardımcısı/BaşKomiser	15	3,8
	Müdürler (1,2,3,4)	9	2,3

Araştırmaya katılan emniyet çalışanlarının %91,4'ünün erkek, %8,6'sının kadınlardan oluştuğu, %76,2'sinin evli, %23,8'inin bekar oldukları, %9,9'unun 21-25 yaş, %28,4'ünün 26-30 yaş, %20'sinin 31-35 yaş, %19,2'sinin 36-40 yaş, %21,8'inin 41-50 yaş, %0,8'inin 51 ve üstü yaş aralığında oldukları, %6,8'inin lise, %20,3'ünün ön lisans, %67,1'inin lisans, %5,8'inin lisansüstü eğitim düzeyinde oldukları, %9,9'unun 1 yıldan az, %23,8'inin 1-3 yıl,%8,1'inin 4-6 yıl, %11,1'inin 7-9 yıl, %23,3'ünün 10-15 yıl ve %12,4'ünün 16-20 yıl, %12,7'sinin 21-30 yıl ve %0,8'inin 31 yıl ve üstü hizmet süresine sahip oldukları, %93,9'unun polis memuru, %3,8'inin komiser yardımcısı/komiser ve başkomiser, %2,3'ünün müdür sınıfı (1,2,3,4. Sınıf Emniyet Müdürü) statüde oldukları belirlenmiştir.

Tablo 2. İş Tatmin Ölçeği Ortamalama, Standart Sapma, Faktör Analizi ve Güvenirlik Analizi

Faktör adı	Soru İfadesi	Ort.	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcı-lığı (%)	Güvenilirlik Cronbach's α
İŞ TATMİNİ (TEK BOYUT)	15. Kendi fikir-kanaatlerimi rahatça kullanma imkânı vermesi yönünden işimden	2,75	1,299	0,856	58,719	0,945
	16. Çalışma şartları yönünden işimden	2,60	1,311	0,803		
	6. Yöneticinin karar verme yeteneği bakımından işimden	3,10	1,238	0,755		
	5. Yöneticinin emrindeki kişileri iyi yönetmesi bakımından işimden	3,02	1,309	0,752		
	18. Yaptığım iş karşılığında takdir edilmem yönünden işimden	3,08	1,320	0,720		
	2. Bağımsız çalışma imkânının olması bakımından işimden	3,04	1,151	0,707		
	14. Terfi imkânının olması yönünden işimden	2,95	1,304	0,686		

	12. İşimle ilgili alınan kararların uygulamaya konması yönünden	3,22	1,178	0,678		
	20. Mesleğimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme imkânı vermesi açısından işimden	3,12	1,247	0,636		
	1. Beni her zaman meşgul etmesi bakımından işimden	3,06	1,210	0,597		
	3. Ara sıra değişik şeyler yapabilme imkânı bakımından işimden	3,17	1,180	0,566		
	13. Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret yönünden işimden	3,35	1,243	0,539		
	9. Başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem yönünden işimden	3,97	1,10	0,861		
	7. Vicdani bir sorumluluk taşıma şansını bana vermesi yönünden işimden	3,78	1,038	0,793		
	10. Kişileri yönlendirmek için fırsat vermesi yönünden işimden	3,69	1,000	0,768		
	4. Toplumda "saygın bir kişi" olma şansını bana vermesi bakımından işimden	3,71	1,037	0,726		
	19. Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissi yönünden işimden	3,55	1,168	6,646		
	8. Bana garantili bir gelecek sağlaması yönünden işimden	3,61	1,113	0,644		
	11. Kendi yeteneklerimle bir şeyler yapabilme şansı vermesi yönünden işimden	3,41	1,163	0,603		
	17. Çalışma arkadaşlarının birbirleriyle anlaşmaları yönünden işimden	3,41	1,199	0,489		
Faktör Açıklayıcılığı Toplam %					58,719	
İş Tatmini Genel Ortalaması						3,2779
İş Tatmin Ölçeği Güvenilirlik Testi (Genel)						0,945
KMO Ölçek Geçerliliği						0,940
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare						5201,544
Standart Sapma						190
p değeri						0,000

Faktör analizi sonuçları doğrultusunda iş tatmini ölçeğinin yapısal geçerliliğinin oldukça yüksek bir düzeyde olduğu görülmüştür. Çünkü KMO Bartlett Kürsellik Ki Kare Testi sonuçları ölçeğin yapısal geçerlik düzeyinin 0,940 olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan emniyet çalışanlarının iş tatmin düzeyi ortalamalarının 3,28 düzeyi ile ortalama üstünde bir değerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca iş tatmini ölçeğinin toplam varyansı açıklama oranının da %58,719 düzeyinde olduğu bulgusu elde edilmiştir. İş tatmini ölçeğinin ve alt boyutlarının güvenilirlikleri de Cronbach α yöntemi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; iş tatmini ölçeğinin geneli için güvenilirlik oranı 0,945 olarak saptanmıştır. Bütün bu sonuçlar çerçevesinde iş tatmin ölçeğinin oldukça yüksek düzeyde bir yapısal geçerlilik ve güvenilirlik taşıdığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Ortalama, Standart Sapma, Faktör Anaalizi ve Güvenirlik Analizi

Faktör adı	Soru İfadesi	Ort.	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcı-lığı (%)	Güvenilirlik Cronbach's α
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK (TEK BOYUT)	Kariyer hayatımın geriye kalanını bu kurumda geçirmekten mutluluk duyarım.	3,41	1,342	0,722	58,233	0,815
	Çalıştığım kurumun problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum	3,67	1,219	0,734		
	Bu kurumda kendimi "ailenin bir parçası" gibi hissediyorum	3,46	1,306	0,790		
	Bu kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum.	3,68	1,189	0,869		
	Çalıştığım kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum.	3,76	1,185	0,880		
	Çalıştığım kurumdan, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum	3,84	1,121	0,754		
	Şu an bu kurumdan ayrılmam, bundan sonraki hayatımda maddi zarara uğramama neden olur.	3,61	2,872	0,419		
	Şu an bu kurumda kalmam, istekten ziyade gerekliliktir	3,38	1,317	0,714		
	Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum.	3,31	1,245	0,788		
	Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir	2,89	1,288	0,605		
	Başka bir iş ayarlamadan bu kurumdan ayrıldığımda neler olacağı konusunda endişe hissediyorum.	3,29	1,297	0,782		
	Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de, ayrılmamın kişisel fedakârlık gerektirmesidir.	3,31	1,158	0,495		
	Benim avantajıma olsa bile, çalıştığım kurumdan şimdi ayrılmak bana doğru gelmiyor.	3,53	1,247	0,713		
	Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor.	3,79	1,158	0,535		
	Bu kurumdan şimdi ayrılmanın, burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle yanlış olacağını düşünüyorum.	3,31	1,316	0,780		
	Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum.	3,58	1,120	0,521		
	Bu kurumdan şimdi ayrılırsam suçluluk hissederim.	3,22	1363	0,706		
Faktör Açıklayıcılığı Toplam					58,233	
Örgütsel Bağlılık Genel Ortalaması						3,4733
Örgütsel Bağlılık Ölçeği Güvenilirlik Testi (Genel)						0,815
KMO Ölçek Geçerliliği						0,891
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare						3003,514
Standart Sapma						136
p değeri						0,000

Faktör analizine göre örgütsel bağlılık ölçeğinin KMO geçerlilik oranı 0,891 olarak saptanmıştır ki bu değer oldukça yüksek bir değer olduğu için örgütsel bağlılık ölçeğinin yapısal

geçerliliğinin bu araştırma için uygun olduğuna işaret etmektedir. Ölçekte yer alan soru maddelerinin 0,419 ila 0,880 aralığında olması ve bu değerlerden en düşük olanın da 0,400'den yüksek olması bütün maddelerin ölçekte yer alabileceğini göstermektedir. Örgütsel bağlılık ölçeğinin güvenirliğini belirlemek amacıyla da Cronbach's Alpha yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin güvenirlik oranı 0,815 gibi mükemmele yakın bir değerde bulunmuştur. Bu sonuç ile birlikte örgütsel bağlılık ölçeğinin hem yapısal geçerliği hem de güvenirliği açısından son derece yeterli ve bu araştırma için uygun bir ölçek olduğu kanatine ulaşılmasına neden olmuştur.

İş tatmini ve örgütsel bağlılık değişkenleriyle ilgili alan araştırmasında elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için de Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi kullanılmıştır. Buna ek olarak değişkenlerin çarpıklık ve basıklı durumları da kontrol edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; iş tatmini değişkeni için Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi P değerinin 0,057 olduğu (p>0,05), çarpıklık değerinin -0,299 ve basıklık değerinin de -0,187 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar iş tatmini için örneklemden elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olduğunu ortaya koymaktadır (Sipahi vd., 2008).

Örgütsel bağlılık için yapılan normallik testine göre; Kolmogorov-Smirnov Testi p değerinin 0,067 (p>0,05), çarpıklık değerinin 0,163, basıklık değerinin de 0,245 olduğu ve dolayısıyla da örgütsel bağlılık ölçeği için örneklemden elde edilen verilerin normal dağılıma uygun sonuçlar gösterdiği saptanmıştır.

İş Tatmini ve örgütsel bağlılık değişkenlerinden elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olduğu sonuçlarından hareketle parametrik analizlerin yapılmasına karar verilmiştir.

Bu aşamada ilk olarak güvenlik çalışanlarının çeşitli demografik özellikleri açısından iş tatmin düzeyleri ve örgütsel bağlılıklarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız değişkenler t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey testleri uygulanmıştır.

Tablo 4. Cinsiyetlerine Göre İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t değeri	*p*değeri
İş Tatmini	Erkek	361	3,2568	0,84388	-1,942	0,059
	Kadın	34	3,5015	0,68716		

Örgütsel Bağlılık	Erkek	361	3,4631	0,70855	1,237	0,295
	Kadın	34	3,5813	0,61230		

Bağımsız değişkenler t testi sonuçlarına göre kadın çalışanların hem iş tatmin düzeyleri açısından hem de örgütsel bağlılık düzeyleri açısından erkeklere göre daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir (p>0,05).

Tablo 5. Medeni Durumlarına Göre İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeyi Fark Testi

Değişken	Medeni Durum	N	Ortalama	Std. Sapma	t değeri	*p*değeri
İş Tatmini	Evli	301	3,2257	0,84633	-2,343	**0,020***
	Bekar	94	3,4447	0,77249		
Örgütsel Bağlılık	Evli	301	3,4466	0,70623	-1,384	0,168
	Bekar	94	3,5588	0,68004		

Güvenlik çalışanlarının medeni durumlarına göre iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini ortaya koyabilmek amacıyla yapılan bağımsız değişkenler t testi kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre bekar çalışanların hem iş tatmini hem de örgütsel bağlılık düzeylerinin evli çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu, ancak bu farktan sadece iş tatmin düzeylerinin anlamlı bir fark oluşturduğu (p<0,05), örgütsel bağlılık düzeyleri açısından ise anlamlı bir fark oluşturmadığı (p>0,05) belirlenmiştir.

Tablo 6. Yaş Gruplarına Göre İş Tatmin ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Fark Testi

Değişken	Yaş	N	Ortalama	F değeri	P değeri
İş Tatmini	21-25	39	3,5205	2,880	**0,014***
	26-30	112	3,4464		
	31-35	79	3,1051		
	36-40	76	3,1263		
	41-50	86	3,2365		
	51+	3	3,4000		
Örgütsel Bağlılık	21-25	39	3,4977	3,039	**0,011***
	26-30	112	3,6324		
	31-35	79	3,3098		
	36-40	76	3,3320		
	41-50	86	3,5424		
	51+	3	3,1176		

Güvenlik çalışanlarının iş tatmin düzeyleri ve örgütsel bağlılıklarının yaş gruplarına göre görünümünü belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Elde edilen

bulgulara göre hem iş tatmininin hem de örgütsel bağlılık algısının yaş gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık taşıdığı görülmüştür (p<0,05). Hangi gruplar arasında söz konusu farklılığın olduğunu belirlemek için de Tukey Testi yapılmış ve buna göre de; en yüksek iş tatmin düzeyindeki grubun en genç yaş grubunu oluşturan 21-25 yaşındaki güvenlik çalışanları olduğu, en düşük iş tatmin düzeyindekilerin ise 31-35 yaş grubundakilerin olduğu görülmüştür. En yüksek örgütsel bağlılık düzeyindekilerin 26-30 yaş grubundakilerin olduğu, en düşük örgütsel bağlılık düzeyindekilerin de en yaşlı grup olan 51 yaş ve üzerindeki güvenlik çalışanlarının olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Tablo 7. Eğitim Durumlarına Göre İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Fark Testi

Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama	F değeri	P değeri
İş Tatmini	Lise	27	2,8944	2,497	0,059
	Ön Lisans	80	3,2981		
	Lisans	264	3,2920		
	Lisans Üstü	23	3,4957		
Örgütsel Bağlılık	Lise	27	3,4336	0,496	0,685
	Ön Lisans	80	3,4176		
	Lisans	264	3,4824		
	Lisans Üstü	23	3,6087		

ANOVA sonuçlarına göre güvenlik çalışanlarının eğitim durumları bağlamında iş tatmin ve örgütsel bağlılık düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Tablo 8. Hizmet Süresine Göre İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeyi Fark Testi

Değişken	Hizmet Süresi	N	Ortalama	F değeri	P değeri
İş Tatmini	1 yıldan az	39	3,9141	6,328	0,000
	1-3 yıl	86	3,4308		
	4-6 yıl	32	3,2766		
	7-9 yıl	44	3,0352		
	10-15 yıl	92	3,0038		
	16-20 yıl	49	3,1771		
	21-30 yıl	50	3,3170		
	31 ve üstü	3	3,5667		
Örgütsel Bağlılık	1 yıldan az	39	3,7667	3,067	0,004
	1-3 yıl	86	3,5287		
	4-6 yıl	32	3,5074		
	7-9 yıl	44	3,3262		
	10-15 yıl	92	3,3804		
	16-20 yıl	49	3,2485		
	21-30 yıl	50	3,6694		

	31 ve üstü	3	3,1176		

ANOVA sonuçlarına göre güvenlik çalışanlarının hizmet süreleri açısından iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır (p<0,05). Tukey Testi sonuçlarına göre de bir yıldan daha az süredir görev yapan güvenlik çalışanlarının hem iş tatmini hem de örgütsel bağlılık düzeyleri en yüksek grubu oluşturduğu görülmektedir. 10-15 yıl hizmet süresine sahip olan çalışanların en düşük iş tatmin düzeyinde olduğu, 31 yıl ve üzerinde hizmet süresinde olan çalışanların ise en düşük bağlılık düzeyinde oldukları belirlenmiştir.

Tablo 9. Rütbelerine Göre İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Düzeyleri Fark Testi

Değişken	Görev pozisyonu	N	Ortalama	F değeri	P değeri
İş Tatmini	Polis Memuru	371	3,2783	0,320	0,726
	Komiser Yardımcısı/Komiser/Başkomiser/Emniyet Amiri	15	3,3733		
	Emniyet Müdürü (1,2,3,4. Sınıf)	9	3,0813		
Örgütsel Bağlılık	Polis Memuru	371	3,4753	0,039	0,961
	Komiser Yardımcısı/Komiser/Başkomiser/Emniyet Amiri	15	3,4235		
	Emniyet Müdürü (1,2,3,4. Sınıf)	9	3,4706		

Güvenlik çalışanlarının rütbelerine göre iş tatmin düzeyleri ve örgütsel bağlılıklarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ANOVA kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre hem iş tatmini hem de örgütsel bağlılık düzeylerinin rütbeler bazında anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur (p>0,05).

Güvenlik çalışanlarının iş tatminleri ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki olup olmadığı, anlamlı bir ilişkinin bulunması halinde hangi yön ve güçte bir ilişki olduğunu ortaya koymak amacıyla da Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır.

Tablo 10. Pearson Korelasyon Analizi

		Yaş	Eğitim	Hizmet Süresi	Rütbe	İş tatmini	Örgütsel Bağlılık
Yaş	Pearson Correlation	1	**-,158****	**,852****	,035	**-,126***	-,059
	Sig. (2-tailed)		,002	,000	,491	,012	,242
	N		395	395	395	394	395
Eğitim Düzeyi	Pearson Correlation		1	**-,169****	**,218****	**,109***	,052
	Sig. (2-tailed)			,001	,000	,031	,302

	N			395	395	394	395
Hizmet Süresi	Pearson Correlation			1	,083	**-,197****	-,093
	Sig. (2-tailed)				,099	,000	,065
	N				395	394	395
Rütbe	Pearson Correlation				1	-,016	-,008
	Sig. (2-tailed)					,758	,871
	N					394	395
İş tatmini	Pearson Correlation					1	**,540****
	Sig. (2-tailed)						,000
	N						394
Örgütsel Bağlılık	Pearson Correlation						1
	Sig. (2-tailed)						
	N						

**. 0,01 güven düzeyinde anlamlı

*. 0,05 güven düzeyinde anlamlı

Korelasyon analizi sonuçlarına göre güvenlik çalışanlarının;

- Yaşları ile iş tatmin düzeyleri arasında negatif yönlü, r=-0,126 gücünde anlamlı (p<0,05) bir ilişki olduğu,
- Eğitim düzeyi ile iş tatmin düzeyleri arasında pozitif yönlü, r=0,109 gücünde anlamlı (p<0,05) bir ilişki olduğu,
- Hizmet süresi ile iş tatmin düzeyleri arasında negatif yönlü, r=-0,197 gücünde anlamlı (p<0,01) bir ilişki olduğu,
- İş tatmini düzeyleri ile örgütsel bağlılıkları arasında pozitif yönlü, r=0,540 gücünde anlamlı (p<0,01) bir ilişki olduğu

Belirlenmiştir.

Bu çalışmanın temel sorusu olan güvenlik çalışanlarının iş tatmin düzeylerinin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisi olup olmadığını belirlemek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 11. Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken: Örgütsel Bağlılık			
Bağımsız Değişken	Beta (Standartlaştırılmış)	t değeri	*p* değeri
İş Tatmini	0,540	12,693	0,000
R=0,540 **R²**=0,291 **F değeri**=161,124 ***p* değeri**=0,000			

Regresyon analiz sonuçlarına göre bağımlı değişken örgütsel bağlılığın bağımsız değişken iş tatmini tarafından β=0,540 oranında pozitif yönde ve anlamlı şekilde (p<0,05) etkilendiği bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre güvenlik çalışanlarının iş tatmin düzeylerindeki bir birimlik artış olması örgütsel bağlılık düzeylerini 0,540 birim arttırmaktadır. Ayrıca regresyon analizi ile güvenlik çalışanlarının örgütsel bağlılıklarına ilişkin toplam varyansın %29,1'inin iş tatmin değişkeni tarafından açıklandığı bulunmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak gibi son derece hayati bir görev üstlenen güvenlik çalışanlarından oluşan Aksaray Emniyet Müdürlüğü'nde görev yapan güvenlik çalışanlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeyleri araştırılmıştır. Anket tekniği ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak elde edilen veriler nicel analizler yoluyla test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre güvenlik çalışanlarının iş tatmin düzeyleri ortalamasının 3,2779 şeklinde bir değerde ve ortalamanın üstü bir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Örgütsel bağlılık düzeyleri ortalamasının ise 3,4773 şeklinde bir değerde ve yüksek bir düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar ışığında güvenlik çalışanlarının iş ve işyerinden memnun oldukları, örgütlerine de bağlılıklarının yüksek olduğu ifade edilebilir.

Analiz sonuçlarına göre ayrıca;

- Kadınların erkeklere göre ve bekarların evlilere göre daha yüksek iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeyinde oldukları,
- Genç çalışanların hem iş tatmin düzeylerinin hem de örgütsel bağlılıklarının daha yüksek olduğu,
- Eğitim düzeyi yükseldikçe iş tatmin düzeyi ve örgütsel bağlılık düzeylerinin de arttığı,
- Henüz yeni göreve başlayan bir yıldan daha az süredir görev yapan güvenlik çalışanlarının yine hem iş tatmini hem de örgütsel bağlılık düzeyleri en yüksek grubu oluşturdukları,
- Şaşırtıcı şekilde emniyet müdürü rütbesinde olan güvenlik çalışanlarının en düşük iş tatmin düzeyindeki grup olduğu belirlenmiştir.

İş tatmini ve örgütsel bağlılık değişkenleri arasında ve bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında ise;

- Yaş ile iş tatmini arasında negatif yönlü, eğitim düzeyi ile iş tatmini arasında pozitif yönlü, hizmet süresi ile iş tatmini arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu, iş tatmini ile de örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür.
- İş tatmininin örgütsel bağlılığı pozitif yönde etkilediği ve örgütsel bağlılık değişkeninin toplam varyansının %29,1'inin iş tatmini tarafından açıklandığı sonuçları elde edilmiştir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda güvenlik çalışanlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeyleri açısından oldukça iyi noktada oldukları söylenebilir. Toplumsal yönü son derece önemli bir görev yapmakta olan güvenlik çalışanlarının iş tatmini ve örgütsel bağlılıklarının daha da yükseltilmesi ya da en azından mevcut durumun sürdürülmesi için ilgili ve yetkililerin gereken çabayı göstermeleri gerekmektedir. Böylece güvenlik çalışanlarının toplumsal yararı son derece önemli olan huzur ve güvenliği sağlama görevlerini çok daha başarıyla yapmaları mümkün olacaktır.

Bu çalışmanın temel kısıtı, örneklemin sadece Aksaray ilinde görev yapan güvenlik çalışanlarından oluşmasıdır. Dolayısıyla araştırma bulgularının genelleştirilmesi kolay değildir. Buna rağmen özellikle uygulamacılar için önemli bir veri olabileceği değerlendirilmektedir. Gelecekteki araştırmalar için örneklemin farklı örneklem üzerinde ve başka değişkenler de modele dahil edilerek çalışma yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Candan, H. (2014). Çalışanların Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güven Algılamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Kamu Kurumu Üzerinde Araştırma, *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 13*(4), 889-917.

İşcan, Ö. F., Sayın, U. (2010). Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişkiler, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24*(4), 195-216.

Kaplan, İ. (2011). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İş Tatmini İlişkisi; Konya Emniyet Teşkilatında Bir Uygulama,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Karaçar, E. (2019). Otel Çalışanlarının İş Tatmini ve Motivasyon Düzey Değişkenleri Üzerine Bir Araştırma: Sinop Örneği, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 55-78.

Mete, E. S. (2018). *Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Örgütsel Özdeşleşme, İş Tatmini ile İnovatif Çalışma Davranışı İlişkisi ve İnovatif Örgüt Kültürüne Yönelik Meta-Kuramsal Bir Model Geliştirme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi,Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mowday, R. T., Steers, R. M., Porter, L. W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment, *Journal of Vocational Behavior*, 14, 224-247.

Nergiz, E., Yılmaz, F. (2016). Çalışanların İş Tatmininin Performanslarına Etkisi: Atatürk Havalimanı Gümrüksüz Satış İşletmesi Örneği, *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14, 50-79.

Özsoy, S. A., Ergül, Ş., Bayık, A. (2004). Bir Yüksekokul Çalışanlarının Kuruma Bağlılık Durumlarının İncelenmesi", *İŞGUÇ The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 6*(2), 13-19.

Öztekin, Z. S. (2008). *Ordu'da İş Tatmini: Subayların İş Tatminini Etkileyen Faktörler Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Randall, D. M. (1987). Commitment and the Organization: The Organization Man Revisited, *Academy of Management Review*, *12*(3), 460-471.

Sezgin, F., Yıldızhan, Y. (2013). Örgütsel Adalet ile İş Doyumu Arasındaki İlişki: Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Örneği, *Milli Eğitim*, 200, 220-235.

Sipahi, B., Yurtkoru, E. S. vd. (2008). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Şahin, F. (2019). *Emniyet Çalışanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Örgütsel Özdeşleşmelerine Etkisi: Aksaray Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Tokel, C. M. (2017). İş Tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, *Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi, 1*(2), 145-157.

Uludağ, G. (2018). Örgütsel Bağlılık İle İşgören Performasını İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(1), 171-193.

Whyte, W. (1956). *The Organization Man*. Garden City, NY: Doubleday Anchor Books.

Yazıcıoğlu, İ. (2010). Örgütlerde İş Tatmini ve İşgören Performansı İlişkisi: Türkiye ve Kazakistan Karşılaştırması, *Bilig*, 55, 243-264.

Yılmaz, M., Bayır, Ö. (2018). Çalışanlarda Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Motivasyonun İşten Ayrılma Niyetine ve İş Tatminine Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Social Sciences Studies Journal*, *4*(20), 2502-2523.

KONYA
7-8 ARALIK 2019

BANKA ÇALIŞANLARININ İŞ YAŞAM KALİTESİ ALGILARI İLE ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: KARAMAN ÖRNEĞİ

RELATIONSHIPS BETWEEN THE PERCEPTIONS OF WORK LIFE QUALITY AND THE VARIOUS DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE BANK EMPLOYEES: THE CASE OF KARAMAN

Doç. Dr. Hakan CANDAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Öğr. Gör. Tuba Perihan KAYA

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

ÖZET

İş yaşam kalitesi son yıllarda üzerinde çokça araştırma yapılan kavramlar arasında yer almaktadır. İşin ve işyerinin insancıllaştırılması, işyerinin demokratikleştirilmesi gibi ifadelerle de anılan bu kavramın, örgütler ve bireyler üzerinde olumlu yönde etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle Karaman ilinde görev yapan banka çalışanlarının iş yaşam kalitesi algıları belirlenmeye çalışılmıştır. 202 kişiden oluşan örneklem üzerinden anket tekniği ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak elde edilen veriler SPSS 21.0 program aracılığıyla analiz edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, banka çalışanlarının ortanın üstü düzeyde iş yaşam kalitesi algısı içinde oldukları, erkeklerin kadınlara göre daha yüksek düzeyde iş yaşam kalitesi algısına sahip oldukları, eğitim düzeyi ile iş yaşam kalitesi algısı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Banka çalışanlarının iş yaşam kalitesi algılarının medeni durum, hizmet süresi ve unvanlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği de bulgular arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: İş Yaşam Kalitesi, Banka Çalışanları, Demografik Özellikler, Karaman

ABSTRACT

Work life quality is one of the concepts that has been extensively researched in recent years. This concept, which is also referred to as the humanization of work and the workplace, democratization of the workplace, has positive effects on organizations and individuals. For this reason, the perception of work life quality of bank employees working in Karaman province was tried to be determined. The data obtained by using the questionnaire technique and easy sampling method were analyzed through the SPSS 21.0 program.

According to the results of the analysis, it was determined that the bank's employees had above-average job quality of life perception, men had higher levels of job quality of life perception than women, and there was a negative correlation between education level and job quality of life perception. Among the findings was that perceptions of the quality of work life of bank employees did not differ significantly according to marital status, duration of service and titles.

Key Words: Work Life Quality, Bank Employees, Demographic Characteristics, Karaman

GİRİŞ

1972 yılında New York'ta yapılan "İşin Demokratikleştirilmesi" adlı bir konferans'ta bir terim olarak ilk kez kullanılan (Rao ve Venugopal, 2009: 104) iş yaşam kalitesi, çalışanlar ile işyeri ortamı arasındaki ilişkilere yönelik kaliteye odaklanarak işin insanî boyutunu vurgulamaktadır. İşin ve işyerinin insancıllaştırılması, demokratikleştirilmesi (Aydın, 2011: 80) gibi farklı isimlerle de anılabilen iş yaşam kalitesi kavramının önemli hale gelmesinde çalışanların, iş ve işyerindeki yaşadıkları deneyimlerinin iş ve işyeri dışındaki yaşamlarını da etkilemesi olmuştur. Özellikle yayılma teorisi ekseninde konuyu ele alan araştırmalar, bireylerin işlerinden kaynaklanan tatmin ya da tatminsizliklerinin diğer yaşam alanları olan aile, boş zaman, sosyal, sağlık ve finansal açıdan da tatmin ya da tatminsizliğe yol açabileceği görüşündedirler (İnce vd., 2015: 45).

İş yaşam kalitesi konusunda farklı disiplinlerin ilgilendikleri ve dolayısıyla da farklı tanımlar yaptıkları dikkat çekmektedir. Örneğin Nadler ve Lawler (1983)'e göre çalışanlar, iş ve örgüte ilişkin iyi düşünme yolu, Sirgy vd. (2001)'e göre katılımcı yönetim anlayışı ile çalışanların iş tatmin düzeylerinin arttırılması, Lau vd. (2001)'e göre çalışanlar için güvenilir bir işyeri ortamının sağlanması ve kariyer fırsatlarının bulunmasıdır. Walton (2005), iş yaşam kalitesinin sekiz temel boyutuna vurgu yapar: eşit ve adil ücret, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, sürekliliği olan gelişme ve güvenlik fırsatlarının her an varlığı, beşeri kapasitenin gelişimi ve kullanılması fırsatı, işyerinde sosyal entegrasyonun bulunması, işyerinin meşruiyeti, iş ve genel yaşam alanı, iş yaşamıyla ilgili sosyal bağlar. Jayakumar ve Kalaiselvi (2017: 142-143) ise kavramı, yönetim ve denetim tarzı, işle ilgili olarak özgür ve bağımsız karar verme, fiziksel çevreyle ilgili memnuniyet hali, iş güvenliği, anlamlı görevler ile ilişkili görmektedirler.

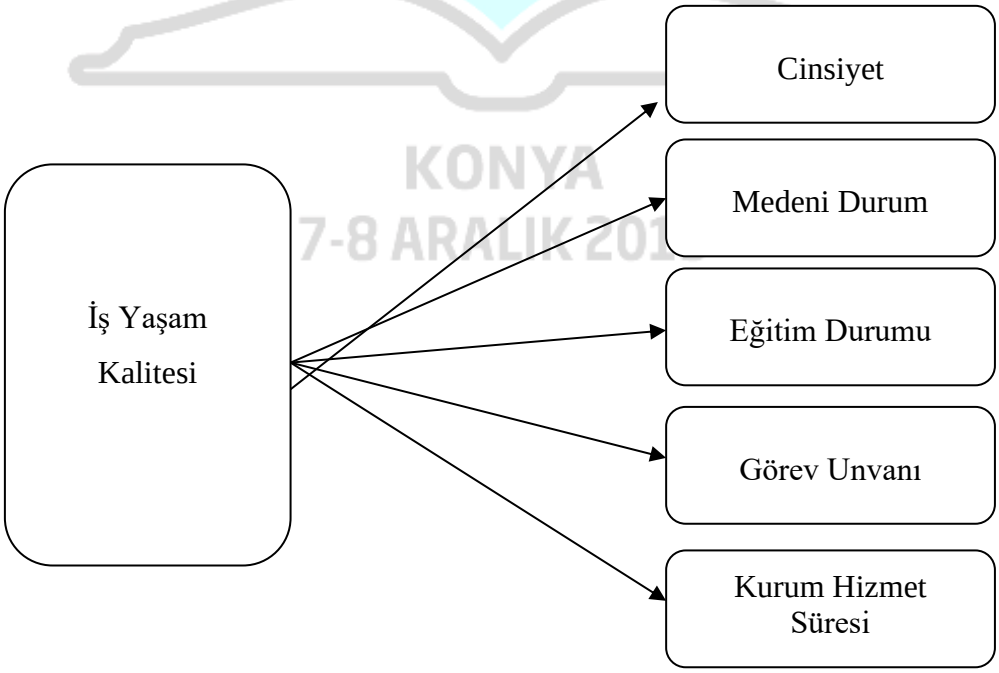
Literatür incelendiği zaman, iş yaşam kalitesinin motivasyon (Şantaş ve Çilhoroz, 2018), iş tatmini (Sirgy vd., 2001; Avcı, 2010; Türkay, 2015), Verimlilik (Abbasi vd., 2011), yaratıcılık (Mahmoodi vd., 2015), örgütsel değerler (Taştan ve Erdem, 2010), örgütsel vatandaşlık davranışı (Nair, 2013), örgütsel bağlılık (Hong vd., 2010; Erdem, 2010; Türkay, 2015; Yalçın vd., 2016), dönüşümcü liderlik (Yalçın ve Akan, 2016), performans (Leitao vd., 2019) ve örgütsel destek algısı (Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017) ile pozitif yönlü ilişkisinin olduğu, ancak işten ayrılma niyeti (Dülgeroğlu ve Başol, 2017; Lee vd., 2013) stres (Hong vd., 2010; Bican, 2014), iş yükü (Gürses vd., 2009; Lai vd., 2012), tükenmişlik (Acar, 2016) ile negatif yönlü ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada ise bireylerin iş yaşamlarındaki deneyimlerinin diğer yaşam alanlarındaki yansımalarını görmek açısından önemli bir konu olarak görülen iş yaşam kalitesi, Karaman ilinde faaliyette bulunan banka şubelerinde görev yapan banka çalışanlarından oluşan 202 kişilik bir örneklem üzerinde araştırılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ve anket tekniği kullanılarak yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen veriler, SPSS 21.0 paket program aracılığıyla analiz edilmiştir.

1.Araştırmanın Metodolojisi

İlk olarak, Van Laar vd. (2007) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Akar ve Üstüner (2017) tarafından yapılan 23 maddelik iş yaşam kalitesi ölçeğinin yapısal geçerliliği ve güvenilirliğini ortaya koymak amacıyla faktör analizi ve Cronbach Alfa güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Araştırmaya katılan örneklemin demografik özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans analizleri sonrasında katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtların normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi yapılmıştır. Son olarak da Şekil 1 ile gösterilen araştırma modeli uyarınca katılımcıların çeşitli demografik özellikleri ile iş yaşam kalitesi algıları arasında ilişki olup olmadığını, gruplar arasında anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığını tespit etmek üzere de bağımsız değişkenler t testi, tek yönlü varyans analizi, Tukey Testi ve korelasyon analizleri yapılmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

1.1. Demografik Özellikler

İlk olarak araştırmaya katılan banka çalışanlarının demografik özelliklerine ilişkin veriler ortaya konulmuş ve sonuçlar aşağıdaki tablo ile gösterilmiştir.

Tablo 1. Banka Çalışanlarının Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Analizi

Özellik	Kategori	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	69	34,2
	Erkek	133	65,8
Medeni Durum	Evli	139	69,8
	Bekar	63	31,2
Eğitim Durumu	Lise	19	9,4
	Ön Lisans	22	10,9
	Lisans	141	69,8
	Lisans Üstü	20	9,9
Görev Unvanı	Gişe Personeli ve diğer	65	32,2
	Yetkili Yardımcısı	41	20,3
	Yetkili	18	8,9
	Yönetmen Yardımcısı	47	23,3
	Yönetmen	22	10,9
	Müdür	9	4,5
Kurum Hizmet Süresi	0-1 yıl	24	11,9
	2-4 yıl	54	26,7
	5-10 yıl	89	44,1
	11-15 yıl	27	13,4
	16+	8	4,0

Araştırmaya katılan banka çalışanlarının;

- %34,2'sinin kadınlardan, %65,8'inin erkeklerden oluştuğu ve erkek yoğun bir görünümün var olduğu,
- %68,8'inin evli, %31,2'sinin ise bekar oldukları,
- %9,4'ünün lise, %10,9'unun ön lisans, %69,8'inin lisans ve %9,9'unun ise lisans üstü eğitim düzeyine sahip oldukları,
- %32,2'sinin gişe personeli ve diğer unvanlardaki kişilerden, %20,3'ünün yetkili yardımcısı, %8,9'unun yetkili, %23,3'ünün yönetmen yardımcısı, %10,9'unun yönetmen ve %4,5'inin de müdür unvanlarında görev yaptıkları,
- %11,9'unun halen görev yaptığı bankada 1 yıldan az süreden beri çalıştığı, %26,7'sinin 2-4 yıldan beri, %44,1'inin 5-10 yıldan beri, %13,4'ünün 11-15 yıldan beri ve sadece %4'ünün 16 yıl ve daha üzerinde bir süredir mevcut bankalarında görev yapmakta olduklarını, dolayısıyla da katılımcıların önemli bir çoğunluğunun 10 yıl ve daha az süredir mevcut bankalarında çalıştıkları belirlenmiştir.

1.2. Faktör Analizi, Güvenilirlik Analizi

İkinci aşamada ise araştırmada kullanılan iş yaşam kalitesi ölçeğinin faktör analizi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. İş Yaşam Kalitesi Ölçeği Ortalama, Standart Sapma, Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi

Faktör adı	Soru İfadesi	Ort.	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcı-lığı (%)	Güvenilirlik Cronbach's α
İş Yaşam Kalitesi (Tek Boyut)	1.Mesleğimi etkin bir şekilde yapabilmem için bir dizi amaç ve hedeflerim vardır	4,08	0,940	0,786	65,06	0,932
	2. Görev yaptığım bankada görüşlerimi rahatlıkla dile getirebildiğimi ve yapılan değişikliklerde etkili olduğumu düşünüyorum	3,66	1,058	0,693		
	3. Yeteneklerimi işime yansıtabilme imkânım var.	3,69	0,990	0,741		
	4. Kendimi iyi (mutlu ve huzurlu) hissediyorum.	3,58	1,122	0,543		
	5. Çalıştığım banka, aile ve iş yaşamım arasında uyum sağlamamda gerekli kolaylığı ve esnekliği sağlar.	3,50	1,156	0,667		
	6. Çalışma saatlerim özel hayatıma zaman ayırmama imkân sağlar.	3,29	1,241	0,753		

	7. Çalıştığım bankada kendimi çoğunlukla baskı altında hissederim.	3,20	1,215	0,801		
	8. Görevimi iyi bir şekilde yaptığımda banka yöneticim tarafından takdir edilirim	3,69	1,081	0,605		
	9. Son zamanlarda kendimi mutsuz hissediyorum.	2,97	1,197	0,809		
	10. Hayatımdan memnunum.	3,61	1,042	0,513		
	11. Banka yöneticim tarafından mesleki olarak gelişmem için teşvik edilirim.	3,66	1,110	0,755		
	12. Çalıştığım bankada beni etkileyen kararlara dâhil edilirim.	3,49	1,009	0,683		
	13. Banka yöneticim işimi etkili bir şekilde yapabilmem için gerekli olan her şeyi sağlar	3,55	1,137	0,699		
	14. Çalıştığım banka bana esnek çalışma saatleri/koşulları sağlar.	2,99	1,209	0,749		
	15. Hayatım birçok yönden hayal ettiğime yakın bir hayattır.	3,13	1,109	0,573		
	16. Çalışmakta olduğum banka bana oldukça güvenli bir iş ortamı sağlar.	3,58	1,059	0,555		
	17. İşlerim genellikle yolunda gider.	3,53	0,978	0,551		
	18. Çalıştığım bankadaki mevcut kariyer fırsatları beni memnun etmektedir.	3,43	1,123	0,653		
	19. Çalışmakta olduğum bankada çoğu zaman kendimi aşırı stres altında hissederim.	3,29	1,154	0,746		
	20. Mesleğimi yapabilmem için almış olduğum eğitimden memnunum.	3,66	1,001	0,707		
	21. Olup bitenleri gözümün önüne getirdiğimde kendimi oldukça mutlu hissediyorum	3,49	1,071	0,690		
	22. Görev yaptığım bankadaki çalışma koşulları oldukça tatmin edicidir.	3,41	1,104	0,707		
	23. Çalıştığım bankadaki diğer çalışanları etkileyen kararlara dâhil edilirim.	3,38	1,055	0,699		
					İş Yaşam Kalitesi Ortalaması	3,4729
					KMO Ölçek Geçerliliği	0,929
					Bartlett Küresellik Testi Ki Kare	2972,876
					Standart Sapma	253
					p değeri	0,000

Faktör analizi sonuçlarına göre iş yaşam kalitesi ölçeğinin maddelerinin faktör yüklerinin 0,513 ile 0,809 aralığında olduğu, ölçeğin bütünü açısından yapısal geçerliliğini ortaya koyan KMO değerinin 0,929 gibi mükemmele yakın bir düzeyde olduğu, güvenilirlik düzeyinin ise 0,932 değeri ile yine oldukça yüksek bir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle bu araştırmada kullanılan iş yaşam kalitesi ölçeğinin gerek yapısal geçerliliği gerekse güvenilirliği açısından bu araştırma için uygun bir ölçek olduğu görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre banka çalışanlarının iş yaşam kalitesi algısı ortalamalarının 3,4729 değerinde olduğu ve bu değerin de ortalamanın üstünde bir değere karşılık geldiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan banka çalışanlarının anket sorularına verdikleri yanıtlarda verilerin normal dağılıp dağılmadığını saptamak amacıyla da Kolmogorov-Smirnov Normallik Testi'nden

yararlanılmıştır. Bu noktada ayrıca verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine de bakılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; normallik testi p değeri (0,082), çarpıklık değeri (-0,603) ve basıklık değeri (0,657) olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara ışığında p>0,05 olması, çarpıklık ve basıklık değerlerinin de +1 ila -1 aralığında olması nedeniyle elde edilen verilerin normal dağılıma uygun olduklarına ve demografik değişkenler ile iş yaşam kalitesi değişkeni arasındaki ilişkileri belirlemek, gruplar arasında fark olup olmadığını ortaya koymak için parametrik testlerin yapılabileceğine karar verilmiştir (Sipahi vd., 2008).

2. Fark Testleri ve Korelasyon Analizi

Araştırmanın örneklemini oluşturan Karaman il merkezindeki banka şubelerinde görev yapan banka çalışanlarının iş yaşam kalitesi algılarının çeşitli demografik değişkenler özelindeki görünümü aşağıdaki analizler ile sunulmuştur.

Tablo 3. Cinsiyete Göre İş Yaşam Kalitesi Algısı Fark Testi

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama (X̄)	Std. Sapma	t değeri	*p* değeri
İş Yaşam Kalitesi	Kadın	69	3,2930	0,78953	-2,501	**0,014***
	Erkek	133	3,5662	0,62038		

Bağımsız değişkenler t testi sonuçlarına göre kadınların iş yaşam kalitesi algılarının erkeklere göre anlamlı şekilde düşük olduğu saptanmıştır (p<0,05).

Tablo 4. Medeni Duruma Göre İş Yaşam Kalitesi Algısı Fark Testi

Değişken	Medeni Durum	N	Ortalama (X̄)	Std. Sapma	t değeri	*p* değeri
İşe Gömülmüşlük	Evli	139	3,4329	0,70764	-1,253	0,212
	Bekar	63	3,5611	0,65765		

Banka çalışanlarının medeni durumlarına göre iş yaşam kalitesi algılarında fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız değişkenler t testine göre; bekar çalışanların erkeklere göre daha yüksek iş yaşam kalitesi algısına sahip oldukları, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı bir fark oluşturmadığı (p>0,05) görülmüştür.

Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre İş Yaşam Kalitesi Algısı Fark Testi

Değişken	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	F değeri	*p* değeri
İş Yaşam Kalitesi Algısı	Lise	19	3,6384	1,653	0,179
	Ön Lisans	22	3,7174		
	Lisans	141	3,4120		
	Lisansüstü	20	3,4761		

Banka çalışanlarının eğitim durumlarına göre iş yaşam kalitesi algıları açısından yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları incelendiğinde; en düşük düzeyin lisans mezunları, en yüksek düzeyin ise ön lisans mezunlarının olduğu belirlenmiştir. Ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca işaret etmediği görülmüştür (p>0,05).

Tablo 6. Unvanlarına Göre İş Yaşam Kalitesi Algısı Fark Testi

Değişken	Unvan	N	Ortalama	F değeri	*p* değeri
İş Yaşam Kalitesi	Gişe Personeli	65	3,5686	1,218	0,302
	Yetkili Yardımcısı	41	3,4475		
	Yetkili	18	3,3213		
	Yönetmen Yardımcısı	47	3,4727		
	Yönetmen	22	3,2451		
	Müdür	9	3,7585		

ANOVA sonuçlarına göre banka çalışanları içinde en düşük iş yaşam kalitesi algısına sahip olanların yönetmen unvanındakiler olduğu (3,32451), en yüksek iş yaşam kalitesi algısına sahip olanların ise müdür unvanındakiler (3,7585) olduğu belirlenmiştir. Buna rağmen söz konusu farkın istatistiksel olarak anlamlı bir farka işaret etmediği bulgusu elde edilmiştir.

Tablo 7. Hizmet Süresine Göre İş Yaşam Kalitesi Algısı Fark Testi

Değişken	Kurum Hizmet Süresi	N	Ortalama	F değeri	*p* değeri
İş Yaşam Kalitesi Algısı	0-1 yıl	24	3,6667	1,568	0,184
	2-4 yıl	54	3,5338		
	5-10 yıl	89	3,3561		
	11-15 yıl	27	3,4783		
	16 yıl ve üzeri	8	3,7609		

ANOVA sonuçlarına göre en yüksek hizmet süresine sahip grup olan 16 yıl ve üzerinde kurumlarında görev yapan banka çalışanlarının iş yaşam kalitesi algılarının da en yüksek olduğu, en düşük iş yaşam kalitesi algısının ise 5-10 yıl aralığında hizmet süresine sahip olan banka çalışanları olduğu bulgusu elde edilmiştir. Ancak bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür (p>0,05).

Tablo 8. Pearson Korelasyon Analizi

		cinsiyet	MD	eğitim	unvan	kurumhizsür	IYK
cinsiyet	Pearson Correlation	1	-,236**	-,123	-,113	,063	,187**
	Sig. (2-tailed)		,001	,082	,109	,376	,008
	N		202	202	202	202	202
MD	Pearson Correlation		1	-,037	,004	-,445**	,086
	Sig. (2-tailed)			,606	,960	,000	,224
	N			202	202	202	202
eğitim	Pearson Correlation			1	,232**	,064	-,113*
	Sig. (2-tailed)				,001	,365	,011
	N				202	202	202
unvan	Pearson Correlation				1	,150*	-,062
	Sig. (2-tailed)					,033	,379
	N					202	202
kurumhizsür	Pearson Correlation					1	-,058
	Sig. (2-tailed)						,415
	N						202

IYK	Pearson Correlation						1
	Sig. (2-tailed)						
	N						

**. Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı

*. Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı

Korelasyon analizine göre iş yaşam kalitesi algısı ile sadece cinsiyet ve eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($p<0,05$), erkeklerin daha yüksek bir iş yaşam kalitesi algısı içinde oldukları, eğitim düzeyi ile iş yaşam kalitesi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ($r=0,113^*$), bir başka ifade ile banka çalışanlarının eğitim düzeylerindeki artışa karşın iş yaşam kalitesi algılarının azaldığı belirlenmiştir. İş yaşam kalitesi ile medeni durum, hizmet süresi, unvan gibi demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İş, insan yaşamının çok önemli bir süresini kapsamaktadır. Bireyler uyku dışındaki zamanlarının çok büyük bir bölümünü işlerine ayırmakta ve işyerlerinde geçirmektedirler. Teorik arka planda da değinildiği üzere yayılma teorisi bağlamında iş yaşamının kalitesi ya da kalitesizliği bireylerin diğer yaşam alanlarına da yansımakta, diğer alanları da olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle 1970'li yıllarda kavramsallaştırılan işin ya da işyerinin insancıllaştırılması, işin demokratikleştirilmesi şeklinde kabul edilen iş yaşam kalitesi, çalışanların ve örgütlerin yararına olacak önemli sonuçları olan bir kavramdır. İş yaşam kalitesi yüksek bireylerin performanslarının, örgütsel bağlılıklarının, iş tatmin düzeylerinin, örgütsel vatandaşlıklarının, motivasyonlarının, verimlilik ve yenilikçilik düzeylerinin de yüksek olduğu birçok araştırmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Bunun yanında iş yaşam kalitesi yüksek olan çalışanların olumsuz kabul edilen tükenmişlik, stres, işten ayrılma niyeti, yabancılaşma ve yılgınlık düzeylerinin düşük olduğu da araştırmaların bulguları arasında yer almaktadır. Bu nedenle bütün örgütler ve örgüt yöneticilerinin çalışanlarının iş yaşam kalitesini yükseltemeye yönelik çaba içinde olmaları ve bunu sağlamaları gerekmektedir.

Kavramın önemi ve Karaman ilinde banka çalışanlarına yönelik iş yaşam kalitesi algısını araştıran geçmiş bir çalışma olmaması nedeniyle gerek uygulamada görev alan yetkililere gerekse literatüre katkı sağlayacağı umularak gerçekleştirilen bu çalışma sonuçlarına göre, banka çalışanlarının iş yaşam kalitesi algı düzeylerinin ortalamanın üstünde yüksek değerlere yakın bir noktada (3,4729) olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç banka çalışanlarının işleri ve

işleriyle bağlantılı olacak şekilde diğer yaşam alanları açısından da belli ölçüde memnun olduklarını göstermektedir. Buna rağmen çalışanların iş yaşam kalitelerini arttırmaya yönelik çabaların sürdürülmesi, hem bankaların örgütsel ölçekte hem de çalışanların bireysel ölçekte olumlu sonuçlar elde etmelerine katkı yapacağı bilinmelidir.

Bu araştırmanın temel kısıtı, iş yaşam kalitesi ile sadece demografik özellikler arasındaki ilişkilerin incelenmiş olmasıdır. Ek olarak örneklemi Karaman ilinde görev yapan banka çalışanlarının oluşturması bir başka kısıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla ulaşılan sonuçların genelleştirilmesi çok kolay değildir. Gelecekteki araştırmacılara iş yaşam kalitesi ile başka değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeleri ve daha farklı örneklem üzerinde bu araştırmaları yapmaları önerilebilir.

KAYNAKLAR

Abbasi, M., Samadzadeh, M. and Shahbazzadegan, B. (2011). Comparison of quality of life and family performance in satisfied and unsatisfied groups of staffs in industrial units of Ardabil province, *Procedia-Social and Behavioural Sciences*, 15, 1936-1941.

Acar, A. (2016). *Çalışma Yaşam Kalitesinin Tükenmişlik Sendromu Üzerine Etkileri: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akar, H., Üstüner, M. (2017). İş Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(2), 159-176.

Avcı, D. (2010). Hemşirelerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve iş yaşam kalitesinin iş doyum düzeyine etkileri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, İ., Çelik, Y., Uğurluoğlu, Ö. (2011). Sağlık Personeli Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği, *Toplum ve Sosyal Hizmet, 22*(2), 79- 100.

Bircan, N.(2014). *Stresin hemşirelerde çalışma yaşam kalitesine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dülgeroğlu, İ., Başol, O. (2017). İş Stresi ve Çalışma Yaşamı Algısının Yansımaları: Satış Temsilcileri Üzerine Bir Araştırma, *Business and Economic Research Journal, 8*(2), 293-304.

Erdem, M. (2014). The level of quality of work life to predict work alienation. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(2), 534-544.

Erdem, M.(2010). Öğretmen algılarına göre liselerde iş yaşamı kalitesi ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(4), 511-536.

Gurses, A. P., Carayon, P. ve Wall, M. (2009). Impact of Performance Obstacles on Intensive Care Nurses' Workload, Perceived Quality and Safety of Care, and Quality of Working Life. *Health Services Research, 44*(2), 422-443.

Hong, K., Tan, K., and Bujang, S. (2010). Relationships between work life quality of teachers with work commitment, stress and satisfaction: A study In Kuching, Sarawak, Malaysia. *Jurnal Teknologi*, 52, 1–15.

İnce, M., Gül, H., Oktay, E., Candan, H. (2015). İşkolik Davranışlarının İş Yaşam Kalitesine Etkileri Üzerine Sağlık Sektöründe Bir Uygulama, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(13), 40-59.

Jayakumar, A., Kalaiselvi, K. (2012). Quality of Work-Life: An Overview, *International Journal of Marketing, Financial Services&Management Research, 1*(10), 140-151.

Lai, S. L., Chang, J. ve Hsu, L. Y. (2012). Does Effect of Workload on Quality of Work Life Vary With Generations?.*Asia Pacific Management Review, 17*(4), 437-451.

Lau, T., Wong, Y.H., Chan, K.F. and Law, M. (2001). Information technology and the work environment-does it change the way people interact at work. *Human Systems Management*, 20(3), 267-280.

Lee, Y.W., Dai, Y. T., Park, C. G. ve McCreary, L. L. (2013). Predicting Quality of Work Life on Nurses' Intention to Leave. *Journal of Nursing Scholarship, 45*(2), 160- 168.

Leitao, J., Pereira, D., Gonçalves, A. (2019). Quality of Work Life and Organizational Performance: Workers' Feelings of Contributing, or Not, to the Organization's Productivity, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 1-18.

Mahmoodi, N., Mohamadian, Z., Ghasemi, V. and Fallah, S. (2015). The relationship between worklife quality and high school teachers' creativity of Rasht, İran, *Indian Journal of Fundamental and Applied Life Sciences*, 5(1), 717-724.

Nadler, D. A., and Lawler, E. E. (1983). Quality of work life: perspectives and directions. *Organizational Dynamics*, *11*(3), 20-30.

Nair, S. (2013). A study on the effect of quality of work life (QWL) on organizational citizenship behaviour (OCB)-with special reference to college teachers is Thrissur District, Kerala. *Integral Review-A Journal of Management*, 6(1), 34-46.

Rao, P. K. ve Venugopal, P. (2009). Perceptual Factors in Quality of Work Life of Indian Employees, *Paradigm, XII*(1), 104-109.

Sirgy, J.M., Efraty, D, Siegel, P., and Lee, D. (2001). A new measure of quality of work life (QWL) based on need satisfaction and spillover theories. *Social Indicators Research, 55*(3), 241-302.

Şantaş, F., Işık, O., Çilhoroz, Y. (2018). Hemşirelerin İş Yaşam Kalitesi, İş Motivasyonu ve Yaşam Tatmini Algıları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16*(1), 64-76.

Taşdan, M. ve Erdem, M.(2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş yaşamı kalitesi ile örgütsel değer algıları arasındaki ilişki düzeyi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 7(2), 92-113.

Turunç, O., Tabak, A., Şeşen, H. ve Türkyılmaz, A. (2010). Çalışma yaşamı kalitesinin prosedür adaleti, iş tatmini ve işten ayrılma niyetine etkisi. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 12(2), 115-134.

Türkay, O. (2015). Çalışma Yaşamı Kalitesinin İş Memnuniyeti ve Bağlılık Üzerine Etkileri: Seyahat Acentaları Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi, 22*(1), 239-256.

Van Laar, D., Edwards, J. A. and Easton ,S.(2007). The work related quality of life scale for healthcare workers. *Journal of Clinical Nursing.* 3(60), 325-33.

Yalçın, S., Akan, D. (2016). Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Öğretmenlerin İş Yaşam Kalitesi ve Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(59), 1138-1156.

Yalçın, S., Yıldırım, İ., Akan, D. (2016). Öğretmenlerin İş Yaşam Kaliteleri ile Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(1), 205-225.

Yılmaz, A., Tanrıverdi, H. (2017). Örgütsel Destek Algısı Üzerinde İş Yaşam Kalitesinin Rolü: Beş Yıldızlı Otel Aşçıları Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *International Journal of Management and Administration, 1*(2), 83-105.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

BİR SİVİL ERDEM DAVRANIŞI OLAN WHİSTLEBLOWİNG ÜZERİNE ÖRNEK BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Ayşe Yavuz
Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. Memiş Karaer
Selçuk Üniversitesi

ÖZET

Whistleblowing olgusu işletmelerde ortaya çıkan usulsüz eylem ve davranışların işletme içindeki veya işletme dışındaki yetkili kişi ya da kurumlara bildirilmesi durumudur. Türkçede tam bir karşılığı yer almamakla birlikte bir suç işlendiği zaman polisin düdüğünü çalarak etrafındaki kişilerin dikkatini çekmeye çalışması anlamına gelmektedir. Whistleblowing davranışını gerçekleştiren kişiye ise whistleblower adı verilmektedir. Whistleblowing davranışı gönüllü olarak gerçekleştirilen bir harekettir. Whistleblowing davranışı içsel whistleblowing ve dışsal whistleblowing olarak ikiye ayrılmaktadır. İş görenler üsulsuz bir durum ile karşılaştıkları zaman işletme içine bildiriyorlar ise içsel işletme dışındaki yetkili yerlere bildiriyorlar ise dışsal whistleblowing gerçekleşir. Whistleblowing davranışı ile birçok usulsüz eylem ve davranışların önüne geçilmesi mümkün olabilmektedir. Bu nedenle whistleblowing davranışında bulunan kişilerin zarar görmemesi için koruma altına alınmaları sağlanmalıdır. Çünkü bu davranış bir ispiyonculuk hareketi olarak değil tam tersine bir sivil erdem davranışı olarak görülmektedir. Ama her ne kadar bir sivil erdem davranışı olarak görülse de bu davranışı yapanlar çoğu zaman çeşitli tehlikelere maruz kalabilmektedir. Bu tehlikelerin bazıları; dışlanma, aşağılanma, işten çıkarılma, dava edilme, kariyerine engel olma şeklinde sıralanabilir. Yapılan bu çalışmayla whistleblowing davranışı ile iş görenlerin demografik değişkenleri arasında bir ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için ilk önce whistleblowing kavramı ele alınmış, alt boyutları incelenmiş ve iş görenlerin whistleblowing düzeyleri ortaya konulmuştur. Daha sonra demografik değişkenlere göre çalışanların whistleblowing davranışında bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırma Konya ilinde bir üretim işletmesinin iş görenleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma için gereksinim duyulan veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket ile sağlanan veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda whistleblowing davranışı ile iş görenlerin demografik değişkenleri arasında herhangi bir anlamlı ilişki olmadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Whistleblowing, Whistleblower, Islık çalma, Yaş, Cinsiyet.

1. GİRİŞ

Küresel rekabetin hızla arttığı günümüz iş dünyasında işletmelerin hayatta kalabilmeleri için vermiş oldukları savaş giderek zorlaşmaktadır. Bu ağır rekabet şartlarında işletmeler varlıklarının devamını sürdürebilmeleri açısından çeşitli yöntemler denemektedirler. Bazı işletmeler teknoloji yoğun çalışmakta, bazı işletmeler insan unsuruna ağırlık vermektedir. Bazı işletmeler ise etik dışı yolları tercih ederek haksız kazançlar sağlamaktadırlar. Bu çalışmamızda da bu etik dışı faaliyetlerle mücadele de önemli bir rol oynayan whistleblowing konusu üzerinde durulmaktadır.

Whistleblowing işletmelerde meydana gelen yasadışı ve etik olmayan her türlü davranışın işletme içinde ilgili yetkililere veya işletme dışındaki ilgili kurumlara bildirilmesi eylemidir. Bu eylemi yapan kişiye de whistleblower adı verilmektedir. Whistleblowing kesinlikle bir gammazlık değildir tam tersine bir sosyal sorumluluk davranışıdır. Whistleblowing davranışı ile birçok yolsuzluğun ve elde edilen haksız kazançların önüne geçilebilmektedir.

Bu çalışma ile whistleblowing davranışıyla çalışanların demografik özellikleri arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu amaçla whistleblowing kavramı ile ilgili gerekli açıklamalar yapılarak, yapılan analizler ile demografik özelliklerin whistleblowing davranışı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Whistleblowing Türkçede karşılığı tam olarak yer almayan bir kavramdır. Bu kelimenin anlamı faul yapıldığı zaman çalınan bir düdük ile oyunun durdurulması; ya da, bir suç işlendiği zaman polisin düdük çalarak etraftakilerin dikkatini çekmeye çalışmasıdır (Özler vd., 2010:171).

Daha geniş bir tanıma göre whistleblowing; iddia edilen bir suçu, ayrımcılığı, bir yasaya, bir düzenlemeye, devlet politikasına, etik kurallara ve ahlaki değerlere aykırı oluşumu, özellikle de toplum sağlığını ve güvenliğini tehlikeye atacak durumları açığa çıkartmak amacıyla yapılan, kamu ya da özel sektördeki bir kişiyle, kurumla veya örgütle yapılan sözlü veya yazılı olarak gerçekleşen iletişimdir (Saygan, 2011:7).

Ayrıca whistleblowing herhangi bir kurumda görülebilecek ve yaşanabilecek bir durumdur. Kamu, özel, kar amacı taşıyan veya taşımayan her türlü örgütte görülebilir (Uyar ve Yelgen, 2015: 87).

Whistleblowing kapsamı dâhilinde ele alınabilecek başlıca yanlış davranışlar; çıkar çatışmaları, rüşvet alıp verme, uygunsuz ve profesyonel olmayan davranışlar, yolsuzluk yapma, kaynak israfı, hırsızlık yapma, kusurlu idare, kötü yönetim, işgören şikâyetleri, adaleti saptırma, cinsel taciz, ayrımcılık şeklinde meydana gelebilmektedir (Dasgupta ve Kesharwani, 2010: 59).

Whistleblowing yapılmasının nedenleri üçe ayrılmaktadır. Bunlar kişisel faktörler, durumsal faktörler ve örgütsel faktörlerdir. Kişisel sebepler, kişinin etik kurallara yüksek seviyede bağlı olması, ödüllendirme beklentisi içinde bulunması ve erdem ahlakıdır (Aktan, 2006:3). Durumsal faktörlere göre, işletme içinde ciddi haldeki yanlış ve etik dışı uygulamaların farkına varan whistleblower, bu uygulamaların ve davranışların diğer işgörenlere zarar verdiğini düşündüğü anda eyleme geçer. Durumsal faktörlerin oluşumundan itibaren, yanlış uygulamalar ve etik dışı hareketlerin raporlanmasına çaba harcamaktadırlar (Fettahlıoğlu ve Demir, 2014: 11). Örgütsel faktörler olarak, destekleyici örgüt kültürü, etik değerlere bağlılığın yüksek olması, örgütün büyüklüğü, örgütlerde whistleblowingin raporlanacağı alanların, yasal düzenlemelerin ve politikaların olması, örgütteki yönetim tarzının katılımcı olması gibi durumlar whistleblowing eyleminin oluşmasını etkilemektedir (Mercan vd., 2012: 172).

Usulsüz eylem ve davranışların örgüt içinde bildirilmesi veya örgüt dışına bildirilmesi whistleblowing davranışının iki boyutunun olduğunu göstermektedir. İçsel whistleblowing, işletmede meydana gelen yanlış uygulamaları yazılı veya sözlü olarak işletme içindeki yetkililere bildirme; dışsal whistleblowing ise aynı durumun yazılı veya sözlü olarak işletme dışındaki yetkili otoritelere bildirmedir (Celep ve konaklı:2012: 68).

Diğer yapılan bir sınıflandırmaya göre whistleblowing; tanımlanmış ve isimsiz whistleblowing olarak ayrılmaktadır. Tanımlanmış whistleblowing de whistleblower gerçek adını kullanır veya raporuna kimliğini belirten bilgi ekler. İsimsiz whistleblowing de ise takma ad kullanır veya kimliği hakkında hiçbir bilgi vermez (Toker, 2014:266).

Tarihteki ilk whistleblowing olayı, 1770 li yıllarda ABD Deniz Kuvvetleri'nin başındaki Amiral Esek Hopkins'i görevinden etmişti. Amiral Hopkins'i İngiliz savaş, esirlerine yaptığı işkencelerden dolayı şikâyet eden iki üst teğmen, ABD'de herhangi bir vatandaşın kamu görevlilerini görevi kötüye kullanmakla şikâyet edebilmesi hakkının önünü açmıştı. Bir

whistleblower olup da kariyerinde bunu pozitif yönde kullanmayı başarmış bir isim de Cynthia Cooper. WorldCom'un finansal departmanında görev yaparken şirketin 9 milyar dolarlık yolsuzluğunu saptamış ve şirketin denetçilerinin de bunu görmezden geldiğini ispat etmiştir. Bunun sonucunda, Cynthia Cooper, terfi etmiş ve maaşını ikiye katlamayı başarmıştı (Eralp, 2015:8).

Whistleblowing davranışı sonucunda oluşabilecek potansiyel tehlikeler; dikkatlerin whistleblowera yöneltilmesi, zayıf bir sicil üretmek, kariyeri yok etme tehlikesi, tehdit edilerek sessiz kalmaya zorlanmak, başarısızlığa zemin hazırlamak, tek başına bırakılmak veya aşağılanmak ve dava etmek şeklinde sıralanabilir (Çiğdem, 2013:101).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1 Araştırmanın Konusu, Amacı ve Hipotezleri

Whistleblowing kavramı ülkemizde yapılan araştırmalara çok fazla konu olmamıştır. Bu araştırmamızın konusunu whistleblowing davranışları oluşturmaktadır. Araştırmanın temel amacı da çalışanların whistleblowing düzeylerini belirlemek ve demografik değişkenlere göre çalışanların whistleblowing düzeylerinde anlamlı farklılıkların olup olmadığının ortaya çıkarmaktır.

H_1: Whistleblowing çalışanların eğitim durumlarına göre farklılık gösterir.

H_2: Whistleblowing çalışanların gelir durumlarına göre farklılık gösterir.

H_3: Whistleblowing çalışanların örgütte çalışma yıllarına göre farklılık gösterir.

H_4: Whistleblowing çalışanların yaşlarına göre farklılık gösterir.

3.2 Veri Toplama Aracı ve Ölçekler

Araştırmamız ampirik bir çalışma niteliğindedir. Araştırmamızda veri toplamak amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. Anket, yazında ileri sürülmüş geçerliliği ve güvenirliliği ispat edilmiş ölçeklerden faydalanılarak geliştirilmiştir. İki bölümden meydana gelen anketin ilk bölümünde demografik bilgileri belirlemeye yönelik sorular bulunmakta, ikinci bölümünde ise whistleblowing düzeyini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

Anketimizin ilk bölümü olan demografik özellikler bölümünde cinsiyet, yaş, eğitim durumu medeni durum, deneyimi gibi sorular yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde katılımcıların whistleblowing düzeyini ölçmek için Park ve arkadaşlarının 2005 yılında geliştirmiş olduğu whistleblowing ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın son bölümünde Likert ölçeğinden

faydalanılmıştır. Ölçek "Kesinlikle Katılmıyorum" dan "Kesinlikle Katılıyorum" a kadar devam eden 5'li likert ölçeği kullanılarak oluşturulmuştur.

3.3 Evren ve Örneklem

Araştırma Konya ilinde bir üretim işletmesinin iş görenleri üzerinde yapılmıştır. Çalışanların hepsine erişme imkânı bulunduğundan örneklem belirlenmemiş ve toplamda değerlendirmeye uygun 87 anket üzerinden analizimiz gerçekleştirilmiştir.

3.4 Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırmamız amacında bulunan, çalışanların demografik niteliklerine göre whistleblowing davranışları etkilerini incelemek amacıyla istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır. Ölçekte yer alan sorulara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri tablolarda gösterilmiştir. Ölçeklerin demografik değişkenlere göre değişim gösterip göstermediği Bağımsız Örneklem t Testi ile Tek Yönlü Varyans Analizi aracılığıyla belirlenmiştir.

Tablo 1: Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	*Cronbach's Alpha*
Dışsal Whistleblowing Alt Boyutu	0.965
İçsel Whistleblowing Alt Boyutu	0.946
Sessiz Kalma Alt Boyutu	0.805
Whistleblowing Ölçeği	0.857

Çalışmamızda kullanmış olduğumuz whistleblowing ölçeğinin tablo 1 de yer alan değerlerine göre güvenilir olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerini değerlendirdiğimiz zaman tüm katılımcılar erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan çalışanların çoğunluğu %36,8 ile 42-49 yaş grubunda, az sayıda çalışanın %10,3 ile 18-25 yaş grubunda olduğu tespit edilmiştir. Diğer çalışanlar orta yaş grubunda yer almaktadır. Katılımcılarının %82,8'si evli, %17.2 si bekârdır. Katılımcılardan büyük çoğunluğu %62,1'i ilköğretim mezunudur. Araştırmaya katılan çalışanlarının gelir durumları incelendiği zaman çalışanların %33,3'ü 2001-2500 TL aylık gelire sahiptir. Araştırmadaki çalışanlarının %43,7 si 5 yıl ve daha fazla süre boyunca işletmede çalışmaktadır.

Tablo 2: Whistleblowing Davranışı Ölçeğinde Bulunan İfadelere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	*SS*
Dışsal Whistleblowing Alt Boyutu		
İşletme dışındaki farklı medya kanalları ile paylaşırım	1.56	0.99
İşletme dışındaki ilgili yetkililerle paylaşırım	1.60	1.06
Kamuoyuna açıklarım	1.65	1.10
Alt Boyut Geneli	1.60	1.02
İçsel Whistleblowing Alt Boyutu		
Bir üst düzey yetkilime bildiririm	3.03	1.52
İşletmedeki üst düzey bir yetkiliye bildiririm	3.04	1.48
İşletme içindeki resmi kanalları kullanırım	3.01	1.51
İşletme içindeki prosedürlere göre hareket ederim	2.63	1.34
Alt Boyut Geneli	2.93	1.36
Sessiz Kalma Alt Boyutu		
Yanlış giden şey hakkında sessiz kalırım	1.78	1.19
Görmezden gelirim	1.74	1.17
Alt Boyut Geneli	1.76	1.08
Genel Ölçek Toplamı	2.67	0.85

Ort.: Ortalama, SS: Standart Sapma

Whistleblowing Ölçeğinde yer alan ifadelere ilişkin Ortalama ve Standart Sapma değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Bu ölçekte katılımcılara "Çalıştığınız iş yerinde ahlaki değerlere uygun olmayan davranış ve eylemlerle karşılaştığınızda ne yapardınız?" ifadesine yönelik whistleblowing ölçeğindeki yargılarla ile ilgili düşünceleri sorulmuştur. Dışsal Whistleblowing alt boyutunda en fazla puan ortalamasına sahip ifade 1.65 ile "Kamuoyuna açıklarım" ifadesi iken, en düşük ortalamaya sahip yargı 1.56 ile "İşletme dışındaki farklı medya kanalları ile paylaşırım" ifadesidir. Dışsal Whistleblowing alt boyutunda yer alan ifadelere verilen yanıtların genel ortalaması ise 1.60 olarak, standart sapması ise 1.02 olarak tespit edilmiştir.

İçsel Whistleblowing alt boyutunda en fazla puan ortalamasına sahip soru 3.04 ile "İşletmedeki üst düzey bir yetkiliye bildiririm." ifadesi iken, en düşük ortalamaya sahip ifade 2.63 ile "İşletme içindeki prosedürlere göre hareket ederim" ifadesidir. İçsel Whistleblowing alt

boyutunda yer alan ifadelere verilen yanıtların genel ortalaması ise 2.93 olarak bulunmuştur. Standart sapması ise 1.36 olarak tespit edilmiştir.

Sessiz Kalma alt boyutunda "Yanlış giden şey hakkında sessiz kalırım" ifadesinin ve "Görmezden gelirim" ifadesinin sırasıyla 1.78 ve 1.74 gibi düşük ortalamalara sahip olduğu belirlenmiştir. Sessiz Kalma alt boyutunda bulunan ifadelere verilen yanıtların genel ortalaması ise 1.76 olarak bulunmuştur. Standart sapması ise 1.08 olarak tespit edilmiştir.

Whistleblowing davranışlarını ölçen soruların genel ortalaması 2.67 iken standart sapması 0.85'dir.

Tablo 3. Whistleblowing Davranışı Ölçeğinin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması için Yapılan Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

					Bağımsız Örneklem t testi	
Değişken	***Kategori***	*n*	*Ort.*	*SS*	*Test Değeri*	*p*
Medeni Durum	Bekâr	15	2.81	0.85	0.676	0.501
	Evli	72	2.65	0.85		

*: İstatistiksel olarak anlamlılığı temsil eder ($p<0.05$).
Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Whistleblowing davranışı ölçeğinin medeni durum bakımından farklılık gösterip göstermediğini ortaya çıkarmak için gerçekleştirilen *Bağımsız Örneklem t testi* analizi neticesinde, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($t=0.676$, $p=0.501>0.05$).

Bu durum, whistleblowing davranışının medeni duruma göre herhangi bir değişiklik göstermediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. Whistleblowing Davranışının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması için Yapılan Tek Yönlü Varyans Analiz Sonuçları

					Tek Yönlü Varyans Analizi	
Değişken	***Kategori***	*n*	*Ort.*	*SS*	*Test Değeri*	*p*
Yaş	18-25 Yaş	9	2.95	0.95	1.426	0.241
	26-33 Yaş	22	2.88	0.71		
	34-41 Yaş	24	2.43	0.73		

	42-49 Yaş	32	2.64	0.96		
Eğitim Durumu	İlköğretim	54	2.59	0.86	1.240	0.295
	Lise	29	2.87	0.83		
	Ön Lisans	4	2.44	0.62		
Aylık Gelir	1000-1500TL	13	2.90	0.83	0.545	0.703
	1501-2000 TL	25	2.50	0.85		
	2001-2500TL	29	2.70	0.83		
	2501-3000 TL	14	2.65	0.71		
	3000 ve üzeri TL	6	2.85	1.33		
Çalışma Yılı	1 Yıldan az	5	2.77	1.00	0.432	0.825
	1 Yıl	12	2.76	0.89		
	2 Yıl	8	2.73	0.80		
	3 Yıl	8	2.87	0.94		
	4 Yıl	16	2.81	1.07		
	5 ve üzeri Yıl	38	2.52	0.72		

*: İstatistiksel olarak anlamlılığı temsil eder ($p<0.05$).
[a.b]: Sütunlardaki farklı harfler istatistiksel olarak farklılığı temsil eder.
Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma

Whistleblowing davranışının demografik değişkenlere göre gruplar arasında farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak için yapılan *Tek Yönlü Varyans* analizi sonucunda, tüm gruplarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durum Whistleblowing davranışının eğitim durumu, aylık gelir durumu, çalışma yılı, yaş gibi demografik özelliklere göre değişkenlik göstermediği şeklinde yorumlanabilir. Yapılan araştırmalarda örneklem sayıları arttırılarak daha güvenilir sonuçlar elde etmek mümkün olacaktır.

Yukarıda verilen tablo değerleri ve yorumlamalardan yola çıkarak oluşturulan hipotezlerin test sonuçları aşağıda bulunan tabloda özetlenmiştir.

Tablo 8: Hipotezlerin Test Sonuçları

N	**HİPOTEZ**	SONUÇ
H1	Whistleblowing çalışanların eğitim durumuna göre farklılık gösterir.	Red
H2	Whistleblowing çalışanların gelir durumuna göre farklılık gösterir.	Red

H3	Whistleblowing çalışanların örgütte çalışma yıllarına göre farklılık gösterir.	Red
H4	Whistleblowing çalışanların medeni durumlarına göre farklılık gösterir.	Red

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Whistleblowing işletmede meydana gelen her türlü etik ve yasadışı davranışın isim belirtilerek veya belirtilmeyerek işletme içinde veya dışındaki yetkili mercilere bildirilmesi davranışıdır. Whistleblowing ispiyonculuk ve gammazlama değildir. Bu tür davranışların tam aksine oldukça erdemli bir davranıştır. Whistleblowing davranışı sayesinde işletmelerde meydana gelen birçok olumsuz, etik ve yasa dışı davranışın önüne geçilebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı iş görenlerin whistleblowing düzeylerinin belirlenmesi demografik özellikleri ile whistleblowing düzeyleri arasında ilişki olup olmadığını belirlenmesidir. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular özetle şu şekildedir. Whistleblowing davranışı ölçeğinin medeni durum açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Whistleblowing davranışı açısından demografik özelliklere göre tüm gruplarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanamamıştır.

Yapılan araştırmada whistleblowing ve demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durumun örneklem sayısının az olmasından kaynaklanabileceği düşünüldüğü için daha sonra yapılacak olan çalışmaların örneklem sayısı artırılarak gerçekleştirilmesi farklı sonuçlar ortaya koyabilecektir. Sonuç olarak whistleblowing davranışı bir sivil erdem davranışı olduğu için ve toplumun refahı söz konusu olduğundan bu tür davranışlar özendirilmelidir. Bu davranışı gerçekleştiren whistleblowerler ise düzenlenecek olan yasalarla koruma altına alınmalıdır.

KONYA
7-8 ARALIK 2019

KAYNAKÇA

Aktan, Coşkun Can, (2006) "Organizasyonlarda Yanlış Uygulamalara Karşı Bir Sivil Erdem, Ahlaki Tepki Ve Vicdani Red Davranışı: Bilgi ifşası". Mercek Dergisi, 1(13),s. 1-13.

Celep, Cevat Ve Tuğba Konaklı, (2012) "Bilgi Uçurma: Eğitim Örgütlerinde Etik ve Kural Dışı Uygulamalara Yönelik Bir Tepki". E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3(4), s. 65-88

Çiğdem, Serpil, (2013) "Büro Yönetiminde Whistleblowing Ve Etik İlişkisi." Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Büro Yönetimi Özel Sayısı, 93-109.

Dasgupta, S Siddhartha ve Ankit Kesherwani, (2010) "Whistleblowing: A Survey of Literature",The IUP Journal of Corporate Governance, 9 (4), s. 57-70

Eralp, Deniz (2015). "İçerdeki Hain ya da İdealist Whistleblower". Integritiy Magazine 1, s. 8-10.

Fettahlıoğlu, Ömer Okan ve Sevda Demir, (2014) "Konuşma Hürriyetinin Yanında Sessiz Kalma Seçeneği: Üniversite Akademik Personelinin Örgütsel Sessizlik Ve Whistleblowing (İfşa Etme) Hakkındaki Görüşleri." Akademik Bakış Dergisi, s.45.

Gökçe, Asiye Toker, (2014) "Okullarda Bilgi Uçurma: İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi", Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 22, s.261-282

Mercan, Nuray ve diğ., (2012) "Whistleblowing (Bilgi İfşası, İhbar) ve Yolsuzlukla Mücadelede İç Denetimin Değişen ve Gelişen Rolü", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi 4.

Özler, Ergun. Derya ve diğ., (2010) "Teorik Bir Çerçevede Whistleblowing-Etik İlişkisi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11.

Saygan, Sahra, (2011) "Whistleblowing ve örgütsel etik iklimi ilişkisi üzerine bir uygulama". Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Uyar, Süleyman ve Esin Yelgen, (2015) "Bilgi İfşası (Whistleblowing) Ve Denetim". Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 13, s.85-106.

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİK VE TÜRK GİRİŞİMCİ PROFİLİ ÜZERİNE TEORİK BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Ayşe YAVUZ
Selçuk Üniversitesi
Öğr. Gör. Memiş KARAER
Selçuk Üniversitesi

ÖZET

Dünya ekonomisinin küreselleşmesinden sonra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından girişimcilik son derece önem kazanmıştır. Tüm dünya da girişimcilik ve yeni girişimciler ülke ekonomilerinin canlanması ve istihdamın artırılması alanlarında bir model olarak görülmektedir. Bir ülkenin kalkınması ve büyümesinde girişimciliğin artırılması ve girişimci özelliklerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Girişimcilik, sosyal yapıların ve toplulukların durumlarıyla yakından ilişkilidir. Bazı toplumlar, girişimcileri ve girişimci kültürünü desteklemezken, bazı toplumlarda teşvik eder. Girişimci kültür, ülkelerin büyümesi ve ekonomilerinin gelişme için önemlilik arz etmektedir. Girişimciliğin ön planda gözüken en büyük faydası ekonomik olarak gözükse de, arka planda istihdam, sosyal yapı, toplum refahı ve ülke huzuru gibi sayılabilecek birçok faydaları vardır. Bu faydalarından dolayıdır ki, bütün dünya da girişimciler takdir edilmekte, desteklenmekte ve hatta devlet politikaları olarak teşvikler verilmektedir. Ülkemiz ekonomisi açısından da yeni girişimcilerle kalkındırılacak ekonomi ve istihdam olanaklarından dolayı girişimcilik çok önemlidir. Özellikle 2000 'li yıllardan sonra Türkiye'de girişimcilere sağlanan destekler ve teşvikler, girişimciliğin canlandırılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Ülke genelinde veya bölgesel kalkınma açısından girişimciliğin desteklenmesi ve teşvik edilmesi için birçok kurum ve kuruluş görev almıştır. Kosgeb ve farklı kuruluşlar aracılığıyla girişimcilik eğitimleri ve sertifikaları verilmiştir. Projelerini hayata geçirmek isteyenlere karşılıksız, hibe destekleriyle girişimciliğin önünün açılması sağlanmaktadır. Bu çalışmamız da Türkiye'de faaliyet gösteren girişimciler ve girişimcilik yapmak isteyen bireylerin profilleri araştırılmıştır. Girişimciler üzerine genel veya bölgesel olarak yapılan desteklerin neler olduğu ve de hangi girişimci profilleri üzerine teşviklerin verildiği araştırmada değinilen bir başka konudur. Ayrıca, girişimcilik anlayışının kuşaktan kuşağa aktarılmasında nelerin yapılması gerektiği ve Türkiye'de girişimci ruhunu arttırmak için ne gibi işlerin yapılması gerektiği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimci, Girişimci Profili

1.GİRİŞ

Girişimcilik, genel bir ifadeyle kar amacı ile bütün riskleri üstüne alan ve bir iş kuran kişinin gerçekleştirdiği atılımdır. Ekonomi ve işletmecilik açısından girişimcilik, istihdamın artırılması, ekonomik büyümenin hızlandırılması ve toplumsal düzende yenilikçi ve pozitif bir sürecin başlatılması asıl faktör olarak görülmektedir. Bundan dolayıdır ki, girişimcilik özelliklerine sahip kişilerin piyasaya çıkarılması büyük önem arz etmektedir. Bu kişilerin ortaya çıkarılması için gerekli olan bütün materyallerin uygulanması gerekmektedir. Girişimci olacak kişilerin içinde bulundukları toplum, sosyal ve ekonomik yapı, aile , eğitim düzeyi ve devletin sağlayacağı teşvikler yatırım kararlarında belirleyici olacaktır.(Bozkurt vd., 2012:230)

Bilgi çağının hızla hayatımız da yer aldığı bu günlerde girişimcilik her yerde sıkça bahsedilen bir konudur. Teknolojinin çok hızlı gelişmesiyle birlikte insanlar akıllarındaki projeleri hayata geçirmek için harekete geçmeye başladılar. Mevcut çalıştıkları şirketlerdeki çalışma şartlarının ağır olması veya oralar da kazandıkları yeni fikir ve deneyimler ve de daha fazla para kazanma arzusu insanları yeni girişimler yapmaya itiyor. Zamanımız bilgi çağın da çok hızlı gelişen rekabet ortamı içerisinde yer edinebilmek, ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyelerine bağlıdır. Dünyanın gelişim sürecinde, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte, girişimcilik, çok daha önemli hale gelmiştir. Girişimcilikle birlikte, yeni, öne çıkaran fikirler, üretim girdileriyle bir araya getirilerek ve üretim oluşturulmuştur. Üretimle birlikte de ekonomik büyüme, istihdam olanakları ve sosyal ve ekonomik gelişim gibi faydalar sağlanarak toplumların refah düzeylerinin artması gerçekleştirilmiştir. (Ballı, 2017:144)

Girişimci ise, toplumun gereksinim duyduğu ürünleri üreterek, hizmetleri sunarak, ya da ticaret yaparak, Maddi manevi kazanç sağlamayı hedefleyen, bu amaçla kendi işini kurmak için harekete geçen ve iş fikrini gerçekleştirmek için araştırma, planlama, örgütlenme ve koordinasyon çalışmaları yapan, Sonuçta gerekli bilgi beceri, işyeri, eleman, makine ekipman vb. işletme girdileri ile finansman kaynaklarını bir araya getirerek, kendi işini kuran kişidir (KOSGEB).

Girişimcilik ve girişimciler katma değer yaratma, istihdam oluşturma, sektörler arası ilişkileri güçlendirme, sosyal fayda ve fakirlikle mücadele, adil gelir dağılımın sağlanmasına yardımcı olmaları gibi özelliklerinden dolayı her ülke ekonomisinin gelişiminde önemli bir role sahiptir.

Uluslararası rekabetin arttığı ve teknolojinin çok hızlı geliştiği küresel ekonomik düzende firmaların, girişimcilerin sadece ulusal piyasalar için değil uluslararası piyasalar için de üretime odaklandıkları görülmektedir. Bu gelişmelerden dolayı girişimcilerin başarılı

olabilmesi için dünya ekonomisi ile uyumlu olmasını zorunlu hale getirmiştir. Başta ekonomik olmak üzere sosyal ve politik açıdan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemi giderek daha fazla artan girişimciler, oluşturdukları firmalar ile istihdam olanaklarını, üretimde önemli payları ve sosyo-ekonomik dengenin korunması açısından da Türkiye için de büyük önem taşımaktadır (Karagöz, 2009).

2.TÜRKİYE'DE GİRİŞİMCİLİK VE GİRİŞİMCİ PROFİLİ

2.1.Türkiye Girişimcilik

Cumhuriyetten önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik faaliyetler büyük çoğunlukla devlet kontrolü altında yapılmaktaydı. İmparatorluğun kuruluş yıllarından itibaren şehirlerde üretim yapan zanaatkârlar merkezi idarenin yönlendirmesiyle yarı resmî örgütler halinde birleşmiştir. Kendi aralarından seçtikleri ve yarı dini bir lider olarak adlandırılan Ahi şeyhinin liderliğinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bazı resmi işlerin yerine getirilmesinden de sorumlu olan Ahi teşkilatı, şehirlerde bir tür yerel otorite görevi görmüştür (Cansız,2013:34).

Osmanlı imparatorluğu bir cihat devleti olması nedeniyle de sürekli savaş durumundaydı. Bu yüzdendir ki girişimcilik ve ticari faaliyetler kendi halkı tarafından çok fazla yapılmamaktaydı. Toplum tarımla ilgileniyor ve savaşçı bir topluluktu. Osmanlı imparatorluğu zamanında ticareti, girişimciliği daha çok Yahudiler ve Hristiyanlar yapmışlardır.

Cumhuriyetle birlikte girişimciliğin önü açılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bağımsız bir ekonomi, sanayi ve girişimci oluşturma çalışmalarına önem verilmiştir. 1. İzmir İktisat Kongresinde, özel teşebbüse dayalı, himayeci ve millî bir iktisat politikası öngörülmüş ve devletin girişimcileri koruması ve desteklemesi yönünde kararlar alınmıştır. Bu kapsamda yeni Türkiye Cumhuriyeti kendi girişimcilerini oluşturma programını hayata geçirmiştir. Devlet, elinde bulundurduğu kaynaklarını; kamu – özel ortaklık kurulması, düşük faizli kredi, kamu kuruluşlarından ara mal sağlama ve yurtdışı pazarlarına kolay ulaşım olanakları sağlama yolları ile dağıtmıştır. Gerçekleştirilen bu politikalar ve alınan önlemlerin sonucunda 1923-1930 yılları arasında 178 anonim şirket kurulmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki olumsuz şartlar düşünüldüğün de kurulan özel işletme sayısına bakarak, girişimci sınıf yaratma politikasının başarılı olduğu söylenebilir (Cansız,2013:35).

1929 yılında dünya da boy gösteren büyük buhran, (ekonomik kriz) daha sonrasında 1939 yılında başlayan 2. Dünya savaşı ile girişimciler; dünya da olduğu gibi Türkiye'de de olumsuz etkilenmiştir. Daha sonraları oluşan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, darbeler ve uygulana kapalı ekonomik modelinden dolayı girişimci olmak isteyen kişi ve kurumlar risk almak istememişlerdir. Türkiye'de, o yıllarda özellikle daha çok tarım yoğun ekonomik model

olduğundan yapılan yeni girişimcilik faaliyetleri de ister istemez o sektörlerde oluşmuştur.1982 yılına kadar ülkemizde yapılan girişimcilik faaliyetleri ve devlet destekleri çok belirgin düzeyde olmamıştır. Bunda devletin uygulamış olduğu kapalı ekonomik modellerin de etkisi bir hayli fazladır. Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine geçilmeden öncesindeki dönem de kapalı ekonomik model ve ekonomide geçerli olan ithal ikamesi uygulanmaktaydı. İş dünyası küresel rekabet piyasalarından uzak kalarak, iç piyasaya sahip olmanın kazandırdığı rehavetle karları ile yetinip korumayı hedefleyen ve siyasi ve ekonomik belirsizlikler içinde risk almaktan çekinen sınıf haline gelmiştir.

Özellikle 90'lı yıllardan sonra küreselleşen ve küçülen dünya ekonomik pazarı ile birlikte 1995 yılında Türkiye'nin Gümrük birliği anlaşmasıyla sınırlar tamimiyle ortadan kalkmıştır. Sınırların kalktığı bu ekonomik pazarda rekabetten uzak durabilmekte işletme ve sektörler için hiçte kolay olmayacaktır. Bu gelişmelerden dolayı Ülkemizde girişimciliğin ciddiyeti kavranmış ve gerek kamu gerekse özel sektör kuruluşlarının katkılarıyla, girişimcilik konusunda yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Sönmez ve Toksoy, 2014:45).

Türkiye 2000 yıllardan sonra dünyadaki gelişmeleri de görerek girişimcilik alanına daha çok önem vermeye başlamıştır. Genel itibariyle Türkiye'de kamu kurumlarının girişimcilik konusundaki farkındalıkları önemli ölçüde artmıştır. Girişimcilik ekosistemini geliştirmek için Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme Başkanlığı'nın (KOSGEB) destek sistemi yeni girişimcilerin ihtiyaçlarına göre revize edilmiş ve yeni teşvik araçları yürürlüğe almışlardır (Duran, 2018:70)

KOSGEB, 20 Nisan 1990 tarih ve 3624 sayılı kanunla kurulmuştur (Resmi Gazete, 2017). KOSGEB, Türkiye'de KOBİ'lere ve girişimcilere birçok alanda teknik ve finansal destek sağlayan, danışmanlık hizmeti veren ve girişimciliğin artırılması için katkı sağlayan en önemli kamu kuruluşudur. KOSGEB tarafından KOBİ'lerin ve yeni girişimcilerin kullanımı için farklı farklı destek programları bulunmaktadır. KOSGEB girişimciliği artırabilmek için uygulamalı girişimcilik eğitimleri vermeye başlatmıştır. Uygulamalı girişimcilik eğitimlerinden faydalanan kişiler, kendi iş fikirleri üzerine iş planlarını hazırlayabilecek bilgi ve tecrübeyi kazanmaktadırlar. Bu eğitimlerden yararlananlar, kendi İş'lerini kurmak istediklerinde, 2019 yılı itibari ile 50 bin TL'ye kadar hibe ve 100 bin TL'ye kadar sıfır faizli ve geri ödemeli desteklerden yararlanacaklardır. Girişimci Destek Programından; uygulamalı girişimcilik eğitimini tamamlamış olanlar veya İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) yer alan girişimciler yararlanabilmektedir (Çetinkaya ve Ay,2017:22).

Girişimcilere en büyük desteği veren KOSGEB'den başka TÜBİTAK'ın ulusal ve uluslararası destek programları, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı Destekleri(TTGV), Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkezi Birliği(TESKOMB), Avrupa Birliği Hibe Fonları, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, T.C. Ekonomi Bakanlığı Destekleri, T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Destekleri, Türk Eximbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Mikro Kredi (TGMP), Kredi Garanti Fonu (KGF), Bölgesel ve Genel Kalkınma Ajansları ve İşkur Destekleri gibi girişimcilere destekler veren kamu kurumlarının haricinde özel kurumlarda bulunmaktadır (www.egirisim.com).

2.2.Türkiye'de Girişimci Profili

2.2.1.Yaş

Türkiye'de girişimci profili üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, girişimcilerin demografik özellikleri genellikle şu şekilde oluşmaktadır. Girişimcilerin yaş aralıkları 22 ile 45 yaş aralığındadır. Erkek girişimciler çoğunlukla 30 yaş civarında ilk önemli girişimlerine başlarken bu rakam kadın girişimcilerde 34'li yaşları bulmaktadır (Yüceol, 2018:29).

2.2.2.Cinsiyet

Cinsiyet faktörü ile alakalı olarak da girişimci profili üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Bazı toplumlar kadınların erkeklerden daha az iş hayatında olmasını düşünürken bazıları ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Ülkemizde de kadın girişimciler veya kadınlar iş hayatında fazla yer almıyorlardı. Fakat özellikle son 15 yıldır kadınlar iş hayatında ve girişimcilikte erkekler kadar yer almaktadırlar. Hatta öyle ki devlet kadın girişimcilere pozitif ayrımcılık yaparak daha fazla teşvik etmektedir. Birçok kamu kurumu kadın girişimcilere ekstra destekler vermektedirler. Genel itibariyle incelediğimizde yine de erkek girişimcilerin oranı kadınlara göre daha fazladır. Yüzde 60 erkek girişimciler den oluşuyorsa yüzde 40 da kadın girişimcilerden meydana gelmektedir. Bu oran tabi ki son 15 yılda kadınlar lehine bu kadar artmıştır. Daha eski yıllarda kadın girişimci oranları daha aşağılardaydı.

2.2.3. Eğitim

Girişimcilerin eğitim durumları da çok önem arz etmektedir. Girişimci profillerinin incelendiği araştırmalara baktığımız da genel itibariyle lisans mezunu kişilerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunda lisans eğitimi yıllarında almış oldukları girişimcilik eğitimlerinin de etkili olduğu açıktır. Lisans mezunlarından sonra en büyük orana sahip girişimcilerin lise mezunu oldukları araştırmalardan görülmektedir. Bu kişilerin birçoğu da dışarıdan farklı kurumlardan girişimcilik eğitimleri almışlardır (Sönmez ve Toksoy,2014:50).

2.2.4. Medeni Durum

Girişimciler medeni durumları incelendiğinde bulunan sonuçlar, evli girişimciler daha fazla olduğu görülmektedir. Evli kişilerin sorumluluk alma duygularının daha fazla olduğu ve bu sorumluluk görevini yüklenen kişilerden olmasından dolayı da daha verimli bir karar olmuş oluyor. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde %70 evli, %30 bekar oranında ilk defa girişimcilik faaliyetinde bulundukları gözlemlenmiştir (Bozkurt vd.,2012:236).

2.2.5.Gelir Durumu

Girişimcilik eğilimi, genelde bütün dünya da ve ülkemizde en büyük etken aileden geçmektedir. Bu bağlamda; ailenin yapısı babanın mesleği, eğitim ve gelir seviyesi gibi durumlar girişimcilik eğilimine etki etmektedir. Çünkü eğitimli, meslek sahibi, yüksek gelir sahibi ve girişimci olan baba, çocuklarının da eğitimli olması için gerekeni yapacak ve çocukları da girişimcilik için gerekli bilgi ve donanıma sahip olacaktır. Kişilerin sahip oldukları servet ve gelir düzeyleri, bu kişilerin riski yüksek işlere yatırım yapma kararlarını belirleyen önemli bir faktördür. Ticaretle uğraşan yani girişimcilik yapan kişi ve kuruluşların çocuklarının girişimcilik eğilimi diğerlerine göre her zaman daha fazla olmaktadır. Ekonomik yönden de durumları iyi olan ailenin çocukları, girişimciliğin en büyük sorunu olan finans sorununu da ortadan kaldırdığı için kolayca riskleri göze alabilmektedir. Bu durumda da zaten risk derecesini aşağılara düşürmüş olmaktadır. Gelir düzeyi diğer kişilere göre yüksek olan bireyler, yüksek riskli işlere yatırım yapma eğilimi gösterebilmektedir (Yüceol, 2018:32).

2.2.6. Çalışma Süresi

Kişilerin girişimde bulunacakları alanlarla ilgili olarak daha öncesinde tecrübelerinin olup olmadığı girişimcilik faaliyetlerine doğrudan etki edebilmektedir. Uzun veya yeterli mesleki tecrübeye sahip olan kişilerin girişimcilik faaliyetlerinde bulunması doğal bir sonuçtur. Özellikle bazı sektörlerde iyi bir deneyimi sahip olmak önemlidir. Ekonomide bir söz vardır: "Çıraklığını yapmadığın işin ustalığını yapmayacaksın" bu yüzden tecrübe girişimcilikte önemlidir. Girişim yapılacak sektöre göre, girişimci az veya çok mutlaka bilgi ve tecrübesi olması gerekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda da yine girişimcilerin kuracakları işlerle alakalı olarak çalışma süreleri çoğunlukla 3 yılın üzerinde olduğu görülmektedir (Çetinkaya ve Ay, 2017:26). Bu tarz girişimcilikler 1982-2000 yılları arasında çok daha fazlaydı. Girişimcilik yapacak kişiler daha çok meslek edindikleri alanlarda girişim faaliyetinde bulunurlardı. Çalıştıkları ve belli bir oranda uzmanlaştıkları iş yerlerinden ayrılarak kendilerine yeni bir iş yeri açarlardı. Fakat bu tarz girişimler daha çok mesleki deneyim ve tecrübeyi gerektiren işlerde gerçekleşiyordu. 2000 yılından sonra bu tür girişimler olsa bile deneyim sahibi olmadan da girişimcilik örnekleri oldukça fazladır.

3. SONUÇ

Türkiye de girişimcilik faaliyetleri özellikle 1982 yılından sonra hız kazanmaya başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisinin uygulanmaya başlamasıyla birlikte, ülkemizde de girişimciler artmaya başlamıştır. Devlet özel girişimci sayısının çok olmasının ekonomisine de olumlu etki yapacağını görmüş ve girişimcileri desteklemiştir.1985 – 1990 yılları arasında önemli devlet destekleri özel sektör girişimcilerine verilmiştir. Yine özellikle 2000 yılından sonra çok çeşitli ve ciddi oranlarda girişimciler desteklenmektedir. Girişimci profilleri genel de 30-35 yaşlarında erkek ağırlıkta, lise veya lisans mezunu, ağırlıklı olarak evli ve de gelir düzeyi iyi olan kişilerden oluşmaktadır.

Yeni nesil gençler sorumluluk almaktan kaçındıklarından dolayı risk alıp girişimciliği düşünmüyorlar. Lisans mezunları devlet memurluğu, ön lisans ve lise mezunları da yine devlet memurluğu, polislik, askerlik gibi sabit maaşlı garantili işleri tercih ediyorlar. Sorumluluk ve risk almaktan kaçınıyorlar. Devletin birçok alanda vermiş olduğu girişimcilik desteklerini bile değerlendirmeyip hazır ve sabit maaşlı işleri tercih ediyorlar. Tabi ki verilen teşvik ve desteklerin de tam yerine ulaşmamasında bunlara etki ediyor. Yeterince denetimler yapılmıyor. Tam manasıyla ihtiyacı olan kişilere veya o alanda uzman kişilere destekler verilmiyor. Mesela tıp doktoru IPART kredisiyle süt inekçiliği desteği alırken, köyde asıl işi çiftçilik olan kişiler bunu alamıyor. Yani desteklerin şartları usulleri dağıtım yöntemleri ve denetimleri de yanlışlıklarla dolu ve tam yerine ulaşmamış oluyor. Başka bir örnek verecek olursak; hem girişimcilik için hem de köyden kente göçü engellemek için yapılan 300 koyun desteği vardı. Bunu alabilecek şartlara sahip kişiler yine 300 veya 500 koyunu olan kişi veya kurumlardır. Yani yüksek miktarda teminatlar verebilecek kişilere destek verdiler. Devlet bu desteği 50 ‘şer koyunla parça parça 6 kişiye vermiş olsaydı, destek bölgeye ve ülkeye fayda sağlamış olurdu.1985 – 1990 yılları arasında faizsiz veya çok düşük faizle girişimcilik kredileri verildi. Fakat birçok kişi veya kurum aldıkları kredileri amacına uygun kullanmadılar. Devlet denetimlerini yerli yerince yapmayınca istenilen sonuçlar alınamadı.

Sonuç olarak devlet birçok alanda yapmış olduğu girişimcilik desteklerini daha özenle vermeli. Gerçek anlamda bu işi yapan ve yapacaklara vermelidir. Bazı desteklerin usul ve esaslarını tekrar gözden geçirmelidir. Gençlerin sorumluluk alması ve girişimciliğe yönlendirilmesiyle alakalı nelerin yapılması gerektiği araştırılarak o konuda çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle yeni girişimcilik yapacakların önünde ki bürokratik ve finansal sorunları kaldırmalı, önleri açılmalıdır. İşsizliği ortadan kaldıracak, ekonomiyi canlandıracak, ülkeyi

geliştirecek girişimcilerdir. Üretimi artırmalı ve devlette destek ve teşviklerini üretim üzerine yoğunlaştırmalıdır. Ne kadar çok girişimci o kadar refah bir ülke olacaktır.

KAYNAKÇA

Ballı, A. (2017). Girişimcilik ve Girişimci Tipolojileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/4, Sayı:29, s.143-166

Bozkurt, Ç.Ö., Kalkan, A., Koyuncu, O. Ve Alparslan, A. M. (2012). Türkiye'de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerine Nitel Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2012/1, Sayı:15

Cansız, M. (2013).Türkiye'nin Yenilikçi Girişimcileri Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Örneği. Temmuz 2013, Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, TC Kalkınma Bakanlığı

Çetinkaya, A.Ş. ve Ay, K.(2017).KOSGEB Girişimcilik Desteklerinin Amacına Ulaşma Düzeyi: Konya İli Araştırması, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148 – 3043 / Cilt 17 / 30. Yıl Özel Sayısı, (22,26).

Duran, H.(2018). Türkiye'de Devletin Girişimcilik Destekleri ve Seçilmiş Bazı Değişkenlerin Yeni Firma Doğum Oranı Üzerine Etkisi. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 2018, 3(1): 68-85

Karagöz, M. (2013). Girişimcilik Profili Araştırması Isparta İli Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Sönmez, A. ve Toksoy, A.(2014).Türkiye'de Girişimcilik ve Türk Girişimci Profili Üzerine Bir Analiz, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Yönetim ve Ekonomi Dergisi Yıl:2014 Cilt:21 Sayı:2 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa

Yüceol, N. (2018). Girişimcilik Eğitimi Alan Kişilerin Girişimci Kişilik Özellikleri ve Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. 2018:29,33 İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

www.kosgeb.gov.tr/2019/12/03

https://egirisim.com/2015/09/12/girisimcilere-tesvik-hibe-destek-veren-kurum-ve-kuruluslar

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE YENİLİK ALGISI DEĞERLENDİRMESİ

Mesut Murat ADABALI
Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

Bireylerin klasik turistik hizmetleri yeterli görmemesi sonucunda, turizm alanında, küresel çapta bir değişim meydana gelmiştir. Turizm işletmeleri bu talepler doğrultusunda bireylere sunduğu hizmetlerde ve turistik tesislerinde yenilik hareketlerine başlamışlardır. Oluşan rekabet ortamında turizm işletmeleri sadece fiyat anlamında değil, ürün ve ürün çeşitliliği konusunda da birbirleri ile rekabet etmektedir. Bu sebeple, turizm işletmeleri değişen talepleri karşılamak amacıyla çeşitli yenilikçi projeler geliştirmişlerdir. Bu projelerin birçoğunda amaç, pazarlama alanında farklılıklar yaratma, merak uyandırma ve yeni kavramını vurgulamaktır. Turizm işletmelerinin en temel yapılarından biri olan konaklama işletmeleri, tüketicileri etkilemek ve çeşitli faydalar sağlamak için en önemli ürünleri olan odalarında çeşitli yenilikler gerçekleştirmiştir. Bilişim teknolojileri alanında ve mimari teknoloji alanında olarak ikiye ayırabileceğimiz bu yenilikler, bireylerin taleplerine göre ve konaklama işletmesinin bulunduğu ülke ve kültüre göre farklılıklar göstermektedir. Teknolojik ürünlerin otel odalarına entegre edilmesinin amacı, bireylerin otelde konakladıkları süre içerisinde odaları ve konaklama tesisinden memnun ayrılmalarını sağlamaktır. Ayrıca birçok konaklama işletmesi, sadece bireylerin konakladıkları odalarda değil, bulundukları şehrin tanıtımı ve misafirlerinin güvenlikleri için de teknoloji odaklı önlemler aldığı görülmektedir. Konaklama işletmeleri, misafirlerine sunduğu teknolojinin yanında, işletmesinin yönetimi alanında da yeniliğe başvurmuştur. Finans yönetimi ve konaklama işletmesinin genel yönetimini geliştirmek amaçlı uygulanan bu yenilikler, işletme yöneticilerin iş yüklerini hafifletmiştir. Konaklama işletmelerinin en büyük gider kalemlerinden birisi olan enerji gideri, özellikle kıyı otellerinde, yeni ve çevreci enerji üretim teknikleriyle en aza indirilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, otel işletmelerinde uygulanmış olan yenilikçi proje örneklerinden bahsedilmiştir ve yenilikçi otel odası örneği üzerinden tüketicilerin yenilikçi ürünler hakkındaki algıları ölçülmüştür. Çalışmada anket yöntemi ile elde edilen veriler kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi sonucunda tüketicilerin yenilik ile ilgilenim, ürünleri kavrama ihtiyacı, fayda, haz, maliyet, bağımsız karar verme ve yenilik arayışı gibi algıları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yenilik, Turizm, Konaklama İşletmeleri, Tüketici Algısı

GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin başarısı, sürekli gelişen bir performans ile çalışmasına bağlıdır. Çevresel koşulların değişmesi ve rekabet şartlarının ağırlaşması, yaşamlarını sürdürebilmesi için işletmelerin yüksek performansla çalışması konusunda zorlamaktadır. Örgütsel performansın artırılması ve yeni yönetim tekniklerinin geliştirilmesi ile birlikte inovasyon, son yıllarda işletmelerin stratejileri arasında yer almaya başlamıştır. İnovatif uygulamalar, örgütsel performansın artırılmasında ve işletmelerin rekabetçi bir yapıda yaşamlarına devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda turizm alanında sık karşılaşılan bir terim halini alan inovasyon, işletmelerin rekabet ortamında avantaj sağlaması açısından da önemlidir. Sadece yaratıcılığı kapsamamakla birlikte, iş yaşamındaki kural ve işletmenin gidişatlarını da kontrol etmektedir (Hirsrich, 1992). Page'e göre (2009), birçok araştırmacı işletmelerin piyasada rekabetçi bir ortamda bulunabilmesi için inovasyonun gerekli bir durum olduğu konusunda hem fikirdir. Ayrıca inovasyon sürecini desteklemek ve teşvik etmek için projelerin geliştirilmesi de gerekmektedir.

Birçok sektörü etkileyen inovasyon, turizm sektöründe de etkisini hissettirmiştir. Sürekli ilerleyen teknolojiyi ve tüketici taleplerini karşılamak amacıyla üretilen inovatif projeler hem farklılaşma hem de maliyetlerini azaltmayı düşünen işletmeler tarafından hem de bir klasik haline gelen deniz, kum, güneş tatilinden sıkılan tüketiciler için iyi birer fırsattır.

Konaklama işletmelerinde tatili satın alan misafir, aynı zamanda tatilin organizasyon sürecine de katkıda bulunmaktadır. Bu işletmelerde tatili satın alan misafir, söz konusu hizmetten beklentisini açıkça belirtmekte ve işletme çalışanlarını bu yönde etkilemektedir. bu gelişmeler, inovasyonun günümüz iş dünyası için önemli ve önde gelen konulardan biri olduğunun göstergesidir (Simonceska, 2012).

Birçok araştırmacı tarafından inovasyon farklı sınıflara ayrılmıştır. Bazı araştırmacılar inovasyonu sonuçlarına göre sınıflandırırken bazıları da öncelik odakları ve sisteme göre sınıflandırmıştır. Sonuç ve etkilerine göre yapılan sınıflandırmada ise inovasyon, kademeli inovasyon, radikal inovasyon, uygulama inovasyonları ve teknik inovasyonu olarak dörde ayrılmıştır (Güleş ve Bülbül, 2004).

1. İnovasyon Kavramı

Ülke ekonomilerinin ciddi bir dinamiği haline gelmiş olan turizm sektörü bilimsel çalışmalarda da inovasyon ile ilişkilendirilmiştir. İnovasyon sürecini oluşturan temel olgunun eğitim ve bilgi olduğu söylenmektedir. İnovasyonun akademik gelişimi 1970'li yıllara dayanmaktadır ve 1980'li yıllarda inovasyonun ana çalışma konusunu teknolojik gelişmeler oluşturmaktadır.

İnovasyon alanında akademik çalışmaların öncüsü olarak bilinen Schumpeter'e göre inocasyon, potansiyel tüketicilerin öncesinde bilmediği yeni bir mal veya hizmetin icadı, üreticiler tarafından daha önce üretilmemiş ve tamamen benzersiz yeni üretim yönteminin bulunması, üretim çeşitliliği açısından daha önceden var olmayan bir ortamda yeni bir pazarın oluşması, yeni üretim maddelerinin keşfi veya bir endüstride yeni yönetimsel ve yapısal oluşumların ortaya çıkması gibi birçok olaydan meydana gelmektedir (Schumpeter, 1934; Akt. Başılgan, 2011).

İnovasyon, tamamen güncelleşmiş hizmetler veya mallar olarak ortaya çıktığı gibi tamamıyla yeni bir ürün de olabilir. Bu gelişmeler ile birlikte ortaya çıkan yeni teknolojiler aracılığıyla maliyetler düşürülebildiğinden, inovasyon ve verimlilik arasında bir ilişkiden bahsedilebilir. Ortaya çıkarılan her inovasyonun geçerli olma garantisi yoktur (Song, 2014).

2. Turizm Sektörü ve İnovasyon

Ulaşım sektöründe yaşanan yenilikçi gelişmeler sayesinde turizm alanında daha önce görülmemiş hareketlilikler meydana gelmiştir. 19. yy. başlarında tren rayları yapımının arttırılması ile tarihte ilk defa yüksek hızda ve konforlu ulaşım sağlanmıştır ve bu gelişme ile birlikte turizm hareketlilik kazanmaya başlamıştır. 20. yy. ortalarında ise jet uçaklarının ulaşımda kullanılmaya başlaması ile turizm artık ekonominin önemli bir yapı taşı olma durumuna gelmiş, buna paralel olarak ekonomik getirileri yadsınamayacak şekilde artmış ve önem kazanmıştır. Araştırmacılar ulaşım sektöründeki yaşanan bu gelişmelerden dolayı Dünya'nın tek bir köy haline geldiğini savunmaktadırlar (Scheidegger, 2006).

Simonceska'ya (2012) göre turistik ürün inovasyonunda beş anahtar nokta vardır, bunlar şu şekildedir;

- Yapısal değişiklikler, uluslararası organizasyonlarla ilişkilerin yeniden düzenlenmesidir. Turistik hizmetleri elinde tutan şahıs firmalarının ve şirketlerin; müşterilerle iletişim kanalını değiştirmesi ve birbirleri arasında daima eşgüdümlü çalışması gerektiği tavsiye edilmektedir. Değişikler başarılı olursa, çalışanların işleri ve görevleri yeniden düzenlenmelidir.
- Teknolojik değişiklikler, teknolojinin kullanıldığı ekipmanlar, teknolojik süreçler veya metotlar, ya da ürün veya servislerin dağıtımı ve satışında uygulanabilir. Burada anlatılmak istenen, mevcut olan ürün veya hizmetin tanıtımının geliştirilmesidir. Böylece turistlerin dikkati daha fazla çekilebilir. Turistlerin yıl içinde ziyaret ettikleri zamana denk gelecek şekilde, turistik ürünü farklılaştırmak için yeni veya alternatif turizm çeşitleri üretilmelidir.

- Tatminsel değişiklikler, promosyona ait tanıtımları agresif bir biçimde harmanlamak ve turistlere yönelik propaganda da daha iyi tanıtımlar yapılmalıdır.
- İnsan kaynaklarında değişimler, genellikle personelin eğitimi, becerileri, davranışları, anlayışları ile ilgilidir. Değişiklikler, personelin eğitiminde farklı yöntem ve tekniklerden meydana gelir ve şirketler bu yönde ilerlemelidir.
- Organizasyon kültüründe değişiklik, şirketteki paylaşılan değerlerin, varsayımların, davranış biçimlerinin, anlayışın, inanışın, modelin değişiminin şirketin stratejisini belirlemesidir.

Konaklama işletmeleri, tatil satın alan misafirlerini memnun edebilmek ve farklılaşabilmek için birçok inovatif proje geliştirmişlerdir. Turizm sektöründe inovasyon süreci sistemsel açıdan düşük, diğer sektörlere göre daha geniş içeriklidir (Nieves, Quintama ve Osorio, 2014). Yenilikçiliği etkileyen en önemli bireysel etkenlerden birinin yüksek derecede yetenekli ve becerikli olmak olduğu belirtilmiştir (Czinkota, Ronkainem ve Moffett, 1996). İnovasyon, özel bir değişimdir, yeni geliştirilen fikirleri; yeni iş, yeni ürün veya hizmet, yeni süreç, yeni iş metodu ya da mevcut metodun geliştirilmesi olarak dönüştürmektir. İnovasyon, firmaların üretim sürecinde yer almaktadır. Oteller rakipleri karşısında güçlü kalabilmek için özel hamleler yapmalıdırlar. Bu hamleler, ürün hakkında pazar bölümlemesini yapmak ve yeni fikirleri gerçekleştirmek, ürün dağıtımı ve tanıtımı için gereken bir yoldur (Simonceska, 2012). Turizm sektöründe inovasyon yapmak özellikle ekonomik gelişmişliği düşük olan ülkelerde önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Yabancı turistleri ülkeye çekerek sosyo ekonomik anlamda ülkenin gelişmesini sağlar ve cari açığı azaltmada önemli oranda yardımcı olur. (Carlisle, Kunc, Jones ve Tiffin, 2013).

3. Konaklama İşletmelerinde İnovasyon

Bu konu ile ilgili iki ayrı inovasyon türü bulunmaktadır. Oda teknolojilerinin geliştirilmesi ve mimari teknolojinin geliştirilmesi, konaklama işletmeleri açısından önemli bir inovasyon sürecidir.

3.1. Oda Teknolojilerinde Yenilikçi Ürün Kullanım Örnekleri

Tablet bilgisayarlar ve akıllı cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, bu tür cihazlar için geliştirilen programlar hayatın hemen her alanında tüketicilerin kullanımına sunulmaktadır. Sağlık durumunuzu takip eden, kaybolduğunuzda varış yerine ulaşabilmeniz için size yolu tarif eden programlar var olduğu gibi, turistik bölgelerin ziyaret edilebilecek mekânlarını gösteren, bölgenin kültür ve yaşamı ile ilgili bilgileri içeren, kısacası bir seyahat esnasında tüketicilerin

bölge hakkında aradığı her türlü bilgiyi bulabildiği programlar da mevcuttur (Chung ve Koo, 2015).

Oteldeki her odada bir tablet bilgisayar bulundurarak gelen misafirin hizmetine sunmuştur. "Hotel services at your fingertips-Otel hizmetleri parmaklarınızın ucunda" sloganı ile tanıtımı yapılan sistem en güncel teknolojiye sahiptir. Bu bilgisayarlar otelin genel idaresinde kullanılan sistem ile eşleştirilmiştir. Misafir, otel ile ilgili hemen her şeyi odasındaki tabet bilgisayar aracılığı ile yapmaktadır. Örneğin; internete girebilir, odasına yemek siparişi verebilir, odasının ışık düzeyini, perdelerini, klimayı ve televizyonu kumanda edebilir, bulunduğu şehrin haritasından gidilmesi gereken yerler gibi bilgilere ulaşabilir, akşam yemeği için rezervasyon yaptırabilir.

Akıllı telefonlar ve çeşitli yazılımlar aracılığıyla konaklama işletmelerinde yapılan en pratik inovasyonlar ortaya çıkmıştır. Akıllı telefonun taşınabilir olması ve misafirler konaklama işletmesine henüz ulaşmadan onlar için hazırlanması oldukça beğenilmiştir. Konaklama işletmesine gelen misafir bu telefon ve yazılımlar aracılığıyla odalarının kapısını açabilir ve odaları ile ilgili birçok inovatif uygulamayı bu telefon aracılığı ile yönetebilir. Bu uygulamayı diğer uygulamalardan ayıran başka bir durum ise, misafirin yanında taşıdığı telefondan 24 saat yaralanabildiği ve kaybolması durumunda veya kaldığı şehir, otel, ulaşım hizmetleri ile bilgiye ihtiyacı olduğunda sorunsuzca ulaşabilmesidir. Örneğin, otel misafiri şehir turuna çıktığında kaybolmuş ise destek birimini arayarak, bulunduğu bölgeden otele olan rota bilgisini isteyebilir, destek merkezi tarafından misafirin telefonuna gönderilen harita ile istenilen yere kolayca ulaşılabilir. Ayrıca talep edilmesi durumunda misafirin bulunduğu bölgeye taksi yönlendirilebilmektedir.

Bilim insanları; otel, cami, bankamatik vb. birçok kişi tarafından kullanılan mekânların uzun süre hijyenik olarak kalması için nano gümüşü geliştirmiştir. Girişimci firma sahibi ile yapılan röportajda (Hepoğlu, 2012); bu ürünün otel odalarındaki halılarda kullanımının çok uygun olduğunu, insan sağlığına hiçbir yan etkisi bulunmadığını iddia edilmektedir. Özel üretilen bir makine ile mikron boyutunda olan gümüş parçaları halıya özel bir yapıştırıcı ile uygulanır. Nano gümüşün halıya yapışması, bölgede bulunan bakterilerin hemen ölümünü sağlamaktadır. Sadece halılarda değil, konaklama tesislerinin klima ve havalandırma sistemlerinde de bu ürün hijyen amaçlı benzer şekilde kullanılmaktadır. Mutfakta çalışan personel için üretilen alkollü el temizlik maddelerinden daha uzun süreli hijyen sağladığı da iddia edilmektedir (Kavaloğlu, 2012). Nano kumaşlar çok yeni bir teknoloji değildir fakat turizm sektöründe kullanılması yakın bir zamanda gerçekleşmiştir. Nano kumaşların en büyük

özellikleri; yangın esnasında tutuşmaması, su geçirmemesi, ısı değişimlerine istinaden vücuda serinlik ya da sıcaklık hissi verme gibi gösterilmiştir (Kavaloğlu, 2012).

3.2. Mimari Teknoloji Geliştirilerek Kullanılan İnovasyon Projeleri

Mimari projeler geliştirilerek yapılan inovasyonlara örnek ise; gelen misafirlerinin sadece konaklama ihtiyacını karşılayan, oldukça sıra dışı fakat sade tasarımıyla hizmet veren bu otel, misafirlerine yatak, televizyon ve klima hizmeti vermektedir. Tek kişinin kalabileceği şekilde inşa edilen, adında da belirtildiği gibi kapsüle benzeyen mimaride tasarlanmış odaları, kısa süreliğine konaklama ihtiyacı olan misafirler için ideal durumdadır. Konaklamak için farklı bir ortam arayanlar ve farklı bir deneyim yaşamak isteyen misafirleri hedef alan işletmelerdir. Japonya'da zincir bir işletme olan bu oteller genellikle şehir merkezlerinde bulunmaktadır ve iş amaçlı seyahat edenler için ideal durumdadır. İşletme açısından bakıldığında, bu tür mimaride olan odalar için fazla bir gider bulunmamaktadır. Standart bir otel odasından daha küçük olan bu oda için kullanılan malzemeler sınırlıdır. Fiyat olarak ise bölgesinde bulunan otellere göre çok daha ucuzdur.

4. Araştırma Metodolojisi

Araştırmada yöntem olarak nicel veri toplama yöntemi tercih edilmiştir. Sosyal bilimler alanında nicel yöntem olarak yaygın kullanıma sahip Anket tekniği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anket tekniği, araştırma konusunda ulaşılmak istenen verilerin somut ve sayısal sonuçlarının ortaya konulması için önemli bir veri toplama tekniği olarak görülmüştür (Kağıtçıbaşı, Berry, Segall, 1997). Anket içeriği, ilgili literatürde yapılan incelemeler sonucunda daha önceden kullanılan ölçeklerin değerlendirilmesiyle geliştirilmiştir. Anket formu içeriği temel olarak üç farklı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, demografik değişkenlerle ilgili ölçek yer alırken, ikinci bölümde, katılımcıların yenilikçi ürünler hakkındaki düşünceleri ve tatil satınalma kararı verirken nelere dikkat ettiğini ölçmeye yönelik, Hsu ve Mo'nun (2009) tüketicilerin eksik bilgi algılamalarını inceledikleri çalışmada kullanılan altı maddeli 5'li likert "ilgilenim ölçeği" ve "ürünleri kavrama ve benimseme ihtiyacı ölçeği" (Wood ve Swait, 2002) kullanılmıştır. Üçüncü bölüm ise, Türkiye'de henüz satışa sunulmamış olan yenilikçi odaları katılımcılara tanıtabilmek anlamında yenilikçi odalarda konakladıklarını varsaymalarını güçlendirmek için yazılan "senaryo" ve buna ilişkin ölçekleri kapsamaktadır. Bu araştırmada, yenilikçi oda ürünleri ile ilgili tüketicilerin nasıl bir tepki verdiğini belirlemek için anket uygulaması yapılmıştır. Uygulamada, katılımcılara henüz Türkiye'de örneği

olmayan yenilikçi odalar ile ilgili bir senaryo ile tanıtım yapılmıştır ve bu tip odaları zihinlerinde canlandırmaları istenmiştir.

Tüketicilerin özellikle benzer ürünler arasında hangi ürünü seçtiğinde, kendisine daha fazla fayda sağlayacağı ve satın aldığı üründen ne kadar haz alacağını ve aynı zamanda maliyeti de göz ardı etmeden seçim yapmayacağı düşüncesini ölçmek için Song'un (2014) "maliyet, hazcıl ve faydacıl anlayış ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçeklere ek olarak, tüketicilerin bağımsız karar alma durumları ve tüketicilerin yenilik arayışını ölçen "tüketicilerin yenilik arayışı" ölçeği (Manning, Bearden ve Madden, 1995), tüketicilerin yenilik ile ilgili bilgilerini ölçen "bilişsel ve duygusal ölçü" (Daghfous, Petrof ve Pons, 1999) ve tüketicilerin imkânları olması doğrultusunda bahse konu ürünleri satın almaları konusundaki fikirlerini ölçmek için "davranışsal niyet" ölçeği (Gonzales, Comesana ve Brea, 2007) kullanılmıştır. Geniş bir evreni kapsayan araştırmalarda, zaman ve kaynak yetersizliğinden dolayı belirli bir örneklem grubunun ve araştırma alanı çerçevesinin belirlenmesi gerekmektedir. Önemli olan seçilen çerçevede yer alan deneklerin evreni temsil edebilmesi ve evrenin sahip olduğu parametreleri taşımasıdır (Yüksel ve Yüksel, 2004). Araştırma evreni, Konya'da ikamet eden ve Konya ili içerisindeki otellerde konaklamış, beş yıldızlı otellerde konaklama tecrübesi edinmiş kişilerden oluşmaktadır. 18 yaşını doldurmuş (turistik tüketime kendisi karar verebilmesi ve yetişkin olarak kabul edilmesi açısından en alt yaş grubu olarak düşünülmüştür), beş yıldızlı otellerde konaklama tecrübesi edinmiş herkes potansiyel katılımcı olarak kabul edilmiştir. İfade edildiği gibi, çerçevenin belirlenen örneklem ve alan kriterleri içinde daraltılması gerekmektedir. Kerlinger ve Lee (2000) bu durumdaki birçok araştırmada, "bölge- alan örneklemi" şeklinde evrenin içinde yer alan aynı özellikteki alt grupların yer aldığı yerleşimlerde araştırmaların sürdürülebileceğini ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda, belirlenen kriterler ve sınırlılıklarda da göz önüne alınarak anket uygulaması Konya bölgesinde, çalışmanın belirtilen aylara rastlaması nedeniyle, 2015 yılı Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs ayları içinde gerçekleştirilmiştir.

Anket formlarının büyük bir bölümü Konya bölgesinde beş yıldızlı otellerde konaklama tecrübesi edinmiş misafirler olmak üzere, Konya'da 5 yıldızlı bir zincir otel işletmesinde, turizm sektörü ile ilişkili birçok işletmede ve yukarıda belirtilmiş şartlara uygun katılımcılara uygulanmıştır. Araştırma kapsamında yaklaşık 510 anket formu, rastlantısal olarak dağıtılmış, bunların içinden 398'i geçerli olarak değerlendirilmiştir. Tablo 4.1.'e göre analiz için yeterli sayıya ulaşılmıştır.

Tablo 4.1. Evrenler için Örneklem Büyüklükleri ve Hata Payları

Evren	%5	%4	%3	%2
100	79	85	91	96
500	217	272	340	413
1.000	277	375	516	705
5.000	356	535	879	1.622
50.000	381	593	1.044	2.290
100.000	382	596	1.055	2.344
1.000.000	384	599	1.065	2.344
25.000.000	384	600	1.067	2.400

Kaynak: Balcı, 2004: 95

5. Analiz ve Bulgular

Katılımcılara yöneltilen soruların frekans analizi sonuçlarına göre aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan bireylerin %23,4'ü kadın, %76,6'sı erkektir. Bireylerin yaş aralığı 26-35 yaş (%43,2) şeklinde belirlenmiştir. Medeni durum açısından bir inceleme yapıldığında, cevaplayıcıların %60,2'si evli, %39,8'i bekârdır. Katılımcıların eğitim seviyeleri dikkate alındığında, %53,5 ile lisans mezunları ilk sırada gelmektedir. Yüzde 27,9 ile lisansüstü mezunları ikinci sırada gelmektedir. Üçüncü sırada ise %11,1'lik oran ile Önlisans mezunları gelmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin, %36,5'i 4001 TL ve üstü gelire sahiptir. Katılımcıların, %89,4'ü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, geriye kalan %10,6'sı ise yabancı uyrukludur.

Tablo 5.1. Demografik Özelliklere İlişkin Sonuçlar

Ölçek	Değer	Geçerli Yüzde	N
Cinsiyetiniz	Kadın	%23,4	93
	Erkek	%76,6	305
Medeni Durum	Evli	%60,2	239
	Bekâr	%38,2	155
Öğrenim Durumu	İlköğretim	%1	4
	Lise	%6,5	26
	Önlisans	%11,1	44
	Lisans	%53,5	213
	Lisansüstü	%27,5	111
Yaş Aralığı	18-25	%10,8	44
	26-35	%43,2	172
	36-45	%29,1	116
	46-55	%11,1	43
	56 ve Üstü	%4,8	19
Uyruğunuz	Yerli	%89,4	356
	Yabancı	%10,6	42
Kişisel Aylık Gelir Durumu	1000 TL ve altı	%6,3	25
	1001 TL- 2000 TL	%9,0	26
	2001 TL – 3000 TL	%18,8	75
	3001 TL – 4000 TL	%29,1	116
	4001 TL ve üstü	%36,4	145

5.1. Fark Testleri

Yapılan Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda (Tablo 5.2.) veriler normal dağılım göstermediği için Levene testi yapılmamıştır. Bu sebeple analiz için parametrik olmayan testlerden, bağımsız iki grup için Mann Whitney-U testi, bağımsız ikiden fazla grup için Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

Tablo 5.2. Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Ölçek	Kolmogrov-Smirnov
	p
İlgilenim Ölçeği	0,00
Ürünleri Kavrama ve Benimseme İhtiyacı Ölçeği	0,00
Hazcıl ve Faydacıl Anlayış Ölçeği	0,00
Davranışsal Niyet Ölçeği	0,00
Yenilik Arayışı Ölçeği	0,04
Bilişsel ve Duygusal Ölçü Ölçeği	0,00

Tablo 5.2.'de görülen anlamlılık düzeyi (p değeri) incelendiğinde, bilinçli farkındalık, destinasyon ve fayda boyutlarının normallik dağılımı göstermediği tespit edilmiştir ($p<0,05$) (Lorcu, 2015: 34). Bu nedenle araştırmada parametrik olmayan testler uygulanmıştır. Uygulanan parametrik olmayan testler:

Mann Whitney-U Testi: Bu test iki bağımsız ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır. Parametrik testlerden, bağımsız iki örneklem T testinin parametrik olmayan karşılığıdır. (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2014: 446). Bu test, araştırmacının gruplar arasındaki fark ile ilgili sorularını cevaplamak için kullanılmaktadır (Nachar, 2008: 13).

Kruskal-Wallis Testi: Bu test, gruplar arası tek yönlü varyans analizinin (One way ANOVA) parametrik olmayan alternatifidir ve sürekli değişkenlere sahip üç ya da daha fazla grup için karşılaştırma yapmayı sağlar. Değerler sıralı hale çevrilir ve her grup için sıralı ortalamalar karşılaştırılır. Bu analiz, gruplar analizidir ve bundan dolayı farklı insanlar farklı grupların her birinde olmalıdır (Kalaycı, 2005: 106).

Farkındalık puanını ortaya koymak için yapılan Mann-Whitney-U testinde, p-değeri<0,05 olduğunda istatistiksel olarak anlamlı olduğunu kabul edilmektedir. Fark testleri tablolarında görülen ortalama (Ort.) değerler aracılığı ile grupların bilinçli farkındalık düzeylerinin sıralaması yapılmaktadır.

Tablo 2.3. Katılımcıların Puan Ortalamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Cinsiyet	n	Ort.	Std. Sapma	Mann Whitney-U	p
İlgilenim Ölçeği	Kadın	93	4,29	0,84	12264,00	**0,04**
	Erkek	305	4,54	0,65		
Ürünleri Kavrama ve Benimseme İhtiyacı Ölçeği	Kadın	93	4,10	0,76	12568,50	0,09
	Erkek	305	4,27	0,60		
Hazcıl ve Faydacıl Anlayış Ölçeği	Kadın	93	3,62	0,60	13563,00	0,52
	Erkek	305	3,61	0,51		
Davranışsal Niyet Ölçeği	Kadın	93	4,09	0,94	12945,00	0,19
	Erkek	305	4,22	0,88		
Yenilik Arayışı Ölçeği	Kadın	93	3,58	0,72	12905,50	0,18
	Erkek	305	3,47	0,78		
Bilişsel ve Duygusal Ölçü Ölçeği	Kadın	93	3,97	0,79	12792,00	0,15
	Erkek	305	4,12	0,73		

Tablo 5.3.'te görüldüğü üzere, kadın-erkek misafir ile, ilgilenim (p=0,04) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Elde edilen verilere göre erkek katılımcılar, kadın katılımcılara göre daha yüksek ortalama elde etmiştir. Bu sonuçlara göre erkek katılımcılar, kadın katılımcılara göre reklam ve tanıtım içeriklerindeki bilgileri daha iyi ayırt etmişler ve anlamışlardır. Diğer boyutlarda ise "p değeri" 0,05'den yüksek olduğu için istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 5.4. Katılımcıların Puan Ortalamalarının Yerli Yabancı Sayısına Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Cinsiyet	n	Ort.	Std. Sapma	Mann Whitney-U	p
İlgilenim Ölçeği	Yerli	356	4,50	0,72	5167,50	**0,00**
	Yabancı	42	4,37	0,54		
Ürünleri Kavrama ve Benimseme İhtiyacı Ölçeği	Yerli	356	4,22	0,66	7404,00	0,91
	Yabancı	42	4,26	0,54		
Hazcıl ve Faydacıl Anlayış Ölçeği	Yerli	356	3,60	0,50	6415,00	0,13
	Yabancı	42	3,73	0,45		
Davranışsal Niyet Ölçeği	Yerli	356	4,23	0,91	5027,50	**0,00**
	Yabancı	42	3,90	0,69		
Yenilik Arayışı Ölçeği	Yerli	356	3,49	0,71	7467,50	0,99
	Yabancı	42	3,54	1,12		
Bilişsel ve Duygusal Ölçü Ölçeği	Yerli	356	4,11	0,73	6001,00	0,35
	Yabancı	42	3,86	0,85		

Tablo 5.4.'te görüldüğü üzere, yerli-yabancı katılımcı ile, ilgilenim (p=0,00) ve davranışsal niyet (p=0,00) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Elde edilen verilere göre yerli katılımcılar, yabancı katılımcılara göre reklam ve tanıtım içeriklerindeki bilgileri daha iyi ayırt etmişler ve anlamışlardır. Ayrıca yerli katılımcılar, inovatif ürünlerden hoşlanma, tercih etme, seçim yapma konusunda yabancı katılımcılara göre daha isteklidirler. Diğer boyutlarda ise "p değeri" 0,05'den yüksek olduğu için istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 5.5. Katılımcıların Puan Ortalamalarının Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Cinsiyet	n	Ort.	Std. Sapma	Mann Whitney-U	p
İlgilenim Ölçeği	Evli	239	4,58	0,63	15010,50	**0,00**
	Bekâr	158	4,33	0,79		
Ürünleri Kavrama ve Benimseme İhtiyacı Ölçeği	Evli	239	4,33	0,56	14609,50	**0,00**
	Bekâr	158	4,07	0,74		
Hazcıl ve Faydacıl Anlayış Ölçeği	Evli	239	3,59	0,52	17712,00	0,29
	Bekâr	158	3,64	0,56		
Davranışsal Niyet Ölçeği	Evli	239	4,28	0,89	15796,00	**0,00**
	Bekâr	158	4,07	0,89		
Yenilik Arayışı Ölçeği	Evli	239	3,49	0,67	18762,50	0,91
	Bekâr	158	3,51	0,89		
Bilişsel ve Duygusal Ölçü Ölçeği	Evli	239	4,18	0,71	15168,00	**0,00**
	Bekâr	158	3,94	0,78		

Tablo 5.5.'te görüldüğü üzere medeni durum ile ilgilenim (p=0,00), Ürünleri kavrama ve benimseme ihtiyacı (p=0,00), Davranışsal niyet (p=0,00) ve Bilişsel ve duygusal ölçü (p=0,00) arasında istatistiksel olarak anlamlılık vardır. Bu sonuca göre, bekâr katılımcılar, evli katılımcılara göre reklam ve tanıtım içeriklerini bilgileri daha iyi ayırt etmişler ve anlamışlardır (ilgilenim). Ayrıca, evli bireylerin, bekâr bireylere göre yeni ürün ve markaları denemekten çekinmediği de görülmektedir. Buna göre, evli katılımcılar, piyasaya yeni çıkan bir ürünü satın alıp test etmekten de memnuniyet duymaktadır (ürünleri kavrama ve benimseme). Yine evli katılımcılar bekar katılımcılara göre, inovatif ürünlerden hoşlanma, tercih etme, seçim yapma konusunda daha isteklidirler. Ek olarak, evli katılımcılar yeni ürün ve hizmetler hakkındaki duyumları, bilgi edinme ve yeni ürün ve hizmetleri tercih ve tavsiye durumları konusunda da bekâr katılımcılara göre daha isteklidirler (bilişsel ve duygusal ölçü).

Tablo 5.6. Katılımcıların Puan Ortalamalarının Aylık Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Kişisel Aylık Gelir	n	Ort.	Std. Sapma	Kruskal-Wallis	p
İlgilenim Ölçeği	1.000 TL ve altı	25	3,75	0,70	5,655	**0,00**
	1.001-2.000	36	4,32	0,56		
	2.001-3.000	75	4,36	0,66		
	3.001-4.000	116	4,61	0,87		
	4.001 TL ve üstü	145	4,75	0,80		
Ürünleri Kavrama ve Benimseme İhtiyacı Ölçeği	1.000 TL ve altı	25	3,64	0,87	3,344	**0,00**
	1.001-2.000	36	4,04	1,23		
	2.001-3.000	75	4,10	1,38		
	3.001-4.000	116	4,35	0,89		
	4.001 TL ve üstü	145	4,46	1,22		
Hazcıl ve Faydacıl Anlayış Ölçeği	1.000 TL ve altı	25	3,47	1,28	4,564	0,59
	1.001-2.000	36	3,63	1,37		
	2.001-3.000	75	3,76	0,87		
	3.001-4.000	116	3,79	0,76		
	4.001 TL ve üstü	145	3,86	0,67		

Tablo 5.6. Devamı

Ölçek	Kişisel Aylık Gelir	n	Ort.	Std. Sapma	Kruskal-Wallis	p
Davranışsal Niyet Ölçeği	1.000 TL ve altı	25	3,70	0,78	9,356	**0,04**
	1.001-2.000	36	4,04	1,33		
	2.001-3.000	75	4,24	1,29		
	3.001-4.000	116	4,30	1,32		
	4.001 TL ve üstü	145	4,40	1,34		
Yenilik Arayışı Ölçeği	1.000 TL ve altı	25	3,40	1,23	6,285	0,50
	1.001-2.000	36	3,51	0,78		
	2.001-3.000	75	3,63	1,54		
	3.001-4.000	116	3,98	1,12		
	4.001 TL ve üstü	145	4,00	1,32		
Bilişsel ve Duygusal Ölçü Ölçeği	1.000 TL ve altı	25	3,82	1,65	3,527	0,06
	1.001-2.000	36	3,97	1,03		
	2.001-3.000	75	3,99	0,87		
	3.001-4.000	116	4,10	1,34		
	4.001 TL ve üstü	145	4,19	1,21		

Tablo 5.6.'da görüldüğü üzere, katılımcıların aylık gelir durumu ile ilgilenim (p=0,00), ürünleri kavrama ve benimseme ihtiyacı (p=0,00), davranışsal niyet (p=0,04) arasında istatistiksel olarak anlamlılık vardır. Elde edilen bulgulara göre, istatistiksel olarak anlamlı olan tüm boyutlarda gelir düzeyi arttıkça, ortalama puan da artmaktadır. Buna göre, gelir düzeyi arttıkça reklam ve tanıtım içeriklerini bilgileri daha iyi ayırt etme ve anlama durumu da artmaktadır. Buna ek olarak katılımcılar piyasaya yeni çıkan bir ürünü satın alıp test etmekten de memnuniyet duymaktadır. Gelir düzeyinin artması ile, inovatif ürünlerden hoşlanma, tercih etme, seçim yapma konusundaki yönelim de paralel şekilde artmaktadır.

Tablo 5.7. Katılımcıların Puan Ortalamalarının Yaş Aralıklarına Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Yaş Aralığı	n	Ort.	Std. Sapma	Kruskal-Wallis	p
İlgilenim Ölçeği	18-25 Yaş	44	4,39	0,61	12,564	**0,00**
	26-35 Yaş	172	4,50	0,93		
	36-45Yaş	116	4,58	0,55		
	46-55 Yaş	43	4,68	0,45		
	56 ve Üstü	19	3,85	0,87		
Ürünleri Kavrama ve Benimseme İhtiyacı Ölçeği	18-25 Yaş	44	4,14	0,82	21,643	0,10
	26-35 Yaş	172	4,23	0,75		
	36-45Yaş	116	4,30	0,76		
	46-55 Yaş	43	4,34	0,78		
	56 ve Üstü	19	3,94	0,70		
Hazcıl ve Faydacıl Anlayış Ölçeği	18-25 Yaş	44	3,59	0,86	9,204	0,40
	26-35 Yaş	172	3,65	0,71		
	36-45Yaş	116	3,56	1,11		
	46-55 Yaş	43	3,79	0,78		
	56 ve Üstü	19	3,43	0,96		
Davranışsal Niyet Ölçeği	18-25 Yaş	44	4,01	1,09	8,993	0,06
	26-35 Yaş	172	4,22	1,07		
	36-45Yaş	116	4,27	0,92		
	46-55 Yaş	43	4,33	1,18		
	56 ve Üstü	19	3,68	1,38		

Tablo 5.7. Devamı

Ölçek	Yaş Aralığı	n	Ort.	Std. Sapma	Kruskal-Wallis	p
Yenilik Arayışı Ölçeği	18-25 Yaş	44	3,50	0,98	10,743	0,54
	26-35 Yaş	172	3,52	0,91		
	36-45Yaş	116	3,45	0,97		
	46-55 Yaş	43	3,63	0,85		
	56 ve Üstü	19	3,37	1,02		
Bilişsel ve Duygusal Ölçü Ölçeği	18-25 Yaş	44	4,15	0,89	32,227	0,28
	26-35 Yaş	172	4,01	0,86		
	36-45Yaş	116	4,10	1,02		
	46-55 Yaş	43	4,33	1,24		
	56 ve Üstü	19	4,03	0,79		

Tablo 5.7.'de görüldüğü üzere, katılımcıların yaşları ile ilgilenim (p=0,00), arasında istatistiksel olarak anlamlılık vardır. Elde edilen bulgulara göre, 56 yaş ve üstü hariç tüm yaş gruplarında, yaş arttıkça ilgilenim düzeyi de artmaktadır. Bu sonuca göre, 56 yaş ve üstü katılımcılar, aralarında en kötü ilgilenim puanına sahiptir. Diğer yaş grubundaki katılımcılar ise yaşlarına paralel olarak, reklam ve tanıtım içeriklerini ve bilgileri daha iyi ayırt etme ve anlama durumlarında ortalama puanda artış göstermiştir.

Tablo 5.8. Katılımcıların Puan Ortalamalarının Öğrenim Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Ölçek	Öğrenim Durumu	n	Ort.	Std. Sapma	Kruskal-Wallis	p
İlgilenim Ölçeği	İlköğretim	4	3,65	1,09	36,690	**0,00**
	Lise	26	3,84	1,00		
	Önlisans	44	4,39	0,97		
	Lisans	213	4,49	0,99		
	Lisansüstü	111	4,78	1,07		
Ürünleri Kavrama ve Benimseme İhtiyacı Ölçeği	İlköğretim	4	3,15	1,19	43,221	**0,00**
	Lise	26	4,02	1,21		
	Önlisans	44	4,13	1,11		
	Lisans	213	4,27	1,15		
	Lisansüstü	111	4,58	1,20		
Hazcıl ve Faydacıl Anlayış Ölçeği	İlköğretim	4	3,44	1,09	22,346	0,92
	Lise	26	3,65	1,05		
	Önlisans	44	3,63	0,98		
	Lisans	213	3,59	1,01		
	Lisansüstü	111	3,56	1,09		
Davranışsal Niyet Ölçeği	İlköğretim	4	3,25	0,98	48,321	0,71
	Lise	26	3,95	0,87		
	Önlisans	44	3,49	0,81		
	Lisans	213	4,30	0,77		
	Lisansüstü	111	4,40	0,72		
Yenilik Arayışı Ölçeği	İlköğretim	4	3,27	1,03	42,124	0,93
	Lise	26	3,40	1,02		
	Önlisans	44	3,49	0,87		
	Lisans	213	3,55	0,67		
	Lisansüstü	111	3,52	0,98		

Tablo 5.8. Devamı

Ölçek	Öğrenim Durumu	n	Ort.	Std. Sapma	Kruskal-Wallis	p
Bilişsel ve Duygusal Ölçü Ölçeği	İlköğretim	4	3,56	1,03	32,452	**0,03**
	Lise	26	3,91	1,22		
	Önlisans	44	4,14	0,98		
	Lisans	213	4,19	1,10		
	Lisansüstü	111	3,94	1,04		

Tablo 5.8.'de görüldüğü üzere, katılımcıların öğrenim durumu ile ilgilenim (p=0,00), ürünleri kavrama ve benimseme ihtiyacı (p=0,00), arasında istatistiksel olarak anlamlılık vardır. Elde edilen bulgulara göre, istatistiksel olarak anlamlı olan tüm boyutlarda öğrenim düzeyi arttıkça, ortalama puan da artmaktadır. Buna göre, öğrenim düzeyi arttıkça reklam ve tanıtım içeriklerini bilgileri daha iyi ayırt etme ve anlama durumu da artmaktadır. Buna ek olarak katılımcılar piyasaya yeni çıkan bir ürünü satın alıp test etmekten de memnuniyet duymaktadır. Öğrenim düzeyinin artması ile, inovatif ürünlerden hoşlanma, tercih etme, seçim yapma konusundaki yönelim de paralel şekilde artmaktadır.

SONUÇ

Yenilikçilik, tüketiciler açısından farklı bir deneyim olarak düşünülebilir. Her yeni ürünün ortaya çıkardığı "merak ve sahip olma isteği", doğru tanıtım araçları ve teknikleri kullanılarak tüketicileri yenilikçi ürünlere doğru yönlendirebilir. Henüz yenilikçi oda ürünlerini tecrübe edinmemelerine rağmen katılımcıların büyük bir kısmı anket formunda bulunan senaryoyu okuduktan sonra zihinlerinde canlanan odalarda konaklamayı istemektedir. Ayrıca katılımcıların piyasadaki ürünlerle ilgili satınalma öncesinde araştırmalar yaptığını, soyut bulguların yeterli olmadığını, somut geri dönüşler sağladıkları takdirde ürünü satın aldıklarını söyleyebiliriz. Turizm sektöründe son yıllarda gerçekleştirilen yenilikler böyle bir çalışmanın kapsamında incelenemeyecek kadar geniştir. Bu sebeple, otel işletmelerinde yenilikçi oda ürünlerine ilişkin tüketici algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Tüm sektörlerde olduğu gibi, turizm sektöründe de yaşanan rekabet, bu alanda faaliyet gösteren işletmeleri oldukça etkilemektedir. Otel işletmeleri, turizm sektörünün temel alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Çünkü herhangi bir yerin turizm açısından etkinliğinin, belli oranda konaklama kapasitesine bağlı olduğu söylenebilir. Günümüz tüketicilerinin, özellikle turizm alanında beklentilerinin değişim içinde olması otel işletmelerinin yenilikçi hizmetlere odaklanarak rakiplerinden farklılık yaratmaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Mimari ve teknolojik ögeler kullanılarak geliştirilen yenilikçi projeler aracılığı ile turizm işletmeleri, pazarda kendilerini farklılaştırmış ve tüketicilerin ilgisini çekmeyi amaçlamışlardır.

Fark testlerinin sonuçlarına baktığımızda, erkek katılımcılar kadın katılımcılara göre reklam ve tanıtım içeriklerindeki bilgileri daha iyi ayırt etmişler ve anlamışlardır. Ek olarak, yerli katılımcıların ve evli katılımcıların da diğerlerine göre bu konuda daha yüksek ortalama puan aldığı görülmektedir. Ayrıca aylık gelir durumu ve öğrenim düzeyi arttıkça da ilgilenim boyutunda aynı sonuçlar görülmektedir. Yerli katılımcılar ve evli katılımcılar, piyasaya yeni çıkan bir ürünü satın alıp, test etmekten memnuniyet duyacaklarını ve çekinmeden o ürünü deneyeceklerini belirmiştir. İnovatif oda ürünlerini tercih etme şanları olduğunda bu durumu değerlendireceklerini ifade etmişlerdir. Aylık gelir durumu arttıkça, bu durumun gerçekleşme şansı da artmaktadır. Evli katılımcılar ve yeni ürün ve hizmetler hakkındaki duyumları, bilgi edinme ve yeni ürün ve hizmetleri tercih ve tavsiye durumları konusunda da bekâr katılımcılara göre daha isteklidirler ve öğrenim düzeyi arttıkça bu konudaki istek de paralel bir şekilde artış göstermektedir.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Kaynakça

Balcı, A. (2004). "Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem Teknik ve İlkeler", Pegem Yayıncılık, Ankara.

Başılgan, Müslüm. (2011). Ekonomik Gelişmenin Yaratıcı Yıkımı: Schumpeteryan Girişimci The Creative Destruction of Economic Development: The Schumpeterian Entrepreneuer. Amme idaresi dergisi. 44. 27-56.

Carlisle S., Kunc M., Jones E., Tiffin S. (2013) Supporting innovation for tourism development through multi-stakeholder approaches: Experiences from Africa, Tourism Management Journal,59-69

Chung N. ve Koo C. (2015) The Use Of Social Media in Travel Information Search, Telematics and Informatics Journal, 215-229

Czinkota, M. R., Ronkainen, I. a., Moffett, M. H. (1996). Internation Business. The Dryden Press, Harcourt

Daghfous N., Petrof J., Pons F. (1999) Journal of Consumer Marketing vol. 16 No:4 314-331

Güleş H. ve Bülbül H. (2004) ., "Türk Sanayi İsletmelerinde İleri İmalât Teknolojileri Kullanımı ve Performansa Etkisi", ODTÜ Gelişme Dergisi, Haziran.

González, M. E. A., Comesaña, L. R., ve Brea, J. A. F. (2007). Assessing tourist behavioral intentions through perceived service quality and customer satisfaction. Journal of business research, 60(2), 153-160.

Hepoğlu, E. 2012, Otel Hijyeninde Nano Teknoloji http://www.turizmdunyasi. com.tr/arsiv/yazi/otel-hijyeninde-nano-teknoloji [Ziyaret Tarihi: 2 Aralık 2019]

Hirsrich, R., ve Peters, M. (1992). Entrepreneurship – Starting, Developing and Managing a New Entreprise (2nd Edition b.). Irwin (IL): Homewood.

İslamoğlu, H., Alnıaçık Ü. (2014). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (4. Baskı)", Beta Basım Yayım, İstanbul.

Kağıtçıbaşıı, Ç., Berry, J. W., ve Segall, M. (1997). Handbook of Cross-cultural Psychology: Social Behavior and Applications. Allyn and Bacon.

Kalaycı, Ş. (2005). "SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri", Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Kavaloğlu, K., (2012) Otel Odalarında İnovasyon http://www.turizmguncel.com/ makale/otel-odalarinda-inovasyon-m622.html [Ziyaret Tarihi: 29 Kasım 2019].

Lorcu, F. (2015) "Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı", Detay Yayıncılık, İstanbul.

Manning C.,Bearden O. Madden T. (1995) Consumer Innovativness and The Adoption Process, Journalk of Consumer Psychology 329-345.

Nachar, Nadim (2008). "The Mann-Whitney U: A Test for Assessing Whether Two Independent Samples Come from the Same Distribution", Tutorials in Quantitative Methods for Psychology, 4(1):13-20.

Nieves J., Quintana A., Osorio J. (2014) Knowledge Based Resources and Innovation In The Hotel Industry, International Journal of Hospitality Management No:38, 65-73.

Page, S. J., & Connell, J. (2009). Tourism A Modern Synthesis (3rd Edition b.). London, United Kingdom: South-Western Cengage Learning EMEA.

Scheidegger E. (2006) Can The State Promote Innovation In Tourism? Should It?,Innovation and Growth In Tourism,11-17

Simonceska L. (2012) The Changes and İnnovation As A Factor Of Competitiveness Of The Tourist Offer (The Case Of Ohrid),Procedia Social And Behavioral Sciences, 32-43.

Sintes, F. ve Mattsson, J. (2009). Innovation Behavior in The Hotel Industry‖, The International Journal of Management Science. 37, s.380-394.

Song, J. (2014) Understanding The Adoption Of Mobile Innovation In China, Computers In Human Behaviour.

Yüksel, A. ve Yüksel, F. (2004) Turizmde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Turhan Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara.

Wood, S. L. ve J. Swait (2002) "Psychological Indicators of Innovation Adoption: Cross-Classification Based on Need for Cognition and Need for Change" Journal Of Consumer Psychology, 12(1), 1–13.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

KÜRESEL POLİTİKA BELİRSİZLİKLERİ VE RİSKLERİN FİNANSAL DERİNLEŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Melahat BATU AĞIRKAYA
Iğdır Üniversitesi
Öğr. Gör. Hikmet AKYOL
Gümüşhane Üniversitesi
Öğr. Gör. Kübra KARAKUŞ
Muş Alparslan Üniversitesi

ÖZET

Türkiye son on yıllarda, finans sisteminin gelişimi konusunda önemli bir aşama kaydetmiştir. 1980'li yıllardan itibaren, gerekli yasal düzenlemelere ve teşviklere ağırlık verilerek finansal serbestleşmenin önü açılmıştır. Bunun sonucunda Türkiye'de finansal sistemin yabancı sermaye akımları ve küresel finans sistemiyle olan organik bağı artmıştır. Aynı zamanda, ülkenin gelişen finans sistemi dünyadaki küresel risk ve belirsizliklere karşı duyarlı hale gelmiştir. Bu durum ise Türkiye'nin finansal sisteminin gelişim süreci üzerinde etkili olan küresel belirsizlik ve risklerin ne olduğunu önemli bir konu haline getirmiştir. Özellikle ABD kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin makroekonomik yapısı ve finansal sistemi üzerinde ciddi olumsuzluklara yol açtığı görülebilmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa'nın gelişmiş ülkelerindeki piyasa performansını gösteren makroekonomik göstergelerin ve ülkenin tahvillerinin temerrüde düşme riskini yansıtan CDS primlerinin, finansal gelişim (derinleşme) üzerinde önemli etkileri söz konusu olabilmektedir. Bu araştırmada, Amerika kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin yanı sıra FED faiz oranları, ülkenin CDS primleri, VIX ve MSCI-Europe endeksleri ile kısa vadeli dış borç stokunun finansal derinleşme ile olan uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, 2006Q1-2018Q4 dönemi ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz edilmiştir. ARDL sınır testi yaklaşımı, Pesaran vd. (2001), tarafından geliştirilmiş olup farklı seviyelerde durağanlaşan değişkenlerin birlikte analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, uzun dönemde CDS primleri, Amerikan'ın ekonomi politika belirsizliği ve MSCI-Europe endeksinde meydana gelen değişimler finansal derinleşmeyi pozitif yönlü etkilemiştir. Buna karşın, Amerikan'ın parasal politika belirsizliği,

FED faiz oranları ve kısa vadeli dış borç stokunun uzun dönemde finansal derinleşme üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır. VIX endeksinin ise uzun dönemde finansal derinleşme ile herhangi bir ilişkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Finansal Derinleşme, Politika Belirsizlikleri, CDS Primleri.

1. GİRİŞ

Türkiye son on yıllarda, finans sisteminin gelişimi konusunda önemli bir aşama kaydetmiştir. 1980'li yıllardan itibaren, gerekli yasal düzenlemelere ve teşviklere ağırlık verilerek finansal serbestleşmenin önü açılmıştır. Bunun sonucunda Türkiye'de finansal sistemin yabancı sermaye akımları ve küresel finans sistemiyle olan organik bağı artmıştır. Aynı zamanda, ülkenin gelişen finans sistemi dünyadaki küresel risk ve belirsizliklere karşı duyarlı hale gelmiştir. Bu durum ise Türkiye'nin finansal sisteminin gelişim süreci üzerinde etkili olan küresel belirsizlik ve risklerin ne olduğunu önemli bir konu haline getirmiştir. Özellikle ABD kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin makroekonomik yapısı ve finansal sistemi üzerinde ciddi olumsuzluklara yol açtığı görülebilmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa'nın gelişmiş ülkelerindeki piyasa performansını gösteren makroekonomik göstergelerin ve ülkenin tahvillerinin temerrüde düşme riskini yansıtan CDS primlerinin, finansal gelişim (derinleşme) üzerinde önemli etkileri söz konusu olabilmektedir. Bu araştırmada, Amerika kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizliklerinin yanı sıra FED faiz oranları, ülkenin CDS primleri, VIX ve MSCI-Europe endeksleri ile kısa vadeli dış borç stokunun finansal derinleşme ile olan uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Araştırma konusu bakımından literatüel anlamda özgün sayılabilir. Zira, Türkiye'nin finansal derinleşme düzeyi ile risk ve belirsizlikler ilişkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılmamıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde, finansal gelişim/derinleşme ile makroekonomik risk ve belirsizlikler arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar arasında Lensink (2001), Terzi ve Uluçay (2011), Ofwegen vd. (2012), Asongu vd. (2016), Arestis vd. (2016), Baum vd. (2017), Botuo vd. (2017), Hajilee ve Nasser (2017), Peri ve Rachedi (2019) ile Kpodar vd. (2019), çalışmaları gösterilebilir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu bölümde Türkiye'de finansal derinleşmenin uzun dönemde ilişkili olduğu tahmin edilen belirsizlik ve risk faktörlerine ilişkin veri seti, kullanılan yöntem ve bu yöntem neticesinde elde edilen bulgular verilmiştir.

3.1.Veri Seti

Araştırma kapsamında kullanılan veri setine ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Bağımlı Değişken	**Açıklama**	**Değeri**	**Veri Kaynağı**
FD	Finansal Derinleşme	Para arzının GSYH'e oranı (M2/GSYH)	TCMB
Açıklayıcı Değişken			
LN(CDS)	CDS primleri	Türkiye'nin 5 yıllık CDS primlerinin logaritması alınmıştır.	2005-2009 dönemi için Longstaff vd. (2007, 2011), aylık veriler alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir. 2010-2014 dönemi için ise S&P Capital IQ McGraw Hill Financial Global Sovereign Debt Reports'tan çeyreklik veriler alınmıştır. 2015-2018Q2 dönemi için Bloomberg ve 2018Q3-2018Q4 dönemi için ise Garanti Bankası internet sitesinden (www.paragaranti.com) ay sonu verileri alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir.
LN(EPB)	Amerika ekonomik politika belirsizliği endeksi	Endeks değerinin logaritması alınmıştır.	http://www.policyuncertainty.com/
LN(PP)	Amerika parasal politika belirsizliği endeksi	Endeks değerinin logaritması alınmıştır	http://www.policyuncertainty.com/
LN(VIX)	CBOE VIX belirsizlik endeksi	Endeks değerinin aylık kapanış verileri alınarak, çeyrekliğe dönüştürülmüş ve ardından logaritması alınmıştır.	Yahoo Finance.
FED	FED efektif faiz oranları	Aylık değişim oranları alınmıştır.	FRED (https://fred.stlouisfed.org)
KDBORC	Kısa vadeli dış borç stoku	Yıllık yüzde değişim oranları alınmıştır.	TCMB
LN(MSCI-E)	MSCI-Europe endeksi (ABD Doları)	The MSCI Europe Endeksi değerinin ay sonu verileri çeyrekliğe dönüştürülmüş ve logaritması alınmıştır.	https://www.msci.com/

Araştırma kapsamında kullanılan modelin kapalı formları aşağıdaki gibidir:

$$FD_{t=} f(LN(CDS)t, LN(EPB)t, FEDt, LN(PP)t, LN(VIX)t, LN(MSCI-E)t, \ KDBORCt) \ (1)$$

ARDL sınır testi yaklaşımı kapsamında değişkenleri regresyon analizine tabi tutmadan önce, modelde çoklu doğrusallık probleminin olup olmadığını gözlemleyebilmek amacıyla değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi incelenmiştir. Söz konusu korelasyon verileri Tablo

2'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde modelde kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

	FD	LN(CDS)	LN(EPB)	LN(MSCI-E)	LN(PP)	LN(VIX)	FED	KDBORC
FD	**1.000000**							
LN(CDS)	0.1861	**1.000000**						
LN(EBP)	0.2235	0.1771	**1.000000**					
LN(MSCI-E)	-0.3115	-0.3440	-0.6549	**1.000000**				
LN(PP)	-0.2962	0.2152	0.6542	-0.3843	**1.000000**			
LN(VIX)	-0.0595	0.4279	0.5914	-0.5958	0.5948	**1.000000**		
FED	-0.6971	-0.1442	-0.5140	0.5935	-0.0279	-0.2342	**1.000000**	
KDBORC	-0.1517	-0.3123	0.4948	-0.0710	0.2992	0.1236	-0.1123	**1.000000**

Araştırma kapsamında kurulan ve bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki teorik ilişkiyi gösteren modelin açık formu ise aşağıdaki gibidir:

$$FD_t = \beta_0 + \beta_1 LN(CDS)_t + \beta_2 LN(EPB)_t + \beta_3 FED_t + \beta_4 LN(PP)_t + \beta_5 LN(VIX)_t + \beta_6 LN(MSCI\text{-}E)_t + \beta_7 KDBORC_t + \mu_t \quad (2)$$

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	FD	LN(CDS)	LN(EPB)	LN(MSCI-E)	LN(PP)	LN(VIX)	FED	KDBORC
Ortalama	1.8229	5.3785	4.4984	7.3492	4.1866	2.8861	1.2342	11.0188
Maximum	2.2203	6.0946	5.2575	7.6834	5.1445	3.9459	5.2566	57.7087
Minimum	1.2895	4.8751	3.7711	6.8324	3.2145	2.3145	0.0733	-22.0278
Std. Sapma	0.2276	0.2863	0.3742	0.1681	0.4806	0.3529	1.7625	18.2927
Skewness	-0.4422	0.6553	0.2918	-0.5130	-0.0296	0.8598	1.4543	0.3570
Kurtosis	2.5390	3.2441	2.4149	3.6460	2.1849	3.6395	3.5650	2.5223
Jarque-Bera	2.1555	3.8513	1.4799	3.1852	1.4469	7.2942	19.0230	1.5991
Olasılık	0.3403	0.1457	0.4771	0.2033	0.4850	0.0260	0.0000	0.4495
Gözlem	52	52	52	52	52	52	52	52

3.2.Yöntem

Bu araştırmada finansal derinleşme düzeyi ile seçili makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelenmiştir. Bu yöntem Pesaran ve Shin

(1999) ile Pesaran (2001), tarafından geliştirilmiştir. Zaman serisi analizleri uygulanırken değişkenlerin durağan olup olmadığına dikkat edilmesi gerekir. Çünkü durağan olmayan değişkenler ile tahmin edilen modellerde sahte regresyon riski çok yüksektir. Değişkenler düzey değerlerinde durağanlık sergilemiyor, fakat farkları alındığında durağan hale geliyorsa bu değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve Johansen-Juselius (1990) eşbütünleşme testleri incelemek mümkündür. Farklı düzeylerde durağanlaşan değişkenlerin tahmin edilmesi için ise ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılabilir. Başka bir ifadeyle ARDL sınır testi yaklaşımı I (0) ve I (1) biçimindeki değişkenlerin birlikte tahmin edilmesine imkân tanır. Bununla birlikte I (2) biçimindeki değişkenleri ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemek imkansızdır. Araştırmada tahmin edilen koşullu ARDL model denklemleri aşağıdaki gibidir:

$$\Delta FD=\alpha_0+\beta_1 FD_{t-1}+\beta_2 LN(CDS)_{t-1}+\beta_3 LN(EPB)_{t-1}+\beta_4 FED_{t-1}+\beta_5 LN(PP)_{t-1}+\beta_6 LN(VIX)_{t-1}+\beta_7 LN(MSCI\text{-}E)_{t-1}+\beta_8 KDBORC_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\alpha_i \Delta FD_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\lambda_i \Delta LN(CDS)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\delta i \Delta LN(EPB)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\theta_i \Delta FED_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\phi\, i\delta LN(PP)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\zeta\, i\delta LN(VIX)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\eta\, i\delta LN(MSCI\text{-}E)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\kappa\, i\Delta KDBORC_{t-1}+\varepsilon_t \quad (3)$$

4.ANALİZ VE BULGU

4.1. Birim Kök Testleri

Araştırmada kullanılan serilerin kurulacak modele uygun olup olmadığını test etmek amacıyla birim kök testleri yapılmıştır. Daha öncede ifade edildiği üzere, düzey değerlerinde durağan olmayan seriler ile tahmin edilen modeller ekonometrik açıdan sorunlu olabilir. Dolaysıyla, araştırma değişkenlerinin hangi seviyelerde durağanlaştıklarını ortaya koymak önemlidir. Bu çalışmada serilerin birim kök içerip içermediği Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philps-Perron (PP) testleri ile sınanmıştır. Hesaplanan birim kök testleri kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıdadır:

$H_0: \delta=0$

$H_1: \delta < 0$

Bu basit denklemdeki "H_0" hipotezi kullanılan değişkeninin durağan olmadığını öne sürer iken, alternatif "H_1" hipotezi değişkeninin durağan olduğunu, başka bir ifadeyle birim kök içermediğini kabul etmektedir. Araştırma kapsamında hesaplanan ADF ve PP sabitli birim kök test bulguları Tablo 4'te verilmiştir. Tablo incelendiğinde, bütün değişkenlerin I(0) seviyesinde durağanlaştıkları, başka bir ifadeyle birim kök sorununun ortadan kalktığı görülmüştür.

Tablo 4. ADF ve PP Birim Kök Testleri

Değişken	ADF Testi	PP Testi
FD	-2,082	-3,229**
ΔFD	-2,964**	-14,033***
LN(CDS)	-3,398***	-3,087**
ΔLN(CDS)	-6,310***	-6,301***
LN(EPB)	-2,093	-2,925**
ΔLN(EPB)	-7,707***	-13,434***
FED	-1,335	-1,836
ΔFED	-3,653***	-3,778***
LN(PP)	-4,056***	-3,983***
ΔLN(PP)	-7,231***	-22,196***
LN(VIX)	-2,790*	-2,734*
ΔLN(VIX)	-8,142***	-8,395***
LN(MSCI-E)	-3,357***	-2,407
ΔLN(MSCI-E)	-5,053***	-4,138***
KDBORC	-1,785	-2,683*
ΔKDBORC	-6,815***	-4,768***

***, **, * sırasıyla %1 (p<=0,001), %5(p<=0,05) ve %10 (p<=0,10) anlamlılığı temsil etmiştir.
"Δ" Fark alma işlemini temsil etmektedir.

4.2. Tanılayıcı Testler

Araştırma kapsamında uygun ARDL sınır testini tespit edebilmek amacıyla Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri kullanılmıştır. Burada, en düşük bilgi kriterlerine sahip gecikme uzunluğu model için bulunmaya çalışılmış ve söz konusu gecikme uzunluğunda otokorelasyon, model kurma, değişen varyans ve normallik sorunlarının olmadığına dikkat edilmiştir. Tablo 5'te söz konusu bilgi kriterleri ve ön testlere ilişkin bulgular verilmiştir. Tablo incelendiğinde, üçüncü gecikmede modelin uygun hale geldiği görülmüştür.

Tablo 5. Tanılayıcı Testler

Gecikme	I.	II.	III.*	IV.
Akaike Bilgi K.	-0,964	-1,137	-1,584	-2,894
Schwarz Bilgi K.	-0,623	-0,372	-0.735	-1,490
Hannan-Quinn	-0,834	-0,846	-1,262	-2,363
B. G. χ^{2**}	0,090	0,427	0,321	0,022
B. P. G. χ^{2**}	0,125	0,419	0,528	0,424
Ramsey Reset **	0,473	0,865	0,490	0,462
J.B. χ^{2**}	0,309	0,796	0,974	0,082

*Seçili gecikme uzunluğudur.
** Sırasıyla, Breusch-Godfrey Otokorelasyon, Breusch Pagan Godfrey Değişen Varyans, Jarque-Bera Normallik testlerini temsil etmektedir.

Uygun gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığı Pesaran (2001), F sınır testi ile saptanmaya çalışılmıştır. Analiz testleri sonucunda elde edilen F sınır testi değeri, Pesaran kritik değerlerinin üstünde ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu kabul edilir. Bulunan F sınır testi değeri, söz konusu kritik değerlerin altında ise değişkenler arasında eşbütünleşmenin olmadığı ortaya konur. Ancak, elde edilen F sınır testi değeri Pesaran (2001), kritik değerleri arasında bulunuyorsa eşbütünleşme ilişkisinin varlığını açık bir biçimde ortaya koymak imkansızdır. Tablo 6'da uygulanan F sınır testine ilişkin bulgular verilmiştir. Test değerlerinin, kritik değerlerin üzerinde olması değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunduğunu göstermiştir.

Tablo 6. Pesaran (2001), F Sınır Testi

Test İstatistiği	Değeri	Anlamlılık Düzeyi (%)	I(0)**	I(1)**
			Asimptotik: n=1000	
F-İstatistik	11.39378	**10%**	1.92	2.89
k*	7	**5%**	2.17	3.21
		2.5%	2.43	3.51
		1%	2.73	3.9

*Açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir.
** Düzey ve birinci farklarındaki kritik sınır testi değerlerini göstermektedir.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı saptandıktan sonra bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini gösteren modelin temsili formu aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

$$\Delta FD=\alpha_0+\sum_{i=1}^{p}\alpha_i\Delta FD_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\lambda_i\Delta LN(CDS)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\delta i\Delta LN(EPB)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\theta_i\Delta FED_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\phi\ i\delta LN(PP)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\zeta\ i\delta LN(VIX)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\eta\ i\delta LN(MSCI\text{-}E)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\kappa\ i\Delta KDBORC_{t-1}+\varepsilon_t \quad (4)$$

4.3.ARDL Sınır Testi Bulguları

Araştırma kapsamında tahmin edilen ARDL (2, 0, 3, 0, 1, 2, 3, 3) kısıtlı sabitli ve trendsiz modeline ilişkin uzun dönem katsayıları Tablo 7'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, LN(CDS), LN(EPB) ve LN(MSCI-E) değişkenlerinin uzun dönemde FD değişkeni üzerinde istatistiki olarak pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. LN(PP), FED ve KDBORC değişkenlerinin ise uzun dönemde bağımlı değişken olan FD değişkeni üzerinde istatistiki olarak negatif yönlü ve anlamlı bir etkisi vardır. Buna karşın LN (VIX) ve C (sabit) değişkenlerinin FD değişkeni ile arasında uzun dönemde herhangi bir ilişki bulunmadığı görülmüştür.

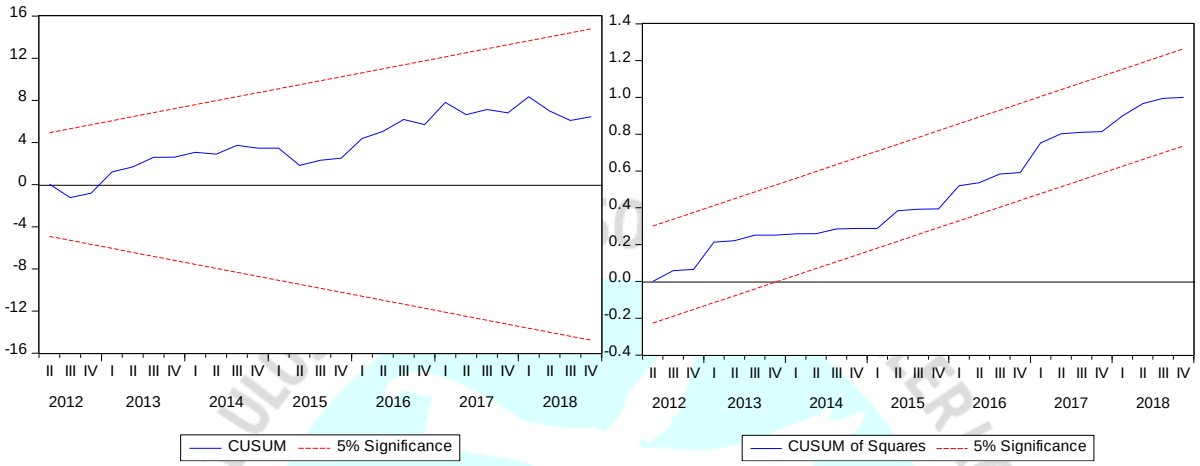
Tablo 7. ARDL (2,0,3,1,2,3,3) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayısı	Std. Error	t-İstatistik Değeri	Prob. (Anlamlılık)
LN(CDS)	0.151604	0.044721	3.389983	0.0022***
LN(EPB)	0.167490	0.067586	2.478177	0.0198***
LN(MSCI-E)	0.362932	0.134013	2.708182	0.0116***
LN(PP)	-0.178830	0.047213	-3.787739	0.0008***
LN(VIX)	0.093058	0.067800	1.372537	0.1812
FED	-0.092181	0.008945	-10.30551	0.0000***
KDBORC	-0.003354	0.001041	-3.223047	0.0033***
C (Sabit)	-1.778996	1.350027	-1.317748	0.1987

***, **, * sırasıyla %1 (p<=0,001), %5(p<=0,05) ve %10 (p<=0,10) anlamlılığı temsil etmiştir.

ARDL (2,0,3,1,2,3,3) modeli değişkenlerine ait katsayıların uzun dönemde kararlı olup olmadığını gösteren, başka bir ifadeyle uzun dönemde herhangi bir yapısal kırılmaya uğrayıp

uğramadığını gösteren Cusum ve CusumSQ testleri Şekil 1'de verilmiştir. Söz konusu testler incelendiğinde, herhangi bir yapısal kırılma olmadığı ve katsayıların kararlı (istikrarlı) olduğu görülmüştür. Modelin güvenirliğini de temsil eden bu test bulgularına göre tekrarlayan kalıntı değerlerinin kümülatif toplamı %95 güven aralığı içerisindedir.

Şekil 1. Cusum ve CusumSQ Testleri

Araştırma kapsamında tahmin edilen ve bağımlı değişkenler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki kısa dönem hata düzeltme modelini gösteren denklem aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

$$\Delta FD=\alpha_0+\sum_{i=1}^{p}\alpha_i\Delta FD_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\lambda_i\Delta LN(CDS)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\delta i\Delta LN(EPB)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\theta_i\Delta FED_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\phi\ i\delta LN(PP)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\zeta\ i\delta LN(VIX)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\eta\ i\delta LN(MSCI\text{-}E)_{t-1}+\sum_{i=1}^{p}\kappa\ i\Delta KDBORC_{t-1}+\zeta i\ \psi_{t-1}+\varepsilon_t \quad (5)$$

Buradaki ψ (ECT (-1)) uzun dönem hata düzeltme parametresini temsil etmiştir. ARDL (2,0,3,1,2,3,3) modeli kapsamında tahmin edilen kısa dönem hata düzeltme modeli Tablo 8'de verilmiştir. Hata düzeltme modelleri, kısa dönemde meydana gelen şokların ne kadarının uzun dönemde dengeye geleceğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle kısa dönem şokların ne kadarının uzun dönemde ortadan kalkacağını vermektedir. Buradaki ψ katsayısının negatif yönlü ve istatistiki yönden anlamlı olması beklenir. Ancak, bu parametrenin -1'in üzerinde olması kısa dönemde meydana gelen şokların, uzun dönem dengesi etrafında sönümlenerek ve denge düzeyine yaklaştıkça hızlı bir şekilde dengeye geldiğini göstermektedir.

Tablo 8. ARDL (2,0,3,1,2,3,3) Modeli Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayısı	Std. Error	t-İstatistik Değeri	Prob. (Anlamlılık)
Δ FD $_{t-1}$	0.578589	0.096477	5.997198	0.0000***
Δ LN (EPB)	0.401046	0.086915	4.614253	0.0001***
Δ LN (EPB)$_{t-1}$	0.202787	0.059060	3.433587	0.0019***
Δ LN (EPB)$_{t-2}$	0.202682	0.052889	3.832183	0.0007***
Δ LN (PP)	-0.137719	0.047053	-2.926902	0.0069***
Δ LN (VIX)	-0.012406	0.068484	-0.181156	0.8576
Δ LN (VIX)$_{t-1}$	-0.250532	0.075090	-3.336398	0.0025***
Δ FED	0.035314	0.049485	0.713631	0.4816
Δ FED$_{t-1}$	0.096116	0.053623	1.792452	0.0843*
Δ FED$_{t-2}$	0.181513	0.045799	3.963219	0.0005***
Δ KDBORC	-0.005682	0.001497	-3.794648	0.0008***
Δ KDBORC$_{t-1}$	0.002150	0.001484	1.449065	0.1588
Δ KDBORC$_{t-2}$	0.004853	0.001473	3.295648	0.0028***
Ψ	-1.578732	0.136931	-11.52941	0.0000***
R^2	0.860			
Düzeltilmiş R^2	0.808			

***, **, * sırasıyla %1 (p<=0,001), %5(p<=0,05) ve %10 (p<=0,10) anlamlılığı temsil etmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde kısa dönemde hata düzeltme parametresinin 1'den büyük olduğu gözlenmiştir. Bu durum, Naryan ve Smyth (2006)'nın vurguladığı gibi kısa dönemde meydana gelen dengesizlikler, uzun dönem dengesi etrafında normal bir şekilde dengeye gelmemekte, bunun yerine hata düzeltme süreci uzun dönem dengesi etrafında sönümleyerek devam etmekte ve denge durumu yaklaştıkça bu süreç hızlanarak tamamlanmaktadır. Dolaysıyla kısa dönemde görülen şokların ne kadarının bir dönem sonra düzeleceğini kestirmek tam anlamıyla mümkün olmamaktadır. Kısa dönem hata düzeltme modeli bulgularına göre, FD bağımlı değişkeninin bir gecikmeli değeri, LN(EPB) ve bu değişkeninin bir ve iki gecikmeli değerleri, FED değişkeninin bir ve iki gecikmeli değeri ve KDBORC değişkeninin iki gecikmeli değeri kısa dönemde FD değişkenini pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı etkilemiştir. Buna karşın, LN (PP) ve LN(VIX) değişkeninin bir gecikmeli değeri ile KDBORC değişkeni kısa dönemde FD değişkeninin üzerindeki etkisi negatif yönlü ve istatistiki bakımdan anlamlıdır. FED ve LN(VIX) değişkenlerinin ise kısa dönemde FD değişkeni ile herhangi bir ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada küresel risk ve belirsizliklerin Türk finansal sistemi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ülkenin kredi risk düzeyini gösteren CDS primleri, ABD kaynaklı ekonomik ve parasal politika belirsizlikleri ile FED faiz oranları ve küresel çapta yatırımcıların risk ve belirsizlik algısını yansıtan VIX endeksi ile ülkenin kısa vadeli dış borç dinamikleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, CDS primleri, ABD kaynaklı ekonomik politika belirsizlikleri ve Avrupa hisse senedi piyasasının gelişimini yansıtan MSCI-EUROPE endeksinin uzun dönemde finansal derinleşme üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkisi vardır. Buna karşın, ABD kaynaklı parasal politika belirsizlikleri, FED efektif faiz oranlarındaki değişim ve ülkenin kısa vadeli dış borç stokunun finansal derinleşme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. LN (VIX) ve C (sabit) değişkenlerinin FD değişkeni ile arasında uzun dönemde herhangi bir ilişki bulunmadığı görülmüştür. Ancak VIX endeksindeki değişim ile Türk finansal sisteminin derinleşme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmemiştir.

KAYNAKÇA

Arestis, P., Gonzales-Martinez, A.R. & Dejuan, O. (2016). Investment, financial markets and uncertainty. **Economia e Sociedade, Campinas**, 25 (3), 58, 511-532.

Asongu, S., Koomson, I.& Tchamyou, V. (2016). Financial Globalisation Uncertainty/İnstability is Good for Financial Development. **AGDI Working Paper**, 70239, 1-27.

Baum, C.F., Çağlayan, M. & Xu, B. (2017). Uncertainty Effects on the Financial Sector: International Evidence. https://pdfs.semanticscholar.org/701f/66ebfd0ecea1c32ad75008030d76cffd4c09.pdf (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Batuo, E., Mlambo, K.& Asongu, S. (2017). Linkages between Financial Development, Financial İnstability, Financial Liberalisation and Economic Growth İn Africa. **AGDI Working Paper**, 82641, 1-29.

FRED, https://fred.stlouisfed.org (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Garanti Bankası, www.paragaranti.com (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Hajilee, M. & Al Nasser, O. A. (2017). Financial Depth and Exchange Rate Volatility: A Multicountry Analysis. **The American Economist**, 62(1) 19-30.

Kpodar, K., Goff, M.L.& Singh, R. j. (2019). Financial Deepening, Terms of Trade Shocks, and Growth Volatility in Low-Income Countries. **IMF Working Paper**, 68, 5-35.

Lensink, R. (2001). Financial Development, Uncertainty And Economic Growth. **De Economist**, 149(3), 299-312.

Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Sıngleton, K. J. (2007), "How Sovereign is Sovereign Credit Risk? ", **National Bureau Of Economic Research**, Working Paper, 13658, 1-29.

Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Sıngleton, K. J. (2011), "How Sovereign is Sovereign Credit Risk?", **American Economic Journal**, 1-31.

Mcgraw Hill Financial (2013a), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 1st Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2013b)," Global Sovereign Credit Risk Report*", S*&P Capital IQ, 2nd Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: http://www.cmavision.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2013c), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2013, 1-22, [Erişim adresi: http://www.cmavision.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2013d), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 4th Quarter 2013, 1-30, [Erişim adresi: http://www.cmavision.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014a), "Global Sovereign Credit Risk Report*",* S&P Capital IQ, 1st Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014b), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 2nd Quarter 2014, 1-30, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014c), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014d), " Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 4th Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

MSCI (2019), https://www.msci.com/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Ofwegen, R.V., Verschoor, W. F. C. & Zwinkels, R. C. J. (2012). The Effect of Credit Derivatives on Financial Stability. **Applied Finance Letters**, 01 (01), 22-29.

Peri, A. & Rachedi, O. (2013). Financial Development, Default Rates and Credit Spreads. **The Economic Journal**, uez049, 1-35.

Pesaran, M.H., Shin, Y. & Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis Of Level Relationships. **Journal of Applied Econometrics,** 16, 289-326.

Policy Uncertainty, http://www.policyuncertainty.com/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

TCMB, https://www.tcmb.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Terzi, N.& Uluçay, K. (2011). The Role of Credit Default Swaps on Financial Market Stability. **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 24, 983–990.

Yahoo Finance, https://finance.yahoo.com/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

TÜRK CDS PRİMLERİNİN ASİMETRİK BELİRLEYİCİLERİNİN TAHMİN EDİLMESİ: NARDL YAKLAŞIMI

Öğr. Gör. Hikmet AKYOL
Gümüşhane Üniversitesi
Araş. Gör. Harun CAN
Erzurum Teknik Üniversitesi
Öğr. Gör. Melahat Batu AĞIRKAYA
Iğdır Üniversitesi

ÖZET

ABD'de meydana gelen 2008 Mortgage Krizi, özellikle Batı finans sistemini çok olumsuz etkilemiş, Lehman Brothers gibi büyük finans kuruluşlarının batmasına neden olmuştur. 2008 Krizi döneminde, kredi türevlerinin önde gelen temsilcilerinden kredi temerrüt takasları (CDS), kendisini ciddi bir tartışmanın ortasında bulmuştur. Çünkü, birçok araştırmacı ve ekonomist krizin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığını savunmuştur. Kriz öncesinde zirve yapan CDS piyasasında, kriz sonrasında gözle görülür bir daralma yaşanmıştır. Ancak, ilerleyen dönemlerde bu araçların saygınlığı tekrar kendisine teslim edilmiş, CDS primleri (spreadleri) ülkelerin ve firmaların kredi riskinin ölçülmesinde çok yaygın olarak kullanılmaya devam etmiştir. CDS'ler, bir ülkeye ya da belli bir firmaya ait referans varlığın temerrüde düşmesi (iflas etmesi) ihtimaline karşı koruma alıcısına, koruma satıcısı tarafından güvence sağlamaktadır. Dolaysıyla, CDS primlerini etkileyen makroekonomik değişkenlerin neler olduğu konusu ciddi bir araştırma konusudur. Bu konuda, bilhassa gelişmiş ülkelerde birçok araştırma yapılmıştır. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler, kriz döneminde küresel ekonominin sırtlanmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Çünkü, 2008 Krizi'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi ise diğer birçok gelişmekte olan ülkeye paralel biçimde sınırlı olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin CDS primlerini etkileyen unsurlar yoğun bir ilgiyle takip edilmiştir. Bu araştırmada Türkiye'nin CDS primlerinin belirleyicilerinin neler olduğu, Shin vd. (NARDL), yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir. NARDL yaklaşımı, Pesaran vd. (2001), tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yaklaşımına dayanmaktadır. Bu yaklaşım ile farklı seviyelerde durağanlık gösteren değişkenler arasındaki asimetrik eşbütünleşme ilişkisi test edilebilmektedir. Başka bir ifadeyle, açıklayıcı değişkende meydana gelen pozitif ve negatif yönlü değişimlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini açık bir şekilde göstermesi bakımından

NARDL yaklaşımı çok kullanışlı bir yöntem olarak kabul görmektedir. Araştırma kapsamında Türkiye'nin CDS primlerini asimetrik olarak etkileyen değişkenlerin incelenmesi, çalışmaya özgün bir değer kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: CDS Primleri, NARDL, Kredi Riski.

1. GİRİŞ

ABD'de meydana gelen 2008 Mortgage Krizi, özellikle Batı finans sistemini çok olumsuz etkilemiş, Lehman Brothers gibi büyük finans kuruluşlarının batmasına neden olmuştur. 2008 Krizi döneminde, kredi türevlerinin önde gelen temsilcilerinden kredi temerrüt takasları (CDS), kendisini ciddi bir tartışmanın ortasında bulmuştur. Çünkü, birçok araştırmacı ve ekonomist krizin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığını savunmuştur. Kriz öncesinde zirve yapan CDS piyasasında, kriz sonrasında gözle görülür bir daralma yaşanmıştır. Ancak, ilerleyen dönemlerde bu araçların saygınlığı tekrar kendisine teslim edilmiş, CDS primleri (spreadleri) ülkelerin ve firmaların kredi riskinin ölçülmesinde çok yaygın olarak kullanılmaya devam etmiştir. CDS'ler, bir ülkeye ya da belli bir firmaya ait referans varlığın temerrüde düşmesi (iflas etmesi) ihtimaline karşı koruma alıcısına, koruma satıcısı tarafından güvence sağlamaktadır. Dolaysıyla, CDS primlerini etkileyen makroekonomik değişkenlerin neler olduğu konusu ciddi bir araştırma konusudur. Bu konuda, bilhassa gelişmiş ülkelerde birçok araştırma yapılmıştır. Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkeler, kriz döneminde küresel ekonominin sırtlanmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Çünkü, 2008 Krizi'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi ise diğer birçok gelişmekte olan ülkeye paralel biçimde sınırlı olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin CDS primlerini etkileyen unsurlar yoğun bir ilgiyle takip edilmiştir. Bu araştırmada Türkiye'nin CDS primlerinin belirleyicilerinin neler olduğu, Shin vd. (NARDL), yaklaşımı kullanılarak incelenmiştir.

KONYA 7-8 ARALIK 2019

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde, CDS primlerinin asimetrik belirleyicilerini inceleyen araştırmalar arasında Alexander ve Kaeck (2008), Gou ve Newton (2013), Chen ve Marsden (2014), Calice vd. (2015), Blommestein vd. (2016), Qian ve Luo (2016), Shahzad vd. (2017), Huang ve Hu (2018), Ma vd. (2018) ve Sabkha vd. (2018), çalışmaları gösterilebilir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada Türkiye'nin 2006q1-2018q4 döneminde CDS primlerini asimetrik yönden etkileyen makroekonomik değişkenler saptanmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda CDS primleri ile seçilmiş makroekonomik değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin asimetrik olup olmadığı Shin vd. (2014), tarafından geliştirilmiş NARDL yaklaşımı ile analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan değişkenler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri

	Açıklaması	Türü	Kaynak
LN (CDS)	Türkiye'nin 5 yıllık CDS primleri	Logaritması alınmıştır.	2005-2009 dönemi için Longstaff vd. (2011), aylık veriler alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir. 2010-2014 dönemi için ise S&P Capital IQ McGraw Hill Financial Global Sovereign Debt Reports'tan çeyreklik veriler alınmıştır. 2015-2018Q2 dönemi için Bloomberg ve 2018Q3-2018Q4 dönemi için ise Garanti Bankası internet sitesinden (www.paragaranti.com) ay sonu verileri alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir.
LN(BIST)	BIST 100 endeksi getirileri	Logaritması alınmıştır.	TCMB
LN(REFK)	Kur etkisinden arındırılmış reel efektif döviz kuru	Logaritması alınmıştır.	TCMB
LN(VIX)	CBOE VIX belirsizlik endeksi	Endeks değerinin aylık kapanış verileri alınarak, çeyrekliğe dönüştürülmüş ve ardından logaritması alınmıştır.	Yahoo Finance.
LN(MSCI-E)	MSCI-Europe endeksi (ABD Doları)	The MSCI Europe Endeksi değerinin ay sonu verileri çeyrekliğe dönüştürülmüş ve logaritması alınmıştır.	https://www.msci.com/
FED	FED efektif faiz oranları	Aylık değişim oranları alınmıştır.	FRED (https://fred.stlouisfed.org)

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	LN(CDS)	LN(BIST)	LN(REFK)	LN(VIX)	LN(MSCI-E)	FED
Ortalama	5.378595	11.37618	4.648289	2.886127	7.349206	1.234231
Ortanca	5.340318	11.41750	4.670176	2.803460	7.362811	0.186667
Maximum	6.094647	12.11855	4.849840	3.945909	7.683464	5.256667

Minimum	4.875197	10.40830	4.135167	2.314514	6.832407	0.073333
Std. Dev.	0.286314	0.441835	0.134467	0.352955	0.168139	1.762590
Gözlem	52	52	52	52	52	52

4. ANALİZ VE BULGU

Araştırma kapsamında ilk olarak değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi bulunup bulunmadığı korelasyon matrisi üzerinden incelenmiştir. Tablo 3'de incelendiğinde değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin çok düşük olduğu, dolaysıyla çoklu doğrusallık problemi bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

	LN(CDS)	**LN(BIST)**	**LN(REFK)**	**LN(VIX)**	**LN(MSCI-E)**	**FED**
LN(CDS)	**1.000000**					
LN(BIST)	-0.114526	**1.000000**				
LN(REFK)	-0.470240	-0.645178	**1.000000**			
LN(VIX)	0.427968	-0.530558	0.345893	**1.000000**		
LN(MSCI-E)	-0.344049	0.200541	-0.092434	-0.595844	**1.000000**	0.593590
FED	-0.144297	-0.425873	0.131658	-0.234284	0.593590	**1.000000**

Araştırma kapsamında kullanılacak değişkenler ile NARDL tahmini yapılmadan önce durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleri ile sınanmıştır. Tablo 4 incelendiğinde LN (CDS), LN(VIX) ve LN(MSCI-E) değişkenleri düzey değerlerinde, diğerleri ise birinci farkları alındığında durağanlaşmıştır.

Tablo 4. ADF ve PP Birim Kök Testleri

	ADF	**PP**
LN(CDS)	-3.398***	-3.087**
ΔLN(CDS)	-6.310***	-6.301***
LN(BIST)	-1.021	-1.105
ΔLN(BIST)	-6.036***	-6.036***
LN(REFK)	-1.238	-1.173

ΔLN(REFK)	-8.126***	-8.114***
LN(VIX)	-2.790*	-2.734*
ΔLN(VIX)	-8.142***	-8.395***
LN(MSCI-E)	-3.352***	-2.407
ΔLN(MSCI-E)	-5.053***	-4.138***
FED	-1.335	-1.836
ΔFED	-3.653***	-3.778***

***, **, * sırasıyla p<=0.01, p<=0.05 ve p<=0.10 anlamlılık düzeyini temsil edilmiştir.

Araştırmada tahmin edilen NARDL modelleri için uygun gecikme uzunlukları Akaike, Schwarz ve Hanna-Quinn bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo 5 incelendiğinde, Model-5 in dördüncü gecikmede, diğer modellerin ise ikinci gecikmede uygun hale geldikleri görülmüştür.

Tablo 5. Uygun Gecikme Uzunlukları

	Gecikme	**AIC**	**Schwarz**	**Hanna-Quinn**	**B-G (Normallik)**
Model-1	**1**	-1.735	-1.365	-1.590	0.598
	2*	-1.884	-1.310	-1.665	0.912
	3	-1.860	-1.203	-1.611	0.817
	4	-1.928	-1.062	-1.602	0.466
Model-2	**1**	-1.722	-1.340	-1.577	0.892
	2*	-1.859	-1.285	-1.641	0.679
	3	-1.847	-1.190	-1.598	0.427
	4	-2.141	-1.400	-1.861	0.591
Model-3	**1**	-1.749	-1.370	-1.604	0.111
	2*	-1.852	-1.312	-1.647	0.107
	3	-1.846	-1.066	-1.551	0.395
	4	-2.082	-1.098	-1.712	0.850
Model-4	**1**	-1.686	-1.266	-1.526	0.107
	2*	-1.926	-1.390	-1.722	0.225
	3	-1.926	-1.390	-1.722	0.225
	4	-1.898	-0.678	-1.439	0.438
Model-5	**1**	-1.733	-1.279	-1.560	0.784
	2	-2.036	-1.463	-1.818	0.989
	3*	-2.034	-1.537	-1.845	0.909
	4	-2.678	-1.379	-2.189	0.644

*, uygun gecikme uzunluğunu temsil etmiştir.

Model-5 için dördüncü gecikmenin Akaike ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri daha küçük olmasına rağmen, üçüncü gecikmenin Schwarz kriteri ve Breusch-Pagan Otokorelasyon testi (4. Gecikmede otokorelasyon test istatistiğinin Prob değeri 0.088 (p<=0.10) bulunmuştur) göz önünde bulundurularak bu gecikme seçilmiştir.

Tahmin edilen NARDL modellerine ilişkin ön testler ise Tablo 6'da verilmiştir. Tablo incelendiğinde modellerde herhangi bir otokorelasyon, değişen varyans ve normallik ile model kurma problemi bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Ön Testler

	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4	Model-5
Jarque-Bera Prob.	0.912	0.679	0.107	0.225	0.909
Breusch- Godfrey (χ^2)	0.993	0.881	0.951	0.830	0.569
Breusch-Pagan-Godfrey (χ^2)	0.978	0.969	0.952	0.968	0.956
Ramsey-Reset [1]	0.519	0.864	0.952	0.421	0.598

Jarque-Bera; Normallik testi, Breusch-Godfrey; Otokorelasyon, Breusch-Pagan-Godfrey; Değişen Varyans ve Ramsey-Reset; Model Kurma testidir.

Tahmin modellerde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı F sınır testleri ile analiz edilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde, bütün modeller için hesaplanan F sınır testi değerlerinin Pesaran (2001), testi kritik değerlerinin üstünde olduğu görülmüştür. Buna göre, kurulan tüm modellerde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 7. F Sınır Testleri

	F-İstatistik	Anlamlılık	I [0]	I [1]
Model-1	4.631	%1 (p<=0.01)	2.88	3.99
Model-2	13.617	%1 (p<=0.01)	2.88	3.99
Model-3	4.650	%1 (p<=0.01)	2.88	3.99
Model-4	7.860	%1 (p<=0.01)	2.88	3.99
Model-5	22.739	%1 (p<=0.01)	3.27	4.39

Tablo 8'de tahmin edilen NARDL modellerine ilişkin uzun dönem katsayıları verilmiştir. Modeller incelendiğinde, LN (BIST) değişkeninde meydana gelen hem pozitif hem de negatif değişimlerin LN(CDS) üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. LN(REFK) değişkeninde ise negatif yönlü değişimlerin LN(CDS) üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, pozitif yönlü değişimlerin ise herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. LN (VIX) değişkeninde meydana gelen pozitif yönlü değişimlerin

LN(CDS) üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olduğu, negatif yönlü değişimlerin ise herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. LN (MSCI-E) değişkeninde meydana gelen pozitif yönlü değişimlerin LN (CDS) üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna karşın, aynı değişkende ise negatif yönlü değişimlerin ise LN (CDS) üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. FED değişkeninde meydana gelen pozitif yönlü değişimler LN (CDS) üzerinde negatif yönlü anlamlı etkiye sahipken, negatif yönlü değişimler LN (CDS) üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahiptir. Bütün modeller için uzun dönemde asimetrik ilişkinin varlığını gösteren Wald testleri anlamlı çıkmıştır.

Tablo 8. NARDL Modelleri Uzun Dönem Katsayıları

	Model-1	**Model-2**	**Model-3**	**Model-4**	**Model-5**
LN (BIST)$^+$	-0.634 (0.122) ***				
LN(BIST)$^-$	-1.487 (0.265) ***				
LN(REFK)$^+$		0.675 (0.589)			
LN(REFK)$^-$		-1.104 (0.266) ***			
LN(VIX)$^+$			0.530 (0.155) ***		
LN(VIX)$^-$			0.143 (0.118)		
LN(MSCI-E) $^+$				1.356 (0.298) ***	
LN(MSCI-E)$^-$				-0.064 (0.226)	
FED$^+$					-0.166 (0.060) ***
FED$^-$					0.087 (0.022) ***
LN(BIST)		-1.013 (0266) ***	-1.024 (0.230) ***	-1.136 (0.221)	-0.641 (0.129) ***
LN(REFK)	-0.079 (0.404)		-0.058 (0.514)	-0.029 (0.449)	-1.291 (0.324) ***
LN(VIX)	0.345 (0.108) ***	0.471 (0.127) ***		0.609 (0.128) ***	0.567 (0.096) ***
LN(MSCI-E)	0.187 (0.200)	0.635 (0.263) **	0.428 (0.290)		0.149 (0.147)
FED	0.110 (0.033) ***	0.041 (0.023) *	0.075 (0.037) **	0.186 (0.048) ***	
C	2.571 (2.199)	9.809 (2.451) ***	12.849 (3.218) ***	15.00 (2.498) ***	
TREND					0.029

					(0.004) ***
W_{SL}	89.400***	126.006***	44.573***	82.539***	195.254***

***, **, * sırasıyla p<=0.01, p<=0.05 ve p<=0.10 anlamlılık düzeyini temsil edilmiştir.

NARDL modelleri sonucunda elde edilen kısa dönem hata düzeltme modelleri ise Tablo 9'da verilmiştir. Kısa dönem hata düzeltme modelleri için anlamlı ve negatif yönlüdür. Buna göre kısa dönemde LN (BIST) ve LN (REFK) değişkenlerindeki pozitif yönlü değişimler LN (CDS) üzerinde negatif yönlü ve anlamlı, LN (VIX) ve LN (MSCI-E) değişkenlerindeki negatif değişimler ise LN (CDS) üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkiye sahiptir. Tablo incelendiğinde, bütün modeller için kısa dönemde asimetrik ilişkinin varlığını doğrulayan Wald testlerinin anlamlı çıktığı görülmüştür.

Tablo 9. NARDL Modelleri Kısa Dönem Hata Düzeltme Modelleri

	Model-1	**Model-2**	**Model-3**	**Model-4**	**Model-5**
$\Delta LNCDS_{t-1}$	0.396 (0.072) ***	0.303 (0.068) ***	0.256 (0.069) ***	0.263 (0.063) ***	0.233 (0.059) ***
$\Delta LN\ (BIST)^{+}$	-0.203 (0.121)				
$\Delta LN\ (REFK)^{+}$		-1.616 (0.301) ***			
$\Delta LN\ (VIX)^{-}$			-0.217 (0.108) **		
$\Delta LN\ (VIX)^{-}_{t-1}$			-0.309 (0.120) ***		
$\Delta LN\ (MSCI\text{-}E)^{+}$				-0.101 (0.259)	
$\Delta LN\ (MSCI\text{-}E)^{-}$				-.962 (0.187) ***	
$\Delta LN\ (REFK)$	-1.074 (0.208) ***		-1.315 (0.197) ***	-1.109 (0.194) ***	
$\Delta LN\ (VIX)$	0.078 (0.066)	0.090 (0.062)		0.095 (0.095)	0.131 (0.057) **
$\Delta LN\ (VIX)_{t-1}$	-0.194 (0.075) ***	-0.260 (0.0605) ***		-0.306 (0.064) ***	-0.333 (0.057) ***
$\Delta LN\ (MSCI\text{-}E)$	-0.777 (0.203) ***	-0.484 (0.185) ***	-0.448 (0.205) **		-0.784 (0.154) ***
$\Delta LN\ (MSCI\text{-}E)_{t-1}$	0.368 (0.205) *		0.386 (0.201) *		
ΔFED		0.098 (0.047) **			
ΔFED_{t-1}		0..114 (0.040) ***			
$\Psi\ (ECT_{t-1})$	-0.775 (0.116) ***	-0.799 (0.069) ***	-0.624 (0.093) ***	-0.703 (0.081) ***	

C					14.855 (1.009) ***
W_{SR}	104.521***	28.630***	44.078***	95.808***	51.679***

***, **, * sırasıyla p<=0.01, p<=0.05 ve p<=0.10 anlamlılık düzeyini temsil edilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmada Türkiye'nin CDS primlerini asimetrik olarak etkileyen makroekonomik değişkenlerin neler olduğu ve bu değişkenlerin etkileri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre uzun dönemde, BIST 100 endeksinde (hisse senedi getirileri) meydana gelen hem pozitif hem de negatif değişimler CDS primleri üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Buna göre, hisse senedi getirilerindeki gerek pozitif gelişmeler gerekse de negatif yönlü gelişmeler Türkiye'nin kredi riskini olumsuz etkileyebilmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen negatif yönlü değişimlerin ise CDS primleri üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, pozitif yönlü değişimlerin ise herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Buna göre, döviz kurlarının düşmesi ülkenin kredi risk algısını olumlu etkilemektedir. Küresel risk algısını yansıtan VIX'de meydana gelen pozitif yönlü değişimlerin CDS primleri üzerinde pozitif yönlü etkiye sahip olduğu, negatif yönlü değişimlerin ise herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Buna göre, yatırımcıların belirsizlik ve risk algısı arttıkça Türkiye'nin CDS primleri bu algıyı destekleyecek biçimde artmaktadır. Avrupa ülkelerinde hisse senedi piyasasının gelişimini yansıtan MSCI-EUROPE endeksindeki pozitif yönlü değişimlerin CDS primleri üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna göre gelişmiş ülkelerin hisse senedi piyasalarındaki olumlu gelişmeler Türkiye'nin kredi risk algısını arttırmaktadır. Söz konusu bulgu ileride yapılacak araştırmalar ile daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Buna karşın, MSCI-EUROPE'deki negatif yönlü değişimlerin CDS primleri üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Küresel ekonomi üzerinde önemli bir etkiye sahip olan FED faizlerinde meydana gelen pozitif yönlü değişimler CDS primleri üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkiye sahipken, negatif yönlü değişimler CDS primleri üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı etkiye sahiptir. Buna göre, ABD'deki faiz indirimleri gelişmekte olan ülkeler açısından dış kaynaklı fon artışı anlamına geldiği için, bu durum kredi risk algısını olumlu etkilemektedir.

KAYNAKÇA

Alexander, C. & Kaeck, A. (2008). Regime Dependent Determinants of Credit Default Swap Spreads. **Journal of Banking & Finance,** 32, 1008–1021.

Blommestein, H., Eijffinger, S. & Qian, Z. (2016). Regime-dependent Determinants of Euro Area Sovereign CDS Spreads. **Journal of Financial Stability**, 22, 10-21.

Calice, G., Mio, R., Sterba, F. & Vasicek, B. (2015). Short-term Determinants of The İdiosyncratic Sovereign Risk Premium: A Regime-Dependent Analysis for European Credit Default Swaps. **Journal of Empirical Finance**, 33, 174-189.

Chan, K. F.& Marsden, A. (2014). Macro Risk Factors Of Credit Default Swap İndices in A Regime-Switching Framework. **Int. Fin. Markets, Inst. and Money**, 29, 285-308.

FRED, https://fred.stlouisfed.org (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Garanti Bankası, www.paragaranti.com (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Guo, B. & Newton, D. (2013). Regime-Dependent Liquidity Determinants of Credit Default Swap Spread Changes. **The Journal of Financial Research,** XXXVI, 2, 279–298.

Huang, A. Y. & Hu, W.C. (2018). Regime Switching Dynamics İn Credit Default Swaps: Evidence From Smooth Transition Autoregressive Model. **Physica A**, 391, 1497-1508.

Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Sıngleton, K. J. (2007), "How Sovereign is Sovereign Credit Risk? ", **National Bureau Of Economic Research**, Working Paper, 13658, 1-29.

Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Sıngleton, K. J. (2011), "How Sovereign is Sovereign Credit Risk?", **American Economic Journal**, 1-31.

Ma, J.Z., Deng, X., Ho, K. C. & Tsai, S. B. (2018). Regime-Switching Determinants for Spreads of Emerging Markets Sovereign Credit Default Swaps. **Sustainability,** 10, 2730, 1-17.

Mcgraw Hill Financial (2013a), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 1st Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2013b)," Global Sovereign Credit Risk Report*", S*&P Capital IQ, 2nd Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: http://www.cmavision.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2013c), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2013, 1-22, [Erişim adresi: http://www.cmavision.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2013d), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 4th Quarter 2013, 1-30, [Erişim adresi: http://www.cmavision.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014a), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 1st Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014b), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 2nd Quarter 2014, 1-30, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014c), "Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

Mcgraw Hill Financial (2014d), " Global Sovereign Credit Risk Report", S&P Capital IQ, 4th Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: http://www.spcapitaliq.com, Erişim Tarihi:15.06.2018]

MSCI (2019), https://www.msci.com/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Pesaran, M.H., Shin, Y. & Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis Of Level Relationships. **Journal of Applied Econometrics,** 16, 289-326.

Sabkha, S., Peretti, C. D. & Hmaied, D. (2018). Nonlinearities in The Oil Fluctuation Effects On The Sovereign Credit Risk: A Self-Exciting Threshold Autoregression Approach. Working Papers hal-01698012, **HAL**, 1-39.

Shahzad, S. J. H., Nor, S. M., Ferrer, R. & Hammoudeh, S. (2017). Asymmetric Determinants of CDS Spreads: U.S. Industry-level Evidence through the NARDL Approach. **Economic Modelling**, 60, 211-230.

Shin, Y., Yu, B. & Greenwood-Nimmo (2014). Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework. Sickles, R.C. & Horrace, W.C. (eds.), **Festschrift in Honor of Peter Schmidt:Econometric Methods and Applications**, 281-314.

Qian, Z. & Qian, L. (2016). Regime-Dependent Determinants of China's Sovereign Credit Default Swap Spread. **Emerging Markets Finance & Trade**, 52, 10–21.

TCMB, https://www.tcmb.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

Yahoo Finance, https://finance.yahoo.com/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

ÖRGÜTLERDE DEĞİŞİM YÖNETİMİNİN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Nuran VARIŞLI

Sosyal Güvenlik Kurumu

ÖZET

Değişim yönetimi, bireylerin, takımların ve organizasyonların mevcut durumdan istenen gelecek duruma geçişi, vizyon ve stratejiyi yerine getirmesi veya gerçekleştirmesi için yapılandırılmış bir yaklaşım sayılmaktadır. Çalışanların mevcut ortamlarındaki değişiklikleri kabul etmelerini ve benimsemelerini sağlamayı amaçlayan örgütsel bir süreç olmaktadır. Değişim yönetimi pratiğini şekillendiren birkaç farklı düşünce akımı bulunmaktadır. Başarılı değişim yönetiminin, mevcut rekabet gücü yüksek ve sürekli gelişen iş ortamında hayatta kalması ve başarılı olması için organizasyonlarca çok önem verildiği söylenebilir. Bununla birlikte, akademisyenler ve uygulayıcılar için şu anda mevcut olan yönetim değişikliğine ilişkin teoriler ve yaklaşımlar çoğu zaman çelişkilidir, çoğunlukla pratik kanıtlardan yoksundur ve çağdaş örgütsel değişim yönetiminin doğası ile ilgili tartışmasız hipotezlerle desteklenmektedir. Değişim yönetimi örgütlerde bazı değişkenleri etkilemektedir. Bu değişkenlerden en önemlisi işten ayrılma niyeti olmaktadır. Çalışanlar kendilerini işyerine ait hissmedikleri zaman ayrılma niyetlerini ortaya koymaktadır. İşten ayrılma niyeti işletmeler açısından çalışan devir hızının artmasına neden olmaktadır. Bu durum tecrübeli çalışanlardan elde edilmesi beklenen verimin azalmasına neden olmaktadır. İşten ayrılmaların işletmelere bir diğer maliyetini ise zaman olduğu görülmektedir. İşletmeler yeni çalışanlarının adaptasyonu için belirli bir süreyi atıl süre olarak kabul etmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle işten ayrılma niyeti üzerinde farklı değişkenlerle çalışmalar literatürde sıkça yer almıştır. Değişim yönetiminin etkin bir şekilde yürütülememesi çalışanların bağlılık düzeyini olumsuz etkilemekte ve işten ayrılma niyetine yol açmaktadır. Bunun nedeninin çalışanların değişime alışamaması olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu makalenin birincil amacı, örgütsel değişime yönelik temel teoriler ile yaklaşımların bazılarının eleştirel bir gözden geçirmesi, ikincil amacı ise değişim yönetiminin işten ayrılma düzeyi üzerindeki etkisinin belirlenmesi olmaktadır. Bu çerçevede çalışmamız literatür tarama modeli ile oluşturulmuştur. Çalışmamızda alanda yazılmış olan tez, kitap ve makalelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Değişim, Örgütsel Değişim Yönetimi ve İşten Ayrılma Niyeti

JAPONYA VE TÜRKİYE EĞİTİM SİSTEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

TEACHERS' VIEWS IN COMPARISON OF JAPAN AND THE TURKISH EDUCATION SYSTEM

Semra KIRANLI GÜNGÖR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Kubra BAYER

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Mehmet GÜNGÖR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Süleyman UMAR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

SELÇUK 1.ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Japonya ve Türkiye eğitim sisteminin karşılaştırılması üzerine öğretmen görüşlerini ele almaktır. Karşılaştırmalı eğitim kapsamında, kendi ülkemizin eğitim sistemi ile dünyadaki diğer eğitim sistemlerini bilmek, amaç-yapı-işleyiş, iklim boyutlarıyla benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyabilmek önem taşımaktadır. Araştırma nitel araştırma yönteminde olgubilim deseni olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde görev yapan gönüllü 10 öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeler yazılı metine dönüştürülerek, analiz aşamasına geçilmiştir. İçerik analizi yapılarak tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Karşılaştırmalı eğitimin tanımına ilişkin farklı ülke eğitim sistemleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar, eğitim sorunları, eğitim kalitesini arttırma, gelişmiş ülke sistem örneklerini görme, uluslararası eğitim temaları oluşturulmuştur.

Amaç boyutunda; Japonya eğitim sisteminde ahlaklı ve erdemli birey yetiştirmek, gelenek ve göreneklerine bağlı, milli içerikli program, işbirliğine dayalı, kendine güvenen birey yetiştirme, bireyi geleceğe hazırlama; Türk eğitim sistemi açısından Atatürk milliyetçiliğine bağlı, vatanını seven, gelenek ve göreneklerine bağlı, kültürel, manevi, insani değerlere bağlı, eğitimin anayasal hak olması oluşturulan bazı temalardır. Yapı boyutunda; iki ülkede de eğitim kademeleri, zorunlu eğitim, merkezi sınavlar oluşturulmuş bazı temalardır. İşleyiş boyutunda; Japonya'da eğitim bakanlığı "Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı", yerel yönetim etkililiği, Bakanlığın yönetim-denetim-ders kitapları-bütçe sorumluğu, Türkiye'de

eğitim bakanlığı “Milli Eğitim Bakanlığı”, merkezden-taşraya yönetim, merkeziyetçi ve hiyerarşik yapı, Bakanlığın yönetim-denetim -bütçe sorumluğu-öğretmen atama bazı tema örnekleridir. İklim boyutunda; öğretmenlerin itibarı, sorumluluk, disiplin anlayışı, grup kuralları, öğretmen maaşları oluşturulan bazı ortak temalar olsa da iki ülkede benzerlikten ziyade zıtlıklar taşımaktadır. Genel olarak Japonya ve Türkiye’nin eğitim sistemler karşılaştırmasında hem ortak hem de çok farklı yönler olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırmalı eğitim konusunda görüşleri alınan öğretmenlerin genel olarak bilgi sahibi oldukları anlaşılmıştır. Öğretmenlerin eksiklikleri olmakla birlikte Japonya ve Türkiye eğitim sistemlerini karşılaştırabilecek düzeyde oldukları tespit edilmiştir. Karşılaştırmalı eğitim gibi önemli bir disiplinin eğitim fakülteleri lisans programlarında ders olması, lisansüstü eğitim programlarında da var olan programların devamlılığı sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Eğitim, nitel araştırma, görüşme yöntemi

ABSTRACT

The aim of this study is to consider the opinions of teachers in Japan and Turkey on a comparison of the education system. Within the scope of comparative education, it is important to know the education system of our country and other education systems in the world and to reveal the similarities and differences with the purpose-structure-functioning, climate dimensions. The research was carried out as a phenomenological pattern in the qualitative research method. Research was conducted during the 2019-2020 academic year fall by 10 volunteer teachers working in different geographical regions of Turkey's accession. Data were collected using semi-structured interview forms. The interviews were transformed to written text and the analysis stage was started. Themes and sub-themes were formed by content analysis. The similarities and differences between different country education systems regarding the definition of comparative education, education problems, increasing the quality of education, seeing examples of developed country systems, international education themes were created. In the objective dimension; Japan’s education system to educate a moral and virtuous individual, nationally based program, based on traditions and customs, cooperative, self-confident raising individuals, preparing the individual for the future; In terms of the Turkish education system, Atatürk is bound by nationalism, loves his homeland, adheres to customs and traditions, cultural, spiritual, humanitarian values, and constitutional rights. In structure dimension; education levels, compulsory education, centralized examinations in both countries. In the process dimension; Ministry of Education in Japan "Education, Culture, Sports, Science and Technology Ministry," local government effectiveness, management-control-textbooks-budget responsibility of the Ministry, the Ministry of Education in Turkey "Ministry of Education", from the center-provincial management, centralized and hierarchical structure, management-supervision-budget responsibility-teacher assignment of the Ministry are some examples of themes.In the climate dimension; Although there are some common themes created by teachers' reputation, responsibility, discipline, group rules and teacher salaries, these two countries have contradictions rather than similarities. Overall Japan and Turkey's education system are understood to be both common and different aspects in

comparison. It was understood that the teachers who had their opinions about comparative education generally had knowledge. Although the lack of teachers in Japan and Turkey, teachers were found to be at a level to compare the education system. It should be ensured that an important discipline such as comparative education is a course in the faculties of education and the continuity of the existing programs in graduate programs.

Key words: Comparative education, qualitative research, interview method.

GİRİŞ

Eğitim, insanın var oluşu ile başlayan ve yaşamı boyunca süren, insanlaşma, sosyalleşme gibi birçok faaliyetin yer aldığı süreç olarak tanımlanabilir. Eğitim, ailede başlayan ve yaşamın tüm aşamalarında ve alanlarında var olmaya devam eden süreçtir (Şişman, 2006, s. 3-6). Bu süreç toplumdan topluma farklılıklar ve benzerlikler göstermektedir. Eğitim, formal anlamda okullarda, öğretmenler tarafından gerçekleştirilen, belirli bir süre aralığında, plan ve program çerçevesinde sunulan eğitim hizmeti olarak da tanımlanabilir. Her ülkenin vatandaşlarına sunduğu eğitim hizmetinde farklılıklar ve benzerliklerin bulunduğu bilinmektedir (Şişman, 2006, s. 179-181; Hoşgörür ve Taştan, 2006, s. 271-274).

Küreselleşen dünya düzeninde, kaliteli ve sürekli bir eğitim yapıları kurulmasında, evrenselleşen insan problemlerinin çözümünde ve gelecekte karşılaşılacak problemlere ilişkin karar verme sürecinde en önemli alanlardan biri karşılaştırmalı eğitimdir. Bu alanda yapılan çalışmalardan araştırmacıların elde ettiği verilerle ya da doğrudan politikacıların aldığı kararlarla, dünyanın herhangi bir yerindeki uygulanan mevcut ya da yenilikçi çözümler karşılaşılan yerel problemlerin çözümünde kullanılabilmektedir. Ayrıca, bir toplumsal yapıda problemin giderilmesine katkı sağlamayan çözüm önerileri, farklı kültürlerin içinde etkisi gösterebilmektedir (Yıldırım ve Türkoğlu, 2018, s. 33).

Farklı ülkelerin mevcut olan eğitim sistemlerinin amaçlarının neler olduğu, yapı ve işleyiş bakımından nasıl bir sistemlerinin olduğu ve eğitim sisteminin öğretmen-öğrenci boyutunda, okul-sınıf atmosferi ve toplumsal açıdan öğretmenliğe dair tüm bilgileri karşılaştırmalı eğitim alanı bizlere sunmaktadır (Demirel, 2000, s. 1-3). Karşılaştırmalı eğitimin tarihçesine bakıldığında ilk olarak Fransa'da karşılaştırmalı eğitime yönelik çalışmanın yapıldığı ve Fransız eğitim sistemindeki ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla eğitim reformlarını gerçekleştirmek amacıyla ortaya çıktığı görülmüştür (Ültanır, 2000, s. 2).

Karşılaştırmalı eğitim, her ülkenin eğitim sorunlarında nasıl çözümlerde bulunduğu ve bizilerinde kendi eğitim sistemimizdeki sorunların çözümünde neler yapabileceğimize dair fikirler ve çözümler edinme imkanı edinmemizi sağlar. Karşılaştırmalı eğitim ile diğer ülkelerin sadece eğitim sistemlerine dair bilgiler edinilmez. Ülkelerin toplumsal, ekonomik, siyasal, coğrafi, dinsel ve bilimsel yapılarına dair bilgiler edinmemizi sağlar. Bu bilim dalı, uluslararası barışın sağlanmasında katkı bulunur, eğitim biliminin gelişmesine katkı sağlar, eğitim ile alakalı yöntem, tekniklerin ve politikların geliştirimesini sağlamaktadır (Ergün, 1985; Demirel, 2000; Ültanır, 2000).

Japonya Eğitim Sistemi

Japonya Pasifik Okyanusunda dört büyük, beş yüz orta büyüklükte ve üç bin küçük adadan meydana gelmiş bir ülkedir. Ülkenin yüzölçümü 377.835 kilometrekaredir (Özey, 2008, s. 302). Ülke nüfusu 126.430.000'dir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019). Yüz ölçümü az olduğu için nüfus yoğunluğu çok yüksek olan ülkelerden biridir (Özey, 2008, s. 303). Laik bir ülkedir. Japonya'nın başkenti Tokyo'dur. Yönetim şekli parlamenter hükümet ile anayasal monarşidir (Özey, 2008, s. 308).

1. Amaç Bakımından Japonya Eğitim Sistemi

Japonya eğitim sisteminin temel amacı; insan haklarına saygılı, özgür, açık fikirli, demokratik değerlere ve bireysel haklara saygı duyan, kendine güvenen, fiziksel ve zihinsel olarak sağlıklı, gerçekçi ve adalet sevgisine sahip, çalışkan, bilinçli ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirerek demokratik ve kültürel anlamda bir Japonya var ederek dünya barışına ve refahına katkı sağlamaktır (Telci, 2007, s. 320).

2. Yapı Bakımından Japonya Eğitim Sistemi

Japonya' da eğitim bakanlığının adı Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'dır. Japonya eğitim kurumları, ulusal, yerel ve özel olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Eğitim Bakanlığı tarafından merkezi olarak yönetilen okullar 'ulusal okullar', yerel yönetimler tarafında yönetilen okullar 'yerel okul', vakıf ve çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından yönetilen okullar ise 'özel okul' olarak adlandırılmaktadırlar (Telci, 2007, s. 321).

Japonya'da eğitim dilli Japoncadır (Güvenç , Otkan, Belek, Akarsu, Tözeren ve Özden, 1998, s. 145). Japonya eğitim sistemi 6+3+3+4 şeklinde kademelendirilmektedir. Okul öncesi eğitim, ilköğretim (6+3 yıl), ortaöğretim (3 yıl) ve yükseköğretimden (4 yıl) oluşmaktadır. Zorunlu eğitim (ilköğretim; ilkokul ve ortaokul) 9 yıldır. Devlete ait ilk ve ortaokulları Bölge Eğitim Kurulları yönetir. Japonya her bölgede bir tane Eğitim Kurulu bulunmaktadır ve her biri beş üyeden oluşan toplamda 47 tane Bölge Eğitim Kurulu bulunmaktadır. Müzeler, spor okulları ve tesisleri, engelli çocuklara açılan okullardan sorumlu birim ulusal valiliktir. Ulusal valilikler belediyeler arasında koordinasyonu sağlamaktadır. Belediyeler zorunlu eğitimden sorumludur (Telci, 2007, s. 321; Ekinci, 2010, s. 34).

Zorunlu eğitim süresinde kullanılan tüm kitaplar ve okulda yenilen öğle yemeği ücretsizdir, devlet tarafından karşılanmaktadır Anaokulları üç yaşındaki çocuğa, üç yıl, dört yaşındakine iki yıl, beş yaşındakine bir yıl hizmet vermektedir. Anaokulları zorunlu değildir ve üç yaşında başlama zorunluluğu da bulunmamaktadır. Anaokullarına benzeyen ve "Hoiku-şu" adı verilen günlük bakım yuvaları, yerel örgütlerce ve annelerinin çalıştığı kurumlarca açılıyor, 1-5 yaşları arasında her çocuk kabul ediliyor. Yuvaların son üç yıllı (3-5 yaş grubu için) bir anaokulu gibi çalışır. Zorunlu temel eğitim 6 yaşında başlamaktadır. Zorunlu temel öğretimin dokuz yılı boyunca, her yıl alınan derslerin toplamı 8-10 arasında değişir. Nisanda başlayan ve sonraki yılın mart ayında sona eren öğretim yıllı üç dönemden oluşmaktadır. Dönemler arasında toplam 17 haftalık dinlenme (yaz ve kış) tatilleri vardır (Güvenç, 2002, s. 329).

Tam gün, yarım gün ve mektupla olmak üzere üç tür lise vardır. Tam gün olan liseler 3 yıl, diğerleri de en az 4 yıl sürer. Öğrencilerin % 6'sı yarım günlük okulu seçmektedir. Genel liselerin çoğu akademik ve ilave olarak da mesleki bir program izler. İlk yıldaki müfredat, genel eğitim üzerinde odaklaşır. İkinci yıl, öğrenciler kendilerine bir alan seçerler. İnsan bilimleri, sosyal bilimler, fen bilgisi ve teknoloji, seçilebilecek başlıca alanlardır. Sadece akademik programı izleyen liseler toplam liselerin % 40'ını, sadece mesleki eğitim programını izleyen liseler de toplam liselerin % 24'ünü oluşturmaktadır. Özel ve devlet okullarının çoğu öğrencilerini kendileri seçer. Ayrıca lise ayarında teknik okullar bulunmaktadır. Bu okulların süresi 5 yıldır (üç yılı liseye denk) ve kabul şartları okuldan okula değişir. Liselerin % 60'ı üniversiteye öğrenci göndermek üzere yoğunlaşmaktadır. Liselerde itibara dayalı bir dereceleme vardır. Üniversiteye en fazla öğrenci veren liseler hemen üniversitelerin yanı başında bulunur. Bu liselere öğrenci kabul edilmesi rekabete dayanmaktadır. Öğrencilerin aldıkları kurslar nedeniyle özellikle liselerde okul müfredatı ihmal edilmektedir. Öğrenciler, öğretmenlerinin üçte biri üniversite öğrencileri olan 'Juku' kar amaçlı paralı eğitim kurumlarında dersler almaktadırlar. Ayrıca öğrencilerin sosyalleştikleri yerlerdir (Erdoğan, 2000: akt. Karsak, 2018).

Japonya'da, üniversiteler, yüksekokullar ve teknik okullar olmak üzere üç çeşit yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Üniversiteler: Programlarında hem lisans hem de lisansüstü eğitime yer vermektedirler. Genellikle 4 yıllıktırlar. Ancak tıp, dişçilik, veterinerlik ve ziraat gibi bazı bölümlerin öğretim süresi 6 yıldır. Büyük çoğunluğu, 2 yıl süren master ve 5 yıl süren doktora programına sahiptir. Yüksekokullar: Lise mezunlarına 2 ya da 3 yıllık eğitim vermektedirler. Amaçları; öğrencilerin teknik alanda bilgi ve beceriyi edinmelerini sağlamak, mezunlarını teknik dallarda meslek sahibi yapmaktır. Teknik Okullar: 1962 yılından beri eğitim-öğretim hizmeti veren bu okullar, ortaokulu bitiren öğrencileri kabul etmekte ve teknisyenlerin eğitimi için 5 yıllık tam eğitim uygulamaktadırlar (Cramer ve Browne, 1974; Demirel, 2000: akt. Uçar ve Uçar, 2014).

Japon eğitim felsefesine göre Japon halkı yaşam boyu eğitilmelidir. Bu eğitim, hem resmi hem de özel kuruluşlar tarafından verilmelidir. Halk evleri, gençlik merkezleri, çocuklar için tabiat merkezleri, müzeler, kütüphaneler, beden eğitimi, eğlence merkezleri yaygın eğitim faaliyetlerini düzenleyen önemli kuruluşlardır. Belediyelerin birçoğunda bulunan halk evleri, bireylerin kültür düzeylerini yükseltecek çeşitli eğitim faaliyetleri düzenlemektedir (Demirel, 2000: akt. Uçar ve Uçar, 2014).

3. İşleyiş Bakımından Japonya Eğitim Sistemi

Eğitim Bakanlığı hükümet üyesi bir bakanlığa bağlıdır ve Mambuşo merkezi bir sekreterlikle altı genel müdürlük ve bir dış büro (yarı özerk Kültür İşleri Kurulu)'dan oluşuyor. Eğitim Bakanlığı örgütü içinde 18 "danışma kurulu" var. Eğitim Merkez Konseyi, politik sorunları ve çözümleri üzerine çalışmakla görevli 18 danışman kurulun içindeki en güçlü kuruldur. Hükümetlerin değişmesi eğitimin uzun süreli amaçlarını ve planlarını etkilememektedir (Güvenç, 2002, s. 327). Zorunlu eğitim parasızdır. Eğitim harcamalarını, ulusal hükümet, il yönetimleri ve yerel belediyeler üçlüsü arasında paylaşarak karşılanıyor. Ekonomik geliri düşük

olan çocukların okul yemekleri, gezileri; araç-gereç ve benzeri öğretim giderleri, sağlık ve bakım giderleri, özel yardım fonlarından finanse edilmektedir (Güvenç, 2002, s. 328).

4. İklim Bakımdan Japonya Eğitim Sistemi

Öğretmenlik görevi için yükseköğretim diploması ile öğretmenlik sertifikası gerekmektedir. Öğretmenler, ulusal üniversitelerin dört yıllık öğretmenlik programlarıyla yetiştiriliyor. Ulusal ya da özel üniversitelerden gerekli eğitim derslerini ve kredilerini alarak mezun olanlar, ortaokul öğretmenliğine aday oluyorlar. Öğretmenlik sertifikasının "birinci" ve "ikinci" sınıf sayılan çeşitleri var. İllerin eğitim kurullarından alınan sertifikalar, ülkenin her yerinde geçerlidir. Üniversite ve iki yıllık (ön lisans) kolejlerden mezun olanlar, "ikinci" sınıf sertifikayla ilk ve ortaokullarda öğretmenlik yapabiliyor. Dört yıllık üniversitelerden lisans alanlar ise "ikinci" sınıf sertifika ile lise öğretmenliğine atanıyor. En az bir yıl ve daha uzun süre lisansüstü öğrenim görenlere "birinci" sınıf sertifika veriliyor. Okul yöneticileri, "birinci" sınıf sertifika almış öğretmenler arasından seçilmektedir (Güvenç, 2002, s. 328-329).

Japonya'da öğretmen adayları, öğretmen olabilmek için genel kültür, alan ve meslek bilgilerini içeren ve yılda üç defa yapılan bir yeterlik sınavına alınmaktadır. Bu sınavı geçen adaylar, ayrıca görüşme ve uygulama sınavına da tabi tutulmakta, bu sınavlarda başarılı olan adaylar, stajyerlik dönemine alınmakta ve altı aylık bu süreyi tamamlayanlar kamu görevlisi hakkını kazanıp asil öğretmen olarak atanmaktadırlar. Öğretmenler ulusal, yerel ve belediyeler düzeyinde örgütlenmiş birimlerce hizmet içi eğitim faaliyetlerinden geçirilmektedir. Bu eğitim; kurslar, seminerler, lisans tamamlama ve lisansüstü eğitim şeklinde yapılmaktadır. Hizmet içi eğitiminin amacı; öğretmenlerin mesleki bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirmektir (Semerci, 2000).

Japonya'da öğretmenlik mesleği değer verilen saygın meslekler arasında yer almaktadır. Öğrenciler mezun olduktan sonra belli aralıklarla öğretmenlerini ziyaret ederler. Öğretmenlerde bir anne baba gibi öğrencilerine karşı yoğun sorumluluk ve görevleri bulunmaktadır. Eğitim sürecinde öğretmen- öğrenci ilişkisi usta çırak ilişkisini andırmaktadır. Ortaöğretimde sınavlar ve mükemmeliyetçilik nedeniyle öğrenciler arasında aşırı anlamda rekabet ortamının olduğu görülmektedir. Öğrenciler ders aralarında okulda sınıf ve koridorların temizliğini kendileri yapmaktadırlar (Güvenç , ve diğerleri, 1998, s. 152-159).

Türkiye'de Eğitim Sistemi

Türkiye, orta kuşakta yer almakta ve üç tarafı denizlerle çevrilidir. Hem Asya ve hem de Avrupa ülkesidir. Yüz ölçümü 814.578 kilometre karedir. Türkiye'nin başkenti Ankara'dır ve yönetim şekli cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle yönetilmektedir. Türkiye'nin nüfusu 82 003 882'dır (TÜİK, 2019). Laik bir ülkedir ve resmi dilli Türkçedir (Özey, 2008, s. 134).

1. Amaç Bakımından Türkiye'de Eğitim Sistemi

Türk Milli Temel Kanununda Türk Milli Eğitiminin genel amaçları şöyledir: Türk Milletinin bütün fertlerini,

Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek,

Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek,

İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak; Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır (MEB, 2019).

2. Yapı Bakımdan Türkiye'de Eğitim Sistemi

Türkiye'de eğitimin dili Türkçedir. Türkiye'deki eğitim bakanlığının adı Milli Eğitim Bakanlığı'dır. Devlet adına eğitimden sorumlu olan, denetleyen, geliştiren ve eğitim hizmeti sunan kurum Milli Eğitim Bakanlığıdır. Türk milli eğitim sistemi, örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere, iki ana bölümden kurulur. Örgün eğitim, okul öncesi eğitimi, ilköğretim (ilkokul 4 yıl ve ortaokul 4 yıldır), ortaöğretim (4 yıl) ve yükseköğretim kurumlarını kapsar. Yani 4+4+4 eğitim sistemi vardır ve zorunlu eğitim 12 yıldır (MEB, 2019).

Okul öncesi eğitimi, zorunlu ve temel eğitim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsamaktadır. Bu eğitim isteğe bağlıdır. Okul öncesi eğitim kurumları, bağımsız anaokulları, ilköğretim okuluna bağlı anasınıfları ve diğer öğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak açılabilmektedir. Okul öncesi eğitim kurumlarının nerelerde ve hangi ölçütlere göre açılacağı, Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir (MEB, 2019).

Mecburi ilköğretim çağı 6-13 yaş grubundaki çocukları kapsar. İlköğretim kurumları; dört yıl ilkokul ve dört yıl ortaokul şeklinde zorunlu ve temel okulları kapsamaktadır. Ortaokullar, dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşur. Nüfusun az ve dağınık olduğu yerlerde, köyler gruplaştırılarak, merkezi durumdaki köylerde ilköğretim bölge okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, mümkün olmadığı yerlerde yatılı ilköğretim bölge okulları kurulur (MEB, 2019) .

Ortaöğretim; ilköğretime dayalı dört yıllık zorunlu örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumları ile mesleki eğitim merkezlerinin tümünü kapsar. Bu okul ve kurumları bitirenlere, bitirdikleri programın özelliğine göre diploma verilir. Ancak mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin diploma alabilmeleri için Millî Eğitim Bakanlığınca belirlenen

fark derslerini tamamlaması zorunludur. Lise veya dengi okulları bitirenler, yükseköğretim kurumlarına girmek için aday olmaya hak kazanır. Hangi yükseköğretim kurumlarına, hangi programları bitirenlerin nasıl girecekleri, giriş şartları Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak Yükseköğretim Kurulu tarafından tespit edilir (MEB, 2019).

Yükseköğretim, ortaöğretime dayalı en az iki yıllık yükseköğrenim veren eğitim kurumlarının tümünü kapsar. Yükseköğretim kurumları şunlardır: Üniversiteler, fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, konservatuvarlar, meslek yüksekokulları ve uygulama ve araştırma merkezleri. Yükseköğretim kurumlarının amaçları, açılış, kuruluş ve işleyişleri ile öğretim elemanlarına ilişkin esaslar ve yükseköğretim kurumları ile ilgili diğer hususlar, özel kanunlarında belirlenir. Yükseköğretim paralıdır. Başarılı olan fakat maddi imkânları elverişli olmayan öğrencilerin kayıt ücreti, imtihan harcı gibi her türlü öğrenim giderleri burs, kredi yatılılık ve benzeri yollarla sağlanır. Öğrenim harç ve ücretlerinin tutarları ve bunların ödenme tarzları ile burs ve kredilerin tutarları ve bunların veriliş esasları, Maliye Bakanlığı ile birlikle hazırlanacak yönetmelikle tespit edilir (MEB, 2019).

Yaygın eğitim, örgün eğitim ile birbirini tamamlayacak, gereğinde aynı vasıfları kazandırabilecek ve birbirinin her türlü imkânlarından yararlanacak biçimde bir bütünlük içinde düzenlenir. Yaygın eğitim, genel ve mesleki - teknik olmak üzere iki temel bölümden meydana gelir. Bu bölümler birbirini destekleyici biçimde hazırlanır (MEB, 2019).

3. İşleyiş Bakımından Türkiye'de Eğitim Sistemi

Milli Eğitim Bakanlığı, kendisine bağlı eğitim kurumlarının eğitim araç ve gereçlerini, gelişen eğitim teknolojisine ve program ve metotlara uygun olarak sağlamak, geliştirmek, yenileştirmek, standartlaştırmak, kullanılma süresini, telif haklarını, ders kitabı fiyatlarını tespit etmek, paralı-parasız olarak yararlanılmasına sunmakla görevlidir (MEB, 2018).

Milli Eğitim Bakanlığı; merkez örgütü, taşra örgütü, yurt dışı örgütü ve bağlı kuruluşlar şeklinde dört bölümden oluşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı taşra örgütü, 81 il ve 70 büyük şehir merkez ilçesi olarak 924 ilçede örgütlenmiştir. 20 eğitim müşavirliği ve 18 eğitim ataşeliği olmak üzere 21 ülkede temsil edilmektedir (Erdem, 2007, s. 7).

4. İklim Bakımından Türkiye'de Eğitim Sistemi

Öğretmenlik mesleğine hazırlık genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon ile sağlanır. Yukarıda belirtilen nitelikleri kazanabilmeleri için, hangi öğretim kademesinde olursa olsun, öğretmen adaylarının yükseköğrenim görmelerinin sağlanması esastır. Bu öğrenim lisans öncesi, lisans ve lisansüstü seviyelerde yatay ve dikey geçişlere de imkân verecek biçimde düzenlenir. Öğretmenlik mesleği; adaylık döneminden sonra öğretmen, uzman öğretmen ve başöğretmen olmak üzere üç kariyer basamağına ayrılır (MEB, 2019).

Aday öğretmenliğe atanabilmek için; 14.7.1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 48 inci maddesinde sayılan şartlara ek olarak, yönetmelikle belirlenen yükseköğretim kurumlarından mezun olma,Bakanlıkça ve/veya Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılacak sınavlarda başarılı olma şartları aranır (MEB, 2019).

Türkiye' de öğretmenlik mesleğinin saygınlığının düşük olduğu bunun nedenleri arasında öğretmenlik mesleğini icra ederken yeterli maaş almadığı için öğretmenlerin ek iş yapmasının sonucunda gerçekleştiği söylenmektedir (Aydın, Canavar, ve Akkın, 2018, s. 984). Türk eğitim sisteminde eğitimin sınav odaklı yapıldığı ve sınav kaygısının yüksek olduğu belirtilmektedir. Yapılandırmacı eğitim ile öğrenci merkezli eğitim anlayışı benimsenmiş olsa da ezbere dayalı bir anlayışın hala devam ettiği görülmektedir (Taşdemir, 2015, s. 896).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Japonya ve Türkiye eğitim sisteminin tanımının yapılabilmesi, amaç-yapı-işleyiş, iklim boyutlarıyla benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırılması açısından öğretmen görüşlerini ele almaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim araştırmaları ile bireylerin bir olguya dair algılarını, yaşanmışlıklarını ve olguya yükledikleri anlamları meydana koymayı amaçlayan araştırmalardır. Bu tür araştırmalarda odaklanılan olguya dair yaşanmışlığı olan, yaşanmışlığı ifade edebilecek bireyler ya da gruplar veri kaynağı olarak kullanılmaktadır. Olgubilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı görüşmelerdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 69-72).

Görüşme, önceden belirlenmiş ve bir amaca yönelik olarak karşılıklı soru sorma ve cevaplama etkileşiminin olduğu süreci ifade etmektedir. Bu süreç ile araştırma kaynağı olarak belirlenmiş birey ya da bireylerin iç dünyalarındaki bilgilere, yaşanmışlıklara, amaçlara ve tutumlara dair gözlemlenemeyen hallerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 129-130). Bu araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşme formu ile araştırma kaynağı olan birey ya da bireylerden benzer konulara dair aynı tür bilgilerin alınması amaçlanmaktadır. Görüşmeler not alma tekniği ile yazıya aktarılmıştır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemi altında maksimum çeşitlilik örneklemesi tekniği kullanılmıştır. Belirli koşulları ve özellikleri sağlayan öğrenciler bu araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Küçük bir örneklem oluşturarak bu örneklemde çalışılan probleme taraf olabilecek katılımcıların maksimum çeşitliliğini sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 136). Araştırma verileri, 2019-2020 öğretim yılında 10 öğretmen ile görüşme yapılmıştır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde öğretmenlik yapan öğretmenlerde oluşmaktadır. Katılımcılar farklı branşlardan branş öğretmenleridir. Katılımcıların beş tanesi erkek, beş tanesi kadındır. Katılımcılar lisansüstü eğitim düzeyinde, eğitime sahiptir. Katılımcıların yaş dağılımları 26-40 yaş arasında dağılmaktadır.

Verilerin Analiz ve Verilerin Sunumu

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, toplanan verilerin açıklanabilmesi ve birbiri ile ilişkilendirilmesinde daha derin ve detaylı yapılan analizi ifade etmektedir. İçerik analizinde genel bir çerçeveye bağlı olarak da kodlama yapılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 142-146). Araştırmada yapılan analizler tema ve alt temalar altında kodlanmış, tablolarda sunulmuş ve frekans verilmiştir. Kodlamalar için yorumsamacı paradigma yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler not alma tekniği ile yazıya aktarılarak yazılı metinler üzerinde her soru bazında tema, tema ve alt tema şeklinde iki grupta analizler ortaya çıkmıştır. Her bir görüşe ilişkin görüş bildiren görüşmecilerin adları kod verilerek G1, G2, G3…vb. şekilde tablolarda sunulmuştur. Görüşlerin toplamlarına yer verilmiştir. Görüşmeciler aynı konuya ilişkin bazen tek görüş, bazen de birden fazla görüş bildirmişlerdir.

BULGULAR

Karşılaştırmalı eğitimin tanımı, Japonya eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları-Türk eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları, Yapı boyutunda eğitim kademelerini, geçiş ve sınav sistemleri, Japonya'nın yapı boyutunda eğitim kademelerini, geçiş ve sınav sistemler-Türkiye'nin yapı boyutunda eğitim kademelerini, geçiş ve sınav sistemleri, İşleyiş boyutunda Japon ve Türk eğitim bakanlığı sistemleri, Japonya'nın işlem boyutunda eğitim bakanlığı sistemi- Türkiye'nin işlem boyutunda eğitim bakanlığı sistemi, İklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularında Japon ve Türk eğitim sisteminin yaklaşımları, Japonya'da iklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularında eğitim sisteminin yaklaşımı-Türkiye'nin iklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularında eğitim sisteminin yaklaşımı şeklinde bulgular tablolarla sunulmuştur.

Tablo 1. Karşılaştırmalı eğitimin tanımı,

Tema	**Görüşmeciler**	**Toplam**
Farklılıklar	G1, G2,G3,G4, G5,G6,G7	7
Eğitim Sorunları	G2, G3,G6,G7,G8,G9	6
Benzerlikler	G1,G4 G5 G8	4
Eğitim Kalitesini Arttırma	G9, G10	2
Uluslararası Eğitim ve Etkileşim	G4, G5	2
Gelişmiş Ülkelerden Örnek Alma	G10	1

Öğretmenler, karşılaştırmalı eğitimin tanımına yönelik soruya en fazla farklılıklar, eğitim sorunları, benzerlikler ve eğitim kalitesini arttırmaya yönelik kodları içeren tanımlar yaparak görüş bildirmişlerdir.

> *"Karşılaştırmalı Eğitim, çeşitli toplumlarda, ülkelerde, bölgelerde ve tarihi dönemlerde uygulanan, eğitim sistemlerini bazen bütün olarak bazen da birkaç yönden karşılaştırarak ortak ve farklı yönleri tespit edip bundan eğitim teori ve pratiğinde, eğitim politikasında, eğitim planlamasından ve reformlarında, uluslararası ilişkilerin yumuşatılmasında ve bir barış ortamı sağlanmasında yararlanılmaya çalışılan bir bilim olarak tanımlanmaktadır"G4.*

Tablo 2. Japon ve Türk eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları

A. Japonya eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları

Tema	Görüşmeciler	Toplam
Ahlaklı, Erdemli, Geleneklere bağlı	G1, G2, G4, G5, G6,G7, G9	7
İnsan Haklarına Saygılı, demokrat	G3, G4, G5, G10	4
Milli içerikli program uygulamak	G2, G5, G9	3
Sevgi	G3, G4, G5	3
İşbirliği	G5, G8	2
Devletin kontrolcülüğü	G2, G7	2
Barışçıl	G3, G10	2
Kendine güvenen insan	G3, G10	2
Yaparak öğrenme	G2, G7	2
Ekonomik güç	G1	1
Batı eğitiminden farklı	G1	1
Bilim amaçlı	G5	1
Zihinsel ve bedensel gelişme	G2	1
Geleceğe hazırlama	G8	1
Gelişme ve ilerleme	G4	1
Üstün entelektüel gençlik yetiştirmek	G1	1
İyi vatandaş	G2	1
Çevreye saygılı insan	G2	1

Öğretmenler, Japonya eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları nelerdir sorusuna; ahlaklı, geleneklerine bağlı, erdemli, insan haklarına saygı duyan demokrat gibi kodlamaların sayıca daha fazla yer aldığı amaçları ifade etmişlerdir.

> *"Japon eğitim sisteminin esas amacı insan haklarına, sevgi gerçeğine ve barışa saygı duyan, barışçı ve demokratik bir milletin kendine güvenen insanlarını yetiştirmektir"*G3.

B. Türk eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları

Tema	Görüşmeciler	Toplam
Vatan ve millet sevgisi	G1, G2, G3, G5, G6, G7, G9, G10	7
Atatürk İlke ve İnkılapları, Atatürk milliyetçiliği	G1, G2, G3, G5, G7, G10	6
Manevi ve kültürel değerler	G2, G3, G5, G7, G8	5
İnsan Hakları	G1, G2, G3, G6	4
Anayasa ve Demokrasi	G1, G3, G7, G10	4
Dünyaya entegre olmak	G1, G3	2
Türk milliyetçiliği	G3, G5	2
Gelişme ve ilerleme	G4, G6	2
Ekonomik güç	G3, G4	2
Farklılıklara saygı	G2	1
Mesleki bilgi ve beceri	G3	1
Sevgi	G4	1
Sorumluluk	G7	1
Laiklik	G10	1
Akademik bilgi	G10	1
İyi vatandaş	G8	1

Türk eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları nedir, sorusu sorulan öğretmenlerin çoğunluğu; vatanını ve milletini seven, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, Atatürk milliyetçiliğini benimsemiş, manevi ve kültürel değerlere sahip, insan haklarını benimsemiş ve anayasa bağlı demokrasiyi özümsemiş vatandaşlar yetiştirmektir şeklinde amaçlar sıralamışlardır.

"Türk eğitim sisteminin vatandaşları yetiştirmedeki amacı; Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olmasını sağlamaktır" G1.

Tablo 3. Yapı boyutunda eğitim kademelerini, geçiş ve sınav sistemleri

A. Japonya'nın yapı boyutunda eğitim kademelerini, geçiş ve sınav sistemleri

Tema ve Alt Temalar	**Görüşmeciler**	**Toplam**
Eğitim Kademeleri		
6+3+3	G1,G2, G3, G4, G5, G6, G7, G8, G9, G10	10
9 yıl zorunlu eğitim	G1, G2, G3, G4, G5, G8, G9	7
4 yıl üniversite	G6, G7, G10	3
3-5 yaş arası okul öncesi	G3	1
Geçiş ve Sınav Sistemi		
Merkezi sınav sistemi	G1, G2, G3, G4, G5, G9, G10	7
Lise geçiş sınavı	G8, G9, G10	3
İlkokul ilk 4 yıl sınavsız	G2	1
Daha zorlu bir sınav sistemi	G5	1
Lisans düzeyinde her üniversitenin merkezi sınav sonrası ek sınav yapması	G4	1
Okul Türleri		
Ulusal- Kamu- Özel Liseler	G2, G4	2
Adrese dayalı ortaokul	G3, G4	2

Öğretmenlere Japonya eğitim sisteminin yapısına dair sorular yöneltildiğinde eğitim kademelerini, merkezi sınav sistemi ve 9 yıl temel ve zorunlu eğitim hakkında görüşlerini çoğunluk halinde belirtmişlerdir.

*"Japon okul sistemi okul öncesi, 6 yıl ilkokul, 3 yıl ortaokul, 3 yıl lise ile ortalama 4 yıl üniversite olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. İlkokul ve ortaokulu kapsayan zorunlu öğrenim süresi 9 yıldır. Ülkede ulusal okullar, kamu okulları ve özel okullar olmak üzere üç tür okul bulunmaktadır. Öğrenciler 4. sınıfa (10 yaşına) kadar herhangi bir sınava tabi tutulmazlar. Bu dönemde amaç öğrencinin karakterinin oturması ve güzel davranışlar geliştirebilmesidir. Japonya'da ortaokuldan liseye geçiş, Bölge Eğitim Kurulları tarafından Mart ayında yapılan ortak bir sınavla gerçekleştirilir"*G1.

B. Türkiye'nin yapı boyutunda eğitim kademelerini, geçiş ve sınav sistemleri

Tema ve Alt Temalar	Görüşmeciler	Toplam
Eğitim Kademeleri		
4+4+4 sistemi	G1, G3, G4, G5, G6, G7, G8, G9	8
12 yıl zorunlu eğitim	G1, G4, G5, G8, G9	5
2+4 Ön lisans ve Lisans	G7, G10	2
Okul öncesi eğitim	G8	1
Geçiş ve Sınav Sistemleri		
Merkezi Sınav Sistemi	G1, G3, G4, G8, G9, G10	6
Yetenek Sınavları	G4	1
İlkokul ilk 4 yıl sınavsız	G2	1
YGS'ında herkese temel yeterlilik zorunluluğu	G3	1
Lise Türleri		
Tematik Liseler	G1, G10	2
Adrese Dayalı Liseler	G1	1

Türk eğitim sisteminin yapısına dair sorulara, öğretmenlerin çoğunluğu 4+4+4 şeklinde eğitim kademlerini, 12 yıllık zorunlu eğitim ve merkezi sınavı sistemi hakkında görüşlerini belirtmişlerdir.

"Türk eğitim sisteminde 4+4+4 sistemi uygulanmaktadır ve zorunlu eğitim 12 yıldır. Üniversitelere giriş merkezi bir sınav ile sağlanmaktadır. Liseler tematik olarak

*ayrılmıştır ve öğrenciler liseye girişte dilerlerse sınava girip sınavla öğrenci alan liselerde okuyabilirler, dilerlerse evlerine yakın bir lise seçebilirler"*G1.

Tablo 4. İşleyiş boyutunda Japon ve Türk eğitim bakanlığı sistemleri

A. Japonya'nın işlem boyutunda eğitim bakanlığı sistemi

Tema ve Alt Temalar	**Görüşmeciler**	**Toplam**
Eğitim Bakanlığının Adı		
Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı	G1, G2, G3, G4, G5, G6, G7, G8	8
EKBB		
EKBB'ye bağlı Yönetim, Denetim, Yürütme, Bütçe, Ders Kitapları	G3, G4, G7, G9, G10	5
Yerel Yönetim		
Bölge, Valilik, Yerel Yönetim	G1, G2, G3, G4, G9	5
Öğretmen Ataması	G1, G2	2
Okula Dayalı İşleyiş	G9	1
Eğitim Politikası		
Ücretsiz eğitim EKBB	G4, G7	2
Yasa tasarısı, Meclis, Bakanlık ortaklığı	G3	1

Öğretmenlere, Japonya eğitim bakanlığının işleyiş boyutuna dair sorular yöneltildiğinde çoğunlukla bakanlığın adını belirttikleri, bakanlığın yöntemi, denetim, yürütme ve bütçe konularına dair görüşlerini belirttikleri görülmüştür.

"Japonya'da ulusal düzeyde eğitim hizmetlerinden sorumlu birim, Eğitim Bilim ve Kültür Bakanlığı'dır. Ancak ülkenin eğitim sisteminin idaresinde yerinden yönetim esas alınmakta ve eğitim bakanlığının rolü genel olarak koordinatörlük olmaktadır. Bakanlık, üniversiteler, yüksekokullar, teknik kolejler, müzeler ve üniversitelere bağlı olarak açılmış olan ilk ve ortaöğretim kurumlarının yönetiminden, eğitim bütçesinin hazırlanmasından sorumludur. Ayrıca eğitimle ilgili yasa tasarısı sunulmasında ve eğitim politikalarının uygulanmasında hükümet ve ulusal meclis ile yetki ve sorumluluğu paylaşmaktadır. Bunun yanında İl ve Belediye Eğitim Kurullarına finansman yardımı yapmakta, teknik rehberlik hizmeti sunmakta ve onlara önerilerde bulunmaktadır. Okulöncesi seviyesinden yükseköğretim seviyesine kadar uygulanması gereken genel standartları tespit etmekte, ilk ve ortaöğretimde

*okutulacak ders kitaplarını onaylamaktadır. Kısacası eğitim hizmetinin sunulmasında ulusal bütünlüğü sağlamaktadır"*G3.

B. Türkiye'nin işlem boyutunda eğitim bakanlığı sistemi

Tema ve Alt Temalar	Görüşmeciler	Toplam
Eğitim Bakanlığının Adı		
Milli Eğitim Bakanlığı	G1, G2, G3, G4, G5, G6, G7, G8, G9, G10	10
MEB Bürokratik Yapı		
Merkezden taşraya yönetim	G1, G2, G3, G4, G5, G6, G7, G8, G9, G10	10
Denetim, Yürütme, Bütçe	G3, G5, G7, G10	4
Yurtdışı teşkilatı	G4, G9	2
Öğretmen Atama MEB	G1, G3	2
Eğitim Politikası		
Eğitim hakkı, anayasal güvence	G4	1
Eğitim politikaları var olan hükümete bağlı	G10	1
Ücretsiz eğitim MEB	G3	1

Türkiye'de eğitim bakanlığını işleyişine dair sorulara öğretmenlerin çoğunluğunun, bakanlığın adını belirttikleri, merkezden taşraya bir yönetim yapısının olduğu ve bakanlığın denetim, yürütme ve bütçe görevlerine dair bilgileri sunarak görüşlerini belirtmişlerdir.

*"Türk Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, milli eğitime bağlı olan işleri yürütür. Bu işlemler, yürütme, denetleme ve hizmet verme şeklinde gerçekleşir. Atama ve eğitime dair her işlem burada ayarlanır ve yürütülür. MEB'in ilk görevi Atatürk ilke ve inkılaplarına sahip çıkarak bu doğrultuda öğrencilere tarihi, kültürel, manevi, ahlaki ve milli değerleri aşılamaktır. Ücretsiz eğitimin okul çağına gelmiş çocukların, öğrenciliklere verilmesi ve yükseltilmesi gibi görevlerde MEB'e aittir. Eğitim ve Öğretim kurumlarının denetlenmesi ve takibinden sorumludur"*G3.

Tablo 5. İklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularında Japon ve Türk eğitim sisteminin yaklaşımları

A. Japonya'da iklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularında eğitim sisteminin yaklaşımı

Tema ve Alt Temalar	Görüşmeciler	Toplam

Öğretmen Öğrenci ilişkisi		
Birlikte okul ve çevre temizliği	G1, G2, G3, G7, G9	5
İşbirliği ve Çalışma	G1, G2, G3, G7	4
Öğle yemeklerini birlikte yemek	G3	1
Disiplin		
Gerçek anlamda disiplin öncelikli	G2, G4, G5, G7, G8, G10	6
Sorumluluk	G1, G4, G6	3
Otorite	G1, G4	2
Öğretmen yokluğunda öğrencinin derse tek başına devam edebilmesi	G3, G9	2
Grup kuralları ve kontrol	G3, G9	2
Forma ve şapka zorunluğu	G7, G9	2
Kişilik geliştirme	G4	1
Öğretmen İtibarı		
Saygınlığı yüksek	G1, G5, G7, G8, G9, G10	6
Maaşları yüksek	G1, G2	2

Öğretmenlere Japonya eğitim sisteminde iklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularına dair sorular yöneltildiğinde çoğunluk olarak öğretmenlik mesleğinin Japonya açısından saygınlığının yüksek mesleklerden biri olduğunu ve maaşlarını yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca okul temizliğinden öğrencilerin ve öğretmenlerin sorumlu olduğuna, disiplin anlayışının katılığına ve öğrencilerin sorumluluk bilincini yükseltmek gibi amaçların olduğuna dair görüşler belirtmişleridir.

> *"Öğretmenler Japon eğitim sisteminde otorite konumundadır. Japonya'da öğretmenlik oldukça saygın bir meslek olarak görülmektedir ve maaş ödemeleri oldukça yüksektir"* G1.

> *"İklim bakımında incelendiğinde Japonya'da disiplin konusu Türkiye'ye oranla daha fazla önemlidir. Japonya'daki okullarda müstahdem bulunmaz ve okulun temizliği öğrenciler tarafından yapılır. Türkiye'de öğretmenlere verilen haklar Japonya'dan geri değil. Hatta bazı özlük hakları itibarıyla Türkiye çok daha iyi konumda. Ancak maaş yönünden bakıldığında, Türkiye'de öğretmenin maaşı Japonya'ya göre düşük"*G2.

B. Türkiye'nin iklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularında eğitim sisteminin yaklaşımı

Tema ve Alt Temalar	**Görüşmeciler**	**Toplam**
Öğretmen Öğrenci ilişkisi		
İşbirliği ve Çalışma	G1, G9	2
Öğretmen merkezli	G4, G7	2
Öğrenci değersiz	G4	1
Disiplin		
Gerçek anlamda disiplin düşük	G2, G5, G10	3
Korkudan saygı	G1, G7, G9	3
Disiplin var	G7, G9	2
Otorite	G4	1
Boş derse nöbetçi öğretmen göndermek	G3	1
Öğretmen İtibarı		
Saygınlığı düşük	G1, G5, G8, G10	4
Maaşları düşük	G1, G5, G8, G10	4
Hizmet zorunluluğu	G1	1
Öğretmenin iş yükü yüksek	G1	1
Öğretmenin özlük hakları iyi	G2	1
Öğretmen rehberdir	G9	1

Türk eğitim sisteminde iklim bakımından öğretmen-öğrenci ilişkileri, disiplin, öğretmenlerin itibarı konularına dair sorular yöneltildiğinde çoğunluk olarak öğretmenlerin, Japonya'ya kıyasla öğretmenlik mesleğinin saygınlığının düşük olduğunu, maaşlarının az olduğunu, disiplin anlayışının düşük olduğunu ve korkudan kaynaklı bir saygının olduğunu belirtmişlerdir.

> *"Öğretmen öğrenci ilişkisinde bizde öğrenci merkezli bir anlayış mevcuttur. Öğretmenlere eskisi gibi değer verilmemektedir. Saygın meslek konumda değildir öğretmenlik artık. Öğrenciler öğretmenlerine eskisi gibi saygı duymuyorlar. Eğitimde şiddet yok artık. Disiplin anlayışı gevşetilmiştir"*G5.

*"Türkiye'de öğretmenlik yerler altındadır. Japonya 'da saygı önemlidir. Türkiye'deki kadar öğretmenler değersiz değildir saygı duyulmaktadır. Japonya bizden daha disiplinlidir. Öğretmenler öğrencilerinden saygı görmektedirler"*G10.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Japonya ve Türkiye coğrafi, demografik ve ekonomik anlamda farklı niteliklere sahip iki ülkedir. Tarihsel anlamda çağdaşlaşma hareketleri açısından benzerlikler göstermektedirler (Karsak, 2018, s. 981). Türkiye ile Japonya birçok benzer noktası bulunmakta, fakat eğitim yönetimi bakımından iki ülke arasında Türkiye'de bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmışken, Japonya'da Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı'na bağlanmış ve Japonya'da yerel yönetimler doğrudan eğitim sistemin içerisinde olmaları yönlerinden önemli farklılıkları bulunmaktadır (Çiftçi ve Özok, 2013).

Japonya eğitim sistemi ve Türk eğitim sisteminin vatandaşlarını yetiştirmedeki amaçları benzerlikler ve farklılıklar içermektedir. Demokratik değerlere bağlı, insan haklarına saygılı, zihinsel, fiziksel ve ruhsal anlamda sağlıklı, topluma karşı sorumluluk duyan, açık fikirli ve çalışkan vatandaşlar yetiştirmek açısından iki ülke benzerlikler göstermektedir. Türk eğitim sisteminde vatanını ve milletini seven, Atatürk ilke ve inkılaplarına, Atatürk milliyetçiliğine bağlı gibi amaçlar açısından Japonya eğitim sisteminde farklılık göstermektedir. 1739 Millî Eğitim Temel Kanununda, Türk Millî Eğitiminin genel amacı; "Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılâplarına ve Anayasanın başlangıcında İfadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlâkî, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan millî, demokratik, lâik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek"(MEB, 2019). olarak ifade edilmektedir. Görüşleri alınan öğretmenlerinde bu benzerlikleri ve farklılıkları dille getirdikleri söylenebilir.

Her iki ülkenin eğitim sistemleri yapı bakımından birbirinden farklıdır. "Zorunlu eğitim 4 yıl süreli ilkokul, 4 yıl süreli ortaokul ve 4 yıl süreli lise eğitimini kapsamaktadır. Öğrencilerin öğrenim gördüğü birinci 4 yıl (1, 2, 3, 4. sınıflar) ilkokul, ikinci 4 yıl (5, 6, 7, 8. sınıflar) ortaokul ve üçüncü 4 yıl (9, 10, 11, 12. sınıflar) ise lise şeklinde isimlendirilecektir" (MEB, 2012). Bu düzenleme ile Türkiye'de eğitim kademeleri 4+4+4 şeklinde ve zorunlu eğitim 12 yıl iken Japonya'da 6+3+3 şeklinde eğitim kademeleri ve zorunlu 9 yıllık eğitim bulunmaktadır. Okul kademeleri açısından ve zorunlu eğitim konusunda öğretmenlerin de aynı görüşleri dille getirdikleri görülmektedir.

Her iki ülkenin eğitim bakanlıklarının isimleri ve işleyiş yapıları farklılıklar göstermektedir. Eğitim, Kültür, Spor, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı; Bölge Eğitim Kurulu, Ulusal Valilikler ve Belediyelerin çalışmalarıyla örgütlenmiş bir sistemdir. Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı

merkez taşra şeklinde örgütlenmiş merkezi bir teşkilattır. Görüşleri alınan öğretmenlerde bu durumu destekler nitelikte görüşler bildirmişlerdir.

Japonya ile Türk eğitim sisteminde iklim bakımından öğretmen- öğrenci ilişkisi, sınıf atmosferi ve öğretmenlik mesleğinin itibarına dair karşılaştırma yapıldığında farklıların olduğu görülmektedir. Japonların karakteristik özellikleri olarak bahsedilen grup anlayışı, disiplin, yüksek düzeydeki sadakat ve değerlere bağlılık özellikle bu dönemde eğitim aracılığıyla güçlendirilmiştir (Ekinci, 2010) . Benzer şekilde Japonya eğitim sisteminin de daha disiplin ve sorumluluk yüklü bir atmosfer içindedir. Japonya'da öğretmenlik, popüler, saygın bir meslektir ve öğretmeler diğer kamu çalışanlarına göre daha yüksek bir maaş almaktadırlar (NCEE, 2018). Türkiye'ye kıyasla daha yüksek olduğuna ve daha saygın ve popüler bir meslek olduğuna ilişkin öğretmenlerin görüşleri olduğu görülmüştür.

Japonya ve Türkiye'nin eğitim sistemler karşılaştırmasında hem ortak hem de çok farklı yönler olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırmalı eğitim konusunda görüşleri alınan öğretmenlerin genel olarak bilgi sahibi oldukları, öğretmenlerin eksiklikleri olmakla birlikte Japonya ve Türkiye eğitim sistemlerini karşılaştırabilecek düzeyde oldukları tespit edilmiştir.

Karşılaştırmalı eğitim gibi önemli bir disiplinin eğitim fakülteleri lisans programlarında ders olması faydalı olacaktır. Karşılaştırmalı eğitimin, eğitim alanındaki lisansüstü eğitim programlarında ders olarak var ise devamlılığı sağlanmalıdır, ders olarak var olmayan lisansüstü programlara da ders olarak eklenmelidir.

KAYNAKLAR

Aydın, R., Canavar, O., ve Akkın, A. (2018). Öğretmenlerin, Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmenliğin Toplumsal Statüsüne İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 7*(21), 965-990.

Çiftçi, S., ve Özok, H. İ. (2013) Türkiye'de ve Dünya'da Seçmeli Dersler: PISA ve TIMSS Sınavlarının Etkililiği. Kesintili On İki Yıllık Zorunlu Eğitim Modelinde Seçmeli Dersler Sempozyumu, 112.Demirel, Ö. (2000). *Karşılaştırmalı Eğitim.* Ankara : Pegem A Yayınclık .

Ekinci, A. (2010). Japon Eğitim Sisteminden Türk eğitim Sistemine İyi Örnekler. *Milli Eğitim Dergisi, 40*(188), 32-49.

Erdem, M. (2007). Türk Eğitim Sistemi. A. Balcı içinde, *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri* (s. 1-33). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ergün, M. (1985). Karşılaştırmalı Eğitim. *İnönü Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü*. Malatya. 04.12.2019 tarihinde http://www. egitim. aku. edu. tr/kegitim adresinden alınmıştır.

Güvenç , B., Otkan, P., Belek, T., Akarsu , F., Tözeren, S., ve Özden, A. M. (1998). *Japon Eğitimi.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları .

Güvenç, B. (2002). *Japon Kültürü.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hoşgörür, V., ve Taştan, N. (2006). Eğitimin İşlevleri. Ö. Demirel, ve Z. Kaya içinde, *Eğitim Bilimine Giriş* (s. 269-295). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Karsak, H. O. (2018). Japon Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış. *Turkish Studies, 13*(4), 965-997.

MEB (2012). 19.05.2012 tarihli "12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar" konulu, B.08.0.ÖKM. O.OO-00.00/401 sayılı genelge. Ankara.

MEB.(2019). Milli Eğitim Bakanlığı. Milli Eğitim Temel Kanunu. 04.12.2019 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf adresinden alınmıştır.

NCEE (National Centre for Entrepreneurship in Education), (2018a). Japonya: Educational Overview and Teachers. http://ncee.org/what-we-do/center-on-international-education-benchmarking/top-performing-countries/japan-overview/japan-teacher-and-principal-quality/ sitesinden 12.011. 2019 tarihinde alınmıştır.

Özey, R. (2008). *Asya Coğrafyası* . İstanbul: Akif Yayınları.

Semerci, N. (2000). Japonya ve Almanya Eğitim Sistemlerine Genel Bir Bakış: Öğretmen Eğitimi Açısından Türkiye ile Karşılaştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*, 159-168.

Şişman, M. (2006). *Eğitim Bilimine Giriş* . Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Taşdemir, M. (2015). Öğretmen Adaylarının Türk Eğitim Sistemi Üzerine Algıladıkları Sorunlar. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10*(7), 881-898.

Telci, A. M. (2007). Japonya Eğitim Sistemi. A. Balcı içinde, *Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri* (s. 319-336). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

TÜİK. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu 04.12.2019 tarihinde http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist adresinden alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 04.12.2019 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?27957374-a7eb-418e-9faa-308f60a38e13 adresinden alınmıştır.

Uçar, R., ve Uçar, İ. H. (2014). Japon Eğitim Sistemi Üzerine Bir İnceleme: Çeşitli Açılardan Türk Eğitim Sistemi İle Karşılaştırma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(1), 1-18.

Ültanır, G. (2000). *Karşılaştırmalı Eğtiim Bilimi Kuram ve Teknikler* . Ankara : Eylül Kitap ve Yayınevi.

Yıldırım, C., ve Türkoğlu, A. (2018). Karşılatırmalı Eğitim Yansımaları. *Adanan Menderes University, Journal of Instiute of Social Sciences, 5*(1), 31-45.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖĞRETMENLERİN KARAR VERMEYE İLİŞİN GÖRÜŞLERİ

Semra KIRANLI GÜNGÖR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Mehmet GÜNGÖR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Kubra BAYER

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Süleyman UMAR

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, karar verme konusunda öğretmen görüşlerini ele almaktır. Bir kurumda yönetimin kalbi olarak nitelendirilebilecek karar tek başına önem taşır. Karar verme kurumlar adına bunun daha da ötesine geçebilecek düzeyde önemli olması araştırmada önem taşımaktadır. Araştırma nitel araştırma yönteminde olgubilim deseni olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde farklı illerde görev yapan gönüllü 20 öğretmen katılımıyla araştırmanın çalışma grubu oluşturulmuştur. Amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulmuştur. Uzman görüşleri sonucu sorulara son şekli verilerek görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen verilerden içerik analizi sonucu ortak tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Karar verme çoğunluk tarafından kurumda önemli, sıradan, acil, üst düzey, geleceğe yönelik, yasal gereklilik olarak adlandırılmıştır. Karar alma sürecinde öğretmenlerin bazıları kararlarda sorumluluk almak isterken bazıları da bu sorumlulukları üstlenmek istememektedirler. Bazı kararların alım aşamasında öğretmenler kararlardan haberdar edilmemektedir. Karar almak için yönetici, öğretmen, memur, hizmetlisi ile kurumun tüm personeli ile ortak bir algıya sahip olmak gerekliliği, eğitim ihtiyacı, kararların önem sıralamaları, çatışmaların yönetimi, önceliklerin kurumsal tespiti, paylaşılan kurum kültürü, karar verme rehber ihtiyacı, öğrenci önceliği, paydaşların ve çevrenin etkisi, aktif katılımların oluşturulması oluşturulan temalardır. İyi karar verme engellerinde yetersiz bilgi, önyargılar, ortak kültür eksikliği, bireysel çıkarlar, karara

özen göstermeme, vizyoner bakış eksikliği, düşünmekten kaçınma oluşturulan temalardır. Karar verme konusunda genel olarak araştırma katılımcısı öğretmenler görüş ve bilgi sahibi olmakla birlikte karar vermede daha fazla sorumluluk almaya, paylaşıma, paylaşılan kararlarda katılıma, paylaşımcı uygulamaların arttırılmasına ihtiyaç duymaktadırlar. Kararı karar türlerine göre farklı düzeyde algılamaktadırlar. Karar alma konusunda öğretmenlerin eğitimlerle karar almada önemsenmeleri ve yöneticiler tarafından teşvik edilmeleri yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Karar verme, öğretmen, görüşme yöntemi

ABSTRACT

The aim of this study is to discuss teachers' opinions about decision making. The decision that can be described as the heart of management in an organization is important in itself. It is important in the research that decision-making is important enough for the organizations to go even further. The research was carried out as a phenomenological pattern in the qualitative research method. The study group was formed with the participation of 20 volunteer teachers working in different cities in the fall semester of the 2019-2020 academic year. Purposeful sampling was used. In the study, semi-structured interview questions were formed. As a result of expert opinions, the questions were finalized and interviews were conducted. As a result of content analysis, common themes and sub-themes were created from the data obtained. Decision making has been called by the majority as an important, ordinary, urgent, high-level, future-oriented, legal requirement in the organization. In the decision-making process, some of the teachers want to take responsibility in decisions and others do not want to take responsibility. Teachers are not informed of the decisions during the procurement phase of some decisions. In order to make decisions, it is necessary to have a common perception with the administrators, teachers, officers, janitors and all staff of the organization, the need for education, the importance of decisions, the management of conflicts, the identification of priorities, the corporate culture of shared priorities, the need for decision-making guides, the priority of the students, the stakeholders and the impact of the environment, the creation of active participation are the themes created. Inadequate information, prejudices, lack of common culture, individual interests, failure to pay attention to the decision, lack of visionary view, and avoidance of thinking are the themes for good decision-making barriers. Although the research participants generally have opinions and information about decision making, they need to take more responsibility in decision making, sharing, participation in shared decisions and increasing sharing practices. They perceive the decision at different levels according to decision

types. It will be useful for teachers to be taken into consideration in decision making through trainings and encouraged by administrators.

Keywords: Decision making, teacher, interview method

GİRİŞ

Karar verme yönetimin kalbidir. Yönetimin tüm nitelikleri karar vermeye bağlı ve karar verme için gereklidir (Aydın, 1998, 26). Karar verme, belirli bir amaca yönelik olarak eyleme geçmek için mevcut olan veya gerçekleştirilebilecek seçeneklerin belirlenmesi ve bunlardan bir tanesinin tercih edilmesidir. Karar vermede en önemli konu, bireyin veya grubun kendilerini karar verme mevkiinde görme durumuyla ilgilidir. Karar verme sadece mekanik bir şekilde seçenekleri belirleme ve bunlardan bir tanesini seçme süreci değildir. Konuların doğru yerde, doğru zamanda ve seçeneklerin araştırmaya dayalı olarak belirlenmesiyle gerçekleşen bir süreçtir (Şen, 2012).

Dessler, (2004)'e göre karar verme amaca ulaşabilmek amacıyla seçeneklerin tespit edilmesi, geliştirilmesi, analiz edilmesi ve bunlar arasından en güzeli belirlenerek seçilmesidir. Alınan bu kararlar kişinin yaşantısını etkilemekte ve kişinin yaşamına yön vermektedir.

Karar verme süreci; çok yönlü düşünmeyi, olasılıkları hesaplamayı, karardan etkilenecek kişilerin durumlarını ve grup görüşlerini dikkate almayı, gerektirir (Kıranlı ve İlğan, 2004).İyi bir karar, amaca ulaştıran karardır. Sorunu çözücü, olumsuz etkenleri ortadan kaldırıcı olmalıdır. İyi bir karar ne fazla geciktirilerek ve fırsatlar kaçırılarak alınmalı ne de fazla acele edilerek etraflıca inceleme ve araştırma yapılmadan alınmalıdır. Bu nedenle en iyi karar zamanında alınan karardır. İyi karar, gerçekçidir. İyi karar, alındıktan sonra, zaman geçirmeden uygulamaya konulan ve sonucu alınan kararlardır (Özcan, 1999).

Ülkemizde 54.040 resmi kurum, 12.809 özel kurum toplam 66.849 kurum bulunmaktadır. Özel okullarda 169.740, resmi okullarda 907.567, toplam 1.077.307 kişi öğretmen olarak görev yapmaktadır (MEB, 2019). Burada toplam öğretmen sayısı dikkate alındığı zaman öğretmenlerin verdikleri kararların ne derece önemli olduğu ortaya çıkacaktır. Ayrıca özel okullarda 1.440.577, resmi okullarda 16.668.283, toplam 18.108.860 öğrenci okullarda eğitim öğretim görmektedir (MEB, 2019). Öğretmenlerin etki alanı içerisinde bulunan öğrenciler hiç küçümsenemeyecek düzeydedir. Öğretmenlerin karar vermeleri ve verdikleri kararlarda bu kadar öğrenciyi etkileyebilecektir.

Kararların önemli olduğu eğitim kurumlardan biri olan okullarda kararlar ve karar vermede eğitimin mimarı öğretmenlerin ne derece içinde yer aldığı önemli bir problemdir. Bu araştırmanın amacı, karar verme konusunda öğretmen görüşlerini ele almaktır. Bir kurumda yönetimin kalbi olarak nitelendirilebilecek karar tek başına önem taşırken, karar verme kurumlar adına bunun daha da ötesine geçebilecek düzeyde olması araştırmada önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi, araştırmanın planlanması ve uygulanmasında araştırmacıya esneklik sağlamaktadır. Nitel araştırmanın bir diğer özelliği ise keşfedici olmasıdır. (Neuman, 2017, s. 224). Görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, insanların bakış açılarını, duygularını, beklentilerini, düşünce ve amaçlarını belirlemede araştırmacıya yardımcı olur (Patton, 2002).Ekiz (2015, s. 62), görüşme tekniği katılımcıların neyi neden düşündüklerini, duygu ve tutumlarını ve davranışlarına etkiyi bulmayı amaçladığını belirtmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmaya 2019-2020 öğretim yılı güz döneminde farklı illerde görev yapan gönüllü 10 erkek 10 kadın toplam 20 öğretmen katılımıyla araştırmanın çalışma grubu oluşturulmuştur. Amaçlı örnekleme kullanılmıştır.

Verilerin Analiz ve Verilerin Sunumu

Katılımcıların kendi onayları dâhilinde görüşme notları yazılı metne dönüştürülmüştür. Yazılı metinler kodlara dönüştürülerek tablolaştırılmış ve analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler temalar altında frekanslarla sunulmuştur. Katılımcılar, aynı konuda bir ya da birden fazla görüş belirtmişlerdir. Kadın görüşmeci için K1, K2, K3… , erkek görüşmeci için E1, E2, E3 … şeklinde kodlama yapılmıştır. Veri analizinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metinin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir tekniktir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Veri sunumunda tablolarda temalar ve ardından görüşmecilerin görüşlerinden cümle örneklerine yer verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde; karar vermenin anlamı, öğretmenler açısından karar alma süreci, karar aşamasında önemli gereklilikler, iyi karar vermenin engelleri başlıklarında ele alınmıştır.

TABLO 1: Karar vermenin anlamı

TEMALAR	KATILIMCILAR	KATILIMCILAR	FREKANS
Önemli	K1,K2,K3,K7, K8, K10,	E1,E2,E3,E4,E5,E10	12
Sıradan	K4,K5,K6,	E6,E7	5
Acil	K1, K8,	E1,E8	4

Üst düzey	K1,K10	E1,E9	4
Geleceğe yönelik	K2,K9	E8,E10	4
Yasal gereklilik	K4,K5	E9	3

Karar vermenin anlamına ilişkin öğretmenlerin cevapları, altı tema şeklinde oluşmuştur. Bunlardan örnekler aşağıda sunulmuştur.

"Acil kararları hemen almalı. Hızlı karar vermeli, tüm öğretmenlerin görüşlerine yer vermeli." (E1)

"Geleceği planlamak."(K2)

"Kişisel veya kurumsal olarak geleceğe yönelik; davranış geliştirmek"(E8)

"Kanun, yönetmelik, genelgeler, mevzuat doğrultusunda karar almak gerekir"(K5)

Tablo 2: Öğretmenler açısından karar alma süreci

TEMALAR	KATILIMCILAR	KATILIMCILAR	FREKANS
Öğretmenler kararlardan sorumlu olmalıdır	K1,K2,K3,K10,K7, K8	E1,E2,E3,E4	10
Öğretmenler kararlardan sorumlu olmamalıdır	K4,K5,K6	E6,E7,E10	6
Öğretmenler karar alımından haberdar olmayabiliyorlar	K9,K10	E8,E9	4

Öğretmenler açısından karar alma sürecine ilişkin olarak üç tema oluşmuştur. Bunlara örnekler şöyledir:

"İstekli olup görev alacak öğretmen grubu karar verme sürecine katılmalı" (K3)

"Karar almak sadece uygulamak-uygulatmak değil, o kararda sorumlu olmak daha önemlidir"

"Neden birçok kararı alırken öğretmenleri haberdar etmezler, ancak kararı resmiyetle veya sözel iletirler. Biz öğretmenleri de dahil etmeliler. Kararın en çok uygulayıcısı ya biziz yada etkilenini biziz"(K9)

Tablo:3 Karar aşamasında önemli gereklilikler

TEMALAR	KATILIMCILAR	KATILIMCILAR	FREKANS
Yönetici, öğretmen, memur, hizmetli kurumun tüm personeli ile ortak bir algıya sahip olmak gerekliliği	K1,K2,K3,K7,K8, K9,K10	E1,E2,E3,E4,E5, E8,E10	14
Karar için eğitim ihtiyacı	K1,K3,K7,K9,K10,	E2,E3,E4,E9, E10	10
Kararların önem sıralamaları	K5,K8,K9,	E1,E8	5
Çatışmaların yönetimi	K4,K5	E6,E7	4
Önceliklerin kurumsal tespiti	K2,K3	E4,E5	4
Paylaşılan kurum kültürü	K8,K6,	E1,E10	4
Karar verme rehber ihtiyacı	K3,K7	E2,E9	4
Öğrenci önceliği	K5, K8	E1,E4	4
Paydaşların ve çevrenin etkisi	K4,K6,	E3,E7	4
Karara aktif katılımlar olmalı	K1,K2	E2,E8	4

Karar aşamasında önemli gerekliliklere ilişkin olarak on tema oluşturulmuştur. Bunlara ilişkin görüşlerden örnekler sunulmuştur.

> "Öğrenci öncelikli konularda davranışları ve yönetmeliklerle belirlenmiş komisyonlarda kararlara katılmak isterim." (K8)
>
> Herkes kendisini ilgilendiren bireysel karar katılıyor, çünkü öğretmen danışılacak son kişi olarak görülüyor. Üst makamlar öğretmen adına karar veriyor."(E8)
>
> "Kendi adıma konuşursam okulda alınan kararlarda görüşümüz alınmamaktadır."(K2)

Tablo 4: İyi karar vermenin engelleri

TEMALAR	KATILIMCILAR	KATILIMCILAR	FREKANS
Yetersiz bilgi	K1,K2,K3,K10	E1,E2,E3,E4,E5	9

Önyargı	K4,K7,K8	E8,E9,E10	6
Ortak kültür eksikliği	K1,K4,K9	E6,E10	5
Bireysel çıkarlar	K4,K5,K6	E6,E7	5
Karara özen göstermeme	K9,K10	E8, E7	4
Vizyoner bakış eksikliği	K1,K3	E1,E3	4
Düşünmekten kaçınma	K3,K10	E5,E6	4

İyi karar vermenin engellerine ilişkin olarak yedi tema oluşturulmuştur. Bu görüşlerden örnekler şöyledir:

> "Üst, her şeyi bilir; karar alırken öğretmenleri toplayıp, onların fikirlerini almaz. Ancak onları da yeterince de bilgilendirmezler." (E4).

> " Birileri karar alsın da bizi yormasınlar şeklinde bir kaçış var öğretmenlerde. Neden öğretmenler böyle oldular. Ya iş yoğunluğu yada bazen de kararları sorulmadığındadır belki de."(K3).

> "Herkes kendi çıkarını düşünür. İstek ve çıkarlarına göre davranır. Bazen çatışmalar olur." (K6).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın katılımcıları karar vermenin anlamını önemli, sıradan, acil, üst düzey, geleceğe yönelik, yasal gereklilik olarak görmektedirler. Karar verme yaşamımızla o kadar iç içedir ki bazen bir karar verdiğimizin farkında bile olmayız. Ancak vermemiz gereken kararlar her zaman belirgin, sıradan ve basit yapılarda olmazlar. Bazı durumlarda kararlar karmaşıklık içinde, yüksek oranda belirsiz yapıda olabilirler Karar verme, bir problemin üstesinden gelmek için gereken yaptırımı belirleme, olay veya soruna ilişkin bilgileri araştırma, değerlendirme ve karşılaştırma yaparak bir sonuca varma sürecidir. Karar geleceğe yöneliktir (İlmez, 2010). Çalışmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı önemli olarak dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin karar almada katılımları ile onların moralleri üzerine çok yüksek bir bağ olduğu sonucunu elde etmiştir kararlara katılımı ile moralleri arasında yüksek bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir (Jones, 1997). Buradan hareket edecek olursak öğretmenler açısından kararlar ve kararlara katılım öğretmenler açısından ne kadar önemli olduğu görülebilmektedir. Öğretmenler kararları önemli olarak görmekteler ve kendileri bu karar alma aşamasında olmak istemektedirler. Öğretmenlerin bu kararları önemli görmeleri mesleklerine verdikleri önemin

bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu sebeple öğretmenlerin karar vermeyi çok önemli görmeleri işlerini çok benimsedikleri anlamına gelebilir.

Çalışmaya katılan öğretmenler karar alma sürecine ilişin olarak; öğretmenler karardan sorumlu olmalıdır, sorumlu olmamalıdır, öğretmenler karar alınından haberdar olmayabiliyorlar görüşündedirler. Öğretmenlerin çoğunluğu öğretmenlerin kararlardan sorumlu olmaları gerektiğini söylemişlerdir. Başaran, (1989)' a göre yöneticinin kararda almış olduğu sorumluluk kararın gerçekleştirilme başarısını yükseltir. Buradan hareketle öğretmenlerinde kararda sorumluluk almaları durumunda kararı sahiplenmeleri ve kararın başarılı olması için daha fazla uğraşacakları düşünülebilir. Kararda sorumluluk almadıklarında bu kararın uygulamada sahiplenmeyip başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olabilirler. Öğretmenlerin bazıları alınan kararlardan haberdar olmayabileceklerini ve alınan kararı daha sonra resmiyetle veya sözel olarak kendilerine iletildiğini söylemişlerdir. Oysaki karardan etkilenenlerin kendileri olduğunu ve uygulayıcıları olduğunu vurgulamışlardır. Çalışanlar karar katılmaları ile motivasyonları artar, kurum aidiyeti oluşur ve kurumu sahiplenirler (Erdem, 1996). Bir çalışan olan öğretmenin de karara katılması motivasyonunu artırabilir ve kakarı sahiplenmesini sağlayabilir. Buda kararın uygulamasındaki başarıyı artırabilir. Buradan hareketle öğretmenlerin kararlarda söz sahibi olmaları ve karara katılımları Milli Eğitimimizin hedeflerine ulaşmasında olumlu bir katkı sağlayabilir.

Karar verme, hem uzmanlık, hem deneyim gerektirir. Karar verme bir tasarım sürecidir. İnsanlara, yeteneğe, amaca, zamana, uzmanlığa, o ana bağlı olarak karar verilir (Barker, 1999,24). Araştırmada karar aşamasında önemli gereklilikler belirtilmiştir. Bu çalışmaya katılan öğretmenler karar aşamasının gerekliliği olarak yönetici, öğretmen, memur, hizmetli kurumun tüm personeli ile ortak bir algıya sahip olmak gerekliliğini söylemişlerdir. Ünal, (1989)'a göre ortak sorunlar ve ortak amaçların çözümü sadece bu sorunların ve amaçların birlikte saptanması ve birlikte karar verilmesi, eyleme hep birlikte geçilmesi ve hep beraber değerlendirilmesiyle mümkündür. Buradan yola çıkarsak karar aşamasında bireysellikten ziyade öğretmenlerin birlikte hareket etmeleri, ve ortak bir algıda birleşebilmeleri ile bu kararın başarısı söz konusu olabilecektir. Bu sebeple okul liderlerinin alınacak kararlarda öğretmenleri dahil etmelerinin çok önemli olduğu görülebilmektedir.

İyi karar verme engellerinde bu araştırmada yetersiz bilgi, önyargı, ortak kültür eksikliği, bireysel çıkarlar, karara özen gösterme, vizyoner bakış eksikliği, düşünmekten kaçınma şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. İyi bir karar, amaca ulaştıran karardır. Sorunu çözücü, olumsuz etkenleri ortadan kaldırıcı olmalıdır. İyi bir karar ne fazla geciktirilerek ve fırsatlar kaçırılarak alınmalı ne de fazla acele edilerek etraflıca inceleme ve araştırma yapılmadan alınmalıdır. Bu nedenle en iyi karar zamanında alınan karardır. İyi karar, gerçekçidir. İyi karar, alındıktan sonra, zaman geçirmeden uygulamaya konulan ve sonucu alınan kararlardır (Özcan, 1999). İyi karar vermede mevcut önyargılardan arınmak ve karar verme işlevi üzerine yoğunlaşmak suretiyle güvenilir ve başarılı kararlar alınabilir (Dawson, 1995,10).Karar verme, insanlarda çok yönlü düşünme yeteneğini gerektirir. Karar verme aşamasında düşünmeyi engelleyen bazı önyargılar mevcut olabilir. Bu önyargılar; sorunların temelini basite alma, kararı kısa vadeli görme, tahminlere fazlaca güvenme olarak gruplanabilir. Bazen de karar

verici durumundaki kişiler düşünmeye vakit ayırmamak için bazı bahaneler bulabilirler. Bunlar ise; düşünmek için fazla vakit yok, zaten düşünüyorum, düşünmek boşa zaman kaybı, düşünmek benim işim değil şeklinde olabilir (Barker, 1999, 20–22).

Karar verme konusunda genel olarak araştırma katılımcısı öğretmenler görüş ve bilgi sahibi olmakla birlikte karar vermede daha fazla sorumluluk almaya, paylaşıma, paylaşılan kararlarda katılıma, paylaşımcı uygulamaların arttırılmasına ihtiyaç duymaktadırlar. Kararı karar türlerine göre farklı düzeyde algılamaktadırlar. Karar alma konusunda öğretmenlerin eğitimlerle karar almada önemsenmeleri ve yöneticiler tarafından teşvik edilmeleri yararlı olacaktır. Karar almanın sorumluluğunu ve hesap verebilirliğini almalıdırlar.

KAYNAKÇA

Aydın, M. (1998). *Eğitim Yönetimi.* Ankara: Hatipoğlu Yayınevi.

Barker, A. (1999). *Karar Verme* (Çev. A. Çimen). İstanbul: Timaş Yayınları.

Başaran, İ. (1989). *Yönetim.* (İkinci Basım). Ankara. Gül Yayınevi.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: PegemA Yayıncılık..

Dessler, G. (2004). Management. New Jersey: Pearson Publishing

Dawson, R. (1995). Güvenli Karar Alma Rehberi (Çev. E. Kütevin, Z. Kütevin). Ankara: İnkılâp Kitabevi. (Orijinal Eserin Yayım Tarihi 1993).

Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Anı yayıncılık.

Erdem, F. (1996). *İşletme kültürü.* Antalya: Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi Yayını.

İlmez, M. (2010). Bir Kamu Kurumundaki Görevli Yöneticilerin Ve Çalışanların Liderlik Stilleri İle Karar Verme Stilleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara.

Jones, R. E. (1997). Teacher participation in decision making – its relationship to staff morale and student achievement. *Education, 118(1)*, 76-82.

Kıral, E. (2015). Yönetimde karar ve etik karar verme sorunsalı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(2), 73-89.

Kıranlı, S., ve İlğan, A. (2004). Eğitim Örgütlerinde Karar Verme Sürecinde Etik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14* (2), 149-162.

MEB, (2019). Milli Eğitim istatikleri: Örgün eğitim. 01.12.2019 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/06141052_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf adresinden alındı

Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri* (S. Özge, Çev.). Ankara:Yayınodası.

Özcan, E. G. (2010). *Ortaöğretim Okullarındaki Öğretmen Ve Öğrencilerin Okul Yönetiminin Karar Verme Sürecine Katılımlarının İncelenmesi (Beypazarı Örneği).* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. (Third edition). London: Sage Publication.

Şen, H. (2012). *Fayda Aralığı Temelli Etkileşimli Grup Karar Verme Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Ünal, I. (1989). Eğitim örgütlerinde örgütsel değişme aracı olarak denetim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22(1), 443-458.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

DİN–EKONOMİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA İSLAM'IN DOĞUŞUNDA EKONOMİNİN ROLÜ: SAHİHU'L–BUHARİ (EL–CAMİU'S–SAHİH) ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi Arif Korkmaz

Necmettin Erbakan Üniversitesi

ÖZET

"Din–ekonomi ilişkileri" sosyoloji ve din sosyolojisi tarihinin en öncelikli konuları arasında olagelmiştir. Dinin diğer tüm toplumsal kurumlar üzerinde olduğu gibi ekonomi üzerinde de önemli etkilerde bulunduğu bilinmekte; öte yandan ekonomik gelişmelerin de dinler üzerinde bazı etkilere sahip olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, ilahi kökenli olmalarına rağmen hak dinlerin ortaya çıkıp gelişmelerinde coğrafyadan siyasete, felsefeden ekonomiye… pek çok faktörün de etkili olduğu söylenebilir. İslam dininin doğuşu ve gelişmesinde de ortaya çıktığı yer ve zamanın yani 7. yüzyıl Arap Yarımadası'ndaki düşünsel, bilimsel, siyasal ve ekonomik gelişmelerin küçümsenemeyecek bazı etkilerde bulunduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu çerçevede bu bildiride büyük muhaddis Buhari'nin (ö. 870) Kur'an–ı Kerim'den sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen meşhur hadis derlemesi Sahihu'l–Buhari (el–Camiu's–Sahih) örneklemi çerçevesinde İslam'ın doğuşunda ekonominin rolü analiz edilmeye çalışılacaktır: İslam'ın doğuşu ve yayılmasında 7. yüzyıl Arap Yarımadası'ndaki ekonomik sistem, etkinlik ve mücadelelerin rolü nedir? İslam'ın doğuşu ve yayılmasında Arap Yarımadası'ndaki ekonomik temelli toplumsal sınıfların rol ve etkileri nelerdir? Din–ekonomi ilişkileri açısından Mekke ve Medine dönemleri arasındaki farklar nelerdir? Doğuşu ve yayılması esnasında İslam'a yönelik olumlu ve olumsuz tepkilerin ortaya çıkmasında ekonomik faktörlerin rolü nedir? İslam'ın doğuşu ve yayılmasında hac, zekat, fey, ganimet… gibi ekonomik olay ve olguların rol ve etkileri nelerdir? Bu bildiride bu ve benzeri sorular Sahihu'l–Buhari adlı kapsamlı hadis külliyatı bağlamında cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla bildirinin amacı, İslam'ın ortaya çıkışında ekonomik faktörlerin etkilerini tespit etmeye ve böylece İslam'ı daha bütünlüklü bir şekilde kavramaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, ekonomi, Sahihu'l–Buhari, din sosyolojisi

ARAP EDEBİYATINDA "VADDÂÛN ŞAİRLER" NİTELEMESİNİN SEBEPLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Hasan UÇAR
Selçuk Ünv. İslami İlimler Fak.
(hasan.ucar@selcuk.edu.tr)

ÖZET

Arap edebiyatı tarihinde uydurma şiir rivayet ettikleri ifade edilen ve vaddâûn olarak nitelendirilen şairler vardır. Bu konu serîka ve intihal olarak ele alınan konudan farklıdır. Zira vaz' birtakım niyetlerle şiirin başka bir şaire izafe edilmesi veya şairin kaleme aldığı şiire onun adıyla ilave yapılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu çalışmada vaddâûn olarak nitelenen şairler ve bu nitelemenin sebeplerine değinilmiştir. Kasten sahibinden başkasına mal edilen bu şiirler, şairin kendine, ailesine veya kabilesine itibar kazandırma amacına matuf olabileceği gibi, unutulmaya yüz tutmuş olan şiirlerin sözlü rivayetleri kayıt altına alma gerekçesiyle iyi niyetli muhafazası veya hatırda kaldığı kadarıyla kaleme alınması şeklinde de olmuştur. İslam öncesi Arap edebiyatının sözlü geleneğe dayalı olması ve şiirlerin tedvin döneminin yaklaşık iki asır sonra başlamış olması tabiatıyla bu ithamın en önemli sebebidir. Tarih, kelam, tefsir, hadis alimlerinin ve dilbilimcilerin, düşüncelerini muteber cahiliye şairlerine atfen delil mahiyetinde şiir uydurmuş olduklarına dair serdedilen görüşler, meselenin vahim boyutudur. Şairi tam olarak tespit edilememiş bazı şiirlerin hata ile şairinden başkasına izafe edilmesi de vaddâûn şairler nitelemesinin sebepleri arasındadır. Şiir râvîlerinin dili Arapça olmayan veya Arapça olsa da tedavüldeki dilden Kur'ân Arapçasından farklı olan geçmiş ümmetlere dair Arapça şiirler rivayet etmeleri veya esatir kabilinden hikayeleri şiirleştirmeleri de bu nitelemenin gerekçelerinden sayılabilir. Siyasî ve dînî sebeplerle kavmiyetçi yaklaşımların şiir uydurma konusunda etkili olması ve şairlerin birden fazla olan râvîlerinin rivayetlerindeki farklılıkların bazı beyitlerin uydurulmuş olduğu izlenimini vermesi, vaddâûn şairler nitelemesinin celbi dikkat anlaşılabilir müsebbibi olarak gösterilebilir.

Anahtar kelimeler: Arap dili, vaddâûn, şair, şiir, uydurma.

GİRİŞ

Ülkemizde Eski Arap Şiirinin orijinallik değeri üzerine yapılmış çalışmalar mevcuttur.[1] Makale boyutunda olan bu çalışmaların, oryantalistlerin ve destekçisi bazı Arap müelliflerin batıda koparttıkları fırtınayı çok fazla yansıtamadığını söylemek mümkündür. Eski Arap şiirine yönelik ithamların, uydurma şiir konusunu derli toplu bir şekilde ilk ele alarak klasik Arap şiirinin Arapların tarihi olduğunu vurgulayan[2] Mustafa Sâdık er-Râfi'î ve Şevki Dayf[3] gibi farklı kalemlerden müdafaası da yapılmıştır. Her ne kadar klasik dönemde el-Esmaî'nin *Fuhûletu'ş-şuarâ'sı* ilk edebi tenkit eseri[4] olsa da İbn Sellâm'ın ilk sayfasında kullandığı "masnu" ve "mevzu" kelimeleri göstermektedir ki bu ithamların en büyüğü, Arap şiiri gibi kadim olan "uydurma" iddiasıdır. Uydurulmuş olduğu iddia edilen Arap şiirlerinin hangi gerekçelerle uydurulduğunu maddeler halinde sıralayan bu çalışma, her başlığın müstakil çalışmalar halinde değerlendirileceği yeni çalışmalar için genel bir çerçeve olarak görülebilir. Zira Eski Arap şiirinin orijinalliği konusunun anlaşılması İslam mirasının tedvininin başlangıç aşamasını anlamak için bir anahtardır.[5]

Arap edebiyatında nazım, nesirden kadimdir. Hammâd er-Râviye'nin el-Mu'allakatu's-seb'a'yı derlediği,[6] Mufaddal ed-Dabbî'nin el-Mufaddaliyyât'ı kaleme aldığı hicri II. asrın sonlarına kadar muallaka şairlerinden olan İmriu'l-Kays'ın dayısı Muhelhil b. Rebîa veya Tarafe b. el-Abd'in dayısı Mutelemmis, amcası Murakkış el-Asgar ve babasının amcası Murakkış el-Ekber gibi şairlere ait şiir örnekleri bulunmaktadır.[7] Vaddâûn şairlerle ilgili soru işaretlerinin çıkış noktası da burasıdır. Zira en erken dönem olarak alınsa bile tedvin döneminin başlangıcı kabul edilen I. asrın sonuna kadar yazılı olmayan ve bu süreçte derlenen şiirler, kayda alınırken unutulmuş olanların hatırlandığı kadarıyla kaleme alınmış olmasının ötesinde birtakım saiklerle uydurulmuştur. Yazılı tedvinin o dönemde bulunduğunu kabul eden S. W. Muir (ö. 1905), J. Wellhausen (ö. 1918), Charles James Lyall (ö.1920), Erich Braunlich (ö. 1945), F. Krenkow (ö. 1952) gibi şarkiyatçılar olmakla birlikte özellikle T. Nöldeke (ö. 1930)

[1] Bu konuda Hasan Taşdelen'in, Fuat Sezgin'e ait "Muhadarât fî Tarihi'1-Ulûmi'1-Arabiyye ve'1-İslamiyye" başlıklı çalışmasının "Orijinallik ve İntihâl Arasında Eski Arap Şiiri" başlığıyla çevirdiği makale ile Mehmet Yalar'ın "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi" ve Salih Tur'un "Eski Arap Şiirinin Güvenilirliği" adlı makaleleri bulunmaktadır.

[2] er-Rafi'î, Mustafa Sadık, *Târîhu âdâbi'l-Arab,* Kahire, Muessetu Hindâvi, s. 317.

[3] Şevki Dayf, *Târîhu edebi'l-Arabî el-Asru'l-Abbasiyyu'l-evvel,* Kahire Dâru'l-ma'arif, 1994, s. 382-390.

[4] el-Hafacî, Abdulmun'im, *Dısrâsât fi'n-nakdi'l-edebî,* Kahire, Dâru't-tıbâati'l-Muhammediyye, tsz. s. 107.

[5] Sezgin, Fuat, "Muhadarât fî Tarihi'1-Ulûmi'1-Arabiyye ve'1-İslamiyye" (trc. Hasan Taşdelen), *Uludag Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Dergisi,* C. 5, S. 5, 1993, s. 311.

[6] İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekir, *Şerhu'l-kasâ'idi's-seb'i't-tıvâli'l-Câhiliyyât* (nşr. Abdusselâm M. Hârûn), Kahire 1963, s. 35.

[7] Durmuş, İsmail, "Şiir" *DİA,* XXXI, 154.

tarafından dillendirilen, batıda D. S. Margoliouth (ö. 1940) Arap dünyasında ise Taha Hüseyin ile ayyuka çıkarılan bu iddia, W. Ahlwardt (ö. 1914), R. Basset (ö. 1924) ve F. Krenkow (ö. 1953) gibi şarkiyatçılardan da destek görmüştür. Günümüzde negatif bir algı oluşturan bu eleştirilerin merkezinde yer alan Hammâd er-Râviye'ye, bu ithamın tedvin dönemi müellifleri olan el-Mufaddal ed-Dabbî, Ebû Ubeyde, el-Esmaî, özellikle de İbn Sellâm el-Cumahî tarafından yöneltilmiş olmasını,[8] sebepleri üzerinde düşünmenin gerekçesi olarak görmek mümkündür.

Vaddâûn şairler her ne kadar çalışmalarda ortak olarak değerlendirilmiş olsa da es-serikâtu'ş-şi'riyye[9] ve şiir intihali[10] konusunda değinilenden farklı bir icraatın içerisinde olduğu ifade edilen şairlerdir. Zira bu durum başkasına ait bir beyit veya şiiri kendine ait gibi göstermek değil tersine şairin kendi yazdığı veya yazılı bir şiiri herhangi bir sebeple başkasına izafe etmesidir. İntihalde benzerlik arz eden şiirlerden birinin asıl diğerinin sahte olduğunu tespit yeterliyken burada var olan şiirin sahibinin sahteliği söz konusudur.

Bu girişten sonra Arap Edebiyatında "vaddâûn şairler" diye isimlendirilen şairlerin şiir uydurdukları ithamının sebeplerine değinilecektir.

1. Arapların Müslüman olması

Uydurma şiir iddiaların merkezine hâkim olan sözlü kültür sebebiyle okuma yazma bilenlerin sayısının az olması ve yeteri kadar yazı malzemesi bulunmaması ile Arapların Müslüman olması tezini yerleştirmek mümkündür. Müslüman olan Arapların ayet ve hadislere ilgisinin şiire olan ilgiyi azaltmış olması, dahası fetihler sebebiyle gündemlerinin değişmesi ve Kur'ân'ın şiire ve şaire[11] yaklaşımından dolayı Arapların şiirle ilişkisinin azalmış olması bu iddianın dayanak noktasıdır.[12] İbn Sellâm'a göre bu süreçten sonra Araplar şehirlere yerleşmişler ve tekrar şiirle ilgilenmek istemişlerdir. "Ancak gerisin geri dönüp baktıklarında ne yazılı bir divan kalmıştır ne de bir şair." Sonra da fetihlerde şehit olan bu râvîler ve şairler üzerinden şiirler uydurmuşlardır.[13]

---

[8] el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebu'l-Ferec, *el-Egânî,* (şrh. Abdulemîr Ali Muhennâ, Semîr Cabir), Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1986, VI, 89.

[9] Bu konuda bkz. Akbaş, Rıfat, "Klasik Arap Edebiyatında Şiir Sirkati Hakkındaki Karşıt Görüşlerin Bir Mukayesesi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,* Ağustos-2019 C. 11 S. 2, ss. 649-668.

[10] Bu konuda bkz. Özdoğan, M. Akif, "Klasik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu" *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Bahar-2005, S. 6, s. 65-l 06.

[11] eş-Şuarâ, 26/224.

[12] el-Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Sellâm, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* (şrh. Mahmûd Muhammed Şakir) Kahire, Matbaatu'l-Medeni, tsz. I, 25; el-Cemâlî, Cihad, *Tabakâtu'ş-şuarâ fi'n-nakdi'l-edebî ınde'l-Arab hatta nihâyeti'l-karni's-sâlis,* Beyrut, Dâru'l-cîl, 1992, s. 174.

[13] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 25.

2. Şairlerin şiir ticareti yapmaları

Temel kaynaklarda zikredilen şiir ticareti muhtemelen oryantalistler tarafından yöneltilen uydurma şiir ithamının en haklı gerekçelerindendir. İbn Sellâm bu konuyla ilgili farklı örnekler vermiştir. Anlattığı bir rivayete göre İbn Mutemmim'in şiirlerini öğrenmek isteyen Ebû Ubeyde ve yanındaki birkaç şair oğlunu ziyarete gitmişler. Her sohbete eli boş gitmeyen şairler, gelen hediyelerden memnun olan oğlunun ezberindeki şiirler tükenince şiir uydurduğunu, bazı şiirlerin İbn Mutemmim'e ait olmadığını fark edince anlamışlardır.[14]

Ebû Amr eş-Şeybânî'nin para karşılığında yetmiş kabilenin şiirini derlemesi, şiir derlemeye düşkün olan râvîlerin niyetlerini suiistimal eden Bedevîlerin işi ticarete dökerek şiir uydurmaları[15] şiirlerin güvenirliği konusunda ciddi eleştirilerin sebebi olmuştur.

3. Kufe dil ekolünün müsamahakâr tutumu

Uydurma şiir iddiasının yöneldiği bir diğer konu dil ekollerinin kendi görüşlerini desteklemek için şiir uydurdukları üzerinedir. Kufe dil ekolünün şiir tetkiki konusunda daha müsamahakâr olması, bu tür eleştirilerin temel kaynağı sayılabilir. Hadarî'den istişhat, özellikle İbrahim b. Herme'nin vefat yılı olan hicri yüz elliden sonra tartışmalı olmasına[16] rağmen Kufe dil okulunun sadece fasih Araplardan şiir rivayetiyle yetinmemesi bedevî-hadarî, fasih-gayri fasih ayırt etmeksizin her türlü rivayeti istişhatta kullanması hatta istisna ve şaz konulardaki şiir rivayetlerine yaklaşımları, uydurma şiirlere kapı aralamış; kendilerinin de kıyas yapmak ve görüşlerini desteklemek için uydurulmuş şiirlere itibar ettikleri veya şiir uydurdukları şeklinde itham edilmelerine sebep olmuştur.[17]

Kufe dil okulunun bu konudaki müsamahakâr tutumuna öncesi ve sonrası, hatta şairi belli olmayan, sadrı bile şüpheli uydurma bir beyti, لكن'nin haberinin lâmu'l-ibtida alması konusunda şahit olarak kullanmaları örnek olarak gösterilebilir:[18]

يَلُومُونَنشي في حُبِّ ليلى عَواذِلي ولكنني من حُبها لَعَميد

"Leyla'ya olan sevgim konusunda kınayıcılar kınıyorlar beni fakat ben onun sevgisinden dolayı zayıf düştüm."

4. Râvîler üzerindeki şüpheler

[14] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 48.
[15] Taha Hüseyin, *Min tarihi'l-edebi'l-Arabi,* Kahire, Dâru'l-İlm li'l-melayin, 1981, s. 179.
[16] er-Rafi'î, *age.*, s. 319.
[17] Nâsıruddîn el-Esed, *Mesadiru'ş-şi'ri'l-câhilî ve kıymetuha't-târîhıyye,* Beyrut, Dâru'l-cîl, s. 252, 437; er-Rafi'î, *age.*, s. 320.
[18] İbn Yaîş, Ebu'l-Beka Muvaffakuddîn Yaiş b. Ali b. Yaîş el-Esedi, *Şerhu'l-mufassal,* Beyrut, Âlemu'l-Kutub, IV, 532; er-Rafi'î, *age.*, s. 319.

Şiir râvîleri üzerindeki şüpheler de şiirlerin uydurulmuş olduğu iddiasının en önemli argümanlarından biridir. Zira mevcut külliyat üzerinde şaibe oluşturulması, râvîler üzerinde titizlikle durulmasına ve herhangi bir konuda yanlış veya eksiği bulunan râvînin, şiir de uydurabileceği şüphesinin doğmasına sebep olmuştur. Hammâd er-Râviye, Halef el-Ahmar, Hammâd Acrad, Vâlibe el-Hubâb, Ebû Nuvâs gibi şair ve râvîlerin ahlaka mugayir davranışlarının güvensizlik oluşturması, şöhret ve menfaat düşkünü kimseler oldukları için şiir uydurmuş olma ihtimalleri, hatta zındıklık ve dinsizlikle suçlanmaları ilmi açıdan kendilerini şaibe altında bırakmıştır.[19] Özellikle çok fazla şiir rivayet etmesinden dolayı er-Râviye ismiyle anılan Hammâd'ın bu ismi dahi uydurduğu şiirlere borçlu olduğunu düşünülmektedir.[20]

5. Görüşlerin şiirle istişhadı

Zaman içerisinde Kur'ân'ın bazı ayetlerinin tefsirinde farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Sahip olduğu görüşü desteklemek ve öne sürdüğü anlamın Arap diline uygun olduğunu kanıtlamak amacıyla, Kur'ân'ın her kelimesine eski şiirden bir kanıt gösterilmeye çalışılmıştır. Kur'ân'ın dil yapısının Arap diline uygunluğuna dair kanıt sunulurken çeşitli şiirler icat edilmiş ve bunlar da klasik dönemin farklı şairlerine atfedilmiştir.[21]

Basra ve Kufe dil okullarınca gramer kurallarının şiirle istişhad edilmesinin şart koşulması, bazı gramer münazaralarında itibar edilen Cahiliye dönemi ve muhadram şairler adına şiir uydurulmasına kapı aralamıştır. Dolayısıyla istişhat arayışı uydurma şiirin en önemli sebepleri arasında sayılabilir.[22]

6. Şiirin hata ile şairinden başkasına nispet edilmesi

Vaddâ olarak nitelenen şairlere dair en masum gerekçe râvînin bildiği bir şiiri şairinden başkasına nispet etmesinden kaynaklı şiirin uydurulmuş olduğunun zannedilmesidir.[23] İbn Sellâm konuyla ilgili olarak Hz. Ömer'in,

فألْفَيْتُ الأمانَةَ لم تَخُنْها كذلك كانَ نُوحٌ لا يخونُ

"Gördüm ki emanete hıyanet etmedin. Nuh da aynen ihanet etmezdi." beytinin kime ait olduğunu sorduğuna dair rivayeti naklettikten sonra der ki: "Bunu rivayet edenlerden ya eş-

[19] Tâhâ Hüseyin, *Fi'l-edebi'l-câhilî,* Kahire, tsz. s. 168-172; Corci b. Habib Zeydan, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye*, Beyrut, Daru mektebeti'l-hayat, 1978, s. 411; Şevki Dayf, *age.*, s. 382-392.
[20] el-Cemâlî, *age.*, s. 171.
[21] Taha Hüseyin, *Min tarihi'l-edebi'l-Arabi,* s. 150. er-Rafi'î, *age.*, s. 319.
[22] er-Rafi'î, *age.*, s. 319.
[23] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 174.

Şa'bî ya da İbn Hıraş hata etmiştir. Çünkü ne Hz. Ömer bu şiiri duymuştur ne de rivayet ettikleri gibi bu şiir en-Nabiga'ya aittir."[24]

7. Kabilesini teşrif için şiir uydurma

Arap kabilelerinin kendileri övmeleri âdettendir. Kabile içerisindeki aşiretler de soylarını överek hatta kendisine rakip gördüğü aşireti en şiddetli şekillerde yererek şiir söylerlerdi. İddia, şair yetiştiremeyen kabilelerin zayıf nitelikteki şairlerinin kabul görmüş şairler üzerine şiirler uydurmuş olmalarıdır. Şiir yönünden zayıf bir kabile olmasına rağmen Hz. Peygamberi, ailesini ve nesebini yüceltmek, Cahiliye döneminde de peygamberin Kureyş'ten olacağının bilindiğini göstermek adına Kureyş kabilesi adına uydurulan şiirler,[25] veya Muhammed b. Abdilmelik el-Fakuasî'nin yaptığı gibi kavmi adına özellikle râvîlerin şiirlerine eklenen uydurma kısımlar,[26] vaddâûn şairlere yönelik en haklı ithamların sebebi olmuştur. Konuyu uydurma şiirlerin siyasi ayağında değerlendiren Taha Hüseyin, Cahiliye döneminde şiirlerinin azlığıyla tanınan Kureyş'in, Hz. Ömer zamanında baş gösteren ve Emeviler döneminde had safhaya ulaşan Ensar karşıtı siyasal faaliyetlerin etkisiyle, cahiliye şairleri adına pek çok şiir uydurduğunu iddia etmektedir.[27]

İbn Sellâm'a göre fetihler sırasında şiir ve şairlerin kaybedilmesinin ardından bazı aşiretlerin ellerinde kalanı diğerleriyle yarışmak için az görmesi onları, kendi şairleri adına şiir uydurmaya sevk etmiştir.[28] İbn Sellâm'ın hatır gönül ilişkisine dayalı şiirler uydurulduğuna dair rivayeti ise meselenin çarpıcı bir diğer yönüdür. Nitekim Ebû Ubeyde'den naklettiği bir habere göre Amr b. Saîd b. Vehb es-Sakafî bir gün kendisine iyilikleri dokunmuş olan Hammâd'ın şair tarafının olduğunu da öğrenince ona: "Dayılarım sülalesi için Tarafa'dan bir şeyler karalasan!" der. Bunun üzerine Hammâd şu beyti uydurmuştur.[29]

إنّ الخليطَ أجدّ مُنْتَقَلُهْ ولذاكَ زُمَّتْ غُدْوَةً إبِلُهْ

عهدي بهم في النقب قد سَنَدوا تَهدي صعابَ مطيّهم ذُلُلُهـ

"Eş, dost arkadaş cidden ayrılmak üzere yola koyuldu. Bu sebepten sabahın erken saatlerinde develer bağlandı. Onlara dair anımsadığım iki dağ arasındaki vadi yolundan itaatkâr binek hayvanları kendilerini götürürken yukarı doğru çıktıklarıdır."

[24] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 60.
[25] Tâhâ Hüseyin, *Fi'l-edebi'l-câhilî,* s. 134-137; Cevad 'Ali, *el-Mufassal fî Târihi'l-Arab kable'l-İslâm,* Beyrut, 1993, VIII, 248.
[26] er-Rafi'î, *age.,* s. 318.
[27] Tâhâ Hüseyin, *Fi'ş-şi'ri'l-câhilî,* (hzr. 'Abdulmun'im Tuleyme), Kahire, 2007, s. 149.
[28] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 46.
[29] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 49.

8. Makam mevki için şiir uydurma

Bazı şairler halifelere yakın olmak için ezberlerinin fazla olduğunu veya şiir konusundaki üstünlüğünü ispat etme sadedinde kendinden önceki şairler adına onlara ait olmayan şiirler uydurmuşlardır.[30] Devlet başkanlarından hediye almak, onların gönüllerini hoş etmek için de şiirler uydurulmuştur. İbn Sellâm, eş-Şa'bî'nin Lebîd'e izafe ederek rivayet ettiği

بَاتَتْ تَشَكَّى إِلَيَّ المَوْتَ مُجْهِشَةً وَقَدْ حَمَلْتُكِ سَبْعًا بَعْدَ سَبْعِينَا

فإن تعيشي ثلاثا تبلغي أملا وفي الثلاث وفاء للثمانينا

"Gönlüm, kendisini yetmiş yedi yıldır taşıdığım halde bana ağlaya sızlaya ölümü şikâyet eder. Üç yıl daha yaşasa -ki seksene tamamlanır- muradına erer." beytini "masnu" diye tanımlayarak devlet reislerinin araştırıp soruşturmadan kabul ettikleri uyduruk şiirlere örnek olarak göstermektedir.[31]

9. Tarihçilerin şiir uydurması

Şiir üzerinde ihtisası bulunmayan tarihçilerin eserlerinde yer verdikleri şiirler, çoğu zaman üzerinde titizlikle durulması gereken konular içerisinde yer almıştır.

Alanın temel kaynaklarından olan İbn İshâk'ın, eserinde rivayet ettiği şiirlerde intihallerin yanı sıra pek çok uydurmanın bulunduğu iddia edilmektedir. İbn Sellâm, Arapların şiire olan itimadı konusundaki yaklaşımları sebebiyle İbn İshâk'ın şiiri bozduğunu ifade etmiş,[32] İbnu'n-Nedîm de eserinde yer verdiği şiirlerden dolayı gülünç bir duruma düştüğünü belirtmiştir.[33]

İbn İshâk'ın şiirden de pek anlamadığını ifade etmesi karıştırdığı, bazı konularda anlaşılabilse de Bedir ve Uhud gibi savaşlarla ilgili şiirler uydurduğu ve bu şiirleri Hz. Ali ve Hamza gibi ünlü kişilere nispet ettiği[34] iddiası çok vahimdir. Belki bu noktada tutunulabilecek tek sağlam nokta kendisine ne getiriliyorsa onu rivayet ettiğini belirtmesidir ki bu en azından bilinçli bir uydurma şiir bulunmadığı konusunda yüreklere su serpmektedir.

10. Kassasların şiir uydurması

Emevî ve Abbâsî döneminde bazı kassaslar anlattıkları hikayelere şiirler ilave etmişlerdir. Dönemin en önemli eğlence aktörü sayılabilecek olan kassasların dinleyici

[30] Taha Hüseyin, *Min tarihi'l-edebi'l-Arabi*, s. 179.
[31] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 61.
[32] Aynı yer.
[33] İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist,* Beyrut, Dâru'l-marife, 1994, s. 121.
[34] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* s. 8.

toplamak, dikkatleri üzerine çekmek ve muhataplarını etkilemek maksadıyla şiir uydurdukları veya şiir konusunda yetenekli kişilerden belirli kişiler adına uydurulmuş şiir aldıkları ifade edilmiştir.[35]

Kassasların dini duyguları istismar etmek, kendi siyasi tercihleri konusunda yönlendirme yapmak veya kendi fikrini/mezhebini desteklemek üzere şiirler uydurdukları iddiası da bu bağlamda değerlendirilebilir. Siyasî otoriteyle ilişkisi olan kassaslar, iktidarın siyasetine hizmet edecek şiirler de uydurmuşlardır.[36]

11. İlim Erbabının şiir uydurması

Emevî ve Abbâsî döneminde camilerde halka hitap eden bazı vaizlerin halkı galeyana getirmek için vaazlarında şairler adına şiirler uydurdukları iddia edilmektedir.

Mescitlerde yapılan hadis ve tefsir derslerinde veya Kur'ân kıssalarının tefsiri esnasında rivayetleri desteklemek amacıyla cahiliye dönemi şairlerinden şiir örnekleri gösterilmesinin yanı sıra geçmiş toplumlarla ilgili anlatılarda uydurma şiirlere yer verilmiştir.[37] Kelamcıların ve bazı Mutezile alimlerinin de uydurma şiirlere iltifat etmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.[38]

Örneğin kendi mezhebinin görüşünü desteklemek amacıyla bazı ilim erbâbı وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ "O'nun hükümdarlığı, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır."[39] ayetindeki fiilin "ilim" anlamına geldiğine dair, ولا يكرسئ علم الله مخلوقُ "Allah'ın ilmini hiçbir mahluk bilmez." şeklinde bir uydurma beyti kullanmıştır.[40]

12. Ehli kitap şairlerinin dinleriyle övünmek için şiir uydurması

Medine'de İslam'ı tercih etmeyen Yahudi ve Hristiyan şairler, İslam'ın izzeti karşısında kendi dinlerini müdafaa etme veya inançlarıyla övünme amacıyla cahiliye dönemi meşhur ehli kitabından olan Adî b. Zeyd ve es-Semev'el b. Âdiyâ gibi şairlerine referansla şiir uydurmuşlardır.[41]

13. Kasten başka bir şair adına şiir uydurma

Bir şairin başka bir şair adına şiir uydurması farklı saiklerle gerçekleşmiştir. Örneğin şair, herhangi bir konuda kendisine ait olduğunu ifade ettiğinde etki bırakmayacak olan bir

[35] Nâsıruddîn el-Esed, *age.*, s. 104, 247.
[36] Taha Hüseyin, *Min tarihi'l-edebi'l-Arabi*, s. 160.
[37] Taha Hüseyin, *Min tarihi'l-edebi'l-Arabi*, s. 150.
[38] er-Râfi'î, *age.*, s. 322.
[39] el-Bakara, 2/255.
[40] er-Râfi'î, *age.*, s. 322.
[41] Taha Hüseyin, *Min tarihi'l-edebi'l-Arabi*, s. 162.

şiirini Peygamber efendimizin övgüsüne mazhar olmuş Hassan b. Sabit adına uydurmuştur.[42] Bir şairin kendi adıyla inşadı şiirini parlatmayacağı için meşhur bir şairi referans alarak şiirini ebedi kılmak istemesi, beğendiği bir beyti, birkaç kelimesini değiştirerek kendine mal etmesi veya alay etmek istediği şair adına şiir uydurması az da olsa rastlanan uydurma şekillerindendir. el-Cahız'ın naklettiğine göre Ebû Nuvâs ve er-Rakkâşî, dalga geçmek için Ebû Yasîn adında bir meseleye takıntısından dolayı aklını yitirmiş, kendisini devlet başkanı zanneden bir kişiye İbn Akb el-Leysî'nin tarzında şiirler uydurmuşlardır.[43] "Arzulanmayan şeyleri ve korkuları düşünmem bir süre benim uykumu engelledi." şeklinde tercüme edilebilecek olan şu beyit, onların uydurdukları şiirlere örnek olarak gösterilebilir:

مَنع النَّـومَ ادّكـارى زمنـاً ذا تـهـاويلَ وأشـياءَ نُـكُـرْ

14. Arap Kültürünü savunma refleksiyle şiir uydurma

Sehl b. Hârûn, Ebû Nuvâs gibi Mevâlî kökenli şairlerin Abbâsîler döneminde üst kademelerde görev yapan Fârisî devlet ricalinden ilgi görmelerinden cesaret alarak Arap kültürüne ait bazı imgeleri hafife almalarına karşı bir refleksle şiir uydurulduğu da iddialar arasındadır. Örneğin el-Câhız'ın hutbe sırasında asa kullanılması ile ilgili müstakil bir bölüm açması ve görüşünü şiirlerle desteklemesi, onu savunma refleksiyle uydurma şiirlerin türediği iddiasına muhatap olmuştur.[44]

15. Eski Ümmetlere dair fasih Arapça ile şiirler uydurma

Kur'ân'da anlatılan Âd ve Semûd gibi kavimlere dair kıssaların Emevi ve Abbasîler dönemine ait anlatılarında uydurma şiirlerin bulunduğu görülmektedir. Kassaslar veya camilerde hatiplerin Kur'ân kıssalarını tefsiri esnasında rivayetlere karışmış olan uydurma şiirler okudukları da ifade edilmektedir.[45] Bu konuda yine oklar İbn İshâk'a çevrilmektedir. Temel kaynaklardan olması sebebiyle kendinden sonraki pek çok müellifin kendisini referans alması, yapılan küçük hataların devasa bir çığa dönüşmesi anlamına gelmektedir. İsmail'ın (as) konuştuğu Arapçanın bile Kur'ân-ı Kerîm'in Arapçasından farklı olduğu düşünüldüğünde İbn İshâk'ın Hz. Âdem ve oğulları Hâbil ve Kâbil'e, Âd ve Semûd gibi yok olmuş kavimlere dahi şiirler atfetmesi[46] şiirlerinin, uydurma olduğu konusundaki kanaati perçinlemiş, kendisinden

[42] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 179; er-Râfi'î, *age.,* s. 318.
[43] el-Cahız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub Kinani el-Leysi, *el-Beyân ve't-tebyin,* (thk. Abdüsselam Muhammed Harun) Kahire, Mektebetu'l-Hanci, 1975, II, 228.
[44] Tur, Salih, "Eski Arap Şiirinin Güvenilirliği" *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi,* Bahar-2006, S. 21, s. 121.
[45] er-Râfi'î, *age.,* s. 322.
[46] eş-Şeyh, Abdulvahid, *Kadâya'n-nakdi'l-edebî ve'l-Belâga,* İskenderiye, el-Heyetu'l-Mısrıyye,1980, s. 132; el-Cemâlî, *age.,* 170.

sonra İbn Hişâm gibi tarihçiler tarafından tasnif edilmesine sebep olmuştur. Ancak bu konuda tam bir başarı sağlandığını söylemek mümkün değildir.[47]

16. Milliyetçi duygularla şiir uydurma

Fetihlerle birlikte İslam toprakları genişlemiş, Arapçada yetkinliğe sahip olan Fars, Rum gibi mevâlîler, Emevîlerin Arap milliyetçiliğini körükleyen politikalarına karşı Arapları küçük düşürmeye yönelik şiirler yazabilecek duruma gelmişlerdi. Bu durumdaki Farisî mevâlîler bu dil yeterlilikleri ve geçmişlerinden aldıkları güçle A'şâ, 'Udey b. Zeyd, Lukayt b. Yamer, Ebû's-Salt b. Rabî'a' gibi itibarlı şairler adına Fars hükümdarlığını yücelten şiirler yazmışlardır.[48]

17. Tercüme faaliyetleri sırasında şiir uydurma

Abbâsî döneminde başlayan tercüme faaliyetleri sonrasında Farisilerin kendilerini övdükleri şiirleri Farsçadan Arapçaya tercüme ettikten sonra bunların bir kısmını itibarlı şairlere nispet ettikleri iddia edilmiştir.[49]

SONUÇ

Bu çalışmada Arap edebiyatında "vaddâûn şairler" diye isimlendirilen şairlerin şiir uydurduklarına dair ithamının sebeplerine değinilmiştir. Batıda T. Nöldeke ve D. S. Margoliouth oryantalistlerin Arap dünyasında ise başta Taha Hüseyin olmak üzere bazı dilbilimcilerin bu iddiasına karşı pek çok reddiye yazılmıştır. Serîka ve intihal olarak ele alınan konudan farklı olan uydurma şiir konusundaki iddianın çerçevesini çizdiğimiz çalışma, temelde her iddianın doğru olduğundan hareket edilse bile klasik Arap şiirinin küçük bir bölümüne tekabül edecek suçlamalardan dolayı külliyatın görmezden gelinmesine yetmeyeceğini göstermiştir.

Arapların IV. asırda yazıyı kullandıklarına dair delillerden hareketle[50] el-Câhız gibi dilbilimcilerin Arapların ümmi bir toplum olduğunu ifade etmesini, şiiri yazıya geçirecek bir topluluğun bulunmayacağı şeklinde anlamak mümkün değildir. Özellikle devlet ricalinin kendileri için inşad edilen şiirleri muhafaza ettirmesi,[51] okuma yazma bilmeyen bazı şairlerin

[47] Tur, *agm.*, s. 118.
[48] Kılıç, Mustafa, *Arap Edebiyatında Şu'ubiye,* İstanbul, İşaret Yayınları, 1992, s. 42.
[49] Kılıç, *age.*, s. 207.
[50] İbn Haldun, Abdurahman b. Muhammed, *el-Mukaddime,* Daru'l-kalem, Beyrut, 1984, s. 419; Hanna el-Fahûrî, *Tarihu'l-edebi'l-Arabî,* Menşûatu'l-mektebeti'l-bulusiyye, Beyrut, 1987, 25.
[51] İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman el-Mevsîlî, *el-Hasais,* (thk. Muhammed Ali en-Neccâr) Beyrut, Dâru'l-kitâbi'l-Arabi, tsz. I, 387.

kendi şiirlerini yazdırması, Fuat Sezgin'in şiir tedvinini hadis tedvin sürecine benzetmesine[52] yetecek bir itina görmesini bir tarafa bırakmadan değerlendirildiğinde eski Arap şiirinin aşırı töhmet altında bırakıldığını söylemek mümkündür. Yazılı olarak gelen şiirlerin sözlü geleneğe kıyasla az olması, iddia edilenin aksine nakledilebilenin ancak bu kadar olduğunu düşündürmektedir. Şiirlerin yazılı olarak aktarılmadığı iddiaları doğru kabul edilse bile sözlü kültürün iki kuşak sonrasına salimen nakli mümkün olduğu gibi dil ve kültürel ögeler bahsedilen süreçte değişmediğinden, şiirin pek çok açıdan yine delil olarak kullanılması mantık ötesi değildir. İddiaların merkezine şiirlerin yazıya geçirilmesinin, tedvinin hicri II. asrın sonlarına tekabül eden dönemine kalması yerleştirilmesine rağmen, o dönemin dilbilimcilerinin Cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerini divanlarından okuyarak yaptıklarını ifade etmeleri meselenin diğer bir veçhesidir.[53] Eski Arap şiiri sadece birkaç râvîye dayanıyormuşçasına uydurma iddiasının merkezindeki Hammad gibi birkaç şair üzerinden genelleme yapmak ilmi olmadığı gibi, tedvinin I. Asrın sonlarında başladığı kabul edildiğinde her kabilece malum olan şiirlerin geçen kısa süre içerisinde uydurulmuş olduğunun iddia edilmesi de dikkati muciptir. Şiiri çok iyi bildikleri için râvîlerin şair adına uydurdukları şiirlerin fark edilemediği ifade edilmesine rağmen dilin kurallarını çiğnediklerinin veya lahna düştüklerinin iddia edilmesi ise ilginçtir.

Vaddâun şairlerin tespiti konusunda el-Esmaî ve İbn Sellâm'ın güvenilir kabul ettiği,[54] sadece gramer konularında kırk bin beyit ezberi olduğu rivayet edilen Halefu'l-Ahmer'in[55] İbn Kuteybe gibi alimlerce vaddâ' olarak nitelendirilmesi[56] bazı sübjektif değerlendirmelerin olduğunu da göstermektedir. Ayrıca vaz' konusunda çığır açan İbn Sellâm'ın klasik dönem şairlerini İslâmî dönem şairlerden, bilmesine rağmen bazı muhadram şairleri Cahiliye dönemi şairlerinden sayması[57] ve bazı bölümleri yazdığında yaşının doksana ulaşmış olması[58] hata payının da dikkate alınması gerektiği göstermektedir.

Eski Arap şiirinin sözlü olarak intikali yazılı intikalinin önünde bir engel değildir. İbn Sellâm'ın badiyeye başvurulup şifahen rivayet edilmeden şiirin elden ele aktarılan bir hale

[52] Sezgin, *agm.*, s. 315.
[53] Nâsıruddîn el-Esed, *age.*, s. 174.
[54] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 23.
[55] er-Rafi'î, *age.*, s. 320.
[56] İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-şuarâ,* (thk. Ahmet Şakir), Beyrut, Dâru't-turâsi'l-Arabî, 1977, II, 794.
[57] Nebîl, Ebû Ali, "Tabakatu fuhuli'ş-şuara, arz tahlil ve nakd", *Mecelletu Kulliyyeti't-terbiye*, Gazze, Ocak-1997 S. 1, s. 134.
[58] İbn Sellâm'ın hatalarıyla ilgili olarak bkz. Mahmud Muhammed Şakir, *Kadıyyetu'ş-şi'ri'l-Câhilî fî kibâbi İbn Sellâm,* Kahire, Matbaatu'l-medenî, 1997, s. 54-57.

gelmesini şiire güvensizlik sebebi olarak sayarken,[59] râvîlerin şifahen rivayet için bedevilerle görüşmesinin ve şiirin onlardan alınmasının itibarsızlaştırılması bir çelişkinin ifadesidir. Ayrıca er-Râfi'î'nin ifadesiyle 7'den 70'e şiir melekesine sahip olan bir toplumda zaten şiir uydurmaya ihtiyaç yoktur.[60]

Şairlerin gençlik yıllarında alıştırma yapmak üzere kadim şairleri taklit ettikleri, kendilerine bir tarz oluşturmak için onlara öyküdüklerini söylemek mümkündür.[61] Meselenin şiirlerin zaman tanımaksızın birbirleriyle konuşması yani günümüz post modern metinlerinde ıntertextuality (metinlerarasılık) olarak karşılık bulan bir yönünün olduğu unutulmamalıdır. Diğer taraftan vaz' iddiaların tamamen asılsız olduğunu söylemek de imkansızdır. Ancak bu durum, klasik Arap şiirinin İslamî öğretileri çağrıştıran beyitlerinden hareketle devasa bir edebiyatın hiç edilmesine asla yetmez. Kur'an'ın vurguladığı şirk unsuru, politeizme işaret eden bulgulara ters düşmediği gibi şiirlerdeki toplumda var olan Allah inancını da açıklamaktadır. Kaldı ki çocuklarına "Abdullah" ismini veren Cahiliye toplumunun şiirlerinde Allah adına yeminlerin bulunması gayet tabi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Rıfat, "Klasik Arap Edebiyatında Şiir Sirkati Hakkındaki Karşıt Görüşlerin Bir Mukayesesi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi,* Ağustos-2019 C. 11 S. 2, ss. 649-668.

el-Cahız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub Kinani el-Leysi, *el-Beyân ve't-tebyin,* (thk. Abdüsselam Muhammed Harun) Kahire, Mektebetu'l-Hanci, 1975.

el-Cemâlî, Cihad, *Tabakâtu'ş-şuarâ fi'n-nakdi'l-edebî ınde'l-Arab hatta nihâyeti'l-karni's-sâlis,* Beyrut, Dâru'l-cîl, 1992.

Cevad, Ali, *el-Mufassal fî Târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Beyrut, 1993.

Corci b. Habib Zeydan, *Târîhu âdâbi'l-lugati'l-Arabiyye,* Beyrut, Daru mektebeti'l-hayat, 1978.

el-Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Sellâm, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* (şrh. Mahmûd Muhammed Şakir) Kahire, Matbaatu'l-Medeni, tsz.

Durmuş, İsmail, "Şiir" *DİA,* XXXI, 154.

[59] el-Cumahî, *Tabakatu fuhuli'ş-şuara,* I, 4.
[60] er-Rafi'î, age., s. 318.
[61] el-Cemâlî, *age.*, s. 172.

el-Esed, Nâsıruddîn, *Mesadiru'ş-şi'ri'l-câhilî ve kıymetuha't-târîhıyye,* Beyrut, Dâru'l-cîl, s. 252, 437.

el-Fahûrî, Hanna, *Tarihu'l-edebi'l-Arabî,* Menşûatu'l-mektebeti'l-bulusiyye, Beyrut, 1987.

el-Hafacî, Abdulmun'im, *Dısrâsât fi'n-nakdi'l-edebî,* Kahire, Dâru't-tıbâati'l-Muhammediyye, tsz.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman el-Mevsîlî, *el-Hasais,* (thk. Muhammed Ali en-Neccâr) Beyrut, Dâru'l-kitâbi'l-Arabi, tsz.

İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekir, *Şerhu'l-kasâ'idi's-seb'i't-tıvâli'l-Câhiliyyât* (nşr. Abdusselâm M. Hârûn), Kahire 1963.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-şuarâ,* (thk. Ahmet Şakir), Beyrut, Dâru't-turâsi'l-Arabî, 1977.

İbn Haldun, Abdurahman b. Muhammed, *el-Mukaddime,* Daru'l-kalem, Beyrut, 1984.

İbnu'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak, *el-Fihrist,* Beyrut, Dâru'l-marife, 1994.

İbn Yaîş, Ebu'l-Beka Muvaffakuddîn Yaiş b. Ali b. Yaîş el-Esedi, *Şerhu'l-mufassal,* Beyrut, Âlemu'l-Kutub, tsz.

el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebu'l-Ferec, *el-Egânî,* (şrh. Abdulemîr Ali Muhennâ, Semîr Cabir), Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1986.

Kılıç, Mustafa, *Arap Edebiyatında Şu'ubiye,* İstanbul, İşaret Yayınları, 1992.

Nebîl, Ebû Ali, "Tabakatu fuhuli'ş-şuara, arz tahlil ve nakd", *Mecelletu Kulliyyeti't-terbiye,* Gazze, Ocak-1997, S. 1, ss.113-146.

Özdoğan, M. Akif, "Klasik Arap Şiirinde İntihâl Olgusu" *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Bahar-2005, S. 6, s. 65-l 06.

er-Rafi'î, Mustafa Sadık, *Târîhu âdâbi'l-Arab,* Kahire, Muessetu Hindâvi, tsz.

Sezgin, Fuat, "Muhadarât fî Tarihi'1-Ulûmi'1-Arabiyye ve'1-İslamiyye" (trc. Hasan Taşdelen), *Uludag Üniversitesi, İlahiyat fakültesi Dergisi,* C. 5, S. 5, 1993, ss. 311-316.

Şakir, Mahmud Muhammed, *Kadıyyetu'ş-şi'ri'l-Câhilî fî kibâbi İbn Sellâm,* Kahire, Matbaatu'l-medenî, 1997.

Şevki Dayf, *Târîhu edebi'l-Arabî el-Asru'l-Abbasiyyu'l-evvel,* Kahire Dâru'l-ma'arif, 1994.

eş-Şeyh, Abdulvahid, *Kadâya'n-nakdi'l-edebî ve'l-Belâga,* İskenderiye, el-Heyetu'l-Mısrıyye, 1980.

Tâhâ Hüseyin, *Fi'ş-şi'ri'l-câhilî,* (hzr. 'Abdulmun'im Tuleyme), Kahire, 2007.

……, *Fi'l-edebi'l-câhilî,* Kahire, tsz.

……, *Min tarihi'l-edebi'l-Arabi,* Kahire, Dâru'l-İlm li'l-melayin, 1981.

Tur, Salih, "Eski Arap Şiirinin Güvenilirliği" *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi,* Bahar-2006, S. 21, ss. 111-127.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

DİLBİLİMCİLERİN LAFIZ-MANA İLİŞKİSİNİ ANLAMA GAYRETİ MUVACEHESİNDEN VAHYİN İNZAL KEYFİYETİNE BAKIŞ

Dr. Öğretim Üyesi Hasan UÇAR
Selçuk Ünv. İslami İlimler Fak.

ÖZET

Lafız anlamdan ayrılabilir mi? Lafız mı öncedir, anlam mı? Lafza dökülmeyen anlam bir mana taşır mı? gibi sorular linguistik çalışma yapan her akademisyenin ilgilendiği konular arasındadır. Anlamların aracı olarak görülen lafızların yüklerini amacına en uygun şekilde yüklenmeleri, taşıdıklarını kurallarına uygun taşımaları ve muktaza-ı hâle uygun seçilmeleri mükemmelen ancak beşerî olmayan bir kelamda gerçekleşebilir. Arap dili edebiyatı semantik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, lafzı anlamın önünde tutan dilbilimciler olduğu gibi anlamı merkeze alan dilbilimcilerin var olduğu da görülecektir. Ancak somutlaştırma adına verilen örneklerde hiçbir görüşün lafzı anlamdan bağımsız değerlendirdiği söylenemez. Kur'ân-ı Kerîm söz konusu olduğunda anlam olarak peygamberin zihninde oluşan ayetlerin lafza dönüşme aşamasında belirleyici faktörün ilâhî olması sadece nassın tespit ettiği değil aklın da onaylayacağı bir durumdur. İlahî vahyin inzal keyfiyeti, somutlaştırma gayretinin bir semeresi olan örnekler bağlamında değerlendirildiğinde dilbilimciler tarafından kuyumcu-inci, ruh-beden, insan-kıyafet, su-su kabı vb. teşbihlerle anlaşılmaya çalışılmıştır.

Yapılan teşbihlere bakıldığında hiçbir görüşün lafzı anlamdan bağımsız değerlendirdiği söylenemez. Arap dilinde lafzı merkeze alan görüşün fikir babası sayılabilecek olan el-Câhız, (ö. 255/869) teorisinin sıhhatu't-tab' ayağında anlam kaygısı gütmüştür. Kıymetli anlamlar için özel lafızlar seçilmesi gerektiğini söylemesi, anlamdan bağımsız bir lafız düşüncesinin imkânsız olduğunun, lafız merkezli düşüncenin öncüsü tarafından kabulünü göstermektedir.

İbnu'l-Esîr'e (ö. 637/1239) göre lafızlar inciler gibidir. Kuyumcunun en güzel kolyeyi yapmak için içlerinden en berrak ve en pürüzsüz olanı seçmesi, büyüklük ve küçüklüğüne göre sıralaması gerekir. Kolye incilerin anlam kazanmasıdır. Bu anlamın incilerden bağımsız olması düşünülemez. Kolyenin güzel bir bayanın gerdanında kazandığı anlam ise ancak denizin dibindeki halinden başkasını görmeyen kimseye anlamsız gelebilir.

Anlamın cümledeki öğelerin yerlerine göre değiştiği gerçeğinden hareketle sentaksın bir beşer tarafından belirlendiği düşüncesi "hidayet rehberi" iddiası olan bir kitap için başlamadan kaybetmenin ifadesi olacaktır. Kitabın bu amacına sentaksın engel olmayacağı

varsayımı ise cevaplandırılması gereken sorular silsilesine yenilerini ekleyecektir. "Eğer kendi sözlerini bizim sözlerimiz diye söyleseydi onu yakalar şah damarını keserdik." (Hakka, 69/44-46) lafzı, peygambere anlam olarak ne şekilde gelmiş olabilir ki ifadelerine bu kadar sert şekilde yansımıştır? Ya da zihinde parça parça anlam kazanması imkânsız olan kıssalar lafızlara dökülürken neden surelere dağıtılmıştır?

Arap dili belagatinde fesahat, lafza; belagat, anlama ait bir özelliktir. Belagatin zirvesi olan bir kitabın kelime ve kelam bakımından fasih olmaması mümkün değildir. Zira Araplar telaffuzu düzgün bir papağana da fasih derler. Anlamdan bağımsız bir lafzın ancak böyle bir örnekle akla kabil geldiği düşünüldüğünde Kur'ân anlamsızca tekrar edilen lafızlardan ibaret olacaktır. İddiası hidayet olan bir kitaba yakıştırılması mümkün olmayan bu düşünce, ekmeğin fırından alındığını bilen bir çocuğa benzetilebilir. Kesin bir bilgiye sahip olmadığımız gaybî bir konu olan vahiy, Efendimize buğday olarak mı verilmiştir yoksa unu, tuzu, mayası hazır edilmeden verilmiştir de femi resulden bu ekmek olarak mı çıkmıştır? Bunun bir beşere bırakılması ne kadar anlamlıdır? Zira insanoğlu zihnindeki anlamı lafza dökme konusunda hatasız değildir. Şayet tersi mümkün olsa insanın kastetmediğini ifade etmesi diye bir durum söz konusu olmayacaktır.

Tarihte lafzı ön plana çıkaran yaklaşımlar her zaman var olagelmiştir. Ancak Kur'an-ı lafız ve anlam olarak ayrı kategorize ederek lafzı Peygambere nispet eden hiçbir akım tutunamamıştır. Nitekim çağların ötesine hitap eden bir kitabın lafızlarının, yüklerini tam anlamıyla amacına uygun yüklenmeleri gerekir.

İbn Cinnî (ö. 392/1002) bir su kabının muhafazasının su için olduğunu ifade etmiştir. Aynı örnek üzerinden hareketle lafızların asıl olduğunu ifade eden İbn Haldun (ö. 808/1406) kelime ve cümleleri altın, gümüş ve sedef gibi kıymetli madenlerden yapılmış su kaplarına; anlamı ise denizden çekilen suya benzetmiştir. Kapların farklı farklı olduğunu ancak deniz suyunun aynı olduğunu ifade ederek lafzı yüceltmiştir. Bu yaklaşım her ne kadar ikisinin ayrı şeyler olduğunu vehmetse de bir bütün olarak düşünüldüğünde, birbirinden ayrılmasından sadra şifa bir sonuç çıkmayacağı görülecektir. İlahî vahyin suyu hangi kapta sunacağının tespitini peygambere bırakmış olma ihtimali, bu örnek üzerinden değerlendirildiğinde pek tabi ki mümkün görünmektedir. Ancak hadislerden farklı olarak âyetler için bu durum, suyun peygambere hangi kapta verildiğiyle ilgilidir. Aksi takdirde peygambere altın kapta sunulanın insanlığa gümüş kapta ulaşması imkân dâhilindedir. Nitekim bunun önemini idrak eden bazı dilbilimciler anlamı bedene, lafzı kıyafete benzetmişlerdir. Kıyafetsiz insan çıplaktır. Kıyafeti ne kadar kıymetli olursa olsun insanın üzerinde değilse anlamsızdır. Her kıyafetin her insan

üzerinde güzel durmadığı da aşikârdır. Peki Hûd suresine peygamberi yaşlandıran kıyafeti, Kevser suresine anlam yüklü îcâzı, Şems, Leyl, Duha vb. surelere, cinasla secî kisvesini kim giydirmiştir? Ahkâm ayetlerinde olmayan sanatsal içeriğin Sâd vb. surelere giydirilmesi, tehaddi içeren ifadelerin î'câz kıyafetini en güzel şekilde taşıması, bazı ayetlerin kinayeli, istiareli veya onlarca bedi sanatını haiz anlatımı ilahi bir tasarımcı olmadan nasıl açıklanabilir?

Bu bağlamda en güzel teşbih, İbn Reşik'in (ö. 456/1064) ifade ettiği gibi anlam ruh, lafız bedendir. Ne ruh bedensiz ne de beden ruhsuz yaşayabilir. Vahiy ruhu, her surede, her ayette hiçbir özrü olmayan bedende taşınmaktadır. Yıllardır beden üzerine yazılan çizilen bütün eserler ruhu anlamak adına atılan adımlardır. Zira anlamlar denizler gibidir; tükenmez. Ancak lafızlar sınırlıdır. Kur'an, bütün insanlar anlasınlar ve paylarına düşeni alsınlar diye suyunu insanlara farklı farklı kaplardan ikram etmiştir. Amacı insanları suya kandırmak olan bir Kitap ne türlü türlü kaptan ne de sudan mahrumdur.

Anahtar kelimeler: Vahiy, lafız, mana, ilişki, benzetme.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Сошиал медиа түүний хэрэглээ

Нэр овог: Наранцэцэг Энхтуяа

Сургуулийн нэр: Анадолу их сургууль

XXI зуунд хамгийн хурдацтай хөгжиж буй гол хэрэглээ бол сошиал медиа. Хүн бүр хөгжилтэйгээ хөл нийлүүлэн алхахын тулд хүссэн, хүсээгүй цахим хэрэглээг хэрэглэж байна. Хүн бүр компьютер, гар утаснаас хэрэгтэй мэдээллээ, хүссэн газраасаа авах боломжтой болсон. Олон нийтийн цахим сүлжээ тэр дундаа “Фейсбүүк”-ийг дэлхийн хүүхэд залуус өргөн хэрэглэх болжээ. Үүнийг дагаад эерэг зүйл олон байгаа хэдий ч сүүлийн үед сөрөг талууд давамгайлах хандлагатай байна..

Дэлхийн нийт хүн амын дунджаар нэг хүн 7.6 сошиал медиа хаягтай байдаг. 2018 оны эхний 3 сарын хугацаанд л гэхэд сошиал медиа хэрэглэгчдийн тоо өмнөхөөсөө 121 саяаар огцом өссөн байдаг. Өдөрт л гэхэд 3.2 тэрбум зураг сошиал медиад постлогдож байдаг. Дэлхийн сошиал медиа хэрэглэгчдийн ойролцоогоор 49% нь өөрийн хэрэглэдэггүй бараагаа хүртэл сошиал медиагаараа тогтмол сурталчилж байдаг. Бид нийт амьдралынхаа дунджаар 5 жилийг зөвхөн сошиал медиад зарцуулдаг.

Сүүлийн жилүүдэд уламжлалт медиа буюу телевиз, радиогийн хэрэглээ огцом буурч байна. Тэр дундаа сонин, сэтгүүлийн хэрэглээ 20%-р буурчээ. Үүнийг интернэт болон сошиал медиагийн нэвтрэлт, технологийн давуу талууд, хүмүүсийн амьдралын хэв маяг, зан төлөвийн өөрчлөлттэй холбон тайлбарлаж болно. Гэхдээ уламжлалт медиагийн мэдээлэл хүргэх цар хүрээ хумигдсан уу гэхээс ор тас алга болчихоогүй.

Энэхүү судалгааны ажилдаа сошиал медиа түүний зохистой хэрэглээ, сошиал медианы давуу тал болоод сул талыг судлахыг зорьлоо.

Түлхүүр үг : сошиал медиа, интернет, сошиал сүлжээ

MÜZELER BİR HAZİNE ; GELENEKSEL YELEKLER ALTERNATİF TASARIMLARDA HAYAT BULUYOR

Öğr.Gör.Şükran Tümer

Ege Üniversitesi Emelakın Myo

Öğr.Gör.Berna Aybartürk

Ege Üniversitesi Emelakın Myo

ÖZET

Türk kültürünün binlerce yıllık tarihinden gelen köklü bir geçmişin ürünü olan ve çok zengin çeşitliliğe sahip, kültür varlığımızın en değerli belgeleri Etnografya müzelerimizde bulunmaktadır. Ancak, müzeler teknolojik gelişmelerin hızı, sanayileşme, kentleşme, göç, küreselleşme, üretimin artması gibi sosyal ve ekonomik olgulardan zaman zaman olumsuz olarak etkilenmektedir. Bu sebepler doğrultusunda Ege Üniversitesi Etnografya Müzesindeki Geleneksel yelek formları ve süsleme tekniklerinin incelenmesi ve alternatif tasarımlar ile günümüzde yaşatılması gerekliliğini doğurmaktadır. Müzeler sadece gezilip görülecek yer değil; ulusal hafızayı, kültür mirasını, kültürel kimlikleri etkileyen yönleri ile sosyolojik ve antropolojik boyutları ile geçmişin izdüşümlerinde öyküleri olan giysileri barındıran yerlerdir. Geleneksel dokuma, dikiş ve süsleme teknikleri ile elde edilen el emeği ürünlerde özgünlük, gelenek ve bilginin aktarımı sağlanmaktadır. Sanat ve işlevselliğin yelek örneğinde birleşmesi ile müzelerdeki ürünler kültürel miras kapsamındadır. Bu çalışma ile Müzelerdeki geleneksel giysilerin ve geleneksel süsleme tekniklerinin korunması ve devamlılığının sağlamasına yardımcı olması hedeflenmektedir.

Müzeler; moda kültürünün tarihsel gelişimi ve farklı kültürler ile etkileşimlerine tanık olduğumuz, geleneksel giysi ve süsleme teknikleri ile paha biçilemez bir hazine niteliğindedir. Çalışmanın devamında, kasnakta tığla boncuk nakış tekniği ile broş, içine lavanta yerleştirilerek çalışılmış üç boyutlu iğne oyası gibi aksesuarlar üretilmiştir. Geleneksel yelek formlarından esinlenilerek hazırlanmış alternatif tasarımlarda; tel ve sim sarma süsleme tekniği kullanılarak yelek nakışları gerçekleştirilmiştir.

Müzelerdeki geleneksel giysi ve süsleme tekniklerinin modern tasarımlarla günümüz modasına yorumlanması sağlanmış, atalarımızdan miras kalan geleneksel değerlerimizin korunması, geliştirilerek devam ettirilmesi, yeni nesillere aktarılması ve dünya sanatları arasındaki önemini korumasına yardımcı olunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Etnografya müzeleri, geleneksel süslemeler, yelek

GİRİŞ

Avrupa ve Asya Kıtasının birleştiği yerde iki yarımada Balkan Yarımadası ve Anadolu Yarımadası yer alır. Bu Topraklar tarih boyunca pek çok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Pek çok kültürü ağırlayıp, bir araya ya da karşı karşıya getirmiştir. Savaşlar ve göçlerle şekillenen bu coğrafyanın kültürel zenginliği ise en çok giysilerinde korunmuş ve yansıtılmıştır.

Tarihte 500 yıl boyunca Osmanlı Devleti sınırları içinde olan bu topraklar farklı din, dil, kültür ve geçmişe ait iki topluluğu, yan yana getirmiştir. Coğrafya ve tarihin 500 yıllık ortak bir yaşam sunduğu bu insanların sosyal ve kültürel yapıları bu birliktelikten nasıl etkilenmiştir? Toplumlar için kültürel yapının en temel görsel yansıması ve insanın ayrılmaz parçası olan giysiler bu toprakların zengin ve çok yönlü mirasından günümüze neleri taşımıştır?

İnsan toplumsal bir varlıktır yalnız yaşayamaz. Bu nedenle toplum içinde yer edinmeye, diğerleri gibi olduğunu göstermeye çalışır. Bu tavrını ait olduğu toplumdakiler gibi giyinerek ortaya koyar. İnsan aynı zamanda bireysel bir varlıktır ve toplumdakilerden bir şekilde sıyrılıp fark edilmek ister. Bu nedenle giysilerinde diğerlerinden farklı olan ayrıntıları da taşır. Giyimle ilgili ayrıntılı bir araştırmanın en doğru sonucu, söz konusu coğrafik alandaki tüm bireylerin giysilerinin tek tek incelenmiş olmasıdır. Bu araştırmada geçmiş bir Tarih ve geniş bir Coğrafya söz konusudur, dolayısı ile araştırma çoğunlukla yazılı kaynaklar ve Ege Üniversitesinde yeni açılmış olan Etnografya Müzesindeki günümüze kadar korunmuş ve bir DPT projesi kapsamında oluşturulmuş balkan giysileri çerçevesinde oluşturulmuştur.

Proje etnografik özellikler taşıyan halk giysilerinin ve çalgılarının evrimini, geçmişten günümüze kadar gelebilen örnekleriyle müzeleştirmek, maddi ve manevi kültürel değerleri korumak, kayıt altına alarak arşivlemek amacıyla başlatılmıştır.

Kimi bölgelerde üç kimi bölgelerde yedi yüzyıla yakın bir süre Osmanlı ile iletişimde olan Balkanlar'da yaşayan halkların kültürlerini araştırmak ve bu kültürlerin izlerinin günümüzde nasıl devam ettiğini tespit etmek amacıyla 2004-2008 yılları arasında 14 ülke araştırma kapsamı içine alınmış ve yerinde etnografik çalışmalar yapılmıştır. Araştırmalarda Balkanlar'ın genelinde oyun, giyim kuşam, müzik aletleri ve ezgi-ritim benzerliğinin yanında takıların, süslerin ve bazı giyim ayrıntılarının da tespiti yapılmıştır. Halk Oyunları Bölüm Başkanlığı ve bölümün öğretim elemanları tarafından başlatılan, Devlet Planlama Teşkilatı ve Ege Üniversitesi Rektörlüğü'nün destekleriyle yürütülen projenin araştırmaları sırasında, ülkemizde yapılan bilimsel araştırmalar dışında Balkan ülkelerinde, 201 bilim insanı ve 909 kaynak kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca arşiv bilgilerine ulaşılarak 20736 kare fotoğraf,208 saat video çekimi yapılmıştır. Bunlardan yararlanılarak broşür, katalog ve 3 cilt kitap basılmıştır.

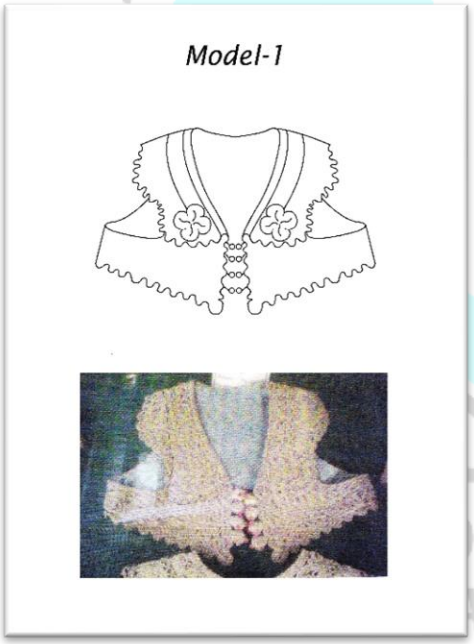
Günümüze Sirkehane adıyla ulaşmış olan Müze binasının 19.yy sonlarında 20.yy başları arasında inşa edilmiştir. 22.06.2010 tarihinde restorasyon sonunda''E.Ü. Balkanlar ve Anadolu Giysileri Müzesi'' olarak faaliyete geçmiştir. Kültür Bakanlığına başvurulmuş ve Bakanlık denetiminde özel müze olarak açılmasında sakınca olmadığı belirtilerek 02.11.2010

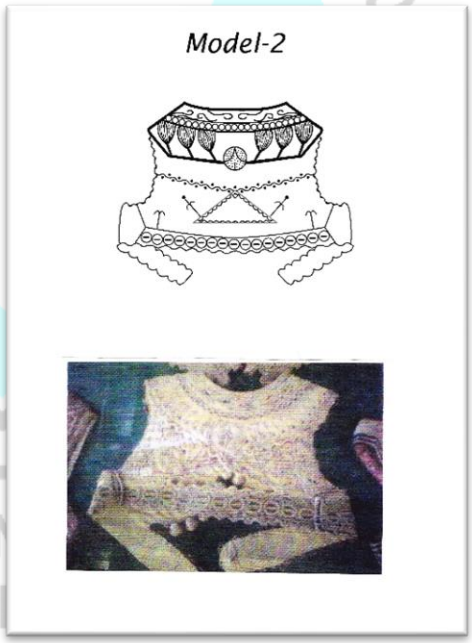
tarihinde onaylanarak özel **''EGE ÜNİVERSİTESİ ETNOGRAFYA MÜZESİ''** adını almıştır. (şekil 1ve şekil 2)

Kendi kültürümüzün yarattığı bu eşsiz sanat eserlerini geleceğe taşımakta kararlıyız. Ülkemizin ve öteki ülkelerin geleneksel giyim kuşamları ile yöresel sazlarından oluşan müzemizin yerli yabancı tüm ilgililerin inceleme ve başvuru merkezi olacağına inanmaktayız.[1]

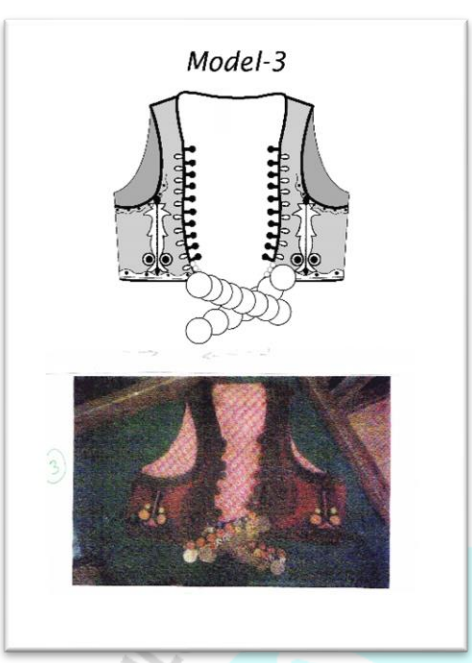
Bu araştırmada Ege Üniversitesi Etnografya Müzesinde bulunan balkan giysilerinin tanımlarının yanı sıra giysinin temel yapıtaşı olan kumaş ve süsleme özelliği üzerinde de durulmuştur. Ege Üniversitesi Etnografya Müzesinin teşhir salonunun üst katında sergilenmekte olan 12 Balkan ülkesi ve ona komşu bazı ülkelerin (Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya , Bosna Hersek, Kosova, Slovenya, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Macaristan, Arnavutluk, Gagavuz Özerk Bölgesi, Kırım) kültürlerini yansıtan geleneksel giysiler incelenmiş ve giysi tanımları yapılmıştır.

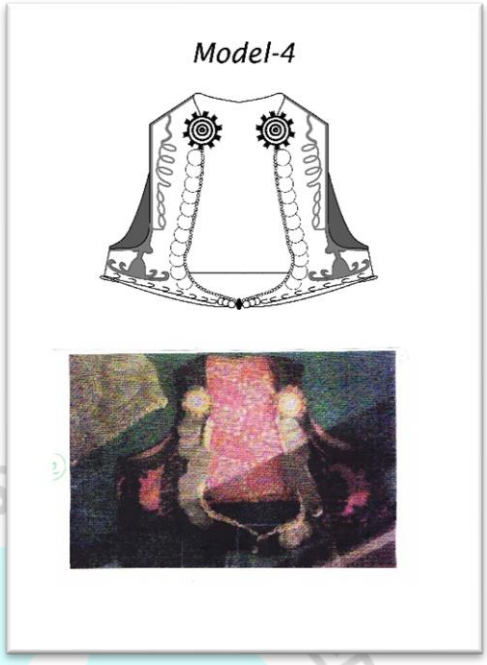
Bu kongre kapsamında ise söz konusu müzede bulunan geleneksel kadın giysilerinden yola çıkılarak özellikle yelek formları üzerinde durulmuştur. Yelekler kalıp detayları ve süsleme teknikleri ile üretilerek günümüze alternatif tasarımlar olarak uygulamaları yapılmıştır.

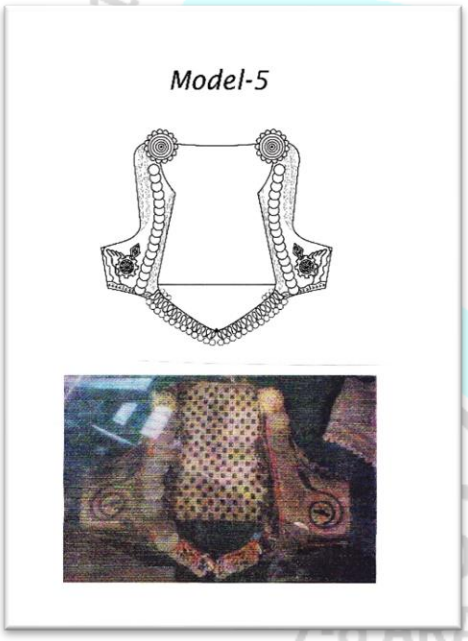

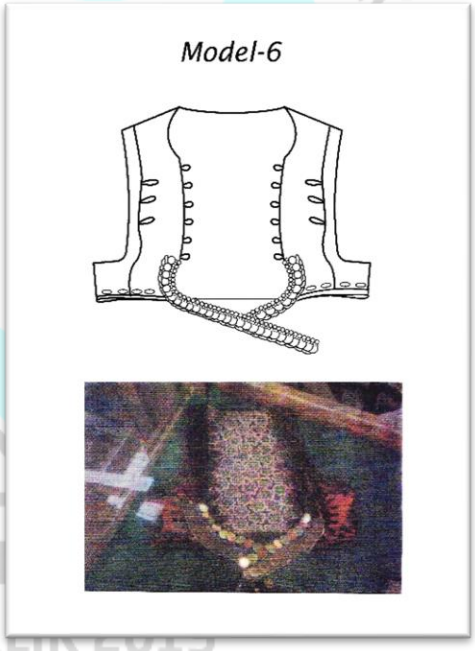

[1] Yrd. Doç. Dr. Cengiz Aydın, Basın Bülteni, Ege Üniversitesi Etnografya Müzesi

EGE ÜNİVERSİTESİ ETNOGRAFYA MÜZESİNDEKİ BALKAN GİYSİLERİNİN GENEL TANIMLARI

1. MAKEDONYA DEBRE 19. YY SONU KIRSAL KESİM GARİ KÖYÜ EVLİ BAYAN GİYİM

Başında dokuma kumaştan bir örtü var ve bu örtünün çevresi 5cm'lik kırmızı bantlarla çevrili olup bununda ucu yaldızla çevrilmiş yine bant halindedir. Bantların ucundan da 20-25cm'lik püsküller bulunmaktadır. Üzerinde ise içine giydiği giyside 18 tane düğme ve ilik

vardır. Onun üzerine giydiğinde ise 20 adet her iki tarafta da düğmeler bulunmaktadır. Onun üzerine giydiğinde ise her iki tarafta da olmak üzere 22 tane 3 siyah, 3 metal olmak üzere düğme bulunmaktadır. Belinde ekoseyi andıran çizgili bordo dokumadan bir kuşak vardır. Bordo üzerine beyaz çizgilidir. Bu kuşağın her iki yanında da etek boyunca dizlere kadar bordo püsküller bulunmaktadır. Altında ise astar olarak pamuk kumaştan dokuma bir etek giyilir, boyu ise dizlere kadardır. Onun üstüne kalın bir kumaştan etek ucu kırmızı-siyah şeritlerle işlenerek çevrelenmiş astarından kısa, dizinin üstünde bir etek giymiştir. Eteğin üstünde ise boyu astarla ve asıl etek arasında olan bir önlük vardır. Bu önlük etek ucu 3-4cm'lik siyah olmak üzere 1'er cm devam eden kırmızı-siyah enine çizgili bir önlük bulunmaktadır. Ayaklarında ise dizlere kadar uzanan kırmızı örgü çorap bulunmaktadır. Bu çorabın bilekten dizlere kadar olan bölümde siyah ve beyazdan desenler görülmektedir. Ayakkabı olarak da çarık gibi ucuna doğru sivrilen önde yanlara doğru iki şerit olan kilitlenerek sabitlenen bir ayakkabı bulunmaktadır. (Şekil 3)

2. MAKEDONYA 19 YY KENT KESİMİ EVLİ BAYAN GİYİMİ

Başında parlak kırmızıdan bir eşarp bulunmaktadır. Bu eşarbın çevresi yeşil, kırmızı, pembe ve sarı renkte uzun çiçeklerle oyalanmıştır. Üzerinde uzun kollu doğal ipek kumaş el tezgahında geleneksel yöntemlerle dar tezgahta dokunmuş. Kol da bile ile dirsek arasında lastikli büzgü çalışması yapılmış. Dokuma tezgahındaki kenar şeridinde bordo renkli boydan çizgiler görülmektedir. Yakası "V" şeklinde gelmektedir. Üzerinde kolları bileğe kadar gelen bir cepken , içte ise boleroya benzeyen bir yelek mevcuttur. Her iki giysi de oldukça minimalize çalışılmış. Cepkenin kol altı açık (efe giysilerinde olduğu gibi) çalışılması ayrı bir kalıp ve model özelliği katmaktadır. Cepkenin altına giyilmiş olan yeleğin ön kısmında 8 adet büyük 13 tane de küçük olmak üzere iki tarafta da düğmeler bulunmaktadır. Yeleğin kollarında pembe ve sarı renkte ipliklerle dikiş tekniği kullanılarak süsleme bulunmaktadır. Kol ucundan yukarı doğru 20cm'lik işlemeler mevcut olup aynı işlemeler yeleğin önümüzde kapsamıştır. Altında ise kırmızı keten dokuma kumaştan bir şalvar bulunmaktadır. Şalvarın önünde ve her iki yanında da bileğe doğru inen büyükçe bir işleme vardır. Bu işlemeleri ayıran boydan boya 5cm'lik işleme renginde bantlar mevcut. Şalvarın bilekleri kalınca yaldız işlemelidir. Önünde bir de kemeri bulunmaktadır. Kemerde aşağı doğru sarkan zincir ve bu zincire asılı küçük bakırlar bulunmaktadır. (Şekil4)

3. ÜSKÜP 19 YY KIRSAL KESİM EVLİ BAYAN GİYİM

Ayak kısmında krem renkte el örgüsü bir çorap vardır. İçe giyilen uzun gömlek giysi (entari) diz kapaklarına kadar inen uzunlukta dokuma ile yapılmıştır. Kol boyu dirsekte bitmektedir. (turuvakar).Gömleğin yakasında ayrı bir dokuma kumaştan geniş bir pervaz, pat çalışması yapılmıştır. Yöredeki bayan giysilerine bakıldığında krem, kırmızı, yeşil, sarı, pembe ve mavi renkle hakimdir. Bel kısmında elde dokunmuş bakla deseni verilmiş bir kemer (kuşak) gömleğin üstüne giyilir. Yakasında nakış, ekstraforların hakim olduğu ve etek uçlarında da nakış ve el işlemelerinin hakim olduğu görülüyor. Elinde çizgili dokuma kumaştan yapılmış mavi, pembe ve siyahın hakim olduğu bir tür peşkir bulunmaktadır. Bakla desenli etek ucu ve kenarları dantelli dokuma ile yapılmış yörenin kadınının giysisini tamamlayan bir önlük vardır. Dokuma sırasında kilim motiflerinden de yararlanılmıştır. Entarinin üzerine giyilen yelek, üç

etek kırmızı çizgili dokuma ve dökme kumaştan yapılmıştır. Kare yaka çalışılmış içten dışa doğru sayıldığında altın sarısı bir bordür, sonrasında harç kullanılmış üç sıra kordon işi yapılarak yaka çevresinde farklı bir desen oluşturulmuştur. Baş kısmında ise çene altından bağlanmış dokumadan yapılan (yaşmak) baş örtüsü bulunmakta. Renkli iplikler ve pullar kullanılarak başörtüsünün uçları süslenmiştir ve çiçek desenli nakışlar yapılmıştır. (şekil 5)

4- BULGARİSTAN 19 YY KIRSAL KESİM LOZNİTSA KÖYÜ

Başında çiçek baskılı, uçları püsküllü bir örtü bulunmaktadır. Örtünün ana rengi siyaha yakın bir renk olsa da üzerindeki çiçek baskıları oldukça renklidir. Üzerinde ise dokuma kumaş üzerine yaka çevresince ve ön ortada göğüs hizasına kadar yeşil, kırmızı ve lacivert renkte işleme mevcuttur. Onun üzerinde ise uzun kollu bir yelek giyil. Bu yelek, siyah dokuma kumaş üzerine kırmızı enine ve boyuna çizgiler yapılarak renklendirilmiştir. Kol uçlarında 10cm'ye yakın yırtmaç mevcut ve bu yırtmacı kapatmak için ilik-düğme yapılmıştır. Bu yırtmaçların ve kol uçlarının etrafı sarı renkte nakışla bezelidir. Yeleğin etek ucu, yaka ve önünde de bu nakışlar bulunmaktadır.

Ayrıca kırmızı biyeler ve bunun üstüne de kalınca siyah biye yapılmıştır. Önün de her iki tarafta da olmak üzere 6 tane düğme var. Belinde ise bir kuşak vardır. Kuşağın üstüne de etek giydirilmiştir. Eteğin boyu dizlerin altındadır. Etek kırmızı renkte dokuma kumaştan yapılmıştır. Etek ucunda 5cm'lik siyah bantlar dikilidir. Eteğin üstünde ise kırmızı renkte önlük vardır. Önlüğün üstünce incecik boydan siyah ve beyaz renkte çizgiler vardır. Eteğin ucunun 10cm yukarısında toplam 10cm boyunca lacivert, pembe, sarı ve yeşil renkte çiçek işlemeleri bulunmaktadır. Önlüğün yan kenarlarında da boydan bant halinde renkli çiçek işlemeleri mevcuttur. Ayağında örgü çorap bulunmakta ve burnu açık iplerle sıkıştırılarak ayağa giydirilen ve kalan ipleri bacağa sarılan bir ayakkabı vardır. (şekil 6)

5. ROMANYA 20 YY BAYAN GİYİM

Baş örtüsü ip dokumalı ipekten yapılmış krem renginde şal ile kombine edilmiştir. Oldukça uzun olan şalın bir kısmı başa sarılıp geri kalan kısmı önden arkaya doğru atılmıştır. Diğer kısmı ise ayakucuna kadar inmektedir. İpek şal üzerindeki desenler geleneksel motiflerle işlenmiş ayrı bir güzellik katmıştır. Boydan ayakucuna kadar yaprak desenli pamuklu dokuma kumaştan yapılan bir elbise giydirilmiştir. Kumaşta bordo kahverengi krem renkleri mevcuttur. Dokuma parçaları kahverengi ipliklerle birleştirilerek yakası da çok açık olmayacak şekilde yuvarlak yaka ile çalışılmıştır. Kollar ise reglan kol olarak dikilmiştir. Bileklerde ise büzgü yapılarak koyu renkli kumaştan manşetler tamamlanmıştır. Giysinin üzerinde kahverengi dokuma kumaş ile etek ucu oldukça geniş olan baklava dilimlerini andıran hem simli hem de gümüş renkte nakış çalışması yapılmıştır. Bel hattından yaklaşık 6cmlik çarpana dokuma ile yapılan kahverengi ağırlıklı olmak üzere altın sarısıyla işlenmiş keten ve yün karışımı bir kemer (kuşak) bulunmaktadır. Yandan bağlanan kemer en sonunda püsküle tamamlanmıştır.

Ayaklarda ise krem yün el yapımı çorap mevcuttur. Ayrıca çorabın üstünde deriden çalışılmış dize kadar bağlanan el yapımı deri çarıklar bulunmaktadır. (şekil 7)

6. KOSOVA GORA BÖLGESİ 19 YY KISAL KESİM DROGAŞ BOŞNAK EVLİ BAYAN GİYİM

Başında beyaz krep tül kullanılmıştır. Tülün çevresine boncuk oyalı, çoğunlukta gümüş, kırmızı ve turuncu renklerinin hakim olduğu abartılı pul boncuklarla süslenmiş başörtüsü bulunmaktadır. Boynundan göğüs altına kadar inen renkli boncuklarla zenginleştirilmiş şık bir kolye ile aksesuar tamamlanmıştır. İç kısmında siyah beyaz kareli keten ve pamuk karışımı dize kadar inen bir içlik bulunmaktadır. İçlik ve donun üzerinden bağlanan alttan etek ucunun gözüktüğü, yeşil zemin üzerine renkli işlemelerin ve küçük dantel oyalarının bulunduğu, iç önlük kısmı bulunmaktadır Önlükte ise gümüş rengi ve simli iplerin şeritler halinde olduğu, ince motiflerin bulunduğu, renkli ipliklerin de ara ara kullanılması mevcuttur. Etek ucunda ise altın sarısı küçük boncuklarla işlenmiş motifler bulunmaktadır. Altında ise ipek kumaş kullanılarak yapılan don giydirilmiştir. Kremin hakim olduğu kumaş üzerine siyah, turuncu, yeşil, mavi renkleriyle desenlendirilmiş çiçeksi motifler ayrı bir hava katmıştır. Boşnak kadınlarının elbiselerinin üzerine görünümünü tamamlayıcı siyah saten den yapılmış parlak kumaşın hakim olduğu ceket tarzı cepken kullanılmıştır. Cepkenin kol ağzında ve yaka kısmının büyük bir bölümü gümüş rengi yöreye özgü el yapımı su taşı ile işlenmiştir. İşlemeler oldukça abartılı ve gösterişlidir. Bu yüzden cepken üzerinde işlemeler büyük bir yer kapsamaktadır. Kenarlarında ise gümüş rengi ipliklerle süslenen gösterişli motifler göz alıcılığı artmıştır. Ayak kısmına bakıldığında yünden yapılmış renkli ve çoğunlukla parlak gümüş renkte işlemelerin bulunduğu dize kadar olan el yapımı çorap ile tamamlanmıştır. (şekil 8)

7. KOSOVA PRİZEN 19 YY KENT KESİMİ DOLAMA

Kıyafette başta kırmızı dokuma kumaştan yapılmış fes bulunmaktadır. Üzerine gümüş paralar dikilerek farklı görünüm elde edilmiştir. Kumaş yüzeyine işleme olarak da tel kırma yapılmıştır. Yemeni şeklinde fes in üst kısmına aksesuar amaçlı tülbent takılmıştır. Tülbentin kenar kısımlarına gümüş renkli ipten oyası yapılmıştır. İçerisine giymiş olduğu gömleği ise beyaz dokuma kumaştan yapılmış yakası mendil yaka formunda gelen yaka kol ve kol kısmına ise pembe boncuklarla yapılmış iğne oyası bulunmaktadır. Gömleğin kolları ise omuz kısmından dardan genişe doğru çalışılmış ve bilek kısmında bitirilmiştir. Gömleğin yakasında uygulanan pembe boncuklu iğne oyası aynı şekilde ‘ de kol ağzında yapılmıştır. Gömleğin üst kısmında ise kadife borda renginde iç yelek vardır.Yeleğin yaka kısmı hafif yuvarlak yaka olup yaka bitim göğüs hizasına gelmekte ve boyu ise dize kadardır.Yeleğin uç kısımlarında güpür dikimi yapılmıştır. Yeleğin üst kısmında ise bindallı değimiz kaftan takında olduğu gibi yeleğin üstünde de ceketi bulunmaktadır. Yine aynı şekilde kadife bordo rengindeki kumaştan yapılmış Ceketin yaka kısmı ise düz iç yelekteki olduğu gibi boyu dize kadar inmektedir. Ceketin yaka kısmında ise altın sarısı renginde küpürler bulunmaktadır. Ceketin kol kısımları ise dardan genişe doğru çalışılmış kol kısımları ise kloş çalışılmıştır. Kol kısımları ise kalın altın sarısı renginde iplikten işlenmiş dalga görünümü formunda bir çalışma yapılmıştır. Şalvarına geldiğimizde ise şalvar krem üstü çiçek desenli ipek kumaştan yapılmıştır. Şalvar bilek kısmını

sarmıştır. Ayakkabı terlik şeklinde yapılmış uç kısmı sivri burun gelmiştir. Ayakkabının üstüne altın sarısı renginde sim işlemesi yapılarak ayakkabı tamamlanmıştır. (şekil 9)

8. BOSNA HERSEK 20 YY ORTASI KISAL KESİM BOŞNAK GİYİMİ

Başörtüsü krem renkli krep kumaştan çalışılmış, uçları püsküllü ve kenar kısımlarında nakışlar mevcut. Nakışlar sarma tekniği ile ipek iplik kullanılarak gül motifleri işlenmiş. Boyun kısmında kullanılan aksesuar çarpana tekniği ile oluşturulmuş ince şeritlerlerden yapılmıştır. Dokuma şeritler kırmızı ve siyah renklerde çalışılmış ve altın paralarla zenginleştirilmiş olduğu gözlenmektedir. Doğal keten dokuma kumaştan yapılmış gömlekte yer yer çigili dokuma efektleri görülmektedir. Gömlek (genellikle balkan gömleklerinde uzun olduğu görülür) dizin altına kadar inen uzun formdadır. Gömlekte yaka kısmında yarma pat çalışması uygulanmıştır. Genellikle gömlek kumaşlarının dar enlerde dokunmuş olduğu görülmektedir ve dikişleri el dikiş teknikleri ile çalışılmıştır. Gömlekte yaka çevresinde ve kol ağzı çevresinde çarpı işi süslemeleri mevcuttur. Yelek bordo kadife kumaştan yakada, kol evinde ve etek ucunda altın sarısı bordür ile süslenmiş. Yelekte bağlama aparatı olarak püskül ve boncuklarla süslenmiş. Giysinin bel hattında çarpana tekniği kullanılarak uygulanmış kemer bulunmaktadır. Kemerde uç kısımları püsküllerle zenginleştirilmiştir. Kemer boyu gömlek boyunda bitmektedir. Kemer kırmızı ve yeşil tonlarına çalışılmıştır. Ayakta el örgüsü çok renkli çorap kullanılmıştır. Çorap üzerine el yapımı deri çarık giydirilmiştir. Deri çarıklar balkan giysilerinin çoğunda görülmektedir. (şekil 10)

9. KUZEY ARNAVUTLUK İŞKODRA 19. YY SONU KIRSAL KESİM ZADRİMA KÖYÜ ARNAVUT GİYİMİ

Baş kısmı sarı tülbent üzerinde yeşil tonlamalı yapraklı ve pembe iri büyük gül motifleriyle işlenmiş olan uçları püsküllü bir tülbenttir. Beyaz pamuklu dokumadan yapılmış dirsek kol, diz altı, yaka ve kollarında kırmızı biyeleri geçirilerek ve biyelerin uçlarında gümüş rengi, yuvarlak pul ve sarı renkli yün ponponlarla işlenmiştir. Yelekte ise omuzdan aşağıya doğru inen kenarları turuncu krem biyelerle çevrilmiş etek ucu kırmızı, kalça siyah ve göğüs yanları kırmızı renkten oluşan keçeden yapılmış bir yelektir. Şalvarda ise kırmızı bir pazen zemin üzerinde eklemeli adeta iki parçaya bölünüp sonra tekrardan dikilmiş bir imaj bulunmaktadır. Dikey yönde sıra sıra renkli dokuma şeritler işlenmiş bir şalvardır. Çorapta, simli yün bilekten bir karış yukarıda olan bir çoraptır. Turuncu, kırmızı, siyah, yeşil renklerde işlenmiş baklava dilimlerini anımsatan desenlendirme yapılmıştır. (şekil 11)

10. KUZEY ARNAVUTLUK 19 YY KIRSAL KESİM İŞKODRA BÖLGESİ EVLİ BAYAN GİYİMİ

Başörtüsü sarı renkte pamuklu kumaştan yapılmıştır. Başörtüsü üzerinde dikiş tekniği kullanılarak bezeme yapılmıştır. Başörtüsünün kenarları saçaklı örümcek bağlama ile çalışılmış. Gömlekte doğal dokuma kumaş kullanılmış. Kol ağzında manşet uygulaması yapılmış. Yaka ve kol ağzında boncuk işlemeler yapılmış. Önden kapalı bir yelek formunu hatırlatan, üst beden ve etek birleştirilmiş gibi gözüken kadife kumaştan yapılmış bir giysidir. Üst bedende önde yoğun bir nakış görülmektedir. Etek bölgesinde; belli aralıklarla kadife

üstüne geniş şeritler halinde lastik dikilerek elde edildiği düşünülen farklı bir kumaş kullanılmıştır. Özellikle etekte farklı; valonlu bir form kazandırılarak yapılan bu çalışma ile Arnavutluk işkodra bölgesi için kumaş özelliklerinin incelenmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Giysi üstüne giyilen turuvakar kollu düz formlu oldukça yalın bir cepken giyildiği görülmektedir. Gömleğin üzerine giyilen bu giysi ayrıntısı ile siyah beyaz kombinin başarısı ortaya çıkmaktadır. Oldukça sade bu giyside yakada püskül çalışması görülmektedir. Beldeki kemer ayrıntısı oldukça geniş çalışılmıştır. Etekte yatay olan lastik çalışması kadife kumaş üzerine, kemerde dikey olarak çalışılmıştır. Kemerin önden kapatması kopçalarla yapılmıştır. Ayakta deriden çalışılmış sade bir pabuç mevcuttur. Bilekten yukarıya diz altına kadar uzanan çizme formunda bir ayakkabı giyilmiştir. (şekil 12)

Şekil.1

Şekil.2

Şekil.3

Şekil.4

Şekil.5

Şekil.6

Şekil.7

Şekil.8

Şekil.9

Şekil.10

Şekil.11 Şekil.12

SONUÇ

Müzeler; moda kültürünün tarihsel gelişimi ve farklı kültürler ile etkileşimlerine tanık olduğumuz, geleneksel giysi ve süsleme teknikleri ile paha biçilemez bir hazine niteliğindedir. Bu çalışmada 10 adet müze geleneksel giysi incelenerek yelek form ve biçimleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın devamında, kasnakta tığla boncuk nakış tekniği ile broş, içine lavanta yerleştirilerek çalışılmış üç boyutlu iğne oyası gibi aksesuarlar üretilmiştir. Geleneksel yelek formlarından esinlenilerek hazırlanmış alternatif tasarımlarda; tel ve sim sarma süsleme tekniği kullanılarak yelek nakışları gerçekleştirilmiştir.

Müzelerdeki geleneksel giysi ve süsleme tekniklerinin modern tasarımlarla günümüz modasına yorumlanması sağlanmış, atalarımızdan miras kalan geleneksel değerlerimizin korunması, geliştirilerek devam ettirilmesi, yeni nesillere aktarılması ve dünya sanatları arasındaki önemini korumasına yardımcı olunmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ATALAYER, Günay; **Anadolu'da Yaşayan Mekikli El Dokumacılık Tekstil Tasarım ve El Sanatları İlişkisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994

ATILCAN, İhsan; **Erzurum Barları ve Yöresel Giysileri**, İstanbul, Erzurumlular Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları-1, 1991

DEMİRSİPAHİ, C.; **Türk Halk Oyunları**, Türk İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975

DÖLEN, Emre; **Tekstil Tarihi**, Marmara Ünv., İstanbul, 1992

KOVAÇEVA, V., CARAFOVA, M., ÇERKEZOVA, M., TENEVA, N.; **Geleneksel Bulgar Giysileri ve Milli Zanayat**, Türkçesi: Ayrin Berk, Milli Etnoğrafya Müzesi ve Enstitüsü Yayını, Sofya, 1994

KÜÇÜKERMAN, Önder, **Türk Giyim Sanayinin Tarihi Kaynakları**, Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık A.Ş, İstanbul, 1996

MARİYA, Veleva; **Milli Etnoğrafya Müzesi Yayınları,** Cilt 8, Bulgar Halk Giyiminde Etnik Elemanların Sentezi, Sofya, 1965

NASLEDNİKOVA, Venera; **Bulgar Giyim Tarihi**, Türkçesi: Ayrin Berk, Milli Kütüphane, Sofya

NOJAROVA, G. K.; "Geç Antik Dönem Ortaçağ ve Osmanlı Egemenliği Döneminde Bulgaristan Topraklarında Dokumacılık Tarihi'' **Bulgaristan'da Geleneksel Ev Dokuması ve İşlemeli Kumaşlar''**, Milli Kütüphane, Sofya

ÖZEL, Mehmet; **Folklorik Türk Kıyafetleri**, Tüpraş Yayını, Ankara, 1992

TÜRKOĞLU, Sabahattin; **Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam**, Garanti Bankası, İstanbul, 2002

YORDANOVA, L.; **Zanayat ve Halk Gelenekleri**, Türkçesi: Ayrin Berk, Geya Libriz, Sofya, 2002

Dergiler

Aktaran: Aydın Uğurlu, "Ortaçağ Anadolu Dokuma Sanatı", **İlgi Dergisi,** Yıl: 21, No: 47-48, Apa Ofset, İstanbul, 1987

Aktaran: Aydın Uğurlu , "Osmanlı Yönetiminde Anadolu'da Dokuma Sanatı, Kebe, Aba, Şayak Dokumaları", **İlgi Dergisi,** Sayı 51, Apa Ofset İstanbul, 1987

KESKİNER, Cahide; "Türk Minyatürlerinde Kadın Başlıkları", **Antik Dekor Dergisi**, Sayı: 27, 1994

KIRTUNÇ, Erkan; Saraydan Giyim Örnekleri ile Türk Dokuması, **Kültür ve Sanat Dergisi,** Sayı: 4, Kültür Yayınları, Aralık 1984

TÜRKOĞLU, Sabahattin, "Tarih Boyunca Anadolu'da Kadın Giyimi", **Antik Dekor Dergisi**, Sayı: 24, 1994

UĞURLU, Aydın; "Ortaçağ Anadolu Dokuma Sanatı", **İlgi Dergisi** Yıl 21 no 47-48 Apa Ofset, İstanbul, 1987

Yrd. Doç. Dr. Cengiz AYDIN, **Basın Bülteni**, Ege Üniversitesi Etnografya Müzesi

DİJİTAL BASKIDA MASAÖRTÜSÜ TASARIMLARININ POPÜLER KÜLTÜRDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Öğr.Gör.Berna AYBARTÜRK

Ege Üniversitesi, Emel Akın Meslek Yüksekokulu

Öğr .Gör. Şükran TÜMER

Ege Üniversitesi, Emel Akın Meslek Yüksekokulu.

Bilgisayar destekli tasarım artık hayatımızın bir parçası olmuştur. Günümüzde, bilgisayar kullanılmadan oluşturulan desen çalışmaları neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu çalışma da dijital baskı ile tasarım aşaması, dünyada ve ülkemizde masa örtülerinin desen ve renk zenginliği üzerine incelemelere yer verilerek masa örtüsü tasarımlarının popüler kültürdeki yeri incelenmiştir.

Masa örtüsü üzerine en çok tercih edilen çiçek desenler başta olmak üzere geometrik, etnik, sanatsal v.b. desen tipleri üzerinde durulmuştur. Masa örtüsü desenleri birçok alanda olduğu gibi dijital tabanlı Adobe Photoshop programı kullanılarak yapılmıştır. İlerleyen teknoloji masa örtüleri üzerinde her türlü desen ve rengin basımına olanak sağlamıştır. Modayla yakından ilişkisi olan bu ürün gurubu ülkelerin renk ve desen özelliklerini yansıtmada bir gösterge olmaktadır.

Bu çalışmanın sonucu olarak, çiçekli desenlerin ve canlı renkli masa örtüsü desenlerin ülkemiz geleneğinin ve toplumsal kültürü yansıttığı görülmüştür. Masa örtüsünün ev tekstili ürün gurubu içerisindeki yeri ve satışı, hedef kitlesi, ülkelere bağlı desen seçenekleri ve farklılıklarının hepsi birlikte düşünülmelidir. Hatta masa örtüsünün yanı sıra birlikte kullanılan tamamlayıcı ürün gamının neler olabileceği, uyumu, rengi ve farklılığı gibi konular günümüz popüler kültüründe büyük önem taşımaktadır. Bu tür tasarımların geliştirilmesinde güncel moda eğilimlerinin önemi ve yeri olduğu kadar kullanıcı ülkenin hata bölgenin desen ve renk özelliklerinin popüler kültürdeki yerine ve önemine dikkat edilmelidir.

Anahtar Kelimeler; *Dijital Baskı, Masa örtüsü, Desen, Tasarım, Teknoloji, Popüler Kültür*

Giriş

Masa örtüleri ev tekstilleri ürün yelpazesi içinde işlevsel yönünün yanında dekoratif özellikler taşımalarıyla da yer alan tekstillerdir. Masa örtülerinin bulundukları mekân ile ilişkili olması estetik açıdan önem taşır ve masa örtüleri yer döşemesinden perdelik kumaşın deseni ve

rengine hatta kullanılan diğer aksesuarların özelliklerine kadar kombine edilerek kullanılacak bir tekstil ürünüdür.

Masa örtüleri kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bunun sebepleri arasında her kesime hitap edebilecek desen zenginliğinin çok fazla olması, bu sayede, iç mekânlarda mutfaklarda, salonlarda, dış mekânlarda balkonlarda, bahçelerde, piknik alanlarında, cafe ve restoran tarzı küçük mekânlarda v.b alanlarda kullanımı gittikçe yaygınlaşan bir ürün gurubu olmuştur. Hedef kitleye ve mekâna uya bilen desen seçenekleri yanında zengin bir doku ve renk koleksiyonuna sahiptir.

Masa örtüsü tasarımları günümüzde diğer tekstil guruplarında olduğu gibi bilgisayar ortamında gerçekleşmektedir. Bilgisayar ortamında yapılmayan desen artık yok denecek kadar azdır. Günümüz teknolojik gelişmelerini takip eden firmalar da desen çalışmalarını bilgisayar ortamında tasarımcılara hazırlatmaktadır. Bu sayede daha temiz çalışılmış, hatasız ve zamandan kazanılmış desenler, üretime hızlı bir şekilde girmektedir. Bilgisayar ortamında tasarımcı yaratıcı fikri ile oluşturduğu ya da müşteri istekli desenlerini hazırlar. Kullanılan desende renkleri, şekilleri oynayarak, değiştirerek hatasız olarak az ya da çok metraj gözetmeksizin hızlı bir şekilde ve metrelerce, binlerce tekrarlı baskı gerçekleşebilmektedir. Bu alanda en çok kullanılan Adobe Photoshop programı ile tasarımcı hayal gücünü, almış olduğu eğitimindeki bilgi ve becerisini kullanarak sınırsız desen ve versiyonlarını görme olanağına sahiptir. Bilgisayar ortamında desen hazırlığı gerçekleşmiş olsa bile tasarımcı tasarımını tıpkı kâğıt üzerinde tasarladığı gibi özgürce hazırlar.

Masa Örtüsünün Tarihçesi

Masa örtüleri keten, pamuk, yün, ipek gibi doğal liflerden dokunmuş kumaşlarla yapılmaktadır.12.yy dan beri yaşantımıza giren ve hayatımızı kolaylaştıran yeni malzeme anlayışları masa örtüsü üretiminde malzeme zenginliği getirmiştir. Bu malzemeler polyester, polyamid, kâğıt dokular, PVC ve diğerleridir.

Masa örtüsü kullanımı masanın hayatımıza girmesiyle ortaya çıkan bir gereksinim olarak yaygınlaşmıştır. İlk masa Mısırlılar tarafından imal edilmiş ve kullanılmıştır. Eşyaları yerden yüksekte tutmak amaçlı olarak metal veya taş satıhlardan yapılmışlardır. Yunanlılar ve Romalılar masayı özellikle yemek yemek için kullanmışlardır. Yunanlıların masaları kullanım sonrasında yatakların altına sürmüşlerdir. Sehpa havasında, bronz veya gümüş karışımlı, mermer, tahta ya da metal masalar geliştirmişlerdir. Daha sonraki zamanlarda, ayrı parçalardan

oluşmuş daha büyük dikdörtgen ve yuvarlak masalar Romalılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu zamanında, masalar genelde metal ya da ahşaptan imal edilirdi ve dört ayağı X şeklinde iplerle tutturulurdu. Yemek masaları daha geniş ve yuvarlaktı. Batı Avrupa'da yoğun savaşlar ve işgaller bilgi kaybına yol açmış ve hızlı yer değiştirme zorunluluğunda kalan toplumlarda masalar daha çok derme çatma bir hal almıştır. Ahşap işçili küçük yuvarlak masalar 15.yüzyıldan itibaren günlük yaşama girmişlerdir. Gotik dönemde, sandık kullanımı yaygınlaşmış ve bu eşya çoğunlukla masa olarak da kullanılmıştır. Yemek masaları ise ilk kez 16.yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Yerde oturmaya ve yemeğe alışık Türk toplumunda ise masa kullanımın ilk kez 19.yüzyıla denk gelmektedir.

Masalar ilk önceleri çalışma ve okuma amaçlı kullanılmış, gereksinime göre masa örtüsü kullanılmıştır. Masalar yemek amaçlı kullanıldığında üzerlerine beyaz bir bez serilirdi. Önceleri masa örtüsü sınıflar arası farkı işaret ederdi. Kraliyet tarafından kullanılan masa örtüsü fakir halk tarafından kullanılmazdı.12.yy da masa örtüleri Fransız ve İtalyanlar tarafından benimsenerek evrenselleşti. 15.yy da masa örtüsü kullanımı aristokrat ve tüccar sınıfla birlikte yaygınlaşmıştır.

Endüstriyel olarak masanın ilerleyişi ve farklı tasarımlarının ortaya çıkması ile birlikte kullanılan eşyalarda uyum ve güzellik aranmıştır. Masaların üzerlerine genellikle kirlenme, tozlanma, lekelenme ya da çizilme gibi etkilerden korunmak amaçlı olarak kumaş örtülür. Kumaşlar masanın kullanımına göre değişiklik gösterir. Masa örtüsü olarak adlandırılan bu kumaşlar en önemli masa aksesuarlarıdır. Günümüz yaşam tarzları içinde masa aksesuarlarının başında masa örtüleri gelir. Bunun dışında Amerikan servisleri, şerit örtü (runner) v.b bulunmaktadır.

Kültürümüzde, çok eskiden beri geleneksel aile motifini „sofra başı" etkinliğinde bütünleyen bir öğede yer sofraları ve kuşkusuz altlarına serilen değişik türdeki bezler ve dokumalardır. Hayatın hemen hemen her kesiminde insanla kesişen ve pekişen dokuma bu anlamda yer sofralarında "sofra altı yaygısı" özelliğini içerir. Zaman içerisinde sofra altı yaygısı yerini masa üstü örtülere bırakmıştır. Ev içi yaşam alanlarında cafe, restoran gibi mekânlarda mas örtüleri masaları örten ve bulunduğu ortamın dekorasyonuna katkıda bulunan önemli bir unsur haline gelmiştir.

Kastamonu sofra bezleri, Düz beyaz patiska bez üzerine, ıhlamur ağacı üzerine elle oyma veya kabartma olarak yapılmış bitkisel, geometrik motif, değişik boyutlardaki ahşap kalıpların, Özel hazırlanmış tek renkli boyaya batırılıp basılması suretiyle meydana getirilmektedir. Beyaz bez Üzerinde siyah olarak meydana getirilmiş olan "sini bezi", sofra

örtüsü, masa Örtüsü, olarak kullanılmıştır. Bunun dışında Anadolu da yolculuklar esnasında kullanılan "çıkın-bohça", bir beze sarılarak düğümlenmiş küçük bohça içinde yiyeceğin taşındığı, yemek sırasında bu kumaşı yere sererek masa örtüsü ,sofra bezi olarak kullanıldığı görülmektedir.Türkçe de; masa örtüsü, sofra örtüsü, sofra bezi, sini örtüsü(yer sofrasında kullanılan sözcüktür.)Masa örtüsü farklı kültürler de farklı şekillerde isimlendirilir. İngilizcede; table linen, tablecloth, Almancada; Tischdecke, Fransızcada Nappe veya Nappe de table, İspanyolcada; Tovaglia in tela, Rus dillerinde; kleeenki, muşamba, obrus olarak isimlendirilir.

Günümüzde masa Örtüsü aksesuarları şık bir masanın vazgeçilmezleridir. Artık çoğu evde masa örtüsünün yanında tamamlayıcı aksesuarlar ve dekoratif parçalarla birlikte genel bir masa düzeninin parçası olarak kullanımları yaygınlaşmaktadır.

Masa Örtüsü Tasarımında Dijital Baskının Yeri ve Önemi

Dijital ortamda desen hazırlığı tekstil tasarımcılarının iş hayatına 80'li yıllarda girmeye başlamış 2000'li yıllarda iyice olgusu artarak yaygın olarak kullanılan bir kavram olmuştur.

Dijital Baskı Teknolojisinin de hızlı şekilde ilerlemesi, farklı baskı tekniklerine olanak sağlamıştır. Lazer baskı, püskürtme baskı,inkjet baskı gibi dijital baskı makineleri sayesinde artık her türlü deseni, hatta kendi fotoğrafınızı bile istediğiniz yüzeye rahatça aktarılabilmektedir. Dijital baskı günümüzde, Şifon, ipek, saten gibi polyester tabanlı kumaşlardan pamuk, ipek gibi doğal liflere kadar çok çeşitli malzemeyle kullanılmaktadır.

Dijital Baskı Teknolojisinin Tekstil ve moda sanatlarına uyarlanmasında en basit temel ilke, tasarımcı tarafından önceden yüzey düzenlemesi yapılmış görselin istenilen malzeme üzerine dijital baskı tekniği ile aktarılması işlemine dayanır.

Bu gelişmelerin sağladığı olanaklar ile

- Tasarım için harcanan süreyi kısaltır.
- Desenlerin alternatifleri üzerine çalışma olanaklarını artırır.
- Desen kombinler ini hazırlamada koleksiyon sunama da kolaylık sağlar.
- Desenin birden fazla renk varyantlarını görmeyi sağlar.
- Büyük, küçük dosya ebatlarında desen çalışma imkânı sağlar.
- Raportlama da hata oranını en aza indirir.
- Deseni büyültüp, küçültmeyi sağlar.
- Kapalı şekillerin içini doldurma olanağı sağlar.
- Desenin simetriğini almayı sağlar.
- Renk sayısını azaltıp, çoğaltmayı sağlar.
- Müşteri talebini kısa sürede sunmayı sağlar.

- Zengin çizim tekniklerini, değişik dokuları desen üzerinde uygulama kolaylığını sağlar.
- Farklı görüntüleri ve efektleri kullanma olanağı sağlar.
- Kontur oluşturma, yazı karakteri yerleştirme olanağı verir.
- Desenin negatifini çalışma, renk ayrımı işlemlerini kolaylaştırarak desenin baskıya hazırlanması aşamasını kolaylaştırır.

Masa Örtüsü Tasarımlarının Popüler Kültürdeki Yeri ve Önemi

Masa örtüleri malzeme ve desen çeşitlilikleriyle tekstiller içinde zengin bir ürün gurubu oluştururlar. İşlevselliği ve estetiği bir arada görmek istenen bir ürün olarak masa örtüleri, popüler kültürün,toplumun, alım gücünün boyutlarına göre vazgeçilmez tekstil eşyalarından olmuştur. Masa örtüleri düz, desensiz, tek renkli ve ya desenli ve çok renklidir.

Tekstilin baskı tasarım tipleri içinde yaygın kullanılan Çiçek desenlerin her çeşidi, geometrik, soyut, batik, dokümanter, Art nouveau, Art deco, kombin desenler, modern sanat akımları, geçmişe ya da günümüze ait objeler, fotoğraf desenler v.b. masa örtüleri desenlerinde kullanılmıştır.

Sayılan tasarım tipleri içinde popüler kültürün en çok tercih ettiği desen gurubunu çiçekler oluşturur. Çiçekler zengin renk paleti ve güzellikleriyle tasarımcıların vazgeçilmez objesi olmuştur. Kimi zaman stilize edilmiş, kimi zaman klasik tarzda ve fotoğraflanmış, gül, papatya, lilyum, krizantem, gelincik, lale, karanfil, lavanta, kardelen, menekşe v.b. çiçekler bahçeleri adeta masa üzerine taşır. Gül tekstil tasarımcıları tarafından en çok tercih edilen çiçek olmuştur. Gülün tomurcuk ya da açılmış hali, toplu bir buket ya da tekli olarak, bazen yanında destekleyici başka bir görsel ile tasarımları dolduran bir öğe olmuştur. Daha çok yönsüz yerleştirme düzeniyle dağıtılmış olarak kullanmayı tercih eden tasarımcılar, Çiçek desenleri çoğu zaman başka motiflerle desteklerler. Tasarımcının çiçek motiflerini kimi zaman insan figürleri, kimi zaman kuş ve ağaç motifleri ile bütünleştirdiği tasarımlara Chintz desen olarak adlandırılır. Kimi zaman egzotik çiçeklerle,etnik Afrika, Asya motifleri bir arada kullanılır. Kimi zaman çiçeklerin yanında destekleyici olarak Paisley olarak adlandırılan şal desenler de ayrıntılı simetrik detayları, kavisli, soyut figürleri ile bütünleştirilir. Art deco desenler ise genellikle çiçek motiflerinin geometrik formlar ile kullanılması ile farklılık yaratır. Art

Nouveau desenler ise, doğa ve bitkilerden alınan motiflerle duygusal ve akışkan çiçek tasarımlarının ortaya çıkmasında tasarımcıya katkı sağlar. [1]

Stilize edilerek çalışılan ve ya **CMYK – fotoprint** baskıyla fotoğraf gibi basılan bu desenleri çoğu zaman geometrik formlar (kare, daire, üçgen,dikdörtgen v.b.) çizgi çeşitleri,irili ufaklı pötikareler,ekoseler,daireler tamamlar.

Masa örtüleri, mutfak gurubu tekstil eşyaları içinde yer aldığından sebze ve meyveler sevilerek kullanılan diğer desenlerdir. Meyve ve sebze formlarıyla, renkleriyle mutfak ortamlarına yakıştığı düşünüldüğünden popüler kültürde varlıklarını hep korumuşlardır.

"Bu ürün gurubunda tüketici tercihini asla tatmadığı ya da tadamayacağını düşündüğü egzotik meyvelerin olduğu desenleri tercih etmektedir. Örneğin 1800lerde basılan ananas motifi ithal edildiği yabancı ülkelerde nadide bir meyve kabul edilmiştir. İnsanlar alamadığı bu pahalı meyveyi masa örtülerinde desen olarak evlerine taşımak istemişlerdir. Bu gurup içerisinde en çok tercih edilenler ise, çilek ve kiraz dır. Onları elma, armut, ananas, üzüm, takip eder. Sebze desenler 1950'li yıllarda Amerika da çok moda olmuştur. Mutfaklarda masa örtüsü, perde ve önlük guruplarında ekin ve hasat ürünü, dünya zenginliklerinin simgesi olarak kullanılmıştır. Bahçe sebzelerinden, Marul, maydanoz, nane, patlıcan, biber, domates, limon ile Akdeniz in zeytini, zeytin ağaçları, kekik v.b. kompozisyonları masa örtülerinde en çok tercih edilenlerdir." [2]

Masa örtüsü desenlerinde egzotik kültürlerin geleneksel sanatlarının motifleri, desenleri bezeme unsuru olarak kullanılır. Örneğin; doğuya özgü şal motifleri, Endonezya işi batikler, Çin, Japon kültürlerine ait figüratif desenler, orta Asya ya ait ikatlar, Anadolu kilimleri v.b. desene uygun tamamlayıcı öğelerle bulunduğu ortama katkı sağlar.

Figüratif desen gurubu içinde masa örtülerine uygun formlar çoğunlukla hayvan figürleriyle betimlenenlerdir. Ürkütücü olmayan, insanların sevgiyle yaklaştıkları sevimli hayvan stilizasyonları bu gurupta yer alır. Kuşlar, Kelebekler rengârenk kanatlarıyla, uğurböcekleri, sembolik anlamlarıyla, kediler, köpekler, evcillikleriyle, horoz, tavuk, civciv v.b. kümes hayvanları, at, inek gibi çiftlik hayvanları, gerek figürleri ile gerekse hayvansal dokularıyla masa örtülerine yakışan desenler olmuşlardır. Bu örnekler kültürlerin faunasına

[1] Susan Meller, Joost Elffers, "**Textile Design,** Two Hundred Years Of European And American Patterns Organized by Motif",Style, Color, Layout, and Period", Harry N .Abrams , U.S.A., 1991, s.27
[2] Meller, **a. g. e.**, s.290

bağlı olarak çeşitlenerek moda eğilimleri doğrultusunda farklı figürleri ön plana çıkararak bir cazibe yaratabilir.

Tasarımcılar tarafından kullanılan bir diğer desen tipi ise **denizci temalarıdır**.19.yy da baskının gelişmesi ile kullanılmaya başlayan 20.yy da klasik hale gelen desenler içerisinde yer alır. Denizci teması özellikle spor giyim alanlarında tercih edilen bir tema olmakla birlikte, günümüzde ev tekstil modasında da popüler olmuştur. Denizci temasında çapa, dümen, halat, bayrak gibi temel objelerin yanında destekleyici balık, midye, mercan gibi deniz objeleri de kullanılmıştır. Bu gurup içinde en çok kullanılan tipik renkler kırmızı, koyu mavi ve beyazdır. Bugün ev tekstilleri desen modasında kullandığımız her türlü objenin ve nesnenin desen olarak tekstil yüzeyine taşındığını görmekteyiz. [3]

Masa örtüsü ürün tasarımında en çok tercih edilen desen tiplerinden biri de **Kahve temalı** desenlerdir. Sıcak bir kahve ile yapılan hoş sohbetleri, kahve tanelerinin, fincanlarının, değirmenlerinin v.b. oluşturduğu yüzey düzenlemelerinden oluşan desenler tamamlamaktadır.

Sonuç

Bugün masa örtüleri popüler kültürün içerisinde sadece salonlarda yemek yerken serilen bir ev tekstili ürünü olmaktan çıkmıştır. Yaşam koşullarının getirdiği zorunlu çalışma hayatıyla ve özelliklede zamanın büyük bir çoğunluğunun geçirildiği mutfak, ev içi ortamlarda çok önemli bir yaşam alanıdır. Çoğu zaman tüm öğünlerimizi yediğimiz, bazen sevdiklerimizle kahve içtiğimiz, yemeğimizi hazırladığımız yaşam alanımızda, hoşlandığımız bir deseni, sevdiğimiz rengi görmek, hatta mekânı kişiselleştirerek mekânı daha güzel hale sokmak isteriz.

[3] Meller, **a. g. e.**, s.320

Tasarımcı desenini hazırlarken bilgisayarı kullanarak, desen tasarımı ve baskı hazırlığı işlemlerini gerçekleştirir. Bu sayede hataları en aza indirgemesi, zaman, maliyet, varyantlama çokluğu gibi imkânlar açısından işletmeye büyük kazanç sağlar. Bilgisayar ortamında sağladığı faydalarla tasarımcı daha özgür ve geniş bir yelpaze içinde yaratıcılığını kullanarak özgün desenler hazırlayabilir. Tasarımcı popüler kültürün ihtiyaçlarını ve beklentilerini göz önünde bulundurarak araştırma sürecine başlar. Sonrasında tasarımcı yaratıcılığını zihinsel olarak hayal gücünü kullanarak ya da maddi yaratım olarak dış etkenlerden etkilenerek oluşturur. Yaratıcılık bireyseldir. Tasarımcı kendi kişiliğini, kendine özgü duyarlılığını, çevresine ve nesnelere bakış açısını, algılayış biçimini ve yorumunu tasarımına yansıtır. Bu yönüyle tasarım tasarımcının imzası anlamındadır.

Gelişen hızlı teknoloji ve hızlı tüketim ile yaşam tarzlarının değişmesi var olanın dışında bir şeyler yaratma hissi oluşturmaktadır. Yeni teknoloji dijital baskı makinaları sayesinde bu hissi oluşturmak artık çok kolaylaşmaktadır. Bu yönde tasarlanan desenler popüler kültürde gittikçe değer kazanmaktadır. İşletmelerin Ar-Ge bölümü yeni bir malzemeye, yeni bir baskı tekniğine, yeni boyalara önem vermektedir. Bunun için bilgiye ve araştırmaya açık olarak gelişmeleri yakından takip etmekte fayda vardır.

Kaynakça

MELLER, Susan and ELFFERS, Joost; **Textile Design- Two Hundred Years Of European and American Patterns Organized by Motif, Style, Color, Layout, and Period**", Harry N .Abrams, 1991, U.S.A

KIPLINGER Joan; **History Of The Printed Tablecloth**, Schiffer Publishing,New York,United States 2002

ÖZGÜNEY, Arif Taner, ERDEM İŞMAL, Özlenen; **Tekstil Dijital (Inkjet) Baskı Teknolojisi Temel İlkeleri ve Gelişim Süreci**, Türk Tekstil Vakfı Yayınları, İzmir, 2003

SAYDIRAY, Beyhan; **Kumaş Baskısında Raport ve Renk Ayrımı İşlemleri**, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, No:64, İstanbul, 1979,

YILDIRIM, Leyla; **Ev Tekstili Tasarımını Etkileyen Faktörler ve Türk Ev Tekstili Açısından Değerlendirilmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları, Ocak 2008

ERDEM İŞMAL, Özlenen; "Inkjet Baskı Mürekkeplerinin Özellikleri ve Bileşenleri", **Tekstil&Teknik Dergisi**, Yıl: 25, Sayı: 294, Temmuz 2009.

ÜNAL, Bahadır Zümrüt; "Ev Tekstili", **EGE Üniversitesi Tekstil Mühendisliği Bölümü, Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi**, Yıl:9, Sayı:6, E.Ü.Tekstil ve Konfeksiyon Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kasım-Aralık 1999, s. 461-465

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

BULUNMA DURUMU EKİNİN YAZIMI BAKIMINDAN KUTADGU BİLİG'İN NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Arş. Gör. Dr. Melek ÇUBUKCU
Çukurova Üniversitesi

ÖZET

Kutadgu Bilig'in Uygur harfleriyle yazılmış olan Viyana (Herat) Nüshası, yazım özellikleri açısından , kelimelerin telaffuzunu vermesiyle Arap harfli metinlere göre farklılık arz eder, geleneksel yazımdan ayrılır ve yine bu durum yazımın fonetik değerleri vermesi bakımından bize kolaylık sağlar. Bu çalışmada Uygur harfleriyle yazılmış olan Kutadgu Bilig'in Viyana nüshası ile Arap harfleriyle yazılmış olan Mısır ve Fergana nüshaları (1580-2580 beyitleri arası) bulunma durumu ekinin yazımı bakımından (Türkçe kelimelerde) incelenmiş, elde edilen örnekler karşılaştırılmış ve sayısal bilgi verilmiştir. Bulunma durumu eki; ek başı ünsüzünün ötüm benzeşmesine uyup uymaması, ötüm benzeşmesinin art ünlülü ve ön ünlülü kelimelere göre durumu, ekin ünlü ya da ünsüzden sonra gelmesi gibi meselelerin tespiti açısından incelenmiştir. Bulunma durumu ekinin yazımıyla ilgili pek çok çalışma yapılmış olup, İslami döneme ait Uygur harfli metinler üzerinde bu konuda yapılmış çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Çalışmamız ; bu boşluğu doldurmak, aynı eserin farklı dönemlerde, farklı alfabeler kullanılarak istinsah edilmiş metinlerine karşılaştırmalı gözle bakmak açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bulunma durumu eki , Uygur harfleri, Arap harfleri, yazım.

1. GİRİŞ

Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) isimli çalışmasında bulunma durumu eki ile ilgili bize şu bilgileri verir:

Bulunma Durumu (Alm. Locativ; Fr. Locatif; İng. Locative Osm. mef'ulün fih)+ DA eki ile karşılanan bulunma durumu, genellikle fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren ad durumudur. Fiildeki harekete sahne olan her türlü somut ve soyut kavramları karşılayan adlar bulunma durumuna girebilir. Dolayısıyla bu durum, eklendiği ad ile fiil arasındaki bağlantı özelliği açısından, bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb. ifadeleri içine alır. (Korkmaz, 2003, s.289)

İsim durum eklerinden biri olan bulunma durumu eki, gramer bilgisi kitaplarında çokça işlenmiş, farklı isimlerle adlandırılmış ve ek üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ise bulunma durumu eki, yazım özelliğinin tespiti maksadıyla kullanılmıştır.

Kutadgu Bilig'in Viyana, Fergana ve Mısır nüshalarının 1580- 2580 arası beyitleri, nüshaların tıpkıbasımları okunarak ve Reşit Rahmeti Arat'ın Kutadgu Bilig- Metin yayınındaki dipnotlardan faydalanılarak oluşturulmuştur. Kutadgu Bilig'in Uygur harfli Viyana nüshasında, Türkçe kelimelerde bulunma durumu eki alan örnekler , Arap harfli Fergana ve

Mısır nüshalarında ilgili beyitlerde yer alan örneklerle karşılaştırılmıştır. Bulunma durumu eki; ek başı ünsüzünün ötüm benzeşmesine uyup uymaması, ötüm benzeşmesinin art ünlülü ve ön ünlülü kelimelere göre durumu, ekin ünlü ya da ünsüzden sonra gelmesi gibi meselelerin tespiti açısından incelenmiştir.

Daha önce tarafımca yapılmış olan makale yayınında[1] Kutadgu Bilig'in nüshalarının 1580-2580 arasındaki beyitlerinin yazım özellikleri, ünlüler ve ünsüzler bakımından karşılaştırılmış ve birkaç örnekle açıklanmıştır. Yine tarafımca yapılan doktora tezinde[2] Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında geçen bulunma durumu eki almış örnekler incelenmiş olup detaylıca işlenmemiştir. Kutadgu Bilig'in Arap harfli olan Fergana ve Mısır nüshaları bu çalışma için ayrıca incelenmiş, daha önce tespit ettiğimiz Viyana nüshasında geçen bulunma durumu eki ile karşılaştırılmıştır. Örnekleme yapmak amacıyla seçtiğimiz 1000 beytin bize yeterli malzeme sunabileceği kanaatindeyiz. Çalışma, aynı ekin aynı ya da farklı kelimelerde, aynı metnin farklı nüshalarında, ve farklı alfabelerinde yazım hakkında bize bilgi sunması bakımından önemlidir.

3. BULGULAR[3]

VİYANA NÜSHASI

21 + 15 örnekte ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine uyar. Bunlardan 10+7 örnek art ünlülü kelimelere aittir.

anda (V 1606-28)
arda (V 2284-23)
ayıduḳ-ta (V 2522-13)
baş-ın-ta (V 1798-15)
başın-ta (V 2088-7; V 2367-15)
baş-ta (V 1836-28)
ḳapuġ-da (V 2457-1)
kayda (V 1834-25; V 1834-25; V 1870-5; V 2056-7; V 2089-8; V 2104-23; V 2189-29; V 2248-19)
munda (V 1728-6)

11+7 örnek ön ünlülüdür:

içinde (V 1998-28)
ilde (V 2017-32)
iş-te (V 2008-6; V 2447-1; V 2453-8)
kiçig-lik-te (V 1628-11)
kim-de (V 2041-22)

[1] Çubukcu, M. (2016) . Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshasının İmla Özelliklerinin Tespiti ve Diğer Nüshalarla Karşılaştırılması. Türkish Studies. Vol 11. S. 749-800.
[2] Çubukcu, M. (2019). İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazım Özellikleri (Yayınlanmış Doktora Tezi). Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK. Çukurova Üniversitesi.
[3] Kutadgu Bilig'in Viyana nüshasında geçen örnekler Melek Çubukcu 'nun "İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazımı (2019) " başlıklı doktora tezinden alınmış olup, Mısır ve Fergana nüshaları ise bu çalışma için ayrıca incelenmiştir.

kimde (V 2202-2; V 2238-9; V 2507-30)
tilde (V 2508-31)
tirig-lik-te (V 1724-2; V 2577-31)
yerde (V 2503-26)
□rde (V 2151-1; V 2165-26; V 2536-28)
□ḍinde (V 1718-32)

51 + 26 örnekte ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine uymaz. Bunlardan 23+ 13 örnek art ünlülü kelimelere aitttir.

an-a-sın-ta (V 1932-19)
anıŋ-ta (V 2138-21)
bıdun-ta (V 2232-3)
buḍun-ta (V 1693-7; V 2075-26; V 2235-5; V 2457-12)
bularta (V 2059-10)
çıḳar-ta (V 2550-4; V 2551-5)
ḳamuġ-ta (V 2037-18; V 2552-6)
ḳapuġ-ta (V 1614-36; V 2530-22; V 2530-22; V 2551-5)
kar-a-ta (V 2082-33)
ḳarış-tur-ta (V 2310-33)
ḳını-ta (V 2138-21)
ḳuḍuġ-ta (V 1735-13)
oġul-ta (V 2574-28)
oḳır-ta (V 2046-27)
saḳırġan-ta (V 2313-25)
taŋ-ta (V 2536-28)
tapuġ-lar-ta (V 2484-8)
tapuġ-ta (V 2538-30)
yaġ-ı-ta (V 2067-18; V 2283-24; V 2285-26; V 2291-4; V 2310-23; V 2358-6)
yalġanın-ta (V 2042-23)
yorır-ta (V 2393-6)
yuluġ-ta (V 1736-14)

28+12 örnek ön ünlülüdür:

beg-te (V 1984-12; V 2569-23)
bilig-te (V 1833-24)
çeçekin-te (V 1651-34)
çerig-te (V 1736-14)
elin-te (V 2553-7)
eren-te (V 1730-8)
il-te (V 1960-18)
işin-te (V 2152-2)
kiçig-te (V 1648-31; V 1650-33; V 1793-9; V 1822-12)
kimiŋ-te (V 2006-4)
kim-te (V 1994-24; V 2509-32)
kişi-leṛ-te (V 2451-7)

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

kişi-te (V 1669-16; V 1731-9; V 2005-3)
k□ŋ□l-te (V 2577-31)
k□r□r-te (V 2519-10)
k□n-te (V 2571-25)
meniŋ-te (V 1836-28)
sözin-te (V 2013-11)
söz-te (V 1833-24; V 1915-27; V 2515-6)
tegin-te (V 1630-13)
tör-e-te (V 1736-14)
t□rin-te (V 2553-7)
t□r□d□r-te (V 1818-8)
y□z-in-te (V 1899-10)
□ḍin-te (V 1718-32; V 1740-18; V 1740-18; V 1743-21; V 1821-11)
□d□n-te (V 2499-22)
□sde (V 2560-14)
□t□g-te (V 2519-10)

FERGANA NÜSHASI

48+ 29 örnekte ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine uyar. Bunlardan 22+ 17 örnek art ünlülü kelimelere aittir.

anasında (F 1932-12)
anda (F 1606-12)
anıŋda (F 2138-11)
ayıt (t)uḳta (F 2522-10)
başında (F 1798-11; F 2367-5)
buḍunda (F 1693-8; F 2075-8; F 2232-3; F 2457-6)
bularda (F 2059-7)
ḳamuġda (F 2037-15)
ḳapuġda (F 1614-5; F 2530-4; F 2538-12;F 2551-11)
ḳarada (F 2082-15)
ḳarıştuḳta (F 2310-8)
ḳayda (F 1834-3; F 1834-3; F 1870-10; F 2056-4; F 2089-7; F 2104-7; F 2189-6; F 2248-4)
ḳında (F 2138-11)
munda (F 1728-11)
saḳızġanda (F 2313-11)
tapuġlarda (F 2484-3)
yaġıda (F 2283-10; F 2285-12; F 2291-4; F 2310-8)
yalġanında (F 2042-5)
yaşın-da (F 2088-6)
yorırda (F 2393-15)

27+12 örnek ön ünlülüdür:

bęgde (F 1984-7; F 2569-14)
bęginde (F1630-15)

biligde (F 1833-2)
çẹrigde (F 1736-5)
erde (F 2165-8)
erende (F 1730-13)
ilde (F 1960-13; F 2017-10)
ilinde (F 2553-13)
işinde (F 2152-10)
kimde (F 2041-4; F 22202-4; F 2509-13)
kimiŋde (F 2006-14)
kịşide (F 1669-12; F 1731-14; F 2005-13)
kişilerde (F 2451-15)
köŋülde (F 2577-7)
körürde (F 2519-7)
künde (F 2571-1)
k□mde (F 1994-2)
mẹngede (F 1836-5)
öḍinde (F 1718-2; F 1718-2; F 1740-9; F 1743-12; F 1821-33; F 2499-3)
özde (F 2560-5)
sözde (F 1915-5; F 2515-3)
tilde (F 2508-12)
törinde (F 2553-13)
törütürde (F 1818-15)
yirde (F 2503-7)
yüz□nde (F 1889-11)
□çinde (F 1999-7)

17+1 örnekte ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine uymaz. Bunlardan 5 örnek art ünlülü kelimelere aittir.

başda (F 1836-5)
çıḳarta (F 2550-10)
ḳapuġta (F 2530-4)
oġulta (F 2574-3)
tạŋta (F 2536-10)

11+ 1 örnek ön ünlülüdür:

kịçigte (F 1648-35; F 1822-4)
kimte (F 2238-9)
k□ç□gl□k-te (F 1628-3)
ötügte (F 2519-7)
tiriglik-de (F 1724-8)
tir□glikde (F 2577-7)
□ş-d□n (F 2008-1)
erke (F 2151-9)
erte (F 2536-10)
işde (F 2453-2)

işte (F 2447-1)

MISIR NÜSHASI

60+ 34 örnekte ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine uyar. Bunlardan 28+19 örnek art ünlülü kelimelere aittir.

anda (M 1606-17)
an□ŋda (M 2138-2)
atasında (M 1923-6)
ayıt(t)uḳta (M 2522-3)
başında (M 1798-12; M 2367-11)
başta (M 1836-6)
buḍunda (M 1693-2; M 2075-16; M 2232-5; M 2457-14)
bularda (M 2059-14)
çıḳarda (M2550-4)
ḳamuġ-da (M 2037-6)
ḳapuġda (M 2551-5; M 1614-8; M 2530-13; M 2530-14; M 2538-7)
ḳarada (M 2082-6)
ḳarıştuḳta (M 2310-12)
ḳayda (M 1834-3; M 1834-3; M 1870-13; M 2056-11; M 2089-14; M 2104-14; M 2189-9; M 2248-4)
ḳında (M 2138-2)
ḳuḍuġda (M 1735-11)
munda (M 1728-4)
oġul-da (2574-15)
sąġızġan-da (M 2313-15)
tąŋda (M 2536-5)
tapuġlarda (M 2484-9)
yąġı-da (M 2067-7)
yąġıda (M 2283-12; M 2285-14; M 2290-5; M 2310-12; M 2358-17)
yąlġanında (M 2042-12)
yąşında (M 2088-12)
yuluġda (M 1736-13)

33+15 örnek ön ünlülüdür:

begde (M 1984-17; M 2569-9)
bęgi-de (M 1630-11)
b□l□g-de (M 1833-2)
çerigde (M 1736-12)
çiçek□nde (M 1651-7)
erde (M 2165-15)
erende (M 1730-6)
ilde (M 1960-6; M 2017-1)
ilinde (M 2553-7)
işte (M 2447-13; M 2453-10)

kiçig-de (M 1650-16; M 1822-6; M 1648-13)
kimde (M 1994-10; M 2041-11; M 2202-7; M 2509-5)
kimiŋde (M 2006-6)
kişi-lerde (M 2451-8)
köŋülde (M 2577-1)
körürde (M 2519-16)
künde (M 2571-12)
k□ç□gl□kte (M 1628-8)
k□mde (M 2238-11)
k□şide (M 1669-7; M 1731-7; M 2005-5)
meŋi-de (M 1836-6
öḍinde (M 1718-10; M 1718-11; M 1743-3; M 1821-5; M 2499-12)
ötügde (M 2519-16)
özde (M 2560-15)
sözde (M 1915-2; M 2515-11)
tilde (M 2508-4)
tiriglik-te (M 2577-1)
törinde (M 2553-7)
turada (M 1736-13)
t□r□gl□kte (M 1724-18)
y□rde (M 2503-17)
□çinde (M 1999-16)

3 örnekte ek başı ünsüzü ötüm benzeşmesine uymaz. Örneklerin tamamı ön ünlülüdür.

iş-de (M 2453-10)
iş-din (M 2008-8)
işinde (M 2152-17)

SONUÇ

1. Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası'nda ötüm benzeşmesine uymayan ek başı ünsüzlerinin sayısı daha fazladır. Ötüm benzeşmesine uyan-uymayan örnekler arasında önlük-artlık ayrımı yoktur. Ötüm benzeşmesine uyan ek başı ünsüzlerinin tamamı, ünsüzden sonra gelir. Uyumun olmadığı örneklerde ise, ek başı ünsüzleri sınırlı olarak ünlülerden sonra, genellikle de ünsüzlerden sonra gelir.

2. Kutadgu Bilig'in Fergana Nüshası'nda ötüm benzeşmesine uyan ek başı ünsüzlerinin sayısı daha fazladır. Ötüm benzeşmesine uyan örneklerde önlük-artlık ayrımı olmamakla birlikte; uyumun olmadığı örneklerin ise genellikle ön ünlülü olduğu görülür. Ötüm benzeşmesine uyan ek başı ünsüzleri nadir olarak ünlülere, genellikle de ünsüzlere gelir, uyumun olmadığı örneklerde ise ekin her zaman ünsüzden sonra geldiği tespit edilmiştir.

3. Kutadgu Bilig'in Mısır Nüshası'nda ötüm benzeşmesine uyan ek başı ünsüzlerinin sayısı daha fazladır. Ötüm benzeşmesine uyan örneklerin nadiren art ünlülü, genellikle de ön ünlülü kelimelerden oluştuğu, uyumun olmadığı örneklerim ise her zaman ön ünlülü olduğu tespit

edilmiştir. Ötüm benzeşmesine uyan ek başı ünsüzleri nadir olarak ünlülere gelir, uyumun olmadığı örneklerde ise ekin her zaman ünsüzden sonra geldiği tespit edilmiştir.

4. Kutadgu Bilig'in Uygur harfli Viyana Nüshası'nda ötüm benzeşmesine uymayan örneklerin daha fazla olduğu dikkati çekmiştir. Uygur harfli metinlerde, alfabede /k/, /g/ ayrımını yapmak mümkün değildir. Bulunma durumunun ek başı ünsüzünün durumu bize kelimenin son harfi hakkında bilgi verir. Örneğin "kiçiglikte" yazımında, bulunma durumu ekinin ek başı ünsüzünün /t/ olması, bize kelimeyi "kiçiglig" yerine "kiçiglik" biçiminde okumamızın mümkün olabileceğini göstermektedir. Metinde bu biçimde geçen örnekler için biz ötüm benzeşmesi olduğunu varsaydık.

Bununla ilgili benzer bir durum da /ġ/ ve /ķ/ ; /b/ ve /p/ ünsüzlerinde görülmektedir. Bu harflerin yazımını da Uygur alfabesinde ayırt edememekteyiz. Bulunma durumu ekinin ek başı ünsüzünün yazımı, yine bize eklendiği kelimenin son harfini nasıl okumamız gerektiği ile ilgili yol gösterici olabilir. Bulunma durumu ekinin ek başı ünsüzünün "d" ile işaretlenmiş olması, bize kelimenin son harfini ötümlü okumamız gerektiğini, /t/ ile işaretlenmişse, kelimenin son harfini ötümsüz okumamız gerektiğini gösterebilir (çalışma için incelenen kısımda (1580-2580. beyit arası) bu duruma rastlanmadığından örnek verilemedi; fakat bunun için Kutadgu Bilig'in diğer beyitlerine bakılabilir).

5. Kutadgu Bilig'in Arap harfli Fergana Ve Mısır Nüshaları'nda, Uygur harfli Viyana Nüshası'ndan farklı olarak , ötüm benzeşmesine uyan örneklerin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

6. Nüshaların tamamına bakıldığında genel olarak bulunma durumu ekinin ek başı ünsüzünün ötüm benzeşmesine uyup uymaması meselesinde, önlük- artlık ayrımının olmadığı dikkati çekmiştir.

7. Sonuç olarak Kutadgu Bilig'in nüshaları arasında en büyük farklılığın Uygur harfli Viyana nüshasına ait olduğunu söylemek mümkündür. Viyana nüshasının istinsah tarihi 15. yüzyıl, Mısır nüshasının istinsah tarihi 14. yüzyıl, Fergana nüshasının istinsah tarihi ise tahmini bilgilere göre 14. yüzyılın ilk yarısıdır. Nüshaların istinsah bölgelerine bakacak olursak, Viyana Nüshasının Herat, Mısır nüshasının Kahire'de istinsah edildiği bilinir ; Fergana nüshasının ise Harezm bölgesinde istinsah edildiği tahmin edilmektedir. Bu bilgiler ışığında bakıldığında , Arap harfli Mısır ve Fergana nüshaları ile Uygur harfli Viyana nüshası arasındaki fark açıklanabilir durumdadır.

8. Nüshaların farklı alfabelerle yazılmış olması da ilgili farklılığı doğuran nedenlerden kabul edilebilir. Arap harfli Mısır ve Fergana nüshaları geleneksel imla ile yazılırken, Viyana nüshasında standardı henüz oluşmamış, telaffuzu gösteren, bir işaretin birden çok harfi karşıladığı ya da bir harf için birden çok işaret barındıran bir alfabe olan "Uygur alfabesi" kullanılmıştır.

VİYANA	FERGANA	MISIR
an-a-sın-ta (1932-19)	anasında (1932-12)	atasında (1932-6)
anda (1606-28)	anda (1606-12)	anda (1606-17)
baş-ın-ta (1798-15)	başında (1798-11)	başında (1798-12)
baş-ta (1836-28)	başda (1836-5)	başta (1836-6)
bilig-te (1833-24)	biligde (1833-2)	b□l□g-de (1833-2)
buḍun-ta (1693-7)	buḍunda (1693-8)	buḍunda (1693-2)
çeçekin-te (1651-34)	beyit yok	çiçek□nde (1651-7)
çerig-te (1736-14)	çẹrigde (1736-5)	çẹrigde (1736-12)
eren-te (1730-8)	erende (1730-13)	erende (1730-6)
il-te (1960-18)	ilde (1960-13)	ilde (1960-6)
ḳapuġ-ta (1614-36)	ḳapuġda (1614-5)	ḳapuġda (1614-8)
kayda (1834-25)	ḳayda (1834-3)	ḳayda (1834-3)
ḳayda (1834-25)	ḳayda (1834-3)	ḳayda (1834-3)
ḳayda (1870-5)	ḳayda (1870-10)	ḳayda (1870-13)
kiçig-lik-te (1628-11)	k□ç□gl□k-te (1628-3)	k□ç□gl□kte (1628-8)
kiçig-te (1648-31)	kiçigte (1648-35)	kiç□gde(1648-13)
kiçig-te (1650-33)	beyit yok	kiçig-de (1650-16)
kiçig-te (1793-9)	kiçigke (1793-5)	kiçigke (1793-7)
kiçig-te (1822-12)	kiçigte (1822-4)	kiçigde (1822-6)
kişi-te (1669-16)	kişide (1669-12)	k□şide (1669-7)
kişi-te (1731-9)	kişide (1731-14)	k□şide (1731-7)
ḳuḍuġ-ta (1735-13)	ḳuḍuġlar (1735-4)	ḳuḍuġda (1735-11)
meniŋ-te (1836-28)	mẹngede (1836-5)	mẹŋi-de (1836-6)
munda (1728-6)	munda (1728-11)	munda (1728-4)
söz-te (1833-24)	-	-
söz-te (1915-27)	sözde (1915-5)	sözde (1915-2)
tegin-te (1630-13)	bẹginde (1630-15)	bẹgi-de (1630-11)
tirig-lik-te (1724-2)	tiriglik-de (1724-8)	t□r□gl□kte (1724-18)
tör-e-te (1736-14)	-	turada (1736-13)
t□r□d□r-te (1818-8)	törütürde (1818-15)	-
yuluġ-ta (1736-14)	yuluġlar (1736-5)	yuluġda (1736-13)
y□z-in-te (1899-10)	yüz□nde (1889-11)	-
□ḍinde (1718-32)	öḍinde (1718-2)	öḍinde (1718-11)
□ḍin-te (1718-32)	öḍinde (1718-2)	öḍinde (1718-10)
□ḍin-te (1740-18)	öḍinde (1740-9)	-
□ḍin-te (1740-18)	-	-
□ḍin-te (1743-21)	öḍinde (1743-12)	öḍinde (1743-3)
□ḍin-te (1821-11)	öḍinde (1821-33)	öḍinde (1821-5)

VİYANA	FERGANA	MISIR
anıŋ-ta (2138-21)	anıŋda (2138-11)	an□ŋda (2138-2)
arda (2284-23)	-	-
başın-ta (2088-7)	yąşın-da (2088-6)	yąşında (2088-12)
başın-ta (2367-15)	başında (2367-5)	başında (2367-11)
bıdun-ta (2232-3)	buḍunda (2232-3)	buḍunda (2232-5)
buḍun-ta (2075-26)	buḍunda (2075-8)	buḍunda (2075-16)
buḍun-ta (2235-5)	-	-
bularta (2059-10)	bularda (2059-7)	bularda (2059-14)
içinde (1998-28)	□çinde (1999-7)	□çinde (1999-16)
ilde (2017-32)	ilde (2017-10)	ilde (2017-1)
işin-te (2152-2)	işinde (2152-10)	işinde (2152-17)
iş-te (2008-6)	-	-
ḳamuġ-ta (2037-18)	ḳamuġda (2037-15)	ḳamuġ-da (2037-6)
kar-a-ta (2082-33)	ḳarada (2082-15)	ḳarada (2082-6)
ḳarış-tur-ta (2310-33)	ḳarıştuḳta (2310-8)	ḳarıştuḳta (2310-12)
ḳayda (2056-7)	ḳąyda (2056-4)	ḳąyda (2056-11)
ḳayda (2089-8)	ḳąyda (2089-7)	ḳayda (2089-14)
ḳayda (2104-23)	ḳąyda (2104-7)	ḳąyda (2104-14)
ḳayda (2189-29)	ḳayda (2189-6)	ḳayda (2189-9)
ḳayda (2248-19)	ḳąyda (2248-4)	ḳąyda (2248-4)
ḳını-ta (2138-21)	ḳında (2138-11)	ḳında (2138-2)
kim-de (2041-22)	kimde (2041-4)	kimde (2041-11)
kimde (2202-2)	kimde (22202-4)	kimde (2202-7)
kimde (2238-9)	kimte (2238-9)	k□mde (2238-11)
kimiŋ-te (2006-4)	kimiŋde (2006-14)	kimiŋde (2006-6)
kim-te (1994-24)	k□mde (1994-2)	kimde (1994-10)
kişi-te (2005-3)	kişide (2005-13)	k□şide (2005-5)
oḳır-ta (2046-27)	-	-
saḳırġan-ta (2313-25)	saḳızġanda (2313-11)	sąġızġan-da (2313-15)
sözin-te (2013-11)	-	-
yaġ-ı-ta (2067-18)	-	yąġı-da (2067-7)
yaġ-ı-ta (2283-24)	yaġıda (2283-10)	yąġıda (2283-12)
yaġ-ı-ta (2285-26)	yąġıda (2285-12)	yąġıda (2285-14)
yaġ-ı-ta (2291-4)	yąġıda (2291-4)	yąġıda (2290-5)
yaġ-ı-ta (2310-23)	yąġıda (2310-8)	yąġıda (2310-12)
yaġ-ı-ta (2358-6)	-	yaġıda (2358-17)
yalġanın-ta (2042-23)	yąlġanında (2042-5)	yąlġanında (2042-12)
□rde (2151-1)	-	-
□rde (2165-26)	erde (2165-8)	erde (2165-15)

VİYANA	FERGANA	MISIR
-	-	işte (2453-10)
ayıduḳ-ta (2522-13)	ayıt (t)uḳta (2522-10)	ayıt(t)uḳta (2522-3)
beg-te (1984-12)	bęgde (1984-7)	begde (1984-17)
beg-te (2569-23)	bęgde (2569-14)	begde (2569-9)
buḍun-ta (2457-12)	buḍunda (2457-6)	buḍunda (2457-14)
çıḳar-ta (2550-4)	çıḳarta (2550-10)	çıḳarda (2550-4)
çıḳar-ta (2551-5)	-	
elin-te (2553-7)	ilinde (2553-13)	ilinde (2553-7)
iş-te (2447-1)	işte (2447-1)	işte (2447-13)
iş-te (2453-8)	işde (2453-2)	iş-de (2453-10)
ḳamuġ-ta (2552-6)	-	
ḳapuġ-da (2457-1)	-	-
ḳapuġ-ta (2530-22)	ḳapuġta (2530-4)	ḳapuġda (2530-13)
ḳapuġ-ta (2530-22)	ḳapuġda (2530-4)	ḳapuġda (2530-14)
ḳapuġ-ta (2551-5)	ḳapuġda (2551-11)	ḳapuġda (2551-5)
kimde (2507-30)	-	-
kim-te (2509-32)	kimde (2509-13)	kimde (2509-5)
kişi-ler-te (2451-7)	kişilerde (2451-15)	kişi-lerde (2451-8)
k□ŋ□l-te (2577-31)	köŋülde (2577-7)	köŋülde (2577-1)
k□r□r-te (2519-10)	körürde (2519-7)	körürde (2519-16)
k□n-te (2571-25)	künde (2571-1)	künde (2571-12)
oġul-ta (2574-28)	oġulta (2574-3)	oġul-da (2574-15)
söz-te (2515-6)	sözde (2515-3)	sözde (2515-11)
taŋ-ta (2536-28)	taŋta (2536-10)	taŋda (2536-5)
tapuġ-lar-ta (2484-8)	tapuġlarda (2484-3)	tapuġlarda (2484-9)
tapuġ-ta (2538-30)	ḳapuġda (2538-12)	ḳapuġda (2538-7)
tilde (2508-31)	tilde (2508-12)	tilde (2508-4)
tirig-lik-te (2577-31)	tir□glikde (2577-7)	tiriglik-te (2577-1)
t□rin-te (2553-7)	törinde (2553-13)	törinde (2553-7)
yerde (2503-26)	yirde (2503-7)	y□rde (2503-17)
yorır-ta (2393-6)	yorırda (2393-15)	-
□rde (2536-28)	erte (2536-10)	-
□d□n-te (2499-22)	öḍinde (2499-3)	öḍinde (2499-12)
□sde (2560-14)	özde (2560-5)	özde (2560-15)
□t□g-te (2519-10)	ötügte (2519-7)	ötügde (2519-16)

KAYNAKLAR

Arat, R. R. (2007). *Kutadgu Bilig I Metin.* Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks.* (Hazırlayanlar: Eraslan, K. ; Serkaya, O. F.; Yüce N.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Çubukcu, M. (2016) . Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshasının İmla Özelliklerinin Tespiti ve Diğer Nüshalarla Karşılaştırılması. Türkish Studies. Vol 11. S. 749-800.

Çubukcu, M. (2019). İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazım Özellikleri (Yayınlanmış Doktora Tezi). Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Korkmaz, Z. (2003). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi).Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Kutadgu Bilig Tıpkıbasım I Viyana Nüshası (1942). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Kutadgu Bilig Tıpkıbasım II Fergana Nüshası (1943). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

Kutadgu Bilig Tıpkıbasım III Mısır Nüshası(1943). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

BABALIK ALGISI ÖLÇEĞİ (BAÖ): GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet AKIN, Emine Nilgün Akay

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisans üstü Enstitüsü Aile Danışmanlığı ve Eğitimi ABD

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Babalık Algısı Ölçeği'ni geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Araştırma 200 kadın, 45 erkekten oluşan 245 kişi üzerinde yürütülmüştür. Babalık Algısı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Babalık Algısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Babalık Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır. Babalık Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %50,84'ünü açıklayan, öz-değeri 10,68 olan tek boyutlu ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .50 ile .83 arasında sıralanmaktadır. Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans değerleri .47 ile .80 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Babalık Algısı Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Babalık Algısı, Geçerlik, Güvenirlik

GİRİŞ

Günümüzde aileler yaşadıkları sorunlar nedeniyle hızlı bir ekonomik, psikolojik, sosyolojik değişimle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda ailelerin dönüşümünü hızlandırmakta ailedeki ebeveynlik rollerinde babalık algısı ile ilgili farklılaşmalar oluşmaktadır. Babalığa yönelik olumlu bakış açısı; babaların çocukları ve eşi ile geçirdiği zaman dilimlerinde somut ve soyut bazı görevleri yerine getirmesi ailesi ile kaliteli ve değerlere dayalı bir etkileşim içinde olmasına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle babalık algısını geçerli ve güvenilir olarak değerlendirebilecek ölçme araçları oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı Babalık Algısı Ölçeğini geliştirmek ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma 200'si kadın, 45'si erkek olan 245 kişi üzerinde yürütülmüştür. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle babalık algısı alanıyla ilgili araştırmalar ve bu konuya yakın ölçme araçları incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda 27 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve babalık algısını ölçüp ölçmediği noktalarında incelenerek sonuçta 21 maddelik uygulama formu elde edilmiştir. Babalık Algısı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar yüksek düzeyde algıyı göstermektedir

Babalık Algısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Babalık Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 20 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi ve Güvenilirlik

Babalık Algısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .47 ile .80 arasında değiştiği görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .95 olarak bulunmuştur.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,948	21

KONYA
7-8 ARALIK 2019

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
c1	79,6639	245,590	,655	,946
c2	79,6230	244,705	,745	,945
c3	79,6393	246,026	,686	,945
c4	79,5369	247,237	,676	,946
c5	79,5656	244,337	,778	,944
c6	79,6270	246,037	,714	,945
c7	79,7582	251,855	,467	,948
c8	80,4795	246,621	,500	,948
c9	80,2869	245,777	,551	,948
c10	80,1107	240,041	,767	,944
c11	79,7787	241,564	,803	,944
c12	79,6270	243,511	,712	,945
c13	80,0984	241,200	,719	,945
c14	79,9180	242,718	,698	,945
c15	79,8033	244,792	,616	,946
c16	79,8893	246,337	,559	,947
c17	79,7623	242,997	,694	,945
c18	80,5492	243,286	,563	,948
c19	80,2172	237,685	,732	,945
c20	79,8648	240,940	,718	,945
c21	80,3975	236,940	,740	,945

Yapı geçerliği

Babalık Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi AFA sonucunda toplam varyansın %50,84'ünü açıklayan, öz-değeri 10,68 olan tek boyutlu ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin faktör yükleri .50 ile .83 arasında sıralanmaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde geçerlik ve güvenirlik ölçülerine sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bu araştırmanın amacı Babalık Algısı Ölçeğini geliştirmek ve geçerlik ve güvenirlik analizlerini gerçekleştirmektir. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği dikkate alındığında (Büyüköztürk, 2004) ölçeğin madde toplam korelasyonlarının yeterli olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin tek boyutlu bir yapıya sahip olduğu görülmüştür.

KONYA
7-8 ARALIK 2019

Ölçeğin iç-tutarlılık güvenirlik katsayısı testte yer alan maddelerin birbirleri ile tutarlı, dolayısıyla iç tutarlık anlamındaki güvenirliğin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için öngörülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınırsa, tek boyutlu ölçeğimize ilişkin güvenirlik düzeyinin .95 olarak yeterli olduğu söylenebilir. Bu bulgulara dayanarak Babalık Algısı Ölçeğinin aile danışmanlığı, psikoloji ve eğitimde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme klavuzu Ankara: Türk Psikologlar Derneği yayınları.

Büyüköztürk, Ş. (2004) Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

OSMANLI EDEBÎ METİNLERİNDE MESLEKLER 2: CELLATLAR

Dr. Öğr. Üyesi İncinur ATİK GÜRBÜZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Hükm-i sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan
Seyahatnâme'den

İnsanoğlunun yaşantısına meslekler/ zanaatlar bağlamında bakıldığında bazı meslek gruplarının beğenilip tasvip edildiği, bazı mesleklerin ise -var olması zorunluluğuna rağmen- beğenilmeyip yok sayıldığı dikkati çeker. "Cellat"lık ikinci gruba giren mesleklerden bir tanesidir. Bir devlet yapılanması altında yaşayan toplumlar, inşa ettikleri sistemin devamını sağlamak ve toplumsal barışı temin etmek için adalet sistemini de tesis etmişlerdir. Adaletin hangi kurallar çerçevesinde işleyeceğini belirleyen teorik boyutu, inanca, toplumsal kabullere ve normlara dayanan kanunlarla oluşturulur. Pratikteki işlerliği ise yargılamayı gerçekleştirip hüküm verme ve verilen hükmü uygulama olmak üzere iki aşamadan oluşur. Eski toplumlarda yargılama sonucu verilen hüküm gereği bir suçluya işkence edilmesine veya onun öldürülmesine karar verilmesi durumunda, cezanın infazını gerçekleştirecek bir yapılanmaya gereksinim duyulmuştur. Bu gereksinim sonucu "cellat"lık kurumu oraya çıkmıştır. Dünya tarihinde hemen hemen her millet, cezalandırma yöntemi olarak işkenceyi ve ölümü kullanmış ve bunları gerçekleştirmek için de teşkilatlanmalarında infaz ile ilgili görevlilere yer vermiştir. Tarih boyunca istenmeyen, sevilmeyen, yok sayılan bu mesleğin mensupları, çoğunlukla toplumlardaki "ötekileştirilmiş" zümreler arasından seçilmiştir. Cellatlar, bütün yaşamları boyunca ve hatta ölümlerinden sonra da icra ettikleri meslekleri dolayısıyla dışlanmaya, ötekileştirilmeye devam etmişlerdir.

Temel olarak "adaletin tesisi" ve "otoritenin pekiştirilmesi" bağlamında devlet otoriteleri tarafından da desteklenen kurumun Osmanlı Devleti'nde ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak 15. yüzyıldan itibaren infazlarda cellatların kullanıldığı bilinmektedir.16. yüzyıldan itibaren infaz ile birlikte koruma görevini de üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada farklı yüzyıllarda yaşamış olan yazarların/şairlerinin eserlerinden seçilmiş örnekler üzerinden klasik Türk edebiyatında "cellat"lık kurumu ve bu kurumla ilgili kavramların ele alınma biçimleri değerlendirilecektir. Bu çerçevede yapılan taramalar

sonucunda “cellat”lıkla ilgili kavramların, sevgili ve âşık arasındaki ilişkinin anlatımında benzetme unsuru olarak ya da gerçek hayatın edebî esere yansıması şeklinde görüldüğü söylenebilir. Sevgilinin benzetileni olduğunda göz, kaş, kirpik cellada benzetilirken gerçekliğin esere yansıması söz konusu olduğunda celladın görünümünün korkutucu olmasından kırmızı elbise giymesine, infaz görevini geceleyin icra etmesinden “kılıç, hançer, teber” gibi kullandığı aletlere kadar birçok unsur metinlere konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, edebî metin, adalet sistemi, cellatlar

OCCUPATIONS IN OTTOMAN LITERARY TEXTS 2: EXECUTIONERS

When looking at the life of humankind in the context of occupations/crafts, it draws attention that certain occupational groups are liked and approved, while some occupations are not appreciated or ignored despite the necessity of existence. Being an executioner is one of the occupations included in the second group. Societies living under a state structure established a justice system in order to maintain the system they built and to ensure social peace. The theoretical dimension that determines within which rules justice will operate is established by laws based on beliefs, social acceptances and norms. The operability in practice consists of two stages as rendering a judgement by performing the trial and applying the rendered judgement. In case that it was decided to torture or kill a criminal by the judgement rendered as a result of the trial, a structure that would execute the punishment was needed in old societies. As a result of this necessity, the institution of “executioners" emerged. Almost every nation in the world history used torture and death as a punishment method and in order to perform these, they included execution-related duties in their organizations. Throughout history, the members of this undesirable, unloveable and ignored profession were mostly selected from the “otherized” groups in societies. Executioners continued to be excluded and otherized throughout their lives and even after their deaths because of their profession.

It is not known when the institution also supported by state authorities within the context of "establishment of justice" and "strengthening authority" emerged. However, it is known that executioners were used in executions since the 15th century.From the 16th century onwards, they undertook the duty of protection along with execution.

In this study, the institution of "executioners" and the forms of addressing the concepts related to this institution in the classical Turkish literature will be evaluated through the examples selected from the works of writers/poets who lived in different centuries. As a result of the reviews conducted within this framework, it can be stated that the concepts related to the

profession of "executioner" are seen as a simile element in the expression of the relationship between the girlfriend/boyfriend and lover or as the reflection of real life on literary work. In case of the simile of the lover, eye, brow and eyelash are resembled to the executioner; in case of the reflection of reality on work, many elements became the subject of many texts such as the frightening appearance of the executioner, his wearing red cloth, executing his duty at night and tolls such as "sword, dagger, poleax".

Keywords: Ottoman, literary text, justice system, executioners

Giriş

İnsanoğlunun birlikte yaşama çabası, bunun gerekliliği olan düzenli bir hayatı, bu düzeni sağlamanın bir yöntemi olarak da çeşitli kuralları/normları zorunlu kılmıştır. Sosyal bir ödül ve ceza kurumu olan hukuk sistemleri de bu çerçevede geliştirilmiştir. Böylelikle düzeni bozanların veya bu uğurda çaba harcayanların -işledikleri suçun mahiyetine göre- toplumun ve mağdurun vicdanını rahatlatacak, "haksızlığa uğramış olma" fikrini ortadan kaldıracak şekilde cezalandırılmaları amaçlanmıştır. Cezaların verilmesi fikri, beraberinde bu işi yapacak bir görevliler zümresini de zorunlu kılmıştır. "Cellat"lık olarak adlandırdığımız meslek grubu da bu ihtiyacın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Arapçada "kırbaçlamak" anlamına gelen "celd" masdarından türetilmiş olan cellat kelimesi, "kırbaçlayan, eziyetler uygulayan" anlamına gelmektedir ve daha çok ölüm cezalarını infaz edenler için kullanılmıştır. Bir görev ya da meslek olarak ne zaman ortaya çıktığı tespit edilememiş olmakla birlikte cellatlığın kökeni çok eskilere dayanmaktadır (İpşirli 1993: 270). Tarih boyunca bütün toplumlarda toplumsal barışın sağlanması adına cezanın karşılıksız kalmaması ve suçun önlenmesi düşüncesiyle cellatlar var olmuştur.

İslamiyet'te bir kişinin bilerek suçsuz bir kişiyi öldürmesi yasaklanmış ancak işlenen bir suç karşısında -bu suçlara öldürmek de dahildir- kısasa izin verilmiş, aynı zamanda kısasta bağışlamanın daha iyi olduğu vurgulanarak affedici olmak telkin edilmiştir. Yine Hz. Muhammed döneminde işlenen çeşitli suçların siyaseten katl ile cezalandırıldığı ve Hz. Peygamber'in emriyle ve onun huzurunda yapılan infazların olduğu da bilinmektedir (İpşirli 1993: 270).

Ahmet Mumcu (1963: 21-26), *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl* isimli çalışmasında Türklerin İslamiyet'e geçmeden önce de siyaseten katl anlayışına sahip olduğunu, dolayısıyla da İslamiyete geçen Türkler tarafından bu meselenin normal karşılandığını savunur. Yine

İslamiyete geçmiş Türk topluluklarında da bu uygulamalara devam edildiği tarihî kayıtlarda mevcuttur[1].

Osmanlı hukuk sistemi, şer'î ve örfî hukuk olmak üzere iki koldan gelişmiştir. Bu sistem içinde -diğer bütün konularda olduğu gibi- padişahın verdiği emirler arasında infazla ilgili olanlar da bulunmaktadır. Kuruluş döneminde sadece reaya için geçerli olan bu uygulama, İstanbul'un fethinden sonra genişlemiş ve askerî sınıf için de uygulanır olmuştur. Siyaseten katl edilen ilk vezir de II. Mehmed döneminde Çandarlı Halil Paşa'dır (Mumcu 1963: 28-43).

Osmanlı devletinde, cellatlığın bir kuruluş veya meslek örgütlenmesi olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte 15. yüzyıldan itibaren infaz için cellatların kullanıldığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren padişahın hizmetinde yer alan cellatların infaz görevi yanı sıra koruma görevini de üstlendiğine dair bilgiler bulunmaktadır[2].

Evliya Çelebi, İstanbul'da ne kadar dükkanın ve ne kadar meslek sahibi esnafın olduğunu anlattığı bölümde; "İmansız Cellâtlar Esnafı" başlığı altında bu mesleği icra edenler ile ilgili bir takım bilgilere yer verir. *Seyahatnâme*'deki bu bilgilerden XVI. yüzyılda örgütlü bir cellat teşkilatı olduğu ve pir olarak da Eyyûb-ı Basrî'yi kabul ettikleri[3] anlaşılmaktadır.

Bu zümre ile ilgili merak edilen çeşitli noktalara da yine kaynaklarda açıklık getirilmiştir.

Cezaların Mahiyeti

Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Osmanlı mahkemeleri, Osmanlı hukukunun esası durumundaki şer'î ve örfî hukuka göre hükümlerini vermektedirler. Zaman zaman hazırlanan

---

[1] "… En ileri Türk-İslâm devletlerinden birisi sayılan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun meşhur veziri Nizamülmülk, devletin kamu hukuku hakkında yazdığı meşhur eseri olan "*Siyasetnâme*"sinde, herkesin padişahın gazab ve cezasından korktuğunu, padişahın bir kimseye gazab etmesi halinde boynunun vurulmasını veya başka cezalar verilmesini emredileceğini anlatarak hükümdarın bu yetkisini gayet tabii bir şekilde kabul etmiştir." Anadolu Selçukluları'nda da bu ve buna benzer, kayıtlara geçmiş bir çok siyaseten katl olayı mevcuttur. (Mumcu 1963: 26).

[2] "XVI. yüzyılda padişahın koruma hizmetinde bulunan dilsizlerin ileri gelen devlet adamları ve hânedan mensuplarının idamlarını infâz ettikleri ve bunların da cellat olarak adlandırıldıkları görülmektedir. Teşkilattaki yerleri tam olarak belirlenemeyen cellatların bostancıbaşı ve çavuşbaşının emri altında çalıştıkları, esas teşkilât sarayda olmakla birlikte taşrada da cellatların bulunduğu söylenebilir. Cellatlar subaşı, asesbaşı ve İstanbul'da muhzır ağanın elamanı olarak da görev yaparlardı. Sarayda cellatbaşının emrinde birçok cellat, bunların da yamak ve şakirtleri bulunurdu. "Üstâdân-ı Dîvân-ı Hümâyûn", "meydân-ı siyâset ustaları", "cemâat-ı cellâdan"adlarıyla anılan cellatlar Topkapı Sarayı'nda ayrı bir bölük teşkil ederlerdi. Bunların sayısı XVII. yüzyılda beş iken XVIII. yüzyılda yetmişe çıkmıştır." (İpşirli 1993:270)

[3] "Pirleri Eyyûb-ı Basrî'dir. Hazret huzurunda Selmân-ı Pâk belini bağladı. Resûlullah şeriatı üzere ve Allah'ın fermanı kati naslar üzere Peygamberimizin huzurunda ilk defa bu bir katili Hz. Ali kılıcı ile katlettiği için cellatların piridir. … Hâlâ bütün ölüme müstahak olan adamları onun türbesi önünde katlederler, herkesin ziyaret yeridir." (Kahraman ve Dağlı 2003b: 476-477).

kanunnameler ve nizamnamelerin de bu cezalandırmalara temel teşkil ettiği görülmektedir. Verilen hükümler çerçevesinde de çok çeşitli cezaların uygulandığı anlaşılmaktadır

Evliya Çelebi, "*Fetih Sırasında İstanbul'a Hâkim Atananları Bildirir*" başlığı altında İstanbul şehrinin fetihle birlikte mamur bir şehir olması üzerine nüfusun arttığını ve insanları kontrol etmenin zorlaştığını anlatır. Bu duruma çare olması için de çeşitli hâkim atamalarının yapıldığını ve bu hakimlerin hangi cezaları verebileceklerini kaydeder. Bir tür görev tanımı listesi özelliği taşıyan bu bilgiler arasında hapis, falaka, azar, boynuna tahta takma, başına işkembe koyma, burnundan ve kulağından mıhlama, ev basma, öldürme ve izinsiz yapılan binanın yıkımı gibi cezalar bulunmaktadır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Kahraman ve Dağlı 2003a: 80-82).

Hükmün İnfazı

Cezaların infazı suçun mahiyetine göre dönemin kolluk kuvvetleri başta olmak üzere çeşitli kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Hatta zina gibi kimi suçların tespitinde ve cezalandırılmasında halkın da etkin rol oynadığına dair kaynaklarda pek çok anlatı yer almaktadır. Cellatların ise daha çok işkence ya da idam cezası gibi daha üst düzey infaz uygulamalarıyla anıldığı görülmektedir. Ne kadar haklı nedenlere de dayansa bir canın alınmasının yükü, hem cellatları hem de hükmün infazını -olumsuz da olsa- önemli konuma taşımıştır. Bu bağlamda hükmün mahiyetine göre infazın uygulanması sırasında çeşitli ritüeller oluşmuştur. Nitekim cellatlar infaz sırasında belirli kurallara uymuşlardır. *Seyahatnâme*'de cellatların piri olarak kabul edilen Eyyûb-ı Basrî'nin cezanın infazı ile ilgili uygulamalarına yer verilmiştir:

> Daima kanuna göre ölüm cezası alanları temizleyip, yıkayıp siyaset meydanına getirip çeşit çeşit teselliler ile iman tazelettirerek kelime-i şehâdet getirtip, yüzünü kıbleye döndürür, bir kere sağ eliyle katlolunacak kimsenin başını sığayıp herif sakinleşince besmele ile kılıcı iki eline alıp suçlunun kellesini bedeninden ayırırdı. Ruhu için Fatiha okuyup toplantıda hazır olanlara öldürülenin yanında "Bu adamdan ibret alın" diye nasihat ederdi. (Kahraman ve Dağlı 2003b: 476-477)

Osmanlı esnaf teşkilatlarında geleneğin son derece önemsendiği ve geleneğin devamının yüceltildiği bilindiğine göre; Osmanlı cellatlarının da idam cezalarının infazı sırasında Eyyûb-ı Basrî'nin yukarıdaki yöntemlerini bir kural olarak kabul edip uyguladıkları söylenebilir.

Cellatların infaz süreçlerine ilişkin detaylar[4], daha çok İstanbul ve saray merkezli olarak kaynaklara girmiştir. Bu bilgilere göre; infaz sarayda yapılacaksa bunun için sarayın birinci avlusunda Babü's-selâm yakınında sağdaki çeşmenin önü kullanılırdı. İnfaz gerçekleştirildikten sonra infaz esnasında kullanılan aletler bu çeşmede yıkanarak temizlenirdi. O yüzden bu çeşmeye "Cellat Çeşmesi" denilirdi. Saraydaki bu infazlardan sonra boyunları vurulan suçluların başları -ibret olması için- Cellat Çeşmesi yanında bulunan bir taşa konulurdu. Bu taşa da "İbret Taşı" ismi verilirdi. İnfaz edilenin mücevher gibi değerli eşyaları dışındakiler cellada verilirdi. Bu eşyalar zaman zaman satışa çıkarılırdı. Elde edilen gelir cellatlar arasında pay edilirdi. Bu satış işleminin adı da "Cellat Mezâdı" idi.

Cellat için önemli olan şey, kendisine verilen infaz emrinin yerine getirilmesidir. Bu noktada cezalandırılan kişinin kimliğinin bir önemi yoktur. Celladın kılıcı karşısında herkes eşittir. Dolayısıyla cellat, herkes için aynı yöntemi uygular.

Genel durum bu şekilde olmakla birlikte, bulundukları konum gereği bazı hükümlüler için farklı uygulamalara gidildiği görülmektedir. Eski bir Türk geleneğine göre hanedan mensuplarının kanlarının yere akması uygun görülmezdi. Bu yüzden de padişah, valide sultan ve şehzadeler hanedan mensubu olduklarından bu kişiler, yay ve kemetle boğularak idam edilirlerdi. Ayrıca idam hükmünün tebliği ve infazı sırasında bazen bir veya birkaç devlet erkânı da hazır bulunurdu. II. Osman'ın 1622'de öldürülmesi esnasında cellatlık görevini yapan cebecibaşı ve yardımcılarının yanında bizzat Vezîriazam Kara Dâvud Paşa, meşhur cellat Kara Ali'nin kementle boğduğu Sultan İbrahim'in idamında ise Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, Şeyhülislam Hoca Abdürrahim Efendi ve yeniçeri ağası hazır bulunmuşlardı (bk. İpşirli 193: 270).

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'de "[III. Murad'ın] Çocukları Zikrolunur" başlıklı bölümde hanedan mensuplarının katli ile ilgili olarak son derece yürek burkucu bir anlatıya yer verir:

> Murad Han'ın ölümü sırasında hünkârlık yasası gereği 19 şehzâdeyi bir seferde şehit ettiler. Hatta biri o kadar küçük imiş ki kestane yerken cellat öldürmeğe gelince o şehzâde "Kalan kestanemi yiyeyim sonra boğ!" der. Acımasız cellat hemen şehit eder. Birini de şehit etmeye gelip annesi kucağından alır ve bir bucakta boğarken annesinin sütü burnundan, ruhu ağzından çıkıp ruhunu teslim eder. (Kahraman ve Dağlı 2003a: 311)

Devlet erkanı ve siyâsî mahkumların cezası da kendi evlerinde, hapsedildikleri yerde veya sarayda infaz edilirdi. İdam emrini alan bostancıbaşı veya çavuş, görevli cellatlarla birlikte

[4] "Cellatlık Kurumu İle İlgili Bazı Kavramlar" ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bk. İpşirli 1993: 271.

giderek emri hürmetle bildirir, mahkumun abdest alıp namaz kılmasına, son arzusunun yerine getirilmesine dikkat ederdi. Bu seviyedeki mahkumlar çok defa kararı metanetle karşılar, hatta cellatla latife yaptıkları bile olurdu (İpşirli 193: 270).

Cellatlara İlişkin Toplumsal Kabuller

Her ne kadar cellatlık, meslekî bölümlenme içerisinde "yapılması gereken" iş olsa da icra edilen işin mahiyeti dolayısıyla toplum nezdinde korkunç bir meslek olarak görülmüştür. Bu korkutucu mesleğin icrası için -bütün meslek dallarında olduğu gibi- meslekî bazı yeterlilikler aranmıştır. Güçlü, kuvvetli olmak, acımasız olmak ve silah kullanmakta mahir olmak aranan özelliklerin başında gelmekteydi. Reşat Ekrem Koçu (1963: 3426), Osmalı döneminde cellatların Hırvat dönmeler ya da Kıptîler arasından seçildiği bilgisini vermektedir.

Cellatlık mesleğine seçilenler, cellatların yanından yamaklık yaparak işin inceliklerini öğrenmeye çalışırlardı. Yeni bir cellat seçme vakti geldiğinde de bu yamakların içerisinden en mahiri infaz için görevlendirilirdi. Tarihimizde infaz sırasındaki "maharetiyle" dillere nam, gönüllere korku salmış cellatlar da bulunmaktadır. Evliya Çelebi, bu kavmin en ustasının Murad Han'ın celladı Kara Ali olduğunu bildirmektedir (Kahraman ve Dağlı 2003b: 476-477).

Cellatlar esasen adaletin tecellisi sürecinde aldıkları sorumlulukla toplumsal barışın tesisi ve devlet nizamının devamı için son derece önemli bir görev üstlenmişlerdir. Her ne kadar cezanın sorumluluğu, hükmü verende olsa da insanlar ölümü, işkenceyi, acıyı cellatlarla özdeşleştirmişlerdir. Bu sebeple cellatlar, daima toplum tarafından ötekileştirilmişlerdir. Çoğunlukla aile kurmadıkları gibi sosyal bir çevre de edinememişlerdir. Bu dışlanmışlık ölümlerinden sonra da devam etmiş ve "insanlar onların ölülerini bile yakınlarında istemedikleri için (Sevim, 2018: 108)" cellatlar normal mezarlıklara gömülmemişlerdir. Cellatlar diğer mezarlardan uzakta bulunan kendilerine has mezarlıklara defnedilmişlerdir. Bu mezarların başlarına da yazısız taşlar dikilmiştir[5]. Bu konuda İstanbul Eyüp'te bir cellat mezarlığı bulunduğu bilgisinin yanısıra biri Eğrikapı civarında, diğeri bugün Pier Loti Kafesi diye bilinen kafeye giden yoldaki Karyağdı Bayırı civarında olmak üzere iki cellat mezarının varlığından söz edilmektedir (Yüksel 2017: 83; İpşirli 1993: 270).

[5] Nidayi Sevim de, *Osmanlı Mezar Taşlarında Başlıklar, Semboller, Şekiller ve Motifler* isimli yazısında "Bir de başlıksız, yazısız hiçbir özelliği bulunmayan bir mezar taşı çeşidi var. Bunlar "cellat mezar taşları"dır. 40-50 cm eninde, 160-170 cm boyunda dikdörtgen şeklinde olan bu taşlar kefekiden yapılmıştır. Kimi rivayetlere göre cellat mezar taşlarında sadece numaraların olduğu dile getirilir. Ancak incelememiz esnasında bu numaralardan bir eser bulamadık. O dönemde yaptıkları iş her ne kadar resmi de olsa Osmanlı insanı onların ölülerini bile yakınlarında istememiştir. Cellatlar bu sebeple İstanbul'un en ücra köşelerine, normal mezarlıkların dışına gömülmüşlerdir. Eyüp Sultan'da mezarlıkların bittiği nokta olan Karyağdı Bayırı'nda bu taşlardan bir hayli vardır." şeklinde bilgiler vermektedir (2018: 108).

Evliya Çelebi, "cellatların sultanın emrine memur adamlar" oldukları hâlde cezalandırmanın kaynağı olarak görülüp suçlanmaları ve dışlanmaları ikilemini aşağıdaki mısrayla dile getirmiştir:

Hükm-i sultân olmasa hatâ gelmez cellâddan (Kahraman ve Dağlı 2003b: 477)

Şairlerin Dilinden Cellatlar

Cellatlar ve cellatlık kurumuyla ilgili birçok noktaya daha temas etmek mümkündür. Ancak çalışmamızın temel amacı bahsedilen meslek grubunun klasik Türk edebiyatı metinlerine nasıl yansıdığının tespit edilmesidir. Buradan hareketle sanat ve gerçeklik bağlamında yaşanılan hayatın bir kesitinin metinlerde nasıl yer aldığı araştırılacaktır.

Cellat ve cellat ile ilgili kavramlar şiir içinde genellikle sevgili- aşık- rakip arasındaki klasik ilişkinin anlatımında benzetme unsuru olarak yer almıştır. Bu da bizlere yaşanılan hayatın bir meslek grubu üzerinden şiire aktarımı noktasında çeşitli bilgiler sağlamaktadır.

Cellat Şiirlerde Nelere Benzetilmiştir?

Şiirlerde "sevgili" ve "cellat" kelimeleri arasında bir ilişki söz konusu edildiğinde –ki bu ilişki sevgilinin aşığın canına kastediyor olması üzerine kurgulanmıştır- sevgilinin gözü, kaşı, kirpiği ve bakışının cellata veya cellatların kullandıkları âletlere benzetildiği görülmektedir.

Zâtî'nin aşağıdaki beytinde yüzü güzelliklerle dolu olan sevgilinin gözünün ise cellat olduğunu söylenmektedir. Sevgilinin kirpiği ise üzerinde "ecel" yazılı olan bir kılıca benzetmiştir. Zira sevgilinin cellat gözü, baktığı yere ecel/ölüm götüren kirpiklerinin mahareti sayesinde bir yan bakışıyla âşığı öldürür. Zâtî'nin bu hayalinden hareketle, Osmanlı cellatların kılıçlarının çeşitli şekillerde süslenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Esasen o dönemin savaş aletlerinin kabzalarının, kınlarının, kayışlarının çeşitli tekniklerle farklı şekillerde süslendiği bilinmektedir. Yine kesici yüzlerinin de hat sanatının en güzel örnekleriyle adeta bir sanat eserine dönüştürüldükleri de malumdur. İşte bu gelenek çerçevesinde beyitteki cellat kılıcının da üzerine "اجل (ecel)" yazılarak süslendiği anlaşılmaktadır:

Cemâli pür-letâfetdür gözi cellâd âfetdür

Kim anun tîg-i müjgânında nakş olmış ecel gördüm [*Zâtî Dîvânı* G 942/3 (Tarlan 1970)]

Aşağıdaki beytinde sevgilinin kaşının katil, kirpiğinin bela olduğunu söyleyen Şeyh Gâlib ise, bunların her bir kılının kökünde birer celladın misafir olduğunu söyleyerek cellatların toplum nezdinde bela ve katil olarak görüldüklerinin ipucunu vermektedir:

Hat-siyeh îmân u ebrû kâtil ü müjgân belâ

Her bün-i mûyunda bir cellâd mihmândır senin [*Şeyh Gâlib Dîvânı* G 183/3 (Okcu trhsz)]

Fehîm aşağıdaki beytinde, gözleri cellada benzeyen sevgilinin bir bakışının, kendisinin helak olup ölmesi için yeterli olacağını söylemektedir. Bu durum, yukarıda değinilen, cellatların idam mahkûmunun kafasını tek vuruşta keserek onu acı çektirmeden öldürmesi için işlerinde mahir olmaları gerektiği ile ilgili meslekî yeterliliklerine gönderme yapmaktadır. Bunun için sadece celladın mahir olması yeterli değildir. Aynı zamanda idam sırasında kullanılan aletler de keskin olmalıdır.

Beyitte âşığın, sevgilinin kendisini öldürmesinden şikâyetçi olmadığı aksine memnun olduğu anlaşılmaktadır. Zira sevgilinin kendisini öldürebilmesi için gamze kılıcıyla âşığa hamle yapması yani bakması gerekecektir. Bu da sevgilinin âşığa ilgi göstermesi anlamına gelmektedir ki âşığın da bütün arzusu da tam olarak budur. Âşığın kendini tam bir teslimiyetle celladına teslim eden tavrı, -yukarıda bahsedildiği üzere- yüksek rütbeli Osmanlı bürokratlarının idam hükmünün tebliğini metanetle karşılaması, hatta cellatla latife yapmasını hatırlatmaktadır:

Sen nâz u kirişmeyle helâk eyle Fehîm'i

Besdür bana ey gamzesi cellâd nigâhun [*Fehîm-i Kadîm Dîvânı* G176/7 (Üzgör 1991)]

Sevgiliden gelen acıyla mutlu olan sadece Fehîm değildir. Bu bakış açısı, klasik Türk şiiri geleneğindeki aşk anlayışının bir ürünüdür. Kavsî'nin aşağıdaki beytinde de bağrını doğrayan cellat gözün karşısında, bağrının her bir parçasını sevgilinin kirpiğinin okuna fedâ etmeye niyetli bir âşık söz konusudur:

Vechi var bağrumı cellâd gözü doğrar kim

Ola her pâresi bir nâvek-i müjgâna fedâ [*Kavsî Dîvânı* G20/2 (Rahimi 2011)]

Şairler sadece sevgilinin gözünü ve gamzesini cellat olarak düşünmemişlerdir. Nurî aşağıdaki beytinde zalim sevgilinin ilgisizliğini ve kayıtsızlığını âşığın çabucak kanını dökmek

isteyen bir cellat olarak tasavvur etmiştir. Âşık her ne kadar halinden memnun olsa da, aşkına kayıtsız kalarak kendisini öldürüp vebalini almaması konusunda sevgiliyi uyarmaktadır. Bu uyarısı aslında sevgilinin ilgisini çekebilmek için âşığın son çare olarak umutsuzca başvurduğu bir yöntemdir. Zira toplumumuzda vebaline girmek, yani hiç suçu yokken birini cezalandırmak büyük bir günah ve suç olarak kabul edilir. Bu tür uyarılar, ölüm kararını veren güç olmamakla birlikte, kararı uygulayarak öldürme işlemini gerçekleştirenler için söz konusu olmuştur. Cellatlar da sık sık idam mahkûmlarının bu tür uyarılarına ve suçlamalarına muhatap olmuşlardır:

Böyle n'olacak 'aceb bu hâlim
Sabra komadun benim mecâlim
Alma hele boynuna vebâlim
Cellâd-ı tegâfülün a zâlim
Hûn-ı dile pek şitâbı vardır [*Halil Nuri Dîvânı* Tardiye 1/8 (Güler 2009)]

Ancak dediğimiz gibi bu gerçek bir suçlama değil, sevgilinin ilgisini çekmek için âşığın başvurduğu bir yöntemdir. Zira cellat sevgili olunca âşık seve seve canını vermeye razıdır. Hatta kendisini öldürdüğü için sevgiliyi suçlamaz, ölümü hak edenin kendisi olduğunu söyler. Zira sevgilinin aşkına talip olmak aslında en başından ölümü kabullenmek anlamına gelmektedir:

Güneh senden degül ey gamzesi cellâd bendendür
Zebân-zed bir meseldür eskiden kim suç ölendendür [*Es'ad-ı Bağdâdî Dîvânı* G59/2 (Kadıoğlu 2008)]

Beyitteki eskiden beri atasözü olarak kullanılageldiği belirtilen "Suç ölenindir." düsturu, Hazret-i Muhammed'in bir hadisine dayanmaktadır. Buna göre; Hz. Muhammed'in "İki Müslüman'ın biri birine kılıç çekmesi ve birinin ölmesi halinde her ikisinin de cehennemlik olacağını" söylemesi üzerine sebebi sorulur, Hz. Muhammed, aslında ölenin de amacının arkadaşını öldürmek olduğunu belirtir[6].

[6] Ebû Bekre Nüfey İbni Hâris es-Sekafî *radıyallahu anh*'den rivayet edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:
"İki müslüman birbirine kılıç çektiği zaman, öldüren de, ölen de cehennemdedir."
Bunun üzerine ben:
- Yâ Resûlallah! Öldürenin durumu belli, ama ölen niçin cehennemdedir? diye sordum.
Resûl-i Ekrem *sallallahu aleyhi ve sellem*:

Hüküm Sultanındır

İnsan hayatının kutsallığı nedeniyle hükümdarın emriyle öldürmek anlamına gelen *"siyaseten katl"* meselesi her daim izaha muhtaç bir konu olarak görülmüştür. Devletin sürekliliği ve toplumun huzuru için mutlak gücü elinde tutmak zorunda olan hükümdarlar, bu yöntemi kullanmışlar ya da kullanılmasına izin vermişlerdir. Bu durum çok farklı alanların tartışma konusu hâline gelmiştir. Ölüm emrini verenin ve öldürülenin taraftarları doğru ve yanlış, haklı ve haksız, iftira ve gerçek eksenleri etrafında karşı grubu bu yöntem üzerinden eleştirmişlerdir. Bu konu çeşitli edebî metinlerde de işlenmiş, şiirlere konu edilmiştir. Kimi şiirlerde konuyla ilgili açıklamalar dahi yapılmıştır.

Cellatlar adalet sistemi içerisinde karar verici değil verilen kararın uygulayıcısı oldukları hâlde insanlar tarafından cezalandırmadan sorumlu tutulmuşlardır. Şairler de bu ikilemi vurgulamışlardır. Aşağıdaki beyitlerde celladın ferman olmadan bir icraatta bulunmayacaklarını vurgulanmıştır. Hükmün sahibi sultandır. Cellatsa sultanın emirlerini uygulamakla görevlidir. Sultan ne hüküm verirse, ne buyurursa cellat ancak onu yapar:

Ey gamze-i cellâd nedür tâ bu kadar nâz
İş görmede çün sen dahi fermâna bakarsun [*Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı* G 21/6 (Uludağ 1992)]

Esl özüngsen beni her-çend gözüng öldürdi
Ne ki sultân buyurursa onı eyler cellâd [*Kavsî Dîvânı* G40/3 (Rahimi 2011)]

Nev'î Dîvânı'ndan alınan aşağıdaki beyitte işkencenin sultanın emri olduğu hatırlatıldıktan sonra görülen infaz için celladın suçlanmaması gerektiği vurgulanır:

Hikmetin bu mısraʿun fehm it ne dir üstâdı gör
Hükm-i sultândur siyâset ağlama cellâddan [*Nev'i Dîvânı* Trb. 3- 5/3 (Tulum ve Tanyeri 1977)]

Celladın Görünümü Korkunçtur

Cellatlar yaptıkları iş gereği iri yarı, güçlü kuvvetli ve sağlam yapılıdırlar. Ayrıca korkusuz ve acımasız insanlardır:

- "Çünkü o, arkadaşını öldürmek istiyordu" buyurdu.(Buhârî, Îmân 22, Diyât 2, Fiten 10; Müslim, Kasâme 33, Fiten 14, 15. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Fiten 5; Nesâî,Tahrîm 29, Kasâme 7; İbni Mâce, Fiten 11) (https://www.hadissitesi.com/hadis/10-nolu-hadis)(ET:04.11.2017)

Tîgı tünd ü dest ü bâzûsı kevîdür heyf kim
Eylemez pervâ öter bî-bâk cellâdum benüm [*Kavsî Dîvânı* G 314/5 (Rahimi 2011)]

İnsanların iç dünyalarındaki iyiliğin ya da kötülüğün yüzlerine yansıyacağı, uğraştıkları işlerin önce gönül dünyalarına sirayet edeceği, sonra da dış görüşülerine etki edeceği düşüncesi, Doğu toplumlarında yaygın bir inanıştır. Cellatların ölüm ve işkence gibi korkunç işlerle uğraşmaları gönül dünyalarına tesir ederek onları anlayışsız ve acımasız insanlara dönüştürmüştür. Yine uğraştıkları bu korkunç işler onların yüzlerine ve bedenlerine de yansımıştır. Üzerlerine giydikleri cellat kıyafetleri ve taktıkları işkence aletleriyle daha da korkunç görünmüşlerdir. Evliya Çelebi, cellatların bu korkunç görünüşlerini, üzerlerindeki işkence aletleriyle birlikte çok canlı bir şekilde tasvir etmiştir:

> Pazularını sıvayıp Dahhâk'ın kılıcına benzer ateş saçan kılıcını beline bağlayıp diğer işkence, karabend, nakşbend, kemendbend, zünnârbend edecek ucu ışıklı yağlı kemendleri kemerine asıp diğer işkence âletlerinden kelpeten, burgu, çivi, buhur-ı fitil, semin sünger, tilisman, yakakart, deri yüzecek sıntıraş, polad tas, nice türlü zehirli göz milleri, malafa, çimşir işkence, Allah saklasın el ayak kırmaya yarayan balta ve malafalarını kemerlerine bağlarlar, diğer yardımcıları da yetmiş yedişer cellat âletlerini de kemerlerine takıp diğer hizmetçilerin omuzlarında altınlı, nakışlı, uzun, servi ağacından güzel kokulu kazıklar ile bellerinde seyahat urganları ve ellerinde yalın kılıçlarıyla merdâne neşelenerek geçerler. Fakat Allah korusun her birinin çehresinde nur kalmayıp zehir damlar. (Kahraman ve Dağlı 2003b: 476-477)

Cellatların Kullandıkları Aletler

Cellat işkence yaparken de ölüm cezasını infaz ederken de çeşitli aletler kullanır. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'den alıntıladığımız yukarıdaki pasajda Osmanlı cellatlarının kullandıkları aletleri oldukça ayrıntılı bir şekilde sıralamıştır. Bu aletler, sevgilinin âşığa işkence etmede kullandığı kurgusu üzerinden şiirlerde de işlenmiştir. Başta vurmaya yarayacak olan sopa, kırbaç gibi âletlerin yanı sıra yaralama ve öldürmede kullanılan kılıç, hançer gibi kesici âletlerin celladın kullandığı temel araçlar olduğu aşikârdır. Şiirlerde en temel araç olarak kılıç ve hançere yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin cellada benzetilen gözlerinin/bakışlarının, âşığı öldürmek için kılıç, hançer gibi kesici âletlere benzetilen kirpiği/gamzeyi(yan bakış) elinde tuttuğu hayâline yer verilmiştir. Sevgili bu silahlarıyla her an âşığın bağrını kesip kanını döker, onu öldürmek ister ve hatta öldürür. Âşıklar zümresi ise cellat sevgilinin karşısında celladın kılıcıyla iki parçaya ayrılmış ceset gibidir:

Dutar cellâd çeşmi tîgın üryân
Öninde ehl-i ʿışk dû-nîme benzer [*Muhibbî Dîvânı* G 1187/2 (Yavuz ve Yavuz 2016)]

Aceb bu gamze midür yâhud cellâd
Tutar hâzır elinde tîg u hançer [*Muhibbî Dîvânı* G 1162/4 (Yavuz ve Yavuz 2016)]

Gamzen meni yüz tîg ile katl eyledi gerçi
Mücrim ili bir tîg ile katl eyledi cellâd [*Cemîlî Dîvânı* G122/4 (Demircioğlu Gençtürk 2002)]

Cellatlar can almaya o kadar hazırdır ki elleri her daim hançerin/kılıcın üzerinde durmaktadır. Bu beytin zihinde uyandırdığı imaj ile çeşitli Osmanlı resimlerindeki elleri bellerindeki hançerlerin üzerinde duran cellat tasvirleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir:

Gözleri cellâdı cân alup ciger hûn itmege
Gör ne hâzırdur ki desti dâyimâ hancerdedür [*Mecmûatü'n-Nezâir* G326/2 (Canpolat 1987)]

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin yan bakışı bir kurban üzerinde birlikte çalışan iki cellat imajı üzerinden anlatılmıştır. Sevgilinin gözü ile gamzesi (yan bakışı) kan dökücü iki cellada benzetilmiştir. Yine sevgilinin bakışı hançere, kirpikleri ise kılıca benzetilmiştir. Bu iki cellat birlikte çalışmaktadırlar. Cellatlardan biri kılıçla oynayıp yürürken, diğer cellat elindeki hançeri âşığın göğsüne saplamaktadır. Bu hayalde sevgilinin gözlerini kırptıkça kirpiklerinin hareket etmesi göz celladının kılıçla oynamasına benzetilmiştir. Beyitte tasvir edilen sahne üzerinden Osmanlı döneminde cellatların tek çalıştıkları gibi birlikte de çalışabildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca -muhtemelen kalabalık önünde yapılan infaz sırasında- cellatların kılıç kullanmadaki maharetlerini göstermek üzere kılıç ve hançer gibi kesici aletlerle çalıştıkları ve hatta belki de bu aletlerle gösteri amaçlı hareketler yaptıkları anlaşılmaktadır:

Çeşm-i hûn-rîzi o şûhun tîg ile oynar yürür
Gamzesi cellâdı ise bağruma hançer şunar [*Hisâlî Dîvânı* G 122/3 (Ercan 2008)]

Fehîm'in aşağıdaki beytinde celladın kılıcının daima keskin olması gerektiği belirtilmiştir. Tek vuruşta başı gövdeden ayırabilmesi ve böylelikle kurbanın olabildiğince az acı çekmesi açısından kılıcın keskinliği son derece önemlidir. Şair aşağıdaki beyitte bu gerekliliği, sevgilinin keskin bakışlarının gerekçesi olarak sunmuştur. Zira sevgilinin gözü âşığın celladı olduğuna göre kılıca benzeyen bakışlarının da keskin olması gerekir ki âşığa işkence etme, onu öldürme konusunda görevini lâyıkıyla ve çabucak yerine getirebilsin:

İder tîg-i nigâhın her zamân ol bî-amân keskin

Belî şemşîri cellâdun gerekdür her zamân keskin [*Fehîm-i Kadîm Dîvânı* G 242/1 (Üzgör 1991)]

Cellatların kullandığı bir başka alet de ip/urgan ya da kementtir. İp sadece idam için kullanılmaz, aynı zamanda yakalanan suçluların bağlanılmasında da kullanılır. Muhibbî'nin aşağıdaki beytinden hırsızların bazen cellatlar tarafından bağlanarak bir müddet nezarette tutulduğu, bazen de hançer göstererek ölümle korkutulduğu anlaşılmaktadır. Zira hırsızlığın bir cezası olmakla birlikte kısa sürelidir. Huyundan vazgeçmeyip sürekli bir şeyler çalmaya çalışan hırsız, yakalandığı zaman cellatlar tarafından çeşitli şekillerde tehdit edilir ve cezalandırılır.

Âşığın gönlü bir hırsıza, sevgilinin gözü, cellada; saçı, ipe; bakışları da hançere benzetilmiştir. Sevgilinin aşkına talip olan âşığın hırsız gönlü de bazen sevgilinin saçına bağlanıp kalır, bazen de sevgilinin bir hançer kadar keskin olan bakışıyla ikaz edilir:

Gâh olur zülfinde bend eyler bu gönlüm şebrevin

Katlüme cellâd çeşmi gâh hançer gösterür [*Muhibbî Dîvânı* G1153/4 (Yavuz ve Yavuz 2016)]

SELÇUK ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Elinde kement bulunan cellat (Majda, 2006: 226)

Celladın elindeki ip/urgan bazen idam mahkûmlarını asmak ya da boğmak için kullanılır. Adlî'nin aşağıdaki beytinde âşığın gönlü hırsıza, sevgilinin gözleri cellada, kirpikleri hançere, başının iki tarafından sarkan kâkülleri de darağacında sarkmakta olan idam iplerine benzetilmiştir. Sevgilinin cellat gözleri, âşığın hırsız gönlünü asmak üzere kirpik hançerleriyle (tehdit ederek) darağacına götürmektedir:

Gözleri cellâdına virmiş müje hançerlerin

Düzd-i dil asmaga iki kâkül-i miskîn salup [*Adlî Divanı* G9/3 (Bayram 2018)]

Cellatlar Geceleyin Öldürür:

Cellatlar, infazları her zaman halkın önünde -teşhir ederek- yapmadıkları da bilinmektedir. Bu durumda herkese açık olmayan bir mekânda ve genellikle geç sayılabilecek bir vakitte yapılan bu tarz infazların da şiirlerde yer aldığı görülmektedir. Şairin kurguladığı hayale göre; feleğin celladı her gece binlerce kan döktüğü için döktüğü kanlar her seher eteğini kırmızıya boyar. Şafak vaktinde güneşin doğuşu sırasında bütün ufku kuşatan kızıllığın sebebi böyle şairane bir sebebe bağlanmıştır:

Ey niçe bin kan ider cellâdı çerhün her gice

Her sehergeh al iden dâmânın anun kanıdur [*Hamdullah Hamdî Dîvânı* G 45/3 (Özyıldırım 1991)]

Cellat Kana Doymaz

Cellatlar yaptıkları iş dolayısıyla kan dökücüdürler ve her daim işkence yaparak, kafa keserek de kan dökmeye devam ederler. Bu durum celladın kana doymadığı yolunda bir söylemi doğurmuştur. Şiirlerde cellatlarla ilgili bu söyleyiş, sevgililer için de kullanılmıştır. Âlî'nin aşağıdaki beytinde, bakışları cellat olan sevgilinin âşığın kanını döktüğü söylenmektedir. Ancak kana doymayan sevgili her an kan dökmeye devam eder. Beyitte cellatların zalim oldukları da belirtilmiştir:

O hûnî gamzeler dâ'im olur kan dökmege hâkim

Gözün cellâdı hey zâlim senün hîç kana kanmaz mı [*Âlî Dîvânı* G 1493/6 (Aksoyak 2018)]

Cellat, Mirrîh Gibi Uğursuzdur

Klasik Türk şiiri geleneğinin astroloji anlayışı çerçevesinde güneş sultandır, Mirrîh de bu sultanın celladıdır. Mirrîh -Farsçada Behrâm olan yıldız- nash-ı asgar (küçük uğursuzluk) olarak görülür. Elinde bir kılıç veya hançer ile tasvir edilir. Harp, neşat, şecâat, hiddet, senâhat, kuvvet, cinâyet, kabahat, azab, inat ve riyâ bu yıldızın özellikleri arasındadır. Yıldızı Merih olanlar kuvvetli, öfkeli, sert ve cüretkâr olurlarmış (Onay, 2000: 329; Pala, 2000: 285). Kânî'nin aşağıdaki beytinde Mirrîh, sultandan idam fermanı almış bir cellada teşbih edilmiştir:

Nedür hûnîligün cellâd mı Mirrîh mi ne oldun

Meger fermân-ı bî-dermân nefy ü katl-i ʿâm aldun [*Kânî Dîvânı* G 103/4 (Yazar 2010)]

Beni zulm ile öldürdi gözi cellâdı Behrâmun

Niçün itmez leb-i Nûşînrevânı dâdı Behrâmun [*Zâtî Dîvânı* G 800/1 (Tarlan 1970)]

Cellat olarak tasvir edilmiş Mirrîh
(Seyyid Muhammed ibn Emir Hasan es-Su'ûdî, 1582: vr. 4b.)

Cellattan Merhamet Beklemek Yersizdir

Celladın en belirgin vasıflarından biri, acımasızlığıdır. Gönlün kan dökücü ve zalim olan gamzeden kendisini iyileştirmesini beklemesi anlamsız, boş bir iştir. Bu durum cellattan aman dilemeye benzemektedir. Malum olduğu üzere cellattan merhamet beklemek yersizdir.

Var mıdır fâ'ide cellâda amân dersen de
İltiyâm etme dilâ gamze-i hûn-hâra ʿabes [*Sünbülzâde Vehbî Dîvânı* G 30/4 (Yenikale 2011)]

Âşık, sevgilinin gamzesi karşısında o kadar çaresiz bir durumdadır ki bu durum cellattan merhamet bekleyen hükümlünün durumundan farksızdır.

Merhamet ister gönül ol gamze-i bî-dâddan
Görince nâ-çâr kalmış rahm umar cellâddan [*Mânî Dîvânı* G71/1 (Demirel 2017)

Yâre zahm-ı sîne açmam gamzesi hûn-rîz iken
Eylemek olmaz ümîd-i merhamet cellâddan [*Nurî Dîvânı* G70/4 (Yılmaz 2010)]

Ancak sevgili de cellatlar gibi son derece acımasızdır. Sevgilinin cellat gözleri ayrılık kılıcıyla çaresiz âşığı öldürmüştür. Her ne kadar aman dilediyse de onu bağışlamamıştır:

Hayretî bî-çâreyi öldürdi tîg-ı hecr ile
El-amân ol gözleri cellâd elinden el-amân [*Hayretî Divanı* G 352/5 (Çavuşoğlu ve Tanyeri 1981)]

Bazen Ölüm Cezası Haksız Yere Verilir

İftira, yanlış anlama gibi sebeplerle verilen yanlış kararlar sebebiyle bazen cellatların gerçekleştirdikleri infazların sonradan haksız olduğunun anlaşıldığı da olmuştur. Aşağıdaki beyitte şair sevgilinin gözünün durmaksızın haksız yere âşıkları öldürdüğünü söylemektedir:

Tîgını cellâd gamzen dem mi var tîz eylemez
Öldürür nâ-hak yire 'uşşâkı perhîz eylemez [*Muhibbî Divanı* G 1237/1 (Yavuz ve Yavuz 2016)]

Cellattan Misafire Zarar Gelmez

Gelenekte misafir ağırlamak faziletli bir iş kabul edilir. Ev sahibinin misafire zarar vermesi mümkün değildir. Hatta misafirin can ve mal güvenliği ev sahibinin sorumluluğundadır. Fehîm'in aşağıdaki beytinde ev sahibi cellat da olsa bütün acımasızlığına rağmen misafirinin canına kıymayacağı belirtilmiştir. Şair, merhametsizleri yetiştiren, koruyan siyah bir kâseye benzeyen feleğe seslenmiş ve "Kişi cellat bile olsa misafirine kıymaz!" şeklinde uyarıda bulunmuştur. Feleği bu şekilde uyarmasının nedeni, gelenekte dünyanın bir misafirhaneye, insanın da burada kısa süreliğine konaklayan bir misafire benzetilmiş olmasıdır. Şair, bu benzetme üzerinden felekten -dünyada misafir olan- kendisine zarar vermemesini istemektedir:

Ey çarh-ı siyeh-kâse-i dûn-perver-i bî-rahm
Cellâd da olsa kişi mihmânına kıymaz [*Fehîm-i Kadîm Dîvânı* G114/3 (Üzgör 1991)]

Sonuç:

İnsanoğlunun işlenen suçun karşılıksız kalmaması ve önlenmesi kabulünün bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan callâtlık kurumu, hemen hemen her devirde ve toplumda görülmüştür. İslam toplumlarında ve İslamiyetten önceki ve sonraki Türk toplumlarında varlığı bilinen cellatların, 16. yüzyıldan itibaren koruma görevini de üstlendiği bilinmektedir. Haklarında

yazılmış ve söylenmiş birçok söz ve yapılmış birçok çalışma olan cellatların edebi metinlere yansımış olması da olağandır. Bu noktada âşık- sevgili- rakip bağlamındaki benzetmeler dünyası içinde "cellat" ve "cellatlar ile ilgili" kelime kadrosunun metinler içinde yer alma şekilleri çalışmamızın konusunu oluşturmuştur.

Osmanlı dönemine ait bu metinlerde görünümlerinden, giyim kuşamlarına; kullandıkları aletlerden, infaz sırasında kullandıkları aletlere ve yöntemlere kadar birçok noktada cellatlar hakkında bilgi bulmak mümkün olmuştur.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019

Kaynakça

Aksoyak, İ. Hakkı (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Ankara: KTB Yay. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0 [Erişim Tarihi: 08.07.2019]

Bayram, Yavuz (2018). *Adlî Dîvânı- (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sânî)*. Ankara: KTB Yay. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0 Erişim Tarihi: 08.07.2019]

Canpolat, Mustafa (1987). *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir- Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Çavuşoğlu, Mehmed ve Ali Tanyeri (1981). *Hayretî- Dîvan*. İstabul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Demircioğlu Gençtürk, Tülay (2002). *Cemîlî Dîvânı (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul.

Demirel, Şener (2017). *16. Yüzyıl Divan Şairlerinden Mânî- Divan ve Şehr-engîz-i Bursa*. Ankara: KTB Yay. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55755,divan-ve-sehr-engiz-i-bursapdf.pdf?0 [Erişim Tarihi: 08.07.2019]

Ercan, Özlem (2008). *Peşteli Hisâlî Dîvânı*. Bursa:Gaye Kitabevi.

Güler, Mehmet (2009). *Halil Nuri Dîvânı*. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitsü

İpşirli, Mehmet (1993). Cellat. *İslâm Ansiklopesi*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s.270-271.

Kadıoğlu, İdris (2008). *Es'ad-ı Bağdâdî Dîvânı*. Malatya: Özserhat Yay.

Kahraman, Seyit Ali ve Yücel Dağlı (2003a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 1. Cilt 1. Kitap.* İstanbul: YKYay.

Kahraman, Seyit Ali ve Yücel Dağlı (2003b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 1. Cilt 2. Kitap.* İstanbul: YKYay.

Koçu, Reşat Ekrem (1963). Cellâd, Cellâd Ocağı. *İstanbul Ansiklopedisi*. C.6. s:3426-3428. İstanbul.

Majda, Tadeusz (2006). "Ralamb'ın Türk Kıyafetleri Albümü". *Alay-ı Hümayun, İsvet Elçisi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri, 1657-1658.* edt. Karin Adahl. Çev. Ali Özdamar. İstanbul: Kitap Yay.

Mumcu, Ahmet (1963). *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara: Ajans Türk Matbaası.

Okcu, Naci (Trhsz). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: KTB Yay. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0 [Erişim Tarihi: 08.07.2019]

Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ.

Özyıldırım, Ali Emre. *Hamdullah Hamdî ve Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Pala, İskender (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Akçağ.

Rahimi, Farhad (2011). *Kavsî Divanı'nın Dil İncelemesi (Giriş- Dil İncelemesi- Metin-Sözlük)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Sevim, Nidayi (2018). Osmanlı Mezar Taşlarında Başlıklar, Semboller, Şekiller ve Motifler… *Düşünen Şehir*, sayı: 5, Mart 2018, s:102-111. http://www.kayseribusam.com/wp-content/uploads/2018/03/14-Osmanlı-Mezar-Taşlarında-Başlıklar-Semboller-Şekiller-ve-Motifler…-Nidayi-Sevim-102-111.pdf [ET: 29.11.2019]

Seyyid Muhammed ibn Emir Hasan es-Su'ûdî (1582). *Metâli'ü's-Sa'âde ve Yenâbi'ü's-Siyâde.* Bibliotheque Nationale de France, Suppl. Turc. 242, vr. 4b.

Tarlan, Ali Nihat (1970). *Zâtî Dîvânı, Edisyon Kritik ve Transkripsiyon, Gazeller Kısmı. II. Cilt*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Tulum, Mertol ve Mehmet Ali Tanyeri (1977). *Nev'i Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay:

Uludağ, Erdoğan (1992). *Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı (inceleme- Karşılaştırmalı Metin)*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.

Üzgör, Tahir (1991). *Fehîm-i Kadîm Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.

Yavuz, Kemal ve Orhan Yavuz (2016). *Muhibbî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

Yazar, İlyas (2010). *Kânî Dîvânı.* İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yay.

Yenikale, Ahmet (2011). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Kahramanmaraş: Ukde Yay.

Yılmaz, Ayşe (2010). *Nûrî, Hayatı,Edebi Kişiliği, Dîvânı ve Dîvânı'nın İncelenmesi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüksel, Ece (2017). Osmanlı Cellatları. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*. C.1, S.1, s:78-84.

İnternet Kaynağı:

https://www.hadissitesi.com/hadis/10-nolu-hadis [ET:04.11.2017]

"JOSE ORTEGA Y GASSET'NİN FELSEFESİNDE KÜLTÜR EĞİTİMİ"

Seda YURTSEVEN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Emel KOÇ

Gazi Üniversitesi

Ortega y. Gasset, İspanya tarihinin politik ve ekonomik bakımdan en buhranlı, kültürel donanım bakımından en zengin döneminde, 19. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiştir. 15. ve 16. yüzyıllardaki yükseliş döneminde fetihlerle büyük topraklar kazanarak, Avrupa'nın ve dünyanın kaderine büyük oranda etki eden İspanya, maddi kazançlarını vaktinde bilimsel ve teknolojik ilerlemelere evirememiş, politik, hukuki, sosyal dinamiklerin yapısını Avrupa ile aynı hızda geliştirememiş ve savaştığı devletler tarafından cephe alınarak yalnızlığa terk edilmiştir. Bu sebeple öncelikle finansal durgunluğa girmiş, hastalıklı toplum yapısı kalıcı hale gelmiş, İngiltere ve Fransa gibi Sanayi Devrimini tamamlayan büyük Avrupa devletlerine yetişememiş bu devletlerin gerisinde kalmıştır.

Gasset,1910'larda İspanya'nın tarihsel bozgundan kurtulmasının çaresini Avrupa'da aramıştır. "Sorun İspanya'dır, çözüm ise Avrupa'dır." İspanya'nın tüm sıkıntılarının sonuçta "kültürel yoksullaşmasından ileri geldiğini" düşünen Gasset (1992:13), Avrupalılaşma sorununu, kültürleşme sorunu olarak görmüş, İspanya'yı kültürel nitelikteki zenginliği oluşturan evrensel ve kozmopolitik coşku yönünden eksik bulmuştur.

Bu durumda Gasset eğitim aracılığıyla "İspanya'nın yeniden oluşturulmasını" arzulamış ve Avrupa modelini takip eden etik ve kültürel bir canlanmanın gereğine dikkat çekmiştir.

Dönemin bir aydını olarak o, tarihsel, toplumsal ve bireysel yaşantının getirip yığdığı sorunları, kendi zihinsel çabasıyla çözmeye çalışmış, insanlığın özellikle de ülkesi İspanya ve Avrupa insanının uygarlığın hangi aşamasında olduğunu ve gelecekte hangi durumda olacağını irdeleyen çalışmalar yapmıştır. (Cihan, 2011: 28).

İspanyol insanını kendi tarihsel ve kültürel ortamında ama Avrupa ile ortak geçmişi ve geleceği çerçevesinde ele alan Gasset'nin başlıca kaygısı eğitim olmuştur. Gasset, yaşamı boyunca tarihsel bunalımın değişik aşamalarına tanık olan İspanya'nın sorununu bir eğitim sorunu, eğitimi ise öncelikle bireyin hayatını anlamlı kılacak ve yüceltecek bir yaşamsal kültür felsefesine yönelme işi olarak görmüştür.(Işık, 1998: 9).

Gasset felsefesini "kökten gerçeklik olarak insan yaşamı" üzerine inşâ etmiştir. 20. yüzyılda bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte insana yönelik meselelerde de bilimsel bakış açısının baskın olmaya başladığına dikkat çeken Gasset, bu bilimsel bakış tarzını kendi ifadeleriyle "fiziksel akıl" olarak nitelendirmiştir. Gasset fiziksel aklın, bilim ve teknoloji alanında "kesinlikler" vaat ederken, insana ve topluma dair konularda sessiz kaldığını düşünerek, "fiziksel akıl" karşısında "yaşamsal akıl" (vital reason) düşüncesini yerleştirmeye çalışmıştır. O, dönem itibarıyla doğa bilimleri alanında pekçok gelişme yaşanmış olsa da, insan ve insan yaşamını anlama ve yorumlamada doğa bilimlerine özgü yöntemlerin yeterli olmadığını düşünmüştür. Olgucu görüş ve bu görüşe bağlı olarak deney, gözlem ve araştırmaya dayalı bilim anlayışı, özellikle doğa bilimlerinin gelişmesiyle koşutluk içinde günümüzde geniş bir yaygınlık kazanmış, hatta kabul görmüştür (Cihan, 2011: 53).

Ancak Gasset doğa bilimlerine özgü yöntemler aracılığıyla insan ve toplumsal gerçeklik alanının incelenmesinin, birtakım sorunlar meydana getireceğini ifade ederek fiziksel aklın, yaşamın kendisini temele alan, "yaşamsal akıl" ile desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan Gasset'e göre yaşadığı çağın temel problemi ve kuşakların da asli görevi dünyayı, "yaşamın bakış açısına göre düzenleme" doğrultusunda çalışmalar yapmak olmalıdır.(Gasset, 1998: 86).

Gasset, modernite ile birlikte teknik ve bilimde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda zekâya ve fiziksel akıla olan güvenin daha da arttığını vurgulamakta birlikte, beraberinde gelen sıkıntılara da dikkat çekmekte ve bu durumun insan ve onun yaşamını anlamada yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Ona göre doğa bilimsel tutum veya fiziksel akıl, insan ve

onun varoluşu üzerine açık ve seçik hiçbir şey söyleyemez. Dolayısıyla insana yönelik temel meselelerin, doğa bilimsel ve fiziksel bir yöntem doğrultusunda ele alınmaması gerekmektedir. İnsana ilişkin olan şeyler kendiliğinden yolumuza çıktıkları biçimiyle ele alınmalıdır. (Cihan, 2011: 56-57). Fiziksel akıl kavramının, yaşamsal akıl kavramının üstünü örtmesine imkân verilmemelidir.

Gasset'nin kültür eğitimine yönelik düşüncelerinin temelini kökten bir gerçeklik olarak insanı anlamada salt fiziksel aklın yeterli olmadığı konusundaki düşünceleri oluşturmaktadır. Ona göre fiziksel-matematiksel nitelikteki aklın karşısında bir de "anlatıcı akıl" vardır. İnsanlığa, kişiye ya da topluluğa ilişkin bir şeyi kavramak için,"bu insan ya da bu ulus falan şeyi yapıyor ve bu yapıda, eskiden falan şeyi yapmıştı ve falan yapıdaydı gibi" bir "öykü" anlatmak gerekir.

Zira yaşam ancak tarihsel akıl karşısında bir ölçüde saydamlaşmaktadır. (Gasset, 1992:108). Mutlak ve soyut aklın yerini yaşamsal aklın almasıyla birlikte, akıl yaşamın bir faaliyeti olarak belirginlik kazanmaktadır. O halde Gasset'ye göre hâkim olan bilim görüşünün benimsediği mutlak ve soyut nitelikte bulunan fiziksel aklın yerine yaşamsal aklın ön plana çıkarılması gerekmektedir.

Gasset'nin kültür eğitimine yönelik düşüncelerinin anlaşılabilmesi, onun insan ve yaşamı üzerine olan fikirlerini ele almayı gerektirmektedir ki bu açıdan *"Kitlelerin İsyanı"* adlı eseri önemli bir yapıttır. Gasset, 20.yüzyılda Batı uygarlığı üzerinde tehdit oluşturan fikirleri ve rejimleri ele alıp değerlendirdiği "*Kitlelerin İsyanı"* adlı eserinde niteliksiz ve sıradan insanların bir araya gelerek meydana getirdiği kitlelerin, yönetime hâkim olmalarına yönelik eleştirilerde bulunmuştur. O, tarihsel bunalımın temelinde uygarlığı tehdit eden neden olarak herhangi bir niteliğe sahip olmayan, "vasat" ve "sıradan" insanların bir araya gelerek oluşturduğu yığınların egemenliğini göstermektedir.

Gasset adı geçen eserinde "Bilim adamlarının büyük bölümünün kendi hayatlarıyla yüzleşmekten dehşet duydukları için varlıklarını bilime adadıklarını, berrak zihinler olmadıklarını, herhangi bir somut durum karşısında beceriksiz kaldıklarını vurgulamaktadır. (Gasset, 2017: 190) Onlar, somut olaylara yönelik çözüm getiremeyen, normal insanlardan farklılık gösteren, hayallerini takip eden ancak içinde yer aldıkları kültüre "yabancı" olan bir insan tipini yansıtmaktadırlar.

Gasset'ye göre toplum her zaman iki dinamik etkenin birliğidir. Azınlıklar ile kitleler. Azınlıklar özel nitelik kazanmış bireyler ya da birey grupları iken, kitle ise özel nitelik kazanmamış kişilerin toplamıdır, vasat insanlar toplamıdır. (Gasset, 2010: 42). "Kitle insanının gerçekten uygarlığı yıkabilecek bir tehlikeye kapı açtığı yadsınamaz bir gerçektir: o, kültürsüz bir teknolojinin, neredeyse sınırsız ve bilgelikten yoksun bir gücün somut dışavurumudur. (Gasset, 1992: 31). Gasset'e göre kitle insanı, kendisini özel nedenlere bağlı olarak değerlendirmeyen, kendisini herkes gibi hisseden, başkalarıyla aynı biçimde hissetmekten haz

alan kişidir. Aynı zamanda zihinsel ve eğitimsel anlamda kültürden yoksun olan, kamuoyu ve göreneklerle hareket eden kimsedir. Dolayısıyla Gasset'ye göre insanın kendi "benine yönelik bilincinden yoksun" bir biçimde vasat bir insan haline dönüşmesi, kitle insanının meydana gelişini açıklar niteliktedir.

Kitlelerin oluşumunun ve ayaklanmalarının temel sebeplerinden biri Avrupa kültürünün yozlaşmaya başlamasıdır. Kitle, herhangi bir niteliğe sahip olmayan kişilerin bir araya gelerek oluşturduğu vasat kişiler yığını olduğu için Gasset'ye göre, hızlı bir okullaşma sayesinde teknik bilgilerle donatılmış olsa da, sonuçta eğitilmemiş eğitilememiş insan toplamıdır. (Gasset, 2010: 15). Ancak Avrupa'da yaşamlarını sürdüren bu yığınlar, bilimsel gelişmeler sayesinde karmaşık bir dünya içerisinde karar mercii haline gelmişlerdir.

Gasset'ye göre kitleler her ne kadar eğitim almış olsalar da, derinlemesine bir kültür eğitimine ulaşamamışlardır. Gasset'nin kitleleşme olgusuna karşı oluşunun temel sebebi "kitle" içinde kaybolan bireyi kurtarmak ve ona bir "birey" olduğu bilincini tekrar kazandırmaktır. (Cihan, 2011: 95). Fakat Gasset kitleleşme olgusuna yönelik karşıt bir tutum sergilerken, insanın toplumsal bir varlık olduğu gerçeğini de gözden kaçırmaz. Zira insan, "kendini bildiğinden beri, toplum gerçeğini de kavrayarak içinde yaşadığı toplumdan etkilenmekte ve onu da etkilemektedir. Bu bakımdan insanın kültürel ve toplumsal bir dünya içerisinde yaşadığına yönelik farkındalığının bulunması önemlidir. Ancak Gasset insanın toplumsal varlık olduğunu dikkate almakla beraber kitleleşme olgusuna, toplum içerisinde insanların niteliksiz hale gelerek sıradanlaşıp yalnızlaşması ve kendi ben'ine yönelik bilinçten yoksun hale gelmesi nedeniyle karşıt bir tavır sergilemiştir.

Gasset, kitlelerin kültür eğitimi bakımından yetersiz bulunma nedenlerinden biri olarak Avrupa'da meydana gelen nüfus artışını ileri sürmüştür. V. yüzyıldan 1800'lere değin Avrupa nüfusu 180 milyonu aşamamışken, 1800'lerden 1914'lere kadar ise 460 milyonu aşmıştır.

Tekniğin kitle insanını doğurmuş olduğuna kuşku yoktur (Gasset, 2010:140). Nitekim Gasset Avrupa'da meydana gelen bu nüfus artışının kitlelerin meydana gelmesinde ve onların kültür eğitimi bakımından yetersiz olmalarında etkili olduğunu ifade etmiştir. Ona göre yığın ve yığınlarca insan öylesine hızlı bir tempoyla sorunlar açısından tarihin üzerine kümelenmiştir ki, onları tatmin edecek ölçüde geleneksel kültürel donanımı sağlamak kolay olmamıştır (Gasset, 2011a: 79).

Kitle adamı sadece herhangi bir konu üzerine düşünmediği için değil, aynı zamanda kültürel anlamda "kavramsal düşünce'den, "düşünce üzerine düşünceden" yoksun olduğu için de eleştirilmek durumundadır. (Gasset,71). Nitekim Gasset kitle insanının kendi ben'ine yönelik düşünce kadar, düşünce üzerine düşünme bakımından da yetersiz olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla kitle insanının "düşünme" ve "şüphe etme" bakımından yetersizliği bilgiye ulaşamamasına ve kültürsüzlüğüne neden olmaktadır.

Ortega y Gasset'nin üniversite eğitiminde neden kültür ve kültür eğitimine bu kadar önem verdiği ve ihtisaslaşmayı bir barbarlık olarak nitelendirdiği de onun "yaşamsal akıl" ile "fiziksel akıl" ayrımı doğrultusunda anlam kazanmaktadır. Gasset'e göre kitleleşme probleminin bir başka tarafını ihtisaslaşma barbarlığı meydana getirmektedir. Onun, bireyin kendi alanında kontrolsüz bir biçimde gerçekleştirdiği uzmanlaşması ve yetkinleşmesine verdiği isim "uzmanlaşma barbarlığıdır" Fiziksel aklın hâkimiyeti doğrultusunda oluşan bu durum bilim adamlarının da kontrolden yoksun bir şekilde uzmanlaşmaya doğru yönelim göstermelerine sebep olmuştur. Bugünkü bilim adamının kitle adamının örnek tipi olduğu meydandadır. Bu, tesadüf eseri olarak böyle olmadığı gibi tek tek bilim adamlarının kişisel yetersizliklerinden dolayı da böyle olmuş değildir. Bu muhtemelen bilimin –ki medeniyetin temelidir- onu otomatik olarak kitle adamı haline getirmiş olmasındandır (Topçuoğlu, 1968: 44). Nitekim hâkim olan bilim görüşü, bilim adamından bir modern barbar ve ilkel adam meydana getirmiştir. Fiziksel aklı ön plana çıkaran bilim adamları, toplumsal ve insani problemlerin çözüme kavuşturulmasında bilimden faydalanmışlar ve uzmanlaşma barbarlığı ile yaşamsal aklı göz ardı ettikleri için kültür eğitimi gibi meselelere çözüm önerisi getirmekte yetersiz kalmıştır.

KONYA
7-8 ARALIK 2019

Gasset bu uzmanlaşma isteği yüzünden üniversitelerde dahi kültürsüz ve dünya görüşü bakımından yetersiz bir sınıfın meydana geldiğini dile getirmiştir. Bu durum ise beraberinde kitleleşme problemini meydana getirecektir. Dolayısıyla Gasset, hem kontrolsüz bir şekilde gerçekleştirilen uzmanlaşmanın hem de kitleleşmenin engellenmesinde yaşamsal akıl ilkesi doğrultusunda kitlelerin kültür eğitiminin gerekliliğini ifade etmiştir.

Diğer taraftan ona göre bilim, insanın erişebileceği en büyük kazanımdır. Ancak bilimden de üstün olan ve onun gerçekleşmesine olanak sağlayan, insan yaşamının kendisidir.(Gasset, 1998: 39). Oysaki kitle insanının bir özelliği olarak uzmanlaşma hevesi, insan yaşamının bütünlüğünü göz ardı etmektedir. Bilimi küçük parçalara ayırmak, bunlardan biri içine kapanmak ve diğerleri üzerinde düşünmekten kendimizi uzaklaştırmak anlamına gelen"uzmanlaşma" Gasset'ye göre çağının en büyük hastalığıdır (Gasset, 1993: 111). Her ne kadar herhangi bir konuyu iyi bir şekilde bilmek arzu edilen bir durum olsa da, onun dışında yer alan herşeyden habersiz bir biçimde yaşamak, arzu edilen bir durum olmamaktadır.

Zira uzmanlaşma beraberinde ciddi bir problem olan bilim adamlarına yönelik "dar görüşlülüğü" getirmektedir. Bu durumun yaygınlık kazanması ise, insanlığı "bilim adamlarına" bir tahakküm çağına sokmuştur (Doğan, 1986:301).

Bu durumdan yani "tek yanlı tavır alıştan" kurtulabilmenin yolu bilimi, hayatla uyum içerisinde yeniden düzenleyebilmek, bilim ile hayat bütünlüğünü kurabilmektir: Bu da bir Kültür Fakültesi'ni ve kültür eğitimini gerekli hale getirmektedir. Kültür Fakültesinde öğretilmek üzere, bilginin sağlam sentezlerini yapmak ve onu kusursuz bir tarzda sistemleştirmek ihtiyacı, bilimsel yeteneğin şu ana kadar sadece bir ihtiraf olarak varolan bir türünü "entegrasyon yeteneği"- iş başına çağıracaktır. Zorunlu olarak bu; tüm yaratıcı çabaların kaçınılmaz olarak yaptığı gibi, uzmanlaşma demektir fakat insan bu kez "bütünü inşa etmede" uzmanlaşacaktır. Araştırmayı sürekli bir şekilde belli problemlerle parçalanmaya sevk eden gelişme, bilimin tuz-buz olması, bilimi zıt yöne sürükleyebilecek ve merkezden uzaklaşan bilimi sağlam bir organizasyonla sınırlayabilecek bir güçle donatılmak zorunda olan herhangi sağlıklı bir organizmada olduğu gibi dengeleyici bir kontrolü gerekli kılacaktır. (Gasset, 1997:122).

Kültürü çağın fikirlerinin yaşamsal bir dizgesi olarak değerlendiren Gasset'ye göre "bir çağı tanımak istediğinizde o çağda nelerin yapılmış olduğunu bilmemiz yetmez, nelerin yapılmamış olduğunu, neyin olanaksız sayıldığını da bilmeniz gerekir. (Gasset, 1998: 64). Bu bağlamda Gasset, çağının üniversitesinin kültür öğretimini ya da aktarımını tümüyle ortadan kaldırmış

bulunduğuna (Gasset, 1998: 39) dikkat çeker. Bu doğrultuda o, kendi çağının üniversitelerini "kültür fukarası" olarak nitelendirir.

Gasset "*Üniversitenin Misyonu*" adlı eserinde üniversite öğrencilerine, Reform Ruhu'nu aşılamayı amaçlamıştır. Ona göre üniversite reformu, toplumsal ve düşünsel boyutta bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Kendi deyişiyle: "Tarihte herhangi bir şey yapabilmiş olan toplumlar, ancak form kazanabilmiş olanlardır. Form kazanabilmenin yolu da bireyin kendini aşması, gelişimi için konsantre olmasıdır". (Özkul, 2006: 79).

Gasset bu ifadeleriyle belli bir hedefi olmayan, sıkıntı ve bunalımlı bir dönem içerisinde yaşayan öğrencilerin potansiyelleri doğrultusunda eğitilmeleri amacıyla İspanya ve Avrupa ülkelerine ilgisini yönelterek, düşünsel boyutta meydana gelen yozlaşmalara çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır. Gasset, üniversitelerdeki eğitim sisteminin kültür bakımından yetersiz olduğunu ifade ederek var olan eğitim programlarını daha çok "fiziksel akıl" merkezli görüş açısını benimsemeleri itibariyle eleştirmiştir. Gasset'e göre gününün üniversiteleri, öğretimini tam anlamıyla ortaya koyamamasıyla birlikte kültür aktarımını da gerçekleştiremediğinden dolayı "kitle insanı" yetiştirir hale gelmiştir.

O halde "Her şeyden evvel bu sıradan insanı kültürlü bir insan haline getirmek zorunludur: Onu çağının seviyesine ulaştırmak " gereklidir. Üniversitenin temel işlevi başlıca kültürel disiplinleri öğretmektir. (Gasset, 1997:101).

Gasset'nin eğitime yönelik düşünceleri ele alındığında onun "birey" odaklı bir eğitim fikrinin savunucusu olduğu görülmektedir. Gasset gençlerin kitleleşmekten uzak durup harekete geçmeleri gerektiğini ve reform gerçekleştirebilecek bir ortamın varlığını değerlendirmeleri gerektiğini şu ifadeleriyle belirtmiştir: "Evet, zamanımız imkânlarla dolu, gençler ne kadar değerli bir şansa sahip olduğunuzu takdir edemiyorsunuz. İspanyanın kaderinin ihtişamlı bir noktasında dünyaya geldiniz. Aralarında yeni bir devlet ve üniversitenin de bulunduğu birçok

şeyin mümkün olacağı bir ufuk uzanıyor önümüzde" (Gasset, 1997: 53). Reformu sonuca ulaştıracak olan şey iradedir: Bir girişim yapmak için insan kendini bir şekilde donatmalıdır (Gasset, 1997: 55).

Gasset'nin öğretimde tutum ilkesi ve öğretim programları konusundaki fikirleri dikkate alındığında görüşlerinin varoluşsal ögelerle birebir örtüştüğü görülmektedir. Gasset'nin eğitimde temel ilke olarak kabul ettiği ilk husus "öğrenciye görelilik ilkesi" olmakla beraber, üniversitenin de öğrencinin izdüşümü olması gerektiğini, bu doğrultuda öğrenci ve onun kapasitesini göz önünde bulunduracak şekilde öğretim programlarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Gasset'nin öğretim kurumlarında olması gerektiğini ifade ettiği bir diğer ilke de "güncellik ilkesidir." Ortega'ya göre öğretim kurumları güncel olanı gözeterek kültürel, bilimsel ve mesleki bakış açılarını kullanarak ağırlığını koymalıdır (Gasset, 1998: 71). Ortega'nın güncellikten kastı, çağın düzeyini tutturabilmektir (Işık, 1998: 15).

Gasset güncellik ilkesinden hareketle kültür eğitiminin gerekliliğini ifade etmiştir. O, kültür eğitimini ise şu şekilde tanımlamaktadır: "Evren ve bir önceki kuşakla olgunluğa erişmiş bulunan insan hakkındaki fikirler dizgesinin, genç kuşaklara aktarılması" (Gasset, 1998: 43). Dolayısıyla Gasset'e göre kültür eğitimi meselesinde dikkate alınması gereken meselelerden birisi de öğrenilecek ve öğretilecek konuların gerçeklik veya yaşamsallık durumudur. Bu ilkenin temel amacı öğrenci kapasitesini temele alan programlar meydana getirmesiyle birlikte söz konusu bu programların da yaşamsal ve güncel nitelikte olmasıdır.

Gasset'e göre araştırmanın" baskın olduğu bir üniversite düşüncesi yıkıcı olmuş, en temel mesele olan kültür meselesinin dışlanmasına sebebiyet vermiştir.(Gasset, 1997:107).Bu durumda çağın gereklerini kavrayan bir üniversite düşüncesinin yalnızca saf bilimin araştırılması ve öğretilmesi ile değil, bunun yanı sıra insanın varoluşunu ve yaşamını tasarlayabilmeye katkıda bulunabilecek kültürel düşünceler ve inançlar dağarcığı ile birlikte ve "öğretmenin ekonomi prensibi" tarafından sabitlenen ve yönetilen bir mesleki eğitim-öğretim ile kurulması gerekmektedir (Vallenilla, 2008: 128).

Gasset eğitimin ortaya çıkış nedenini ifade ederken ekonomi ve eğitim benzerliğinden hareketle düşüncelerini dile getirmiştir. İnsan ve onun öğrenme yetisinin yetersizliğini ekonomideki kıt kaynak vurgusuyla ilişkilendirerek, ekonomideki sınırsız insan ihtiyaçlarını da bilginin tamamını insanın öğrenemeyeceği gerçeğine benzeterek eğitim konusuna yönelik

düşüncelerini açıklamıştır. (Ata, 2018: 75). Ekonomik temelli bir kavram olan "kıtlık" kavramı üzerinden öğretimin ilkesini açıklayan Ortega'ya göre öğretim programlarını şekillendirmesi beklenen ilke, öğrenilecek çok fazla veriye rağmen öğrenecek olan kişinin sınırlı olan

kapasitesidir (Gasset, 1998). Bu bağlamda öğrencinin hayatı adına gerekli olan bilgiler onun rahat bir şekilde öğrenebileceği içeriğe uygun bir şekilde verilmelidir.

Bu doğrultuda Gasset felsefesinde üniversitenin ne olduğu ve misyonunun ne olması gerektiği soruları da yanıt bulmaktadır. Gasset'e göre üniversite reformunun temeli, üniversitenin fonksiyonunun ne olduğunun doğru bir şekilde tanımlanmasını zorunlu kılmaktadır. Üniversitenin görevinin ne olduğu sorunu güçlü bir ışık altında, kararlılık ve gerçekçilikle yeni baştan ele alınıp değerlendirilmelidir. Bu noktadan yola çıkılmazsa, yapılacak her türlü değişiklik süsleme, düzeltme boşa kürek çekme olacaktır. (Ata, 2018: 60).

Nitekim Gasset, gelişmiş olan ülkelerin eğitim sistemlerini de yeni müfredatlar doğrultusunda taklit etmeye yönelik girişimlerde bulunanlara eleştiri getirmekte ve eğitimde reform için başlangıç noktasının içinde bulunulan toplumun koşulları olduğunu dile getirmektedir. Bu konuda o "Bir ülkenin normal kurumu olarak okul kendi dört duvarının arasında yapay olarak üretilen eğitsel havaya bağlı bulunduğundan çok daha fazla, bütünüyle içinde yüzdüğü toplumun havasına bağlıdır. "Yabancı ülkelerde bilgi aransın tamam ama model, hayır"(Ortega, 1998) demektedir.

Üniversitenin misyonu, üniversite öğretimi için bir gerçeklik havası yaratmaktır (Vallenilla, 2008:126). Gasset'ye göre üniversite öğretiminin sahteliği, ekonomi prensibi ilkesinin neden olduğu bilmeme durumundan kaynaklanmaktadır. Gasset'ye göre üniversite sahteliklere düşmeyerek gerçek bir şekilde faaliyetlerini yürütmek istediği takdirde hayalî bir arzu doğrultusunda öğretilmesi gerekeni öğretmekten ziyade yalnızca öğrencilerin kapasiteleri doğrultusunda öğretilebilecek olanı öğretmesi gerekmektedir.

Gasset 20. yüzyılda hâkim olan eğitim görüşünün bilimin içine hapsolmasından dolayı kültürden yoksun bir şekilde avukat, doktor, akademisyen gibi meslek gruplarının yetiştiğini ifade ederek, üniversiteden beklenen, hatta genel olarak eğitimden beklenen temel misyonun kitlelerin, bir başka ifadeyle kültürsüz grubun eğitimini sağlamak olduğunu vurgulamıştır.

Gasset'ye göre kitle insanının bir ekonomik sınıfı yoktur (Ata, 2018:169). Kitle insanının ön plana çıkan temel niteliği, içerisinde yaşamını sürdürdüğü toplumun kültürel dinamiği bakımından yetersiz olmasıdır.

Gasset üniversite sistemlerinin sadece meslek sahibi olmayı öğretmesinden rahatsızlık duymuştur. Üniversitelerin sadece "zihinsel mesleklerin öğretimi" ve "bilimsel araştırma ve geleceğin" araştırmacılarının yetiştirilmesi" alanlarından oluşmasını şaşkınlıkla karşılamıştır (Ata, 2018:101). Ona göre avukat, öğretmen ve doktor gibi mesleklerin kazandırılmasıyla birlikte öğrencilere tarih ve felsefe gibi derslerin ve genel kültür bilgisinin de verilmesi gerekmektedir. Sadece matematik gibi bilimler öğrenilerek kültürlü olunmayacaktır. Gasset yaşadığı dönemde yükseköğretim programlarında da kültür eğitimi bulunmadığı için kitle insanının ortaya çıktığını düşünmektedir. Gasset'ye göre kültür eğitimi bakımından yetersiz olan öğrenciler mesleklerinde başarılı performans gösteremeyecektir. İnsan kültürsüz olduğu sürece her ne kadar alanında uzmanlaşmış bulunsa da donanımsız olarak nitelendirilecektir.

Gasset'ye göre üniversite şu üç işlevden oluşur: 1) Kültür aktarımı 2) Meslek eğitimi 3) Bilimsel araştırma ve yeni bilim adamlarının yetiştirilmesi. (Gasset, 1997: 85). Ona göre kültür eğitiminden sonra üniversiteden beklenilen diğer fonksiyon ise bireylerin meslek sahibi olmalarını sağlamasıdır. Bu suretle üniversite bilimsel bilgi ve kültür bağını kurabilecektir.

Gasset'nin bir üniversitede ön plana çıkardığı temel fonksiyon kültür aktarımı ve temel kültürel disiplinlerini-yani: Fizik, biyoloji, tarih, sosyoloji ve felsefe gibi - öğretmektir. (Gasset, 1997:101).Üniversite reformu ve kültür eğitimi ile toplum, kitle olmaktan kurtulmuş olacaktır.

Sonuç olarak Gasset bilimin, yaşamsal akıl ile işbirliği yapması ve kültür eğitimiyle ilişkili bir şekilde ilerleme kaydetmesi gerektiğini düşünmektedir. Yaşamsal akıl merkeze alınarak kitlelere üniversiteler tarafından kültür eğitimi verildiği takdirde kitleleşme meselesi de ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla Gasset'e göre kültür eğitiminin nihai amacı, sıradan ve niteliksiz kitleleşmeden kendisini bağımsız hale getiren, kendi çağının seviyesine ulaşan, kendi ben'ine yönelik bilinci bulunan kültürlü bireyler yetiştirmektir.

KAYNAKÇA

Ata, B. (2018). Avrupa'nın Öğretmeni Jose Ortega y Gasset: Peyzaj Pedagojisi'nden Geleceğin Eğitimine. Ankara: Pegem.

Cihan, M. (2010). Jose Ortega y Gasset'de İnsan ve Tarih Felsefesi. Konya: Çizgi.

Gasset, J.O.Y. (1992). Tarihsel Bunalım ve İnsan. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Gasset, J.O.Y. (1993). The Revolt Of The Masses. (W.W. Anonymous, Çev.). New York: W.W. Norton &Company.

Gasset, J.O.Y. (1997). Avcılık Üstüne. (D. Türkömer, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Gasset, J.O.Y. (1997). Üniversitenin Misyonu. (B. Üçpınar, Çev.). İstanbul: Birleşik.

Gasset, J.O.Y. (2010). Kitlelerin Ayaklanması. (1. Baskı). (N.G. Işık, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Gasset, J.O.Y. (2010). Kitlelerin Ayaklanması. (2. Baskı). (N.G. Işık, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Gasset, J.O.Y. (2017). Kitlelerin Ayaklanması. (5.Baskı). (N.G. Işık, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat.

Gasset, J.O.Y. (2017). Üniversitenin Misyonu. (5.Baskı). (N.G. Işık, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat.

Işık, N.G. (2011). "Sunuş" Sistem Olarak Tarih.(1.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Özkul O. (2016). J. Ortega y. Gasset'e Göre Üniversite, Bilim ve Kültür. *Akademik İncelemeler Dergisi.*

Özlem, D. (1986). Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi. İstanbul: Remzi.

Vallenilla, E.M. (2008). Ortega y Gasset ve Onun Üniversite İdeolojisi. (C.Karaca, Çev.). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, 48, (1)* 123-129.

XV. ASIR MEMLÜK KAHİRE'SİNDE ORTAK METODOLOJİ ARAYIŞLARI: İBNÜ'L-HÜMÂM VE *ET-TAHRİR Fİ İLMİ'L-USUL* ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Büşra S. KAYA

İstanbul Üniversitesi, Dr.

ÖZET

İslami ilimler tarihinde kökenleri on asır öncesine kadar götürülebilecek iki temel düşünce yapısı yer almaktadır. Mezheplerin teşekkülünden modern döneme kadar özellikle usul alanının gelişmesinde önemli rol oynamış olan bu iki ayırım, mezheblerin gelişimi ve usulünü ortaya koymasındaki temel yaklaşım farkına dayanmaktadır. Fukaha metodu ve mütekellimin metodu olarak hayat bulan bu iki düşünce yapısının temelinde fıkıh ve kelam eksenli delilleri açıklama düşüncesi yatmaktadır. Tarihi gelişimi içerisinde fukaha metodu daha ziyade amele müteallik meselelerin çözümünde reye müracaat eden Hanefi usul anlayışıyla, mütekellimin metodu ise ehl-i hadise yakın gelişimi ile Şafi usul anlayışıyla eşleştirilmiş ve kimlik kazanmıştır. Bu çalışma mezheplerin teşekkülünden itibaren farklı mecralarda gelişim göstermiş olan fukaha ve mütekellimin usul anlayışlarının, Moğol istilaları sonrası dönemde ortak bir metodoloji ile birleştirilme gayretlerine dikkat çekmektedir. Çalışmada IX. (XV.) asır Kahire Hanefi fukahası arasında yer alan İbnü'l-Hümâm ve *et-Tahrir fi ilmi'l-usul* isimli memzûc eseri ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmanın konusunu teşkil eden İbnü'l-Hümâm, aslen Sivaslı bir ulemâ ailesine mensup iken Moğol istilaları nedeniyle kadı olan dedesi ve babası tarafından Kahire'ye kadar gelmiştir. İbnü'l-Hümâm'ın Memlük Kahire'sinde dört Sünni mezhebe mensup ileri gelen pek çok ulemânın ders halkalarına katılmış olması ve dönemin tarihi şartlarının onun ortak bir usul ortaya koymasında etkili olduğu düşünülmektedir. Moğol istilaları sonrası İslam toplumlarının içine düştüğü büyük bunalım karşısında ulemânın çözüm arayışlarının bir neticesi olarak ortak çözüm arayışlarına gitmiş oldukları tahmin edilmektedir. Bu noktada dönemin Hanefi otoriteleri arasında ismi zikredilen İbnü'l-Hümâm'ın ortaya koymuş olduğu bu metodolojik yaklaşımda ulemâ bilgi ağlarının büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada öncelikle İbnü'l-Hümâm'ı ortak metodoloji düşüncesine iten saikler olarak ulemâ bilgi ağları tespit edilecek, sonrasında ise *et-Tahrir fi ilmi'l-usul* isimli usulünde ortaya koymuş olduğu sistem ele alınmaya çalışılacaktır. İbnü'l-Hümâm'ın ortaya

koymuş olduğu metodolojik yaklaşımın, sonrasında özellikle Hanefi usul anlayışının gelişimine ne tür bir katkıda bulunduğu ve ne tür bir gelişme gösterdiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moğol istilaları, Memlük, Kahire, Hanefi fukaha, İbnü'l-Hümâm, ulemâ bilgi ağları, ortak metodoloji arayışları.

GİRİŞ

IX. (XV.) asır Kahire Hanefî ulemâsının önemli isimleri arasında yer alan İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Moğol istilalarından kaçan dedeleri vasıtasıyla önce İskenderiye sonra da Kahire'ye yerleşmiş ve burada bir araya gelen dört Sünni mezhep ulemâsının ders halkalarına katılarak onların birikimlerinden istifade etmiştir[1]. Hocaları arasında dönemin Ebu Hanife'si olarak tabakat eserlerine ismi geçen Kariülhidaye'den uzun yıllar *Hidaye* okuyan İbnü'l-Hümâm, Maveraünnehir bölgesine mensup zihin dünyasına sahip olmakla birlikte katıldığı farklı mezheplerden ileri gelen hocaların derslerinden edindiği bilgileri de bir arada mecz etmiştir.[2]

Bu çalışmada ilk olarak İbnü'l-Hümâm'ın yaşadığı Kahire şehrinde ilmî ortam ve onun düşüncelerini etkileyen, gelişmesine katkı sağlayan hocaları ele alınacak, ikinci olarak Memlükler dönemi Hanefiliğin ve Hanefi usul anlayışının geldiği nokta değerlendirilmeye çalışılacak ve son olarak da İbnü'l-Hümâm'ın böyle bir eser ortaya koymasında etkin olan usul anlayışı, ehl-i hadis ve ehl-i rey metodolojilerini birleştirme çabasına neden ihtiyaç duyduğu, böyle bir eser telifine götüren sebepleri, *et-Tahrîr* isimli eserinde ehl-i rey görüşünün ne ölçüde dışına çıkabildiği, dönemin diğer kaleme alınan usul eserlerinden farklılıkları ve İbnü'l-Hümâm'ın bu eserinin kendisinden sonra ne ölçüde kabul gördüğü ele alınacaktır.

KONYA 7-8 ARALIK 2019

[1] Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî (ö.902/1497), *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1354),VIII, 127, 132; X, 209; Leknevî, Muhammed b. Abdulhay (1304/1886), *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, (Kahire 1324) 180.

[2] Ebü'l-Fazl İbn Hacer el-Askalânî (ö. 855/1449), *İnbâ'ü'l-ğumr bi-ebnâi'l-'umr*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), VIII, 115-116; Sehâvî, *ed-Dav*, VI, 109; Ebü'l-Felah Muhammed İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbari men zeheb* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986), VII, 191; Ebü'l-Fazl Celâleddin es-Süyuti (ö. 911/1505), *Hüsnü'l-muhâdara fî târîhi Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, (Kahire 1967), I, 473.

a. İbnü'l-Hümâm'ın Yetiştiği IX. (XV.) Asır Memlük Kahire'sinde İlmî Ortam

V. (XI.) asrın sonlarında başlayarak İslam dünyasına önemli kayıplar yaşatan Haçlı seferlerinin etkileri henüz geçmemişken İslam dünyası Harezm'den gelen Moğol saldırıları ile karşı karşıya kaldılar. Bu akınların Abbasi Devleti'nin başkenti olan Bağdat'ı 1258 tarihinde ele geçirmesi ise İslam medeniyetinin belki de en büyük bunalımlarından birine düşmesine neden olmuştur. Bağdat'ın Moğollar tarafından istilası neticesinde kuruluşundan bu yana sürekli ilerleme ve gelişme gösteren İslam medeniyeti ilk kez dışarıdan aldığı bir darbe ile siyasi merkezini kaybetmiş ve medreselerini, kütüphanelerini yıkan, âlimlerini öldüren bu düşman karşısında büyük kayıplar vermiştir. Bu gelişmelerin neticesinde siyasi birlikten mahrum kalan müslümanlar, güvenlik arayışı içinde çeşitli bölgelere yayılmışlardır. Bu saldırıların sürdüğü bir dönemde Moğollar karşısında ayakta durabilen tek güç olarak Memlükler çıkmaktadır. 1260 yılında Filistin'in Ayn Câlût mevkiinde yapılan savaşta Moğol kuvvetlerini yenen Memlükler, siyasi birliklerini tesis etmiş ve başta Şam ve Kahire olmak üzere Moğollardan kaçanlara güvenlik ve emniyet içinde yaşama imkanı sunmuşlardır.[3] Memlük devleti siyasi-askeri ve ticari erkin Memlük denilen Türk asıllı ve daha ziyade Hanefî mezhebine mensup bir grubun elinde toplandığı bir yapıyı oluşturmaktaydı. Memlüklerin siyasi yapılarını üzerine kurdukları topraklarda yaşayanların çoğunluğunu ise Arap asıllı ve ekseriyetini Şafiî mezhebine mensup kimseler oluşturmaktaydı. Moğol istilalarının Maveraünnehir, Horasan ve Anadolu topraklarında yarattığı etki batıda Endülüs'e saldıran Haçlı birliklerinde de görülmekteydi. Artık yıkılmanın eşiğine gelmiş olan Endülüs Emevileri'nden kaçan pek çok kimse önce Kuzey Afrika'ya, sonra da ilerleyerek emniyet ve güvenliğin temin edildiği Memlük topraklarına göç ediyordu.[4] Göç edenler arasında geldikleri bölgelerin ileri gelen ulemâsı da yer almaktaydı. Böyle bir karmaşanın yaşandığı, İslam medeniyetinin bir anlamda var olma mücadelesi verdiği, devlet yapılarının ortadan kalktığı, ilim merkezleri, kütüphaneleri ve âlimlerinin öldürüldüğü bir dönemde Şam ve Kahire'de güven ortamına ulaşan ilim ehli, kendilerine kadar gelen bilgi birikimini bir sonraki nesle çeşitli ders halkalarında yahut kaleme aldıkları eserlerde aktarmayı bir mesuliyet olarak görmüşlerdi.[5] Dönemin ulemâsı tarafından aklî ve naklî ilimlerin hemen

[3] Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar," *DİA*, XXX: 226; Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, IV: 275-276.

[4] Endülüs Emevileri 1057 yılında Kastilya Kralı ile yapılan savaşta bozguna uğramış ardından uzun süren iç karışıklıklar ve isyanlar neticesinde çok ciddi kayıplara maruz kalmışlardı. Bu topraklarda yaşayan pek çok kimse yaşanan olumsuzluklar nedeniyle 1258'lerden itibaren Kuzey Afrika üzerinden başta Kahire olmak üzere diğer İslam topraklarına göç etmişlerdi. Bkz. Mehmet Özdemir, "Endülüs," *DİA*, XI: 211-225.

[5] Carl F. Perty, *The Civilian Elite of Cairo in The Later Middle Ages*, (Princeton Univ. Press., 1981), 34-36.

her alanında kaleme alınan eserlerin, kendinden öncesi ve sonrasından kat kat fazla oluşu aynı zamanda ilmî faaliyetlerin oldukça yoğun bir şekilde icra edildiğinin de bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Memlük siyasi eliti tarafından bu devletin topraklarında ilmî faaliyetlerin desteklenmesi, ilim adamlarının bölgeye çekilmesine sebep olmuştu. Bu dönemde sultan, emir, kadı ve aileleri tarafından kurulan pek çok eğitim kurumu, medrese, kütüphane, bimaristan, hankah ve ribatta sürdürülen eğitim faaliyetleri erkeklerin dışında kadınların, çocukların da yoğun olarak dahil olabileceği bir ilmî muhiti temsil etmekteydi. Bu tür kurumları zengin vakıflarla destekleyen memlükler, buralara dönemin en meşhur âlimlerini müderris olarak atayarak bu kurumların ilmî cazibesini de arttırmaya niyetliydi.[6]

Memlükler dönemi eğitim kurumlarının en önemli özelliği dört Sünni mezhep fıkhının resmi olarak aynı çatı altında okutulduğu mekanlar olmasıydı. İlme meraklı talebelerin, dersin hocasından aldıkları izinle dahil olabildikleri ders halkaları farklı pek çok âlimin ders halkasına dahil olabilme imkanı sunmaktaydı.[7] Dönemin ileri gelen hadis hafızı Irakî ailesinden Zeynüddin ve oğlu Veliyyüddin'in pek çok medresede icra ettiği imla meclisleri pek çok kimsenin katıldığı ilim meclisleri haline gelmişti.[8] Aynı şekilde İslam medeniyet tarihinde belki de hadis alanında en ileri seviyeye ulaşmış olan İbn Hacer'in verdiği hadis dersleri çevre şehirlerden gelenlerin de ilgi odağı olmuştu. İbn Hacer aynı zamanda dönemin Kahire'sinde Şafiî başkadılık makamını da elinde tutmaktaydı. Kahire'deki pek çok medresede başta hadis olmak üzere fıkıh, tefsir ve dil dersleri veren İbn Hacer'in ders okuduğu iki yüzden fazla hocasından elli beşi ise dönemin ileri gelen kadın âlimleriydi.[9] Makrizi'inin dönemin Kahire'sinde işlevselliğini sürdüren yüze yakın olarak kaydettiği medreselerin pek çoğu dönemin sultan yahut sultan ailesi tarafından inşa edilmişti.[10] Bu medreselerin pek çoğunda vakfedenin bütçesine göre ve vakfiyesinde belirttiği şartlara göre dersler verilmekteydi. Vakfiyeleri esas alındığında çoğunluğu Şafiî medreseleri, ardından Hanefî, sonra Mâlikî

[6] Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Makrîzî (ö. 845/1442), *Kitabü's-süluk li maʿrifeti düveli'l-müluk*, (Kahire: Matbaatü'l-Cenne, 1941), II: 443; Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf İbn Tağrîberdî (ö. 874/1469), *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kahire*, (Kahire: Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, 1929), VII: 120-122; Kazım Yaşar Kopraman, "Baybars I", *DİA*, V: 222; Joseph H. Escovitz, "The Establishment of Four Chief Judgeships in the Mamluk Empire", *Journal of American Oriental Society* 102/ 3, 1982, 529-531.

[7] Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Makrizi (ö. 845/1442), *Kitabü's-süluk*, II: 443-447. Gary La Viere Leiser, *The Restoration of Sunnism in Egypt: Madrasas and Mudarrisun 495-647/1101-1249* (Yayınlanmamış doktora tezi, University of Pensilvania, 1976), 178. Ayrıca bkz. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmiʿ*, XII. Ayrıca bkz. Abdülaziz Cemaleddin, *Tarihu Mısr*, III/I: 710-704.

[8] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmiʿ*, XII: 2, 10-11; İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV: 385.

[9] İbn Hacer, *el-Mecmaü'l-müesses*, 322-327; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmiʿ*, XII: 91, 124. İbn Hacer, *ed-Dürer*, I: 544; Ebü'l-Fazl İbn Hacer el-Askalani, (ö. 852/1449), *Mecmaü'l-müesses*, 167-172. İbn Hacer hocası Hatice için meşyeha düzenlemiştir.

[10] Takiyyüddin el-Makrîzî (ö. 845/1442), *el-Mevâiz ve'l-iʿtibâr bi zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, (Beyrut: Daru Sadır, t.y.), II: 382-3, thk. Eymen Fuad Seyyid, (London: Müessesetü'l-Furkan, 1995) (Bu eser Hitâtü'l-Makrîziyye olarak da bilinir.), IV/1: 531-535; Sehâvî, *ez-Zeylü alâ refʿi'l-isr* (Kahire: Darü't-Teavün, 1966), 491.

sonrasında da Hanbelî medreselerinin sayı itibariyle sıralanabileceği Memlük Kahire'sinde vakfiyelerindeki şart esas alınmakla birlikte bunun ötesinde diğer mezhep fıkıhlarının ve hatta dönemin ilim anlayışına uygun bir biçimde Arap dili, nahiv, beyan, meâni, mantık, matematik, astronomi, tıp, hadis, fıkıh ve tefsir derslerinin verildiği görülmekteydi. Tabi ki bu medreselerin tamamında tıp dersleri icra edilmiyordu. Ancak İbn Tolun Camii'nde dahi tıp derslerinin verildiği bilinmekteydi.[11] Bununla birlikte dönemin eğitim kurumları ilmî faaliyetlerin çoğunlukla yürütüldüğü mekanlar da değildi. Ulemâ evleri, kütüphaneler, ribat ve hankahlar yahut âlimlerin mesleklerini icra ettiği mekanlar da birer eğitim mekanı olarak kullanılmaktaydı.[12] Irakî, Bulkinî, Askalânî, Mardinî gibi ailelerin kızları da ileri derecede eğitim almaktaydı. İlmî faaliyetlere katılmak isteyen pek çok kadın ve kız çocuğunun buna imkan bulabildiği Memlük Kahire'sinde çeşitli ilim halkalarını kadınların yönettikleri de görülmekteydi.[13] Mesela İbn Hacer'in hocası olarak kayıtlara geçen Aişe binti Muhammed b. Abdilhâdî uzak diyarlardan ilim taliplerinin kendisinin ders halkalarına katılmak ve ondan sahip olduğu âli isnadlı hadisleri almak isteyen gelenlerin bulunduğu meşhur bir muhaddisti.[14]

Dedesi Sivas kadısı, babası ise dönemin Moğol tehlikesinden uzaklaşmak üzere Anadolu'dan uzaklaşarak İskenderiye'ye yerleşen ve burada kadılık yapan İbnü'l-Hümâm 790/1388 yılında İskenderiyye'de dünyaya gelmiştir.[15] Türk asıllı, Hanefî ve Mâturîdî mezheplerine mensup bir ulemâ ailesinden geldiği bilinmektedir. On yaşına geldiğinde babasını kaybeden İbnü'l-Hümâm ninesi ile Kahire'ye gelerek ilmî çalışmalarına devam etmiştir.[16] İlk eğitimini ailesinden alan İbnü'l-Hümâm Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra dönemin ileri

[11] Makrîzî, *el-Hitât*, II, 384; İbn Hacer, *İnbâ*, VII, 171-179.
[12] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, II, s. 270; III, 65
[13] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, XII: 24. İbn Hacer babası gibi dönemin Hanbelî evkafının idaresinden sorumlu olan Ahmed b. Abdullah'ın (ö. 784/1382) Sittü'l-vüzera ve Hediyye binti Asker'in ders halkalarında kendilerinden hadis sema ettiğini bildirmektedir. İbn Hacer, *ed-Dürer*, I: 179;
[14] İbn Hacer, *ed-Dürer*, IV: 395. Bkz. Jonahtan P. Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde bilginin intikali*, 203.
[15] Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, XII, 32. Döneme dair kayıtlarda ismi sıklıkla geçen kadın âlimler arasında yer alan Aişe binti Muhamed ibni Abdülhadi'nin ismi o kadar yayılmıştı ki Şam kadılkudatı Şehabeddin (ö. 870/1466) kendisinden Sahih-i Buhari derslerini sema etmiş ve onun ismine hocalarına dair kayıtlarında açıklıkla ve iftiharla yer vermişti. Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Süyuti (ö. 911/1505), *Nazmü'l-ikyân fi a'yâni'l-a'yân*, thk. Philip K. Hitti, (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.), 13. Ayrıca Aişe'nden icazet alan pek çok ilim erbabı arasında kendisinden sonra Hanbelî fıkhını bu denli bilen biri kalmadığı belirtilen ve Şeyhuniyye, Cemaliyye, Eşrefiyye, Müeyyediyye ve Sultan Hasan Medreseleri gibi dönemin pek çok medresesinde dersler vermiş ayrıca Bedr el-Bağdadi'nin vefatından sonra da kadılkudatlık yapan Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî de yer almaktadır. Süyuti, *Nazmü'l-ikyân*, 31. Yine dönemin meşhur ulemâ ailesinden olan kazaskerlik ve çeşitli medreselerde müderrislik yapan Taceddin el-Bulkını (ö. 855/1451) de Aişe'den icazet alanlar arasındadır. Süyuti, *Nazmü'l-ikyân*, 151. Şemseddin el-Aksarayi el-Hanefî (ö. 880/1476) de aynı şekilde ondan icazet almıştır. Süyuti, *Nazmü'l-ikyân*, 177-178.
[16] İbn Hacer, *İnbâ*, VIII, 127, 203; Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf İbn Tağrîberdî (ö. 874/1469), *el-Menhelü's-sâfî ve'l-müstevfî ba'de'l-vâfî*, thk. Muhammed Muhammed Emin, (Kahire 2005), I-II; Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Süyuti (ö. 911/1505), *Buğyetü'l-vüât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, (Beyrut 1979), II, 70.

gelen âlimlerinden İbn Mâlik'in *Elfiyetü'n-nahv*'ini[17], *Muhtasaru Kudûrî*'yi[18], Nesefî'nin *Menârü'l-envâr*'ını[19], Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ını[20] okur ve hıfz eder. Ardından Kâriülhidâye'den uzun yıllar *Hidâye*[21], Abdüsselam el-Bağdâdî'den mantık, *İsagoci*, Mahmud b. Muhammed el-Aksarayî'den tefsir, dönemin Hanefî kadılkudâtı Ebü'l-Velid ibnü'ş-Şıhne'den fıkıh; hadis, dil ve tarih âlimi Hanefî kâdılkudât Aynî'den hadis, İzzeddin ibn Cemâa'dan da çeşitli ilimler tahsil eder. Dönemin meşhur astronomi âlimi İbnü'l-Mecdî'den dersler alır. Mâlikî fakihi Bisâtî'nin derslerine katılan İbnü'l-Hümâm, hadis hafızı ve çeşitli medreselerde önemli görevlere sahip olan Şâfiî âlim İbnü'l-Iraki'den hadis dersleri alır. Dönemin ileri gelen tarihçi ve dil âlimi, hadis hafızı ve uzun yıllar Memlük devletinde Şâfiî kâdılkudâtlık yapmış olan İbn Hacer'in çeşitli ders halkalarına katılır.[22]

İlmî faaliyetlerin oldukça canlı bir ortamda hayat bulduğu Memlük Kahire'sinde Kâriülhidâye dönemin Ebu Hanife'si olarak önemli bir otoriteye sahipti. Kayıtlarda herhangi bir eser telif etmediği belirtilen Kâriülhidâye, dönemin ilmî faaliyetlerini anlatan tabakat eserlerinde en çok geçen isimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı mezheplerden pek çok talebe yetiştiren Kâriülhidâye'nin talebeleri arasında yer alan İbnü'l-Hümâm hocasından yıllarca ders okumuştur. Hanefî mezhebinde herhangi bir probleme düştüklerinde pek çok kimsenin kendisine müracaat ettiği Kâriülhidâye hakkında tabakat kayıtlarındaki detaylara baktığımızda, onun dönemin ilmî birikimi ve öğrencileri üzerinde büyük bir ilmî otoriteye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada İbnü'l-Hümâm büyük bir hassasiyetle hocasının bir kısım fetvâsını derleyerek kaleme almış ve dönemin belki de en önemli Hanefî otoritesinin görüşlerini bize aktarmakta kendini sorumlu görmüştür. Aşağıda İbnü'l-Hümâm'ın bilgi ağlarını göstermeye çalışacağız. Böylelikle İbnü'l-Hümâm'ın bilgi kaynaklarını oluşturan hocaları hakkında genel anlamda bir bilgiye sahip olabileceğimizi düşünmekteyiz. Aşağıda verilen tabloda görüleceği üzere İbnü'l-Hümâm, dört Sünni mezhepten en ileri seviyedeki fukahânın ders halkalarına katılarak bu hocalarının bilgi birikimi, problemlere yaklaşımları, delilleri kullanırken nasıl bir yol izledikleri ve ilmî kanaatlerinden etkilenmiş ve kendi ortaya koyacağı

[17] Endülüs asıllı olup Mâlikî iken ülkesindeki karışıklıklar nedeniyle Dımaşk'a göç ettiği bilinen ve burada dönemin ileri gelen dil alimi İbnü'l-Hâcib'in talebesi olan İbn Mâlik et-Tâî'nin Dımaşk'ta Şâfiî mezhebine geçtiği ve Arap dili, gramer ve kıraatine dair *Elfiyye* adlı eserini hocası İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* ve *eş-Şâfiyye* isimli eserlerinden etkilenerek manzum ve muhtasar bir metin halinde kaleme almıştır. Eser dil eğitiminde XV. asır Kahire'sinde ilim tahsili yapan hemen herkesin ilk aşamada ezberlemesi istenen bir risale olup hadisleri dil öğretiminde örnek olarak kullanması bakımından ilk olma özelliğini taşımaktadır. Bkz. Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi *DİA*, XX, 169-171.

[18] Kudûrî'nin (ö.428/1037) Hanefî fıkhına dair kaleme aldığı muhtasarı.

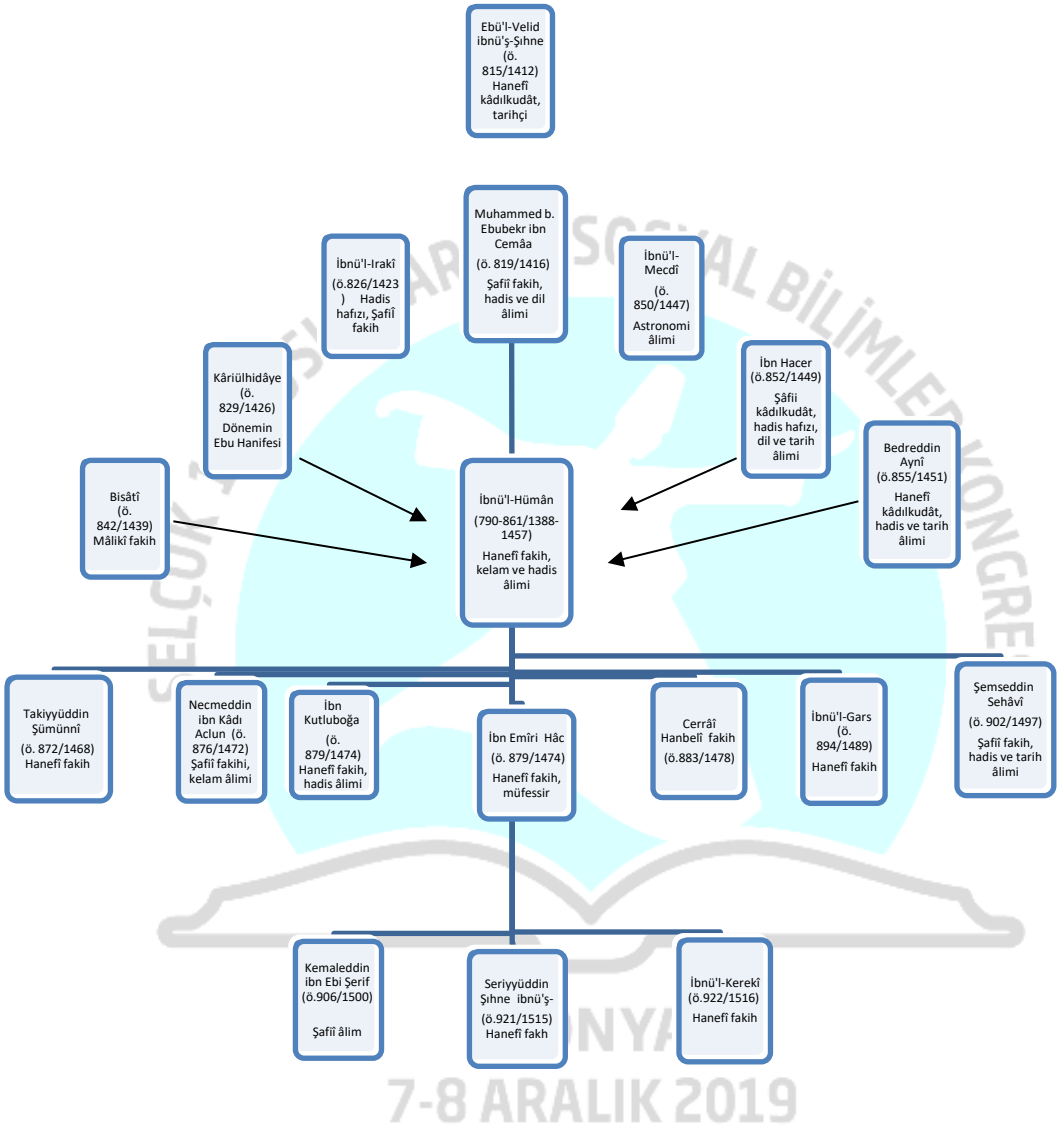
[19] Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö.710/1310) fıkıh usulüne dair eseri.

[20] Mutezilî olan Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) dirayet metoduyla kaleme aldığı tefsiri.

[21] Burhaneddin el-Merğinânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fıkhına dair eseri.

[22] Sehâvî, *ed-Dav*, VIII, 127-132.

eserlerinde ve ilmî kanaatlerinde de bu etkinin bir neticesi olarak mütekellimîn ve fukahâ metotlarını birleştiren memzûc türü bir fıkıh usulü eseri ortaya koymuştur. Yıllarca Hanefî fıkhında otorite olan Kâriülhidâye'den *Hidâye*'yi okuyan İbnü'l-Hümâm, dönemin Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî kâdılkudâtlarının ders halkalarına da aktif olarak devam etmiştir.

İbnü'l-Hümâm'ın dönemin Kahire'sinde pek çok medresede çeşitli dersler verdiği bilinmektedir. Eşrefiyye Medresesi'nde 829-833 yılları arasında müderris olarak görev apan İbnü'l-Hümâm bu görevi 833 yılında kendi isteği ile terk etti. 847 yılında aldığı Şeyhuniyye Hankâh'ı idareciliğini 858 yılında aynı şekilde kendi isteğiyle bıraktı. Bunun yanında Mansuriyye ve Kubbetü's-Salih Medreseleri'nde de müderris olarak bulundu. Vefatı üzerine

Karafe'de İbn Atâullah el-İskenderî'nin yanına defnedildi. [23] Kelam[24], fıkıh[25] ve fıkıh usûlü[26] alanlarında verdiği eserleri, güzel sesi ile musiki icrası[27] ve fesahati dolayısıyla çeşitli kaynaklarda kendisinden övgüyle bahsedilmektedir.[28] Muhammed b. Muhammed el-Havâfî'ye intisabından bir süre sonra Şeyhûniyye Hankâhı şeyhliğine atanmıştır[29]. *Fethü'l-kadîr* ve *et-Tahrîr fî ilmi'l-usûl* adlı eserlerinde hadis ve hadis usulüne dair verdiği bilgiler, hadisleri sened ve metin yönünden tenkide tabi tutması ile bu alandaki ihtisasını göstermiştir. Sehâvî onun büyük âlimlerden olduğunu belirtmekle birlikte hadis alanında fazla bilgisi olmadığını kaydeder. *Et-Tahrîr*'in şarihlerinden İbn Emîru Hâc onu hafız olarak nitelerken[30] Leknevî onun iyi bir hadis âlimi ve hafızı olduğunu belirtmektedir.[31] Zahid el-Kevseri ise onun Hanefî mezhebinin büyük hafız ve muhaddislerinden olduğunu ifade etmektedir.[32]

Ele aldığımız dönem Kahire'sinde İslam dünyasının dört bir yanından bir araya gelen çeşitli ilmi yönelimlere, birikimlere, mezhep ve tasavvufî algılara sahip olan ulemânın ortaya koydukları pratikler, o döneme kadar gelmiş olan bilgi birikiminin aktarımında büyük etkiye sahiptir. Özellikle İslamî ilimlerin hemen her alanında hadis, fıkıh, tefsir, dil, kelam, alanlarında pek çok eserin günümüze kadar geldiği ve pek çok ismini yakından tanıdığımız dönemin ulemâsı bir yandan da Osmanlı döneminin tamamından çok tarih ve tabakat eseri kaleme almış ve bu eserlerin detaylarında dönemin ulemâsının ilmî pratiklerine yer vermiştir. Çalışmamız esnasında temel kaynaklarımızı oluşturan bu tabakat eserleri dönemin ulemâsının bir anlamda sosyal tarihini tüm ayrıntılarıyla sunmaktadır. Çalışmamız esnasında İbn Hacer'in *İnbâü'l-ğumr*'u, Sehâvî'nin *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* adlı eseri ve Süyuti'nin *Buğyetü'l-vüât*'ı başta olmak üzere pek çok tarih ve tabakat eserinden istifade edilmiştir.

[23] İbn Hacer, *İnbâ*, VIII, 203; Sehâvî, *ed-Dav*, VIII, 128-130; Süyuti, *Buğyetü'l-vüât*, I, 166-169; İbnü'l-İmâd, *Şezerât, VII*, 298-299.
[24] İbnü'l-Hümâm, *Kitâbü'l-müsayere fî akâidi'l-münciyye fi'l-âhira*: Bu eseri asıl olarak Gazzâlî'nin *Risaletü'l-kudsiyye*'sine bir şerh olsun diye yazmaya başlamış ancak meseleleri aklîve naklî delilleriyle ortaya koyması ve ortak bir kelam anlayışı geliştirmesi bakımından kendinden sonraki eserler üzerinde oldukça etkili olmuş ve artık Gazzâlî'nin eserinden ayrı, müstakil bir eser haline gelmiştir.
[25] *Fethü'lkadîr*: Müellif bu eserini Merğinânî'nin *Hidâye* isimli eserini şerh etmek üzere kaleme almıştır. Meseleleri ele alırken dört Sünnî mezhebin görüşlerine yer vermesi, aralarındaki ihtilaf ve ittifak ettikleri hususları belirtmesi bakımından *Hidâye* üzerine yapılan önemli şerhlerdendir.
[26] *Et-Tahrîr fî ilmi'l-usûl*: Fukaha ve mütekellimin metotlarını birleştirmek üzere kaleme alınmış memzûc türü bir eserdir.
[27] Sehâvî, *ed-Dav*, VIII, 127-131; Süyutî, *Buğyetü'l-vüât*, 70; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 298.
[28] Sehâvî, *ed-Dav*,VIII, 128-132; Süyutî, *Buğyetü'l-vüât*, 167.
[29] Sehâvî, *ed-Dav*, X, 198-199; Süyutî, Buğyetü'l-vüât, 70; İbnü'l-İmâd, Şezerât, VII, 298.
[30] İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, II, 240, 272.
[31] Leknevî, *Fevâidü'l-behiyye*, Kahire 1324, 180.
[32] Zahid el-Kevserî, *Fıkhu ehli'l-ʿIrak*, Kahire t.y., 73.

b. İbnü'l-Hümâm'ın Yaşadığı Dönem Kahire Hanefî Usul Anlayışının Geldiği Nokta

Hz. Peygamber'in vefatıyla vahyi bilgi kaynağının kesilmesi ve amele yönelik karşılaşılan problemler ve yeni havzaların kültürleriyle karşılaşma neticesi ortaya çıkan problemlerin çözümü noktasında sahabi elindeki bilgilerle çözüme ulaşmaya çalışıyordu. Yöneticilerin karşılaştıkları sorunlarda ashabın ileri gelenleri ile oluşturdukları istişare meclisleri de bu anlamda bir pratiğe karşılık geliyordu. Ancak zamanla poroblemlerin artması ve toprakların genişlemesi problemlerin çözümünde belli usullerin ortaya konması ve takip edilmesini gerekli kıldı. Tabiun dönemine gelindiğinde belli bölgeler ilmi karakterleriyle öne çıkmaktaydı. Hicaz ve Irak ehlinin oluşturduğu ilmi yaklaşımlar daha sonraki süreçlere damgasını vuracak ehli eser/hadis ve ehli rey ekollerinin oluşmasına zemin hazırladı.[33] Başlangıcından itibaren problemlerin çözümünde iki temel kaynak olduğu konusunda bütün ekoller hem fikir olmakla beraber hadislerin delil olarak kullanımı esnasında sıhhati meselesine olan yaklaşımlar büyük önem taşıyordu. İctihad hususunda belli esasların takip edileceği konusunda belirlemelerin yapılması, meselelerin ilmî anlamda ilerlemesini sağlamakta ve dini ve dünyevi hayatın belli bir düzende sürekliliğini temin etmekteydi. Bundan sonraki süreçte belli imamların oluşturdukları teoriler çerçevesinde belli mezheplerin teşekkül ettiği görülmektedir. Bu noktada ictihad faaliyetinin metodolojisi ve felsefî temellerini sağlam ilkeler üzerinde gelişmesi ve ilerlemesi fıkıh usulü ilmi tarafından üstlenilmiştir.[34] Temelde mezheplerin teşekkülünün ardından furû fıkıh meselelerinin belli esaslar üzerinde temellendirilmesi meselesi asıl itibariyle Şafi'nin *er-Risâle*[35] isimli eseri ile başlatılabilir. Şafi eserinin büyük bir bölümünü sünnetin ve özellikle de haber-i vâhid'e ayırmış ardından beyan, icma, kıyas, istihsan gibi konuları ele almıştır.[36] Mezheplerin teşekkülünden sonra yani yaklaşık IV. (X.) asırdan günümüze kadar fıkıh usulü ilminin gelişimi fıkıh, kelam, felsefe ve mantıkla ilişkisi bakımından gelişim göstermiştir.[37] Usul-i fıkıh eserlerinde daha ziyade belli bir fıkıh mezhebinin ortaya koyduğu hükümlerini temellendirmeye ve bunların delillerden elde ediliş biçimlerini izaha yönelik esas ve ilkeleri ortaya koyduğu usule "fukahâ metodu" denmektedir.[38]

[33] Ehl-i rey ve ehl-i hadis ekolerinin oluşumu ile ilgili detaylar hakkında bkz. Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i fıkıh", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 201-210.
[34] Bkz. Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i fıkıh", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 201-210.
[35] Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafi (ö. 204/820), thk. Ahmed m. Şakir, Kahire 1979.
[36] Bkz. Murteza Bedir, "er-Risâle", *DİA*, İstanbul 2005, XXXV, 117-119.
[37] Gazzâlî sonrası usul ilminin gelişimi hakkında bkz. Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i fıkıh", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 201-210.
[38] Bkz. Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i fıkıh", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 201-210.

Buna karşın fıkıh hükümlerini temellendirme ve elde ediliş biçimlerini izahta kelam ilkeleriyle açıklama yapılan usule ise "mütekellimîn metodu" denmektedir.[39]

Fukahâ metodu daha ziyade Hanefîlerle özdeşleştirilirken bu alana dair ilk eserin Cessâs'ın *el-Fusûl fi'l-usûl*[40] isimli eseri olduğu bilinmektedir. Ardından Maveraünnehir Hanefîlerinden Debûsî'nin *Takvîmü'l-edille* isimli eseri gelmektedir. Bu eser ana hatları itibariyle Cessâs'ın usulünü takip etmekle birlikte ilk defa lafız bahislerini dörtlü taksimi, ehliyet konusunu usule dahil etmesi, fiil konusunu hissi ve şer'î ayrıma tabi tutması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.[41] Ardından Serahsî'nin *Usûl*'ü[42] ve Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl*'ü[43] sonraki dönem Hanefî usul kitaplarının temel kaynaklarını oluşturacaktır. Mütekellimîn usul eserleri arasında ilk olarak Cüveynî'nin *el-Burhân fî usûlü fıkh*'ı[44] gelmektedir. Mütekellimîn usulünün başlıca eserlerinden biri olan Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*'sı, başına konan mantık özeti, mantıkla nazari ilimler arası irtibatın tesisi ile sonrasına büyük etkide bulunmuştur.

Özellikle VI. (XII.) ve VII. (XIII.) yüzyıllarda kelam ilminin felsefeyle olan ilişkisi neticesinde felsefe-mantık dili usul kitaplarında görülmeye başlanmıştır. Gazzâlî sonrasında eser veren usulcülerin çoğu mantık-felsefe dilinde eserlerini kaleme almış ve büyük ölçüde *Mustasfâ*'daki ilmi hiyerarşiye uygun bir dil geliştirmişlerdir. Gazzâlî'nin başlattığı mantıkla başlama geleneği İbn Kudâme'nin *Ravzatü'n-nâzır*[45] adlı eserinde ve İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr fî ilmi'l-usûl*[46] isimli eserlerinde takip edildiği görülmektedir. Bu dönemde mütekellimîn ve fukahâ metotlarını birleştirme maksadıyla açıkça kaleme alındığı belirtilen eserler arasında İbnü's-Saâtî'nin *Bedîü'n-nizâm* adlı eseri ile İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr*'i başı çekmektedir.

İbnü'l-Hümâm'ın yaşadığı dönem Kahire'sinde dört mezhep fukahâsının çeşitli meclislerde akdettiği ders halkaları ilim talipleri tarafından takip edilmiş ve buradan istinbat ettikleri bilgilere eserlerinde yer vermişlerdir. Bu anlamda dönemin pek çok Hanefî fakihinin diğer mezhep fukahâsının çeşitli derslerine katıldıkları bilinmektedir.[47] Bu derslere katılan Hanefî isimlerin hadis ve fıkıh metodolojisine dair anlayışlarının gelişimine etkide bulunduğu ve bir ortak metodoloji geliştirme fikrine kendilerini götürdüğü de söylenebilir.

[39] Bkz. Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i fıkıh", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 201-210.
[40] Ebu Bekir Ali Razi Cessas(ö.370/981), *Fusul fi'l-usûl*, Kuveyt 1985.
[41] Ebu Zeyd Abdullah ed-Debûsî (ö.430/1039), *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fıkh*, Beyrut 2005.
[42] Ebu Bekr Muhammed Serahsî (ö.483/1090), Beyrut 1996.
[43] Ebü'l-Yüsr Hüseyin Pezdevî (ö.482/1089), Beyrut 2014.
[44] İmamü'l-Harameyn el-Cüveyni (ö.478/1085), *el-Burhan fi usuli'l-fıkh*, Katar 1978.
[45] Ebu Muhammed ibn Kudâme (ö.620/1223), *Ravzatü'n-nâzır*, Riyad 1994.
[46] Kemaleddin ibnü'l-Hümâm (ö.861/1457), *et-Tahrîr fî usûli'l-fıkh*, Kahire 1932.
[47] Bkz. Sehâvî, *ed-Dav*, VIII, 127-132.

Ele aldığımız dönem Hanefi fukahâsının ileri gelenlerinin dönemin Kahire'sindeki hadis ilmî bakış açısından ve ehli hadis yaklaşımınından etkilendiğini söylemek yanlış olmaz. Bu anlamda Aynî'nin kaleme aldığı *Buhari şerhi*'nde takip ettiği metodun yahut *Hidâye şerhi*'nde ehli hadise yakın bir üslup ile yazmasının dönemin Hanefî fukahasının Şafiî ve ehli hadis çizgisinden oldukça etkilendiğini göstermektedir.[48] Bununla birlikte Hanefî, Malikî ve Hanbelî ve tabii ki Şafiî mezhebinden ileri gelen pek çok âlim için dönemin en itibarlı mesleğinin hadis müderrisliği olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim kaleme alınan pek çok hadis şerhinde dönemin ulemâsının birbirleriyle rekabet etmeleri ve bu eserleri üzerinden bir otorite kurma çabaları buna işaret etmektedir.[49]

c. İbnü'l-Hümâm (ö.861/1457) ve *et-Tahrîr fî ilmi'l-usûl* İsimli Memzûc Eseri

İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr fî ilmi'l-usûl* isimli eseri Gazzâli sonrası yazılmış usul eserlerinin temel özelliğini gösterir. Yazarın özellikle Memlük Kahire'sinin ilmî ortamından etkilenerek memzûc bir usul eseri ortaya kooyması da dikkat çekicidir. Esere mantık ile giriş yapan İbnü'l-Hümâm ilerleyen bölümlerin hemen her birinde Gazzâli ve Râzî'nin görüşlerine de yer verir. Konuyu ele alırken sistematik bir ilim diliyle eserini yapılandıran müellif, eserinde ele aldığı konuların tanımı konu ile ilgili meselelerin izahı, bu meselelerde dört Sünnî mezhep ulemâsının ortaya koyduğu görüşleri, bunlar arasındaki ihtilaflar ve ittifak ettikleri hususları açık bir dille ifade etmekte ardından kendisninin uygun gördüğü neticeyi ortaya koymaktadır. İbnü'l-Hümâm'ın konuları ele alırken hadis ve hadis usûlüne dair verdiği bilgiler, hadisleri sened ve metin yönünden tenkide tabi tutması hadis alanındaki ehliyetini göstermektedir. Onun hadis kaynaklarına vukufu, deliller karşısındaki tarafsız tutumu, senedi zayıf bir hadisin metninin sahih olabileceği ilkesini benimsemesi, Kur'an ve sünnet bütünlüğüne önem vermesi ve buna aykırı düşen hadislerdeki çelişkileri gidermeye yönelik bir takım esaslar ortaya koyması, hadis ilmine katkıları bu alandaki ihtisasını ve ehliyetini göstermektedir. Sehâvî İbnü'l-Hümâm'ın tercih ehli bir fakih olduğunu kaydederken[50] Emîr Padişâh *et-Teysîrü't-tahrîr*'de "şeyh, allâme, zamanın müctehidi, asrın muhakkiki, müfti'l-enâm, şeyhülislam,

[48] Aynî'nin kaleme aldığı hadis ve fıkıh şerhine yönelik eserlerinde Hanefi kâdılkudât olmasına rağmen dönemin Şafiî ve ehli hadis çizgisinin yoğun etkisi görülmektedir. Fıkıh eserindeki hadisleri tahricinde Mavera fukaha metodunu kullanmak yerine daha ziyade ehli hadise yakın bir metot takip etmiş yine Buhari şerhinde de dönemin ehli hadis çizgisinin etkisinde kalmıştır.

[49] Aynî ve İbn Hacer ilmî rekabeti hakkında bkz. Anne F. Broadbridge, "Academic Rivalry and the Patronage System in Fifteenth-Century Egypt: al-Aynî, al-Maqrizi, and Ibn Hajar al-Asqalani", *Mamluk Studies Review*, 1999, III, 85-107. Ayrıca bkz. Ali Osman Koçkuzu, "Aynî", *DİA*, IV, 271-272.

[50] Sehâvî, *ed-Dav*, VIII, 127-132.

kutbulârifîn"[51] gibi ifadelerle tavsif etmektedir. Hanefî fakihlerden İbn Âbidîn "müctehid fakih"[52] olarak tanımlarken, Seyyid Bey "Hanefî mezhebinin son müctehidlerinden"[53] şeklinde ifade eder.

İbnü'l-Hümâm eserini kaleme alırken dört Sünni mezhebin kaynaklarından da istifade etmiş, bunun yanında tefsir, kelam ve mantığa dair pek çok esere müracaat etmiştir.[54] Fukahâ ve mütekellimîn metotlarını bir araya getirmek amacıyla kaleme aldığı eserini muhtasar bir şekilde telif etmiş ancak gayet sistematik bir şekilde konuları belli ana başlıklarla ele alarak okuyucuya sunmuştur. Meseleleri uzunca ele almaktan imtina eden müellif belli bir konu ile alakalı bütün görüşlere yer verirken öncelikle kendisine en doğru gelen görüşü yahut tercih ettiği görüşü ve delillerini de açık bir dille ifade eder. Daha sonra farklı görüş sahiplerinin görüşleri ve delillerine yer vererek konuyu sonlandırır. Ele aldığı konularda fukahânın ittifak ettiği ve ihtilaf ettiği meselelere yer verir.[55]

İbnü'l-Hümâm eserinde öncelikle işlediği meselenin anlamını vererek konuya girer lugât ve ıstılah anlamlarını verdikten sonra kendi tarifini dile getirir.[56] Ancak şârihlerinin de belirttiği üzere eserin muhtasar olması nedeniyle şerhlerine bakılmadan meselenin anlaşılması oldukça zor görünmektedir.[57] Meselelerin ileri derecede ilimde ihtisas sahipleri için yazılmış bir üslubu vardır. Oldukça ihtisar ve veciz ifadelere yer veren yazarın dilini anlamak her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle kendisinden sonra ilmî faaliyetlere merak salanların ilk emirde baş vuracakları bir eser olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak müellifin fıkıh usulü meselelerini ele alırken diğer mezhep görüşlerine yer vermesi, uygun görmese de diğer görüş sahiplerine saygılı ve ölçülü davranması, mezhepler arası görüş ve hilafa yer vermesi, kendinden önceki hemen bütün usulcülerin görüşlerini değerlendirmesi ve bunlar hakkında kanaatini çekinmeden ifade etmesi onun tercih ehli bir müctehid olduğunu göstermektedir.[58] Ele aldığı bahislerde mezhepler arası görüş farklılıklarına yer veren İbnü'l-Hümâm kimi zaman kendi mezhebinin görüşlerinden farklı olarak Şafiî usulcülerin görüşlerini benimsediğini belirtmekte ve onların delillerinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir.[59]

[51] Emîr Padişâh, *et-Teysîrü't-tahrîr*, I-IV, Beyrut t.y.
[52] İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtar*, İstanbul t.y., III, 173,621, 688.
[53] Seyyid Bey, *Medhal*, İstanbul 1333, 58.
[54] Hakkı Aydın, *Sivaslı İbnü'l-Hümâm ve et-Tahrîr'i*, Sivas 1993, 135-144.
[55] İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 3,5,50, 52, 80 vd.
[56] İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 380-381; İbn Emiru Hâc, *Takrîr*, III, 44-49; Emir Pâdişâh, *Teysîrü't-tahrîr*, III, 181-186.
[57] İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 416-417; İbn Emiru Hâc, *Takrîr*, III, 2, 3, 9, 10, 11, 12 vd.; Emir Pâdişâh, *Teysîrü't-tahrîr*, III, 263-264.
[58] İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 383; İbn Emiru Hâc, *Takrîr*, III, 49; Emir Pâdişâh, *Teysîrü't-tahrîr*, III, 187.
[59] İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*,136; İbn Emiru Hâc, *Takrîr*, III, 299; Emir Pâdişâh, *Teysîrü't-tahrîr*, III, 337.

Dönem içinde kaleme alınan eserlerde İbnü'l-Hümâm'ın müctehid fakih mertebesinde olduğu ifade edilmekle birlikte kendisinden sonra gelenler de onun fıkıh alanındaki otoritesinden bahsetmektedirler.[60] İbnü'l-Hümâm "Ma'kûlatta hiç kimseyi taklid etmem" sözünü de eserinde ortaya koyduğu ilmî yaklaşımla göstermektedir. Bu anlamda tercih ehli bir fakih olduğu ve fukahâ ve mütekellimînin görüşlerinden delilleri en doğru olanı kendisine dayanak aldığını bize ifade etmektedir.[61] Müellifin böyle bir eseri ortaya koymasında yetiştiği ilmî ortamın ve dört Sünnî mezhebin ileri gelen fukahâsının büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte Kahire gibi kozmopolit bir ilmî ortamın etkisi olduğu kesindir.

Et-Tahrîr üzerine yapılan ilk şerh çalışması İbn Emîru Şah'ın *et-Takrîr ve't-tahbîr* isimli şerhi olup eseri daha ziyade fıkıh usulü, kelam ve mantıkla ilgili konularda temyiz eden yönü ile öne çıkmaktadır. Ardından yapılan Emîr Pâdişâh'ın *Teysîrü't-tahrîr* isimli şerhi ise İbnü'l-Hümâm'ın eserini dha çok İbn Emîru Hâc'dan istifade ederek ve öncelikli olarak sarf ve nahiv bilgileri doğrultusunda izaha yönelen bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. İbnü'l-Hümâm'ın eserinin oldukça veciz ve çok muhtasar bir metin olması onun sonraki dönemlerde anlaşılmasını zorlaştırmıştır. *Et*-Tahrîr'i anlamak isteyenlerin şerhleriyle birlikte okuması meselelerin anlaşılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Ayrıca İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr*'inin sonrasındaki dönemlerde yaygınlaşmamasında, dilinin ağırlığı ve anlaşılmasının güçlüğü bir etken olarak görülebilir. Ancak İslami ilimler geleneğinde, özellikle Memlük Kahire'sinin ilmî ortamında ortak metodoloji geliştirme düşüncesinin önemli olduğu ve buna dair belli girişimlerin bulunduğunu ortaya koymak büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Memlüklerin son asrında Kahire'de yetişen Hanefî ulemânın ileri gelenleri arasında yer alan İbnü'l-Hümâm, Anadolu asıllı bir ulemâ aileden gelmesi itibariyle doğuşundan itibaren ilim çevrelerinde yer almış bir isimdir. Özellikle dönemin Kahire'sinde dört Sünnî mezhepten ulemânın ders halkalarına katılma imkanı bulan İbnü'l-Hümâm'ın telif ettiği eserlerde de hocalarından edindiği bilgi birikiminin etkisi görülmektedir. Bununla birlikte kendisini çok iyi yetiştirmiş ve dönemin ileri gelen medreselerinde çeştitli dersler vermiş olup, ders aldığı hocaları ve ders verdiği öğrencileri ile toplumun yapısını iyi bir ilmi gözle tedkik etmiş olan müellifimiz kendi dönemine ait yeni bir metodoloji ortaya koyma gereksinimi duymuştur.

[60] İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 225; Emir Pâdişâh, *Teysîrü't-tahrîr*, III, 125.
[61] İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr*, 231.

Ortaya koyduğu bu metodolojiyi daha ziyade ilmi seviye itibariyle ileri düzeyde bir muhataba göre kaleme almış olan yazarın bunu da belli bir maksatla yaptığı düşünülmektedir. Zira metodolojik tartışmaların ileri derecede ilmi faaliyetlerde rüştünü ispat etmiş rasih ulemâ tarafından yapılmasını gerekli gören yazar eserini üst seviyedeki ilim adamları için yazmış olmalıdır. Zira kendisinden sonraki dönemlerde eserdene etkilenen ve İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr*'i doğrultusunda yeni eserler telif edenler olmakla birlikte ortalama bir medrese öğrencisinin şerhlerine bakmadan anlayabileceği bir eser olarak görülmemektedir. Bu eser üzerine Emîr Padişâh ve İbn Emîru Hâc tarafından iki şerh yapılmıştır. Eser, Gazzâli sonrası usul eserlerinin tipik özelliğini göstermekle birlikte Memlüklerin ilmî ortamında fukahâ ve mütekellimîn metotlarını birleştirme amacıyla kaleme alınmış olması bakımından özel bir öneme sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, İstabul 1999, XX, 169-171.

Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, İstanbul 1991, IV: 275-276.

Ali Osman Koçkuzu, "Aynî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, İstanbul 1991, IV, 271-272.

Anne F. Broadbridge, "Academic Rivalry and the Patronage System in Fifteenth-Century Egypt: al-Aynî, al-Maqrizi, and Ibn Hajar al-Asqalani", *Mamluk Studies Review*, 1999, III, 85-107.

Asım Cüneyd Köksal, İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, İstanbul 2012, XLII, 201-210.

Carl F. Perty, *The Civilian Elite of Cairo in The Later Middle Ages*, Princeton Univ. Press., 1981.Ebü'l-Fazl Celâleddin es-Süyutî (ö. 911/1505), *Hüsnü'l-muhâdara fî târîhi Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Kahire 1967.

Ebü'l-Abbas Takiyyüddin Makrîzî (ö. 845/1442), *Kitabü's-süluk li maʿrifeti düveli'l-müluk*, Kahire: Matbaatü'l-Cenne, 1941.

Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Süyuti (ö. 911/1505), *Nazmü'l-ikyân fî aʿyâni'l-aʿyân*, thk. Philip K. Hitti, Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.

Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Süyûtî (ö. 911/1505), *Buğyetü'l-vüât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, (Beyrut 1979), II, 70.

Ebü'l-Fazl İbn Hacer el-Askalânî (ö. 855/1449), *İnbâ'ü'l-ğumr bi-ebnâi'l-'umr*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

Ebü'l-Fazl İbn Hacer el-Askalani, (ö. 852/1449), *Mecmaü'l-müesses li mu'cemi'l-müfehres*, thk. Yusuf Abdurahman Maraşlı, Beyrut 1992.

Ebü'l-Felah Muhammed İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbari men zeheb*, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986.

Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî (ö.902/1497), *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1354.

Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî (ö.902/1497), *ez-Zeylü alâ ref'i'l-isr*, Kahire: Darü't-Teavün, 1966.

Ebü'l-Mehâsin Cemaleddin Yusuf İbn Tağrîberdî (ö. 874/1469), *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kahire*, Kahire: Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, 1929.

Ebü'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf İbn Tağrîberdî (ö. 874/1469), *el-Menhelü's-sâfî ve'l-müstevfî ba'de'l-vâfî*, thk. Muhammed Muhammed Emin, (Kahire 2005), I-II;

Ebü'l-Yüsr Hüseyin Pezdevî (ö.482/1089), *Usûlü'd*-dîn, Beyrut 2014.

Ebu Bekir Ali Razi Cessas(ö.370/981), *Fusul fi'l-usûl*, Kuveyt 1985.

Ebu Bekr Muhammed Serahsî (ö.483/1090), *Usûl*, Beyrut 1996.

Ebu Muhammed ibn Kudâme (ö.620/1223), *Ravzatü'n-nâzır*, Riyad 1994.

Ebu Zeyd Abdullah ed-Debûsî (ö.430/1039), *Takvîmü'l-edille fî usûli'l-fikh*, Beyrut 2005.

Emîr Padişâh, *et-Teysîrü't-tahrîr*, I-IV, Beyrut t.y.

Gary La Viere Leiser, *The Restoration of Sunnism in Egypt: Madrasas and Mudarrisun 495-647/1101-1249* (Yayınlanmamış doktora tezi, University of Pensilvania, 1976).

İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtar*, I-IV, İstanbul t.y.

İmamü'l-Harameyn el-Cüveyni (ö.478/1085), *el-Burhan fi usuli'l-fikh*, Katar 1978.

Joseph H. Escovitz, "The Establishment of Four Chief Judgeships in the Mamluk Empire", *Journal of American Oriental Society* 102/ 3, 1982, 529-531.

Kazım Yaşar Kopraman, "Baybars I", DİA, İstanbul 1992, V: 222.

Kemaleddin ibnü'l-Hümâm (ö.861/1457), *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh*, Kahire 1932.

Leknevî, Muhammed b. Abdulhay (1304/1886), *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire 1324.

Mehmet Özdemir, “Endülüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, İstanbul 1995, XI: 211-225.

Murteza Bedir, "er-Risâle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, İstanbul 2005, XXXV, 117-119.

Osman Gazi Özgüdenli, “Moğollar,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi DİA*, İstanbul 2005, XXX, 225-229.

Seyyid Bey, *Medhal*, İstanbul 1333.

Takiyyüddin el-Makrîzî (ö. 845/1442), *el-Mevâiz ve'l-iʿtibâr bi zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, (Beyrut: Daru Sadır, t.y.), II: 382-3, thk. Eymen Fuad Seyyid, (London: Müessesetü'l-Furkan, 1995) (Bu eser Hitâtü'l-Makrîziyye olarak da bilinir.)

Hakkı Aydın, *Sivaslı İbnü'l-Hümâm ve et-Tahrîr'i*, Sivas 1993.

SELÇUK 1. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
KONYA
7-8 ARALIK 2019